

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİMDALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

KARADENİZ GÜVENLİK MİMARİSİNİN OLUŞUMU VE TÜRKİYE’NİN ROLÜ

DOKTORA TEZİ

Selim KURT

ŞUBAT - 2017

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİMDALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

KARADENİZ GÜVENLİK MİMARİSİNİN OLUŞUMU VE TÜRKİYE’NİN ROLÜ

DOKTORA TEZİ

Selim KURT

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mohammad ARAFAT

ŞUBAT - 2017

TRABZON

ONAY

Selim KURT tarafından hazırlanan “Karadeniz Güvenlik Mimarisinin Oluşumu ve Türkiye’nin Rolü” adlı bu çalışma 14.04.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında **doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU (Başkan)

Prof. Dr. Moham ad ARAFAT (Danışman)

Prof. Dr. Nezahat ALTUNTAŞ ( ye)

Doç. Dr. Süleyman ERKAN ( ye)

Doç. Dr. Mehmet Sait D LEK ( ye)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen  ğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. ... / ... /

Prof. Dr. Yusuf SÜRMEN
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Selim KURT

22.02.2017

ÖNSÖZ

Soğuk Savaş sonrası dönemde, yakın çevresinin sahip olduğu zengin enerji kaynakları ile bu kaynakların Batılı pazarlara taşınması hususunun yanı sıra NATO ve AB gibi Avrupa-Atlantik yapıların 2000’li yıllarda gerçekleştirdikleri genişleme dalgalarıyla bölgeye komşu olmaları gibi gelişmeler Karadeniz Bölgesi’nin güvenliğinin yeniden ön plana çıkmaya başlamasına neden olmuştur. Bu noktada bölgedeki güvenlik ortamı daha çok büyük güç rekabeti çerçevesinde algılanmış ve askeri tehditleri önceleyen bir teorik bakış açısından incelenmeye çalışılmıştır. Ancak bu bakış açısı, bölgesel problemlerin arka planının doğru bir şekilde analiz edilmesini imkansız kıldığı için çözüm arayışlarını da sekteye uğratmıştır.

Bu nedenle çalışmada öncelikle bölgesel güvenlik ortamını en çok etkileyen “donmuş/dondurulmuş çatışmalar”, devlet altı ve üstü seviyelerdeki aktörlerin yanı sıra farklı sektörlerden kaynaklanan tehditleri de inceleme konusu yapan güvenlikleştirme teorisi çerçevesinde incelenerek, söz konusu çatışmaların gerçek doğası ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca bölgedeki güvenlik ortamına yalnızca büyük güç rekabeti çerçevesinde yaklaşılması, bölgede halen faaliyet gösteren güvenlik yapılanmalarının mimarı olan Türkiye’nin bölge güvenliğine olan katkılarının gözden kaçırılmasına neden olmaktadır. Bu nedenle söz konusu eksikliğin giderilmesi için çalışmamızda Türkiye’nin “Geniş Karadeniz Bölgesi”nin güvenliğinde oynadığı rolün de ortaya konması amaçlanmıştır.

Tez çalışmasının her aşamasında bana yol gösteren Tez Danışmanım Prof. Dr. Mohammad Arafat’a, Tez İzleme Komitesi üyelerim Prof. Dr. Nezahat Altuntaş’a ve Doç. Dr. Süleyman Erkan’a, değerli hocalarım Prof. Dr. Gökhan Koçer’e, Prof. Dr. Hayati Aktaş’a, Prof. Dr. Coşkun Topal’a, Yrd. Doç. Dr. Bülent Şener’e ve Yrd. Doç. Dr. Vahit Güntay’a teşekkürü bir borç bilirim.

Trabzon, Şubat 2017

Selim KURT

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	IX
ABSTRACT	X
KISALTMALAR LİSTESİ	XI
GİRİŞ.....	1-5

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİHSEL VE JEOPOLİTİK BOYUTLARIYLA KARADENİZ.....	6-97
1.1. Karadeniz Neresidir?	6
1.2. Karadeniz'in Tarihçesi.....	9
1.3. Karadeniz'e Jeopolitik Bir Bakış	16
1.3.1. Jeopolitik	16
1.3.2. Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği	20
1.3.3. Karadeniz Jeopolitiği'nin Ana Unsuru: Boğazlar	23
1.3.3.1. Boğazların Coğrafi Yeri ve Jeopolitik Önemi	23
1.3.3.2. Tarihsel Perspektiften Boğazlar	25
1.4. Karadeniz'deki Jeopolitik Mücadelenin Ana Aktörleri.....	51
1.4.1. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)	51
1.4.2. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)	60
1.4.3. Avrupa Birliği (AB)	65
1.4.4. Rusya Federasyonu (RF)	73
1.4.5. Türkiye Cumhuriyeti	80

İKİNCİ BÖLÜM

2. GÜVENLİĞİN TEORİK BOYUTU VE GÜVENLİKLEŞTİRME TEORİSİ. 98-143

2.1. Güvenlik Nedir?.....	98
2.2. Güvenliğin Teorik Boyutu: Yaklaşımlar ve Tartışmalar	103
2.3. Güvenlikleştirme Teorisi	126
2.3.1. Toplumsal Güvenlik	134

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KARADENİZ BÖLGESİNİN GÜVENLİĞİNE YÖNELİK TEHDİTLERİN

ANALİZİ 144-287

3.1. Bölgesel Güvenliğe Yönelik Tehditler	144
3.2. Karadeniz Bölgesindeki Simetrik Tehditlerin Güvenlikleştirme Teorisi	
Çerçevesinde Analizi	149
3.2.1. Dağlık Karabağ Sorunu	151
3.2.1.1. Tarihsel Arka Plan	151
3.2.1.2. Dağlık Karabağ Sorununun Güvenlikleştirme Teorisi Çerçevesinde	
Değerlendirilmesi.....	163
3.2.2. Güney Osetya Sorunu.....	170
3.2.2.1. Tarihsel Arka Plan	170
3.2.2.2. Güney Osetya Sorununun Güvenlikleştirme Teorisi Çerçevesinde	
Değerlendirilmesi.....	180
3.2.3. Abhazya Sorunu	188
3.2.3.1. Tarihsel Arka Plan	188
3.2.3.2. Abhazya Sorununun Güvenlikleştirme Teorisi Çerçevesinde	
Değerlendirilmesi.....	196
3.2.4. Transdinyester Sorunu.....	204
3.2.4.1. Tarihsel Arka Plan	204
3.2.4.2. Transdinyester Sorununun Güvenlikleştirme Teorisi Çerçevesinde	
Değerlendirilmesi.....	215
3.2.5. Rusya Federasyonu-Ukrayna Çatışması.....	221
3.2.5.1. Tarihsel Arka Plan	221

3.2.5.2. Rusya Federasyonu-Ukrayna Çatışması'nın Güvenlikleştirme Teorisi Çerçevesinde Değerlendirilmesi	234
3.3. Karadeniz Bölgesindeki Asimetrik Tehditlerin Analizi	245
3.3.1. Asimetrik Tehditler	245
3.3.1.1. Enerji Tedarik ve İletimi	246
3.3.1.1.1. Rusya Federasyonu	247
3.3.1.1.2. Azerbaycan	249
3.3.1.1.3. Romanya	251
3.3.1.1.4. Bulgaristan	252
3.3.1.1.5. Moldova	253
3.3.1.1.6. Yunanistan	254
3.3.1.1.7. Ukrayna	255
3.3.1.1.8. Gürcistan	256
3.3.1.1.9. Türkiye	257
3.3.1.2. Terörizm	260
3.3.1.3. Silah Kaçakçılığı	264
3.3.1.3.1. Bulgaristan	265
3.3.1.3.2. Moldova	267
3.3.1.3.3. Romanya	269
3.3.1.3.4. Türkiye	270
3.3.1.3.5. Ukrayna	271
3.3.1.3.6. Gürcistan	273
3.3.1.3.7. Rusya Federasyonu	274
3.3.1.3.8. Azerbaycan	276
3.3.1.3.9. Ermenistan	277
3.3.1.4. Nükleer Madde Kaçakçılığı	278
3.3.1.5. Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı	280
3.3.1.6. İnsan Kaçakçılığı ve Yasadışı Göç	282

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KARADENİZ BÖLGESİNİN GÜVENLİK MİMARİSİ VE BÖLGESEL GÜVENLİĞİN SAĞLANMASINDA TÜRKİYE'NİN ROLÜ..... 288-335

4.1. Türkiye Haricindeki Bölge Devletleri ile Bölgedışı Devletlerin Öncülük Ettiği Bölgesel Güvenlik Yapılanmaları.....	288
4.1.1. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)	288
4.1.2. GUAM.....	292
4.1.3. Karadeniz’de Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler İnisiyatifi (KGGAÖ)	295
4.1.4. Diyalog ve Ortaklık İçin Karadeniz Forumu.....	297
4.1.5. Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ)	299
4.2. Türkiye’nin Öncülük Ettiği Bölgesel Güvenlik Yapılanmaları	304
4.2.1. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ)	304
4.2.2. Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (KADİGG).....	311
4.2.3. Karadeniz Uyum Harekatı (KUH)	316
4.2.4. Karadeniz’e Sahildar Devletler Sınır/Sahil Güvenlik Teşkilatları İşbirliği Forumu (BSCF).....	319
4.2.5. Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu (KİİP)	320
4.3. Türkiye’nin Karadeniz Güvenlik Mimarisinin Oluşumundaki ve Bölgesel Güvenliğin Sağlanmasındaki Rolü ve Önemi.....	323
SONUÇ	336
YARARLANILAN KAYNAKLAR	346
ÖZGEÇMİŞ	378

ÖZET

Çağdaş jeopolitik teorilerin tamamına göre dünyanın merkezi ya da merkeze en kolay ulaşımı sağlayacak bir konumda yer aldığı kabul edilen Karadeniz Bölgesi, Soğuk Savaş sonrası dönemde gerek zengin enerji kaynaklarına sahip olan bölgelere komşu olması gerekse de söz konusu enerji kaynaklarının dünya pazarlarına taşınmasında oynadığı rol dolayısıyla ön plana çıkmıştır. Diğer taraftan bölge, “donmuş/dondurulmuş çatışmalar” olarak adlandırılan simetrik tehditlerin yanı sıra asimetrik tehditleri de bünyesinde barındırmaktadır.

Bu çerçevede çalışmada, bahsi geçen tehditlerin bertaraf edilerek, bölge güvenliğinin sağlanmasında Türkiye’nin oynadığı rolün tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda bölgede yer alan simetrik tehditler, askeri sektörlerden kaynaklanan tehditlerin yanı sıra, politik, ekonomik, toplumsal ve çevresel sektörlerden kaynaklanan tehditleri de güvenlik gündemine dahil eden güvenlikleştirme teorisi çerçevesinde, asimetrik tehditler ise bölgesel ve uluslararası dinamikler çerçevesinde incelenmiştir. Takiben Karadeniz Bölgesi’nin güvenliğini sağlamaya yönelik yapılanmalar değerlendirilerek, anılan güvenlik yapılanmaları çerçevesinde Türkiye’nin bölgesel güvenliğe yönelik katkıları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yapılan incelemeler sonucunda gerek Batılı değerlere olan bağlılığı gerekse de bölgesel sorunların çözümünde başta bölgenin büyük oyuncusu RF olmak üzere bölge devletlerinin önceliklerini ve katılımını da dikkate alan politikalarıyla Türkiye’nin bölgesel güvenliğin sağlanmasında önemli bir rol oynadığı ve Soğuk Savaş sonrası dönemde dört adet bölgesel örgütün kuruluşuna öncülük ederek, bölge devletlerinin aralarındaki problemleri çatışmaya dönüşmeden, diyalog yoluyla çözümlemeleri için zemin hazırladığı tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Karadeniz, Geniş Karadeniz Bölgesi, Güvenlikleştirme, Toplumsal Güvenlik, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü

ABSTRACT

The Black Sea Region, accepted as center of the earth or in a location that provides easiest access to it according to all the contemporary geopolitical theories, came into prominence following the Cold War period because of neighboring the energy rich regions, and its role related to transportation of these resources to the world markets. On the other hand, the region embodies both asymmetric and symmetrical threats called as “frozen conflicts”.

In this context it is aimed to determine that the role played by Turkey related to eliminating above mentioned threats and providing security of the region in this paper. In this regard while symmetrical threats are studied in the frame of securitization theory, which was included the threats stem from political, economic, social and environmental sectors beside military one to the security agenda, the asymmetric threats are studied in the frame of regional and international dynamics. After that following to evaluating the organizations, which are aimed to provide security of the Black Sea region, we will try to present Turkey’s contribution to security of the region in the context of these organizations.

As a results of the reviews it is determined that Turkey, subjected to western values and takes into account all the regional countries’ priorities and participations, but especially Russian Federation’s ones, has an important role in providing security of the region. And Turkey facilitates to solving of the problems between the region states through dialogue before they turned into a conflict by playing a leading role in establishment of four regional organizations following to Cold War period.

Keywords: Black Sea, Wider Black Sea Region, Securitization, Social Security, Black Sea Economic Cooperation

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACG	: Azeri-Çırak-Güneşli
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGRI	: Azerbaycan-Gürcistan-Romanya Bağlantı Hattı
AIES	: Otomatik Bilgi Değişim Sistemi
AIOC	: Azerbaycan Uluslararası İşletme Konsorsiyumu
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AKKA	: Avrupa'da Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşması
AKP	: Avrupa Komşuluk Politikası
AMBO	: Arnavutluk-Makedonya-Bulgaristan Ham Petrol Boru Hattı
ATT	: Silah Ticareti Anlaşması
BBCIC	: Karadeniz Sınır Koordinasyon ve Enformasyon Merkezi
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BSEC	
BİO	: Barış için Ortaklık
BM	: Birleşmiş Milletler
BP	: Britanya Petrolleri
BSCF	: Karadeniz'e Sahildar Devletler Sınır/Sahil Güvenlik Teşkilatları İşbirliği Forumu
BSEC	: Black Sea Economic Cooperation
BSNC	: Karadeniz Deniz Kuvvetleri Komutanlar Komitesi
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı
BTK	: Bakü-Tiflis-Kars Doğalgaz Boru Hattı
CANE	: Deniz Güven Tatbikatı
CEI	: Merkezi Avrupa Girişimi

CENTO	: Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CFSP	: Ortak Dış Güvenlik Politikası
CSDP	: Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası
DKÖB	: Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi
DSTO	: Nükleer Kaçakçılık, Hırsızlık ve Sahipsiz Radyasyon Kaynaklarına İlişkin Veri Tabanı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
Dwt	: Ölü Ağırlık
ENI	: Devlet Hidrokarbon Otoritesi
FARC	: Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri
FRONTEX	: Avrupa Birliği Sınır Güvenliği Birimi
GGAÖ	: Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler İnisiyatifi
GUAM	: Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova
GUUAM	: Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan, Moldova
HEU	: Yüksek Seviyede Zenginleştirilmiş Uranyum
IMO	: Uluslararası Denizcilik Örgütü
INOGATE	: Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı
IOM	: Uluslararası Göç Örgütü
İŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
KADİGG	: Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu
KAİK	: Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi
KEİÖ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
KEİPA	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesi
KGAÖ	: Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü
KGGAÖ	: Karadeniz'de Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler İnisiyatifi
KİP	: Kafkas İstikrar Paktı
KİİP	: Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu
KRG	: Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
KUH	: Karadeniz Uyum Harekatı
KUHDHKM	: Karadeniz Uyum Harekatı Daimi Koordinasyon Merkezi
LEU	: Düşük Seviyede Zenginleştirilmiş Uranyum
LNG	: Sıvılaştırılmış Doğal Gaz
MÖSSC	: Moldova Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPBLACKSEAFOR	: Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu Harekat Kontrol Makamı
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
RF	: Rusya Federasyonu
SAWL	: Küçük ve Hafif Silahlar
SCSP	: Güneydoğu Avrupa İstikrar Paktı
SDC	: Şah Deniz Konsorsiyumu
SEATO	: Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı
SECI	: Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi
SEESAC	: Güney Doğu ve Doğu Avrupa Küçük ve Hafif Silah Denetim Takas Merkezi
SOCAR	: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TAD	: Trafik Ayrım Düzeni
TANAP	: Anadolu Geçişli Doğalgaz Boru Hattı Projesi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TNK-BP	: Tyumen Petrol Şirketi
TRACECA	: Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru
TÜBRAP	: Türk Boğazları Raporlama Sistemi
UNCLOS	: BM Deniz Hukuku Konvansiyonu
UNITA	: Angola'nın Kurtuluşu için Ulusal Birlik
VTs	: Gemi Trafik Sistemi
YDUG	: Yüksek Düzeyli Uzmanlar Grubu

GİRİŞ

Karadeniz deniz sahası ile kıyıdaş devletlerden oluştuğu kabul edilen Karadeniz Bölgesi, Soğuk Savaş sonrası bölgesel ve küresel dönüşüme de paralel olarak özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD) merkezli düşünce kuruluşlarınca oluşturulan “Geniş Karadeniz Bölgesi” (Wider Black Sea Region) tanımı çerçevesinde algılanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda çalışmada Karadeniz Bölgesi olarak adlandırılan saha, “Geniş Karadeniz Bölgesi” tanımı bağlamında Karadeniz deniz sahası ile altı adet kıyıdaş devlete (Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya Federasyonu (RF), Gürcistan, Türkiye) ilave olarak Moldova, Azerbaycan, Ermenistan ve Yunanistan’ı da içermektedir.

Tarihte bilinen ilk medeniyetlerin kurulduğu sahada veya yakın çevresinde yer alan Karadeniz Bölgesi sahip olduğu coğrafi konum dolayısıyla modern jeopolitik teorilerin tamamına göre dünyanın merkezinde yer almaktadır. Bu önemi dolayısıyla tarihsel süreçte güç mücadelesinin odağında yer alan bölge, farklı milletlerin hakimiyetleri altına girmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı’nı takiben uluslararası sistemin Doğu ve Batı bloku şeklinde iki kutuplu bir hal alması sonucunda, 1990’ların başına kadar görece sakin bir dönem yaşamış ve dünya politik gündeminde alt sıralara düşmüştür. Bölgede yaşanan bu durgunlukta Türkiye hariç kıyıdaş devletlerin tamamının Doğu Bloku üyesi olmasının yanı sıra kıyıdaş ülkeler arasında yer alan Doğu Bloku’nun lideri Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)’nin bölge üzerindeki ağırlığı da önemli bir rol oynamıştır.

Ancak 1991 sonunda SSCB’nin beklenmedik bir şekilde çökmesi nedeniyle Doğu Bloku dağılınca, Karadeniz Bölgesi yeniden dünya politik gündeminde üst sıralara tırmanmaya başlamıştır. Bu durumun öncelikli nedeni SSCB’den bağımsızlığını kazanan bölge ülkelerinin yeniden onun etkisi sahasına girmesini istemeyen Batılı devletlerin, söz konusu ülkelerin Batılı değerlere olan bağlılıklarının güçlendirilmesini amaçlamalarıdır. Ayrıca “Geniş Karadeniz Bölgesi”nde ya da yakın çevresinde yer alan ve yeni bağımsızlığını kazanan SSCB ardılı ülkelerin sahip oldukları zengin enerji kaynaklarının Batılı devletlerin

Orta Doğu ile RF'ye olan bağımlılığını azaltacak olması da bölgeye yönelik ilgiyi artırmıştır. 2000'li yıllara gelindiği ise en önemli Batılı kurumlar arasında yer alan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ile Avrupa Birliği (AB)'nin 2004 ve 2007 yıllarındaki genişleme dalgalarıyla Romanya ve Bulgaristan'ı da üyeliğe kabul etmeleri sonucunda, Karadeniz'e kıyıdaş olmaları da bölgeye yönelik Batı ilgisini artıran bir başka gelişmedir. Diğer taraftan 11 Eylül saldırılarını takiben ABD'nin Orta Doğu bölgesiyle daha yakından ilgilenmeye başlaması da, dolaylı olarak "Geniş Karadeniz Bölgesi"nin önemini artırmıştır. Orta Doğu'nun kuzey kapısı olan ve AB ile Orta Doğu arasında geçit vazifesi gören bölgenin güçlendirilmesi stratejisi çerçevesinde bölge ülkelerinin Batılı değerlere olan bağımlılıklarının artırılması hedefi de bölgeyi yeniden Batının gündeminde üst sıralara taşımıştır. İlaveten 8 Ağustos 2008'de patlak veren RF-Gürcistan Savaşı'nda ABD gemilerinin Montrö Boğazlar Sözleşmesi gerekçe gösterilerek Karadeniz'e sokulmaması, 2014 yılında RF'nin Ukrayna'ya ait olan Kırım'ı ilhak etmesi ve Ukrayna'nın doğusundaki ayrılıkçıları desteklemesi gibi gelişmeler de bölgeye yönelik Batı ilgisindeki artışın nedenleri arasında yer almaktadır.

Başlangıçta Doğu Bloku'nun çökmesinin dünyada bir barış döneminin başlamasına vesile olacağı düşünülse de, takip eden süreçte özellikle Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu'da meydana gelen krizler ve çatışmalar, bu beklentiyi kısa sürede boşa çıkarmıştır. İki kutuplu dünya düzeni çerçevesinde uygulanan sıkı blok politikaları nedeniyle, Soğuk Savaş döneminde su yüzüne çıkmayan anlaşmazlıklar, SSCB'nin çöküşünü takiben birer birer çatışmaya dönüşmeye başlamıştır. Sovyet bakiyesi ülkelerde patlak veren çatışmalar, söz konusu ülkelerin büyük kısmının aynı zamanda "Geniş Karadeniz Bölgesi" olarak adlandırılan sahanın içerisinde ve çevresinde yer alması nedeniyle Karadeniz Bölgesi'nin güvenliğinin nasıl sağlanacağı sorusunu da gündeme getirmiştir.

Tarihsel süreçte Ruslar tarafından uygulanan iskan politikaları nedeniyle gerçekleşen göç hareketlerinin tetiklediği etnik temelli çatışmalar olan Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ Sorunu'nun yanı sıra Gürcistan'daki Güney Osetya ve Abhazya sorunları, Moldova'daki Transdinyester sorunu ile Ukrayna ile RF arasındaki Kırım Sorunu'na ilave olarak Ukrayna'nın doğusundaki ayrılıkçılık problemi bölgenin güvenliğine tehdit eden meselelerdir. Ayrıca genel olarak bölgede SSCB'nin çöküşünün tetiklediği enerji arzı ve tedarikinden kaynaklanan meseleler ile terörizm, insan ve

uyuşturucu madde kaçakçılığı ve silah ve nükleer madde kaçakçılığı gibi asimetrik tehditler de mevcuttur.

Ancak bölge güvenliğine yönelik esas tehditler zaman zaman sıcak çatışmaya da dönüşen “donmuş/dondurulmuş çatışmalar” olup, yukarıda sıralanan asimetrik tehditler daha çok “donmuş/dondurulmuş çatışmalar”ın neden olduğu çatışmalı ortamdan ve güç boşluğundan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle bölgede yer alan geleneksel “donmuş/dondurulmuş çatışmalar”a çözüm bulunması, dolaylı olarak asimetrik tehdit riskini de azaltacağından bölge güvenliğine iki aşamalı bir çözüm sunulabilecektir.

Diğer taraftan bölgenin güvenlik ortamını açıklamak için kullanılan ve daha çok devlet merkezli ve sistemsal bakış açılarına sahip olan geleneksel realist ve liberal teoriler, genellikle göç tehdidinin tetiklediği kimlik temelli bölgesel tehditleri açıklamaktan ve onlara çözüm önerileri sunmaktan uzaktır. Bu nedenle çalışmada, bölge güvenliğine yönelik esas tehdit kategorisini oluşturan “donmuş/dondurulmuş çatışmalar”, geleneksel teorilerin devlet merkezli ve askeri bakış açılarının önüne geçen, devletin yanı sıra devlet-altı ve devlet-üstü seviyedeki aktörleri de güvenlik gündemine dahil eden ve askeri tehditlerin yanı sıra politik, ekonomik, toplumsal ve çevresel sektörlerden kaynaklanan tehditleri de gündemine alan güvenlikleştirme teorisinin alt sektörü olan “toplumsal güvenlik” çerçevesinde incelenecek olup, asimetrik tehditler ise tarihsel bir bakış açısıyla değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Ayrıca bölgedeki güvenlik ortamına yalnızca büyük güç rekabeti çerçevesinde yaklaşılması bölgede halen aktif bir şekilde faaliyet gösteren güvenlik yapılanmalarının mimarı olan Türkiye’nin bölge güvenliğine katkısının gözden kaçırılmasına sebebiyet vermektedir. Bu nedenle söz konusu alandaki eksikliğin giderilmesi için çalışmada Türkiye’nin “Geniş Karadeniz Bölgesi”nin güvenliğinde oynadığı rolün ortaya konması amaçlanmıştır.

Günümüzde Karadeniz Bölgesi’ndeki problemlere daha çok büyük güç rekabeti çerçevesinde yaklaşmakta ve sorunların çözümüne yönelik çabalarda ise daha çok Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), NATO ve AB gibi uluslararası örgütlerden medet umulmaktadır. Ancak bu örgütlerde hakim olan büyük devletler sorunlara, taraf devletlerin

çıkarlarını gözeterek dengeli ve adil bir çözüm bulmaya çalışmaktan daha çok uluslararası politikada kendi çıkarlarını önceleyen bir bakış açısıyla yaklaşmaktadırlar. Ancak bölge devletleri arasındaki problemlerde kimlik temelli tehditlerin büyük bir rol oynaması taraf devletlerin de dahil olduğu mekanizmalar çerçevesinde gerek söz konusu devletlerin gerekse de bölgesel çıkar ve dengelerin dikkate alınmasını gerektiren bir çözüm arayışını zorunlu kılmaktadır. Bu ise anılan devletlerin birbirleriyle ekonomik, kültürel, sosyal alanların yanı sıra güvenlik sahasında da işbirliği yapmasını sağlayacak olan ve böylelikle devletler arasında oluşacak olan sinerjiyle, iki tarafın da kendi çıkarlarının yanı sıra karşı tarafın çıkarını da göz önünde bulunduracağı bir yapının kurulmasını gerektirmektedir.

Bölge devletlerinin çıkarlarını göz önünde bulunduran politikalar takip etmeye özen gösteren Türkiye gerek ekonomik temelli Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ) gerekse de bölgesel güvenliği önceleyen Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (KADİGG), Karadeniz Uyumu Harekatı (KUH) ve Karadeniz'e Sahildar Devletler Sınır/Sahil Güvenlik Teşkilatları İşbirliği Forumu (BSCF) gibi mekanizmalar çerçevesinde bölgedeki sorunlu tarafları bir araya getirmeye muvaffak olmuştur. Böylelikle anılan örgütler kapsamında bir araya gelerek işbirliği yapan söz konusu devletler birbirlerine daha da yakınlaşmakta ve aralarındaki problemlerin çözümü hususunda daha istekli bir hale gelmektedirler. Bu hususta özellikle Gürcistan ile RF arasında Ağustos 2008'de patlak veren savaş esnasında KADİGG çerçevesinde Ukrayna'nın komutasında 5 Ağustos 2008 günü sekizincisi gerçekleştirilen aktivasyon nedeniyle icra edilen harekate katılan her iki kıyıdaş ülkenin, karada çatışmalarına karşın, denizdeki çokuluslu kuvvette yer alan gemi ve personellerini geri çekmeyerek aynı ortamda bulunmaya devam etmeleri, Türkiye'nin başlattığı bir inisiyatif olan KADİGG'in bölge ülkelerinin bir arada çalışma iradelerine yaptığı katkının önemli bir göstergesi niteliğindedir. Bu durum, tarafların aralarındaki problemlerin çözümü için bir zemin teşkil etmesi açısından son derece önemlidir. Bu nedenle çalışmada Karadeniz güvenliği alanında yapılan çalışmalarda genellikle ihmal edilen bir husus olan Türkiye'nin bölge güvenliğine yaptığı katkının ön plana çıkarılması amaçlanmıştır.

Tüm bu çerçevede dahilinde dört bölümden oluşan tezin birinci bölümünde, Karadeniz Bölgesi'nin sınırları çizilerek, tarihsel süreçte bölgenin geçirdiği dönüşüm

incelenmiş ve son olarak da bölge jeopolitiğini etkileyen temel aktörler olan ABD, AB, NATO, RF ile Türkiye'nin tarihsel süreçte bölgeye yönelik politikaları değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde, güvenliğin ne olduğu ve farklı teorik perspektiflerin güvenliğe yönelik bakış açıları değerlendirildikten sonra, Karadeniz Bölgesi'nin güvenliğini etkileyen temel mesele olan “donmuş/dondurulmuş çatışmalar”ın analiz edildiği teorik çerçeve olan güvenlikleştirme teorisinin alt sektörlerinden biri olan toplumsal güvenlik ayrıntılı bir şekilde ele alınarak, açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde, Karadeniz Bölgesi'nin güvenliğini etkileyen tehditler simetrik ve asimetrik tehditler olarak ikiye ayrılmış ve “donmuş/dondurulmuş çatışmalar” olarak da adlandırılan simetrik tehditler güvenlikleştirme teorisi çerçevesinde, asimetrik tehditler ise tarihsel süreçte bölgesel güvenliğe etkileri bağlamında incelenmişlerdir.

Dördüncü bölümde ise, bölgesel güvenliğin sağlanmasında rol oynayan örgütler, Türkiye'nin kuruluşuna öncülük ettiği örgütler ile Türkiye'nin haricindeki bölge devletleri ile bölge dışı devletlerin kuruluşuna ön ayak olduğu örgütler olarak ikiye ayrılmıştır. Böylelikle bir taraftan söz konusu örgütler çerçevesinde Karadeniz Bölgesi'nin güvenliğinin sağlanması için kurgulanan bölgesel güvenlik mimarisi ortaya konmaya çalışılırken, diğer taraftan da Türkiye'nin kuruluşuna öncülük ettiği bölgesel yapılanmalar yoluyla bölgesel güvenliğin sağlanmasında nasıl bir rol oynadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİHSEL VE JEOPOLİTİK BOYUTLARIYLA KARADENİZ

1.1. Karadeniz Neresidir?

40°55'Kuzey-47°15'Kuzey enlemleri ile 027°28'Doğu-041°46'Doğu boylamları arasında yer alan Karadeniz, uzak-güneydoğu Avrupa ve Asya kıtasının uzak-batı köşesi ile Türkiye arasında konumlanmış olan bir iç denizdir. Azak Denizi hariç 436.400 km² genişliğinde olup, maksimum derinliği 2.200 metre'dir.¹ Karadeniz'in kuzey-güney yönündeki mesafesine bakıldığında ise, bu mesafenin "Batı'da Bulgar limanı Burgaz ile doğuda Gürcü limanı Batum arasında 1.174 km, kuzeyde Kırım'ın ucu ile güneyde Türk limanı İnebolu arasında ise yalnızca 260 km" olduğunu görülmektedir.²

Karadeniz altı ülkenin kıyıdaş olduğu, toplam kıyı şeridi 8.350 km (yaklaşık 4.500 deniz mili) olan, İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Ege ve Akdeniz'e açılan, Kerç Boğazıyla ise Azak Denizi'ne bağlanan kendine has özellikleri bulunan bir denizdir. Türkiye'nin adalar dahil sahip olduğu 8.333 km'lik kıyı şeridinin, yüzde 20,34'ü Karadeniz'de bulunmaktadır. Türkiye'nin Karadeniz'deki kıyı şeridinin uzunluğu 1.650 km (yaklaşık 900 deniz mili)'dir.³

Karadeniz'in adının nereden geldiği tartışmalı bir konudur ve bu hususa ilişkin çok sayıda iddia mevcuttur. "Karadeniz" kitabının yazarı olan Charles King'e göre;

¹ World Atlas, "Black Sea" (t.y.), <http://www.worldatlas.com/aatlas/infopage/blacksea.htm> (17.02.2015).

² Charles King, **Karadeniz**, (Çev. Zülal Kılıç), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008, s. 36.

³ Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, "Türkiye Denizlerini Tanıyor muyuz?" (24.12.2014), http://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=136 (17.02.2015) ve Ramazan Topdemir, "Karadeniz'de Türk ve Kıyıdaş Ülkelerin Deniz Kuvvetleri'nin Deniz Güvenliğine Katkıları", **Karadeniz ve Kafkasya'da Güvenlik ve İşbirliği Paneli**, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul, 2014, s. 180.

Karadeniz'in kara ya da kasvetli deniz anlamına gelen en eski Yunanca adı Pontos Axeinos'un, daha da eski bir Farsça terimden uyarlanmış olması olasıdır. Bu ad belki denizcilerin onun fırtınalı sularına açılmaktan korku duydukları, belki de salt sularının çok derin olması nedeniyle ve daha sığ olan Akdeniz'e göre karanlık görüldüğü için verilmiştir. Bu adın geç dönem Yunan ve Latin yazarlarında, nasıl Pontus Euxinus'a (dostça deniz) dönüştüğü bilinmiyor. Bizans kaynaklarında en çok kullanılan ad sadece Pontus'tu (deniz). Bu kullanım Arapça metinlere (garip bir tekrar olarak "Deniz Denizi" anlamına gelen) bahr Buntus olarak geçti. Ama Ortaçağ'da özellikle Arap ve Osmanlı yazınında birçok diğer ad da kullanılıyor ve Karadeniz çoğu kez tanınmış kentlerle ilişkilendiriliyordu – örneğin Trabzon Denizi ve Konstantinopolis Denizi gibi. Ortaçağ'da Büyük Deniz adının, aralarında İtalyancadaki Mare Maius ve Mare Maggiore de bulunan çeşitli biçimleri de kullanılıyordu. Bazı isimler de belli bir dönemde sahillerinde egemen olan gruplardan kaynaklanır. İskit Denizi, Sarmatya Denizi, Hazar Denizi, Rus, Bulgar, Gürcü Denizi gibi. Yaygın olarak kabul gören bir ad olarak görece yeni olan Karadeniz, erken dönem Osmanlı kaynaklarında çeşitli biçimlerde karşımıza çıkar ve muhtemelen Osmanlı tarihinin en başından beri halk tarafından kullanılmıştır. Bu biçimiyle bir batı Avrupa dilinde ilk kez 14. yüzyılın sonunda görülmüş, ama ancak üç yüz yıl sonra yaygınlaşmıştır.⁴

Karadeniz'in adının kökenine ilişkin olarak Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın websitesinde yer alan bilgi de son derece aydınlatıcıdır:

Türklerin coğrafyayı anlamlandırırken renkler ve yönler arasında kurdukları ilişki, yaşadığımız coğrafyanın isimlendirilmesinde önemli etkilere sahiptir. Renkler ve yönler arasındaki bu ilişki renklerin bir yönü ifade etmesine dayanır. Türklerin yönleri anlatırken kullandıkları renkleri şu şekildedir: Doğu; mavi, yeşil, Batı; ak (beyaz), Kuzey; kara (siyah), Güney; kırmızı (al), Merkez; sarı ve altın ile ifade edilmektedir. Dağ, deniz, şehir, vadi, çöl ve nehir isimlerinin başında yer alan renkleri aynı zamanda bir yönü temsil etmektedir. Bu kapsamda; Akdeniz (Batı Denizi), Karadeniz (Kuzey Denizi), Yeşilirmak (Doğu Irmak), Ak Hunlar (Batı Hunları), Kırmızı Deniz (Güney Denizi) anlamına gelmektedir. Batı'yı ifade eden Ak kelimesi Akdeniz isminin, Kuzeyi ifade eden Kara kelimesi de Karadeniz isminin kaynağını teşkil etmektedir. Bahr-i Siyah (Karadeniz) ve Bahr-i Sefid (Akdeniz) olarak isimlendirilen denizler, Türklerin coğrafyayı anlamlandırma olgularının derinliğini gösterdiği gibi, üzerinde yaşanan ve uğruna mücadele edilen coğrafyanın korunması ve kollanması kadar, adlandırılması ve anlamlandırılmasının da önemli olduğunu göstermektedir. Akdeniz ve Karadeniz isimleri, özü itibarı ile Türk algılamasının ve adlandırmasının bir sonucudur.⁵

Weaver, "Karadeniz Bölgesi" ifadesinin muğlak olduğunu ve her zaman aynı ülkeleri ifade etmediğini belirterek, bazı tanımlara göre Karadeniz'in Türkiye, RF, Ukrayna, Romanya, Gürcistan ve Bulgaristan'ı içeren altı kıyıdaş devletten oluştuğunu; diğer tanımlara göre ise sadece RF'nin "paydaş komşuları" ile Avrupa Birliği (AB)'nin Doğu Ortaklığı politikasında yer alan devletleri içerdiğini ifade etmektedir. Weaver bu hususa ilişkin bir diğer gruplamanın ise, AB'nin Karadeniz Sinerjisi açılımının tüm katılımcıları ile AGİT'in üyelerini içeren "Geniş Karadeniz Bölgesi" ya da "Geniş Karadeniz Sahası" olduğunu belirtmektedir. Bu tanımlamaya göre bölge, Karadeniz'e

⁴ King, a.g.e., s. 9.

⁵ Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, "Türkiye Denizlerini Tanıyor muyuz?".

kıyıdaş ülkelerin yanı sıra Moldova ile Ermenistan ve Azerbaycan gibi Güney Kafkasya ülkelerine ilave olarak AB üyesi Yunanistan ile birlikte Karadeniz Sinerjisi'nde Karadeniz politikasına dahil iki önemli ülke olarak nitelenen Romanya ve Bulgaristan'ı da içermektedir.⁶ Ancak son yıllarda bölgeyi tanımlamaya yönelik çalışmalarda, altı kıyıdaş ülkeye ilave olarak Moldova, Azerbaycan ve Ermenistan ile birlikte Yunanistan'ın da dahil edildiği Geniş Karadeniz kavramının baskın bir konuma geldiği görülmektedir.⁷ Esasen "Geniş Karadeniz Bölgesi" fikri son yıllarda kabullenilmeye başlanmış olup, bu durumda Avrupa ve ABD'nin yanı sıra bölge ülkelerinden yetkililerin ve araştırmacıların "Geniş Karadeniz Bölgesi"ne ilişkin seminerler dizisinde bir araya getirilmesinde önemli bir rol oynayan Amerikan Marshall Fonu'nun çalışmalarının önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir.⁸ Bu çerçevede günümüzde "Geniş Karadeniz Bölgesi"ne daha fazla ilgi duyulmasına neden olan üç önemli gelişme şu şekilde ifade edilmiştir:

Şuan Batı'da Geniş Karadeniz stratejisi konusunda cereyan eden tartışmaları başlatan ilk ivme, başta Romanya ve Bulgaristan olmak üzere Karadeniz'e kıyıdaş bazı Avrupa ülkelerinden gelmiştir. Bu Avrupalılar, AB ve NATO genişleme projelerinin kendi ülkelerinde son bulmaması, genişlemenin mümkünse Karadeniz'in Batı kıyılarından doğu kıyılarına kadar devam etmesi gerektiğini düşünmekteydi (...) Batılıların bu bölgenin önemini daha iyi anlamalarını sağlayan ikinci etken ise Geniş Ortadoğu olmuştur (...) 11 Eylül 2001'den sonra Batı'nın stratejik dikkatinin yönünde çok büyük ve muhtemelen kalıcı bir değişiklik oldu. Bir yandan Avrupa'da istikrarın pekiştirilmesi ve bir yandan da Geniş Ortadoğu Bölgesi'nden yayılan yeni tehditlerin kaynak noktasının giderek daha iyi fark edilmesi, bölgeye yeni bir prizmadan bakmamıza neden oldu. Bir zamanlar marjinal ya da Avrupa'nın çevre-kuşağında sayılanlar şimdi çok daha yakında, çok daha merkezi durumda idi. Bir bakıma Geniş Karadeniz Bölgesi çekirdek Avrupa ile Geniş Ortadoğu arasındaki kilit taşıdır. Bu yüzden de Avrupa-Atlantik topluluğunun güney kenarını güçlendirecek daha genel bir strateji çerçevesinde bu bölgeyi Batı'ya demirleme ve böylece istikrarlı kılmanın istenir ya da gerekli olduğu daha net bir biçimde ortaya çıkmıştır (...) Geniş Karadeniz konusunun gündeme girmesini sağlayan üçüncü etken ise doğal olarak enerji güvenliğidir. Bu, 2003'lerde de önemli bir konuydu; ancak enerji fiyatlarındaki artış, Moskova'nın 2005 kışında Ukrayna'ya enerji sevkiyatını durdurması ve Ortadoğu'daki istikrarsızlığın artması gibi nedenler yüzünden 2006'dan sonra daha çok önem kazanmıştır. Geniş Karadeniz Bölgesi, Hazar'dan Avrupa pazarlarına enerji, özellikle doğalgaz iletiminde kullanılan kilit önemdeki bir transit hattır. Bu hat özellikle gelecekte enerji sevkiyatçıların çeşitlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır (...) Doğal olarak Rusya, Avrupa'nın bir numaralı enerji kaynağı olmaya devam edecektir, ancak AB bu konuda sağlıklı düzeyde bir bağımlılığı engellemek istiyorsa ve Avrupalı tüketiciler tekelleri uygulamaların etkilerinden korunacaksa AB ülkelerinin alternatif boru hatları ve enerji koridorları için yüzlerini Geniş Karadeniz Bölgesi'ne çevirmeleri gerekecektir.⁹

⁶ Carol Weaver, "Black Sea Regional Security: Present Multipolarity and Future Possibilities", **European Security**, 20 (1), 2011, s. 2.

⁷ Kamil Ağacan, "Karadeniz'e Kafkasya'dan Bakmak", **Avrasya Dosyası**, 13 (1), 2007, s. 193.

⁸ Svante E. Cornell ve diğerleri, **The Wider Black Sea Region: An Emerging Hub in European Security**, Washington, D.C.: Silk Road Studies, 2006, s. 16.

⁹ Ronald D. Asmus, "Geniş Karadeniz için Avrupa Atlantik Stratejisi Belirlenmesinde Bundan Sonraki Adımlar", **Avrasya Dosyası**, 13 (1), 2007, s. 11-14.

1.2. Karadeniz'in Tarihçesi

Karadeniz eski Yunanlılar zamanında daha çok efsanevi varlıkların yaşadığı bir deniz olarak bilinmektedir. MÖ ilk binyılın ortalarından itibaren bölgedeki Yunan ticaret kolonilerinin artması sonucunda hem Karadeniz'in kıyıları ticaret yoluyla birbirine bağlanmış hem de bölge ticari manada Akdeniz bölgesi ile bir değiş-tokuş sisteminin içerisine dahil olmuştur. Bu sistem MS 1000'li yılların başlangıcına kadar sürmüştür, ancak bu tarihten sonra hem Mısır tahılı gibi zenginlik kaynaklarının bölgeye ulaşmaya başlaması hem de Hint Okyanusu üzerinden doğuya ulaşım yollarının açılmasıyla Karadeniz eski önemini kaybetmeye başlamıştır.

Takiben Karadeniz, İtalyan şehir devletlerinin kurduğu büyük ticaret imparatorlukları sayesinde ancak 13. ve 14. yüzyıllarda yeniden dünya siyasal ve ekonomik sisteminin merkezine oturmayı başarmış ve bu sistem İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethine kadar devam etmiştir. Osmanlılar ya doğrudan Karadeniz kıyılarını fethederek ya da kıyılarda yerleşik küçük devletleri egemenlikleri altına alarak Karadeniz kıyısının büyük bir bölümünü kontrol etmeye muvaffak olmuşlardır.¹⁰

Esasen Karadeniz 13. yüzyıldaki Moğol istilası ile birlikte Türklerin kontrolüne geçmiş olup, Cengiz Han'ın oğullarının kurduğu ve zamanla Türkleşen ve İslamiyeti kabul eden Altın Orda Devleti Karadeniz'e hakim olmuştur. Balkanlar ve Bizans üzerine seferler düzenleyen Altın Orda Devleti, Rus Knezlikleri'nin gerçekleştirdikleri saldırılar sonucunda yıkılsa da, bu sefer de Karadeniz'in hakimiyeti bir başka Türk devleti olan Osmanlılara geçmiştir. Altın Orda Devleti'nin Bizanslılar üzerine düzenlediği seferler söz konusu devletin zayıflamasına neden olarak Osmanlılar'ın batı yönünde ilerlemesini kolaylaştırmıştır.¹¹ Karadeniz'in hem deniz sahasına hem de denizi çevreleyen kara sahasına üçyüzyıl boyunca tamamen hakim olmayı başaran Osmanlı Devleti Karadeniz'i adeta bir "Türk Gölü" haline getirmiştir. Ancak Rus Çarlığı'nın güçlenmesini takiben 15.

¹⁰ King, a.g.e., s. 29-30.

¹¹ İlyas Kamalov, "Karadeniz Bölgesindeki Bazı Güncel Sorunlar", **Karadeniz Araştırmaları**, 6 (21), 2009, s. 13-14.

yüzyıldan itibaren gözünü diktiği Karadeniz üzerindeki Türk-Rus mücadelesi 20. yüzyıla kadar devam etmiş ve bu mücadele adeta bölgenin bir gerçekliği haline gelmiştir.¹²

Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz'deki gücü azalıp, bu deniz üzerindeki etkisi kaybolmaya başladıkça, Karadeniz'in önemi Osmanlı padişahlarının gözünde daha da artmış ve bu durumun bir sonucu olarak yabancı devletlerin siyasi ve ticari faaliyetlerine kapatılmıştır. Ancak bu durumun 18. yüzyıla kadar sürdüğü gözlemlenmekte olup, bu tarihten sonra deniz üzerindeki Türk-Rus rekabetinin şiddetlenmesine paralel olarak Soğuk Savaş dönemine kadar Karadeniz hiçbir zaman tek bir gücün hakimiyet alanı olmamıştır.¹³

18. yüzyılda Karadeniz'in kaderini etkileyen en önemli gelişme ise 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması'dır. Polonya'daki taht sorunu yüzünden patlak veren Osmanlı-Rus Savaşı, 1771'de Çeşme'deki Osmanlı donanmasının Ruslar tarafından yakılması, 1772'de Bender, Akkerman, Kili, İsmayıl ve Bükreş kalelerinin kaybedilmesi, 1773'de Kırım'ın Ruslar tarafından işgali ve 1774'te Rus birliklerinin Osmanlı ordusunu Şumnu'da bozguna uğratması gibi pek çok yenilginin ardından 21 Temmuz 1774 tarihinde Türkler ile Ruslar arasında imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması'yla son bulmuştur. Bu anlaşma Rusların Karadeniz'e inmesine ve bu denizde kendi bayrağını taşıyan gemilerle ticaret yapmasına olanak tanımıştır.¹⁴ Bu anlaşmayla Ruslar kesin olarak Karadeniz sahillerine yerleşmişler ve Karadeniz bir Türk Gölü olmaktan çıkarak uluslararası bir deniz kimliği taşımaya başlamıştır.¹⁵

Takiben, “Kutsal Yerler” problemi nedeniyle patlak veren Osmanlı-Rus (Kırım) Savaşı'nda Fransa ve İngiltere'nin yanı sıra Piyemonte'nin de desteğini alan Osmanlı Devleti Rusları yenmeye muvaffak olmuş ve barış anlaşmasını görüşmek üzere 25 Şubat 1856'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda kabul edilen antlaşmanın 11. maddesi uyarınca “Karadeniz tarafsız hale getirilmiş ve askerden soyutlanmış” ve 13. maddesi

¹² Gökhan Koçer, **Menekşe Renkli Deniz: Türkiye'nin Karadeniz Politikası**, Ankara: Orion Kitabevi, 2014, s. 99.

¹³ King, a.g.e., s. 30.

¹⁴ Mensur Akgün, “Geçmişten Günümüze Türkiye ile Rusya Arasında Görünmez Bağlar: Boğazlar”, Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko (Ed.), **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, 1. Baskı içinde (45-85), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 47.

¹⁵ Feridun Cemal Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Ankara: Başınur Matbaası, 1968, s. 22.

uyarınca da “Karadeniz’de savaş gemisi bulundurulmayacağı ve mevcut tersanelerin yıkılacağı” hususları kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede hem Rus hem de Osmanlı gemilerinin Karadeniz’e girmesi yasaklanarak Karadeniz tarafsız bir hale getirilmiş ve Rusların Karadeniz’e inmesi bir süreliğine de olsa engellenmiştir.¹⁶

Ancak Ruslar, çıkarlarına aykırı olduğu gerekçesiyle, imzalandığı tarihten itibaren Paris Antlaşmasını geçersiz kılmak için çabalamışlardır. Bu anlaşmadan kurtulmak için 1870 tarihli Fransa-Prusya savaşının Avrupa’da yarattığı karışıklıktan faydalanan Rus İmparatorluğu, 31 Ekim 1870’te Paris Antlaşması’nı imzalayan devletlere birer nota göndererek Karadeniz’in tarafsızlığı ilkesine uymayacağını bildirmiştir. Bu çağrı üzerine Londra’da bir araya gelen taraflar 13 Mart 1871’de Londra Boğazlar Sözleşmesi adı verilen 9 maddelik bir belge imzalamışlardır.¹⁷ Mevcut konjonktürden faydalanan Rusların oldu-bittisi karşısında eğilmekten başka çare bulamayan Avrupalı büyük devletler, Londra Antlaşması ile Karadeniz’in tarafsızlaştırılması rejimine son vermek zorunda kalmışlardır. Karadeniz’in tarafsızlaştırılması ilkesini geçersiz kılan Ruslar için bu büyük bir başarıdır.¹⁸ Antlaşmayla, Osmanlı’nın müttefiklerinin barış zamanında da Sultan’ın izni ile Boğazlar’dan savaş gemisi geçirebilecekleri kabul edilmiştir, ancak bu teorik imkan, imparatorluğu birkaç yıl sonra Ruslar karşısında ağır bir yenilgiye uğramaktan kurtarmaya yetmemiştir. Balkanlar’daki sorunları bahane eden Rus İmparatorluğu 23 Nisan 1877’de Osmanlı İmparatorluğu’na savaş ilan etmiştir. Hem doğu hem de batı cephesinde önemli kayıplara uğrayan Osmanlı İmparatorluğu 3 Mart 1878’de İstanbul kapısına dayanan Rus kuvvetleriyle Yeşilköy (Ayastefanos) Antlaşması’nı imzalamak zorunda kalmıştır. Bu anlaşmaya göre Karadağ, Sırbistan ve Romanya tam bağımsızlıklarına kavuşuyor, Bulgaristan, Osmanlı egemenliği altında özerk bir prenslik haline getiriliyor, Bosna-Hersek’e iç işlerinde bağımsızlık veriliyor, doğuda Kars, Ardahan, Artvin, Batum, Doğubeyazıt ve Eleşkirt Rus İmparatorluğu’na veriliyor ve Osmanlı İmparatorluğu savaş tazminatı olarak 30 bin Ruble ödemeye mahkum ediliyordu.¹⁹ Ancak daha önce de olduğu gibi, Rus İmparatorluğu’nun Osmanlı’nın parçalanmakta olan topraklarına tek başına hakim olmasından çekinen başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletleri, Rusları Ayastefanos Antlaşması’nın koşullarını yeniden gözden geçirmek üzere uluslararası bir

¹⁶ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 16. Baskı, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2010, s. 373.

¹⁷ Akgün, a.g.e., s. 54-55.

¹⁸ Erkin, a.g.e., s. 32-33.

¹⁹ Akgün, a.g.e., s. 47.

konferansın toplanması hususunda ikna etmişlerdir. Bu çerçevede Berlin’de bir araya gelen taraflar arasında yürütülen görüşmeler sonucunda Ayastefanos Antlaşması’nın yerine geçecek olan Berlin Antlaşması 13 Temmuz 1878 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu, Rusya İmparatorluğu, İngiltere, Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, İtalya ve Fransa arasında imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Bulgar Prenslığı küçültülmüş, doğuda Kars, Ardahan ve Batum Ruslar’a verilmiş, Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bu antlaşma sonucunda Rus İmparatorluğu’nun Karadeniz sahilindeki toprakları Tuna deltasından başlayıp, Karadeniz’in kuzey sahilini dolanıyor ve oradan da Kafkas sahilindeki son büyük liman olan Batum’a kadar uzanmaktadır. Bu toprak dağılımında 20. yüzyılda önemli bazı değişiklikler olsa da, modern Karadeniz sahilinin siyasi biçimi 1878’de belirlenmiştir.²⁰

Lozan Barış Antlaşması ile uluslararası bir kimlik kazanan Boğazlar üzerinde Türkiye, 1936’da Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin imzalanması ile yeniden egemenlik kurarken, SSCB ise Karadeniz’de önemli bir donanma gücü haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı’ndan galibiyetle çıkan ve Ukrayna, Bulgaristan ve Romanya üzerinde hakimiyet kuran SSCB, Karadeniz’de önemli bir güç haline gelirken, Türkiye’nin NATO’ya üyelik yoluyla Batı blokuna katılması SSCB’nin Karadeniz üzerinde tam manasıyla hakimiyet kurmasını engellemiştir. Soğuk Savaş döneminde Karadeniz artık Doğu ve Batı bloklarını birbirinden ayıran bir çizgi haline gelirken, ideolojik olarak farklı kamplarda yer alan ülkeler arasında siyasal, sosyal ve kültürel etkileşim en alt seviyeye inmiş ve bölge büyük ölçüde dış etkileşime kapanmıştır.²¹

1991 sonunda SSCB’nin ortadan kalkmasıyla sona eren Soğuk Savaş dönemini takiben Batılı devletler doğrudan Karadeniz Bölgesi’yle temasa geçme şansını yakalamaları üzerine, RF’nin de güçsüzlüğü nedeniyle, zaman içerisinde bölgedeki Batı etkisi tedrici olarak artmıştır. Başlangıçta ABD, Karadeniz Bölgesi’nde aktif bir rol oynamaktan çekinerek, bölgedeki meselelere ilişkin düşük bir profil sergilemiştir. Bu dönemde ABD bölgesel politikadaki önceliğini RF’ye vermiştir. Ancak 90’lı yılların sonunda zengin Hazar Havzası enerji kaynaklarının ABD’nin ilgisini çekmeye başlamasıyla birlikte bu bakış açısı değişmiştir. ABD bir taraftan bu enerji kaynaklarının

²⁰ King, a.g.e., s. 236-237.

²¹ Özgür Özdamar, “Türkiye’nin Yeni Dış Politikası’nda Karadeniz Bölgesi”, **Ortadoğu Analiz**, 4 (41), 2012, s. 23.

RF'nin kontrolünde olmayan rotalardan Batılı pazarlara akmasını sağlayarak Batılı müttefiklerinin enerji güvenliğini artırmak isterken, diğer taraftan da bağımsızlığını yeni kazanan Orta Asya cumhuriyetleri üzerindeki Rus bakışını azaltarak, bu ülkelerin güvenliğine katkıda bulunmayı hedeflemiştir. Bu nedenle ABD, Hazar Havzası enerji kaynaklarının Batı'ya akışı için, RF'yi bypass eden, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı'nı desteklemiştir. Bu çerçevede bölgesel aktörler küresel bir güç mücadelesinin tarafı ve hatta paydaşı haline gelmişlerdir. ABD bölgesel bir güç olmamasına ve bölgeye uzak bir aktör olmasına karşın, küresel güç mücadelesi perspektifinden bölgenin önemi, ABD'nin bölgeye müdahalesini kaçınılmaz kılmıştır ve bu çerçevede 21. yüzyılda ABD'nin Karadeniz Bölgesi stratejisi bölgeye doğrudan ve/veya dolaylı olarak ABD müdahalesi ve varlığı şeklinde cereyan etmiştir.²² Bu cereyanın karşısında durmak isteyen Moskova'nın kozları ise enerji kaynaklarının kontrolü ile Türkiye açılımıdır. Enerji kaynakları zengini olan RF'nin bu potansiyeli bir taraftan Batı'ya karşı pazarlık gücünü artırırken, diğer taraftanda da enerji bağımlılıkları dolayısıyla RF'ye karşı olan Batılı ittifakı bölmeye yaramıştır.

Ayrıca öteden beri Karadeniz'e kıyıdaş olmayan ülkelerin bölgeye müdahil olmasına karşı çıkan ve Montrö'nün kurduğu düzene ve korunmasına dikkat çeken Türkiye, NATO ve AB üyelikleri dolayısıyla gittikçe RF'den uzaklaşan Bulgaristan ve Romanya'nın yanı sıra RF ile yaşadıkları problemler ve çatışmalar dolayısıyla RF karşıtlığında birleşen Ukrayna ve Gürcistan'ın da katıldığı geniş bir ittifakın karşısında kendisini RF'nin yanında, diğer bölge ülkelerinin ve müttefiklerinin geliştirdiği politikalara karşı çıkar bir vaziyette bulmuştur. Ancak bu durum ABD'nin Ocak 2007'den itibaren strateji değiştirmeye başlaması ve bölgeye yönelik hedeflerini, Türkiye'nin özellikle vurgu yaptığı şekilde, mevcut bölgesel işbirliği mekanizmaları aracılığıyla ikili işbirliği çerçevesinde gerçekleştirmeye yönelmesi sonucunda değişmiştir.²³ Diğer taraftan zaman içerisinde AB de ABD ile aynı çizgiye gelmiş olup, bu durum Açıkmeşe tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

²² Mitat Çelikpala, "Escalating Rivalries and Diverging Interests: Prospects for Stability and Security in the Black Sea region", *Southeast European and Black Sea Studies*, 10 (3), 2010, s. 291.

²³ Mustafa Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, 1. Baskı içinde (463-532), İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 525-526.

Karadeniz için mevcut birbirinden ayrı stratejiler yerine, AB bölge için Nisan 2007 tarihli Komisyon evrağına ekli “Karadeniz Sinerjisi-Yeni Bir Bölgesel Girişim” başlıklı bütüncül bir vizyon planlamıştır. Başka bir deyişle Karadeniz Sinerjisi tüm bölgenin AB için stratejik olduğunu tanıyan ve AB’nin bölgedeki mevcut bağlantı mekanizmasını sağlamlaştıran bir mekanizma olarak başlatılmıştır. Bununla birlikte bu politikanın daha mürekkebi kurumadan, AB, Karadeniz Sinerjisi’ni ve dolayısıyla Karadeniz için bütüncül perspektifi destekleme hususlarında başarısız olmuş ve bundan sonra AB, tüm tarafları kapsayan bölgesel bir yaklaşım yerine, AB dış politikasının farklılaştırılmış araçları yoluyla iki-taraflılık ve mikro-bölgeselcilik yöneltik eski politikalara dönüş yapmıştır. Başka bir deyişle AB’nin bölgeselcilik çabaları Karadeniz’de başarısız olmuş ve bunun yerine AB farklı Karadeniz ülkeleri için tasarladığı bölümlere ayrılmış ve birbirine bağlanmış stratejiler (örneğin katılım, Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde işleyen mikro-bölgeselcilik için bir model olarak Doğu Ortaklığı, CFSP/CSDP mekanizmalarının yanı sıra dış ekonomik araçlar) yoluyla bölgeye müdahil olmuştur.²⁴

Yukarıda bahsi geçen politika değişikliğinde; Avrasya coğrafyasında izlenen “demokratikleştirme” çabalarının sonuç vermemesi, Renkli Devrim süreçleri ve iktidar değişiklikleri yüzünden bölge ülkelerinin bir türlü istikrara kavuşamaması, Irak Savaşı sonrasında ABD ve NATO müttefikleri arasında görüş ayrılıklarının oluşması ve Türkiye’nin özellikle Montrö’nün delinmemesi hususundaki kararlı tutumu gibi gelişmelerin etkili olduğu söylenebilir.²⁵

ABD’nin bölge üzerindeki varlığını artırma çabalarının tetiklediği Renkli Devrimler’in başarısız oluşuna ilave olarak, Mart 2003 tarihli Irak Savaşı’nda takındığı tek-taraflı tutumun müttefiklerini küstürmesi nedeniyle küresel manada yalnızlığa itilmesinin yanı sıra özellikle Türkiye’nin Montrö üzerine yaptığı kararlı vurgu, Avrupa-Atlantik yapıyı bölgeye yönelik yaklaşımında Türkiye ile aynı politik çizgiye itmiştir. Ancak AB ve NATO gibi Avrupa-Atlantik yapıların Doğu Avrupa ve Karadeniz’e doğru genişlemesi, Ukrayna ve Gürcistan’da renkli devrimlerle Batı taraftarı kadroların işbaşına gelmesi, Romanya ve Bulgaristan’ın 2004’te NATO’ya, 2007’de ise AB’ye üye olmaları ve AB’nin Karadeniz Sinerjisi ve Doğu Ortaklığı girişimleri, Karadeniz’deki Batı ağırlığını artırmıştır. Bu çerçevede Romanya ve Bulgaristan’ın ittifaka katılmasıyla altı kıyıdaş devletin üçü NATO üyesi haline gelmiş, Ukrayna ve Gürcistan’ın da ittifaka girmesinin gündeme gelmesi ise, RF’yi bölgede yalnızlaştıracak bir sürecin başlangıcı olmuştur.

²⁴ Sinem Akgül Açıkmeşe, “The EU’s Black Sea Policies: Any Hopes for Success?”, Dimitrios Triantaphyllou (Ed.), **The Complexities of Black Sea Regional Security**, 1. Baskı içinde (17-23), St. Gallen: Euxenos, 2012, s. 17.

²⁵ Aydın, “Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, s. 526.

Diğer taraftan iktidarını güçlendiren Putin, Avrupa-Atlantik yapının doğuya doğru genişlemesini durdurmak için karşı hamlelere girişmiştir. Bu çerçevede Putin yönetimi Ukrayna'ya doğalgaz akışını keserek ve Gürcistan'a ise ülkedeki ayrılıkçı bölgeleri destekleyerek baskı yapmaya başlamıştır. 2008'deki savaşın ardından Güney Osetya ile Abhazya'nın bağımsızlığını tanıyan Moskova, Ukrayna'nın AB ile ekonomik bütünleşme çabalarına karşı da harekete geçmiş ve öncelikle Kırım'daki Rus nüfus aracılığıyla Kırım'ın RF'ye katılmasını sağlamış, daha sonra da ülkenin doğusundaki Rus nüfusu harekete geçirerek, ülkenin iç savaşa süreklenmesine neden olmuştur.²⁶

Ayrıca gerek Ağustos 2008 Rus-Gürcü Savaşı gerekse de 2014 yılında Ukrayna ile RF arasında meydana gelen anlaşmazlık, Karadeniz deniz sahasında kurulan dengenin de tehdit edilmesine neden olmuştur. Bu çerçevede 2008 savaşını takiben ABD'nin Gürcistan'a yardım yollamak için iki hastane gemisini Boğazlar'dan geçirme talebinin Türkiye tarafından Montrö düzenlemeleri gerekçe gösterilerek engellenmesinin yanı sıra Ukrayna krizi devam ederken ABD'nin Boğazlar'dan Karadeniz'e gönderdiği savaş gemilerinin Montrö şartlarını ihlal ettiği gerekçesiyle RF tarafından protesto edilmesi gibi gelişmeler Montrö dolayısıyla Karadeniz'in yeniden gündeme taşınmasına neden olmuştur.

ABD'nin her iki olayda da Montrö düzenlemeleri dolayısıyla Karadeniz'e girişte yaşadığı zorluk, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesi yönünde talepte bulunmasına neden olmuştur. Türkiye, NATO ittifakında yer almasına rağmen Montrö'nün sağladığı haklardan vazgeçmek istememekte ve Karadeniz'de ABD ile RF arasında gerilimi tırmandırabilecek olan bir askeri hareketliliğe sıcak bakmamaktadır. RF ise Montrö'nün kıyıdaş devletlere sağladığı avantajların devamını arzu etmekte ve sözleşme şartlarının olduğu gibi uygulanmasını desteklemektedir. Ancak yaşanan gelişmeler ABD'nin Türkiye'ye sözleşmenin uygulanmasındaki titizliğini esnetmesi yönünde baskıda bulunabileceğini göstermiştir. Böyle bir durumda Türkiye'nin bu yönde bir adım atması halinde ise RF'nin tepkisiyle karşılaşması ve Montrö'nün Karadeniz'de kurduğu dengenin bozulması muhtemeldir.²⁷

²⁶ Hasret Çomak ve diğerleri, "Karadeniz'de Yeni Gelişmeler, Ukrayna Krizi ve Türkiye", Hasret Çomak ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, 1. Baskı içinde (137-169), İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., 2014, s. 142-143.

²⁷ Kudret Özersay, "Boğazlar Konusu", Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, 1. Baskı içinde (819-823), İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 822 ve Çomak ve diğerleri, a.g.e., s. 163-164.

1.3. Karadeniz’e Jeopolitik Bir Bakış

1.3.1. Jeopolitik

Jeopolitik, coğrafi faktörlerin politik faaliyetler üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Jeopolitiği tanımlamaya yönelik pek çok çaba mevcut olmakla birlikte, genel olarak jeopolitiğin, dış politika ile fiziki çevre arasındaki ilişkileri düzenleyen, belirli bölgedeki devletler arasındaki ilişkiler ile doğal kaynakların dağılımını içeren bir terim olduğu söylenebilir.²⁸

Politik yapıların fiziki çevre şartlarıyla olan ilişkisi ve bu ilişkinin şekillendirdiği dinamik politik süreç ilkçağlardan bu yana sürekli olarak incelenen gelmiştir. Ancak küresel jeopolitik ve jeostratejik teorilerin gelişmesi dünya coğrafyasının kesinlik kazanmasından sonra mümkün olabilmektedir.²⁹ Mackinder bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Uzak geleceğin tarihçileri, geriye dönüp de şimdi yaşamakta olduğumuz yüzyıllara tıpkı bizim Mısır hanedanlarına baktığımız gibi baktıklarında, yaşanılmış olan son 400 yılı “Kolomb Çağı” olarak tanımlayacak ve bu çağın 1900 yılı ile birlikte sona ermiş olduğunu söyleyeceklerdir. Son zamanlarda herkes coğrafi keşiflerin hemen hemen tamamlanmış olduğunu ve coğrafyanın daha derinlikli araştırmalar ile felsefi sentezler yapılabilmesi için yönlendirilmesi gerektiğinden bahsediyor. 400 yıl içerisinde dünya haritasının taslağı takribi bir kesinliğe ulaşmış ve hatta Nansen ve Scott’un kutup bölgelerindeki deniz seyahatleri sonucunda artık başka büyük bir keşif yapma ihtimali de azalmıştır.³⁰

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dış politika karar mekanizmalarındaki belirleyici unsurların en önemlilerinden biri kabul edilerek geliştirilen küresel jeopolitik teoriler, dünya hakimiyet mücadelesinde iddialı ülkeler açısından birbirini tamamlayıcı iki ana amaca yönelmişlerdir. Bu amaçlardan ilki öncelikli hedefler hususunda taraflara son derece önemli ipuçları sağlamaları, ikincisi ise bu hedeflere ulaşmak için izlenmesi planlanan yayılmacı siyasetin meşruiyet zeminini oluşturmalarıdır.³¹

²⁸ Gareth Winrow, “Geopolitics and Energy Security in the Wider Black Sea Region”, **Southeast European and Black Sea Studies**, 7 (2), 2007, s. 218.

²⁹ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu**, 95. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2014, s. 102.

³⁰ Halford John Mackinder, “Tarihin Coğrafi Kalbi”, Kadir Yılmaz (Haz.), **Tarihin Coğrafi Kalbi**, 1. Baskı içinde (49-77), İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2013, s. 49.

³¹ Davutoğlu, a.g.e., s. 102-103.

Jeopolitik teori esasen iki büyük okul tarafından temsil edilmekte olup, bunlardan ilki Alman Okulu'dur. Jeopolitiğin ortaya çıkışını ünlü Alman siyasi coğrafyacısı Friedrich Ratzel'in çalışmaları ile birlikte düşünmek mümkündür. Ratzel'in öncelikli ilgi alanı toplum ile fiziki çevre arasındaki ilişki olup, toplumun tarihsel olarak dönüştüğü coğrafi alan ile toplum arasında yakın bir ilişki olduğunu açıklamak suretiyle devletin ülkesel doğasını açıkladığı "Lebensraum" kavramını geliştirerek, Uluslararası İlişkiler'e önemli bir katkıda bulunmuştur.³² Darwin'in evrim teorisinden oldukça etkilenen Ratzel'in jeopolitik ile ilgili temel görüşlerini 1897 yılında yayınladığı "Siyasi Coğrafya" adlı eserinde bulmak mümkündür. Ona göre bir devlet, gelişme ve yayılma amaçlayan bir organizma olarak diğer devletlerle çatışmalara girecektir. Yeni sahalara kazanması, gelişmesi ve yaşaması için zorunludur. Ratzel'in 19. yüzyıl sonlarında ortaya koyduğu bu görüşler, o dönemde Fransa ile yaptığı savaş sonucunda bağımsızlığını kazanarak, diğer Avrupalı devletlere nazaran geç sayılabilecek bir dönemde genişleme çalışmalarına başlayan Wilhelm Almanyası'nın yayılmacı dış politikasının rehberi olmuş ve meşruiyet zeminini teşkil etmiştir.³³

Uygulamaya yönelik faaliyetleri nedeniyle Alman jeopolitik okulunun adından en çok söz edilen kişisi Karl Haushofer'dir.³⁴ Haushofer'in jeopolitik anlayışı şu şekilde özetlenebilir: "Jeopolitik, coğrafi bölgenin ve tarihsel gelişmelerin etkisi altında değişen politikanın devletin üzerinde yaşadığı toprak parçası ile ilişkisinin araştırılmasıdır."³⁵ Bir ulus için yeterli sahanın nesnel ölçütlerini belirtmemesine karşın, Haushofer bir devletin sahası gelişmesine yetmeyecek kadar küçükse, o devlet genişlemelidir demektedir. Haushofer bu görüşleriyle daha çok Almanya ile Japonya'nın yeni sahalara, yani "hayat sahasına" ihtiyaç duyduklarını ileri sürmüştür.³⁶

Jeopolitik teoriyi temsil eden ikinci okul ise Anglo-Amerikan Okulu'dur. Bu okulun önde gelen temsilcilerinden biri olan Amiral Alfred T. Mahan'a göre denizlere hakim olmanın önemi büyüktür. Bir kara devleti güçlü olabilir, fakat dünya hakimiyetinin yolu denizlerden geçmektedir. 1890 yılında yayınlanan Deniz Gücünün Tarihe Etkisi,

³² Torbjon L. Knutsen, **Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi**, (Çev. Mehmet Özey), İstanbul: Açılım Kitap, 2006, s. 267.

³³ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 3. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2000, s. 507.

³⁴ Sönmezoğlu, a.g.e., s. 508.

³⁵ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, 7. Baskı, Bursa: MKM Yayıncılık, 2011, s. 208.

³⁶ Sönmezoğlu, a.g.e., s. 508.

1660-1783 (The Influence of Sea Power Upon History, 1660-1783) adlı eserinde Mahan ulusların deniz gücünü etkileyen faktörlerin şu şekilde sıralanabileceğini ifade etmektedir: 1- Coğrafi konum, 2- Fiziki uygunluk, 3-Ülkesel genişlik, 4-Nüfus, 5-Ulusal karakter, 6-Hükümetin karakteri.³⁷ Mahan, deniz gücünün, taraflara askeri anlamda sağladığı hareket serbestisi nedeniyle, büyük devletler arasındaki bir savaşın kaderinin denizlerde tayin edilebileceğini savunmuş ve bu nedenle ülkesi ABD'nin de açık deniz donanması oluşturmaya önem vermesi gerektiğini ileri sürmüştür.³⁸

Anglo-Amerikan Okulu'nu temsil eden bir diğer düşünür olan Mackinder, 1904'te yayınladığı Tarihin Coğrafi Kalbi (The Geographical Pivot of History) adlı makalesinde siyasi tarihin gelişimini jeopolitik temellere indirgeyerek yorumlamış ve dünya coğrafyasını siyasi ve askeri strateji bakımından mihver saha (Pivot Area-Heartland), iç kuşak ve dış kuşak alanlarına ayırmak suretiyle öncelikli hedefleri tayin etmiştir. Böylece kara hakimiyetine dayalı bir strateji için öncelikli şart denizden yönelecek saldırılardan korunmuş bulunan mihver sahada hakimiyeti sağlamaktır. Bu saha ise Doğu Avrupa ve Sibirya'yı kapsamaktadır ki,³⁹ bu çerçevede Mackinder Doğu Avrupa'yı kim kontrol ederse Heartland'ın (aslında RF ile Karadeniz Bölgesi'nin büyük bir kısmını içermektedir) engin kaynaklarını da onun kontrol edebileceğini ve böylelikle dünyayı da hakimiyeti altına alabileceğini ileri sürmektedir.⁴⁰

Bir diğer Anglo-Amerikan Okulu temsilcisi olan Spykman, coğrafyanın devletlerin sürekli ve değişmez temel özelliği olması ve devletlerarası ilişkilerin de çatışma karakteri taşıması nedeniyle jeopolitik özelliklerin uluslararası ilişkilerdeki gelişmeleri açıklamak için ana referans noktası olmayı sürdüreceğini ifade etmektedir.⁴¹ Spykman, Mackinder'in Kalpgah'ına karşılık, gerçek potansiyel hakimiyet gücünün Batı Avrupa-Türkiye-Irak-Pakistan-Afganistan-Hindistan-Çin-Kore-Doğu Sibirya'dan oluşan kenar kuşak hattında (rimland) olduğunu iddia ederek, bu hatta hakim olan gücün dünyaya hakim olacağını

³⁷ Deniz gücünü etkileyen faktörlerin neler olduğuna ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Alfred Thayer Mahan, **The Influence of Sea Power Upon History, 1660-1783**, Boston: Little, Brown and Company, 1890, s. 25-89.

³⁸ Sönmezoğlu, a.g.e., s. 509.

³⁹ Davutoğlu, a.g.e., s. 104.

⁴⁰ Winrow, a.g.e., s. 218.

⁴¹ Nicholas J. Spykman, "Dış Politika ve Coğrafya I-II", (Çev. Aşkın İnci Sökmen), Esra Diri (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler**, 1. Baskı içinde (3-43), İstanbul: Özener Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti., 2013, s. 4.

iddia etmektedir. Bu çerçevede Amerikan yönetimine kenar kuşağa başka güçlerin hakim olmasının önlenmesini tavsiye eden Spykman, NATO-Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO)-Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (SEATO) hattının kurulmasıyla hayata geçirilen merkez kara kütlesini paktlar yoluyla kuşatma politikasına dayalı Amerikan jeostratejisinin fikir babası sayılabilir.⁴²

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında hava kuvvetlerinin stratejik öneminin ortaya çıkması ve teknolojik ilerlemelere paralel olarak bu alandaki ulaştırma araçlarının ehemmiyetinin artması üzerine kara ve deniz hakimiyetine dayalı jeopolitik teorilerin yanı sıra hava hakimiyetine dayalı görüşlerin de ön plana çıkmaya başladığı görülmekte olup, bu görüşün önde gelen savunucularından biri Alexander P. Seversky'dir.⁴³

Seversky, Mackinder ve Spykman'ın konvansiyonel dünya haritasına alternatif olarak dünya haritasında hava jeopolitiğini esas alan stratejik ve taktik öncelikli bölgeleri yeniden belirlemiştir. Çift kutuplu uluslararası sistem varsayımından hareketle dünya ABD ve SSCB'nin etki sahalarını gösteren iki hakimiyet bölgesine ayrılmıştır. Seversky nihai hakimiyeti bu iki saha dışında kalan karar bölgesinde sağlanacak jeopolitik hava üstünlüğünün belirleyeceğini söylemiştir. Jeopolitik odak noktasına önemli yenilikler getirerek mihver sahayı hava yollarının kesiştiği Kuzey Kutbuna yaklaştıran bu harita, Türkiye'nin de içinde bulunduğu bölgenin jeopolitik önemi açısından incelendiğinden Mackinder ve Spykman'ın tespitlerini teyit edici niteliktedir.⁴⁴

Jeopolitik okul açısından bir ülkenin topraksal boyutunu oluşturan "saha" meselesi önceliklidir ve devletlerin dış politikalarını yönlendiren temel unsurlardan biri olmaya devam etmektedir. Bu husus Henry Kissenger ve Zbigniew Brzezinski gibi Soğuk Savaş dönemi neoklasik düşünürlerin realist düşünceleriyle daha yakından bağlantılı olsa da, jeopolitiğin bu şekilde sunumu Soğuk Savaş sonrası dönemde toparlanmaya çalışan ve bu çerçevede emperyalist nosyonları ile jeopolitik kalpgahı kontrol etmeyi amaçlayan RF'deki Avrasyacı teorisyenleri de etkilemiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Brzezinski, Avrasya'nın dünya gücü açısından anahtar olacağını iddia etmiştir. Bu alan sosyopolitik istikrarsızlığı ve enerji kaynakları ile jeopolitik olarak önemli bir alan haline gelmiş ve bu

⁴² Davutoğlu, a.g.e., s. 105.

⁴³ Sönmezoğlu, a.g.e., s. 513.

⁴⁴ Davutoğlu, a.g.e., s. 107.

jeopolitik sahanın kontrolünün tek bir gücün eline geçmesini önlemek için ABD de bu bölgeye öncelikli bir önem vermiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde, ideolojik ve politik bölünmelerin yerine, ana fay hatlarından kaynak akışlarında yeni bir çatışma coğrafyası doğmuştur. Global enerji tüketimindeki artışla birlikte kaynaklara erişim hususunda daha fazla mücadele olacak ve enerji tedarik hatlarının korunması hususuna daha fazla dikkat sarf edilecektir. Bu ise 1980’lerin başlarında, ABD’nin Orta Doğu petroleri ile Afrika’dan gelen minerallere erişimde Sovyet tehdidi algılaması nedeniyle ABD’de popüler olan “kaynak savaşı” terimini bir kez daha ön plana çıkaracaktır. Ayrıca kaynak sıkıntısının ve mücadelesinin çevresel bozulma, ekonomik düzensizlik ve uluslararası suç gibi diğer problemlerle de bağlantılı olduğu ve etnik savaşlar ile politik rekabetin şiddetlenmesi alanlarında da rol oynayabileceği ifade edilmektedir.⁴⁵ Görüldüğü üzere zaman içerisinde jeopolitik’in emperyalist “saha” kontrolü temelli yorumlarından, enerji rekabeti çerçevesindeki “saha” kontrolü temelli yorumlarına doğru bir akım gerçekleşmiştir.

1.3.2. Karadeniz’in Değişen Jeopolitiği

Harp Akademileri Komutanlığı’nın “Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Türkiye” adlı eserinde çağdaş jeopolitik teorilere göre Karadeniz’in önemi şu şekilde ifade edilmektedir:

Çağdaş jeopolitik teorilerine göre değerlendirildiğinde, Karadeniz önemli bir bölge olarak ön plana çıkmaktadır. Mackinder’in “Kara Hâkimiyet Teorisi”ne göre, “merkez” bölgesine en kolay ulaşımı sağlayacak konumda olan Karadeniz, Spykman’ın “Kenar Kuşak Teorisi”ne göre de Avrupa’yı Orta Doğu ve Asya’ya bağlamaktadır. Mahan’ın “Deniz Hakimiyet Teorisi”ne göre ise, Karadeniz’e hâkim olan güç, bölgeyi kontrol edecek coğrafi konuma sahip olur. Schaklian’ın “Hava Hâkimiyet Teorisi”ne göre de, Karadeniz, merkez bölgesine ve dünya adasına hâkim olacak bir coğrafi konumdadır.⁴⁶

Karadeniz Bölgesi Soğuk Savaş öncesi dönemde uluslararası politikanın gündeminden uzak kalmışsa da, Soğuk Savaş sonrası dönemde tam aksine uluslararası politik gündemin merkezine oturmuş ve küresel anlamda üzerine en çok politika üretilen bölgelerden biri haline gelmiştir. Bu çerçevede Karadeniz’in çehresinin SSCB’nin 1991 yılında dağılmasıyla birlikte önemli ölçüde değiştiği söylenebilir.⁴⁷

⁴⁵ Winrow, a.g.e., s. 218.

⁴⁶ Harp Akademileri Komutanlığı, **Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Türkiye**, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1995, s. 2.

⁴⁷ Göknil Erbaş, “Jeopolitik Kavramında Değişim: Karadeniz Jeopolitiği Örneği”, **Avrasya Strateji Dergisi**, 1 (1), 2012, s. 141.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz Bölgesi'nin önemini artıran nedenlerden ilki NATO ve AB gibi Avrupa-Atlantik yapıların doğuya doğru genişlemesinin hızlanması ve bu çerçevede sınırları Karadeniz'e dayanan söz konusu örgütlerin Karadeniz Bölgesi'ni de içine alacak şekilde genişlemeyi planlamalarıdır. İkinci neden, 1991 sonunda dağılan SSCB'nin halefi olan RF'nin toparlanmasını takiben uzun süre Sovyet egemenliği altında yaşayan bölgelerdeki eski nüfuz alanlarına dönme isteğidir.⁴⁸ 1993 tarihli Rus Askeri Doktrinini'nin Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinin yer aldığı araziye RF'nin "hayati çıkar" alanı olarak nitelemesinin yanı sıra RF'nin yeni Dış Politika Konsepti'nin eski SSCB topraklarını "özel sorumluluk" sahası olarak tanımlamasıyla bu durumun ilk emareleri verilmiştir.⁴⁹ Üçüncü neden ise 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin Orta Doğu'daki terörün yok edilmesi için anılan bölgenin arka kapası olarak gördüğü Karadeniz'e atfettiği önemdir. Söz konusu stratejik önem dolayısıyla bölgeye yerleşmeyi tasarlayan ABD, 11 Eylül saldırılarını da bahane ederek, aksi taktirde yerleşmesinin son derece güç olacağı, eski Sovyet topraklarına yerleşmeye başlamıştır. Dördüncü neden de üçüncü neden ile büyük ölçüde paralellik göstermekte olup, bölgenin jeostratejik konumundan faydalanmak isteyen ABD'nin gerek İran'a yönelik bir harekatta kullanmak gerekse de eski Sovyet arazisindeki Rus askeri faaliyetlerini kontrol etmek için Karadeniz'i bir izleme ve gözlem üssü olarak kullanmayı istemesidir. Beşinci neden ise daha çok enerji güvenliği ile ilgili olup, Karadeniz Bölgesi, zengin enerji kaynakları ile istikrarsız Orta Doğu bölgesine alternatif oluşturabilecek Hazar havzasına komşu bir konumda yer aldığından jeopolitik bir öneme sahiptir. Altıncı neden ise Karadeniz'in RF'ye alternatif bir enerji nakil güzergahı olma özelliğinden kaynaklanmaktadır. RF ile Ukrayna'nın 2005'te yaşadığı doğalgaz krizi nedeniyle RF tüm dünyaya birkez daha ne kadar güvenilmez bir tedarikçi olduğunu kanıtlamıştır. Karadeniz Bölgesi gerek tanker gerekse de petrol ve doğalgaz boru hatlarının geçtiği bir güzergah olarak Hazar kaynaklarını Avrupa'ya ulaştıran Doğu-Batı Enerji Koridoru'nun üzerinde yer alan stratejik bir geçittir. Tüm bu özellikleri, Karadeniz Bölgesi'ni zorunlu olarak doğu ile batı arasındaki egemenlik mücadelesinin merkezine oturtmaktadır.⁵⁰

⁴⁸ Hasan Kanbolat, "Türkiye, Karadeniz'de Yeni Ufuklara Yelken Açıyor", **Avrasya Dosyası**, 13 (1), 2007, s. 76-77.

⁴⁹ R. Craig Nation, "U.S. Interests in the New Eurasia", Douglas C. Lovelace (Ed), **Russian Security Strategy Under Putin: U.S. and Russian Perspectives**, 1. Baskı içinde (1-34), Strategic Studies Institute, 2007, s. 3-4.

⁵⁰ Kanbolat, a.g.e., s. 77-80.

Ayrıca bölge, simetrik ve asimetrik çok sayıdaki tehdit ile mücadele etmekte olup, söz konusu problemler bölgeyi değişken, güvensiz ve istikrarsız bir hale getirerek bölge jeopolitiğini etkilemektedir. Bu çerçevede bölge devletleri arasında devam eden donmuş/dondurulmuş ya da sıcak savaşa dönüşmüş çatışmalar bölgesel güvenlik ve istikrara yönelik temel tehdidi oluşturmaktadır. Bu çatışmalardan kaynaklanan bölge devletleri arasındaki ihtilaflı komşuluk durumu bölgede son derece yaygın olup, temel güvensizlik kaynağını teşkil etmektedir.⁵¹ Bölgenin istikrar ve güvenliğini tehdit eden potansiyel tehditler ve temel çatışma noktaları şu şekilde sıralanabilir: Dağlık Karabağ Sorunu, Rus-Gürcü çatışması ve bu kapsamda Abhazya ve Güney Osetya problemleri, Ukrayna'daki ayrılıkçı hareketler, eski-Sovyet topraklarında yerleşik devletlerde otoriterliğin artması, Transdinyester sorunu, Kuzey Kafkasya'daki özerk devletler arasındaki milliyetçi çatışmalar ile NATO'nun eski Sovyet cumhuriyetlerini de içine alan genişleme stratejisidir.⁵²

Yukarıda bahsi geçen klasik tehditlerin yanı sıra bölgede, özellikle Soğuk Savaş sonrasında yoğunluk kazanan ve bölgesel güvenliğe etki eden asimetrik tehditler de mevcuttur. Bu tehditler/riskler ise ana hatlarıyla şu şekilde sıralanabilir: terörizm ve radikal şiddet (etnik-milliyetçilik gibi), kısmi ya da bütünsel devlet başarısızlığı, uluslararası suç (insan kaçakçılığı ve yasadışı göç, uyuşturucu kaçakçılığı ve silah kaçakçılığı gibi), enerji iletim ve tedarikine yönelik risk ve tehditler, silahlanmanın yayılması (sivil nükleer enerjinin yaygın ve askeri nükleer kapasitenin mevcut bulunduğu bölgede nükleer malzemelerin yasadışı kaçakçılığı korkusu ile bir Orta Doğulu aktörün, İran veya bir başkası, nükleer statü elde etmesi endişesi) vb. gibi.⁵³

Bu hususların tamamı olumlu ya da olumsuz bir şekilde Karadeniz jeopolitiğine etki ederek, bölgenin, özellikle Soğuk Savaş sonrasında, dünya politik gündeminin üst sıralarına oturmasına neden olmuş ve bölge üzerindeki büyük güç mücadelesini yeniden

⁵¹ Mitat Çelikpala, "Security in the Black Sea Region: Policy Report II", **The Commission on the Black Sea** (2010), http://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSSt/Publikationen/GrauePublikationen/GP_Security_in_the_Black_Sea_Region.pdf (26.09.2014), s. 13.

⁵² Bölgedeki çatışma noktaları ile potansiyel tehditlere ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Arnaud Dubien ve Jordi Vaquer I Fanés, "Security and Energy Security in the Black Sea Region" (2010), **Directorate-General for External Policies of the Union**, http://www.iris-france.org/docs/kfm_docs/docs/observatoire-voisinage-europeen/bl-sea-1009-security-final-published.pdf (25.09.2014), s. 13-14.

⁵³ Karadeniz bölgesindeki asimetrik tehditlere ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Dubien ve Fanés, a.g.e., s. 14-15.

ateşlemiştir. Ancak hiç kuşkusuz Karadeniz jeopolitiğini geçmişten günümüze en fazla etkileyen bir diğer husus ise Karadeniz'in dünya denizlerine açılan kapısı olan Boğazlar'dır. Boğazlar üzerindeki hakimiyet mücadelesini anlamadan Karadeniz'in jeopolitik yerinin ve öneminin anlaşılması mümkün gözükmemektedir.

1.3.3. Karadeniz Jeopolitiği'nin Ana Unsuru: Boğazlar

1.3.3.1. Boğazların Coğrafi Yeri ve Jeopolitik Önemi

Coğrafi manada boğaz iki kara parçası arasında bulunan doğal ve dar su yolu olarak tanımlanmaktadır. Bu su yolları iki açık denizi, iki devletin karasularını veya ekonomik bölgelerini birbirine bağlıyor veya tersine birbirinden ayırıyorsa, uluslararası hukuk süjesi haline gelmektedirler. Birleşmiş Milletler (BM) Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne göre boğazlardan geçiş rejimi "Uluslararası Ulaştırımda Kullanılan Boğazlar" başlığı altında transit geçiş hakkı ve zararsız geçiş hakkı olarak ayrıca düzenlenmiştir. Diğer taraftan bu Sözleşme, deniz ulaşımının uzun süreden beri yürürlükte bulunan özel anlaşmalarla düzenlendiği boğazlardan geçiş rejimini etkilememekte olup, bu husus söz konusu sözleşmede özel olarak belirtilmiştir. Bu çerçevede rejimleri özel anlaşmalarla belirlenmiş olan Cebelitarık Boğazı, Danimarka Boğazları, Magellan Boğazı ve Türk Boğazları'nın mevcut hukuksal rejimleri korunmuş ve değiştirilmemiştir. Yani yukarıda sıralanan boğazların hukuksal rejimlerinin ve geçiş kurallarının, ilgili devletler tarafından yapılan özel anlaşmalarla farklı şekillerde, fakat genel olarak serbestlik ilkesine bağlı olarak düzenlendiği söylenebilir.

Rejimi özel anlaşmalarla düzenlenmiş olan ve Karadeniz ve Ege Denizi'ni birbirine bağlayan Türk Boğazları denildiğinde İstanbul (Karadeniz) ve Çanakkale Boğazları'nın yanı sıra Marmara Denizi de akla gelmektedir.⁵⁴ Söz konusu bütünün Boğazlar şeklinde tek adla anılmasının nedeni ise, Marmara Denizi, Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın her üçünün birlikte bir bütünlük arz etmesinden kaynaklanmakta olup, Karadeniz ve Ege denizini birbirine bağlayan İstanbul Boğazı ile Adalar Denizi kapısı olan Çanakkale

⁵⁴ Yüksel İnan, **Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 1994, s. 1-2.

Boğazı geçiş açısından her zaman bir bütün sayılmıştır.⁵⁵ Eğer bir bütün olarak kabul edilmemiş olsa, Boğazlar'a egemen olan bir devletin, iç sular statüsünde bulunan Marmara Denizi'nden yabancı gemilerin geçişini engelleme ya da yasaklama hakkı da doğabilecektir. Bu çerçevede söz konusu sıkıntıyı ortadan kaldırmak için de İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Marmara denizi bir bütün olarak kabul edilmiş ve geçiş rejimi bu husus göz önünde bulundurularak belirlenmiştir.⁵⁶

Türk Boğazları'nın başlangıç noktasından çıkış noktasına kadar toplam seyir mesafesi yaklaşık 300 km'dir. Karadeniz'i Marmara Denizi'ne bağlayan ve İstanbul şehrini ikiye bölerek ortasından geçen bir su yolu olan İstanbul Boğazı'nın kuzey girişi, Anadolu Feneri'ni Türkeli Feneri'ne birleştiren hat, güney girişi ise Ahırkapı Feneri'ni Kadıköy İnceburun Feneri'ne birleştiren hattır. Belirtilen bu iki hat arasında İstanbul Boğazı'nın uzunluğu intikal rotaları üzerinde 31 km olup, genişliği kuzey girişinde 3.350 metre, güney girişinde ise 2.825,50 metredir. İstanbul Boğazı ile Çanakkale Boğazı arasında bulunan Marmara Denizi 11.350 kilometrekare yüzölçümüne sahip olan bir iç denizdir. 275 km uzunluğunda ve 85 km genişliğinde olan Marmara Denizi'nde, İstanbul Boğazı çıkışından Çanakkale Boğazı girişine kadar olan mesafe gemiler için intikal rotaları üzerinden 109 deniz mili (202 km) iken, Çanakkale Boğazı çıkışından İstanbul Boğazı girişine kadar olan mesafe ise yine intikal rotaları üzerinden 111,70 deniz mili (207 km)'dir. Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi'ni Ege Denizi'ne bağlayan bir su yoludur. Boğaz'ın kuzey girişi Zincirbozan Feneri'nden geçen boylam, güney girişi ise Mehmet Burnu Feneri'ni Kumkale Feneri'ne birleştiren hattır. Belirtilen iki hat üzerindeki intikal rotaları üzerinden Çanakkale Boğazı'nın uzunluğu 70 km, genişliği ise kuzey girişinde 5.100 m, güney girişinde ise 4.300 m'dir.⁵⁷

Coğrafi konumu nedeniyle Türk Boğazları dünyanın en önemli deniz yollarından biridir. Uluslararası ilişkilerde Boğazlar tabiri doğrudan Türk deniz geçidini akla getirmekte olup, yalnız bu husus bile Boğazlar'ın dünya çapındaki önemini belirtmek için yeterlidir. Türk Boğazları, tarih boyunca, dünya devletlerinin sadece iktisadi ve ticari

⁵⁵ Şarika Gedikli Berber, **Siyaset, Güç ve Denge Bağlamında Türk Boğazları: 1833-1998**, Ankara: Berikan Yayınevi, 2013, s. 33-34.

⁵⁶ İnan, a.g.e., s. 3-4.

⁵⁷ İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Marmara Denizi'nin oşinografik özelliklerine ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Hakan Selim Canca, **Uluslararası Hukukta Türk Boğazları**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012, s. 57-62.

ıkarlarının değil siyasi ve stratejik ihtiraslarının da karşı karşıya geldiği bir bölge olmuştur. Bu durum bir Türk diplomat tarafından “Boğazlar dünyanın en önemli düğüm noktalarından ve medeniyetin de başlıca geçitlerinden biridir.” şeklinde ifade olunmuştur.

Ekonomik bakımdan Boğazlar, Karadeniz limanları ile Doğu ve Orta Avrupa lkelerinin mallarının sevkine olanak tanıyan nehirlerin tabi nakil yoludur. Ayrıca Türkiye’nin Ege ve Akdeniz limanlarıyla Karadeniz limanlarını da birbirine bağlayan Boğazlar ekonomik, siyasi ve sosyal bakımlardan Türkiye için hayatiyet arz ettiği kadar, ülkenin toprak bütünlüğünün de ayrılmaz ve hayati bir parçasıdır. Bu nedenle Boğazlar’ın rejimi Türkiye’nin güvenliği sorunuyla da yakından ilgilidir.⁵⁸

1.3.3.2. Tarihsel Perspektiften Boğazlar

Eski çağlara ait efsanelerden başlayarak, hemen hemen her yüzyılın kahramanlık menkıbelerinde yer bulan ve günümüze kadar çeşitli ulusların ve devletlerin ihtiraslarının mücadele alanı olan Boğazlar bölgesine gelenler burada iki kıtayla, antik kültürle ve zengin doğal kaynaklarla karşılaşmaktadırlar. Bu nedenle Avrupa ve Asya’ya hakim olmak isteyen büyük gler, bunun için Boğazlar’ı ele geçirmenin gerekliliğini çok eski tarihlerden itibaren kavramışlardır.⁵⁹

Bu çerçevede efsanevi amaçlarını gerçekleştirebilmek için bu bölgeyi ilk geçmeye teşebbüs edenlerin Argonatlar olduğu sanılmaktadır. Esasen Yunanlı olan Argonatlar, bu teşebbüsleri neticesinde, Ege Denizi’ni ve Boğazlar’ı geçerek hedeflerine ulaşmışlardır. Ancak bu sefere atfedilen esas tarihi önem, söz konusu seferin Karadeniz’in Yunan sömürgeciliğine ve ticaretine açılmasına imkan sağlamış olmasıdır.

Takiben Eski Yunanlılar ve Truvalılar arasında bölgede yaşanan çatışmalar yine çeşitli efsanevi gerekçelere bağlansa da, bu çatışmaların esas nedeni Truva’nın sahip olduğu stratejik coğrafi mevkidir. Bu mevkinin avantajlarından faydalanan Truvalılar, Karadeniz istikametinde yapılan deniz seferlerini kontrol edebilmiş ve her türlü ticari faaliyeti keyfi olarak durdurabilmişlerdir. İşte Truvalıların sahip oldukları bu imkan hem

⁵⁸ Erkin, a.g.e., s. 10-11.

⁵⁹ Mirliva Sedat, **Boğazlar Meselesi ve Çanakkale’de Türk Zaferi**, Ankara: Phoenix Yayınları, 2007, s. 1-2.

onların kuvvetinin sırrı hem de Yunanlıların çeşitli bahanelerle gizledikleri Truva'yı yakıp yıkmaya isteklerinin de gerçek sebebidir. Bu çerçevede farklı gerekçelere karşın, Truva muharebesi esasen Boğazlar'a hakim olma amacıyla dünyada girişilmiş olan en eski savaş olarak dikkati çekmektedir.

M.Ö. 668'e gelindiğinde ise Karadeniz'de Yunan ticaretinin öncüleri olan Megariyen'lerin Boğaz'da bugünkü Çanakkale ile ileride başkentleri olacak Konstantinopolis'i içine alan ve sonradan Bizans adını alacak olan Bizantiom'da bir Yunan sömürgesi kurdukları görülmektedir.⁶⁰ Sonraki dönemde ise Boğazlar bilhassa Persler, Atinalılar ve Ispartalılar arasında Med ve Pelepones Savaşları nedeniyle ihtilaf konusu olmuştur.⁶¹

İran hükümdarı I. Dara M.Ö. 515'te bugünkü Nağra Burnu (Abidos Burnu) ile Gelibolu Yarımadası'ndaki Sestos Burunları arasına büyük bir köprü kurarak 700.000 kişilik orduyla Asya yakasından Gelibolu Yarımadası'na geçerek İskitlilerin üzerine yürümüştür. Bu saldırı sonucunda Bizans da İran'ın hakimiyeti altına girmiş olup, İranlılar Bizans'ı ele geçirdikten sonra sağlam bir surla çevirmişlerdir. Böylelikle Bizans, İranlıların Avrupa'daki hakimiyeti için bir dayanak noktası haline gelmiştir. M.Ö. 478'de İstanbul yeniden el değiştirmiş ve Ispartalılar İstanbul'u İranlılardan almış ve daha sonra İran, Atina birliğine dahil olmuştur.

Yunanlılardan sonra Boğazlar'ın kontrolü Makedonya'lı Filip'e geçmiş ve fetihler sayesinde oğlu İskender'e bıraktığı stratejik topraklar, İskender'e Küçük Asya ile İran'a saldırma fırsatı vermiştir. İskender M.Ö. 334'te Boğazlar'ı geçerek bugünkü Gönen Çayı civarında İran ordusunu yenmiştir. İskender, Tuna'dan Endüs'e kadar uzanan büyük bir İmparatorluk bırakmış ve söz konusu topraklar ölümünü takiben halefleri arasında paylaşılmıştır. Paylaşımdan Lisimaküs isimli generaline bugünkü Trakya bölgesi isabet etmiş olup, Trakya'nın yanı sıra Küçük Asya'nın kuzey batısının kontrolünü de ele geçirmesi nedeniyle Boğazlar'a sahip ilk devletin Kralı olmuştur. Ancak bu devlet uzun ömürlü olmamış, Lisimaküs'ün M.Ö. 281'de savaş meydanında ölmesi üzerine gerek

⁶⁰ Erkin, a.g.e., s. 13-14.

⁶¹ Gedikli Berber, a.g.e., s. 46.

halefler arasındaki rekabet gerekse de eşinin entrikaları nedeniyle dağılmış ve yerini birkaç küçük devlete terk etmek suretiyle tarih sahnesinden silinmiştir.⁶²

M.Ö. 355'te bağımsızlığını kazanan Bizans, kendisinden güçlü olan bütün düşmanlarının saldırılarını başarıyla savuşturmuş ve ticaretten sağladığı kazançla zenginleşerek, Romalıların en ihtişamlı dönemlerinde onların değerli bir müttefiki olmuştur. Roma İmparatoru Büyük Konstantin, saltanat rakibi olan Lisnios'u M.S. 330'da mağlup ettikten sonra, İmparatorluk başkentini Roma'dan İstanbul'a nakletmiştir. Bu sebeple adı Bizans'tan Konstantinapolis'e dönüşen şehir, tarihte yeni ve önemli bir yer kazanmıştır.⁶³

Bu ayrılığı takiben, Boğazlar ile birlikte yeni başkent in önemi de birden artmıştır. İmparatorluk ile Asya arasında eşsiz bir mevkide bulunan yeni başkent, Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan deniz yolunu kontrol etmesi nedeniyle büyük bir askeri önem taşımıştır. Söz konusu stratejik önem İstanbul Boğazı için daha belirgin olup, bir taraftan Boğazın kazdığı derinlik başkenti Küçük Asya'dan gelebilecek saldırılara karşı koruyan bir sığınak vazifesi görürken, diğer taraftan Haliç de donanmaya güvenli bir liman sağlamıştır. Bizans hayatı boyunca pek çok saldırıya maruz kalmasına karşın, söz konusu korunaklı konumu nedeniyle, bu saldırıları kolaylıkla savuşturmayı başarabilmiştir.⁶⁴

Diğer taraftan Bizans çeşitli devletlerin saldırılarını savuşturmayı başarsa da, Karadeniz ticaretini ele geçirmeye yönelik planlarında başarılı olamamıştır. Bu ticareti ilk defa Venedik, Pisa ve Cenova siteleri tesis ettikleri için Venediklilere özel imtiyazlar verilmiş ve böylelikle kendilerine Karadeniz limanlarıyla Hindistan arasında ticaret yapma imtiyazı bahşedilmiştir.⁶⁵ Ancak ticaretin yabancı milletlere teslim edilmesi Bizans'a çok pahalıya mal olmuştur. Örneğin Haçlı Orduları 1204'te Konstantinapolis'i Venediklilerin yardımıyla ele geçirmeye muvaffak olmuşlardır. Ancak İtalyan Cumhuriyetleri arasındaki rekabet nedeniyle Venedik'in elde ettiği imtiyazları kıskanan Cenevizlilerin yardımlarıyla Bizans, Konstantinapolis üzerinde yeniden hakimiyet kurmuştur. Fakat Cenevizlilerin aşırı isteklerinden bıkip usanan Bizans, birkaç yıl sonra, Venediklilere yeniden eski haklarını

⁶² Erkin, a.g.e., s. 15-16.

⁶³ Sedat, a.g.e., s. 3-4.

⁶⁴ Erkin, a.g.e., s. 17-18.

⁶⁵ Selma Yel, **Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi: 1923-2008**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2009, s. 2.

iade etmiştir. Görüldüğü üzere 10. yüzyıldan 14. yüzyıla kadar Bizans tarafından Boğazlar'da kurulan ve uygulanan rejim, İmparatorluğun ticari ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli ticari hizmetlerin bazı yabancı uluslara tekel şeklinde verilmesine dayanmıştır.⁶⁶

Zamanla içerideki nüfuz ve gücü sürekli olarak azalan İmparatorluk,⁶⁷ dışarıya karşı Boğazlar'a dayanmış ve onları istediği gibi kullanmak suretiyle dış nüfuzunu da devam ettirmeye çalışmıştır. Batı Avrupa'nın ekonomik durumunu da etkileyen bu durum IV. Haçlı Seferi'ni gerçekleştirenlerin İstanbul'u işgal etmelerine ve orada bir Latin İmparatorluğu kurmalarına neden olmuştur. Bu yeni durum Boğazlar'ın ilk defa uluslararası bir yapıya kavuşması manasına gelmiştir. Latin İmparatorluğu'nun kısa bir sürede yıkılıp yerine Doğu Roma İmparatorluğu'nun yeniden kurulması nedeniyle söz konusu uluslararası statü sona ermiştir. Ancak yeni imparatorlar daha tedbirli davranarak, bu kez Batı Avrupalıların ticaretine zorluk çıkarmamışlardır. Bundan en fazla Cenevizliler ile Venedikliler yararlanmış olup, İstanbul ile ticaretlerini artırarak Galata'ya yerleşmişlerdir. Ancak bu iki tüccar milletin birbirini çekememesi daima bu iki halk arasında rekabet ve mücadeleye yaşanmasına neden olmuştur.

İstanbul'un muhtelif milletlerden oluşan bu yapısı, doğal olarak rekabet halindeki milli hislere sahip grupların çatışmasına yol açmıştır. Bu ise her zaman için güçlü komşuların Bizans'ın iç işlerine müdahalesini mümkün kılmıştır. Ayrıca İmparatorluk hanedanı içerisindeki saltanat kavgaları da, bu müdahaleyi büsbütün artırmış olup, bu durum dış müdahalelere karşı konulması azmini de köreltmıştır. Bizans'a yönelik Türk tehlikesi ise işte böyle bir ortamda belirmiştir.⁶⁸

⁶⁶ Erkin, a.g.e., s. 18.

⁶⁷ Şehrin ekonomik durumunun iyileşmesine hizmet eden, iki kıta üzerinde bulunmak, muhtelif milletlerle temas etmek gibi özellikler, siyasi olarak şehre zararlı akımların girmesinin temel sebebini de teşkil ediyordu. Eski Roma'da da olduğu gibi burada da şehrin sakinleri bir millettten ibaret değildi. Dolayısıyla aynı zamanda aynı ruha sahip değillerdi. Fakat muhtelif adetlere ve ahlaka sahip milletlerden oluşan bu halk, aynı zamanda doğu milletlerine has olan anlayışa meyilli ve refah içerisinde sakin bir hayat sürmek gibi doğal zaafılara da sahipti. Geleceği düşünen azimli bir ruh hali kalmamıştı. Bizans yüzyıllarca ahlaksız, zevk ve sefaya düşkün, atıl bir hayata sahip olarak kaldı. Eski Roma'nın doğruluğunun yerini burada entrikacılık aldı. Bu durum birçok ayaklanmaya sebep oldu ve bunları bastırmak için de birçok insanın kanı feda edildi. Ayaklanmalarda şehrin bir kısmı yandı. Ayrıca dış tehlikelere karşı bu tembel, zengin, zevk ve sefaya düşkün şehir, yalnız kendisini kuşatan surların kazandırdığı korumaya sahipti. Silahlı kuvvet olarak, imparatorluğun düşmana karşı koyacak bir ordusu yoktu. Bkz. Sedat, a.g.e., s. 4.

⁶⁸ Sedat, a.g.e., s. 4-5.

Türklerin bu coğrafya'ya gelişleri ve Boğazlar üzerinde hak iddia etmeye başlamaları 11. yüzyıla rastlamakta olup, bu tarihten sonra Boğazlar bölgesi Batı'ya doğru genişleme amacı güden Türklerin ana hedefi haline gelmiştir.⁶⁹ Türklerin Avrupa'ya ilk geçişleri ise 1263 yılına rastlamakta olup, Bizans taht kavgasından faydalanarak gerçekleşmiştir. Avrupa'ya ilk geçen Türkler, Saltuk Dede önderliğindeki Türkmenlerdir ve Dobruca'ya yerleşmişlerdir.⁷⁰

Takiben kuruluşunu tamamladıktan sonra Osmanlı Devleti de Boğazlar bölgesiyle yakından ilgilenmeye başlamıştır. Bu ilgi büyük ölçüde, Rumeli'deki zaferlerini devam ettirebilmek için arkalarını emniyete alma gereğinden kaynaklanmaktadır ki, bunun için Bizans'ın ele geçirilmesi bir mecburiyet haline gelmiştir. Bu amaç doğrultusunda Marmara Denizi'nin Anadolu sahilini tamamıyla fethetmişler ve 1356'da Çanakkale kıyılarını da aşarak Avrupa topraklarına ayak basmışlardır. Böylece Çanakkale Boğazı'nın her iki sahil şeridi de Osmanlı'nın hakimiyeti altına girmiştir. Takiben bütün Trakya fethedilerek devletin başkenti Bursa'dan Edirne'ye taşınmıştır. Böylelikle fetihler Bizans'ın aleyhine Balkanlar'a doğru genişlerken, Bizans daha da zayıflayarak surlar içine çekilmek zorunda kalmıştır.⁷¹ Bu suretle her taraftan çevrilmiş olan Bizans adeta Konstantinapolis'e hapis olmuş ve Osmanlılar için artık öldürücü darbeyi vurma zamanı gelmiştir. 1453'te Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet, Konstantinapolis'e hucüm etmiş ve özenli hazırlanan ve itinayla uygulanan savaş planı sayesinde şehir 29 Mayıs 1453 günü ele geçirilmiştir. Böylelikle, o tarihten itibaren, İstanbul ve Çanakkale Boğazları Türklerin eline geçmiş ve Boğazlar üzerinde halen devam etmekte olan Türk hakimiyeti tesis edilmiştir.

İstanbul'un fethini takiben Sinop, Trabzon ve Kırım gibi toprakların da Osmanlı hakimiyetine girmesi sonucunda, Karadeniz'in bir Türk denizi haline gelmesi nedeniyle Cenevizlilerin ve Venediklilerin bir müddet daha sürdürdükleri imtiyazları tamamıyla ortadan kalkmıştır. Bu andan itibaren gerek Boğazlar gerekse de bir Türk gölü haline getirilmiş olan Karadeniz üzerinde mutlak bir hakimiyet kurulduğu için, İstanbul Boğazı bütün yabancı bayrak taşıyan gemilere kapatılmıştır.⁷²

⁶⁹ Gedikli Berber, a.g.e., s. 48.

⁷⁰ Sedat, a.g.e., s. 5.

⁷¹ Yel, a.g.e., s. 2.

⁷² Erkin, a.g.e., s. 19-20.

Diğer taraftan ilk defa 16. yüzyılda ortaya çıkan kapitülasyonlar müessesesiyle 1535'de Fransızlara, 1579'da İngilizlere ve 1612'de de Hollandalılara ticaret gemilerini Boğazlar'dan serbestçe geçirme olanağını tanıyan ayrıcalıklar verilmiştir. Ancak, söz konusu kapitülasyonlar hariç, Boğazlar'ın ve Karadeniz'in bütün yabancı ticaret gemilerine ve savaş gemilerine kapalı olması ilkesi 1774 yılına kadar devam etmiştir. 1774'de Osmanlı'nın yenilgisiyle sonuçlanan Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması, Boğazlar tarihinde yeni bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Bu anlaşmayla birlikte Osmanlı Devleti, Rus ticaret gemilerinin Boğazlar'dan serbestçe geçişini tanımak zorunda kalmış olup, böylelikle Osmanlı ilk kez bir uluslararası anlaşmayla yabancı bir devletin ticaret gemilerine Boğazlar'dan serbest geçiş hakkı tanımıştır. Yani Boğazlar'ın yabancı devletlerin ticaret gemilerine kapalı olması ilkesi, bu anlaşmayla birlikte Osmanlı'nın ulusal yetki alanından çıkmaya başlamıştır.⁷³

Rus İmparatorluğu, Küçük Kaynarca Antlaşması ile birlikte Karadeniz'e indikten sonra sürekli olarak kendi gemileri için Karadeniz'de seyrüsefer ve Boğazlar'dan geçiş hakkı talep etmiştir.⁷⁴ Ancak bu arayış Osmanlıları tedirgin etmiş olup, Osmanlılar Ruslar'a üstün bir mevki elde etme fırsatı vermektense, eşit bir politika uygulamayı daha uygun bulurak, Karadeniz'in kapılarını 1784'te Cermen İmparatorluğu'na, 1799'da İngiltere'ye ve 1802'de de Fransa'ya açmış⁷⁵ ve böylelikle Rus İmparatorluğu'nun yanı sıra diğer milletlerin ticaret gemilerine de bu geçiş hakkı tanınarak, Boğazlar ve Karadeniz üzerindeki Rus baskısı dengelenmeye çalışılmıştır.⁷⁶

Bu dönemde Rusların Boğazlar politikasında dikkate değer bir tereddüt yaşadığı görülmektedir. Ruslar, Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayarak İstanbul'a yerleşmekle, Osmanlı padişahının dostluğunu kazanarak Boğazlar'ı naiplik yoluyla idare etmek seçenekleri arasında gidip gelmişlerdir. Bu tereddüdün en önemli nedeni ise doğudaki en büyük rakipleri olan Fransa ile İngiltere'nin Rus nüfuzunu azaltmaya yönelik faaliyetleridir.

⁷³ İnan, a.g.e., s. 7-8.

⁷⁴ Cemil Bilsel, **Türk Boğazları**, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1948, s. 33.

⁷⁵ Erkin, a.g.e., s. 23.

⁷⁶ Bilsel, a.g.e., s. 33.

Rus İmparatorluğu bu iki şıktan sonuncusunu tercih etmiş olup, bunun için aradığı fırsatı da 1798’de Napolyon’un Mısır seferine çıkması nedeniyle Osmanlı Devleti’nin kendisini tehdit altında hissetmesiyle bulmuştur. Söz konusu sefer Türk-Rus işbirliğine giden yolu açmıştır.⁷⁷ Bu çerçevede 23 Aralık 1798’de Osmanlı ile Rus İmparatorlukları arasında sekiz yıl süreli İstanbul Antlaşması imzalanmış olup, bu anlaşmanın gizli maddeleri uyarınca Karadeniz bütün yabancı devletlerin savaş gemilerine kapatılmış ve yalnızca Rus savaş gemilerine Osmanlı Devleti’nin müttefiki sıfatıyla savaş halinde Boğazlar’dan serbest geçiş hakkı tanınmıştır. Bu hak, Osmanlı ve Rus İmparatorlukları arasında yapılan 24 Eylül 1805 tarihli İttifak Antlaşması’nın gizli maddeleriyle de teyit edilmiş olup, Osmanlı’nın toprak bütünlüğünün tehdit edilmesi üzerine Ruslar, İstanbul Antlaşması’nın gizli maddelerine dayanarak, tarihte ilk kez Boğazlar’dan geçmiştir.

Fransa ile Rus İmparatorluğu arasında yapılan barış görüşmeleri çerçevesinde 1809’da Erfurt’ta yürütülen müzakerelerde Rusların İstanbul’u ve Boğazlar’ı istemesi ve bu hususun Osmanlı Devleti tarafından öğrenilmesi neticesinde, Osmanlı uyguladığı denge politikası çerçevesinde, bu kez de Fransa ve Rusya’ya karşı İngiltere’nin desteğini aramış ve 5 Ocak 1809 tarihinde İngiltere ile Kale-i Sultaniye (Çanakkale) Antlaşması’nı imzalanmıştır. Bu antlaşmanın 11. maddesi çerçevesinde Osmanlı Devleti, barış zamanında Boğazlar’ı hiçbir devletin savaş gemisine açmamayı taahhüt etmiştir. Böylelikle, bu tarihe kadar Osmanlı Devleti’nin bir iç hukuk kuralı olarak uyguladığı barış zamanında Boğazlar’ın yabancı devletlerin savaş gemilerine kapalılığı rejimi, ilk kez uluslararası bir yükümlülük haline dönüşmüştür.⁷⁸

Rusların Balkanlar üzerinden Osmanlı topraklarına saldırarak işgal etmeleri nedeniyle Osmanlı ve Rus İmparatorlukları arasında imzalanan 1829 tarihli Edirne Antlaşması’nın 7. maddesi Rus ticaret filosunun Osmanlı sularındaki haklarını en geniş ve kuvvetli bir şekilde teminat altına almış, gemilerin gerek açık denizde, gerekse de Osmanlı liman ve demir atma yerlerinde Osmanlı makamlarınca muayenesini yasaklamış ve Babıali’nin bütün bu maddelere karşı koyma girişimini düşmanca bir hareket sayıp, missileme tedbirlerine neden olacağını belirtmiştir.⁷⁹ Ayrıca yine aynı madde kapsamında, Osmanlı İmparatorluğu kendisiyle barış halinde olan bütün devletlerin ticaret gemilerine

⁷⁷ Erkin, a.g.e., s. 23.

⁷⁸ İnan, a.g.e., s. 8-9.

⁷⁹ Erkin, a.g.e., s. 25.

Boğazlar'ı açmayı taahhüt etmiştir. Böylelikle, Boğazlar'ın ticaret gemilerine kapalı olduğuna ilişkin ulusal kural tarihe karışmış ve Boğazlar'ın barış zamanında yabancı devletlerin ticaret gemilerine açıklığı, ilk kez bu anlaşmayla, uluslararası bir yükümlülük haline gelmiştir.

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı egemenliği altından çıkmak ve topraklarına Suriye'yi de katmak amacıyla 1831 yılında isyan etmesi ve bu isyanın kısa sürede başarı kazanması üzerine, Mısırlılarla tek başına mücadele edemeyeceğini anlayan Padişah II. Mahmut, 1832 yılında büyük devletlerden yardım talebinde bulunmuştur. Bölgede güçsüz bir Osmanlı Devleti'ni Mehmet Ali Paşa tarafından kurulabilecek olan güçlü bir devlete yeğleyen Rus İmparatorluğu bu yardım çağrısına olumlu bir karşılık vermiştir. Bu kapsamda 8 Şubat'ta dokuz savaş gemisinden teşekkül bir Rus donanmasının Büyükdere açıklarına demirlemesi ve Rus askerlerinin karaya çıkması sonucunda Mısırlılarla Mayıs 1833'te Kütahya Sözleşmesi imzalanmıştır. Ruslar, Mısır sorununda Osmanlı Devleti'ne yardım etmiş olmanın karşılığında, Osmanlı Devleti ile 8 Temmuz 1833 tarihinde sekiz yıl süreli Hünkâr İskelesi Anlaşması'nı imzalamışlardır.⁸⁰ Bu anlaşma gereğince Boğazlar rejimi bir kez daha değiştirilerek Boğazlar, Rus savaş gemilerine açık, diğer devletlerin savaş gemilerine ise kapalı hale getirilmiştir. 1809 tarihli Kale-i Sultaniye Antlaşması'na aykırılık arz eden bu anlaşmanın uzunca bir süre yaşaması İngiltere'ye rağmen imkansızdır. Rusların Karadeniz'e inmesinden itibaren, esas hedefi bu ülkenin Akdeniz'e açılmasını engellemek olan İngiltere, 1809'da elde ettiği ayrıcalıkları kaybetmemek için girişimlere başlamıştır.

İngiltere'nin bu girişimleri çerçevesinde Avusturya, Prusya, İngiltere, Fransa, Rus İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti'nin katılımıyla Londra'da Boğazlar sorunun ne şekilde çözümleneceğine ilişkin bir konferans toplanmış ve bu konferansın sonucunda anılan devletler arasında 13 Temmuz 1841'de "Akdeniz ve Karadeniz Boğazları Hakkında Londra Sözleşmesi" imzalanmıştır. Sözleşme'nin 1. maddesi gereğince Osmanlı Devleti Boğazlar'dan savaş gemilerinin geçişine müsaade etmeyeceğini belirtirken, büyük devletler de bu hükme uyacaklarını taahhüt etmişlerdir. Londra Sözleşmesi, 1809 Antlaşması'ndan sonra Boğazlar'ın kapalılığı ilkesini bu kez kesin olarak idari bir tasarruf

⁸⁰ İnan, a.g.e., s. 10-11.

olmaktan çıkararak uluslararası bir kural haline getirmiştir.⁸¹ Böylelikle, Boğazlar'ın hukuksal rejimini düzenleyen bu ilk çok taraflı anlaşmayla, Boğazlar'ın barış zamanında ve kendisinin taraf olmadığı bir savaş sırasında yabancı devletlerin savaş gemilerine kapalı olacağı ilkesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi takdirine bağlı bir ilke olmaktan çıkarılmış ve uluslararası yükümlülüğe dayanan bir kural haline getirilmiştir.

Boğazlar ile ilgili hükümler içeren bir diğer önemli anlaşma ise, Osmanlı, Avusturya, Fransa, İngiltere, Prusya, Rus İmparatorluğu ve Sardunya devletleri arasında Kırım Savaşı'ndan sonra imzalanan Paris Antlaşması'dır. Bu antlaşmanın Boğazlar'la ilgili maddesinde, 1841 tarihli Londra Boğazlar Sözleşmesi ile kabul edilmiş olan Boğazlar rejimi bir kez daha tekrarlanmıştır. Ancak Paris Antlaşması'nın eski statüde meydana getirdiği esas değişiklik Karadeniz'in tarafsızlaştırılmasıdır. Bu anlaşmanın 11. maddesi ile Karadeniz, bütün devletlerin ticaret gemilerine açık fakat kıyıdaş devletler de dahil olmak üzere bütün devletlerin savaş gemilerine kesin ve sürekli olarak yasak ve kapalı hale getirilmiştir. Karadeniz'in tarafsızlaştırılmış olması nedeniyle, Osmanlıların ve Rusların bu kıyılarda askeri tersaneler kurmaları ve bulundurmaları da yasaklanmıştır.⁸² Böylece İmparatorluğun egemenlik hakları artık sadece savaş gemilerini Boğazlar'dan geçirmemek hususunda sınırlandırılmamış, aynı zamanda kendi gemilerini Karadeniz'e göndermeme yükümlülüğünü de üstlenmek zorunda bırakılmıştır.⁸³

1841 tarihli Londra Boğazlar Sözleşmesi ile kurulan denge Paris Sözleşmesi ile Rusların aleyhine bozulmuştur. Bu nedenle Paris Sözleşmesi Rusların tasarladığı senoryaya hizmet etmemiştir. Paris Sözleşmesi ile getirilen hükümler stratejik bir yarar niteliğini geçmedikleri gibi genellikle kabul gören bir prensibin uygulanmasından ziyade, bir zaferin kısa süreli ürünleridir. Bu nedenle sözleşmeyi hazırlayanların ebedi olarak kurduklarını sandıkları düzen ancak onbeş yıl yaşayabilmiştir. Rusya mevcut rejimden kurtulmak için uluslararası ortamın çıkaracağı ilk fırsattan yararlanmayı beklemeye başlamış ve aradığı fırsatı da 1870 tarihli Fransa-Prusya Savaşı ile elde etmiştir.⁸⁴ Bu savaşın yarattığı siyasi boşluktan faydalanan Rus İmparatorluğu, 31 Ekim 1870'te Paris Antlaşması'nın imzacılarına birer nota göndererek çıkarlarına aykırı olduğuna inandığı

⁸¹ Akgün, a.g.e., s. 52-53.

⁸² İnan, a.g.e., s. 13-15.

⁸³ Akgün, a.g.e., s. 53.

⁸⁴ Erkin, a.g.e., s. 31.

Karadeniz'in tarafsızlığı ilkesine artık bağlı kalmayacağını bildirmiştir.⁸⁵ Bunun üzerine İngiltere'nin araya girmesiyle devletler Boğazlar meselesini yeniden incelemeye davet edilmiştir. Bu çerçevede 13 Mart 1871'de Osmanlı Devleti, Rus İmparatorluğu, Fransa, Almanya, Avusturya ve İngiltere arasında bir anlaşma yapılmıştır ki, bu anlaşmada Osmanlı Devleti'nin Paris Antlaşması'nın hükümlerinin uygulanmasının temini için Boğazlar'ı, barış zamanında dost ve müttefik devletlerin savaş gemilerine açma hakkına sahip olacağından söz edilmiştir. Ayrıca Boğazlar'ın ticaret gemilerine açık bulundurulacağı hususu bu anlaşmada da tekrar edilmiş⁸⁶ ve şartların değişmiş olduğu gerekçesiyle Karadeniz'in tarafsızlığı kaldırılmıştır.⁸⁷ Böylelikle Osmanlı Devleti, 1841 ve 1856 anlaşmalarıyla egemenlik haklarına konmuş olan kısıtlamalardan büyük ölçüde kurtulmuş ve Boğazlar'ı tekrar Mehmet Ali Paşa ayaklanması sırasında olduğu gibi koz olarak kullanabilme imkanına kavuşmuştur. Ancak bu imkan Osmanlıların birkaç yıl sonra Ruslar karşısında ağır bir yenilgiye uğraması nedeniyle ancak teoride kalmıştır.⁸⁸

Karadeniz'in tarafsızlığı ilkesinin ayak bağından kurutulan Ru diplomasisi için 1871 anlaşması önemli bir başarıdır, ancak Rus diplomasisinin stratejisine göre Boğazlar meselesinde her kazanılan başarı ancak yeni kazançlar için bir sıçrama tahtası teşkil ettiği oranda değer taşıdığı için, Ruslar bu kazanımlarını daha da ilerletecek adımlar atmak hususunda tereddüt etmemişlerdir.⁸⁹ Bu çerçevede Avrupa'daki konjonktürden de faydalanarak Avrupa'nın büyük güçlerinin desteğini arkasına alan ve Balkanlar'daki sorunları da bahane eden Ruslar 23 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Rus kuvvetlerinin İstanbul kapılarına dayanması üzerine, Rus İmparatorluğu ile Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması imzalanmak zorunda kalınmıştır.⁹⁰ Bu anlaşmanın Boğazlar'a ilişkin 24. maddesine göre Boğazlar gerek barış gerekse de savaş zamanında, Rus limanlarından gelen veya bu limanlara giden tarafsız devletlere ait ticaret gemilerine açık olacaktır. Bu maddeyle Ruslar, Karadeniz'i tamamen kendi hakimiyetleri altına sokmuşlardır. Anlaşmanın maddelerinin Ruslara Balkanlar'da ve doğuda sağladığı avantajların kendi çıkarlarına ters düşmesi nedeniyle, özellikle Avusturya ve İngiltere gibi Avrupalı devletler Ruslara karşı birleşmişler ve sonuçta bu anlaşmanın gözden geçirilmesi

⁸⁵ Akgün, a.g.e., s. 54.

⁸⁶ Sedat, a.g.e., s. 21.

⁸⁷ Bilsel, a.g.e., s. 36.

⁸⁸ Akgün, a.g.e., s. 54.

⁸⁹ Erkin, a.g.e., s. 33.

⁹⁰ Akgün, a.g.e., s. 54.

amacıyla Berlin Konferansı'nın toplanmasını sağlamışlardır. Bu konferans sonucunda Ayastefanos'un yerine 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması imzalanmıştır.⁹¹ 19. yüzyılda Boğazlar meselesinin tartışıldığı son uluslararası konferansı Berlin'de toplayan Avrupalı devletler Boğazlar rejiminin değiştirilmesinin önüne geçmeye muvaffak olmuşlardır. Berlin Antlaşması'nın 63. maddesiyle 1856 ve 1871 tarihli sözleşmelerin değiştirilmeyen maddelerinin geçerli olduğu teyit edilmiş ve Boğazlar'ın savaş gemilerine kapalılığı prensibinin genel kural olarak Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar yürürlükte kalması mümkün olmuştur.

1878'de Kıbrıs'ı, 1882'de de Mısır'ı kontrolü altına alan İngiltere'nin Boğazlar rejimine bakışı değişmeye başlamış olup, İngiltere eskiden olduğu gibi Boğazlar'ın Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altında olması ilkesini savunmaktan vazgeçmiştir. Bu çerçevede İngiltere kendi gemilerinin Boğazlar'dan serbestçe geçebilmesini, Boğazlar'ın kapalı olmasına yeğlemeye başlamış olup, bu anlayışın doğal bir uzantısı olarak da Boğazlar uğruna ayakta tutmaya çalıştığı Osmanlı'yı destekleme düşüncesinden vazgeçmeye karar vermiştir. Aslında bu karar değişikliğinin en önemli nedenlerinden biri hiç kuşkusuz İngiltere'nin Berlin Konferansı'ndan sonra giderek Almanya'yı Rusya'dan daha tehlikeli bir devlet olarak görmeye başlamasıdır. Esasen Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinin hemen ardından İngiltere ve Fransa, Almanya'ya karşı savaşta ihtiyaç duydukları Rusların İstanbul ile Marmara'nın batı kıyıları ve Çanakkale Boğazını kendi toprakları içerisine katma teklifini kabul etmişlerdir.⁹² Ancak Rusya'da 1917 tarihli Ekim İhtilali'nin patlak vermesiyle birlikte Bolşevikler iktidarı devralır almaz, merkezi devletlerle ateşkes imzalamışlar ve İstanbul ve Boğazlar üzerindeki eski taleplerinden vazgeçtiklerini ilan etmişlerdir. Bu nedenle, müttefikler ile Rus İmparatorluğu arasında Boğazlar hususunu da içeren gizli anlaşmalar hükümsüz kalmış ve Boğazlar meselesi bir kez daha gündeme gelmiştir.⁹³

Savaşın sonunda Boğazlar sorununun çözümü için tek yol gösterici unsur ise zamanın ABD Başkanı Woodrow Wilson'un 8 Ocak 1918'de Kongre'ye göndermiş olduğu

⁹¹ İnan, a.g.e., s. 18.

⁹² Akgün, a.g.e., s. 55-56.

⁹³ Erkin, a.g.e., s. 52.

14 Nokta'nın 12. maddesidir. Bu madde, Boğazlar'ın bütün devletlerin savaş ve ticaret gemilerine uluslararası garantiler altında açık tutulacağı hususunu içermektedir.⁹⁴

Birinci Dünya Savaşı'ndan müttefikleri ile birlikte yenik ayrılan Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde İtilaf Devletleri'yle koşulları son derece ağır olan Mondros Mütarekesini imzalamak zorunda kalmıştır. Söz konusu ateşkes anlaşmasının hükümlerine göre Osmanlı Devleti, Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın açılmasını ve Karadeniz'e geçişin sağlanmasını ve Boğaz'ın her iki yakasındaki askeri tesislerin İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesini kabul etmiştir. Bu çerçevede söz konusu ateşkes anlaşması ile birlikte Boğazlar herhangi bir mücadele olmaksızın İtilaf Devletleri'nin eline geçmiştir. Diğer taraftan anlaşmada Boğazlar'ın rejiminin ne olacağına ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamakta olup, ateşkesin Boğazlar'ın açılmasına ilişkin hükmü ise büyük ölçüde yukarıda da bahsi geçen Wilson ilkelerine uygun olarak kaleme alınmıştır. Ateşkesin imzalanmasını takiben, anlaşma şartları gereğince, Boğazlar İtilaf Devletleri tarafından işgal edilerek uluslararası ulaşım açılmış olup, bu durum Boğazlar'ın uluslararası statüsünün devamı konusunda atılan yeni bir adım olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri 20 Nisan 1920'de toplanan San Remo Konferansı'nda Boğazlar'da uygulanacak olan rejimin ana hatları üzerinde anlaşmışlardır. San Rome Konferansı sonucunda hazırlanan ve Boğazlar'a ilişkin hükümler de içeren Sevr Barış Antlaşması taslağı Osmanlı Devleti'ne sunulmuş ve Saltanat Şurası kendisine sunulan Barış Antlaşması'nı 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalamıştır. Taraf devletlerin hiçbirisi tarafından onaylanmadığı için hukuksal geçerlilik kazanmamış olan bu anlaşmada Boğazlar'a ilişkin hususlar 37-61. maddeler arasında düzenlenmiştir.⁹⁵ Özetlemek gerekirse; anlaşmaya göre Boğazlar'da seyrüsefer gerek barış, gerekse de savaş halinde tüm milletlerin ticaret ve savaş gemileri ile askeri ve ticari uçaklarına açık olacaktır ve geçiş serbestisi ilkesi Boğazlar'ın askerden tecrit edileceğine ilişkin özel bir maddeyle teminat altına alınmıştır. Boğazlar ablukaya tabi tutulamayacak ve Boğazlar'da savaş hali hakkı kullanılamayacağı gibi, Boğazlar bölgesinde hiçbir düşman devlet tarafından herhangi bir harekete girişilemeyecektir. Ayrıca Çanakkale Boğazı'nın Avrupa kıyısı Yunanistan'a verilmiş ve geçiş serbestisi ilkesi mahalli otoritelerden tamamıyla ayrı bir

⁹⁴ Akgün, a.g.e., s. 56.

⁹⁵ İnan, a.g.e., s. 21-22.

şekilde geniş yetkiler kullanan kendine has bir bayrağa, bütçeye ve teşkilata sahip bulunan bir komisyonun garantisi altına alınmıştır.⁹⁶

Sevr Barış Antlaşması'nın kurmak istediği düzene Mustafa Kemal'in önderliğinde karşı çıkan Türk milleti, işgalci güçlere karşı giriştiği Kurtuluş Savaşı sonucu, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerinde ulusal egemenliğe ve bağımsızlığa sahip yeni bir Türk Devleti kurmuştur. Böylelikle Sevr ile kurulmak istenen düzen de bir daha canlanmamak üzere tarihin tozlu sayfalarına karışmıştır. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra barış düzenine 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile geçilmiştir. Boğazlar'ın, 9 Kasım 1936'da imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne kadar devam edecek olan, yeni hukuksal rejimi ise aynı gün imzalanan "Boğazların Tabi Olacağı Usule Dair Mukavelename"⁹⁷ ile belirlenmiştir.⁹⁸ Lozan Boğazlar Sözleşmesi Türkiye açısından Sevr'den daha uygun koşullar içermekle birlikte, sözleşmeyle genel kural olarak tüm gemilerin geçiş serbestisi ilkesi benimsenmiş ve SSCB ile Türkiye'nin hakları savaş gemilerinin geçişlerine getirilen göstermelik kısıtlamalarla korunmaya çalışılmıştır. Ayrıca sözleşme, Boğazlar bölgesinin askerden arındırılmasını, kurulacak olan bir komisyon eliyle Boğazlar'ın yönetiminin uluslararası kontrole tabi tutulmasını ve tespit edilen rejimin ihlal edilmesi durumunda ise büyük devletlerin yaptırım tedbirleri uygulamasını öngörmektedir. Esasen İngiliz çıkarlarını gözeten bir metin olan Sözleşme'nin Türkiye için en sorunlu tarafı ise 4. maddesi ile getirilen Boğazlar bölgesinin silahsızlandırılmasına ilişkin hükümleridir. SSCB için sorun arz eden tarafı ise Karadeniz'e kıyısı olmayan devletler ittifakının Karadeniz'e gönderebileceği toplam savaş gemisi miktarının, kendi elinde olan savaş gemisi miktarından fazla olabileceği gerçeğidir. Bu hususlardan dolayı hem Türkiye hem de SSCB söz konusu sözleşmeyle kurulan düzünden memnuniyet duymamışlar ve sözleşmeyi de isteyerek imzalamamışlardır. Hatta SSCB, sözleşmenin geçerli olması için gerekli onay prosedürünü dahi işletmemiş olup, eline geçen her fırsatta da Lozan ile Boğazlar'da kurulan düzünden memnun olmadığını dile getirmiştir. Bu durumun farkında olan Ankara, zamanı gelip de sözleşmeyi değiştirmek için harekete geçtiğinde Moskova'nın desteğini alacağını öngörmüştür. Ancak bu noktadaki asıl sorun, bu rejimden stratejik çıkar sağlamayı uman İngiltere'nin ikna edilmesi hususu olmuştur. Türkiye 1935 yılına kadar çeşitli defalar konuyu İngiltere nezdinde gündeme taşısa da, İngiltere'nin

⁹⁶ Erkin, a.g.e., s. 53-54.

⁹⁷ Mukavelename'nin tam metni için bkz. Sedat, a.g.e., s. 82-91.

⁹⁸ İnan, a.g.e., s. 25.

direnciyle karşılaşmıştır. Ancak İngilizler Ağustos 1935'ten itibaren Türk dostluğunun Boğazlar'ın silahlanmasından daha önemli olduğuna karar vermişler ve bundan sonra Türkiye'yi Doğu Akdeniz'deki İngiliz çıkarlarının korunması için stratejik önemde bir faktör olarak görmeye başlamışlardır. Nihayet 29 Ocak 1936'da İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin uygun yöntemlerle Boğazlar sorununu gündeme getirmesi halinde silahlanma fikrine karşı çıkmama kararı almıştır.⁹⁹

1931-1934 yılları arasında gerek Uzak Doğu'da gerekse de Akdeniz, Kuzey Afrika ve Avrupa'da meydana gelen gelişmeler,¹⁰⁰ Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin öngördüğü güvencelerle Türkiye'nin haklarının ve Boğazlar'ın güvenliğinin korunamayacağını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu nedenle Türkiye, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf devletlere 11 Nisan 1936 tarihinde birer nota yollayarak, Lozan'la oluşturulan Boğazlar rejiminin günün koşullarına uymadığını belirterek, değiştirilmesini istemiştir.¹⁰¹

Türkiye'nin yaptığı çağrının olumlu karşılanması üzerine, İtalya hariç, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf diğer tüm devletlerin temsilcilerinin katıldığı Montrö Konferansı 22 Haziran 1936'da toplanmıştır.¹⁰² Konferans sonucunda 20 Temmuz 1936'da Montrö Boğazlar Sözleşmesi¹⁰³ imzalanmış olup, bu sözleşme ve ekleri 31 Temmuz 1936'da TBMM tarafından onaylanarak 9 Kasım 1936'da yürürlüğe girmiştir.¹⁰⁴ Montrö Boğazlar Sözleşmesi 29 madde, 4 ek ve 1 de protokolden meydana gelmekte olup,

⁹⁹ Akgün, a.g.e., s. 56-59.

¹⁰⁰ Silahların azaltılması ve silahsızlanmanın sağlanması amacıyla 1922 Washington Anlaşması, 1927 Cenevre Konferansı, 1930 Londra Anlaşması ve 1932-34 Cenevre Genel Silahsızlanma Konferansı yapılmış, ancak bu anlaşma ve konferansların hiç birinden beklenen sonuç elde edilememiştir. Milletler Cemiyeti 1933'te Japonya'nın Mançurya'ya saldırmasına sessiz kalmış ve Japonya'ya karşı Milletler Cemiyeti Misakı'nın öngördüğü yaptırımlardan hiçbirini uygulayamamıştır. Almanya'yı Versay Antlaşması'nın hükümlerinden kurtarmak isteyen Hitler, 1934 yılından itibaren hızlı bir şekilde silahlanmaya başlamış ve 1935 yılında Versay Antlaşması'nın hükümlerine aykırı olarak zorunlu askerlik sistemini kabul ederek silahlanmasını aleni bir hale getirmiştir. Ayrıca İtalya, büyük devletlerin etkili ve ortak bir politika uygulayamaması nedeniyle, Milletler Cemiyeti'nin aldığı zorlama önlemlerine karşın, 1936 yılında Cemiyetin bir diğer üyesi olan Habeşistan'ı işgal etmiş ve Habeşistan hareketi sırasında Lozan Antlaşması'yla kendisine bırakılan 12 adayı da antlaşma hükümlerine aykırı bir şekilde silahlandırmıştır. Almanya dünyadaki karışık ortamdan faydalanarak Versay Antlaşması ile silahsızlandırılan Ren bölgesini Mart 1936'da silahlandırarak, Versay Antlaşması'nın hükümlerini bir oldu-bittiyle ortadan kaldırmıştır. Bkz. İnan, a.g.e., s. 40-44.

¹⁰¹ İnan, a.g.e., s. 44.

¹⁰² İnan, a.g.e., s. 50.

¹⁰³ Sözleşmenin tam metni için bkz. Bilsel, a.g.e., s. 109-132.

¹⁰⁴ Kudret Özersay, "Montreux Boğazlar Sözleşmesi", Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980**, 19. Baskı içinde (370-384), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 374.

Türkiye, İngiltere, Bulgaristan, Fransa, Yunanistan, Japonya, Romanya, SSCB ve Yugoslavya tarafından imzalanmıştır. İtalya ise sözleşmeye sonradan katılmıştır.

Sözleşme'nin ilk maddesiyle geçiş prensibi olarak serbestlik ilkesi benimsendikten sonra, Lozan Sözleşmesi'nde de olduğu gibi, Boğazlar'dan ticaret gemileri ile savaş gemilerinin geçişinin ne şekilde olacağı barış hali, Türkiye'nin girmedığı savaş hali, Türkiye'nin girdiği savaş hali ve savaş tehlikesi hali gibi dört durum için ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Buna göre ticaret gemileri barış zamanında mutlak geçiş serbestisi ilkesinden, Türkiye'nin girmedığı savaş halinde bayrağı ve yükü ne olursa olsun savaştan ve tarafsız ülkelere ait bütün gemiler geçiş serbestisinden ve Türkiye'nin savaştan taraflardan biri olması halinde ise yalnızca tarafsız gemiler, düşmana yardım etmemek şartıyla, geçiş ilkesinden faydalanmaktadırlar. Savaş gemileri için getirilen düzenlemeye göre barış zamanında Karadeniz'e geçebilecek olan kuvvetlerin toplam tonajı 45 bin tonu aşamaz ve bunun ancak üçte ikisi bir devlete ait olabilir, ayrıca Boğazlar'dan hattı savaş gemisi veya uçak gemisi veya denizaltı geçemeyeceği gibi, geçen kuvvetlerde Karadeniz'de 21 günden fazla kalamazlar. Diğer taraftan sözleşmeyle Rusların savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişine izin verilmiş ve Türkiye'nin girmedığı bir savaş halinde de ister hattı savaş gemisi ister denizaltı olsun tarafsız savaş gemilerinin de Boğazlar'dan geçişine olanak tanınmıştır. Yalnız savaştan devletlerin savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişi, Lozan'dan farklı olarak, yasaklanmıştır. Türkiye'nin girdiği bir savaş halinde ise ancak tarafsız devletlerin savaş gemileri Boğazlar'dan geçebilecektir. Savaş tehlikesi hali için de savaş hali ile aynı koşullar geçerli kılınmıştır.¹⁰⁵

Yukarıda belirtilen koşullar çerçevesinden Boğazlar'dan geçişlerine olanak tanınan savaş gemilerinin Sözleşme'nin 13. maddesi çerçevesinde Boğazlar'dan geçmeden önce Türk hükümetine diplomasi yoluyla bir ön bildirimde bulunmaları gerekmektedir. Türkiye'nin bir olup-bittiyle karşılaşmasının önlenmesi için önemli bir koşul olan bu maddeye göre, Karadeniz'e kıyısı olan devletler 8 gün, olmayan devletler ise 15 gün önceden bildirimde bulunmak zorundadırlar. 14. madde ise Türkiye'nin güvenliği açısından transit geçişte bulunabilecek savaş gemilerinin üst sınırını 15 bin ton, maksimum sayısını ise 9 olarak belirlemiştir.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Bilisel, a.g.e., s. 39-40.

¹⁰⁶ Akgün, a.g.e., s. 61-62.

Montrö'nün ana metninde Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile askersizleştirilmiş bölgelerin yeniden askerileştirilmesine yönelik doğrudan bir hüküm yoksa da, sözleşmeye eklenmiş Protokolün birinci maddesi¹⁰⁷ Türkiye'nin söz konusu bölgeyi yeniden askerileştirilmesine olanak tanımaktadır. Türkiye işbu protokolün 1. maddesine dayanarak Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazına ordusunu sokarak, bölgeyi yeniden askerileştirmiştir.¹⁰⁸ Diğer taraftan Sözleşme'nin 24. maddesinde yer alan: "Boğaz rejimine dair 24 Temmuz 1923 tarihli Sözleşme gereğince kurulmuş olan Uluslararası Komisyon'un yetkileri Türk Hükümeti'ne devredilmiştir." hükmü gereğince,¹⁰⁹ Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile kurulmuş bulunan Uluslararası Komisyon ortadan kaldırılarak, yetkileri Türk Devleti'ne devredilmiştir. Böylelikle Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye'nin elini bağlayan iki önemli husus olan askersizleştirme ve Boğazlar Komisyonu gibi hususlar Türkiye'nin lehine olacak bir şekilde çözümlenmiştir.

Sözleşme'nin Türkiye'ye getirdiği en önemli kısıtlama ise ikinci maddesinden kaynaklanmaktadır:

Barış zamanında ticaret gemileri bayrak ve yükleri ne olursa olsun gündüz ve gece 3. madde hükümleri saklı kalmak üzere hiçbir merasine tabi olmadan Boğazlardan geçiş ve seyrüsefer tam serbestisinden yararlanacaklardır. Bu gemiler Boğazların hiçbir limanında durmaksızın transit suretle geçtikleri takdirde Türkiye alakadar makamları tarafından tahsil edilen bu sözleşmenin 1 sayılı ekinde öngörülen vergiler ve harçlardan başka hiçbir vergi veya harca tabi tutulmayacaktır (...) Klavuzluk ve romorkaj isteğe bağlıdır.¹¹⁰

Söz konusu madde nedeniyle ticaret gemilerinin Boğazlar'dan geçişine herhangi bir kısıtlama getirilemediği gibi, gemiler geçişleri sırasında kılavuz kaptan alma zorunluluğuna da tabi olmadıklarından, günümüzde artan gemi trafiği de göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu gemiler özellikle geçişleri sırasında yol açtıkları kazalar nedeniyle gerek Boğaz trafiğine gerekse de İstanbul şehrinin güvenliğine büyük bir tehlike arz etmektedirler.

Sözleşmenin 28. maddesi geçerlilik süresini 20 yıl olarak tespit ettikten sonra ulaşım özgürlüğü ilkesinin sınırsız olduğunu belirtmekte ve sözleşmenin feshi için

¹⁰⁷ Protokolün 1. maddesi şu şekildedir: "Türkiye işbu Sözleşmenin girişinde tarif edilen Boğazlar mıntikasını derhal yeniden askerileştirecektir". Bkz. Bilsel, a.g.e., s. 131.

¹⁰⁸ Özersay, "Montreux Boğazlar Sözleşmesi", s. 381.

¹⁰⁹ Bilsel, a.g.e., s. 121.

¹¹⁰ Bilsel, a.g.e., s. 111-112.

imzacılardan birinin ön bildirimde bulunmasının yeterli olduğuna işaret etmektedir. Oysa Sözleşme'nin tadili daha zor ve zahmetlidir. 29. maddeye göre, sözleşmenin yürürlüğe girmesinden başlayarak her beş yıllık dönemin sona ermesinde, imzacı devletlerden her biri, sözleşmenin bir ya da birkaç maddesini değiştirmeyi talep edebilir. Ancak bu talebin, 14. ve 18. maddelerin değişmesi isteniyorsa, en az bir başka imzacı, diğer maddelerin değişmesi isteniyorsa en az iki diğer imzacı devlet tarafından desteklenmesi zorunludur.

Sözleşmeyle Karadeniz'e girebilecek olan yabancı savaş gemilerine sınırlama getirilmesi dolayısıyla Ruslar en çok arzu ettikleri hususlardan birine kavuşmuşlardır. Ancak Sözleşme'nin esas kazananı 19. yüzyıldan beri Boğazlar üzerinde kaybettiği egemenlik haklarına yeniden kavuşan ve bu hakları kazanmakla ileriki yıllarda kullanabileceği önemli bir jeopolitik avantaj elde eden Türkiye'dir. Montrö ile kurulan yeni rejimle yeniden Karadeniz ile Akdeniz arasındaki güç dengesinde söz sahibi olan Türkiye, Boğazlar bölgesinin silahlanmasıyla birlikte, kendi isteği dışında bu bölgeden gemi geçişinin zorlaşması nedeniyle dostluğu daha fazla aranan bir ülke heline gelmiştir.

1936'dan itibaren SSCB'nin Türkiye ile ittifak ilişkisi içerisine girmeye ve Boğazlar'ı birlikte savunma taleplerini kabul ettirmeye çabaladığı gözlemlenmektedir. Daha Montrö görüşmeleri sırasında özellikle Boğazlar'ın birlikte savunulması talebini Türkiye'ye ileten Moskova, daha sonra benzer bir teklifi 1939'da Moskova'yı ziyaret eden Türk Dışişleri Bakanı'na da iletmiştir.¹¹¹ Sovyet Başbakanı Molotov'un daveti üzerine, SSCB ile bir dostluk ve yardım anlaşması imzalamak için Moskova'ya giden Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, özellikle Lenin ve Molotov'un Boğazlar'ın ortaklaşa savunulması yönündeki taleplerini reddetmiştir. Moskova'nın söz konusu taleplerinin Türk dış politikası üzerinde derin etkileri olmuş ve Türkiye ile SSCB arasında Ulusal Kuruluş Savaşı ile başlayan dostluk dönemi, Sovyetler'in dış politikasında görülen söz konusu değişiklik nedeniyle sona ermiştir. Bu durum Türkiye'yi SSCB'den uzaklaştırarak Batı'ya yaklaştırmış ve bu yeni dış politikanın bir sonucu olarak, Türkiye 19 Ekim 1939'da Ankara'da İngiltere ve Fransa ile bir ittifak anlaşması imzalayarak, İkinci Dünya Savaşı'nda Batılı devletlerin safhında yer almıştır.

¹¹¹ Akgün, a.g.e., s. 62-64.

Takiben Almanya'nın 22 Haziran 1941 tarihinde SSCB'ye de saldırması üzerine SSCB 10 Ağustos 1941'de Türkiye'ye bir nota vererek Türk toprakları ve Boğazlar üzerinde herhangi bir talebi olmadığını belirtse de, 1943 sonbaharından itibaren Sovyetler Türkiye'nin takip ettiği tarafsızlık politikasından rahatsız olmuş ve cephedeki yükünü hafifletebileceği düşüncesiyle Türkiye'nin bir an önce savaşa girmesi hususunda müttefikleriyle birlikte Türkiye'ye baskı yapmıştır. Bu nedenle Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru yeniden kendisini Sovyet tehdidi altında hissetmeye başlamıştır.¹¹²

Bu dönemde savaşın Avrupa'daki ağırlığını çeken SSCB'yi gücendirmek istemeyen İngiltere ve ABD'nin de Sovyet talepleri karşında Türkiye'yi yalnız bıraktığı gözlemlenmekte olup, Eylül 1944'te Churchill, Moskova'da görüştüğü Stalin'e Boğazlar'dan Rus gemilerinin serbestçe geçişine karşı çıkmayacaklarını belirtmiştir. Takiben Şubat 1945'de toplanan Yalta Konferansı'nda da Churchill Karadeniz'de önemli çıkarları bulunan SSCB'nin dar bir geçide bağımlı olmaması gerektiğini vurgulayarak, Türkiye'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilmesi hususunda uyarılması gerektiğini belirtmiş ve Boğazlar'a ilişkin Sovyet taleplerini desteklediklerini bir kez daha SSCB'ye bildirmiştir.¹¹³

Müttefiklerinden aldığı destekle SSCB, Türkiye üzerindeki baskılarını daha da artırmış ve bu çerçevede savaşın bitimine az bir süre kala 19 Mart 1945'de Türk Büyükelçisi Selim Sarper'i makamına davet eden Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, SSCB'nin 20 yıldır Türk-Sovyet ilişkilerine temel teşkil eden 17 Aralık 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın süresini uzatmayacağını bildirmiştir. Türkiye'nin söz konusu anlaşmanın yeniden uzatılması için Moskova'nın ne gibi önerileri olduğunu sorması üzerine Sovyetler, bazı sınır değişikliklerinin yanı sıra, Boğazlar'ın ortak savunulması için SSCB'ye Boğazlar'dan üs verilmesini ve Montrö'nün yeniden gözden geçirilmesini talep ettiklerini bildirmiştir. Anılan Sovyet taleplerinin sert bir şekilde reddedilmesi üzerine Türkiye kendisini 1945'in ortalarından itibaren ağır bir Sovyet baskısı altında bulmuş ve 1925 tarihli anlaşmanın yerine yenisinin imzalanması imkanı da ortadan kalkmıştır.

¹¹² İnan, a.g.e., s. 101-104.

¹¹³ Akgün, a.g.e., s. 66.

Bu şartlar altında hem Avrupa gelişmelerini hem de Uzakdoğu’da devam eden savaşı görüşmek üzere 17 Temmuz - 2 Ağustos 1945 tarihleri arasında toplanan Postdam Konferansı’nda da SSCB, Boğazlar konusunu tekrar gündeme getirmiş ve Konferansta prensipte Montrö’nün değiştirilmesi ve müttefiklerin bu konudaki görüşlerini Türk hükümetine iletmeleri hususunda bir karar alınmıştır. Bunun üzerine Sovyetler, Boğazlar’a ilişkin tekliflerini 8 Ağustos 1946’da müttefikleriyle görüşmeden bir notayla Türkiye’ye bildirmiştir. Ancak ABD, İngiltere ve SSCB arasında Postdam’da anlaşılan noktanın farklı yorumlanması nedeniyle sorunlar çıkmış ve bu durum ABD ve İngiltere’nin Türkiye’nin görüşlerine yakınlaşmalarıyla sonuçlanmıştır. Takiben SSCB ile aralarındaki görüş ayrılıklarının artması üzerine, ABD ve İngiltere daha güçlü bir şekilde Rus talepleri karşısında Türkiye’nin yanında yer almaya başlamışlardır. SSCB’nin 8 Ağustos notasını takiben taleplerini yinelediği 22 Ağustos tarihli notasını Türkiye, ABD ve İngiltere’nin de verdiği açık destekle reddetmiş ve böylelikle Sovyet talepleri bir müddet sonra kendiliğinden gündemden düşmüştür.¹¹⁴

Türkiye-SSSCB ilişkileri Türkiye’nin NATO’ya üye olmasını takiben yumuşamaya başlamıştır. Özellikle Stalin’in 1953’te ölümünden sonra SSCB dış politikasını yeniden gözden geçirme ve yumuşatma yoluna gitmiş ve söz konusu yumuşama politikasını Türkiye’ye karşı da uygulamaya başlamıştır. Bu çerçevede daha önce Türkiye’den toprak ve Boğazlar’dan üs talebinde bulunan SSCB, 31 Mayıs 1953 tarihinde Türkiye’nin Moskova Büyükelçiliği’ne verdiği notada, SSCB’nin artık Türkiye’den toprak ve üs talebi olmadığını beyan etmiştir. Böylelikle Sovyetler, Türkiye’ye karşı baskı ve tehdit politikasını terk ederek, 1953 yazından itibaren Türkiye’ye yaklaşma ve ona güven verme politikası uygulayarak Türk-Sovyet ilişkilerinde yeni bir dönem başlatmaya çalışmıştır.¹¹⁵

Bundan sonra Soğuk Savaş bitene kadar Boğazlar hususunda görece sakin bir dönem geçirilmiş olup, bu nedenle anılan dönemde Boğazlar meselesi uluslararası politik gündemi çok da fazla meşgul etmemiştir. Sadece Montrö’nün uygulanmasına ilişkin bazı teknik hususlarda anlaşmazlıklar ortaya çıkmışsa da, bunlar herhangi bir çatışmaya sebebiyet vermemiştir.

¹¹⁴ Mustafa Aydın, “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye: 1939-1945”, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980**, 19. Baskı içinde (399-479), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 472-475.

¹¹⁵ İnan, a.g.e., s. 116.

Ancak 1936'dan günümüze kadar denizcilik alanında yaşanan teknolojik gelişmeler sonucunda gerek gemilerin boyutlarının büyümesi gerekse de Türk Boğazları'ndan geçen gemi sayısının endişe verici düzeylere ulaşması nedeniyle, Boğazlar ve Marmara bölgesinde seyir, can, mal ve çevre güvenliğinin sağlanabilmesi için yeni bir düzenlemenin yapılması gerekliliği hasıl olmuştur.¹¹⁶ Bu çerçevede Türkiye, Boğazlar'daki mevcut sorunları gidermek adına zaman zaman girişimlerde bulunmuş ve çıkardığı 1982 tarihli İstanbul Liman Tüzüğü ve Çanakkale Liman Yönetmeliği ile Boğazlar'daki mevcut trafiği düzenlemeye çalışmıştır. Bu düzenlemelerle bazı güzergahları takip zorunluluğu getirilmiştir. Ancak söz konusu düzenlemelerin yetersiz kalması nedeniyle, Türk Boğazları'ndaki riski ve yoğunluğu azaltmak için 1990 yılında Boğazlar'daki trafiği düzenlemeyi amaçlayan yeni bir tüzük çalışmasına başlanmıştır.¹¹⁷ Söz konusu çalışmalar sonucunda Türkiye artan deniz trafiği ve kazalara karşı 1994'de "Boğazlar ve Marmara Bölgesi Deniz Trafik Düzeni Hakkında Tüzük"ü kabul etmiştir. Takiben 1994 Tüzüğünde bazı değişiklikler yapılarak da 1998 Tüzüğü ilan edilmiştir.¹¹⁸ 59 maddeden oluşan 1994 tüzüğü ile trafik ayırım şeritleri kurulmuş ve geçişin şerit içerisinden yapılması zorunluluğu getirilmiş, büyük gemilerin tanımı yapılmış, tehlikeli yük taşıyan büyük gemilerin geçişi sırasında İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın trafiğe kapatılması öngörülmüş, denizde akıntı ve sis olması halinde Boğazlar'dan geçiş kısıtlanmış ya da yasaklanmıştır. Yani kısaca tehlikeli yük taşıyan ticari gemilere kısıtlama getirilmiştir.¹¹⁹

Başta RF olmak üzere Yunanistan ve Bulgaristan'ın da içinde bulunduğu bir grup devlet, bu tüzükle getirilen trafik kurallarının Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne aykırılığı dolayısıyla, tüzüğe itiraz etmişlerdir. En çok itiraz eden ülke olan RF'ye göre Türkiye'nin temel hatası uluslararası bir su yolu olan Boğazlar için Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni ihlal edecek şekilde tek taraflı düzenlemeler getirmesidir. Söz konusu tüzüğün görüşülmesine ilişkin Türkiye'nin Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO)'ndeki serüveni 26 Mart 1993 tarihinde başlamıştır.¹²⁰ IMO çerçevesinde gerçekleştirilen müzakere maratonunun ardından Türkiye 1998'de, söz konusu görüşmeleri de göz önünde bulundurarak, 1994

¹¹⁶ Kudret Özersay, "Boğazlar Konusu", Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II: 1980-2001**, 14. Baskı içinde (587-596), İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 587.

¹¹⁷ Gedikli Berber, a.g.e., s. 342.

¹¹⁸ Necmettin Akten ve diğerleri, "Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği Çerçevesinde 71. Yıldönümünde Montrö Boğazlar Sözleşmesi", **Avrasya Dosyası**, 13 (1), 2007, s. 112.

¹¹⁹ Akgün, a.g.e., s. 77.

¹²⁰ Akten ve diğerleri, a.g.e., s. 113.

Tüzüğü'nde bazı değişiklikler yapmış ve bu değişikliklerin sonucunda denizcilik topluluğunun kabul edebileceği bir düzen kurmaya muvaffak olmuştur. 1994/1998 Tüzüğü'nün getirdiği geçiş düzeninin temel unsurları Trafik Ayrım Düzeni (TAD)'ne uyma zorunluluğu ve Türk Boğazları Raporlama Sistemi (TÜBRAP) olarak adlandırılan bir gemi raporlama sistemi ile belli ölçülerde olan veya tehlikeli madde taşıyan gemilerin geçişinde trafiğin tek veya çift taraflı olarak askıya alınabilmesidir.¹²¹

Özellikle ABD, İngiltere, Almanya, Fransa, Hollanda ve Japonya'nın desteğiyle alınan bir kararla Boğazlar'da Gemi Trafik Sistemi (VTS)'nin kurulması ve diğer gerekli teknik önlemlerin alınması şartıyla, 1994 ve 1998 tüzükleri dolayısıyla IMO gündemine giren ve Türkiye'nin ağır eleştirilere maruz kaldığı Türk Boğazları konusu IMO gündeminden düşmüştür. RF ile Yunanistan'ın eleştirilerine karşı ABD'nin de desteğini arkasına alan Türkiye, VTS sisteminin ihalesini yaparak 2001 yılında temelini atmış ve sistem Aralık 2003'te tam olarak devreye sokulmuştur. 2003-2005 dönemini kapsayan iki yıllık bir denemeden sonra, sistem sayesinde, az sayıda gemi arızası dışında, tek bir deniz kazası bile olmamıştır.¹²²

1998 Tüzüğü, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni takiben antlaşmanın hükümlerinde yapılan son değişiklik ve bu çerçevede Türk Boğazları üzerindeki son siyasi düzenleme niteliğini taşımaktadır. Söz konusu Tüzük'ten sonra yapılan değişiklikler ise daha çok zamanın getirdiği değişimlere göre Sözleşmenin uygulamasından kaynaklanan sıkıntılarla ilgilidir.¹²³ Bu çerçevede olmak üzere geçen gemilerin sayısında ve niteliklerinde meydana gelen değişiklikler gerekçe gösterilerek, 1998 Tüzüğü'nün uygulanması, Ekim 2002'de çıkarılan bir yönetmelikle bazı yeni kurallara bağlanmıştır. Bu değişiklikler çerçevesinde tehlikeli yük taşıyan 200 metre ve üzeri gemilerin geçişlerinin gündüz yapılması kararlaştırılmış ve ayrıca 500 groston veya daha büyük gemiler ile tehlikeli yük taşıyan gemilerin uluslararası sigorta poliçelerini göstermeleri ve uluslararası çevre güvenliği sertifikalarını ibraz etmeleri zorunlu hale getirilmiştir.

¹²¹ Akten ve diğerleri, a.g.e., s. 118.

¹²² Özersay, "Boğazlar Konusu", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, s. 819.

¹²³ Gedikli Berber, a.g.e., s. 345.

Ayrıca bu dönemde uluslararası enerji nakil hatları konusundaki gelişmeler de Türk Boğazları'ndan geçiş konusunda karşılaşılan sıkıntıların hafifletilmesine olanak tanımış olup, bu çerçevede 2005 sonundan itibaren Ceyhan'a petrol taşımaya başlayan BTC Boru Hattı Boğazlar'daki deniz trafiğini Azeri petrolünden kurtarmıştır.

Görüldüğü üzere Türkiye, Montrö'den günümüze meydana gelen değişiklikler dolayısıyla, Sözleşme'nin düzenlemede yetersiz kaldığı ve çıkarlarına zarar teşkil eden hususları, Montrö'nün ana ilkelerinde herhangi bir değişiklik yapılmasına fırsat vermeden, kendi lehine düzenlemeye ve bu düzenlemeleri de bir şekilde uluslararası camiaya kabul ettirmeye muvaffak olmuş, böylelikle de Boğazlar üzerindeki egemenliğini biraz daha kuvvetlendirmiştir.

2000'li yıllara gelindiğinde ise Boğazlar, 11 Eylül olayları ve 2008 tarihli RF-Gürcistan Savaşı gibi nedenlerle bir kez daha uluslararası politikanın gündemine girmiştir. 11 Eylül terör saldırıları neticesinde, ABD'nin terörle mücadele politikası çerçevesinde, Doğu Akdeniz'de Aktif Çaba Harekatı (Operation Active Endavour) adıyla bir NATO girişimi başlatılmış olup, bu girişimin amacı bölgede gemiciliği tehdit edecek herhangi bir terör girişiminin engellenmesi ve koruma hizmeti verilmesi amacıyla söz konusu bölgede devriye gezilmesinin sağlanmasıdır. Böylelikle Akdeniz'deki ticari deniz trafiği denetim altına alınmıştır. 2005 yılında ABD önemli enerji nakil hatlarının geçtiği Karadeniz'de de benzer bir düzenlemeye gidilmesini talep etmiş ve Romanya ve Bulgaristan'ın Karadeniz limanlarında birer ABD üssü kurulması hususunda söz konusu devletlerle anlaşmıştır.¹²⁴ Ayrıca ABD, Montrö'nün bazı maddelerinin değiştirilmesini ve bazı maddelerinin kendisine uygulanmasında esneklik gösterilmesini de talep etmiştir.¹²⁵ Bu anlaşmalara ve ABD'nin taleplerine karşın Montrö düzenlemeleri dolayısıyla, Karadeniz'e kıyısı bulunmayan bir devlet olan ABD'nin Karadeniz'deki hareket alanı son derece sınırlı kalmıştır. Ayrıca hem Türkiye hem de RF, Montrö düzenlemelerinin delinmesine ve bu çerçevede Karadeniz'de bir ABD varlığına sıcak bakmamaktadırlar.¹²⁶

¹²⁴ Özersay, "Boğazlar Konusu", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, s. 819-821.

¹²⁵ Sait Yılmaz, "Karadeniz'de Değişen Dengeler ve Türkiye", **Karadeniz Araştırmaları**, (15), 2007, s. 53.

¹²⁶ Özersay, "Boğazlar Konusu", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, s. 821.

Bu çerçevede Montrö düzeninin bozulmasını istemeyen Türkiye, 2004'te Karadeniz'deki deniz ticaret yollarında terörü ve diğer önemli tehditleri önlemeyi amaçlayan ve merkezi Ereğli'de olan KUH'u başlatmıştır. Aktif Çaba Harekatı'na Karadeniz'de bir alternatif olarak da değerlendirilebilecek olan KUH'a ilk katılan ülke 2006 yılı sonunda RF olmuştur. Takiben 2007 yılında Ukrayna ve 2010 yılında da Romanya da KUH'a katılmıştır. RF'nin KUH'a üye olması Karadeniz'deki iki büyük deniz gücünün, yani Türkiye ve RF'nin, Akdeniz'de NATO önderliğindeki Aktif Çaba Harekatı çerçevesinde yürütülen çalışmanın benzerini Karadeniz'de gerçekleştirdikleri anlamına gelmektedir.¹²⁷ Bu durum RF'nin bölge içi yapılanmalarda yer alması sağlanarak, onun sisteme eklenmesi yönünde olumlu bir girişim olarak değerlendirilebilecek iken, KUH'un devreye sokulmasıyla Aktif Çaba Harekatı'nın Karadeniz'e genişletilmesinin önlenmesi nedeniyle, Ankara ve Moskova'nın bir araya gelerek Karadeniz'den NATO'yu (dolayısıyla Avrupa-Atlantik İttifakını) dışlama çabası olarak da değerlendirilmektedir.¹²⁸ İki bölgesel güç olan Türkiye ile RF'nin Boğazlar'ın statüsüne ilişkin taviz vermez tutumları karşısında geri atmak zorunda kalan ABD, 2007 yılı başında KUH ve KADİGG'i Karadeniz'de güvenlik sağlayıcı mekanizmalar olarak gördüğünü, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin tadilini arzu etmediğini ve Türkiye'nin deniz güvenliği alanındaki katkılarını memnuniyetle karşıladığını belirterek, yukarıda ifade edilen istek ve çabalarından vazgeçtiğini dile getirmek zorunda kalmıştır.¹²⁹

2000'li yıllarda Boğazlar konusunun birkez daha uluslararası politikanın gündemine girmesine neden olan ikinci gelişme ise Güney Osetya uyuşmazlığı dolayısıyla Ağustos 2008'de patlak veren Rus-Gürcü Savaşı'dır. Söz konusu savaş dolayısıyla Gürcistan'a yardım etmek isteyen ABD'nin savaş gemilerini Boğazlar'dan geçirmek istemesi krizin gerekçesi olmuştur. Amerikan donanmasına bağlı iki hastane gemisini Boğazlar'dan geçirerek Gürcistan'a göndermek istemiş, ancak bu gemilerin tonajlarının Montrö sınırlamalarının çok üstünde olması nedeniyle, Montrö kısıtlamalarını gerekçe gösteren Türkiye söz konusu gemilerin geçişine müsaade etmemiştir. Bunun üzerine ABD, Montrö sınırlamalarını aşmayan bir destroyer ile sahil güvenlik botunu Boğazlar'dan

¹²⁷ Özdem Sanberk, "Türkiye, ABD ve Yeni Karadeniz Bölgesinde Dönüşüm için İşbirliği", **Avrasya Dosyası**, 13 (1), 2007, s. 52.

¹²⁸ Selim Kurt, "NATO ve AB'nin Karadeniz Bölgesine Yönelik Politikaları", **The Journal of Academic Social Science Studies**, (31), 2015, s. 414.

¹²⁹ Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, s. 525-526.

geçirerek Gürcistan’a yardım ulaştırabilmiş ve bu yardımlar Eylül ortasına kadar devam etmiştir. Gürcistan’a yardım gerekçesiyle patlak veren bu krizde ABD’nin tutumu son derece dikkat çekicidir. Esasen başka yollardan daha kolay ve kısa zamanda ulaştırabileceği yardımları ABD’nin, Montrö kısıtlamalarına rağmen, Boğazlar’dan geçirmek için ısrarcı olması hem Gürcistan olayı nedeniyle RF’ye gözdağı verme hem de Montrö konusunda Türkiye’nin kararlılığını sınama isteğiyle açıklanabilir. Ancak Montrö’nün Boğazlar’dan geçişe ilişkin son derece açık maddeler içermesi, ABD’nin Boğazlar hususunda istediği gibi hareket etmesini engelleyerek, onu dizginlemiştir.¹³⁰

Bu çerçevede Montrö’nün kurduğu Boğazlar rejiminin iki önemli bölgesel güç olan Türkiye ve RF’nin çıkarına olması iki ülkeyi bu düzenin devamlılığını savunma hususunda bir araya getirmiştir. Günümüze kadar söz konusu düzenin değiştirilmesine yönelik girişimlerin bir şekilde bertaraf edilmesi, iki ülkenin onayı olmadıkça bu düzenin değiştirilmesinin çok da olanaklı olmadığını göstermektedir.

Diğer taraftan, 2011 yılında Türk hükümeti tarafından gündeme getirilen yeni bir proje önerisi, Boğazlar hususundaki tartışmayı yeniden alevlendirmiştir. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından “çılgın proje” olarak lanse edilen ve 2011 yılında ayrıntıları açıklanan “Kanal İstanbul Projesi”, İstanbul şehrinin Avrupa yakasında Karadeniz ile Marmara denizi arasında yaklaşık olarak 40-50 km uzunluğunda İstanbul Boğazına alternatif bir kanalın yapımını öngörmektedir. Başbakan Erdoğan projeye ilişkin olarak yaptığı açıklamada kanalın su derinliğinin yaklaşık olarak 25 metre, su yüzeyindeki genişliğinin ise yaklaşık 150 metre civarında olacağını belirtti. Mevcut İstanbul Boğazı’ndan 260 bin ton dwt’luk gemilerin geçebildiğine işaret eden Başbakan yapılacak olan kanaldan 300 bin ton dwt’luk gemilerin dahi geçebileceğini dile getirdi. Başbakan Erdoğan projenin temel amaçlardan birinin İstanbul Boğazı’ndaki tanker trafiğini azaltarak, Boğazdaki tehlikeyi minimize etmek olduğunu ifade etti. Projeye Boğazın ağzında oluşan kirliliğin önüne geçileceğine de işaret eden Başbakan Erdoğan, Kanal İstanbul’dan günde yaklaşık 160 geminin geçmesinin hedeflendiğini ve İstanbul Boğazı’ndan günde ortalama 140 gemi geçtiği düşünüldüğünde, kanalın gemi trafiğini

¹³⁰ Özersay, “Boğazlar Konusu”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, s. 821-823.

artıracağına tahmin edildiğini de söyledi. Ayrıca kanalın tamamlanmasıyla bekleme maliyetinde de önemli ölçüde azalma olacağını sözlerine ekledi.¹³¹

Başbakan Erdoğan, Kanal'ın maliyeti ve kesin güzergahına ilişkin olarak bilgi vermese de, kanal projesine ilişkin olarak yapılan planlamalara göre güzergahın Küçükçekmece ile Arnavutköy arasında olması, 10 milyar dolar olarak öngörülen proje maliyetinin ise bu rakamın üzerinde gerçekleşmesini beklediklerini ifade etmiştir.¹³²

Boğaz trafiğini hafifletmek için ortaya atılan söz konusu Kanal projesi beraberinde pek çok soruyu da gündeme getirdi. Bu sorulardan hiç kuşkusuz en önemlisi Boğazlar rejimini düzenleyen Montrö Boğazlar Sözleşmesi bağlamında Kanal'dan geçiş rejiminin ne olacağı ve Kanal'ın Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazlar'da kurulan rejimi etkileyip, etkilemeyeceğidir.

Bilindiği üzere boğazlardan geçiş rejimi, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin "Uluslararası Ulaştırımda Kullanılan Boğazlar" başlığı altında yer alan iki hususa göre düzenlenmektedir. Bunlar transit geçiş ile zararsız geçiş haklarıdır. Ancak bu sözleşmenin 35/c maddesi, yukarıda belirtilen düzenlemenin, deniz ulaştırmasının uzun bir süreden beri yürürlükte bulunan özel anlaşmalarla kısmen veya tamamen düzenlendiği boğazlardan geçiş rejimini etkilemediğini de özel olarak hükme bağlamıştır. Sözleşmenin bu özel hükmü bağlamında, geçiş rejimleri özel anlaşmalarla belirlenmiş boğazlardan biri olan Türk Boğazları'nın hukuksal rejimi de korunmuştur.¹³³

Günümüzde Türk Boğazları'nın geçiş rejimini düzenleyen 1936 tarihli Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 2. maddesine göre ticaret gemileri Boğazlar'dan geçiş serbestisine sahip oldukları için söz konusu gemilerin Boğaz trafiğinin azaltılması maksadıyla zorunlu olarak Kanal'a yönlendirilmesi mümkün gözükmemektedir. Bu durumda sadece çok fazla beklemek istemeyen ticari gemiler maliyet değerlendirmesi de yaparak ücret karşılığında Kanal'dan geçmeyi tercih edebilirler.

¹³¹ Milliyet, "İşte Erdoğan'ın çılgın projesi" (27.04.2011), <http://www.milliyet.com.tr/iste-erdogan-in-cilgin-projesi/siyaset/siyasetdetay/27.04.2011/1382967/default.htm> (13.05.2016).

¹³² Hürriyet, "Erdoğan 'hızlandırın' dedi, Kanal İstanbul'un ayrıntıları netleşti" (24.02.2015), <http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-hizlandirin-dedi-kanal-istanbul-un-ayrintilari-netlesti-28278580> (13.05.2016).

¹³³ İnan, a.g.e., s. 2-3.

Diğer taraftan Sözleşme'nin ikinci kısmında yer alan maddelerle savaş gemilerinin geçişine getirilen sınırlandırmalarla, Karadeniz'de savaş gemisi yığılmasının önüne geçilmeye çalışılarak, bölgedeki tansiyonun yükselmesinin önüne geçilmek istenmiştir. Bu sınırlamalar çerçevesinde Karadeniz'e kıyıdaş olmayan ülkelerin uçak gemileri, denizaltıları ve muhriplerinin Boğazlar'dan geçişine izin verilmediği gibi, geçiş hakkı tanınan küçük gemilerin ise Karadeniz'de en fazla 21 gün kalmalarına müsaade edilmiş ve aynı anda kıyıdaş olmayan ülkelerin Karadeniz'de bulundurabilecekleri gemilerin toplam ağırlığının 40 bin tonu geçemeyeceği kurala bağlanmıştır.

Bu güvenceler şuan için uluslararası bir sözleşme olan Montrö'ye dayandığı için dünya devletleri kendilerini yukarıda bahsi geçen kurallara uymak zorunda hissetseler de, Türkiye'nin Kanal İstanbul'u devreye sokması halinde, uluslararası hukuka göre bir devletin sınırları içerisinde bir kanal açması halinde söz konusu kanalın kontrolünün tamamen kendisine ait olacağı ilkesi çerçevesinde ABD ve AB gibi uluslararası güç odaklarının baskılarına maruz kalacak olan Türkiye'nin, bu baskılara ne kadar karşı koyabileceği son derece tartışmalı bir husustur. Maruz kalınan baskılara boğun eğilerek Kanal'ın ticaret ve özellikle de savaş gemileri tarafından serbest kullanımına izin vermesi halinde ise Karadeniz için Montrö tarafından getirilen silahsızlanma ilkesi ortadan kalkacak ve ABD gibi ülkeler fırsattan istifade Montrö'nün yumuşatılması için daha fazla baskı yapmaya başlayacaklardır. Böyle bir durumda ise Montrö'nün Karadeniz'de kurduğu denge bozulacağından, bu durumdan rahatsızlık duyacak olan RF'nin bölgede daha saldırgan bir tutum takınması olası bir hal alacaktır. Bu ise bölgenin güvenlik ortamına olumsuz yönde tesir edecektir.¹³⁴

Henüz Kanal'ın geçeceği güzergah tam olarak belirlenmese de dönemin Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanı Binali Yıldırım tarafından yapılan açıklamaya göre Kanal projesine ilişkin hazırlıklar tamamlanmış olup, uygulama için gerekli çalışmalar devam etmektedir.¹³⁵ Bu çerçevede yakın zamanda yapım faaliyetlerine başlanması

¹³⁴ Bu bölüm, Utku Çakırözer'in Kanal İstanbul Projesine ilişkin olarak Uluslararası Hukuk Uzmanı Prof. Dr. Hüzeyin Pazarcı'nın görüşlerini aktardığı köşe yazısından özetlenmiştir. Bkz. Utku Çakırözer, "Kanal için yeni 'Montrö'" (29.04.2011), **Cumhuriyet**, http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/243462/Kanal_icin_yeni_8216_Montro_8217_.html# (13.05.2016).

¹³⁵ Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, "Kanal İstanbul Projesiyle ilgili hazırlıklar büyük oranda bitti" (26.04.2016), <http://www.udhb.gov.tr/haber-246-%60kanal-istanbul-projesiyle-ilgili-hazirliklar-buyuk-oranda-bitti%60.html> (14.05.2016).

beklenen Kanal'ın açılması halinde Karadeniz'deki dengenin devamı açısından Türkiye'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin koşullarının Kanal için de geçerli olduğunu teyit etmesi ve Kanal'a ilişkin benzer düzenlemeler getirmesi büyük bir zaruret arz etmektedir.¹³⁶

1.4. Karadeniz'deki Jeopolitik Mücadelenin Ana Aktörleri

Karadeniz Bölgesi, tüm jeopolitik teorilerin işaret ettiği üzere, dünyanın merkezi olarak kabul edilen bölgenin ya içerisinde ya da çevresinde konumlandırılmaktadır. Bu özelliği dolayısıyla dünya hakimiyetini hedefleyen bir devletin egemen olması gereken bir bölge olarak tanımlanması, hem zengin enerji kaynaklarını sahip olması hem de sahip olan bölgelere komşu olması ve bunların taşıma güzergahında bulunması ve herşeyden de önemlisi dünyanın en önemli su yollarından biri olan İstanbul ve Çanakkale Boğazları'na ev sahipliği yapması gibi nedenlerle sadece altı kıyıdaş devleti değil, küresel aktörleri de yakından ilgilendirmektedir. Bu nedenle bölgedeki güvenlik ortamının daha iyi anlaşılabilmesi için Karadeniz Bölgesi'ne ilgi duyan ana bölgesel ve küresel aktörlerin bölgeye yönelik bakış açılarının ve politikalarının da analiz edilmesi önem arz etmektedir.

Hiç kuşkusuz bölgedeki gelişmeleri birinci derecede etkileyen en önemli bölgesel aktörler RF ile Türkiye'dir. Yukarıda ifade olunan gerekçelerle bölgede çıkarları bulunan ve bu nedenle de bölgeyle yakından ilgilenen en önemli küresel aktörler ise ABD, NATO (büyük ölçüde ABD'nin bölgeye yönelik politikalarını uyguladığı bir araç olarak) ve AB'dir. Bu çerçevede söz konusu devletlerin ve örgütlerin Karadeniz Bölgesi'ne yönelik olarak oluşturdukları ve uyguladıkları planlar ve stratejiler bağlamında bölgeye bakış açıları değerlendirilerek, bölgenin dünya siyasetindeki yeri ve önemi tespit edilecektir.

1.4.1. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

ABD'nin 19. yüzyılın sonlarından itibaren bölgeyle yakından ilgilendiği bilinmekte olup, bu çerçevede Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ile karşılıklı olarak düşman saflarda yer aldıkları için savaş sonrasındaki paylaşımda kendisine de söz hakkı

¹³⁶ Çakırözer, a.g.e.

düşmüştür.¹³⁷ Lozan görüşmelerinde ise ABD'nin Karadeniz'e doğrudan bir ilgisi bulunmamakta, özellikle İngiltere'nin Boğazlar hususundaki planları için ABD'den de destek alma girişimleri çerçevesinde, dolaylı yoldan da olsa bölgeye müdahil olmaktadır. Lozan görüşmelerinin ana noktası ise petrol ve petrol havzalarının paylaşımıdır ve esasen ABD'nin ilgisi de petrol hususuna yönelik olup, kendisine Musul petrolünden pay verilmesi halinde Boğazlar'a ilişkin İngiliz tezlerini destekleyeceği açıktır. Gerçekten de o dönemde Amerikalı yetkililer istediklerini alınca Boğazlar hususunda İngiliz tezini desteklemişler ve Boğazlar'ın uluslararası serbest su yolu olmasını istemişlerdir. Bu çerçevede ABD, Karadeniz'e kıyıdaş olan devletler bütün dünya denizlerine çıkabildiklerine göre, diğer devletler de Karadeniz'e girme hakkına sahip olmalıdır tezini savunmuş ve yalnız barış zamanlarında değil, savaş zamanlarında da serbestinin geçerli olması gerektiğini dile getirmiştir.

SSCB'nin aksine ABD, Karadeniz'i Akdeniz gibi uluslararası bir su yolu olarak kabul etmektedir. ABD'ye göre Karadeniz'e kıyıdaş olmayan ülkelerin gemilerinin Karadeniz'den çıkarılması halinde bütün uluslararası sularda aynı prensibin uygulanması gerekir ki, bu mümkün değildir. Bu nedenle Karadeniz'de de geçiş serbestisi ilkesinin uygulanmasını savunan ABD Boğazlar'ın askerden ve her türlü tahkimattan arındırılması gerektiğini de ifade etmektedir. ABD'nin bu istekleri İngiltere'nin Boğazlar'a ilişkin talepleriyle örtüşmekte olup, her iki ülke arasında bu konuda bir fikir birliğinin sağlandığı görülmektedir.¹³⁸

Bu çerçevede Lozan görüşmelerinde ABD'nin de desteğini arkasına alan İngiltere'nin tezi kabul edilerek, Türkiye'nin bağımsızlığını ilan ettiği 1923'de Türk Boğazları silahsızlandırılmış ve bir Boğazlar Komisyonu kurularak onun yönetimi altına bırakılmış olup, bu durum 1936 tarihli Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne kadar devam

¹³⁷ Bu noktada savaş sonrasındaki paylaşımın hangi ilkelere dayalı olarak yapılacağını gösteren ve ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından 1919'da ortaya atılan 14 madde son derece önemlidir. Wilson tarafından Kongre'de okunan bu bildiri Wilson'un barış koşullarına ilişkin önerilerini içermektedir. Özellikle bildirinin onikinci maddesinde yer alan "Bugünkü Osmanlı Devleti'ndeki Türk kesimlerine güvenli bir egemenlik tanınmalı, Osmanlı yönetimindeki diğer uluslara da her türlü kuşkudan uzak yaşam güvenliğiyle özerk gelişmeleri için tam bir özgürlük sağlanmalıdır. Ayrıca Çanakkele boğazı uluslararası güvencelerle gemilerin özgürce geçişine ve uluslararası ticarete sürekli açık tutulmalıdır." ifadesi Osmanlı ile ilgili olup, Boğazlara ilişkin serbestlik isteği Lozan'da da ABD tarafından savunulacaktır. Wilson ilkelerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Uzgöl, "1919-1923 Kurtuluş Yılları", Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980**, 19. Baskı içinde (95-155), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 100.

¹³⁸ Yel, a.g.e., s. 34-35.

etmiştir. Anılan sözleşmeyle Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenlik hakları yeniden tesis edilmiştir. Görüldüğü üzere bu dönemde ABD'nin doğrudan Karadeniz Bölgesi'ne yönelik bir ilgisi söz konusu olmayıp, ilgisi daha çok müttefiki İngiltere'nin Boğazlar'a yönelik planlarını destekleme seviyesinde kalmıştır.

1947 yılında gelindiğinde ise Stalin'in Boğazlar'ın SSCB tarafından kontrolünü amaçlayan talepleri, ABD'nin İstanbul'a USS Missouri zırhlısını göndermesiyle sonuçlanmıştır ki, bu durum Türkiye tarafından an itibariyle Soğuk Savaş'ın başladığı şeklinde yorumlanmıştır. Soğuk Savaş boyunca Karadeniz Bölgesi büyük ölçüde iki süper güç arasındaki çatışmalardan bağışık kalmış ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi tarafından sağlanan özel rejim Karadeniz'i uluslararası rekabetin dışında tutmuştur.¹³⁹ Bu nedenle Soğuk Savaş döneminde Karadeniz, 1952 yılından beri NATO üyesi olan Türkiye bir kenara bırakılırsa, ABD açısından giremediği veya doğrudan varlığını hissettirmekten mahrum kaldığı bir alan olarak kalmıştır.

SSCB'nin yıkılmasının ardından ABD'nin bölgeye yönelik ilgisi artmış ve özellikle enerji, askeri güvenlik, terörizm, silah, uyuşturucu madde ve insan kaçakçılığı gibi konularda çıkarlarını korumak ve etkinliğini arttırmak üzere daha geniş kapsamlı bir politikaya ihtiyaç duymaya başlamıştır.¹⁴⁰

SSCB'nin çöküşünü takiben yeniden yapılanma sürecine giren uluslararası sistemde “yeni dünya düzeni” adlı projesiyle hegemonyasını sürdürmek isteyen ABD'nin Karadeniz Bölgesi'ne yönelik stratejisi de bu hedefiyle uyumludur. Bu çerçevede ABD'nin amacı Amerikan hegemonyasına karşı olan muhtemel rakiplerin gerçek rakiplere dönüşmesinin engellenmesi ve kendisi aleyhine bölgesel ittifakların oluşmasının önlenmesidir. Bu amaçla ABD, Hazar bölgesini sırasıyla “ilgi alanı” ve “yaşamsal çıkar alanı” ilan etmiş ve 1997 tarihli “Yeni Bir Yüzyıl için Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi” adlı belgeyle de eski Sovyet cumhuriyetlerinin Avrupa-Atlantik sistemiyle bütünleşmesinin “yaşamsal güvenlik çıkarı” olduğunu vurgulamıştır. Söz konusu strateji çerçevesinde “Amerikan çıkarları açısından çok önemli” olarak nitelendirilen yeni bağımsız devletlerin bulunduğu bu

¹³⁹ Suat Kınıklıoğlu, “Turkey's Black Sea Policy: Strategic Interplay at a Critical Junction”, Ronald D. Asmus (Ed.), **Next Steps in Forging A Euroatlantic Strategy for The Wider Black Sea**, 1. Baskı içinde (55-69), Washington, D.C.: The German Marshall Fund of the United States, 2006, s. 56.

¹⁴⁰ Bahadır Bumin Özarlan, “Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz’de Güvenlik Politikaları ve Türk-Rus İlişkileri”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 1 (12), 2012, s. 151.

coğrafya KEİÖ'nün kapsamında yer alan bölgeyi de içermektedir. Dolayısıyla ABD, 1990'ların ikinci yarısından itibaren Karadeniz Bölgesi'ni "yaşamsal çıkar alanı" olarak görmeye başlamıştır.

11 Eylül sonrası dönemde yeni bir strateji girişimi olarak gündeme getirilen "Genişletilmiş Karadeniz" projesi ise esasen 1990'ların ikinci yarısından itibaren ABD'nin bölgeye yönelik uygulamakta olduğu stratejinin isim değişikliğiyle tekrar sunulmuş halinden başka bir şey değildir.¹⁴¹

21. yüzyılda küresel ve bölgesel dengelerdeki önem değişimler Karadeniz Bölgesi'nde yeni siyasal gündemler ile güvenlik çelişkileri yaratmıştır. Küresel ve bölgesel güçler açık bir şekilde birbirleriyle bağlantılı olduğu kadar zaman zaman da çelişen rekabet halindeki siyasal gündemler ile güvenlik gündemlerini desteklemişlerdir. Özellikle 11 Eylül 2001'den sonra AB ve NATO Karadeniz Bölgesi'ne doğru genişlemiş ve ABD artan bir şekilde bölgeyi bir çeşit "güvenlik vakumu" olarak algılayarak, bölgeyi güvenlik politikasının merkezi bir alanı haline dönüştürmeye çalışmıştır.¹⁴²

Esasen, SSCB'nin dağılmasını takiben Karadeniz, ABD dış politikasının önceliği değildir. ABD, 1990'ların ortasına kadar, daha esnek bir şekilde gönderme yaptığı "Türk modeli" bir kalkınmanın ve "Rus modeli" bir istikrarın kombinasyonunu desteklemeyi tercih ederek, herhangi bir girişimde bulunmaktan sakınmıştır. Temelde, ana önceliği Sovyet sonrası RF ile meşgul olmaktadır.¹⁴³ Bu husus Henry Kissinger tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

Rusya barışın korunması için bir nevi vasilik çabası içerisinde olup, "reformcu" bir hükümetin iyi niyeti üzerinde dikkatini odaklayan ve jeopolitik bir gündemle karşılaşmak istemeyen Birleşik Devletler buna göz yummaktadır. Amerika, Baltık devletleri dışındaki cumhuriyetlerin uluslararası bir kabul görmesi için çok az şey yapmıştır. Yüksek düzeydeki Amerikan yetkililerinin bu ülkeleri ziyareti çok az ve seyrek; yardım en alt düzeydedir. Toprakları üzerindeki Rus birliklerinin mevcudiyeti ve hatta hareketlerine de çok ender

¹⁴¹ Burçin Canar, "Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz Politikası", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 67 (1), 2012, s. 54.

¹⁴² Çelikpala, "Escalating Rivalries and Diverging Interests: Prospects for Stability and Security in the Black Sea region", s. 289.

¹⁴³ Yannis Tsantoulis, "Geopolitics, (sub)regionalism, discourse and a troubled 'power triangle' in the Black Sea", **Southeast European and Black Sea Studies**, 9 (3), 2009, s. 249.

olarak karşı çıkmaktadır. Moskova, de-facto imparatorluk merkeziymiş gibi davranmakta ve kendisini bu pozisyonda görmektedir.¹⁴⁴

Bu nedenle ABD'nin bölgeye yönelik dış politikası, en azından Soğuk Savaş sonrası dönemin başlangıcında, "Önce-Rusya"¹⁴⁵ yaklaşımıyla açıklanabilir. Ancak kısa sürede Hazar Havzası'nın zengin enerji kaynaklarının, öncelikle Amerikan enerji sektörünün, takiben de Washington'un ilgisini çekmeye başlamasıyla "Önce-Rusya" politikası 1994'den itibaren terk edilmeye başlanmıştır. Bu ilginin öncelikli nedeni zengin enerji kaynaklarından pay alarak, kar etmek ise de, görünürde olmayan gerçek amacı ise RF'nin bölgedeki etkisinin sınırlandırılmasıdır. Bu nedenle söz konusu politika, temelde örtülü bir "güç politikası" boyutuna sahipken, görünürde ise enerji şirketleri tarafından yönlendirilen bir enerji politikasıdır. İkincil olarak ABD'nin bölgeye yönelik politikasını etkileyen bir diğer gelişme ise ABD'nin bölgedeki çıkarları açısından büyük bir önem atfettiği Gürcistan, Azerbaycan ve Ukrayna gibi ülkelerin Moskova'nın hegemonyasına boğun eğmesinin engellenmesidir. Esasen, tüm bu farklı boyutlar kısa bir sürede birbirleriyle ilgili hale gelmiş ve enerji, dönüşüm ve reform meseleleri temelde ABD'nin dış politikasının bölgedeki çıkarlarını gerçekleştirmeye dönük araçlar olarak kullanılmaya başlanmıştır.

1990'larda ABD'nin bölgeye yönelik politik amaçları iki kategoriye ayrılmış olup, ilk kategorideki amaçlar ABD'li petrol/gaz şirketlerinin varlığının güçlendirilmesi, bölgesel enerji kaynaklarının istikrarının korunması, bölge ülkelerindeki reformların desteklemesi, terörizm ve organize suç ile mücadele ve kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesidir. Diğer taraftan ikinci kategori çerçevesinde ABD'nin iki stratejik hedefi daha bulunmaktadır. İlki, daha önce de söz edildiği gibi, RF'nin yakın çevresi üzerindeki kontrolünün azaltılması veya en azından kontrol edilmesi iken, ikincisi İran'ı Hazar Denizi kaynaklarının paylaşımına dahil ederek, bölgenin "jeopolitik çoğulculuğunun" devamı hususundaki ilgisini göstermektir. Bu bağlamda, 1990'larda ABD'nin basitçe boru hattı inşa etme ve bölge ülkelerini finansal açıdan desteklemenin ötesine geçtiği ve bölgedeki varlığını güçlendirme hedefini gerçekleştirmeye yöneldiği söylenebilir. Bu stratejinin temel bileşenleri: 1- RF'yi bypass eden ve Türkiye'yi enerji terminali haline getiren boru

¹⁴⁴ Henry Kissinger, **Diplomasi**, (Çev. İbrahim H. Kurt), 12. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, s. 791-792.

¹⁴⁵ ABD'nin Önce-Rusya politikasının nedenlerine ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Kissinger, a.g.e., s. 791-792.

hatlarının dizaynı ve inşa edilmesi, 2- RF'ye komşu olan Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna gibi ülkelerle iyi ilişkiler geliştirilmesidir.¹⁴⁶ Esasen Washington sürekli olarak Moskova'nın sınırlarındaki yeni bağımsızlığını kazanmış ülkelere müdahalesine karşı çıkmakta ve herhangi bir emperyalist yayılma çabasına direnç göstermektedir. Bu çerçevede ABD Devlet Departmanı'nın 2007-2012 yıllarını içeren Uluslararası Kalkınma Ortak Stratejik Plan'ı komşularına yönelik saldırgan Rus politikalarını “temel tehdit” olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle, yeni bağımsızlığını kazanmış devletlerin egemenliğinin güçlendirilmesi ve “jeopolitik çoğulculuk” adlı jeopolitik statükonun korunması ABD'nin bölgeye yönelik politikasının dayanak noktalarını teşkil etmektedir.¹⁴⁷

ABD'nin özellikle 2000'li yıllarda Karadeniz Bölgesi'ne yönelik olarak artan ilgisinin altında 11 Eylül saldırılarının ardından başlatılan “küresel terörle mücadele” ile Orta Doğu'yu dönüştürme hedefi çerçevesinde uygulamaya koyduğu Geniş Orta Doğu girişimi kapsamında Karadeniz'in bir bölge olarak daha belirgin hale gelmesi yatmaktadır. ABD bu dönemde Karadeniz'i sadece kıyıdaş devletlerden oluşan bir saha olarak değil Balkanlar, Kafkasya ve Hazar Denizi ile Orta Asya'yı da kapsayan daha geniş bir alan olarak görmüştür. Bu çerçevede bölgenin ABD için öncelikli bir hale gelmesini sağlayan nedenler ise, bölgenin RF'ye komşu olmasının yanı sıra ABD'nin bölgeyi Orta Doğu'ya açılan bir arka kapı olarak değerlendirmesidir.¹⁴⁸ Ayrıca, 2002 tarihli Amerikan Ulusal Güvenlik Strateji belgesi ABD'nin Karadeniz ve Hazar bölgesini sadece petrol tedarigi açısından değil, Pakistan, Hindistan ve Güneydoğu Asya gibi pazarlara erişimde köprü işlevi görmesi dolayısıyla da önemli gördüğüne işaret etmektedir.¹⁴⁹

Diğer taraftan Karadeniz Bölgesi, Batı ile dünya petrol rezervlerinin yüzde 65'ine sahip olan Orta Doğu ve bu bölgeye bağımlılığı azaltabilecek Hazar havzası arasında stratejik bir koridor işlevi görmesinin yanı sıra, gerekli olduğu takdirde İran'a kuzeyden ulaşmanın yolu üzerinde bulunması nedeniyle de hayatiyet arz etmektedir. Dolayısıyla, Kafkasya, Balkanlar, RF ve Türkiye dörtgeninin ortasındaki Karadeniz'de etkin olan güç,

¹⁴⁶ Tsantoulis, a.g.e., s. 249-250.

¹⁴⁷ Nation, a.g.e., s. 4-5.

¹⁴⁸ Aydın, “Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, s. 524.

¹⁴⁹ Fatih Ülger, “Euro-Atlantic Strategy for Black Sea Region”, **Yale Journal of International Affairs**, 2 (2), 2007, s. 61.

Avrasya'nın ve hatta Orta Doğu'nun kontrolünde avantaj elde edecektir.¹⁵⁰ ABD'nin bölgeye yönelik politikalarının belirlenmesinde önemli bir rol oynayan Brzezinski merkezinde Karadeniz Bölgesi'nin yer aldığı Avrasya'nın önemini şu şekilde ifade etmektedir:

Avrasya yerküre'nin en büyük kıtasıdır ve jeopolitik olarak bir eksenidir. Avrasya'ya hükmeden bir güç, dünyanın en ileri ve ekonomik olarak en verimli üç bölgesinden ikisini kontrol edecektir. Dünya haritasına daha yakından bakıldığında, Avrasya üzerindeki denetimin, Batı yerküreyi ve Okyanusya'yı jeopolitik olarak dünyanın merkezi kıtasının çevresi haline getireceğini ve Afrika'nın neredeyse kendiliğinden küresel hegemonia tabi olması gerekeceğini gösterir. Dünya nüfusunun yaklaşık %75'i Avrasya'da yaşamaktadır ve dünya fiziksel zenginliklerinin çoğu, hem yatırımlar hem de yeraltı zenginlikleri bakımından burada bulunmaktadır. Avrasya, dünya gayrisafi hasılasının %60'ına ve dünyanın bilinen enerji kaynaklarının dörtte üçüne sahiptir.¹⁵¹

Bu çerçevede, Avrasya'nın merkezinde yer alan Karadeniz Bölgesi'nin kontrol edilmesi Brzezinski'nin zenginliklerini ve jeopolitik ve jeostratejik önemini vurguladığı Avrasya bölgesinin kontrolü açısından, dünya hakimiyeti iddiasında olan bir küresel hegemon için son derece önemlidir.

2000'lerde yukarıda belirtilen hususlar çerçevesinde gelişen Amerikan politikalarının Karadeniz Bölgesi'ndeki temel hedefi RF'nin çevrelenmesi, kontrol altına alınması ve geriletilmesidir. Bu, aynı zamanda bölgeden Batı'ya akmakta olan enerji kaynaklarının kontrol altına alınması, Almanya-RF işbirliğinin arasına girilmesi ve Geniş Orta Doğu girişiminin kuzeyden desteklenmesi manalarına da gelmektedir. Böylelikle ABD müttefikleri için kaynak çeşitlenmesi sağlayarak onların enerji güvenliğine katkıda bulunmayı ve bu çerçevede Hazar enerji kaynakları üzerinde söz sahibi olmayı da hedeflemektedir. Ayrıca Geniş Orta Doğu'ya gelen teröristlerin ve silahların Karadeniz Bölgesi üzerinden sevk edildiğini iddia eden ABD'nin tezine göre, Geniş Orta Doğu'nun kuzey kapısını teşkil eden Karadeniz Bölgesi'nin kontrol altında tutulması Orta Doğu'ya yönelen terörist ve silah akışını da engelleyebilecektir. Son olarak ABD bölgede fiilen bulunarak, bölgenin dönüşümüne ve demokratikleşmesine çalışan güçlere de doğrudan destek verebilecektir.

¹⁵⁰ Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, s. 524-525.

¹⁵¹ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, (Çev. Yelda Türedi), İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2005, s. 52.

Ayrıca Mart 2003'te Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'den beklediği yanıtı alamayan ABD'nin Türkiye'ye olan güvenini yitirmesi de, ABD'nin fiilen bölgeye güç çıkarma girişimlerinde etkili olmuştur. Tüm bu hususları göz önünde bulunduran ABD, Geniş Orta Doğu benzeri bir Geniş Karadeniz tanımı yaparak, bölgedeki varlığını güçlendirme hedefi çerçevesinde, bölgeye yönelik özel politikalar ve stratejiler geliştirmeye başlamıştır.¹⁵²

Bu çerçevede bölgeye yönelik Amerikan stratejisinin üç geniş kapsamlı odak noktasına sahip olduğu söylenebilir: 1- Demokratik reformlar ve pazar reformları: Bu unsur adil seçimler, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı yoluyla politik özgürlüklerin ve şeffaf pazar ekonomileriyle de pazar özgürlüğünün genişletilmesine odaklanmaktadır. 2- Enerji ve ticaret: Bu husus çoklu gaz ve petrol boru hattı şebekelerinin geliştirilmesine, ulaşım ve iletişim altyapılarının güçlendirilmesi yoluyla ticari ve ekonomik kalkınmanın artırılmasına ve turizmin, gümrük işbirliğinin, çevre korumanın vb. desteklenmesine vurgu yapmaktadır. 3- Güvenlik: Buradaki odak noktası ise, sınır güvenliğinin ve sivil-asker diyalogunun geliştirilmesi yoluyla terörizm, organize suçlar ve kitle imha silahı kaçakçılığı gibi yasadışı faaliyetlerle mücadele edilmesidir.¹⁵³

Ancak Renkli Devrim süreçleri nedeniyle bölge ülkelerinin bir türlü istikrara kavuşamaması, 2003 tarihli Irak Savaşı sırasında ABD ile müttefikleri arasında ortaya çıkan görüş ayrılıkları nedeniyle ABD'nin küresel manada yalnız kalması ve en önemlisi de Karadeniz'e kıyıdaş olmayan ülkelerin söz konusu denize müdahil olmasına karşı çıkan ve bu çerçevede Montrö'nün delinmemesi hususunda kararlı bir tutum sergileyen Türkiye'nin bu noktada RF ile örtüşen bölgesel politikası, 2007 yılından itibaren ABD'nin bölgeye doğrudan müdahil olma ve bölgedeki varlığını artırma yönündeki politikasından vazgeçmesine ve bölgeye yönelik amaçlarını mevcut bölgesel işbirliği mekanizmaları aracılığıyla ikili işbirliği çerçevesinde gerçekleştirmesine neden olmuştur.

Bu çerçevede, 2007 başında ABD'nin KUH ve KADİGG'i Karadeniz'de güvenlik sağlayıcı mekanizmalar olarak gördüğü, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin tadilini arzu

¹⁵² Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, s. 525.

¹⁵³ F. Stephen Larrabee, "The United States and Security in the Black Sea Region", **Southeast European and Black Sea Studies**, 9 (3), 2009, s. 302.

etmediği ve Türkiye'nin deniz güvenliği alanındaki katkılarını memnuniyetle karşıladığı yönündeki açıklamaları, söz konusu ülkenin, yukarıda da belirtilen, strateji değişikliğinin yansımaları niteliğindedir. ABD'nin bölgeye yönelik ilgisinin azalmasını takiben Türkiye'nin ilgisinde de, 2005-2007 döneminin aksine, bir azalma gözlemlenmiştir.¹⁵⁴

Ancak bu durum Ağustos 2008 RF-Gürcistan Savaşı'na kadar devam etmiştir. Güney Osetya uyuşmazlığı bahane edilerek Ağustos 2008'de patlak veren RF ile Gürcistan arasındaki silahlı çatışma, ABD'nin Gürcistan'a yardım etmek istemesi üzerine, Karadeniz'de Soğuk Savaş rüzgarlarının yeniden esmesine sebep olmuştur. Türkiye kendisini, Amerikan savaş gemilerinin Karadeniz'i kullanarak Gürcistan'a gitmek istemesi dolayısıyla, söz konusu gemilerin Boğazlar'dan geçişi bağlamında bir krizin ortasında bulmuştur. Bu hususta Amerikalı yetkililerin ilk girişimleri Rus-Gürcü çatışmasının son bulmasının hemen ertesinde ortaya çıkmış olup, ABD, Mercy ve Comfort adlı iki hastane gemisini Boğazlar'dan geçirerek Gürcistan'a sevk etmek istemiştir. Ancak bu gemilerin her birinin tonajı tek başına 70.000 ton civarında olduğu için geçişleri halinde Montrö ihlal edileceğinden Türkiye Montrö'yü gerekçe göstererek gemilerin geçişine izin vermemiştir. Sorun aşılamayınca, ABD bu kez yardım malzemelerini daha küçük savaş gemileriyle göndermeyi denemiş ve 20 Ağustos'ta Amerikan donanmasına ait bir destroyer ile bir de sahil güvenlik botunun Boğazlar'dan geçeceği açıklanmıştır. ABD'nin savaş gemilerinin Boğazlar'dan Karadeniz'e geçişi 20 Ağustos'u izleyen günlerde de devam ederek, Eylül ayına kadar sürmüştür.

ABD'nin Montrö'ye rağmen Boğazlar'dan geçiş konusundaki ısrarı nedeniyle kısa süreli krize dönüşen tercihi dikkat çekicidir. Çünkü başka yollardan da Gürcistan'a insani yardım yapması mümkündür. Bu çerçevede ABD'nin bu konudaki ısrarı, RF'ye Gürcistan konusunda bir gözdağı vermek istediği şeklinde yorumlanabilir. ABD'nin Boğazlar'dan yardım amaçlı geçişler yaptığı dönemde, NATO görev grubuna bağlı Alman ve İspanyol gemilerinin Romanya'nın Köstence ve Bulgaristan'ın Varna limanlarını ziyaret gerekçesiyle Boğazlar'dan geçmesi de bu düşüncüyü kuvvetlendiren gelişmelerdir.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, s. 526.

¹⁵⁵ Özersay, "Boğazlar Konusu", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, s. 821-823.

Son olarak ABD'nin bu ısrarının arkasında, Karadeniz'e giremediği yönündeki düşüncelerin bertaraf edilmesi amacı da yatmakta olup, böylece uluslararası camiada Karadeniz'in tamamen RF'ye terk edildiği yönünde bir imaj oluşmasının engellenmesi de hedeflenmektedir. ABD güncel Karadeniz politikasında bölgesel güvenlik mekanizmalarını tanıdığını beyan etmesine karşın, özellikle imzaladığı anlaşmalarla üsler elde ettiği Romanya ve Bulgaristan gibi ülkeler aracılığıyla Karadeniz'de var olma politikasını da istikrarlı bir şekilde sürdürmektedir. Bu çerçevede bölgeye müdahil olmak için kullandığı en önemli araç ise hiç kuşkusuz NATO olmuştur ve olmaya da devam edecektir.

1.4.2. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)

Karadeniz Bölgesi'ne yönelik Avrupa-Atlantik stratejisinin bir aracı olan NATO, askeri niteliğinin yanı sıra “yenidünya düzeni”nin değerlerini temsil eden siyasi bir örgüttür. Eski Sovyet coğrafyasındaki bazı devletleri üyeliğe kabul edip bu değerleri Karadeniz'e doğru genişleten NATO, bazılarıyla da işbirliği yaparak onlara üyelik perspektifi sunmaktadır. Böylece Batılı değerlerin bölge devletlerine doğru genişlemesini sağlayarak, söz konusu devletlerin yeniden Moskova'nın hegemonyası altına girmelerini önlemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede NATO söz konusu ülkelerin Batı'nın siyasal ve ekonomik sistemiyle bütünleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır.¹⁵⁶

NATO muhtemel bir genişleme dalgasının sonuçlarını değerlendirmelidir, ancak hareketsiz kalmanın neden olacağı tehlikeleri de göz önünde bulundurmalıdır. Eğer NATO genişlemede başarısız olursa veya Moskova'ya, onun da istediği şekilde, çok fazla oy hakkı verilirse, eski Varşova Paktı devletleri, bugün Avrupa'da var olan liberal, demokratik ve göreceli olarak güvenli sistemin bir parçası olamayacaklardır. Bu nedenle de bölgede barış ve istikrar tesis edilemeyecektir. Günümüz dünyasının kaynak kıtlığı, enerji tedarikinin güvensizliği ve tehlikeli bir şekilde silahlanmış, şiddetli bir şekilde Batı-karşıtı hareketleri ve devletleri göz önünde bulundurulduğunda, NATO'nun Karadeniz Bölgesi'nin istikrar ve güvenliğinin sağlanmasına katkı yapmak gibi büyük bir amacı bulunmaktadır.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Burçin Canar, **Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz**, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2013, s. 114-115.

¹⁵⁷ James Sherr, “Security in the Black Sea region: back to Realpolitik?”, **Southeast European and Black Sea Studies**, 8 (2), 2008, s. 151.

Bu bağlamda, ittifakın bölgeye yönelik böyle bir stratejide başrolü üstlenmesini gerektiren çeşitli nedenler de mevcuttur. Bu nedenlerden ilki, bölgede ele alınması gereken son derece somut güvenlik sorunları ve çatışmalar bulunması olup, bunların çözüme kavuşturulması demokratik dönüşüm ve reformları kolaylaştıracaktır. Ayrıca bölge birçok bakımdan, klasik NATO genişleme teorisinin ve bölgeyi güvenlik şemsiyesi altına alıp, güvenlik boşluğunu doldurmakla demokratik gelişmenin olumlu yönde pekiştirilebileceği kuramının uygulanışına da tipik bir örnektir.

İkinci neden, Brzezinski'nin de ifade ettiği üzere Avrasya yerküre'nin en büyük kıtasıdır ve jeopolitik olarak da bir eksendir. Dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 75'inin yaşadığı, dünya gayrisafi hasılasının yüzde 60'ına ve bilinen enerji kaynaklarının da dörtte üçüne sahip olan Avrasya'ya hükmeden bir güç, dünyanın en ileri ve ekonomik olarak en verimli üç bölgesinden ikisini kontrol etme imkanına kavuşacaktır.¹⁵⁸ Bu bakımdan Avrasya'nın merkezinde yer alan Karadeniz Bölgesi'nin kontrol edilmesi dünya hakimiyeti iddiasında olan bir küresel hegemon için Avrasya bölgesinin kontrolü açısından da son derece önemlidir. Avrasya'nın ve dolayısıyla da Karadeniz Bölgesi'nin kontrolü hususunda Brzezinski'nin işaret ettiği ülke olan ABD ise bugün böyle bir Karadeniz stratejisi takip etme yönünde güçlü bir iradeye sahiptir. Bu çerçevede ABD'nin söz konusu hedeflerine ulaşması yolunda NATO, Washington'un en fazla nüfuza ve eğer isterse kullanabileceği "manivela gücüne" sahip olduğu kurumdur.¹⁵⁹

Üçüncüsü, AB Karadeniz Bölgesi'nde yerleşik ülkelerin yeniden inşası için gerekli ekonomik, sosyal ve kültürel olanaklara sahiptir ve bu hususlarda söz konusu ülkelere yardımcı olabilir, ancak NATO kadar iyi bir askeri potansiyele ve savunma kapasitesine sahip olmadığından söz konusu ülkelerin karşı karşıya olduğu çok çeşitli güvenlik tehditleriyle mücadelede onlara yardımcı olamaz. Bu nedenle AB'nin yanı sıra NATO'nun da Karadeniz Bölgesi'ne doğru genişlemesi söz konusu bölgede yerleşik devletlerin güvenlik endişelerinin giderilmesi açısından da son derece önemlidir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde en önemli hedefi kendi hegemonyasına karşı durması muhtemel devletlerin ortaya çıkmasını önlemek olan ABD'nin Avrasya

¹⁵⁸ Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s. 52.

¹⁵⁹ Asmus, a.g.e., s. 26-27.

bölgesinde bu maksatla uyguladığı en önemli strateji ise eski SSCB coğrafyasında NATO'nun etkinliğinin artırılması yoluyla hem bölgede ABD hegemonyasının sağlanması hem de bölgenin kontrol altında tutulmasıdır. Böylelikle Batı (özellikle ABD) için yaşamsal öneme sahip bir bölge olduğu her fırsatta dile getirilen Avrasya'da (ve dolayısıyla Karadeniz Bölgesi'nde) RF'nin yeniden güç kazanması önlenmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle NATO'nun doğuya doğru genişlemesi Brzezinski tarafından da “Amerikan üstünlüğünün devamı için” gerekli adledilmiştir. Bu çerçevede NATO'nun bölgeye yönelik genişlemesi birbiri ardına uygulanan işbirliği süreçlerinin sonucunda gerçekleşmiştir. 1991'de NATO bünyesinde Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK), 1997'de ise KAİK'in yerine Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi oluşturulmuştur. Takiben yeni bağımsızlığını kazanan devletlerin Batı güvenliği içinde olma arzularını boşa çıkarmamak, onların NATO askeri ve politik sistemi ile uyumlaştırılmasını sağlamak amacıyla Ocak 1994'te NATO'nun en başarılı girişimi olan Barış için Ortaklık (BİO) projesi başlatılmıştır. BİO, Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO'nun varlığı için ihtiyaç duyulan sihirli proje olmuştur.¹⁶⁰

ABD tarafından 1994 yılında Brüksel'deki NATO zirve toplantısında önerilen BİO programı tüm üyelerce kabul edilmiş ve 1995 sonuna kadar programa 27 ülke katılmıştır. BİO kapsamında NATO ile Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında ortak planlama, eğitim ve tatbikatlar yoluyla barışı koruma yeteneklerinin güçlendirilmesi ve böylece söz konusu ülkelerin askeri birliklerinin NATO kuvvetleri ile birlikte çalışma kabiliyetinin artırılması hedeflenmiş olup, BİO zaman içerisinde Avrupa-Atlantik Güvenlik Mimarisi'nin temel unsurlarından biri haline gelmiştir.¹⁶¹ İttifakın temelinde yer alan demokratik prensiplere yönelik vaatlere dayanan BİO'nun diğer amaçları ise istikrarı artırmak, barışa yönelik tehditleri bertaraf etmek ve paydaş ülkeler ile NATO ve üye devletler arasında güçlü güvenlik ilişkileri inşa etmektedir. BİO programı çerçevesinde savunma reformu, savunma politikası ve planlaması, sivil-asker ilişkileri, askerden askere işbirliği ve talimler, sivil acil durum planlaması ve afet yönetimi ile bilimsel ve çevresel hususlara ilişkin işbirliği gibi aktiviteler önerilmekte olup, söz konusu aktiviteler NATO'nun tüm faaliyet alanlarına somut bir şekilde dokunmaktadır. BİO programının özü, her bir paydaş ülke ile NATO

¹⁶⁰ Mehmet Seyfettin Erol ve Sertif Demir, “Amerika'nın Karadeniz Politikasını Yeniden Değerlendirmek”, **Akademik Bakış**, 6 (11), 2012, s. 21-22.

¹⁶¹ Gökhan Koçer, “Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye”, **Akademik Bakış**, 1 (1), 2007, s. 204-205.

arasında, her katılımcı hükümet tarafından seçilen hızda ve seviyede ortaklaşa uygulanan ve bireysel ihtiyaçlara uyarlanmış, iki taraflı olarak kurgulanan bir işbirliği hayata geçirilmesidir. Halen BİO programı kapsamında çoğunluğu Balkanlar, Orta Avrupa, Kafkaslar ve Orta Asya'dan 22 ülke bulunmaktadır.¹⁶²

Soğuk Savaş sonrası dönemde üç aşamalı olarak gerçekleştirilen genişleme politikası sonucunda NATO'nun sınırları Karadeniz kıyısına kadar ulaşmış ve üye sayısı 28 olmuştur.¹⁶³ NATO'nun Karadeniz'deki gelişmelere artan ilgisi, esasen Haziran 2004'teki İstanbul Zirvesi tebliğinde açığa vurulmuş olup, özellikle tebliğin dördüncü paragrafında bölgenin Avrupa-Atlantik güvenliği için önemine işaret edilmiştir. Kasım 2006'da Riga'daki NATO zirvesinin sonuç belgesinin dördüncü paragrafında, ittifakın “Karadeniz Bölgesi'ndeki işbirliğinin, güvenliğin ve istikrarın güçlendirilmesine yönelik faaliyetlere ve bu amaçla bölgesel çabalara destek vermeye devam edeceği” belirtmiştir. Ayrıca, Nisan 1999'da Washington'da onaylanan İttifak'ın Stratejik Konsepti'nin 29. paragrafı, NATO üyelerinin güvenlik çıkarılarının “hayati kaynakların akışının engellenmesi halinde de etkilenebileceğini” ifade etmektedir. Riga Zirvesi Deklarasyonu'nun 45. paragrafında ise, İttifak'ın “enerji altyapısına ilişkin riskleri değerlendirmek ve enerji altyapısı güvenliğini desteklemek için koordine edilmiş uluslararası çabaları” desteklediği ifade edilmektedir. Nisan 2006'daki Brüksel Forumu'na hitaben NATO Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanı General James Jones, İttifak'ın boru hatları, enerji terminalleri ve petrol ve doğalgaz tankerlerinin hareketine yönelik daha iyi organize edilmiş bir güvenlik yapısı için plan ve istihbarat paylaşımına ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. NATO, enerji güvenliği konusunu tartışmak için bir çalışma grubu da kurmuştur. Riga Zirvesi sırasında düzenlenen bir konferansta, Cumhuriyetçi ABD Senatörlerinden Richard Lugar'ın NATO'nun enerji güvenliği konusunda daha aktif bir rol oynaması hususundaki önerisi, çok fazla ilgi çekmiştir. Lugar, Kuzey Atlantik Anlaşmasının 5. maddesi'nin yeniden yorumlanması için çağrı yapmıştır. Böylelikle bir üyeye karşı enerji ambargosu İttifak'a karşı bir saldırı olarak kabul edilecektir. Senatör, mevcut boru hatlarına alternatifler tanımlanmasını ve enerji kesilmesinin kurbanı olan bir üye devlete yönelik enerji tedarikinin ve hizmetinin iyileştirilmesi için bir mekanizma kurulmasını önermiştir. Ayrıca Lugar, NATO'nun enerji ihracatçısı Kafkas ve Orta Asya

¹⁶² NATO, “The Partnership for Peace Programme” (07.04.2016), http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50349.htm (13.01.2017).

¹⁶³ Erol ve Demir, a.g.e., s. 22.

devletleri ile yeni bir stratejik ilişki formüle etmesini ve enerji güvenliği hususunda RF ile düzenli yüksek-seviyeli görüşmelerde bulunmasını tavsiye etmiştir.¹⁶⁴

NATO'nun bu yeni enerji stratejisi kapsamında en önemli hedefi ise stratejik bir enerji taşıma güzergahı olan Karadeniz'dir. RF'nin dünyaya petrol taşıyan kapısı olan Karadeniz'den yılda yaklaşık 150 milyon ton petrol Akdeniz'e açılmaktadır. Bu da her yıl tankerlerle taşınan 2 milyar ton petrolün yaklaşık yüzde 8'ine tekabül etmektedir. Bu durum, enerji güvenliği çerçevesinde, NATO'nun Karadeniz'e yönelik ilgisini ciddi bir biçimde artırmakta olup, Karadeniz'den dünyaya açılan petrolün tamamına yakınının RF'ye ait olması hususu paktın Boğazlar'ın öte yakasına bir donanma sokma isteğini gündeme getirmiştir. NATO'nun Karadeniz'e donanma sokma konusundaki planları 2000'li yılların başından itibaren hazır bulunmaktadır. İttifak, ABD Dışışleri Bakanlığı tarafından hazırlanan plana göre, Karadeniz'e Aktif Çaba Harekatı ile müdahil olacaktır. 2001 yılında başlatılan Aktif Çaba Harekatı ile Akdeniz'deki terörist faaliyetler denetlenmekte,¹⁶⁵ deniz ulaşım yolları gözetim altında tutulmakta ve gerekirse şüpheli gemilere karşı harekete geçilmektedir. Bu amaçla ABD, Karadeniz'e girişinin kolaylaştırılması için Montrö'nün bazı maddelerinin değiştirilmesini ve bazı maddelerinin uygulanmasında ise kendisine esneklik gösterilmesini talep etmektedir.¹⁶⁶ Türkiye ise cevaben 2004'te Karadeniz'deki deniz ticaret yollarında terörün yanı sıra asimetrik ve diğer önemli tehditleri önlemeyi amaçlayan KUH'u başlatmıştır. 2006 yılı sonunda RF, KUH'a katılan ilk ülke olmuş,¹⁶⁷ RF'yi 2007 yılında Ukrayna, 2010 yılında da Romanya izlemiştir.¹⁶⁸ RF'nin KUH'a katılması Karadeniz'deki iki büyük deniz gücünün, yani Türkiye ile RF'nin, Akdeniz'de NATO önderliğindeki Aktif Çaba Harekatı çerçevesinde yürütülen çalışmanın benzerini Karadeniz'de gerçekleştirdikleri anlamına gelmektedir.¹⁶⁹ Bu durum, Moskova'nın bölge içi yapılanmalarda yer almasını sağlayarak, onun sisteme eklemlenmesi yönünde olumlu bir girişim olarak görülebilirse de, KUH'un devreye sokulmasıyla Aktif Çaba Harekatı'nın Karadeniz Bölgesi'ne genişlemesinin önlenmesi

¹⁶⁴ Winrow, a.g.e., s. 231-232.

¹⁶⁵ Mahmut Gürer, "NATO'nun Yeni Hedefi Enerji" (2008), http://www.emo.org.tr/ekler/dd25d3af14a5f95_ek.pdf?dergi=515 (03.03.2014).

¹⁶⁶ Yılmaz, a.g.e., s. 53.

¹⁶⁷ Sanberk, a.g.e., s. 52.

¹⁶⁸ Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, "Türkiye'nin Uluslararası Güvenlik Alanındaki Girişimleri ve Uluslararası (NATO, AB) Barışı Koruma Destekleme Harekatlarına Katkıları" (t.y.), http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-uluslararasi-guvenlik-alanindaki-girisimleri-ve-uluslararasi-_nato_-bm_-ab_-barisi-koruma-destekleme-harekatlarina-k.tr.mfa (04.06.2015).

¹⁶⁹ Sanberk, a.g.e., s. 52.

nedeniyle, Türkiye ve RF'nin bir araya gelerek Karadeniz'den NATO'yu (dolayısıyla Avrupa-Atlantik İttifakını) dışlama çabası olarak da görülebilir.

Diğer taraftan Ağustos 2008'de RF ile Gürcistan arasında yaşanan çatışma ile 2014 yılında Kırım dolayısıyla RF ile Ukrayna arasında patlak veren kriz, bölgesel güç dengelerini değiştirmiş ve anılan krizlere verdiği tepkiyle RF, Avrupa-Atlantik bütünleşmesini ve yakın çevresindeki Batı etkisini iyi karşılanmadığını açık bir şekilde ilgili devletlere göstermiştir.¹⁷⁰ İlaveten özellikle “Geniş Karadeniz Bölgesi”ne yönelik enerji güvenliği hususunda, Moskova'yı gücendirmemek için Fransa ve Almanya gibi ülkelerin gönülsüz oldukları da göz önünde bulundurulduğunda, RF'ye nasıl davranılacağı ve ona rağmen genişlemenin devam edip etmeyeceği hususlarında NATO içerisinde bir konsensüse varılması da zor gözükmektedir.¹⁷¹

1.4.3. Avrupa Birliği (AB)

Soğuk Savaş dönemindeki bölünmelerin üstesinden gelmeyi hedefleyen AB, tam ve özgür bir Avrupa vizyonunda stratejik bir boşluğu teşkil eden Karadeniz Bölgesi'nde demokrasiyi ve serbest pazar ekonomisini yaymaya çalışmaktadır.¹⁷²

AB, Karadeniz Bölgesi'nde ilk olarak demokrasiyi desteklemeye yönelik olarak serbest ve adil seçimler yapılmasına, ikinci olarak da sivil toplumun inşa edilmesine çabalamaktadır. Devlet kurumlarının işlerliğini sağlamak da bir başka amaçtır. Diğer taraftan, AB'nin son genişlemesi bölgedeki “donmuş/dondurulmuş çatışmalar”ı da AB'nin kapısına getirmiştir. Bu kapsamda Karadeniz Bölgesi'nde istikrarı sağlamak da AB'nin bölgeye yönelik önemli önceliklerinden biridir.

Bölgede her ülkeyi bir şekilde ilgilendiren ve zaman zaman sıcak çatışmaya da dönüşen “donmuş/dondurulmuş çatışmalar”ın bulunması Avrupa kıtasındaki istikrarı olumsuz etkilemektedir. Moldova'daki ayrılıkçı Transdinyester problemi, RF ile Gürcistan arasındaki Abhazya ve Güney Osetya çatışmaları, RF ile Ukrayna arasındaki Kırım problemi ve Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu bölgedeki

¹⁷⁰ Tsantoulis, a.g.e., s. 251.

¹⁷¹ Winrow, a.g.e., s. 232.

¹⁷² Canar, *Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz*, s. 141.

ekonomik ve siyasi işbirliğini olumsuz etkileyen anlaşmazlık noktalarıdır. Tüm çabalara rağmen yukarıdaki ihtilaflı konuların hiçbirine çözüm bulunamamıştır ve bu çatışmalar bölgedeki terörizmi, yasadışı göçü ve suç oranlarını artırmaktadır. Bu kapsamda AB bölgede arabulucu olarak da önemli roller oynayabilir.

Diğer taraftan, doğal kaynaklar bakımından zengin ve stratejik olarak Avrupa, Orta Asya ve Orta Doğu'nun kesişme noktasında konumlanan Karadeniz Bölgesi, aynı zamanda, Avrupa'ya kadar uzatılması planlanan enerji ve ulaşım hatları nedeniyle de AB açısından kilit bir bölgedir.¹⁷³ Öte yandan AB, zayıf ve güçsüz devletler, insan ve uyuşturucu madde kaçakçılığı, diğer organize suç yöntemleri ile terörizm gibi geleneksel olmayan tehditleri giderek daha büyük bir endişe kaynağı olarak tanımlamakta ve Karadeniz'i çevreleyen bölge de bu sorunların tam bir karışımını barındırmaktadır.¹⁷⁴ Bu çerçevede AB'yi de doğrudan etkileme potansiyeline sahip olan yukarıda bahsi geçen problemlerin çözümü, bölgedeki devletlerin vatandaşlarının çıkarına olduğu kadar tüm Avrupa'nın refah, istikrar ve güvenliğine de katkıda bulunacaktır.¹⁷⁵

Bu çerçevede Ronald D. Asmus, AB'yi Karadeniz Bölgesi ile ilgilemeye iten gerekçeleri şu şekilde ifade etmektedir:

AB'yi bu bölge ile adım adım daha fazla temas kurmaya iten gayet somut baskılar mevcuttur ve bu baskılar önümüzdeki yıllarda da ortadan kalkmayacak, aksine şiddetlenecektir. Çünkü Geniş Karadeniz Bölgesi AB'nin eşiğinde ve çevre-kuşağındadır. Enerji güvenliği meseleleri ön plana çıkmaya başlamıştır. Ortadoğu'nun önemi artmaktadır. Bölgenin dondurulmuş çatışmalarına bu sorunlar yeniden sıcak hale gelmeden çözüm bulmak gerektiği yavaş yavaş da olsa giderek daha iyi anlaşılmaktadır. Sonuçta bölge AB'nin sınırlarına o kadar yakın konumda, enerji güvenliği açısından öylesine önemli ve hem Avrupalılık özleminin hem de sorunların o denli büyük olduğu bir yerdedir ki, AB'nin bölgeyi görmezlikten gelmesi kesinlikle mümkün değildir.¹⁷⁶

Günümüzde AB bölgesel işbirliği ve entegrasyonu, Karadeniz Bölgesi'ndeki istikrar, demokratikleşme ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı desteklemek için birer araç olarak görmektedir. Dolayısıyla AB çeşitli işbirliği programları yoluyla Karadeniz Bölgesi'nde demokratik ve ekonomik reformları teşvik etmekte ve bölgenin istikrar ve

¹⁷³ Haydar Efe, "Avrupa Birliği'nin Karadeniz Bölgesi Politikası", **Karadeniz Dergisi**, (16), 2012, s. 55.

¹⁷⁴ Svante E. Cornell ve Niklas Nilsson, "Daha Yakın Bir Güneydoğu Komşuluğu: Geniş Karadeniz Bölgesi ve Avrupa Güvenliği", **Avrasya Dosyası**, 13 (1), 2007, s. 142.

¹⁷⁵ Efe, a.g.e., s. 55.

¹⁷⁶ Asmus, a.g.e., s. 29.

kalkınmasını desteklemektedir. Bu çerçevede AB bölgeye yönelik olarak bir takım inisiyatifleri uygulamaya koymuş olup, AB'nin bölge politikası, en iyi bu girişimlerin incelenmesi yoluyla anlaşılabilir.

Bu kapsamda AB öncelikle genişleme sürecine dahil edilemeyen ve kısa vadede üyeliğe de alınamayacak olan ülkelerle ilişki kurup, onların Batılı değerlere bağlılıklarının artırılması yoluyla, birliğin çevresinde demokratik, istikrarlı ve müreffeh ülkeler halkası oluşturmak amacıyla 2004 yılında Avrupa Komşuluk Politikası (AKP)'ni başlattı.¹⁷⁷ AKP, 2010-2011 döneminde yenilenmiş olup, bu çerçevede politika içinde özellikle sürdürülebilir ve derin demokrasi ile katılımcı iktisadi gelişmeye ayrı bir önem atfedilmiş, serbest ve adil seçimler, ifade ve toplantı özgürlüğü, hukukun bağımsızlığı, yolsuzlukla mücadele ve askeri gücün demokratik kontrolü gibi hususlar Komşuluk Politikası'nın önemli ayakları olarak tespit edilmiştir. Söz konusu yenilenme ile AB'nin, Komşuluk Politikası çerçevesinde ikili ilişkide bulunduğu ülkelerde güvenlik tehdidine dönüşme potansiyeli olan sorunlara yapıcı çözümler arayışına girdiği de gözlemlenmektedir.¹⁷⁸ Asmus, AB'nin Karadeniz Bölgesi'ne yönelik nihai hedefini “Gerçekten de bu bölge için nihai hedefimiz, bölge ülkelerinden yeterliliğini gösterebilen ve AB ile bu çeşit bir AKP girişimi çerçevesinde daha yakın ilişki kurabilenlerin NATO üyeliğine kabul edilmesi olabilir.” şeklinde ifade etmektedir.¹⁷⁹

AB'nin bölgeye yönelik bir diğer girişimi olan Karadeniz Sinerjisi, 2007 yılında Parlamento ve Konsey ile iletişim halinde Avrupa Komisyonu tarafından önerilmiştir. Önerilen bu yaklaşım bilahare Bakanlar Konseyi tarafından da onaylanmış ve Avrupa Konseyi tarafından da çeşitli vesilelerle desteklenmiştir. Karadeniz Sinerjisi resmi olarak Karadenizli partnerlerin ve AB'nin Dışişleri Bakanları'nın katılımıyla Şubat 2008'de Kiev'de başlatıldı.¹⁸⁰

Komisyon esasen AB'nin bölgeye yönelik böyle bir girişime neden ihtiyaç duyduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

¹⁷⁷ Efe, a.g.e., s. 56-57.

¹⁷⁸ E. Sare Aydın Yılmaz, “AB'nin Güvenlik Politikası ve Karadeniz Bölgesi ile İlişkileri”, **Karadeniz Araştırmaları**, (39), 2013, s. 7-8.

¹⁷⁹ Asmus, a.g.e., s. 31.

¹⁸⁰ EU, “Black Sea Synergy” (15.03.2010), http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-10-78_en.htm?locale=en (01.01.2015).

AB'nin bölgeye yönelik geniş politikası Türkiye ile üyelik öncesi strateji, AKP ve Rusya ile Stratejik Ortaklık girişimleri ile zaten belirlendiğinden, AB Komisyonu'nun bağımsız bir Karadeniz stratejisi önermek gibi bir niyeti yoktu. Bu politikaların gelecekte alacağı şekil ile büyük oranda iki-taraflı olarak uygulamaları bölgeye yönelik AB stratejisinin çerçevesini belirlemeye devam edecektir. Bu aşamada ihtiyaç duyulan bölgesel seviyedeki politik ilgiye odaklanacak ve devam eden işbirliği sürecini canlandıracak olan bu politikaları tamamlayıcı nitelikteki bir inisiyatifdir. Bu nedenle Karadeniz Sinerjisi'nin öncelikli vazifesi Karadeniz bölgesindeki ve ayrıca bir bütün olarak bölge ile AB arasındaki işbirliğinin geliştirilmesidir.¹⁸¹

Diğer taraftan, AB, Karadeniz Sinerjisi ile demokratik ve ekonomik reformları özendirmek, istikrarı desteklemek, kalkınmayı teşvik etmek, sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerini desteklemek ve bölgedeki çatışmaların çözümünü mümkün kılacak bir ortam yaratmak amacındadır. Bu kapsamda, Karadeniz Sinerjisi'nin temel hedefi Karadeniz Bölgesi'nde ve bölge ile AB arasında işbirliğini geliştirmektir. Bu çerçevede Sinerji, ulaşım, enerji ve iletişim altyapısının geliştirilmesini ve birbirine bağlanmasını da amaçlamaktadır. Ayrıca Karadeniz Sinerjisi, enerji üreticileri, tüketiciler ve transit ülkeler arasındaki enerji kaynaklarına ve piyasalara adil girişi garanti etmekte ve enerji güvenliğini ve çevresel sürdürülebilirliği artırmayı amaçlayan diyalogu da teşvik etmektedir.¹⁸²

Ancak Açıkmeşe, AB'nin Karadeniz Bölgesi'ni Avrupa'ya demirlemek için mevcut birbirinde ayrı stratejiler yerine, bölgenin tamamının AB için stratejik olduğunu vurgulayan bütüncül bir vizyon olarak başlattığı Karadeniz Sinerjisi'nin daha mürekkebi kurumadan başarısız olduğunu ifade ederek, bundan sonra AB'nin tüm tarafları kapsayan bölgesel bir yaklaşım yerine AB dış politikasının farklılaştırılmış araçları yoluyla iki-taraflılık ve mikro-bölgeselcilğe yönelik eski politikalarına dönüş yaptığını, başka bir deyişle AB'nin bölgeselcilik çabalarının Karadeniz'de başarısız olduğunu ve bunun yerine AB'nin farklı Karadeniz ülkeleri için tasarladığı bölümlere ayrılmış ve birbirine bağlanmış stratejiler (örneğin AKP çerçevesinde faaliyet gösteren bir mikro bölgeselcilik modeli olarak Doğu Ortaklığı ile Ortak Dış Güvenlik Politikası (CFSP) ve Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (CSDP) gibi dış ekonomik enstrümanlar) yoluyla bölgeye yönelik politikalarını yürüttüğünü vurgulamaktadır.¹⁸³

¹⁸¹ EU, "Black Sea Synergy-A New Regional Cooperation Initiative" (11.04.2007), http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/com07_160_en.pdf (01.01.2015).

¹⁸² Efe, a.g.e., s. 52.

¹⁸³ Akgül Açıkmeşe, "The EU's Black Sea Policies: Any Hopes for Success?", s. 17.

Ayrıca, ortak kurallar ve standartlar alanının Doğu Avrupalı komşularına doğru genişlemesini de amaçlayan AB, 7 Mayıs 2009 tarihli Prag Zirvesi'nde Birlik ile Karadeniz Bölgesi devletleri olan Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna arasında ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesini hedefleyen Doğu Ortaklığı girişimini başlatmıştır. Doğu Ortaklığı, hem AB'nin hem de Karadeniz Bölgesi'ndeki ortaklarının güvenliğine ve refahına katkıda bulunmakta, demokratik ve piyasa yönelimli reformları desteklemekte ve ayrıca, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, azınlıkların korunması, piyasa ekonomisinin hakim kılınması ve sürdürülebilir kalkınma konularında da karşılıklı taahhütlere dayanmaktadır. AB'nin komşularıyla ilişkilerine yeni ve çok taraflı bir çerçeve getiren Doğu Ortaklığı politikası, Karadeniz Bölgesi'ndeki paydaşların AB ile ikili ilişkilerinin geliştirilmesini desteklemekte ve piyasa ekonomisine geçiş ve reformlar hususundaki deneyim ve bilgi paylaşımı için de bir forum sağlamaktadır. Diğer taraftan, Doğu Ortaklığı ile Karadeniz Sinerjisi ve diğer bölgesel girişimler birbirini tamamlamaktadır. AB, Doğu Ortaklığı politikasını bölge ülkelerinin ekonomik ve sosyal modernizasyonuna ve bütün Avrupa kıtası ile Karadeniz Bölgesi'nin güvenlik ve istikrarına katkıda bulunacak ve Karadeniz Bölgesi'ndeki komşularının, AB'nin ortak değerlerini paylaşmalarına yardımcı olacak bir araç olarak görmektedir.

İlave olarak, enerji güvenliği, giderek AB'nin en önemli önceliklerinden biri haline gelmiştir.¹⁸⁴ Geçmiş yıllarda coğrafi uzaklığı nedeniyle AB için bir güvenlik endişesi teşkil etmeyen Karadeniz Bölgesi, günümüzde enerji güvenliği bağlamında da AB için önem arz etmektedir. İngiltere ve Norveç'i bir kenara bırakırsak AB ülkeleri ve Batı Avrupalı ülkeler enerji bakımından dışa bağımlıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin etkisiyle Orta Doğu petrollerine bağımlı hale gelen Avrupa ekonomileri pek çok krizden sonra bugün bir taraftan Hazar Havzası'nda alternatif arayışları içerisindeyken, diğer taraftan da daha fazla doğalgaz alımı için Moskova'nın kapısını çalmaktadırlar.¹⁸⁵ Tahminlere göre 2030'a kadar AB'nin enerji bağımlılığı petrolde yüzde 90, doğalgazda ise yüzde 85 dolaylarına çıkacak olup, bu durum AB için Karadeniz Bölgesi'nin jeopolitik ve jeostratejik önemini daha da artıracaktır. AB enerji güvenliğini artırmak için enerji kaynaklarını ve rotalarını çeşitlendirmeye, RF'ye olan bağımlılığını ise azaltmaya çalışmaktadır. Özellikle 2006 ve

¹⁸⁴ Efe, a.g.e., s. 59-60.

¹⁸⁵ Yılmaz, a.g.e., s. 51.

2009'da RF'nin Ukrayna'ya doğalgaz akışını durdurması ve 2008 yazında da RF ile Gürcistan arasında yaşanan çatışma, AB için enerji güvenliğini bir öncelik haline getirmiştir.¹⁸⁶

Enerji arzını çeşitlendirmek, özellikle doğalgazda, Avrupa için büyük bir hayatiyet arz etmektedir. Bu kapsamda Rus enerji kaynaklarına alternatif olacak önemli doğalgaz rezervleri “Geniş Karadeniz Bölgesi”nde ve çevresinde mevcuttur. Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'daki petrol ve doğalgaz kaynakları Avrupa'nın gelecekteki enerji ihtiyacının karşılanması açısından son derece önemlidir ve söz konusu kaynaklar Karadeniz Bölgesi'nin stratejik önemine katkıda bulunmaktadır.

Bu maksatla 1993'te Orta Asya ve Kafkasya'daki sekiz eski Sovyet ülkesini Avrupa'ya bağlamak amacıyla Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru (TRACECA) oluşturulmuştur. TRACECA, Karadeniz çevresinde Doğu-Batı ekseninde ulaşım alternatifleri geliştirmektedir. AB'nin teknik yardımıyla TRACECA, Karadeniz Bölgesi'ndeki büyük ulaşım altyapı projeleriyle uluslararası yatırımın cazibesini artırmayı hedeflemektedir. 1997'deki 3. Avrupa Ulaştırma Bakanları Konferansı'nda Karadeniz dört Pan-Avrupa Ulaşım Alanı'ndan biri olarak belirlenmiştir. 1999'da AB desteğini almış çeşitli ulaşım projelerinin uygulanmasını izlemek amacıyla sekiz ülkenin temsilcileri (Türkiye, Gürcistan, RF, Ukrayna, Bulgaristan, Romanya, Moldova ve Yunanistan) ile AB Komisyonu bir İcra Grubu oluşturmuştur.¹⁸⁷

AB'nin enerji konusunda bölgeye yönelik bir diğer önemli girişimi ise Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı (INOGATE) programıdır. INOGATE Programı, eski SSCB Cumhuriyetleri için AB'nin teknik yardım programı dahilinde önemli bir bölgesel girişimdir. Programın başlıca amaçları, bölgesel petrol ve doğalgaz ürünlerinin iyileştirilmesi ve Hazar ve Orta Asya bölgelerinden Avrupa ve Batı piyasalarına hidrokarbon taşınması için farklı seçeneklerin değerlendirilmesine yönelik olarak taraf ülkelerin çabalarının desteklemektir.¹⁸⁸ INOGATE'in 1999'da yapılan ilk zirve toplantısında Karadeniz Bölgesi'nden geçen Hazar Havzası ve Avrupa arasındaki

¹⁸⁶ Gökhan Özkan, “Georgia's NATO Membership Within Context of the Black Sea Dimension of ‘the New Great Game’”, **Karadeniz Araştırmaları**, (27), 2010, s. 17.

¹⁸⁷ Akın Alkan, **21. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Karadeniz Güvenliği**, Ankara: Nobel Yayın, 2006, s. 93.

¹⁸⁸ Murat Erdoğan, **Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikaları**, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 52.

hidrokarbon taşımacılık ağlarının geliştirilmesine dair bir çerçeve antlaşma imzalanmış ve Kasım 2000’de Kiev’de bir INOGATE sekreteryası oluşturulmuştur.¹⁸⁹

Enerji konusunda AB’nin bir diğer inisiyatifi ise Bakü Girişimi’dir. Bakü Girişimi 13 Kasım 2004’te Bakü’de düzenlenen ve Avrupa Komisyonu ile aralarında Azerbaycan, Ermenistan, Bulgaristan, Gürcistan, İran (gözlemci), Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, RF (gözlemci), Romanya, Tacikistan, Türkiye, Ukrayna ve Özbekistan gibi ülkelerin yer aldığı Karadeniz ve Hazar Denizi’ne kıyıdaş ülkeler ile onların komşularının katıldığı Enerji Bakanları Konferansı vesilesiyle başlatılmıştır. Bu kapsamda, katılımcılar, Hazar Denizi’ne kıyıdaş devletler ile onlara komşu devletlerdeki bölgesel enerji pazarının aşamalı olarak geliştirilmesi, yeni altyapı projeleri için fonlama cazibesinin artırılması, enerji verimliliği konusundaki politikaların ve programların uygulanması ve her bir ülkenin enerji pazarı ile AB pazarı arasında aşamalı bir entegrasyon gerçekleştirilmesine yönelik ortak çıkarların desteklenmesi gibi hususlarda anlaşmaya varmışlardır. Bakü Girişimi, Karadeniz ve Hazar bölgesindeki enerji pazarlarının AB pazarına tedricen entegre edilmesinin yanı sıra büyük çaplı Hazar petrol ve gaz kaynaklarının RF, İran ya da Türkiye gibi rotalardan Avrupa’ya taşınmasını da amaçlamaktadır. Esasen, Hazar petrol ve gazı için güvenli ve emin ihraç rotaları, AB’nin enerji tedarik kaynaklarının coğrafi çeşitliliğinin artırılması yoluyla, AB’nin enerji güvenliğine katkıda bulunacaktır. Bu açıdan Bakü Girişimi AB’nin enerji tedarik kaynaklarının çeşitlendirilmesi açısından son derece hayatidir.¹⁹⁰

AB, Orta Asya ve Hazar gazını ve petrolünü, RF sınırları dışından Azerbaycan ve Türkiye üzerinden Avrupa’ya taşıyacak boru hatları planlamakta ve Azerbaycan ile Türkmenistan gibi büyük enerji ihracatçısı ülkelerle uzun dönemli enerji alım antlaşmaları imzalamaya çalışmaktadır.¹⁹¹ Bu kapsamda, adını, işbirliği anlaşmasını Ekim 2002’de imzalayan 5 ortağın, imzadan sonra Viyana’da G. Verdi’nin Nabucco operasını dinlemeye gitmelerinden alan Nabucco projesiyle, hem güzergah üzerindeki ülkelerin ihtiyacı karşılanacak, hem de Avrupa’nın önemli bir doğalgaz dağıtım merkezi olan Avusturya vasıtasıyla diğer Orta ve Batı Avrupa ülkelerine de doğalgaz nakledilecektir.¹⁹² Nabucco

¹⁸⁹ Alkan, a.g.e., s. 94.

¹⁹⁰ European Commision, “Baku Initiative” (04.12.2006), http://ec.europa.eu/dgs/energy_transport/international/regional/caspian/energy_en.htm (10.11.2014).

¹⁹¹ Efe, a.g.e., s. 61.

¹⁹² Aydın, “Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, s. 521.

boru hattı RF'ye olan gaz bağımlılığını düşürmek için Hazar, Orta Asya ve/veya Orta Doğu'dan alternatif gaz kaynakları bulmakla ilgilenen Avrupa Komisyonu için de tercih edilen bir projedir. RF'nin doğalgaz tedarik güzergahları üzerindeki tekeli kırma amacını güden Nabucco projesi büyük ölçüde projenin geçeceği güzergah üzerinde yer alan temel transit ülkeler olan Türkiye ve Gürcistan'a dayanmaktadır.¹⁹³ Bu çerçevede, Avrupa gaz arzını istikrarlı hale getirecek ve AB'nin Orta Asya ve Karadeniz ülkeleri ile ilişkilerini güçlendirecek olan Nabucco Projesi, eğer hayata geçerse, Türkmenistan enerji hatlarına bağlandığı zaman Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan gibi ülkelerin enerji güvenliğine de katkıda bulunacak, Moskova'ya olan bağımlılıklarını azaltacak ve AB ile entegrasyonları ve bağımsız davranabilme yeteneklerini de artıracaktır. Ayrıca, önemli bir bölge ülkesi olan Türkiye'nin bölge ve Avrupa için bir enerji terminali olma amacına da katkıda bulunacaktır.¹⁹⁴ Ancak Türkiye'nin, Şahdeniz gazıyla ilgili olarak 26 Aralık 2011'de Azerbaycan ile Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı'nın inşası konusunda anlaşılmasını takiben, Eylül 2014'de de projenin temelini atılmasının yanı sıra RF'nin Güney Akım'ın yerine önerdiği Türk Akımı¹⁹⁵ projesinin yapımına ilişkin Hükümetlerarası Anlaşma'nın iki ülke arasında 10 Ekim 2016 tarihinde imzalanması gibi gelişmeler Nabucco projesinin gerçekleşmesi ihtimalini son derece azaltmıştır.¹⁹⁶

¹⁹³ Boris Barkanov, "Geopolitics of Black Sea Energy Security in a Changing Global Order: South Stream vs. Nabucco", Gül Sarıkaya ve Fatma Çoban (Ed.), **V. Karadeniz Uluslararası Sempozyumu Tarihi ve Güncel Siyasal Konular: Görüşler & Öneriler içinde** (127-147), Ankara: EkoAvrasya, 2012, s. 133.

¹⁹⁴ Efe, a.g.e., s. 61.

¹⁹⁵ Ancak inşa aşamasına gelen hat, AB'nin doğalgaz ve elektrik pazar mevzuatı üzerinde AB ile RF arasında yaşanan anlaşmazlık dolayısıyla ertelenmiştir. Projenin yeniden başlatılmasına ilişkin görüşmeler ise RF'nin Kırım'ı ilhak etmesi üzerine durdurulmuş ve proje Aralık 2014'de RF Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından tamamen iptal edilmiştir. Projenin iptal edilmesiyle aynı anda Türk Akımı boru hattı projesi kamuoyuna duyurulmuştur. RF'nin büyük çoğunluğu devlete ait olan doğalgaz şirketi Gazprom tarafından desteklenen Türk Akımı projesinin kapasitesi Güney Akım projesiyle aynıdır, ancak bu proje AB üyesi olan Bulgaristan yerine Türkiye'den karaya çıkmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. US Energy Information Administration, "Natural Gas Pipelines Under Construction Will Move Gas From Azerbaijan to Southern Europe" (14.10.2015), <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.cfm?id=23332> (03.02.2016); BBC, "Türk Akımı Projesi Resmen Askıda" (03.12.2015), http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151203_rusya_turk_akimi (03.02.2016). Diğer taraftan Türkiye'nin 24 Kasım 2015 tarihinde bir Rus jetini güney sınırını ihlal ettiği gerekçesiyle düşürmesi nedeniyle askıya alınan projenin hayata geçirilmesine ilişkin imzalar 10 Ekim 2016 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen 23. Dünya Enerji Kongresi'nde atılmıştır. Daha fazla bilgi için bkz. TRT Haber, "23. Dünya Enerji Kongresi sona erdi" (10.10.2016), <http://www.trthaber.com/haber/ekonomi/23-dunya-enerji-kongresi-sona-erdi-276852.html> (16.01.2017).

¹⁹⁶ Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, s. 518-519 ve NTV, "Türk Akımı Projesi Nedir?" (11.10.2016), <http://www.ntv.com.tr/ekonomi/turk-akimi-projesi-nedir,6SPX69IWSkaL6pBjj9F3EA> (08.01.2017).

1.4.4. Rusya Federasyonu (RF)

Karadeniz Bölgesi Ruslar için daima bir cazibe merkezi olmuştur. Bölge, Rusların sıcak denizlere önemli bir çıkış yolu olduğundan, Moskova'nın Çarlık ve Sovyet dönemlerinde izlediği dış politikada önemli bir yer işgal etmiştir. Avrasya'nın kuzeyi ile güneyini, doğusu ile batısını birbirine bağlayan Karadeniz, sadece ulaşım açısından değil, aynı zamanda jeopolitik, ekonomik ve sosyo-kültürel açılardan da Moskova'nın dikkatinin sürekli olarak odaklandığı bir bölgedir¹⁹⁷ ve bu nedenle kontrolü hayatiyet arz etmektedir. Karadeniz Bölgesi'nin kontrolü hususunda Rusların en çok mücadele ettiği millet ise hiç kuşkusuz Türkler'dir.

Bölgede Ruslar ile Türkler arasındaki ilk ilişki 1492'de III. İvan'ın Kırım Hanı Mengili Giray aracılığıyla II. Beyazıt'a gönderdiği bir sefaret heyeti ile kurulmuştur. Bundan böyle Ruslarla ilişkiler uzunca bir süre Kefe Sancakbeyi olan Şehzade aracılığıyla yürütülmüş, Osmanlı Devleti bu dönemde, günden güne büyüyen Rusya'ya fazla ilgi göstermemiştir.

Ruslar ile Türkler arasındaki ilk çatışma bugünkü Ukrayna'daki Çehrin Kalesi yüzünden 11 Nisan 1678'de patlak vermiştir. Bu savaş sonucunda Rus Çarlığı'nın barış istemesi üzerine 13 Şubat 1681'de Bahçesaray'da 20 yıl geçerli 12 maddelik ilk Türk-Rus Antlaşması imzalanmıştır. Fakat bu anlaşma çok geçmeden bozulmuş ve Ruslar, Osmanlı'nın Viyana bozgunundan sonra Avusturya, Polonya ve Venedik ile girdiği savaştan da faydalanarak 1688'de Kırım ve Azak Kaleleri üzerine yürümüşlerdir. Azak Kalesi Rusların eline geçmiş ve Karadeniz yolu stratejik olarak ilk kez Ruslara açılmıştır. Bu savaş sonrasında imzalanan anlaşma ile Osmanlı, Azak Kalesi ile çevresindeki bir miktar araziye Ruslara bırakmış, Rusların Karadeniz'deki ticaret gemileri için istediği seyrüsefer hakkı ise Karadeniz'in Padişah'ın haremî gibi telakki edildiği, dolayısıyla oraya hiçbir yabancı geminin girmesine izin verilemeyeceği söylenerek geri çevrilmiştir.

Azak Kalesi 21 Temmuz 1711'de yeniden ele geçirilmiş ve bir yıl sonra imzalanan İstanbul Antlaşması ile 1713'de imzalanan Edirne Antlaşması sayesinde Ruslar Karadeniz

¹⁹⁷ Oktay Fırat Tanrısever, "Sovyet Sonrası Dönemde Rusya'nın Karadeniz Politikası", **Avrasya Dosyası**, 13 (1), 2007, s. 174.

kıyılarından iyice uzaklaştırılmıştır. Ancak bu durum çok uzun sürmemiş, Polonya Kralı'nın kim olacağı hususunda Avusturya, Fransa ve Rus İmparatorluğu arasında çıkan savaşa Fransız elçisinin kışkırtmalarıyla dahil olan Osmanlı, 18 Eylül 1739'da imzaladığı Belgrad Antlaşması ile Azak Kalesi'nin yıkılmasını kabul etmek zorunda kalmıştır. Azak Kalesi'nin yıkılmasıyla Ruslar'a Karadeniz yolunu tıkayan önemli bir engel ortadan kalkmıştır.

Yine, Polonya'daki taht meselesi nedeniyle çıkan bir başka Osmanlı-Rus Savaşı'nda Ruslar, Çeşme'deki Osmanlı donanmasını yakıp, pek çok Osmanlı toprağını ele geçirdikten sonra, 1773'te Kırım'ı da işgal etmişler ve bu savaş sonucunda imzalanan 31 Temmuz 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması ile Ruslar Karadeniz'e inme ve bu denizde kendi bayraklarıyla ticaret yapma imkanına da kavuşmuşlardır.¹⁹⁸

Ancak bu durum da çok uzun sürmemiş ve bu süreç, kökleri büyük ölçüde İngiltere ile Rus İmparatorluğu arasında Yakın Doğu ve Orta Asya'da artan rekabete dayanan Kırım Savaşı ile sonlanmıştır. Bu rekabetin temelinde yatan temel husus ise Osmanlı Devleti'nin geleceği ve bu noktadan hareketle Boğazlar'ın ve dolayısıyla Karadeniz'in kontrolüdür. İngilizler ile Ruslar, padişahın ülkesi üzerindeki hakimiyetinin çok zayıf olduğu ve imparatorluğun çöküşünü geciktirmek için uluslararası bir anlaşmanın gerekli olduğu hususlarında görüş birliğine varmışlardır. Böylelikle, hem Avrupa devletlerinin parçaları kapmak için şiddetli bir hücumla geçmeleri önlenecek hem de imparatorluk ortadan kalktığında nasıl paylaşılacağı hususunda ihtiyati bir plan yapılmış olacaktır. Bu düzenlemenin bir parçası olarak iki ülkenin amacı Karadeniz'in barış zamanında yabancı savaş gemilerine kapalı kalmasıdır ki, bu hususa ilişkin anlaşma tüm Avrupa devletlerince imzalanan Temmuz 1841 tarihli Boğazlar Konvansiyonu ile teyit edilmiştir.

Ancak bu anlaşmaya rağmen İngiltere'nin Rus İmparatorluğu'nun doğudaki amaçları hususundaki kuşkuları ortadan kalkmamıştır. Resmi görüşmelere ve yakınlaşmalara rağmen Çar, Londra'da hiçbir zaman tümüyle güvenilir bir ortak olarak görülmemiştir. Bu çerçevede İngiltere, Rus İmparatorluğu'na müdahale için aradığı fırsatı 1850'de Kudüs'teki kutsal alanların kontrolü konusunda Katolik ve Ortodoks liderler arasında çıkan yerel bir anlaşmazlığa Rus Çar'ı Nikolay'ın da müdahale etmesiyle

¹⁹⁸ Akgün, a.g.e., s. 45-47.

bulmuştur. Rus İmparatorluğu Kudüs'teki olayları bahane ederek, Eflak ve Boğdan'ı işgal etmiş ve savaş hazırlıklarına başlamıştır. Özellikle Rusların Sinop'a saldırarak Osmanlı donanmasını yakması, İngiliz ve Fransız yetkilileri Rus İmparatorluğu'nun amacının Osmanlı'ya meydan okumak değil, onu yok etmek olduğuna ikna etmiş ve iki ülke ve müttefikleri Mart 1854'te Osmanlı'nın safhında Ruslara karşı savaşa katılmışlardır. Müttefik kuvvetlerin Osmanlı'nın yanında savaşa girmesi, güç dengesinin Osmanlı tarafına kaymasına neden olmuş ve böylelikle savaş Rusların yenilgesiyle sonuçlanmıştır. Savaş sonunda imzalanan 1856 tarihli Paris Antlaşması ile Karadeniz ve Boğazlar, Rus ve Osmanlı gemileri de dahil, tüm savaş gemilerine kapatılmış ve bu şart müttefik devletlerin garantisi altına alınmıştır.¹⁹⁹

Rusya'nın Paris Antlaşması'ndan sonraki temel hedefi Karadeniz'e inmesini engelleyen anlaşma şartlarını ortadan kaldırmaktır. Ruslar bu emellerine ulaşmak için aradıkları fırsatı 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı ile bulmuşlardır. Savaş büyük ölçüde Rusların Osmanlı topraklarındaki Hristiyan nüfusa ilişkin kaygıları dolayısıyla, Nisan 1877'de Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmesi nedeniyle patlak vermiştir. Rusların gerek doğu gerekse de batı yönünde gerçekleştirdiği akınlar sonucunda yenilgiye uğrayan Osmanlı İmparatorluğu barış istemek zorunda kalmış ve savaşı resmen sona erdiren Ayastefanos Antlaşması'nın şartları, Avrupa devletlerinin Rus İmparatorluğu'nun Yakın Doğu'daki etkinliğinin artmasından duydukları endişe nedeniyle düzenlenen uluslararası bir konferansla değiştirilerek taraflar arasında Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma sonucunda Ruslar Karadeniz'in tüm kuzey sahillerini dolanarak Batum'a kadar uzanan toprakları ele geçirmişlerdir.²⁰⁰ Görüldüğü üzere Ruslar, Paris Antlaşması'yla Karadeniz'de kaybettikleri üstünlüğü, Berlin Antlaşması'yla daha da güçlü bir şekilde geri almışlardır.

Rusların Karadeniz'e inmesinin ardından Türk-Rus ilişkilerinin tarihi büyük ölçüde Boğazlar'ın tarihiyle özdeşleşmiş ve zayıflayan Osmanlı Devleti karşısında Rusların siyaseti Boğazlar'da elde edebileceği tavizlere ve Boğazlar'ın Türkler'den daha güçlü bir devletin eline geçmemesine endekslemişlerdir. Gerek imparatorluk döneminde gerekse de cumhuriyet döneminde Türkler ile Ruslar arasında kurulan genellikle geçici ve dünya

¹⁹⁹ King, a.g.e., s. 221-225.

²⁰⁰ King, a.g.e., s. 235-236.

politikasındaki dalgalanmalara karşı hassas ittifaklar, hep Boğazlar, dolayısıyla da Karadeniz merkezli olmuştur.

Bu çerçevede 1798’de Napolyon’un Mısır seferi ile 1833’te Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’nın isyanı sırasında Rus İmparatorluğu ile girişilen ittifak denemeleri Osmanlı’nın Boğazlar kozuna sahip olması sayesinde gerçekleştiği gibi, 1921 tarihli Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması’nın imzalanmasının arkasında yatan temel gerekçelerden biri de yine Boğazlar’dır. Bu antlaşmanın 5. maddesinde taraflar, “Karadeniz ve Boğazlar’ın bağlı olacağı rejimin kesin bir biçimde hazırlanması işini, kıyıdaş devletlerin temsilcilerinden oluşmak üzere, daha sonra yapılacak bir konferansa bırakmayı uygun gördüklerini” belirtmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye ile SSCB arasındaki ilişkilerin bozulmasının temel nedeni de yine Boğazlar’dır.

Günümüzde ise, Boğazlar rejimini ve bu çerçevede Karadeniz’deki mevcut düzeni tespit eden temel hukuki belge olan 1936 tarihli Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Türkiye ile SSCB arasında görünmez bir stratejik bağ oluşturmuştur. Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin hükümleri her iki ülkenin de Karadeniz üzerindeki çıkarlarını korumakta olup, Sözleşme’de yapılacak herhangi bir değişiklikten Rusların ve Türklerin birlikte zarar görmesi kaçınılmazdır. Bu yüzden iki ülke arasında üstünde çokta konuşulmayan bir ortak çıkar bağı mevcuttur.²⁰¹

İkinci Dünya Savaşı’nı takiben dünyanın iki kutuplu bir hal almasına paralel olarak Batı ile Doğu blokları arasında bir sınır haline gelen Karadeniz Bölgesi, bu dönemde adeta bir uyku evresine girmiştir. 1936 tarihli Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Karadeniz’e kıyıdaş olmayan ülkelerin gemilerinin Karadeniz’e girişine ve burada kalmalarına sınırlama getirilmesi, Karadeniz’e kıyıdaş ülkelerin tamamının, Türkiye hariç, doğu bloku ülkeleri olması ve bu bloğun lideri olan SSCB’nin de kıyıdaş devletler arasında yer alması gibi nedenlerle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Karadeniz adeta bir Rus gölü haline gelmiş ve iki süpergüç arasındaki mücadele alanlarından biri olmadığından, görece durgun bir dönem geçirmiştir.²⁰²

²⁰¹ Akgün, a.g.e., s. 47-48.

²⁰² Kurt, a.g.e., s. 404.

SSCB'nin dağılmasını takiben, Sovyetler'in varisi olarak kabul edilen RF'nin Karadeniz'e bakışını etkileyen en önemli unsurların başında ise Federasyonu'nun dış politikasında ve güvenlik algılamasında önemli bir yer teşkil eden Yakın Çevre Doktrini gelmektedir. SSCB coğrafyasında RF'nin etkinliğini sürdürme temeline dayanan bu doktrin, bölge devletleriyle olan ilişkilerin devam ettirilmesi stratejisini de içermektedir.²⁰³

Yakın Çevre Doktrini 1991'e kadar SSCB'ye bağlı olan ve SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını ilan eden Rus olmayan devletleri işaret etmektedir. Strateji, bu devletler zaten SSCB'ye bağlı oldukları için "yabancı" olmadıklarını ve onların RF tarafından ayrı bir kategoriye sokularak, farklı kural ve uygulamalara tabi tutulabileceklerini ima etmektedir. Bu çerçevede Rus liderler, devamlı olarak, politik ve askeri açılardan RF'nin, Kafkaslar, Ukrayna ve Belarus'u içeren bu bölgede güvenliği sağlayabilmek için sorumluluklarının ve "özel haklarının" olduğunu iddia etmektedirler.²⁰⁴

Soğuk Savaş sonrasında kısa sürede eski gücüne dönemeyeceğini anlayan RF, Afrika, Latin Amerika ve Orta Doğu gibi uzak coğrafyalar yerine, Yakın Çevre Doktrini'yle Avrasya'yı kendisine öncelikli hedef olarak belirlemiş ve Avrasya'da kazanacağı etkinliği sıçrama tahtası olarak kullanıp, küresel politikalarda etkin olmayı hedefleyerek akılcı ve gerçekçi bir dış politika tespit etmiştir. Bu nedenle Yakın Çevre Doktrini'nin suya atılan taşın oluşturduğu içten dışa doğru genişleyen halkalar benzeri bir etki doğurmaya yönelik olarak tasarlanmış bir dış politika stratejisi olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan, Asya ile Avrupa arasında köprü vazifesi gören ve Orta Doğu, Akdeniz ve Hazar bölgelerine yakınlığı ile sivrilen Karadeniz Bölgesi, Soğuk Savaş sonrası dönemde SSCB'nin dağılması ile birlikte, Batılı ülkelerin daha çok dikkatini çekmeye başlamıştır. Soğuk Savaş döneminde adeta bir Rus gölü olarak kabul edilen Karadeniz'e Batılı ülkelerin ilgisi, bölgeyi kendi stratejik çıkarları açısından son derece önemli gören RF'nin tepkisini çekmiş ve bu çerçevede bölgeye Batılı ülkelerin müdahalesi RF'nin egemenlik sahasının kaybı olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle Moskova,

²⁰³ Özarslan, "Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz'de Güvenlik Politikaları ve Türk-Rus İlişkileri", s. 149.

²⁰⁴ Mustafa Aydın, "Geographical Blessing Versus Geopolitical Curse: Great power security agendas for the Black Sea region and a Turkish alternative", *Southeast European and Black Sea Studies*, 9 (3), 2009, s. 275.

Karadeniz Bölgesi'ne başka devletlerin müdahalesinin engellenmesini öncelikli bir amaç olarak belirlemiştir.

Yukarıda da belirtildiği üzere Moskova, Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz Bölgesi üzerindeki etkinliğinin azaldığını kabul etse de, bölgenin kendisi için önemi azalmamıştır. Bahadır Bumin Özarlan, bölgenin Moskova için önemini şu şekilde ifade etmektedir:

RF'nin merkezi bölgeleri ile İdil-Ural ve Sibirya Bölgeleri, Karadeniz Havzası ile bağlantılıdır zira RF'nin dış ticaretinin % 25'i Karadeniz üzerinden gerçekleşmektedir. Deniz ulaştırması ve sanayi bölgelerine giriş açısından bölge, RF için hayati bir önem taşımaktadır. RF'nin açık denizlere ve dünya ekonomisine çıkış kapısı niteliğindeki Karadeniz, aynı zamanda dış güvenlik açısından da önemli bir alandır. Bu sebeple RF için Karadeniz'deki Rus varlığı, Rus güvenlik anlayışı bakımından önemli öncelikler içinde yer almaya devam etmektedir. Dolayısıyla Karadeniz önceliğinin oluşması, yalnızca tarihi bilinçaltının bir yansıması değil, aynı zamanda RF'nin bölgedeki pozisyonunu kaybetmemesi ve etkinliğini arttırabilmesi için RF açısından bir mecburiyet oluşturmaktadır.²⁰⁵

Bu çerçevede, RF'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki çıkarları ve bu çıkarlar bağlamındaki hedefleri şu şekilde sıralanabilir: 1) Karadeniz Bölgesi'nde hem bölgesel hem de küresel aktörlerin etkilerinin artmasından dolayı, RF'nin bölgedeki temel aktörlerden birisi olma pozisyonu korunmalıdır; 2) RF'nin kontrolünde olmayan enerjiye ilişkin aktörlerin ve projelerin ortaya çıkması önlenmelidir; 3) RF karşıtı askeri koalisyonların ortaya çıkması önlenmelidir; 4) Bölge ülkelerinin NATO'ya üye olmaları engellenmelidir; 5) Ayrılıkçılıkla, köktencilikle ve terörizmle mücadele edilmeli ve bu tür hareketler bastırılmalıdır.²⁰⁶

Başlangıçta Karadeniz Bölgesi'ni daha çok Yakın Çevre Doktrini bağlamında değerlendiren RF özellikle 11 Eylül 2001 sonrası dönemde Karadeniz Bölgesi'ndeki stratejik dengelerin ciddi bir şekilde değişime uğramasıyla, hazırlıklı olmadığı bir durumla karşı karşıya kalmıştır. RF'nin bu değişimleri dikkate almadan izlediği politikalar ise kendisini bölgede daha marjinal bir konuma itmiş ve tepkisel bir tavır sergilemesine neden olmuştur. Zamanla ortaya çıkmıştır ki, Moskova'nın bölgesel gerçeklerle uyumlu olmayan ve bölgede hegemonya kurmayı öngören pozisyonunun başarılı olması çok da olanaklı değildir. RF'nin politikalarını etkisizleştiren en önemli gelişme, 11 Eylül 2001'deki

²⁰⁵ Özarlan, "Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz'de Güvenlik Politikaları ve Türk-Rus İlişkileri", s. 149-151.

²⁰⁶ Çelikpala, "Security in the Black Sea Region: Policy Report II", s. 9.

saldırıdan sonra ABD'nin uluslararası terörizm ile mücadele gerekçesiyle Karadeniz Bölgesi'nde askeri ve siyasi etkinliğini artırmaya yönelmesidir. 11 Eylül sonrasında bölge ülkelerinin neredeyse tamamının ABD ile daha yakın bir ilişkiye girmelerini engelleyemeyen Moskova, o dönem için, bu durumu önleyebilecek bir strateji de geliştirememiştir.

ABD'nin 11 Eylül sonrasında benimsediği strateji başlangıçta RF tarafından olumlu karşılanmış, ancak sonraki dönemde Rus karar alıcılar ABD'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki politikalarının uluslararası terörizmle mücadeleyi değil de, RF'yi bölgeden dışlamayı ve ABD yanlısı ülkelerle çevrelemeyi amaçladığını düşünmeye başlamışlardır.²⁰⁷

Bu çerçevede Sovyet döneminde, Türkiye hariç, tüm kıyıdaş devletler üzerinde hakimiyet kurarak Karadeniz'i adeta bir Rus Gölü haline getiren Ruslar, SSCB'nin dağılmasından bu yana daha önce hakimiyeti altında tuttuğu Romanya ve Bulgaristan'ın 2004 yılında Soğuk Savaş döneminin rakip askeri paktı olan NATO'ya katılımlarına tanıklık etmiştir. Takiben 2008'de Ukrayna ve Gürcistan'da NATO üyeliğine yaklaştıklarında, RF'nin dış politikası “buraya kadar, daha ileri değil” duruşuna dönmüş ve güvenlik politikası ise bu bölgelerde RF'nin “öncelikli çıkarlarının” olduğunu ima etmeye başlamıştır.²⁰⁸ Bu çerçevede, RF, bölgede yer alan ABD ve AB gibi bölge dışı aktörlerin Karadeniz'e müdahalesinin stratejik çıkarlarını sınırlandırdığını düşünmektedir. AB, AKP, Doğu Ortaklığı ve Karadeniz Sinerjisi gibi politikaların uygulanmasının, RF'nin çıkarlarını tehdit etmeyeceğini iddia etse de, RF bu konudaki memnuniyetsizliğini dile getirerek, paylaşılan ve genişletilmiş komşuluğun uygulanmasını yakından izlemektedir. Ayrıca RF'nin bu programlarla çerçevesi çizilen AB politikalarına bakışı da olumsuzdur.²⁰⁹

ABD'nin, eşzamanlı olarak uyguladığı, iki-taraflı savunma anlaşmaları, NATO genişlemesi ve Rus yanlısı hükümetlere muhalefet eden batı yanlısı elitleri destekleme gibi politikalar aracılığıyla Karadeniz Bölgesi'ndeki askeri ve politik etkisini artırması nedeniyle, RF kuşatıldığını düşünmektedir. RF'nin çevrenin korkusunun yoğunluğu

²⁰⁷ Tanrısever, “Sovyet Sonrası Dönemde Rusya'nın Karadeniz Politikası”, s. 176-177.

²⁰⁸ Weaver, a.g.e., s. 2-3.

²⁰⁹ Maria Raquel Freire, “Russian Reactions Towards EU–Black Sea Integration”, **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, 16 (3), 2014, s. 374.

Ağustos 2008 krizinde açıkça görülmüştür.²¹⁰ RF'nin bu kuşatılmışlık hissinden kurtulmak için izlediği politika ise bölgede kendisinden sonra ikinci büyük güç olan Türkiye ile işbirliği yapmaktır. ABD'nin bölgeyi bir güvenlik boşluğu olarak nitelemesi ve bu boşluğun doldurulması için bölgeye ABD askerlerinin yerleştirilmesi gerektiğini iddia etmesi Türkiye ve RF'yi birbirlerine yakınlaştıran en önemli gelişme olmuştur. ABD'nin bu politikasının Romanya ve Gürcistan gibi ülkeler tarafından da desteklenmesi bölge ülkeleri arasında somut bir politik anlaşmazlık doğurarak, kutuplaşmaya neden olmuştur. Dolayısıyla, gelişmeler RF ve Türkiye'yi Karadeniz'in halihazırdaki statüsünü ve bu bağlamda Montrö'yü savunmada belki de ilk defa ABD'ye karşı aynı tarafta birleştirmiştir.²¹¹ Bu durumun bir yansıması olarak, son yıllarda, Karadeniz'de oluşturulan ekonomik, politik ve güvenlik örgütlenmelerinin tamamında Türkiye ile RF'nin birlikte yer aldıkları ve işbirliği içerisinde hareket ettikleri görülmektedir.

Diğer taraftan büyük ölçüde Avrupa-Atlantik yapıların kendi etki sahasında yer alan ülkelere doğru genişlemesi dolayısıyla, söz konusu genişleme dalgasına dur demek isteyen RF, 2008 yılında Güney Osetya anlaşmazlığı dolayısıyla Gürcistan'a, 2014 yılında ise Kırım ve Doğu Ukrayna'daki Rus azınlığın haklarını korumak gibi gerekçelerle de Ukrayna'ya müdahale etmiştir. NATO ve AB gibi kurumların yakın çevresine yönelik genişleme stratejileri nedeniyle çevrelenmişlik hissi yaşayan RF'nin Gürcistan ile Ukrayna'ya müdahale etmesi ve buna Batılı ülkelerin beklenen karşılığı verememesi bir taraftan bölgedeki Rus etkisini artırırken, diğer taraftan da çok taraflı bölgesel yapılanmalarla bölge devletleri arasında teşvik edilen işbirliğini önemli ölçüde sekteye uğratmaktadır.

1.4.5. Türkiye Cumhuriyeti

Çok eski tarihlerden beri Karadeniz ile temas halinde olan Türkler, 1453'te Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethiyle Karadeniz'e tam manasıyla hakim olmuşlardır. Bu tarihten sonra uzun bir süre Karadeniz, Osmanlı'nın bir iç denizi

²¹⁰ Çelikpala, "Security in the Black Sea Region: Policy Report II", s. 8.

²¹¹ Mitat Çelikpala, "1990'lardan Günümüze Türk-Rus İlişkileri", *Avrasya Dosyası*, 13 (1), 2007, s. 288-289.

olarak değerlendirilmiş ve bu deniz üzerindeki hakimiyetin devamı için en çok Ruslarla mücadele edilmiştir.²¹²

Bu dönemde Osmanlı'nın Karadeniz'deki üstünlüğünün üç ayağı bulunmakta olup, bunlardan ilki ve en önemlisi, Avrupalı gemilerin Karadeniz'e girebileceği iki yol olan Boğazlar ile Tuna ağzının Osmanlı Devleti tarafından kontrol edilmesidir. 1571'de Osmanlı donanmasının İnebahtı'da Katolik Avrupalı devletlerin birleşik donanması tarafından hemen hemen tümüyle yok edilmesine karşın Çanakkale ve İstanbul Boğazları'ndaki ve Tuna nehrinin ağzındaki hisarlar ve başkentin stratejik konumu, Karadeniz'e giriş çıkışların sıkı kontrolüne olanak tanımıştır. İkinci olarak, bölgedeki devletlerin hiçbirinin Osmanlı'ya tehdit oluşturabilecek bir deniz gücü toplama imkanı bulunmamakta olup, bu durum söz konusu devletlerin iç bölgelerin ova ve dağlarına doğru genişlemelerinden ve denize çok da fazla yakınlık duymamalarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Osmanlıların sahilde etkin olması da bu devletleri denizden uzak tutmuştur. Üçüncü etmen ise Osmanlı egemenliğinin en azından ilk iki yüzyılında Karadeniz'de korsanlığın fiilen olmayışıdır. İşte bu görece güvenli ortam, denizdeki iş hayatının gelişimine katkı sağlamış ve Osmanlı'nın ilk yıllarında Karadeniz'de gerek yerel ve gerekse de uluslararası ticaret son derece hareketli olmuştur.²¹³

15. yüzyılda III. İvan'ın Orta ve Kuzey Rusya'yı Moskova'nın hakimiyeti altında birleştirmesini takiben 1547'de IV. İvan'ın ilk Rus Çarı olarak taç giymesiyle birlikte sınırlarını daha da genişleten Rus Devleti zamanla Karadeniz'in kuzey kıyılarına ulaşarak, Osmanlı Devleti ile temas kurmaya başlamıştır. Bu çerçevede 1497 yılında Moskova Knezi'nin Kırım Hanlığı vasıtasıyla İstanbul'a gönderdiği heyetin Rusların kuzey Karadeniz limanlarında ticaret yapma talebi Osmanlı Devleti tarafından uygun görülmesine karşın, ittifak talebi geri çevrilmiştir. Sınırlarını kuzey ve doğu yönünde genişleten Ruslar çıkarlarının güneyde, yani sıcak denizlerde bulunduğu farkında olarak dış politikalarını yönlendirmişler ve bu çerçevede güneye yani sıcak denizlere inme siyasetini benimsemişlerdir. Bu siyaset zamanla Balkanlardan kuzey Karadeniz ve

²¹² Jakub Forst-Battaglia, "Austria and the Black Sea, A Short Historical Overview", Kornely Kakachia (Ed.), **Reinvigorating Cross Border Cooperation In Black Sea Region: Visions for Future**, 1. Baskı içinde (9-12), Tiflis: Universal, 2012, s. 9.

²¹³ King, a.g.e., s. 151-153.

Kafkaslara kadar geniş bir coğrafyada gittikçe artan bir Osmanlı-Rus çatışmasına dönüşmüştür.²¹⁴

Bu kapsamda Ruslarla Osmanlılar arasındaki ilk savaş, bugün Ukrayna toprakları içerisinde yer alan Çehrîn Kalesi nedeniyle 11 Nisan 1678’de patlak vermiştir. Tarihçiler, Rus tarafının yenilgisiyle sonuçlanan bu savaşın, Rus Çarlığı’nın kuvvetli ve tehlikeli bir düşman olarak belirlemekte olduğunu göstermesi açısından önemli olduğuna vurgu yapmaktadırlar. Söz konusu savaş sonrasında taraflar arasında yapılan anlaşma çok uzun ömürlü olmamıştır. 1688’de Kırım ve Azak kaleleri üzerine yürüyen Ruslar 26 Temmuz 1697’de Azak Kalesi’ni ele geçirmişler ve böylelikle ilk kez Karadeniz yolu kendilerine açılmıştır.²¹⁵ Bu savaş sonucunda 1699 ve 1700’de imzalanan Karlofça ve İstanbul anlaşmaları aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu’nun gerilemesinin de işaretleri olup, Osmanlılar bu anlaşmalarla Orta Avrupa’daki kimi toprakları Avusturya’ya, Karadeniz’in kuzeybatısındaki arazileri Polonya’ya ve denizin kuzey-orta ve kuzey-doğu sahillerindeki bazı yerleri de Rus Çarlığı’na vermek zorunda kalmışlardır.²¹⁶

18. yüzyılda Avusturya ile onun baş müttefiki olan Fransa, Osmanlı’nın en önemli düşmanlarıyken, yukarıda söz edilen savaşlar sonucunda imzalanan anlaşmalarla Karadeniz Bölgesi’ne yayılan Ruslar, artık Osmanlı’nın en önemli düşmanı haline gelmiştir.²¹⁷

Azak Kalesi 21 Temmuz 1711’de kuşatılarak Ruslar’dan geri alınmış ve 1712 ve 1713’de imzalanan İstanbul ve Edirne Antlaşmaları ile Ruslar Karadeniz’den iyice uzaklaştırılmıştır. Ancak Polonya Kralı’nın kim olacağı hususunda Avusturya, Fransa ve Rus İmparatorluğu arasında çıkan savaşa Fransız elçisinin kışkırtmasıyla giren Osmanlı Devleti Ruslara yenilmiş ve bu savaş sonucunda imzalanan Eylül 1739 tarihli Belgrad Antlaşması’yla Azak Kalesi’nin yıkılmasını kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu anlaşmayla iki ülke arasındaki sınırların değişmeyeceği ve Azak Denizi’nde Rus savaş gemilerinin

²¹⁴ Sergey Goryanof, **Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar ve Şark Meselesi**, (Çev. Macar İskender ve Ali Reşad), İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 2006, s. 12.

²¹⁵ Akgün, a.g.e., s. 46.

²¹⁶ King, a.g.e., s. 176-177.

²¹⁷ William Hale, **Türk Dış Politikası: 1774-2000**, (Çev. Petek Demir), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003, s. 10.

bulundurulmayacağı hususları garanti altına alınmışsa da, Azak Kalesi'nin yıkılmasıyla Rusların Karadeniz yolunu tıkayan önemli bir engel ortadan kalkmıştır.²¹⁸

Yine Polonya Veraset Savaşı nedeniyle 1768'de başlayan ve Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanması ile sonuçlanan Osmanlı-Rus Savaşı ise, sonuçları itibariyle Rus İmparatorluğu'nun devlet politikası haline dönüştürdüğü sıcak denizlere inme arzusunu gerçekleştirmeye çalışması açısından son derece dikkat çekicidir. Bu çerçevede Rus İmparatorluğu, kuzey Karadeniz, Kafkasya, Balkanlar ve Boğazlar üzerine gözlerini dikerek hedefini daha aleni bir şekilde sergilemeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu, hazırlıksız olarak girdiği savaşta, tüm cephelerde ağır bir yenilgiye uğramıştır. Baltık Denizi'nden hareket eden bir Rus filosunun İngilizlerin de yardımıyla Akdeniz'e girmesi sonucunda, Rus İmparatorluğu Çeşme'deki Osmanlı donanmasını yakarak, Osmanlı Devleti'ne ağır bir darbe indirmiştir. Ayrıca Ruslar Kırım, Balkanlar ve Kafkasya cephelerinde de önemli ilerlemeler kaydetmişlerdir.²¹⁹ Savaş sonunda imzalanan 21 Temmuz 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması, Karadeniz'in kuzey kıyılarında Rus İmparatorluğu'na ayak basacak bir yer sağlamış, ayrıca bu anlaşmayla Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bir vilayet olan Kırım'a bağımsızlık verilmiş, Rus İmparatorluğu'na Osmanlı tebaası olan Ortodoksları koruma bahanesiyle çeşitli haklar tanınmış ve ilaveten Ruslar Karadeniz'de bir takım denizcilik hakları da elde etmişlerdir. Takiben Rus İmparatorluğu, Küçük Kaynarca Antlaşması ile bağımsızlık tanınan Kırım'ı 1783'te topraklarına katmış ve 1787-1792 arasında yapılan bir başka savaşla da Dinyester ve Bug ırmakları arasındaki toprakları da ele geçirerek Karadeniz'in kuzey kıyılarına tamamen hakim olmuştur. Böylelikle tarihte ilk defa Müslümanların oturduğu topraklar Hristiyan bir devlet tarafından işgal edilmiş ve Avrupa'daki büyük güçlerden birinin desteği olmadıkça Osmanlıların Rus İmparatorluğu ile rekabet edemeyeceği açık bir şekilde ortaya çıkmıştır.²²⁰

Artık bu noktadan sonra Karadeniz, Osmanlı Padişahı'nın haremi olarak adledilen bir noktadan çıkmış ve Osmanlı-Rus mücadelesinin en önemli öznesi haline gelerek, zaman zaman aksi yönde gelişmeler yaşansa da, gittikçe Rus hakimiyeti altına girmeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu ise bunu önlemek için güttüğü denge politikasının da

²¹⁸ Akgün, a.g.e., s. 47.

²¹⁹ Goryanof, a.g.e., s. 12.

²²⁰ Hale, a.g.e., s. 10.

bir yansıması olarak, Rus İmparatorluğu'nu bölgeden uzaklaştırmak adına Avrupa'nın büyük güçlerinin desteğini aramaya başlamıştır.

Rus İmparatorluğu'nun Karadeniz'deki artan etkinliği 1829 ve 1833 tarihli Edirne ve Hünkâr İskelesi anlaşmalarıyla bir düzene bağlanmış ve bu anlaşmalarla Osmanlılar, Rus İmparatorluğu'nun Karadeniz'deki tüm haklarını tanıyarak, Boğazlar'dan serbest geçişi güvence altına almışlardır. Bu anlaşmalarla Osmanlı Devleti, Rus İmparatorluğu'na Karadeniz'in kuzey sahilinden yeni topraklar vermiş, Eflak ve Boğdan Rus vasalı olurken, iki devlet arasında güney Kafkaslarda kesin bir sınır belirlenmiştir.²²¹

Özellikle Hünkâr İskelesi Antlaşması ile Osmanlı, isyankar Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya karşı Rus İmparatorluğu'nun yardımını elde etse de, bu yardım karşılığında Rusların savaştığı devletlerin savaş gemilerine Boğazlar'ı kapatma taahhüdünde bulunmuştur. Bu durum milletlerarası diplomatik ilişkilerde Osmanlı Devleti'nin Rusların himayesi altına girdiği düşüncesini somutlaştırmış ve rahatsızlığa neden olmuştur. Özellikle isyancı Mısır kuvvetlerinin 24 Haziran 1839'da Nizip'te Osmanlı ordularını yenmesi üzerine, Rus İmparatorluğu'nun Hünkâr İskelesi Antlaşması'ndan doğan yardım hakkını kullanma arzusuyla harekete geçmesi, Avrupalı ülkeleri de soruna müdahil etmiş ve bu sorun bütün ülkeleri ilgilendiren diplomatik bir problem haline dönüşmüştür. Bu sırada konuya İngiltere'nin de dahil olmasıyla Boğazlar hususu da görüşmelerde gündeme gelmiştir. Londra'da gerçekleşen ve İngiltere, Fransa, Avusturya, Prusya ve Rus İmparatorluğu'nun da katıldığı görüşmeler sonucunda imzalanan 13 Temmuz 1841 tarihli Londra Boğazlar Sözleşmesi'yle Boğazlar'ın yeni statüsü belirlenmiştir.²²² Sözleşme dört maddeden meydana gelmekte olup, en önemli ve esas maddesi birinci maddedir. Bu maddeye göre, Osmanlı Devleti yabancı savaş gemilerinin Karadeniz ve Çanakkale Boğazları'ndan geçemeyeceğine dair eskiden beri ve değişmeksizin uygulamakta olduğu yasağı, bundan sonra da uygulayacağına ilişkin kararlılığını ilan etmiş ve bu hususa ilişkin garanti vermiştir. İngiltere, Rus İmparatorluğu, Avusturya, Fransa ve Prusya devletleri ise, geçiş yasağı kuralına saygı göstermeyi taahhüt etmişlerdir. Yani, Osmanlı Devleti barış zamanında hiçbir savaş gemisini Boğazlar'dan geçirmeyecek ve anılan devletler de zorla geçme teşebbüsünde bulunmayacaklardır. Osmanlı'nın Boğazlar'ın kapalılığına ilişkin

²²¹ King, a.g.e., s. 177.

²²² Goryanof, a.g.e., s. 15-16.

taahhüdü sadece barış zamanını kapsamakta olup, savaş durumunda Osmanlı Devleti, herhangi bir devletle savaş halinde ise, Boğazlar'ı istediği devletin savaş gemisine açabilecektir.²²³

Bu sözleşmeyle Osmanlı Devleti, Boğazlar'da Hünkâr İskelesi Antlaşması'yla Rus İmparatorluğu'na verdiği tavizlerden kurtulmuş ve Avrupa'nın büyük devletlerinin de taahhüdüyle Boğazlar üzerinde yeniden egemenlik tesis etmiştir. Böylelikle sıcak denizlere inme hedefi bilinen Rus İmparatorluğu'nun son dönemde Karadeniz ve Boğazlar üzerinde kurduğu egemenlik önemli ölçüde sınırlandırılmış ve Ruslardan yönelen tehdit büyük ölçüde engellenerek, Karadeniz'e hapis edilmeye çalışılmıştır.

Ancak Rus İmparatorluğu'nun Karadeniz'den uzaklaştırılması esasen Kırım Savaşı ile gerçekleştirilmiştir. Kudüs'te bulunan Ortodoks ve Latin kiliseleri nedeniyle 1851-52 yılları arasında Fransa ile Rus İmparatorluğu arasında patlak veren anlaşmazlık, İstanbul'a gelen Rus temsilcisinin Kudüs'te bulunan Ortodokslara tanınan ayrıcalıkların yinelenmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan Ortodoks Hristiyanları koruma hakkının Ruslara verilmesi yönündeki talepleri nedeniyle tırmanmış ve bu talepler gerek Osmanlı Devleti, gerekse de Rusların Osmanlı üzerindeki faaliyetlerinden şüphe duyan Batılı devletler tarafından kabul edilemez bulunmuştur. Kasım 1853'te Rus İmparatorluğu'nun Sinop'taki Osmanlı donanmasını batırması üzerine, Mart 1854'te Osmanlı Devleti'yle topraklarını Ruslara karşı korumayı taahhüt eden bir anlaşma imzalayan İngiltere ile Fransa, Rus İmparatorluğu'na resmen savaş ilan etmişlerdir. Eylül 1854'te İngiliz, Fransız ve Osmanlı birliklerinin Kırım'a ayak basmasıyla başlayan Kırım Savaşı, Eylül 1855'te müttefiklerin Sivastopol'ü ele geçirmesiyle sona ermiştir. Mart 1856'da imzalanan Paris Antlaşması ile Karadeniz tüm devletlerin savaş gemilerine kapatılmış, sadece sahil koruma amacıyla küçük gemilere açık bırakılmıştır. Böylelikle Karadeniz tarafsız bir Osmanlı gölü haline gelmiştir. Eflak ve Boğdan ise özerklik hakları saklı kalmak üzere Osmanlı Devleti'ne iade edilmiştir.²²⁴

Savaşı sonuçlandıran Paris Antlaşması Karadeniz'de bir çağın sonunu belirlemiş olup, Tuna ve Boğazlar'ın konumu iki imparatorluk arasındaki güç dengesinin bir yan

²²³ Armaoğlu, a.g.e., s. 326.

²²⁴ Hale, a.g.e., s. 16-17.

ürünü olmaktan çıkarak, her zamankinden daha fazla bir uluslararası hukuk konusu haline gelmiştir. Karadeniz ve Boğazlar Rus ve Osmanlı gemileri de dahil tüm devletlerin savaş gemilerine kapanmış ve bu husus müttefik devletlerin garantisi altına alınmıştır. Ayrıca Kırım Savaşı Tuna'da ve Boğazlar'da serbest ulaşım imkanı sağlayarak, yabancıların ticaret serbestisini güvenci altına almış ve aynı zamanda Karadeniz dünyasını fiilen Batı Avrupalılara açmıştır.²²⁵

Diğer taraftan Paris Antlaşması her iki ülkenin de Karadeniz'de savaş gemisi bulundurmasını yasaklayarak, bir süreliğine de olsa Rus İmparatorluğu'nu Karadeniz'den uzak tutmuş, ancak Osmanlı'nın da savaş gemisi bulundurmasının yasaklanması nedeniyle, Karadeniz üzerindeki egemenliğini sınırlandırmıştır.

Paris Antlaşması ile birlikte Karadeniz'de donanma ve tersane bulundurma hakkı elinden alınan ve bu nedenle sıcak denizlere inme hedefine darbe vurulan Rusların bu tarihten sonraki en önemli amacı hiç kuşkusuz Paris Antlaşması'nın söz konusu hükümlerinin ortadan kaldırılmasıdır. Bu çerçevede, Rus İmparatorluğu, Dışişleri Bakanı Gorçakov aracılığıyla birçok kez anlaşmanın koşullarını değiştirmeye çalışmış ancak muvaffak olamamıştır. 1860'ların sonlarına gelindiğinde ise Gorçakov, Paris Antlaşması'nın koşullarının tümüyle reddi fikrini ileriye sürmeye başlamıştır. Dünya'daki mevcut konjonktürün de elverişli olması nedeniyle,²²⁶ Gorçakov 1870'te Rus İmparatorluğu'nun tek tarafı olarak Paris Antlaşması'nın tarafsızlık koşullarından çekildiğini duyurmuştur. Bu değişiklik 1871'de büyük devletler tarafından resmen kabul edilmiş ve böylelikle Rus İmparatorluğu Karadeniz'e savaş gemisi çıkarıp sahildeki savunma tesislerini yeniden inşa etme imkanına kavuşmuştur.

Savaşın galip devleti olmasına karşın, Paris Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun da Karadeniz'de donanma bulundurmasına ve sahilde tersane açmasına izin verilmemesi nedeniyle, tarafsızlık koşulundaki bu değişiklik esasen

²²⁵ King, a.g.e., s. 225.

²²⁶ Büyük Devletler ellerinde kalan muharebe hattı gemilerini elden çıkarıp, yerlerine tasarım üstünlüğü kısa süre önce Amerikan İç Savaşı'nda kanıtlanmış olan yeni zırhlı ve kömürle çalışan savaş gemileri yapma uğraşı içerisine girmişlerdir. Bu çerçevede Rusya, St. Petersburg için ilk savunma hattı olan Baltık Denizi'ndeki donanmasında büyük bir modernleşme programı başlatarak bu yarışa katılmıştır. Ayrıca Karadeniz'in tarafsızlığını dayatan eski Müttefik güçler şimdi başka acil diplomatik meselerle meşguldürler. Fransa ve Prusya hızla savaşa doğru giderken, Avrupa başkentlerinde Rusya'yı mutlu ederek, patlak vermek üzere olan çatışmanın dışında tutma gereği giderek daha fazla hissedilmektedir. Bkz. King, a.g.e., s. 233.

Osmanlıların da işine gelmiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti de kendi gemi inşa programını başlatma fırsatını elde etmiştir. Ancak Ruslar Karadeniz'deki deniz kuvvetlerini yeniden inşa etme fırsatını daha iyi değerlendirirken, Osmanlılar bunu başaramamışlardır. Bu nedenle Paris Antlaşması'nın kısıtlayıcı hükümlerinin kaldırılması en çok Rus İmparatorluğu'nun işine gelmiştir.²²⁷

1870'ten sonra yeniden Karadeniz sahillerini ve kalelerini tahkim etme ve Karadeniz'de kuvvetli ve modern bir donanma teşkil etme fırsatını yakalayan Ruslar, hazırlıklarını tamamladıktan sonra 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişlerdir.²²⁸ 1877-78 Osmanlı-Rus savaşının nedeni olarak Rus İmparatorluğu'nun Osmanlı topraklarında yaşayan Hristiyan nüfusa ilişkin kaygıları bahane edilmiş ve Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'daki bir ayaklanmayı sert bir şekilde bastırması nedeniyle Nisan 1877'de Çar II Alexander Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmiştir.²²⁹

Osmanlı İmparatorluğu içindeki siyasi karışıklıklar nedeniyle hazırlıksız girdiği bu savaştan ağır bir yenilgiyle ayrılmış ve 3 Mart 1878'de Ayastefanos Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır.²³⁰ Bu anlaşmayla Ruslar hem Karadeniz'in kuzey, batı ve doğu sahillerini neredeyse tamamen kontrolleri altına alma imkanına kavuşmuşlar hem de Karadeniz'de serbest bir şekilde gemi bulundurma hakkını da elde etmişlerdir. Ancak İngiltere bu durumu kabul etmeyerek, Rus İmparatorluğu'nu savaş açmakla tehdit etmiş ve şartları son derece ağır olan Ayastefanos Antlaşması'nı değiştirmek isteyen Osmanlı Devleti de bu hususta İngilizlere destek vermiştir. Bunun üzerine Kıbrıs'ın geçici olarak İngiltere'ye bırakılması karşılığında İngiltere, Ruslara baskı yaparak onları Ayastefanos'un yerine Berlin Antlaşması'nı imzalamaya ikna etmiştir. Bu anlaşmayla, Boğazlar'ın barış zamanında savaş gemilerine kapalı olması hükmünün yeniden yürürlüğe girmesi nedeniyle Ruslar Boğazlar üzerinde kazandıkları hakları kaybetmişlerdir.

Ancak Boğazlar'ı kontrol ederek Karadeniz'i hakimiyeti altına alma planı Ruslar için vazgeçilmez bir hedef olduğundan, Berlin Antlaşması'nın hükümleri de uzun bir süre muhafaza edilememiştir. Özellikle 1911 Türk-İtalyan Savaşı esnasında Ruslar amaçlarını

²²⁷ King, a.g.e., s. 233-234.

²²⁸ Yel, a.g.e., s. 6.

²²⁹ King, a.g.e., s. 235.

²³⁰ Yel, a.g.e., s. 6.

gerçekleştirmek için ikili bir planı uygulamaya koymuşlardır. Buna göre bir taraftan İtalya'ya destek verilirken, diğer taraftan da Balkan ülkeleri, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kışkırtılmış ve Balkan Savaşı'nın çıkışına zemin hazırlanmıştır. Ancak kısa süre sonra Balkan Savaşı yoluyla İstanbul'u ve Boğazlar'ı ele geçiremeyeceklerini anlayınca, Ruslar da İngilizler gibi daha zayıf bir Osmanlı Devleti'nin desteklemesi gerektiği düşüncesini savunmaya başlamışlardır.²³¹ Fakat Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla fikir değiştiren Rus İmparatorluğu yeniden Boğazlar'ı ele geçirme teşebbüsü içerisine girmiştir.²³² Bu çerçevede Ruslar bu amaçlarını gerçekleştirmek için Birinci Dünya Savaşı'nda Güney Kafkaslar'dan Doğu Anadolu'ya kadar ilerlemişler ve 1916'nın ilk çeyreğinde Erzurum ve Trabzon'u ele geçirmişlerdir. Ancak Rus ordularının 1917 devrimi nedeniyle çöküşünü fırsat bilen Osmanlı birlikleri güneydoğu sahilini geri alma fırsatını yakalamışlardır.²³³

Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkarak ağır bir ateşkes anlaşması imzalamak zorunda kalmıştır. 18. yüzyıla kadar Karadeniz, Padişah haremi olarak görülmüş, ancak özellikle Rusların sıcak denizlere inme hedefi çerçevesinde güney yönünde yayılmasıyla artık onunla tek başına mücadele edemeyeceğini anlayan Osmanlı İmparatorluğu güttüğü denge politikası çerçevesinde, Avrupa'nın büyük devletlerinin desteğini arkasına alarak Karadeniz'de Rusları dizginlemeye çalışmıştır. Bu durum Bolşevik İhtilali'ne kadar devam etmiş ve Rus İmparatorluğu'nun mirası üzerine kurulan SSCB, İmparatorluk politikasını değiştirerek, Kuruluş Savaşı'nda da görüldüğü üzere, yeni Türk devletini desteklemiştir. SSCB'nin bu desteğini Karadeniz politikası hususunda da sürdürdüğü görülmekte olup, Sovyetler Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin dışındaki yabancı devletlerin gemilerinin, özellikle de kendi rejimine tehdit olarak gördüğü Batılı devletlerin gemilerinin, Karadeniz'e girişini engellemek istedikleri için Boğazlar'daki Türk hakimiyetini desteklemişlerdir. Böylelikle Türkler ile Rusların Karadeniz politikasında aynı çizgiye geldikleri görülmekte olup, bunun en güzel örnekleri ise Lozan ve Montrö antlaşmalarında sergiledikleri işbirliğidir.

Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Osmanlı hakimiyetindeki Karadeniz sahilinin büyük bölümü İtilaf devletleri tarafından kontrol edilmeye başlanmıştır. Merkezi

²³¹ Bu hususta Rus Dışişleri Bakanı Sazanof'un Çar'a verdiği rapora ilişkin bkz. Yel, a.g.e., s. 8.

²³² Yel, a.g.e., s. 7-8.

²³³ King, a.g.e., s. 256.

İstanbul’da olan “Müttefik Yüksek Komisyonu”, Osmanlı İmparatorluğu ile Karadeniz sahilinin büyük kısmının fiili hükümeti haline gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı’nı takiben Osmanlı kalıntılarının ne olacağı hususu 1920 tarihinde imzalanan Sevr Barış Antlaşması ile resmen çözümlenmiş ve bu anlaşma uyarınca gerek barış, gerekse de savaş zamanında tüm gemilere açık olduğu ilan edilen Boğazlar’ın yönetimi uluslararası bir komisyona bırakılmış, Osmanlı donanması tamamen dağıtılmış ve böylelikle Karadeniz yeniden uluslararası bir deniz haline getirilmiştir.

Sevr, çok az kişiyi tatmin etmiş olup, bunların arasında Yunanlılar da yer almaktadır. Yunanlılar’ın merkezi İstanbul olan büyük bir Yunan İmparatorluğu kurmak için Ege sahillerine asker çıkarmaları ile başlayan Türk Kurtuluş Savaşı, Ekim 1922’de iki taraf arasında ateşkes anlaşması imzalanıncaya kadar sürmüştür.²³⁴ Taraflar arasında barış şartlarını görüşmek üzere toplanan Lozan Konferansı’nda Boğazlar’a ilişkin olarak yürütülen görüşmeler sonucunda tüm gemiler için geçiş serbestisi ilkesi benimsenmiş olup, SSCB ile Türkiye’nin hakları, savaş gemilerine getirilen göstermelik kısıtlamalarla korunmaya çalışılmışsa da, esasen Lozan Boğazlar Sözleşmesi İngiltere’nin çıkarlarını gözetten bir belgedir. Sözleşmenin Türkiye için en sorunlu tarafı ise Çanakkale ve İstanbul Boğazları’nın belirli bölümleri²³⁵ ile Ege Denizi’ndeki Semadirekt, Limni, İmroz, Bozcaada ve Tavşan adalarının askersizleştirilmesini içeren 4. maddesidir. SSCB için sorunlu olan tarafı ise, Karadeniz’e kıyısı olmayan devletler koalisyonunun Karadeniz’e gönderebileceği toplam savaş gemisi sayısının, kendi elindeki savaş gemisi sayıdan fazla olabilmesi ihtimalidir. Bu nedenle SSCB, Lozan Boğazlar Sözleşmesi’ni istemeye istemeye imzalamış, ancak gerekli olan yasal onay işleminden de geçirmemiştir.

Lozan Boğazlar Sözleşmesi’ni kabullenemeyen SSCB, eline geçirdiği her fırsatta dünyaya Lozan’dan memnun olmadığını belli etmiştir. Bu gerçeğin farkında olan Türkiye ise en başından itibaren bu sözleşmeyi değiştirmek için harekete geçtiğinde Moskova’nın da desteğini alacağını bilincindedir. Asıl sorun ise bu rejimden stratejik çıkar sağlayacağını uman İngiltere’nin ikna edilmesidir ki, bunun için doğru zamanın beklenmesi gerekecektir.

²³⁴ King, a.g.e., s. 258-259.

²³⁵ Çanakkale ve İstanbul Boğazları’nın sahilleri askerden arındırılacak ve Türkiye kıyından 15 km içeriye kadar asker ve teçhizat konumlandırma hakkından vazgeçecekti. Bkz. King, a.g.e., s. 262-263.

İkinci Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin duyulmaya başlandığı 1936 yılının Nisan ayında Türkiye, Boğazlar rejiminin yeniden görüşülmesi için Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ni imzalayan ülkelere birer nota göndermiş, Avrupa'daki gelişmelerden ve Lozan'ın dezavantajlarından rahatsız olan Moskova da derhal Türkiye'nin notasını desteklemiştir.²³⁶

Montrö Konferansı, İtalya hariç, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf olan tüm devletlerin katılımıyla 22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Lozan şehrinde toplanmıştır.²³⁷ Yapılan görüşmeler sonucunda 20 Temmuz 1936 tarihinde imza edilen sözleşmeyle, Boğazlar bölgesindeki Türkiye'nin tam egemenlik hakları iade edilmiş ve barış zamanında geçerli olan özgür geçiş ilkesi teyit edilerek, savaş halinde Türkiye'nin Boğazlar'dan geçiş rejimini kendi özgür iradesine göre tespit etme hakkı korunmuştur. Ayrıca konvansiyon, yabancı devletlerin Karadeniz'e gönderebilecekleri gemilerin boyut ve sayısı ile Karadeniz'de kalabilecekleri süreye de sınırlamalar getirmiştir.²³⁸

Böylelikle Lozan Boğazlar Sözleşmesi dolayısıyla İstanbul ve Çanakkale Boğazları'ndaki belli bölgeleri silahsızlandırmak zorunda kalan Türkiye, Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile birlikte yeniden bu bölgeleri silahlandırma hakkına sahip olmuş ve yine Lozan ile Boğazlar'ın idaresi için getirilen Uluslararası Komisyon'un Montrö ile kaldırılmasıyla birlikte Boğazlar üzerindeki egemenlik hakları iade edilmiş ve ülkesinin siyasal ve askeri bütünlüğünü yeniden tam manasıyla tesis etme imkanına kavuşmuştur. Diğer taraftan SSCB, Montrö'nün, rejimine tehdit olarak gördüğü Batılı devletlerin istedikleri sayıdaki bir donanmayı, serbest bir şekilde Boğazlar'dan geçirerek kendisini Karadeniz üzerinden tehdit etme imkanını ortadan kaldırması nedeniyle ulusal güvenliğini pekiştirmiştir. Bu nedenden dolayı, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda SSCB her ne kadar Türkiye'den toprak ve Boğazlar üzerinde çeşitli haklar talep etmişse de, dünyanın iki kutuplu bir hal almasını takiben Montrö'nün Boğazlar'da ve dolayısıyla da Karadeniz'de kurduğu düzenin çıkarlarına uygun olduğunu kabul ederek, söz konusu taleplerden vazgeçmiştir. Soğuk Savaş'ın başlamasını takiben doğu bloku ile batı bloku arasında bir çizgi haline gelen Karadeniz, Montrö'nün kurduğu ve iki bölgesel gücün (SSCB ve Türkiye) de çıkarlarına son derece uygun olan rejim dolayısıyla, dünyanın başka yerlerinin

²³⁶ Akgün, a.g.e., s. 57-60.

²³⁷ Özersay, "Montreux Boğazlar Sözleşmesi", s. 372.

²³⁸ King, a.g.e., s. 263.

aksine, Soğuk Savaş çatışmasının yaşanmadığı görece güvenli bir bölge olmuştur. Soğuk Savaş döneminde empoze edilen istikrar dönemini takiben, SSCB'nin dağılmasından sonra Karadeniz bir kez daha bir mücadele arenasına dönüşmüş ve 1990'larda Türkiye ile RF kendilerini yeniden karşıt saflarda bulmuşlardır.²³⁹

1990'ların başlarında Türkiye'nin AB ile ilişkileri iniş çıkış gösterse de, ABD ile ilişkileri daha da güçlenmiştir. Türkiye, "Geniş Karadeniz Bölgesi"ndeki çok taraflı işbirliğine katkı sağlayan bir bölgesel güç ve aktör olmaya çabalamıştır. Bu çerçevede, ABD'nin bölgeye yönelik amaçları ve emelleriyle, öncelikle Turgut Özal tarafından başlatılan ve daha sonra Süleyman Demirel tarafından devam ettirilen Türk liderlerinin yeni bağımsızlığını kazanan Orta Asya ülkeleriyle güçlü bağlar inşa etme çabalarının örtüştüğü söylenebilir. Batı tarafından da cesaretlendirilen Türkiye'nin bölgeye yönelik hırslı politikası, SSCB'nin çökmesi nedeniyle Sovyet etkisinde meydana gelen aşınmadan faydalanmayı da amaçlamaktadır.²⁴⁰

Türkiye'nin bu politikasının yansımaları 1990'lı yılların başında RF'ye rağmen Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın bağımsızlıklarının desteklenmesinde ve İkinci Çeçen Savaşı'na kadar Çeçenlerin bağımsızlık çabalarına yapılan yardımlarda görülebilir. Bu çerçevede Türkiye, Tiflis ve Bakü'de askeri akademiler kurarak Azerbaycan ve Gürcistan'a askeri desteğini artırmış ve bölgeye yönelik politik önceliğini istikrarlı bir şekilde Azerbaycan ve Gürcistan'ın bağımsızlıklarının ve toprak bütünlüklerinin güçlendirilmesine vermiştir. Diğer taraftan anılan ülkeler de ABD ile ilişkilerini geliştirerek daha yakın bir işbirliğine yönelmişlerdir.²⁴¹

Bu durum, 1993 tarihli Sovyet askeri doktrininde de işaret edildiği üzere, Türkiye ile RF arasında bir rekabete neden olmuştur. Doktrin, RF için "yakın çevre"sinin önemine vurgu yaparken, yakın çevreyi RF'nin etki alanı olarak tanımlamakta, ayrıca diğer devletlerin Kafkaslardaki devletler ile yakın temaslar kurmasını engellemeyi amaçlamaktadır. Trans-Atlantik kurumların Avrasya'ya komşu tek üyesi olan Türkiye, o dönemde, bu politikanın büyük ölçüde kendisini hedef aldığını düşünmüştür. Türkiye'nin

²³⁹ Kınıklıoğlu, a.g.e., s. 59.

²⁴⁰ Sait Akşit, "Turkey and Multilateral Cooperation in the Black Sea Region", Gheorghe Erizanu (Ed.), **The Black Sea Region Security Minefield or A Partnership Road**, 1. Baskı içinde (90-102), Bucharest: Cartier Publishing House, 2009, s. 91-92.

²⁴¹ Kınıklıoğlu, a.g.e., s. 59.

bölgeye yönelik yaklaşımı Rus etkisine potansiyel bir meydan okuma olarak algılansa da, bu durumun RF tarafından abartıldığı da söylenebilir.

Esasen Türkiye ihtiyatlıdır ve bölgedeki etkisini RF'ye rağmen genişletmenin pek de mümkün olmadığını farkındadır. Ayrıca taraflar arasındaki rekabet, iki ülke arasındaki işbirliğinin gelişimine mani olmamış ve özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren işbirliğinin stratejik ortaklığa doğru dönüşümüne şahitlik edilmiştir.²⁴²

Bölgesel meselelerde Türkiye ile RF'nin somut anlamda işbirliğine yönelmesi Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle aynı döneme rastlamaktadır. Daha 1990'ların sonlarında Ankara ile Moskova daha samimi ve işbirlikçi bir ilişki için zemin aramaya başlamışlardır. Bu çerçevede Ankara, Çeçenlerin Türkiye'deki faaliyetlerini sınırlandırmış, Moskova da buna bir cevap olarak RF'deki Kürt aktivitelerini kontrol altına almıştır. Türk-Rus ilişkileri hızlı bir şekilde ekonomi, enerji ve turizm sahalarında gelişmiş ve taraflar arasındaki politik diyalog katlanarak artmıştır. İyi ilişkiler en nihayetinde Karadeniz meselelerine de yansımış olup, bu husus Türk Dışişleri Bakanlığı'nın resmi söyleminde şu şekilde ifadesini bulmuştur: "Rusya olmadan amaçlarımızı gerçekleştiremeyeceğimizden, Rusya'nın da oyuna dahil olması gerekmektedir".

Türkiye, Moskova'ya düşmanlık gütmesinin sadece bölgenin daha da istikrarsızlaşmasına neden olacağını anlamıştır. Sonuç olarak Türkiye herhangi bir bölgesel düzenlemede şeffaflık ile kapsayıcılığın gerekliliğine vurgu yapmış ve kapsayıcılığın sadece deniz sahasının güvenliğine göndermede bulunmadığını, aynı zamanda "donmuş/dondurulmuş çatışmalar" ile bölgesel hususları da içerdiğine işaret etmiştir. Bütün bu mülahazalar ışığında Türkiye'nin RF'yi, özellikle 1990'ların sonlarından itibaren, bölgede vazgeçilmez bir aktör olarak görmeye başladığı söylenebilir.²⁴³

Bu çerçevede Türkiye'nin SSCB'nin dağılmasını takiben bölgesel çok taraflı işbirliklerine öncülük ederek bölgede bir güç olarak sivrilme ve aynı zamanda bunu yaparken RF'yi de oyuna dahil etme amacını gerçekleştirmeye yönelik en önemli girişimi KEİÖ'dür. 1997'da uluslararası bir kuruluşa dönüşen ve Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin

²⁴² Akşit, a.g.e., s. 91-92.

²⁴³ Kınıklıoğlu, a.g.e., s. 59.

yanı sıra Balkanlar ile Kafkaslardan ülkeleri de içine alan bu örgüt, Karadeniz Bölgesi'nde Antikite'den sonra ilk kez, bölgeyi dış etkilere kapatmaya çalışan hegemonik bir gücün yokluğunda çok taraflı işbirliği anlayışının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Son derece önemli bu gelişmeye paralel olarak, Karadeniz yeniden dış etkilere açık bir bölge heline gelirken, Batı'nın politik gündeminde ikinci plana itilmiştir. Batı bu dönemde esas itibarıyla eski Yugoslavya'nın dağılmasıyla ve doğu ve güneydoğu Avrupa ülkelerini sisteme yeniden dahil etmekle meşguldür. Bu dönemde ABD'nin öncelikli gündemi ise, "Önce Rusya" politikası doğrultusunda Kafkaslar ve Orta Asya bölgesinde RF'nin önceliklerini tanıyarak, bu bölgede RF'yle çatışmaya girmeksizin istikrarın sağlanmasıdır.

1990'ların başında KEİÖ oluşturulurken duyulan heyecan ve arzunun 2000'li yıllara taşınmadığı görülmekte olup, bu bölge büyük ölçüde Dışişleri Bakanlığı'nda bir Genel Müdürlük ile Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın ilgi alanında kalmıştır. Bunun en önemli nedeni ise, Türkiye'nin Karadeniz'i uluslararası sistemde Kafkasya, Orta Doğu ve benzerleri gibi kendine özgü bir alt-bölge ya da sistem olarak görmemesidir. Bu nedenle Türkiye bu bölgeye yönelik politikalarını büyük ölçüde ikili siyasi ilişkiler çerçevesinde yürütmüş olup, Dışişleri Bakanlığı açısından siyasi konular ikili ilişkiler bağlamında ele alınınca Karadeniz, bölge olarak sadece KEİÖ ve dolayısıyla da çok taraflı ekonomik ilişkiler çerçevesine indirgenmiştir. Durum böyle olunca da Türk diplomatların bölgedeki sorunların temelinde siyasi anlaşmazlıklar ve güven sorunları olduğunu açıkça ifade etmelerine karşın, Bakanlık sürekli olarak, bölgede çok taraflı platformlarda (büyük ölçüde KEİÖ'de) sadece ekonomik meselelerin konuşulmasını, siyaset ve güvenlik gibi konulara girilmemesini tercih etmiştir.

Konuya bu şekilde yaklaşılması ise güvenlik meselelerinin çok taraflı platformların dışına çıkarılarak büyük ölçüde askeri alanın inisiyatifine bırakılmasına yol açmış, böyle olunca da Türkiye, bölgeyi etkileyen "donmuş/dondurulmuş çatışmalar"ı da kapsayan çok sayıda çatışma olasılığı ve yumuşak güvenlik meselesini bir tarafa bırakarak, sadece deniz güvenliği meselesinin uluslararası alanda, o da ancak kıyıdaş ülkeler çerçevesinde, tartışmaya açılmasını tercih etmiştir. Bu ise Türkiye'nin kapsamlı bir Karadeniz siyaseti geliştirmesine engel olmuştur. Uzun bir süre bu çerçevede gelişen Türkiye'nin Karadeniz politikası, 2000'li yıllarla birlikte AB ve ABD'nin bölgeyle daha fazla ilgilenmeye başlamaları ve özellikle ABD'nin 11 Eylül terör saldırılarını takiben gelişen ve değişen

küresel tercihleri çerçevesinde yeni arayışlara girmesiyle birlikte değişime uğramış ve söz konusu gelişmeler bölgeye yeniden odaklanılmasını zorunlu kılmıştır.²⁴⁴

Önceki yılların aksine 2000’li yıllarda Karadeniz’in ABD için öneminin artmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki, SSCB ve onun askeri yapılanması olan Varşova Paktı’nın dağılmasını takiben batıdan doğuya doğru genişlemeyi sürdüren AB ve NATO’nun Karadeniz’e ulaşması ve bu genişleme dalgalarını Karadeniz’i de kapsayacak şekilde Güney Kafkasya’yı da içine alarak devam ettirme arzusudur. Bu ise genişleme kapsamında yer alan ülkelerin AB ve NATO üyeliğine hazırlanmasını gerektirmektedir ki, bunun için ABD ve AB’nin bölge ülkeleriyle daha yakından ilgilenmeleri ve söz konusu ülkelerle işbirliği yapmaları gerekmektedir. İkinci neden, Karadeniz ülkelerinin yaklaşık iki yüzyıldır Rus egemenliği altında kalmaları nedeniyle, RF’nin toparlanarak eski gücüne kavuşmasını takiben eski nüfuz bölgelerine dönmek istemesi halinde, söz konusu ülkelerin NATO ve AB üyeliklerini gelecekteki siyasi, ekonomik ve askeri güvenliklerinin en önemli teminatı olarak görmeleridir. Üçüncü neden, 11 Eylül olayları sonrasında ABD’nin uygulamaya koyduğu küresel terörle mücadele stratejisi çerçevesinde terör bölgelerini yok etmeye yönelik aktivitelerinde Karadeniz Bölgesi’ne atfedilen özel konumdur. Nitekim Karadeniz, ABD’nin Orta Doğu ve Orta Asya’ya açılımında stratejik bir noktada bulunmakta olup, ABD uçaklarının Avrupa’dan Orta Asya’ya ve Afganistan’a gitmek için kullandığı hava koridoru Karadeniz Bölgesi üzerinden geçmektedir. Dördüncü neden, ABD’nin muhtemel bir İran harekatı ve Avrupa-Atlantik dünyası dışında kalan Beyaz Rusya ve özellikle RF’nin askeri faaliyetlerini izlemek ve kontrol altında tutmak için Karadeniz’i askeri üs, radar istasyonları ve casus uçaklarıyla birlikte bir izleme merkezi olarak kullanmak istemesidir. Beşinci ve son neden ise, dünya petrolünün yüzde 65’ini, doğalgazının ise yüzde 40’ını barındıran ve gittikçe istikrarsızlaşan bir bölge olan Orta Doğu’ya alternatif olabilecek enerji kaynakları arayışı olup, Karadeniz Bölgesi coğrafi konumu nedeniyle Orta Doğu’ya alternatif oluşturabilecek olan enerji kaynaklarının yakınında ve taşıma güzergahında bulunduğu için, enerji arz güvenliği açısından son derece önemlidir.²⁴⁵

²⁴⁴ Aydın, “Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, s. 523-524.

²⁴⁵ Kanbolat, a.g.e., s. 76-80.

Yukarıda belirtilen nedenlerle Karadeniz Bölgesi ile yakından ilgilenen ve bölgeyi kontrolü altına almayı hedefleyen ABD'nin bu tutumu karşısında, bölgedeki en önemli müttefiklerinden biri olan Türkiye'nin durumu son derece ilginçtir. Eski müttefikler olan Türkiye ile ABD Karadeniz politikası hususunda karşı karşıya gelmişlerdir. Türkiye ile ABD'nin karşı karşıya gelmesinin en önemli nedenlerinden biri ise, aynı dönemde Orta Doğu bölgesinde yaşanan gelişmeler olup, bu gelişmeler Türk karar vericilerin “Geniş Karadeniz Bölgesi”ne yönelik Amerikan politikalarına ilişkin bakış açısını doğrudan etkilemiştir. Öncelikle Türkiye'nin şiddetle karşı çıkmasına rağmen ABD'nin Irak'ı işgal kararı alması ve bu işgalin tam da Türkiye'nin Kürt yurttaşlarıyla barış sağladığı bir döneme denk gelmesi tramvatik bir etkiye neden olmuştur. Türkiye'nin Irak'ın kuzeyinde bir Kürt Devleti kurulmasına ve Güneydoğusuna savaşın getirdiği istikrarsızlığa ilişkin kaygıları, Türk hedeflerini vurmak için Kuzey Irak'ı üst olarak kullanan Kürdistan İşçi Partisi (PKK)'nin uyguladığı şiddetteki artış nedeniyle ikiye katlanmıştır. Bu durum “Geniş Karadeniz Bölgesi”ni içerecek şekilde ABD'nin Türkiye'nin etrafındaki faaliyetlerine yönelik şüpheli bir bakışın gelişmesine neden olmuştur. Yani Orta Doğu'da yaşanan olaylar ve bölgeden kaynaklanan sürekli istikrarsızlık, Kafkaslar ve Karadeniz Bölgesi'ndeki ABD girişimlerinin kredibilitesine zarar vermiş olup, Irak'taki şiddet, İran ve Suriye ile yaşanan gerginlik ve aynı zamanda Lübnan savaşının sonucu gibi gelişmeler, Türklere, Türkiye'nin komşularındaki ABD politikalarının negatif yansımalarını hatırlatmıştır.

Diğer taraftan “Geniş Karadeniz Bölgesi”ndeki ABD söylemi Karadeniz'in stratejik durumundaki bir değişikliğe de işaret etmektedir. Gürcistan ile Ukrayna'daki renkli devrimlerin yanı sıra, Bulgaristan ve Romanya'nın 2004'te NATO'ya girişi bu yeni durum değişikliğinin işaretleridir. ABD'nin Irak'taki demokrasi gündemi ile Gürcistan ve Ukrayna'daki devrimler arasındaki entellektüel bağlantı, ABD politikalarının Ankara tarafından son derece negatif bir şekilde algılanmasına yol açmıştır. Kırgızistan ve Lübnan'daki olaylar da Türkiye'nin komşularındaki istikrarsızlığın artacağına ilişkin tahminlerini kuvvetlendirmiş ve ABD'nin demokrasinin promosyonu politikasını şüpheli bir uğraş olarak algılamasına neden olmuştur.

ABD'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki uzun süreli amaçlarına ilişkin Türkiye'nin çekinceleri esasen, 11 Eylül saldırılarını takiben teröristlerin ve/veya kitle imha silahlarının

trafiğini önlemek için NATO Anlaşması'nın 5. maddesine dayanılarak Ekim 2001'de başlatılan NATO'nun Aktif Çaba Harekatı'nın Karadeniz'e de genişletilmek istenmesi üzerine patlak veren tartışma üzerine ortaya çıkmıştır. Motivasyonları ve gerekçeleri farklı olsa da Türkiye ve RF ortak bir şekilde bu fikre karşı çıkmışlardır. RF'nin Aktif Çaba Harekatı'nın Karadeniz'e girişine itirazı anlaşılırdır, çünkü RF komşularında ABD'nin etkisinin artmasını istememektedir. Diğer taraftan Türkiye'nin itirazı 1936 tarihli Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile kurulan Türk Boğazları'nın mevcut yasal rejiminin korunması düşüncesinden kaynaklanmakta olup, böylelikle Soğuk Savaş'ın sonundan itibaren bölgede beliren politik ve askeri dengenin korunması hedeflenmektedir.

Kendine özgü bu anlaşma Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliğini tanımakta, ticari gemilerin serbest geçişine izin vermekte ve kıyıdaş olmayan devletlerin askeri gemilerine tonajları ve Karadeniz'deki kalış süreleri açısından sınırlamalar getirmektedir. Soğuk Savaş süresince ABD ve NATO, Sovyet donanmasının kısa sürede Akdeniz'deki birliklerine transfer gerçekleştirme yeteneğini sınırlandırdığı gerekçesiyle bu anlaşmaya taraftar olmuşlardır. Bununla birlikte, değişen güvenlik dinamikleriyle birlikte, Bulgaristan ve Romanya, Karadeniz'de büyük bir Amerikan donanmasının varlığına olanak tanıyacak şekilde, Montrö'nün şartlarının gevşetilmesi olasılığını gündeme taşımışlardır. Bu önerilere Türkiye RF'yi gereksiz bir şekilde tehdit edip, onu missilleme yapmaya zorlayabileceği, bunun da bölgede yüzyıllar sonra ilk kez yakalanan deniz kuvvetleri dengesinin ve istikrarının bozulmasına sebebiyet verebileceği gerekçesiyle şiddetle muhalefet etmiştir.

Bu çerçevede Türkiye, Karadeniz deniz sahasının güvenliğinin sağlanması için bölge dışı devletleri dışlayan ve kıyıdaş devletler arasındaki işbirliğine dayanan girişimleri gündeme getirmiş olup, bu girişimlerden biri 2001 yılında Türkiye'nin öncülüğünde kurulan ve tüm kıyıdaş devletlerin üyesi olduğu KADİGG'dir. Diğer bir önemli girişim ise ABD'nin NATO eliyle 2001 yılında Akdeniz'de uygulamaya koyduğu Aktif Çaba Harekatı'nı Karadeniz'e genişletmesi çabasına karşılık, bu girişimi geçersiz kılmak için yine Türkiye'nin öncülüğünde 2004 yılında başlatılan ve Türkiye'nin daveti üzerine RF, Romanya ve Ukrayna'nın da katılım gösterdiği KUH'tur. Her iki girişimin de arkasındaki temel motivasyon Karadeniz deniz sahasının güvenliğinin kıyıdaş devletler tarafından

sağlanarak, bölge dışı devletlerin Karadeniz'e müdahil olmasının önüne geçilmesidir.²⁴⁶ Özellikle Avrasya coğrafyasında girişilen demokratikleştirme çabalarının sonuç vermemesi, Renkli Devrim süreçleri ve iktidar değişiklikleri yüzünden bölge ülkelerinin bir türlü istikrara kavuşamaması, Irak Savaşı sonrasında ABD ile NATO'lu müttefikleri arasında görüş ayrılıklarının oluşması ve Türkiye'nin Montrö'nün delinmemesi hususundaki ısrarı gibi nedenler dolayısıyla, ABD, Türkiye ile anlaşmazlığa düşmesine neden olan Karadeniz politikasını Ocak 2007'den itibaren değiştirmeye başlamış ve bölgeye yönelik hedeflerini KEİÖ, KADİGG, KUH ve BSCF gibi Türkiye'nin öncülük ettiği mevcut bölgesel işbirliği mekanizmaları aracılığıyla ikili işbirliğine dayanan ilişkiler çerçevesinde gerçekleştirmeye yönelmiştir.²⁴⁷

Yine de Soğuk Savaş retoriğinin yankıları RF ile Gürcistan arasındaki Ağustos 2008 krizi sırasında ve sonrasında yeniden Karadeniz'de işitilmeye başlanmış olup, NATO'nun Karadeniz'deki varlığını artırmak için bazı devletler tarafından yapılan öneriler ve RF'nin ABD gemilerinin Karadeniz'e geçişine izin verdiği gerekçesiyle Türkiye'yi protesto etmesi gibi gelişmeler gerilim yaratmış ve Karadeniz'in son derece hassas güvenlik gündeminde Türkiye'nin yeniden Avrupa-Atlantik topluluğu ile RF arasında kalmasına neden olmuştur.²⁴⁸ Bu noktada Türkiye'nin Karadeniz politikasının üzerine oturduğu ayaklar şu şekilde sıralanabilir: Karadeniz'de RF'yi dışlayan bir mekanizma başarısız olacaktır; KUH'un NATO ile istihbarat paylaşması nedeniyle Aktif Çaba Harekatı'nın Karadeniz'e genişletilmesi anlamsız hale gelmiştir; Karadeniz'e girecek olan bir NATO donanması, RF'de Avrupa'nın doğusuna ilaveten güneyinde de kuşatılmışlık hissi yaratacak ve RF'de böyle bir algı oluşması bölgenin güvenlik ve istikrarını tehlikeye atacaktır; ve en önemlisi de, 70 yıldır kıyıdaş devletlerin çıkarları arasında uyum sağlayan Montrö rejiminin yıkılması herkese zarar vereceğinden rejimin devamı tüm tarafların çıkarıdır.²⁴⁹ Günümüzde Türkiye'nin, yukarıda bahsedilen öncelikler çerçevesinde RF ile işbirliği içerisinde Montrö'nün getirdiği düzenlemelerin ana hatlarını da koruyarak Karadeniz politikasını uygulamaya çalıştığı gözlemlenmektedir.

²⁴⁶ Mustafa Aydın, "Turkish Policy Towards the Wider Black Sea and the EU Connection", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, 16 (3), 2014, s. 389-391.

²⁴⁷ Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, s. 526.

²⁴⁸ Aydın, "Turkish Policy Towards the Wider Black Sea and the EU Connection", s. 390.

²⁴⁹ Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, s. 526.

İKİNCİ BÖLÜM

2. GÜVENLİĞİN TEORİK BOYUTU VE GÜVENLİKLEŞTİRME TEORİSİ

2.1. Güvenlik Nedir?

Geleneksel olarak birçok yazar güvenliğin tartışmalı bir kavram olduğu hususunda hemfikirdir.²⁵⁰ Güvenlik problemine neden olan en önemli husus hiç şüphesiz “güvensizlik” durumudur. Güvensizlik son derece karmaşık bir konu olup, bireyden globale bütün analiz düzeylerinde, kültürden sosyal hayata, ekonomiden politikaya ve askeriye kadar tüm alanları kapsamaktadır. Bu çerçevede bireyler güvensizliği tüm düzeylerde ve sektörlerde hissetmekte olup, bireysel bazda hissedilen güvensizlik kültürel, sosyal, politik ve ekonomik gerekçelerle hükümetten ya da komşularından şiddet görme endişesi gibi oldukça kişisel bir düzeyde olabileceği gibi, bireyin devletinin başka devletlerle gerilim veya problem yaşaması şeklinde devlet düzeyinde de görülebilir. Ve hatta uluslararası sistemin tamamından yayılan ekonomik faaliyetlere yönelik tehditler ya da nükleer felaketlerden kaynaklanan endişeler şeklinde daha küresel çapta da kendini gösterebilir.²⁵¹

Güvenlik, özgürlüğü tehditlerden koruma ve devletlerin ve toplumların kendi bağımsız kimliklerini ve fonksiyonel bütünlüklerini düşman olarak gördükleri değişimin zorlamalarına karşı muhafaza etme yetenekleri olarak da değerlendirilebilir. Güvenliğin en alt seviyesi hayatta kalmaktır. Ancak, makul seviyede, varlık koşullarına ilişkin mühim kaygıları da içermektedir.²⁵²

²⁵⁰ John Baylis, “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, **Uluslararası İlişkiler**, 5 (18), 2008, s. 73.

²⁵¹ Barry Buzan, “Barış, Güç ve Güvenlik: Uluslararası İlişkilerde Çatışan Kavramlar”, (Çev. Özden S. Sarı), Esra Diri (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler**, 1. Baskı içinde (165-191), İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2013, s. 169.

²⁵² Barry Buzan, “New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century”, **International Affairs**, 67 (3), 1991, s. 432-433.

Bu çerçevede güvenlik tehlikelerden korunma, güvende güvende hissetme ve şüpheden uzak olma gibi temel nosyonlarına göndermede bulunarak tanımlanmaya çalışılmaktadır.²⁵³ Ancak tanımda belirtilen tehlikeler ile şüphelerin neler olduğu son derece belirsizdir ve sübjektif güvenlik hissi güvende olunduğu anlamına da gelmemektedir. Müreffeh bir ülkede yaşayan zengin bir kişiyi örnek olarak aldığımızda bile, günlük yaşamın bizde bıraktığı imaj, güvenliğin elde edilmesi olasılığının makul bir başarı şansının çok ötesinde olduğudur. Yukarıda belirtilen ve günlük hayatta sürekli olarak karşılaşılabilecek olan tehditler, tehlikeler ve riskler zengin ya da fakir herkesi kapsamaktadır. Zenginler söz konusu tehdit, tehlike ve risklerin bazılarında (açlık, önlenemez/tedavi edilebilir hastalıklar, fiziksel sömürü, şiddet, ekonomik sömürü vb. gibi) kaçınılmazken, diğer tehdit ve riskleri (tedavisi olmayan hastalıklar, doğal afetler, nükleer savaş vb. gibi) ekonomik olarak daha kötü durumdakilerle paylaşmaktadırlar. Hatta zenginler sahip oldukları olanakların kendilerine sunduğu bazı imkanlar dolayısıyla da (uçak kazaları, kaçırılma, aşırı tüketim hastalığı vb. gibi) doğrudan bu tehdit, tehlike ve risklere maruz kalabilmektedirler. Yani, güvenlik hiçbir birey için tam değildir ve esasen çok az insan çok kısa bir süre için hayatın istikrarlı olmasının ve tahmin edilebilirliğinin sefasını sürebilir.²⁵⁴

J. Frederik M. Arends, güvenlik kavramının tarihsel olarak gelişimini ve hangi unsurlardan oluştuğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Güvenlik” kavramının tarihsel gelişimi iki aşamalıdır. İlk aşamada, Romalılar tarafından securitas biçiminde kullanılmaya başlanan, kendi içinde çelişkiler taşıyan ve dini yansımaları sahip olan kavram, Ortaçağ’ın sonunda yerini certitudo kavramına bırakmıştır. Kavram, Thomas Hobbes döneminde başlayan ikinci aşamada, modern devletin büyük paradigmatik sözcüklerinden biri haline gelmiştir. Güvenlik bu aşamada, iç savaşların önlenmesi hedefine hizmet eden otoriter “süper devlet”in –Hobbes’un felsefesinde Leviathan– doğuşu ile ilişkilendirilmiştir. İlginç bir şekilde, bu dönemde, M.Ö. 5. yüzyılda Atina emperyalizmi çerçevesinde kullanılan eski Yunanca kavramlardan biri yeniden

²⁵³ Barry Buzan, **People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era**, 2. Baskı, Brighton: WheatSheaf Books Ltd., 1983, s. 19, Güvenliğe ilişkin diğer tanımlar için bkz. Andrew Heywood, **Küresel Siyaset**, Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir (Çev.), İstanbul: Adres Yayınları, 2013, s. 33; Sinem Akgül Açıkmeşe, “Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri”, **Uluslararası İlişkiler**, 8 (30), 2011, s. 44; Baylis, a.g.e., s. 73 ve Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, “Büyük Türkçe Sözlük” (2014), http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.54f84f79c75581.25752973 (05.03.2015). Güvenliğin anlamına ilişkin tartışmalar için bkz. Bill McSweeney, **Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations**, 1. Baskı, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, s. 13-22.

²⁵⁴ Buzan, **People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era**, s. 19.

canlanmış ve böylece Hobbes'un esinlendiği klasik tarihçi Tukidides, kavramın çağdaş ve Hobbesçu anlamını etkilemiştir. Bu çerçevede, çağdaş “güvenlik” kavramı, şu üç unsurun bileşimi olarak ortaya çıkmıştır: a) Eski dönem Atinalıların, imparatorluklarının yıkılmasını önleme amaçları, b) securitas kavramını kullanan Romalıların dini vurguları, c) Hobbesçu felsefenin iç savaşları önleme hedefi.²⁵⁵

Klasik güvenlik anlayışının temellerinin daha iyi anlaşılabilmesi için Thomas Hobbes'un “Leviathan” kavramının ele alınması gerekmektedir. İçsel olarak barışçıl ilişkilerin yaratılması Hobbes'un Leviathan olarak bilinen ünlü egemen devlet anlayışı aracılığıyla ifade edilmiş olup, böylelikle iç güvenliğin yanı sıra bireysel güvenlik problemine de çözüm bulunmuştur.²⁵⁶ Hobbes, insanın kendi varlığını ayakta tutma ve sürdürme güdüsünün tüm eylemlerini belirlediğini savunmakta olup, insanın bu yapısının son derece çıkarıcı olduğuna da işaret etmektedir. Bu çıkarıcı anlayış insanların ister istemez birbirlerinin düşmanları olmasına yol açmakta olup, Hobbes bu durumu “insan insanın kurdudur” şeklinde ifade etmektedir.²⁵⁷ Bu durumda hiçbir birey ya da grubun tek başına hakimiyet ve dolayısıyla düzene dayalı bir yönetim sistemi kurmaya yetecek güce sahip olmaması nedeniyle, toplumun tüm üyeleri arasında devam eden bir iç savaş ortaya çıkmaktadır ki, Hobbes bu durumu “doğa hali” olarak adlandırmaktadır.²⁵⁸ Doğa durumunda hayatta kalmayı güvence altına alacak bir otorite olmadığı gibi, bireyler kendi varlıklarını ve mallarını çalmaya çalışan diğer bireylerin sürekli korkusu altında yaşamaktadırlar.²⁵⁹ Ancak bu durum genel bir güvensizlik ortamı yaratmakta ve insanın temel güdüsü olan kendi varlığını koruma isteğine tezat teşkil etmektedir. Bu varlığını koruma isteği ise insanları bir sözleşmeyle ellerinde bulunan güce başvurma yetkisinden devlet adına vazgeçmeye ve onu bir egemene devretmelerine neden olur. Böylece bir sözleşmeyle devlet kurulmuş olur ki, böylelikle bireyler doğa durumundan yurttaşlık durumuna geçmiş olurlar. Yani insanlar sürekli korku içinde yaşadıkları bu doğa durumundan kurtulmak için aralarında bir sözleşme yaparak tüm yetkilerinden vazgeçerek daha üst bir otorite oluştururlar ki, Hobbes bu üst otoriteyi “Leviathan” olarak adlandırmaktadır.

²⁵⁵ J. Frederik M. Arends, “Homeros’dan Hobbes ve Ötesine: Avrupa Geleneğinde “Güvenlik” Kavramı”, Mustafa Aydın ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, 1. Baskı içinde (199-223), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 199.

²⁵⁶ Barry Buzan ve Lene Hansen, **The Evolution of International Security Studies**, New York: Cambridge University Press, 2009, s. 24.

²⁵⁷ Arı, a.g.e., s. 176.

²⁵⁸ Heywood, a.g.e., s. 87.

²⁵⁹ Buzan ve Hansen, a.g.e., s. 24.

Hobbes tarafından da benimsenen ve realizmin de temel varsayımı olan insanın doğal kötülüğü ve günahkarlığı anlayışı onun bu doğal kötülüğünün sınırlandırılmasını gerektirdiğinden bir üst otoritenin varlığı zorunludur. Yani bir üst otoritenin olmaması veya var olanın da bir şekilde ortadan kalkması durumunda toplum yeniden çatışma hali olan doğa durumuna geri döner, bu ise tekrar bir üst otorite ortaya çıkmasını gerekli kılar.²⁶⁰ Bu nedenle doğa durumunun ortaya çıkardığı tehditlerden korunmanın, yani güvenliği sağlanmanın, temel yolu insanların ellerindeki güç kullanma yetkisini devredecekleri bir üst otoritenin kurulmasıdır ki, klasik güvenlik anlayışına göre bu üst otorite devlet'tir. Bu çerçevede Hobbes tarafından özellikle realist güvenlik anlayışının temelleri atılmış olmaktadır.

İç güvenliğin, dış ve askeri politikalarla uluslararası hukukun temel bir kavramı haline gelen dış güvenlikten ayrıldığı 17. yüzyılın hükümdarlık devletlerinden bu yana modern güvenlik kavramı bir hayli değişmiştir. Güvenlik, Amerikan anayasasında özgürlükle ilişkilendirilmiş ve Fransız İhtilali döneminde Yurttaş Hakları Bildirgesi güvenliği dört temel insan hakkından biri olarak ilan etmiştir. Kant'ın Ebedi Barış'ının tanımlarından etkilenen Woodrow Wilson, Milletler Cemiyeti'nin güvenlik kavramını "kollektif güvenlik" kavramı üzerine oturtmuştur. Bu kavram ilk kez Milletler Cemiyeti Paketi'nde kullanılmış ve daha sonra BM Şartı ile daha da geliştirilmiştir. Fakat iki dünya savaşı arası dönemde güvenlik kavramı hemen hemen hiç kullanılmamış, onun yerine savunma, ulusal beka, ulusal çıkar, egemenlik ya da güç gibi terimler alana hakim olmuştur.²⁶¹

20. yüzyıldan itibaren güvenlik anlayışı değişiklik göstermeye başlamış ve alan içerisinde küresel boyutta değerlendirilen sosyal ve siyasal güvenliğin yükselişine tanıklık edilmiştir. Tarihsel olarak, sosyal güvenliğin başarılı bir şekilde gelişimi, siyasal güvenliğin başarısını da küresel olarak desteklemiştir. Sosyal güvenlik kavramının yükselişi Amerikan Başkanı Roosevelt döneminde başlamış olup, büyük ölçüde 1929 Küresel Ekonomik Krizi ile bağlantılıdır. Kavram tarihi biçimini Roosevelt'in Sosyal Güvenlik Yasası'ndan almış, Atlantik Şartı (1941) ile küresel bir hedef haline gelmiş ve

²⁶⁰ Arı, a.g.e., s. 176-178.

²⁶¹ Hans Günter Brauch, "Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü", Mustafa Aydın ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, 1. Baskı içinde (167-199), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 168.

1948’de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ne girmiştir. 20. yüzyılın ortasından itibaren kavramın içeriğine ilişkin görüş birliği sağlanmış olup, sosyal güvenlik gelirleri azalan kişilerin gelirlerini, gelir elde etmek için olanakları azalan kişileri ve onların sağlıklarını korumayı amaçlayan hukuki önlemleri ifade etmek üzere kullanılmaya başlanmıştır. Siyasal güvenliğin 20. yüzyıldaki gelişimi sosyal güvenliğe nazaran daha erken bir dönemde, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra ABD Başkanı Wilson tarafından ilan edilen 14 ilke ile başlamıştır. Başkan Wilson’un ilham verdiği Milletler Cemiyeti Statüsü’nün girişinde “barış ve güvenlik” kavramlarının bileşiminden, 8. maddede ise “ulusal emniyet” kavramından söz edilmekte olup, Roosevelt’in başkanlığı sırasında dahi, emniyet ve güvenlik, dış politika alanında hala eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Güvenlik kavramının ön plana çıkması ise ancak İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra gerçekleşecektir.

ABD dış politikasının büyük hedefini tanımlamak için kullanılan “güvenlik” kavramı Roosevelt’in savaş sonrası politikasının bir parçası olmasına rağmen, esasen İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra “dış güvenlik” kavramının öneminin artmasıyla birlikte kullanımı da genişlemiştir. Bu çerçevede dış güvenlik kavramının daha çok ön plana çıkması ile birlikte, güvenlik, dış güvenlik meseleleriyle ilişkilendirilmeye başlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı’nın sonu ve Soğuk Savaş’ın başlangıcı ABD dış politikasındaki dönüm noktalarını temsil etmekte olup, bu çerçevede ABD’nin bundan sonra takip etmesi gereken güvenlik politikasına ilişkin ikili bir ayrıma gidildiği de gözlemlenmektedir. Bunlardan ilki ABD’nin İkinci Dünya Savaşı sonrası güvenlik politikasının tüm dünyayı kapsaması gerektiğini ileri süren “ortak güvenlik modeli”, diğeri ise 1949’da SSCB ile karşıtlığın belirginleşmesi çerçevesinde ABD ile müttefiklerinin karşılıklı güvenliğinin sağlanması modelidir. ABD bu modellerden ilkinin benimsemiş olup, 1945’den itibaren de uygulamaya koymuştur.²⁶²

Güvenlik politikasının ulusal egemenliğin toprak, halk ve yönetim sistemi bakımından savunulması şeklindeki, güvenliğin mekansal boyutuna ilişkin klasik hedefleri, 20. yüzyılın son çeyreğinde hız kazanan küreselleşme ve bölgesel bütünleşme eğilimleri sonucunda önemini yitirmeye başlamıştır. Bu klasik güvenlik hedeflerinin yerini ise ekonomik karşılıklı bağımlılık, bazen rekabete de dönüşen Atlantik ötesi ile Avrupa’nın

²⁶² Arends, a.g.e., s. 217-218.

siyasi hedefleri ve teknolojik gelişmeler almıştır. 1990’lardan itibaren, gerek finans, üretim ve ticarete gerekse de bilgi ve kitle iletişim araçlarında küreselleşmenin yol açtığı insan, sermaye ve mal hareketlerinde sınırların ortadan kalkması (de-borderization) ile uluslararası ilişkilerin, temel egemen varlıkları olarak kabul edilen, devletlerin sınırlarından bağımsız hale gelmesi (de-territorialization) süreçleri eşzamanlı olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca, çok-etnikli devletlerin topraklarının parçalanması süreciyle birlikte toprakların etnik ve dinsel çizgiler ile belli bölgelerdeki toprak egemenliği iddiaları doğrultusunda yeniden çizilmesi (re-borderization) yeni dönemin gerçeklikleridir. Yeni dönemde güvenlik tehlikeleri için de farklı kavramlar kullanılmaya başlanmış olup, klasik sert (askeri) güvenlik tehlikelerinin yanı sıra yumuşak (uyuşturucu, insan kaçakçılığı, göç) güvenlik konularına ilişkin tehditler, hassasiyetler, çatışma alanları, belirsizlikler ve riskler de ön plana çıkmaya başlamıştır.

Bu çerçevede artık çevresel güvenlik, gıda güvenliği, küresel sağlık güvenliği, enerji güvenliği ve geçim güvenliği gibi sektöre-özel güvenlik kavramları da yaygın olarak kullanılmaya başlanmış olup, bu durumun bir sonucu olarak siyasi ve bilimsel güvenlik kavramlarının içeriğinin de değiştiği söylenebilir. Kısaca 20. yüzyılda güvenlik kavramının seyri şu şekildedir: Milletler Cemiyeti Misakı “kollektif güvenlik” kavramını ilk kez ortaya koymuş, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra “ulusal güvenlik” kavramı ABD’nin küresel rolünü meşrulaştırmak için kullanılmış ve 1990’dan sonra ise güvenlik kavramı genişleyerek derinleşmiş²⁶³ ve günümüzde uluslararası terörizm, küresel finans sisteminin çöküşü, küresel ısınma ve nükleer kazalar²⁶⁴ gibi yeni kavramların da politik gündeme eklenmesiyle daha da genişlemiştir. Görüldüğü üzere kavram devleti temel alan “sert” ulusal güvenlik bakış açısından, küreselleşmenin tetiklediği ve devletin sınırlarını aşan yeni “yumuşak” güvenlik gündemlerine doğru evrilmiştir.

2.2. Güvenliğin Teorik Boyutu: Yaklaşımlar ve Tartışmalar

Güvenlik kavramı öncelikli olarak klasik realist ve liberal okullar tarafından ele alınmıştır. Realistler, egemen devletin varlığı dolayısıyla iç politikayı düzenli ve istikrarlı olarak kabul etmelerine karşın, uluslararası alanı anarşik ve dolayısıyla da tehlikeli ve

²⁶³ Brauch, a.g.e., s. 176-177.

²⁶⁴ Baylis, a.g.e., s. 77.

istikrarsız olarak değerlendirmeleri nedeniyle güvenliği, uluslararası politikanın acil bir sorunu olarak görmüşlerdir. Realist bakış açısından uluslararası sistemdeki en önemli aktör devletler olduğu için güvenlik genellikle ulusal güvenlik çerçevesinde anlaşılmıştır.²⁶⁵ Bu nedenle güvenlik çalışmalarındaki hakim konsept ulusal güvenlik olup, bu konsepte eleştirel ve genişleyen bakış açılarının birbirleriyle mücadele halinde olduğu “Realist Stratejik Güvenlik Konsepti” de denmektedir. Realist güvenlik konsepti, devleti temel özne, gücün kullanımını ana mesele, dış tehditleri öncelikli, güvenlik politikalarını radikal tehditlerle ve acil önlemlerin benimsenmesiyle ilgili olarak tanımlamakta ve güvenliği pozivist rasyonel epistamojiler aracılığıyla incelemektedir.²⁶⁶

Realistler için temel özne olan devletler, 1648 Vestfalya Anlaşması’ndan bu yana uluslararası sistemin en güçlü aktörleri olarak kabul edilmektedirler. Devletlerarası ilişkileri düzenleyen devletten daha üstün bir otoritenin bulunmadığı sistemde devletler siyasi olarak temel meşruiyet kaynağını teşkil etmektedirler. Bu çerçevede devletler, bir üst otoritenin bulunmadığı sistemde varlıklarını devam ettirebilmek için sadece kendilerine dayanabileceklerinden, güvenlik hususu da devletlerin temel sorumluluğu olmaktadır.²⁶⁷

Ayrıca, realistler uluslararası politikayı, tüm politikalar gibi, bir güç mücadelesi olarak değerlendirdiklerinden, uluslararası politikanın nihai amacı ne olursa olsun, birincil amacının her zaman “güç” olduğuna dikkat çekmektedirler. Örneğin devlet adamları ya da insanlar nihai olarak özgürlük, zenginlik veya gücün kendisinin arayışı içinde olabilirler ve amaçlarını dinsel, felsefi, ekonomik veya sosyal bir ideal üzerinden tanımlayabilirler, ancak uluslararası politika aracılığıyla bu amaçlarını gerçekleştirmeye çabaladıklarında “güç” için çabalamış olurlar.²⁶⁸ Yani realistler devletler arasında uluslararası sistem düzeyinde yapılan mücadeleyi bir “güç” mücadelesi olarak değerlendirmektedirler.

Bu çerçevede uluslararası sistem, devletlerin kendi güvenliğini komşularının aleyhine korumaya çalıştığı oldukça sert (gerekirse askeri yöntemlerin kullandığı) bir alan olarak değerlendirilmiş ve devletlerarası ilişkiler ise devletlerin sürekli olarak birbirinden faydalanmaya çalıştığı bir “güç” mücadelesi olarak görülmüştür. Bu görüşe göre, Kantçı

²⁶⁵ Heywood, a.g.e., s. 46.

²⁶⁶ Buzan ve Hansen, a.g.e., s. 21.

²⁶⁷ Baylis, a.g.e., s. 71.

²⁶⁸ Hans J. Morgenthau, **Politics Among Nations: The Struggle Power and Peace**, Chicago: Borzoi Book, 1948, s. 13.

anlamda bir kalıcı barışın sağlanması mümkün olmayıp, devletlerin tek yapabileceği, aralarından birinin sistemi tamamen ele geçirmesini önlemek için diğerlerinin gücünü dengelemeye çalışmaktır.²⁶⁹

Bununla birlikte askeri güvenlik üzerine bu şekilde odaklanması, devletleri “güvenlik ikilemi” olarak bilinen temelde birbirleriyle devingen, rekabetçi bir ilişki içerisine sokmaktadır.²⁷⁰ Güvenlik ikilemi fikri 1950’li yıllarda John Herz tarafından ortaya atılmıştır. Güvenlik ikilemi anlayışına göre, sistem içerisindeki devletlerin herbiri kendi önlemlerini savunucu, diğerlerinin önlemlerini ise potansiyel olarak tehditkar olarak yorumladıklarından, bir devlet için güvensizliği tetikleyen kendine-yardım teşebbüslerinin, otomatik olarak (niyetlerine bakılmaksızın), diğerlerinin de güvenlik ihtiyacını gidermek için gerekli eylemlere girişmesine neden olacağını açıklayan yapısal bir nosyondur.²⁷¹ Bu çerçevede güvenlik ikilemi, devletlerarası siyasetin özüne inerek, uluslararası politikanın tam bir özet ikilemini teşkil etmektedir. Dolayısıyla, bu ikilem, devletlerarası güvensizliğin, anarşik koşullarda yaşayanlar için kaçınılmaz bir kader olduğuna işaret etmektedir.²⁷²

Klasik realizm gibi neorealizm de gücün hakimiyetini ve devletlerarasındaki çatışmaların kaçınılmazlığını kabul etmesine ve bu hususları pradiğmanın merkezine yerleştirmesine karşın, yapı kavramını ele alışı bakımından klasiklerden ayrılmaktadır. Bu çerçevede Waltz, uluslararası siyasetin ancak, klasik realizmin birim düzeyindeki açıklamalarında, uluslararası sistemin yapısının etkisinin de göz önünde bulundurulması suretiyle anlaşılabilirliğini iddia etmektedir. Waltz, neorealizmin yapının eylemler ve onların sonuçları üzerindeki etkisine vurgu yaptığını ve klasik realistlerin iddia ettiği gibi savaşa girmek için ortada herhangi bir neden bulunmadığında sadece insan doğasından kaynaklanan güç arzusunun yeterli olacağı varsayımını reddettiğini belirterek, uluslararası sistemin yapısının önemine vurgu yapmaktadır. Yani Waltz birim düzeyindeki nedenlerin yapı düzeyindeki nedenlerle etkileşim halinde olduğunu, bu nedenle, klasik realistlerin iddia ettiği gibi, sadece birim düzeyinden yola çıkarak yapılan yorumların yanıltıcı olabileceğini dile getirmektedir. Ona göre hem birim hem de yapı düzeyinin incelenmesine

²⁶⁹ Baylis, a.g.e., s. 71-72.

²⁷⁰ Heywood, a.g.e., s. 46.

²⁷¹ Buzan, **People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era**, s. 3-4.

²⁷² Heywood, a.g.e., s. 46.

olanak tanıyan bir yaklaşım, ancak bir sistem içerisinde meydana gelen değişimleri ve sürekliliği açıklayabilir.²⁷³

Bu çerçevede neorealist yazarlara göre, güvenlik veya güvensizlik, büyük ölçüde uluslararası sistemin yapısının sonucu olup, anarşik yapının genel olarak sürekli olduğu kabul edilmektedir. Bunun anlamıysa, uluslararası politikanın gelecekte de geçmişteki gibi şiddete eğilimli olacaktır.²⁷⁴

Ayrıca neorealist perspektif gücün kutupluluğuna ilişkin bir iddiaya da dayanmaktadır. Buna göre eğer sistem iki-kutuplu değilse, tek-kutuplu ya da çok-kutuplu olması gerekir (veya karşımı). Bu tartışma da büyük ölçüde, neorealizmin küresel politik yapıyla bu yapının güç dengesi mantığıyla etkileşiminin belirlediği uluslararası sistem içerisindeki maddi gücün dağılımına ilişkindir. Uluslararası güvenliğin Soğuk Savaş sonrası yapısı yorumlandığında, küresel seviyedeki (iki-kutupluluğun sonu) güç yapısında bir değişim olduğu varsayılmakta ve neorealizmin güvenliğe ilişkin çıkarımlarda bulunmak için bu değişimin doğasını anlamlandırmaya çalışıldığı ifade edilmektedir. Neorealizm küresel seviyenin önceliğini tartışmamaktadır. Onun değişime ilişkin araştırmaları bu seviyedeki opsiyonların kapsamını dar bir çerçeve ile sınırlamaktadır: tek-kutupluluk ya da çok-kutupluluk.²⁷⁵

Bu çerçevede önde gelen neorealist yazarlardan John J. Mearsheimer özellikle Soğuk Savaş'ın tamamen sona erdiği bir senaryoyu incelediği çalışmasında, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan beri beliren çift-kutuplu yapının çok-kutuplu bir yapıya evrilmesi halinde, bundan sonrası için son derece karanlık bir tablo öngörmektedir. Mearsheimer böyle bir durumda Avrupa'da büyük krizler yaşanması beklentisinin yanı sıra savaş beklentisinin de belirgin bir şekilde artmasının muhtemel olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca süper güçlerin olmadığı bir dünyanın, 20.

²⁷³ Kenneth N. Waltz, "Yeni Gerçekçilik Kuramına Göre Savaşın Kökeni", (Çev. Ezgi Yağ), Esra Diri (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler**, 1. Baskı içinde (443-457), İstanbul: Özener Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti., 2013, s. 445.

²⁷⁴ Baylis, a.g.e., s. 72.

²⁷⁵ Barry Buzan ve Ole Waever, **Regions and Powers: The Structure of International Security**, New York: Cambridge University Press, 2003, s. 6.

yüzyılın ilk 45 yılı kadar olmasa da, şiddete önemli ölçüde meyilli olacağını iddia etmektedir.²⁷⁶

Neorealist perspektif devletler arasında işbirliğinin olduğunu ve/veya olabileceğini kabul etmektedir. Fakat işbirliğinin sınırları vardır ve bu sınırlar “Herhangi bir seviyedeki işbirliğinin yok edemeyeceği hakim güvenlik rekabeti mantığına dayanır”. Bu güvenlik rekabeti mantığının devletler arasındaki işbirliğini imkansız kılması uzun dönemli hakiki bir barışın veya devletlerin güç için rekabet etmediği bir dünyanın sağlanmasını imkansız kılmaktadır.

Hem klasik realistler hem de neorealistler, dünyayı gördükleri gibi açıklamayı amaçlamakta olup, pozitivist bir bakış açısıyla, geleceği tahmin etmek için temel oluşturacak, kalıcı olarak geçerli evrensel kavramlar ve kanunlar geliştirmeye çalışırlar. Oluşturulan bu (sözde) kalıcı olarak geçerli evrensel kavramlar ve kanunlara göre geçmişte dünya büyük ölçüde şiddete eğilimli olduğu için, geleceğin de bu şekilde devam etmesinin muhtemel olduğunu öngörürler. Bu çerçevede realistler (klasik ya da neo) geçmişten çıkarılan derslerin, güvenliği sağlamanın en iyi yolunun “güç” yönünde çabalamak olduğuna işaret ettiğini dile getirmektedirler.²⁷⁷

Diğer taraftan realizmin devlet-merkezli ulusal güvenlik ve kaçınılmaz güvenlik ikilemi fikirleri liberal teori tarafından sorgulanmaktadır. Liberal fikir ve teorilerin temelleri Kant’ın²⁷⁸ “evrensel ve ebedi barış” olasılığına olan inancı, Thomas Aquinas gibi “haklı savaş”²⁷⁹ düşünürlerinin fikirleri ile Ortaçağa kadar uzanan çok daha eski bir idealist

²⁷⁶ John J. Mearsheimer, “Geleceğe Dönüş: Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa’da İstikrarsızlık”, (Çev. M. Polat Kalafatoğlu ve Muhammed Aydın), Esra Diri (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler**, 1. Baskı içinde (567-619), İstanbul: Özener Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti., 2013, s. 567-568.

²⁷⁷ Baylis, a.g.e., s. 72-73.

²⁷⁸ Kant, insanlığa tabiat hali hakim olduğu sürece savaşları önlemenin imkansız olduğunu savunmaktadır. Bu noktaya kadar onu, realist düşünürlerden ayırmak pek kolay olmamakla birlikte, Kant bu noktada durmayarak, onun ötesinde “Ebedi Barış”’a da inanmakta ve önlenemeyen savaş gerçeğini ebedi barışın yolunu açacak şekilde, bazı devletleri (adil olmayan devletleri) barışçı hale getirmek amacıyla kullanmak gerektiğini telkin etmektedir. Ancak bu suretle savaş ile adaletin bağdaşabileceğini savunmaktadır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Ali L. Karaosmanoğlu, “Muhteşem Ortaklık: Kant ve Clausewitz”, Mustafa Aydın ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, 1. Baskı içinde (3-17), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 8.

²⁷⁹ Haklı Savaş anlayışı, savaşın ahlaki kriterler çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği ve haklılaştırılabileceği varsayımına dayanır. Yani, savaş temelde güç veya çıkar peşinde koşmakla açıklayan realizm ile savaş veya şiddetin ahlaki bir haklılığının olabileceğini reddeden pasifizm arasında bir yerde bulunur. Haklı savaş anlayışını benimseyen düşünürlerin düşünceleri iki noktaya dayanmaktadır: 1- İnsan doğası iyi ya da kötü olarak değiştirilemez ikisinin karşımından oluşur. İnsanlar

teorileştirme geleneğine dayanmaktadır ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan Uluslararası İlişkiler disiplini üzerinde dikkate değer derecede etki yapmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında İtilaf Devletleri ile Almanya arasında imzalanan liberal temelli Versay Barış Antlaşması'nın başarısız oluşu, uluslararası politikada realist fikirleri güçlendirmiş olup, liberalizm tekrar ancak 1970'lerden itibaren, bu sefer neoliberalizm olarak artan bir şekilde dikkat çekmeye başlamıştır. Ayrıca Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte hızlanan küreselleşme akımı ile 1990'larda hız kazanan yeni demokratikleşme dalgası liberal teoriye yeni bir ivme kazandıran gelişmelerdir.²⁸⁰

Bireyi temel almakta olan liberalizm, bireyin güvenliğinin ve özgürlüğünün sağlanması ve korunması hususunda devleti temel aktör olarak görmekte ve özellikle neoliberal teori kapsamında bireylerin yanı sıra uluslararası kurumlar, çokuluslu şirketler ve sivil toplum kuruluşları gibi devlet-dışı aktörleri de analiz birimi olarak kabul ederek, analize dahil etmektedir. Realizmin devletlerarası güç politikalarına odaklanan çatışmacı yaklaşımının tersine, liberalizm işbirliği odaklı bir güvenlik anlayışı ortaya koymakta olup, yine realist teorinin aksine uluslararası ilişkileri “sıfır toplamı bir oyun” olarak görmemekte ve “nispi kazanç” yerine “mutlak kazanç” anlayışına vurgu yaparak aktörlerin işbirliğine yönelmeleri halinde tarafların tamamının kazançlı çıkacağını ileri sürmektedir.²⁸¹

Bu çerçevede liberalizmin tüm versiyonlarının odak noktası rekabet halindeki çıkarlar arasındaki uyum ve denge kavramı olup, bireyler, gruplar ve bu çerçevede devletlerin kendi çıkarlarını takip edebileceklerini, ancak nihayetinde doğal bir dengenin kendisini kabul ettireceğini ileri sürmektedir. Yani liberal teorinin kökeninde rakip çıkarların birbirini tamamlaması vardır ve çatışma hiçbir zaman uzlaştırılmaz değildir. Liberal teorideki anahtar temalar ise şunlardır: 1- Karşılıklı bağımlılık liberalizmi, 2-

iyi olmaya çabalasalar da diğer insanları öldürmek gibi ahlak dışı davranış gösterme potansiyelini her zaman içlerinde taşırlar. Yani savaş, bu manada, kaçınılmazdır. 2- Savaş ahlaki kısıtlamalara tabi tutularak, neden olduğu acı azaltılabilir. Savaşan taraflar haklı savaş ilkeleri ile savaş hukukunu benimsedikçe, daha az savaş olacak ve savaşın neden olduğu yıkım azalacaktır. Yani haklı savaş ilkesinin teorisyenleri savaşın amacının barış ve adaleti sağlamak olduğunu iddia etmektedirler. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Heywood, a.g.e., s. 309-313.

²⁸⁰ Heywood, a.g.e., s. 94.

²⁸¹ Atilla Sandıklı ve Bilgehan Emeklier, “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm”, Atilla Sandıklı (Ed.), **Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri**, 1. Baskı içinde (3-71), İstanbul: BİLGESAM Yayınları, 2012, s. 13.

Cumhuriyetçi liberalizm ve 3- Liberal kurumsalcılık.²⁸² Karşılıklı bağımlılık liberalizmi, ticaret ve ekonomik ilişkilerle ilgili fikirlere dayanmakta olup, ekonominin devletleri birbirine bağlayarak, hem birbirlerini daha iyi tanımalarını sağladığını, hem de savaşın ekonomik maliyetini artırarak, devletlerarasındaki savaşları imkansız hale getirdiğini savunmaktadır. Cumhuriyetçi liberalizm, “demokratik barış tezi” çerçevesinde demokratik devletlerin birbirleriyle savaşmayacağını iddia etmektedir. Liberal kurumsalcılık ise egemen devletlerin arzularını sınırlandırabilecek temel “dışsal” mekanizmanın uluslararası örgütler olduğunu belirterek, söz konusu örgütlerin yaygınlaşmasının ülkeler arasındaki savaş riskini azaltacağını ve dünyanın daha barışçıl bir yer haline gelmesine katkıda bulunacağını savunmaktadır.²⁸³

Bu nedenle liberalizm devlet-merkezli ulusal güvenlik ve kaçınılmaz güvenlik ikilemi fikirlerini sorgulamaktadır. Öncelikle karşılıklı bağımlılık liberalizmi çerçevesinde devletlerarasındaki ekonomik ilişkilere (ve bu çerçevede ticarete) vurgu yapmakta olan liberal güvenlik anlayışı, devletlerin uluslararası ticaretle birbirlerine bağlanması yoluyla, savaş nedeniyle kaybedebileceklerinin maliyeti artırılarak uluslararası seviyede güvenliğin sağlanabileceğine dikkat çekmektedir.

Ancak ilerleyen dönemde, saldırganlığa karşı en iyi direnişin bir grup devletin birleştirilmiş tepkisiyle olabileceği inancının bir yansıması olarak kolektif güvenlik üzerinde de durulmaya başlanmıştır. Bu görüş dikkatleri ulusal güvenlik fikrinden daha geniş bir olgu olan uluslararası güvenliğe yöneltmiştir.²⁸⁴ Uluslararası güvenliğin sağlanmasında kurumların önemine dikkat çeken bu anlayış liberal kurumsalcılık olarak adlandırılmaktadır. Liberal kurumsalcılar uluslararası kurumların işbirliği ve istikrarı sağlamada “yapısal realistlerin” kabul ettiğinden daha fazla önemi olduğunu savunmakta olup, Keohane ve Martin kurumların bilgi sağlama özelliğine sahip olduklarını, işlem maliyetlerini azalttıklarını ve taahhütleri daha güvenilir kılabilindiklerini, koordinasyon için merkez oluşturabildiklerini ve karşılıklılık anlayışının gelişmesine ve işlemesine katkıda bulunabildiklerini dile getirerek, bu öneme dikkat çekmektedirler.²⁸⁵

²⁸² Heywood, a.g.e., s. 94

²⁸³ Liberal teoremin anahtar temaları Heywood’dan özetlenmiş olup, bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Heywood, a.g.e., s. 95-99.

²⁸⁴ Heywood, a.g.e., s. 46.

²⁸⁵ Baylis, a.g.e., s. 78.

Ulusların ve bireylerin ortak çıkar ve hedefleri paylaştıklarının farkında olmalarının yanı sıra sorunlarını çözmeye en iyi yolu olarak işbirliğini tercih etmeleri sonucunda ortaya çıkan uluslararası kurumsallaşmayla işlerlik kazanacak olan kolektif güvenlik sistemi, geliştireceği ortak norm ve kurallar aracılığıyla devletlerin demokratikleşmesini sağlayarak yeni bir boyut kazanmaktadır. Bu bakış açısına göre kolektif güvenlik sistemi, demokratik barış kuramının demokratik devletlerin birbirleriyle savaşmayacağı tezinden hareketle sağlıklı bir biçimde işleyebilecektir.²⁸⁶ Realistler gibi devletlerin kendi çıkarlarını takip ettiğini belirten liberaller, böyle bir dünyada, mütakabiliyet temelinde faaliyet gösteren uluslararası kurumların sürdürülebilir bir barışın ögesi olabileceklerini iddia ederek, uluslararası kurumların savaşı yok etmesinin muhtemel olduğuna inanmasalar da devletler arasında daha sağlam bir işbirliğinin sağlanmasına yardım edebileceklerini savunmaktadırlar.²⁸⁷

Ayrıca liberal kuramlar, uluslararası sistemde aktörler arası işbirliği kanallarının nasıl oluşturulacağı üzerine yoğunlaşarak güvenliğin tesisine yönelik bir yol haritası da ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Buna göre aktörler arasındaki ilişkiler; uluslararası normlar, kurallar ve rejimler aracılığı ile ortak güvenliğe dayalı bir kimlik kazanabilir. Böylelikle belirli standartlar çerçevesinde gerçekleştirilen ilişkilerin çatışmaya dönme olasılığı sınırlandırılarak, uluslararası güvenlik sistemi sağlamlaştırılmış olur.²⁸⁸

Ancak günümüzde güvenliğin gündemi pek çok bakımdan değişmiştir. Bu çerçevede, bir taraftan güvenlik ikileminin ima ettiği çatışma başlangıçları ile gerilimlerin görülmediği “barış bölgeleri”nin genişlemesi değişen gündeme dahil edilebilir. Böylece küreselleşmeyle bağlantılı olarak artan karşılıklı ekonomik bağımlılık ve demokrasinin gelişmesiyle, uzlaşmazlıkları yönetmek ve savaştan kaçınmak için “güvenlik rejimleri”²⁸⁹ ya da “güvenlik toplumları” ortaya çıkmaya başlamıştır. Diğer taraftan 11 Eylül olayları ve bu çerçevede genel olarak terörizm tehdidi, devlet-dışı aktörlerden kaynaklandığı ve modern dünyanın artan karşılıklı bağlanmışlığını kötüye kullandığı için yeni güvenlik tehditlerinin doğuşunu simgelemektedir. Güvenlik tehditlerinin aldığı bu yeni yapı, ulusal güvenlik anlayışının yerini küresel güvenliğe bırakmasına neden olmuştur.

²⁸⁶ Sandıklı ve Emeklier, a.g.e., s. 13-14.

²⁸⁷ Baylis, a.g.e., s. 78.

²⁸⁸ Sandıklı ve Emeklier, a.g.e., s. 14.

²⁸⁹ Güvenlik rejimi, devletler ve diğer aktörler arasındaki çatışmaların barışçıl çözümünü garanti altına almak için oluşturulmuş bir işbirliği çerçevesidir. Bkz. Heywood, a.g.e., s. 46.

Bu hususa ilişkin bir diğer gelişme ise güvenlik kavramının “insani güvenlik” olgusuyla bağlantılı olarak yeniden değerlendirilmesidir. İnsani güvenliğe olan ilginin artışının iki nedeni vardır. Bunlardan ilki Soğuk Savaş sonrası dönemde devletlerarası savaşların azalması ve söz konusu savaşların yerini devletlerin içinden kaynaklanan iç savaş, isyan ve toplumsal karşılıklardan kaynaklı şiddet içeren tehditlere bırakmasıdır. İkincisi ise, modern dünyada halkın yaşamını ve güvenliğini devam ettirmesine yönelik tehditlerin genel olarak çevresel yıkım, bulaşıcı hastalık, mülteci krizleri ve kaynak kıtlığı gibi askeri olmayan tehditlerden kaynaklandığının farkedilmesidir.²⁹⁰

Soğuk Savaşın sona ermesi ile hızlanan küresel dönüşüm, realist ve neorealist yaklaşımlara karşı çıkan bazı yazarların alternatif yaklaşımlar geliştirmeleri için elverişli bir ortam hazırlamıştır. Söz konusu dönemde ortaya çıkmaya başlayan post-pozitivist temellere sahip bir teori olan sosyal inşacılık da bu alternatif yaklaşımlardan biridir. İnşacı analiz, kendi anlayışımızdan bağımsız, bizim dışımızda hiçbir sosyal ya da siyasal gerçeklik olmadığı fikrine dayanmakta olup, bu çerçevede inşacılar sosyal hayatı somut nesnelerden oluşan bir dış dünya anlamında görmez, bunun yerine onu insanların içinde yer alan bir gerçeklik olarak değerlendirmektedirler. Bireyler ya da toplumsal gruplar şeklindeki insanlar son tahlilde içinde yaşadıkları dünyayı inşa ederler ve bu kurgulara göre hareket ederler.²⁹¹ İnşacı bakış açısına göre amaç yaşadığımız dünyayı açıklamak değil bu dünyayı en iyi şekilde anlamanın yöntemini keşfetmektir.

Alexander Wendt gibi post-pozitivist sosyal inşacılar uluslararası politikaya neorealistlerden farklı bir biçimde yaklaşırlar.²⁹² Neorealist teori ile inşacı teorinin asıl ayrıldığı nokta yapının neden oluştuğuna ilişkin varsayımlarına dayanmaktadır. Neorealistler yapının sadece maddi kapasitenin dağılımından meydana geldiğini düşünürken, inşacılar onun sosyal ilişkilerden oluştuğunu da düşünmektedirler. Bu çerçevede sosyal yapıların paylaşılan bilgi, maddi kaynaklar ve uygulamalar gibi üç unsuru bulunmaktadır. Sosyal yapılar kısmen ortak anlayışlar, beklentiler veya bilgi tarafından tanımlanmakta olup, bu hususlar aktörlerin durumunu tayin etmekte ve onların ilişkilerinin doğasını işbirlikçi ya da çatışmacı olarak tespit etmektedirler.²⁹³

²⁹⁰ Heywood, a.g.e., s. 46-48.

²⁹¹ Heywood, a.g.e., s. 104.

²⁹² Baylis, a.g.e., s. 79.

²⁹³ Alexander Wendt, “Constructing International Politics”, *International Security*, 20 (1), 1995, s. 73.

İnşacı teoride ortak bilginin biçimine yapılan vurgu da önemlidir. Sosyal yapılar ekonomik kaynaklar gibi maddi unsurları içerse de, bu maddi unsurlar esasen içinde bulundukları toplumda beliren ortak bilginin biçimi aracılığıyla anlam kazanmaktadırlar. Onlar realistlerin benimsediği güç politikası anlayışının ancak devletler bunu uluslararası politikanın temel kuralı olarak kabul ettikleri sürece anlam taşıdığını iddia etmektedirler. İnşacılara göre güç politikaları devletlerin davranış biçimlerini belirleyen fikirler olup, devletlerarası davranışın bütününe açıklayamaz. Bu çerçevede devletlerarasındaki ilişkilerde güven verme politikalarının tercih edilmesinin devletlerin daha barışçıl bir güvenlik toplumuna yol almalarını sağlayacak ortak bir bilgi yapısının ortaya çıkmasına yardım edebileceğini iddia etmektedirler.²⁹⁴

İnşacılara göre güvenlik, aktörlerin onu ne şekilde anlamlandırdıklarına göre öznelararası olarak kurgulanır. Bu nedenle güvenliğin baskın bir şekilde normatif bir öze sahip olduğunu iddia etmektedirler.²⁹⁵ Bu çerçevede inşacı analiz klasik realizmin güç merkezli olarak yorumladığı güvenlik kavramını öznelararası bir süreç olarak açıklamakta ve kimlik temelinde bir güvenlik anlayışı inşa etmeye çalışmaktadır. Bu çerçevede realist güvenlik anlayışında ön planda olan askeri kapasite ve teknoloji gibi gücün maddi bileşenleri ikinci plana atılarak, kimlik merkeze yerleştirilmekte ve aktörlerin uluslararası sistemdeki davranış biçimlerini belirleyen değişkenlerin başına kimlik getirilmektedir. Yani devletleri çatışmaya ya da uzlaşmaya iten ana unsur kimlikleri olup, devletlerin güven ilişkilerini de kimlikleri belirlemektedir.²⁹⁶

Bu husus sosyal inşacılığın en çok bilinen formüllerinden olan, Wendt'in "Anarşi devletler ondan ne anlıyorsa odur." anlayışıyla ortaya konmakta olup, bu çerçevede devletlerin davranışları neorealistlerin iddia ettiği gibi uluslararası sistemin yapısı tarafından değil, özel olarak devletlerin bakışları açıları tarafından belirlenmektedir. Yani bazı devletler anarşiyi tehlikeli olarak görürken, diğerleri onları özgürlük savaşçıları olarak değerlendirmektedir. İnşacı yaklaşıma göre burada önemli olan devletlerin karşı karşıya bulunduğu dış dünyadaki nesnel koşullar değil, devletin kendi kimliği ve diğerlerini nasıl

²⁹⁴ Baylis, a.g.e., s. 79-80.

²⁹⁵ Brauch, a.g.e., s. 169-170.

²⁹⁶ Sandıklı ve Emeklier, a.g.e., s. 40.

gördüğüdür.²⁹⁷ Başka bir deyişle kimlik, bir ülkenin diğerlerini dost ya da düşman olarak kategorize etmesinde veya ötekileştirmesinde temel değişkendir.

Bu nedenle, inşacı güvenlik anlayışına göre bir aktörlerin güvende olma ya da olmama durumunu belirleyen temel faktör ötekileri nasıl algıladığıdır. 11 Eylül terör saldırılarından sonra Batı'da Müslümanlara karşı artan önyargılar ve bu çerçevede uygulanan politikalar, kimlik ve algılamaların güvenlik anlayışı üzerindeki etkisini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu örnekten yola çıkarak devletlerin güvenlik politikalarını kimlik ya da algıları üzerinden yarattıkları sanal düşman ya da tehditlere karşı oluşturabildikleri ve bu yolla sanal tehdit ya da düşmanlara karşı dizayn ettikleri güvenlik önlemlerini meşrulaştırebildikleri görülmektedir. Bu çerçevede kimliksel aidiyet ve önyargıların yaygınlaştığı küresel sistemde, güvenliğin devletlerarası olmaktan çıkarak toplumlararası ve hatta öznelerarası boyutları da içeren yeniden yapılandırma sürecine uğradığı söylenebilir.²⁹⁸

Ayrıca inşacı yaklaşımın güvenlik ikilemi anlayışını yeniden inşa ederek, bu hususta da literatüre önemli bir katkıda bulunduğu görülmektedir. Neorealistlerin bir devletin kendi güvenliğini artırmaya çalışırken diğerlerinin güvenliğini azaltması şeklinde tanımladığı güvenlik ikilemi, inşacılar tarafından, devletlerin birbirlerinin niyetlerine ilişkin en kötü tahminleri yapmalarına neden olacak kadar şüpheli oldukları öznelerarası anlayışlardan oluşan bir sosyal yapı şeklinde tanımlanmakta olup, onlara göre güvenlik ikilemi bir kural değil bir istisnadır ve tanrısal davranışlar olmayıp, uygulamaların bir ürünüdür.²⁹⁹ Bu çerçevede inşacı kuramın güvenlik ikilemi modelini İran nükleer kriziyle somutlaştırmak mümkün olup, tarafların karşılıklı algılama, önyargı, toplumsal benliğe yerleşmiş mağduriyet hissi, sahip olma ya da olamama duygusu ve çift taraflı güvensizlik hali gibi psikolojik parametreleri, kriz sürecindeki çözüm arayışlarına darbe indirebilmekte ve tarafları güvensizlik çıkmazına sokabilmektedir.

Nihayetinde inşacı kuram, kimlik ve güvenlik arasındaki bağlantıyı açıklamaya çalışarak klasik güvenlik anlayışına yeni bir boyut getirmiş olup, bu yönüyle farklı bir bakış açısı sunan inşacılar, realizm gibi çatışma kavramı üzerinde durarak klasik güvenlik

²⁹⁷ Heywood, a.g.e., s. 105.

²⁹⁸ Sandıklı ve Emeklier, a.g.e., s. 40-41.

²⁹⁹ Wendt, a.g.e., s. 76-77.

anlayışını yeniden yorumlamıştır. Bu nedenle inşacı kuramın, realist anlayışın çatışmayı, güç arayışı ve devlet eksenli olarak meşrulaştıran anlayışını, kimlik arayışı ve toplum çerçevesinde yeniden inşa ettiği söylenebilir. Bu çerçevede realizm ile liberalizm arasında bir ara perspektif olarak değerlendirilebilecek olan inşacılık, sosyal gerçekliğe odaklanan analizleriyle güvenlik çalışmalarında ön plana çıkmaktadır.³⁰⁰

Realistler, devlete merkezi bir rol vermeleri sebebiyle sıklıkla eleştirilmişlerdir. Bu eleştirileri yüksek sesle dile getiren alternatif teorilerden bir diğeri ise eleştirel teoridir. Eleştirel teoriye göre devletler, güvensizlik problemini çözmek yerine problemin temelinde yer aldıkları için analizin odak noktasında yer almamalıdır. Bu bakış açısından devletler kendi halklarına güvenlik sağlayabilecekleri gibi, temel tehdit kaynağını da teşkil edebilirler. Bu nedenle eleştirel teoriye göre devlet yerine bireye odaklanılmalıdır. Ayrıca güvenliğin, en iyi şekilde, bireyleri normal koşullarda yapabileceklerinden alıkoyan sosyal, ekonomik, siyasi vb. gibi kısıtlamalardan özgür kılınması şeklinde tanımlanan bireysel özgürleşme ile sağlanabileceğini iddia etmektedirler.³⁰¹

Bu teorinin önde gelen temsilcilerinden olan Robert Cox ise “Sosyal Kuvvetler, Devletler ve Dünya Düzeni: Uluslararası İlişkiler Teorisinin Ötesinde” adlı çalışmasında problem çözücü teori ile eleştirel teori arasında bir ayrıma gitmekte olup, Cox problem çözücü teorinin varsaydığı çıkış noktasının mevcut düzen olduğunu, oysa eleştirel teorinin mevcut teorinin ötesine geçen bir açıdan pratiğe baktığını dile getirmektedir. Bu nedenle eleştirel teori mevcut düzene alternatif bir düzen getirmeye yönelik stratejik eylemlere rehberlik ederken, problem çözücü teori ise bilerek ya da bilmeyerek mevcut düzeni devam ettirmeye yönelik yönlendirmelerde bulunabilir.³⁰²

Bu çerçevede eleştirel teori mevcut düzeni temel alan realist bakış açısı ile varsayımlarının değiştirilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Bu açıdan eleştirel kuram, realizimin, uluslararası ilişkiler özelinde, güç politikası, ulusal güvenlik vb. gibi sınırlandırılmış temel kavramlar üzerine bina ettiği pozivistik temellere dayanan tek-tip

³⁰⁰ Sandıklı ve Emeklier, a.g.e., s. 44.

³⁰¹ Baylis, a.g.e., s. 81.

³⁰² Robert Cox, “Sosyal Kuvvetler, Devletler ve Dünya Düzeni: Uluslararası İlişkiler Teorisinin Ötesinde”, (Çev. Sezgi Durgun), Esra Diri (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler**, 1. Baskı içinde (509-551), İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2013, s. 514.

dünya algısıyla diğer olguları da tahakkümü altına almasını eleştirmektedir.³⁰³ Klasik uluslararası ilişkiler geleneği devlet ve sivil toplum arasında bir ayrım yapmakta ve bu ayrım 18. ve 19. yüzyılda ortaya çıkan yeni toplum, statü yerine piyasa ilişkilerine ve sözleşmeye dayandığı ve devletin işlevi hem iç ve dış güvenliği sağlamak hem de piyasa için gerekli şartları temin etmek olduğu için o dönemde pratik açıdan anlamlıdır. Ancak günümüzde devlet ve sivil toplum o kadar içiçe geçmiştir ki, kavramlar neredeyse sırf analitik hale gelmiş ve bunların iki farklı eylem alanı olduğuna dair emareler belirsizleşmiştir.³⁰⁴

Bu nedenle eleştirel kuram, günümüzün değişen şartlarında, realizmin halen ulusal güvenlikle eş tuttuğu ve merkeze taşıdığı güvenlik olgusunu dar bir çerçevede ele almasını eleştirmektedir. Bu çerçevede eleştirel teorisyenler realistlerin ulusal güvenliği diğer güvenlik alanlarına göre yaşamsal bir önem atfetmesine karşı çıkarak, güvenliğin subjektif bir nitelik taşıdığına dikkat çekmekte ve tek-tipçi realist güvenlik anlayışının neden olduğu paradokslara odaklanmaktadır. Realist güvenlik anlayışının subjektif karakterine vurgu yapan eleştirel teorisyenler güvenliğin aktörlerin yaptıklarına, beklentilerine ve onlar arasındaki etkileşime bağlı olarak, algıda şekillenen bir olgu olduğuna dikkat çekmektedirler.

Ayrıca eleştirel teorisyenler güvenliğin “kimin için olduğu” ve “hangi çıkarlara yönelik bir tehdit algısıyla şekillendirildiği” sorularını da sorarak, güvenlik kavramının göreceliliğine işaret etmektedirler. Onlara göre klasik güvenlik anlayışı güvenliği sadece belirli özneler, çıkarlar ve tehdit algıları ile ilişkilendirerek, kavramı sınırlı bir bakış açısından değerlendirmektedir. Örneğin neorealist kuram, devlet ile uluslararası sistemi güvenlik gündeminin özneleri olarak kabul etmekte ve ulusal çıkar kavramını devletin bekası ile özleştirip, buna yönelen saldırıları temel tehdit olarak kabul ederek devlet merkezli bir güvenlik anlayışı tasvir etmektedir. Eleştirel perspektiften, devleti temel alan bu yorum hem tek-tip bir güvenlik kavramı yaratmakta, hem de subjektif oluşu nedeniyle devletlerarasında algılama farkı yaratarak, çatışma ve güvenlik ikilemini kalıcı hale getirmektedir.

³⁰³ Sandıklı ve Emeklier, a.g.e., s. 27-28.

³⁰⁴ Cox, a.g.e., s. 510.

Eleştirel kuram genellikle ilgili çalışmalarında hegemonya, güç ve güvenlik olguları arasındaki ilişkiyi eleştirel bir şekilde ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu çerçevede eleştirel teorisyenler uluslararası sistemin hegemon aktör tarafından şekillendirildiğini ve hegemon tarafından dayatılan söz ve imgelerin onun sistem üzerindeki çıkarlarına meşruiyet kazandırdığını iddia etmektedir.³⁰⁵ Büyük ölçüde Gramsci tarafından geliştirilen hegemonya³⁰⁶ kavramı çerçevesinde, Gramsci'nin iç siyaset açısından ortaya koyduğu kavram uluslararası alana taşınmaya çalışılmakta olup, bu yolla uluslararası politik ve ekonomik ilişkilerin daha iyi anlaşılabilmesi düşünülmektedir. Gramsciyan perspektif, realist teorinin, mübadele ilişkileri ağırlıklı uluslararası ekonomi anlayışı yerine üretim ilişkileri ağırlıklı bir alternatif, güvenlik ilişkileri ağırlıklı uluslararası politika anlayışının yerine de sınıflararası, devletler ve toplumlararası ilişkiler ağırlıklı bir alternatif geliştirmeye çalışmaktadır.³⁰⁷

Hegemonyayı bir askeri gücün diğeri üzerindeki hakimiyeti gibi geleneksel terimlerle yorumlamak yerine modern neo-Gramsciyan teorisyenler, hegemonyanın, hem ekonomik, siyasi, askeri ve ideolojik güçler hem de devletler ve uluslararası örgütler arasındaki etkileşimleri vurgulayan bir zorlama ve rıza karışımı yoluyla ne derecede sürdürüldüğüne dikkat çekmektedirler. Bu nedenle Robert Cox, ABD'nin hakim gücünü yalnızca askeri yükselişiyle değil, aynı zamanda temsil ettiği dünya düzenine geniş bir rıza sağlama yeteneği çerçevesinde de analiz etmiştir.³⁰⁸ Diğer taraftan, küresel sistemde rıza ögesinin kazanımı, hegemon aktörü zorlayıcı bir faktördür. Örneğin ABD'nin, başta güvenlik olmak üzere uluslararası arenadaki pek çok alanda sergilediği tek taraflı davranış,

³⁰⁵ Sandıklı ve Emeklier, a.g.e., s. 29.

³⁰⁶ Gramsci'nin hegemonya fikrini oluşturan iki temel öge bulunmaktadır. Bunlardan ilki Üçüncü Enternasyonal'deki Bolşevik Devrimi ile Sovyet Sosyalist devletin ortaya çıkışına ilişkin tartışmalar, ikincisi ise Machiavelli'nin eserleridir. Birinci nokta üzerinde duranlar Gramsci'nin hegemonya hususundaki fikrini Lenin'in düşünceleri ile karşılaştırmaya çalışmışlar ve bir tarafa Gramsci'nin proleteryanın hegemonyası fikrini, diğer tarafa ise Lenin'in proleterya diktatörlüğü fikrini koymuşlardır. Diğer taraftan farklı yorumcular esasen her ikisinin de uzlaşmaz olduğunu altını çizmişlerdir. Gramsci'nin bu hususta Üçüncü Enternasyonal çevrelerindeki aktif bir fikir olan İşçiler benzer sınıflar üzerinde hegemonya, düşman sınıflar üzerinde diktatörlük kararlar anlayışını benimsediği görülmektedir. Gramsci'nin hegemonya düşüncesine şekil veren ikinci bağ ise Machiavelli'den gelmektedir. Machiavelli temel bir karakter olarak "Prens"e odaklanırken, Gramsci'nin odaklandığı ise Modern Prens; yani kendi tabanıyla sürekli ve gelişen bir diyalog kuran devrimci partidir. Gramsci'ye göre iktidarın uzlaştırıcı yönü ön plana çıktığı ölçüde hegemonya devam eder. Baskı her zaman içkin olarak vardır ama sadece marjinal ve sapkınlık durumlarında uygulamaya sokulur. Hegemonyanın genelde çoğunluğun davranışlarındaki uyumu sağlama alması yeterlidir. Gramsci'nin hegemonya düşüncesine ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Cox, a.g.e., s. 552-567.

³⁰⁷ Sönmezoğlu, a.g.e., s. 137.

³⁰⁸ Heywood, a.g.e., s. 102.

özellikle 2003 Irak Savaşı'nda çoğunluğun muhalefetine karşın giriştiği sert güç kullanımı, ABD'nin hegemon gücüne evrensel rızanın sağladığı meşrutiyeti yok etmiştir. Bu nedenle eleştirel teorisyenler hegemonun sergilediği istikrarsız davranışların hem hegemon hem de sistem için bir güven bunalımına neden olabileceğine dikkat çekmektedirler.³⁰⁹

Eleştirel teorisyenler analizlerinde küresel sistemdeki problemlere ilişkin çözüm önerileri de sunmakta olup, bu çerçevede Linklater, Habermas'dan esinlenerek politik toplumun ahlaki sınırlarının genişletilmesi yoluyla özgürleşmenin sağlanacağını ifade ederek, ahlaki değerlerin egemen devletin ötesinde uluslararası sistemde de hakim olması gereğine işaret ederek, eleştirel teorinin kuracağı yeni uluslararası ilişkiler anlayışının amacının etiksel evrensellik anlayışının üretilmesi olduğuna dikkat çekmektedir.³¹⁰ Bu bağlamda eleştirel kuramcıların küresel sistemdeki sorunlara çözüm önerisi etiksel evrenselliği yaygınlaştırmak olup, Cox küresel sistemin sağlıklı işleyebilmesi için ABD'nin milletler topluluğunun eşit bir üyesi haline gelmesi gerektiğine işaret ederek, insanlığın ihtiyaçlarını karşılayan bir küresel yönetişime ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir.³¹¹

Diğer taraftan, geleneksel devlet anlayışının dışlayıcılığına vurgu yapan Linklater, eleştirel teorinin normatif amacının uluslararası ilişkiler içerisindeki ahlaki ve siyasi topluluğun genişletilmesini kolaylaştırmak olduğuna işaret etmektedir. Bu çerçevede eleştirel teori geleneksel dışlayıcı devlet anlayışının ötesine geçerek, bir devletin ulusal topluluğundan kültürel, etnik vb. gibi farklılıklar dolayısıyla dışlanan yerel insanların grup haklarının tanınmasının gerekliliğine de dikkat çekmektedir.³¹² Yukarıda sayılan özellikleri taşıyan kapsayıcı bir kozmopolitan dünya kurulmasının gerekliliğine vurgu yapan Linklater, realist teori tarafından dile getirilen dışlayıcı bir söylem olarak ulusal güvenlik kavramının günümüz dünyasının karmaşık sorunlarına çözüm sağlanmasına engel teşkil ettiğini iddia etmektedir. Zira günümüz dünyasının çoğulcu problemlerine tek bir açıdan bakan ulusal güvenlik söylemi problem çözme sürecini yavaşlatabilmektedir. Bu nedenle

³⁰⁹ Sandıklı ve Emeklier, a.g.e., s. 30.

³¹⁰ Nilüfer Karacasulu, "Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşacı Yaklaşım", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, 3 (9), 2007, s. 91.

³¹¹ Sandıklı ve Emeklier, a.g.e., s. 30.

³¹² Andrew Linklater, "Uluslararası İlişkiler Teorisinde Sonraki Soru Aşaması: Eleştirel ve Teorik Bir Bakış Noktası", (Çev. A. İnci Sökmen), Esra Diri (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler**, 1. Baskı içinde (619-643), İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2013, s. 636-637.

eleştirel teorisyenler çağdaş dünyanın bir gerçekliği olan çoğulcu dünya sisteminin yönetiminin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için ulusal güvenlik anlayışının etkisinin kırılması gereğine işaret etmekte olup, bu amaçla realizmin keskin bir şekilde ayırdığı iç ve dış politika arasında esnek ve geçirgen bir yapı önermektedirler.³¹³ Bu kapsamda özgürlük ve demokrasiyi teşvik etmek adına, bireyler arasındaki kamusal ilişkiyi geliştirmek için de kullanılan iletişimsel akılcılığın ön plana çıkması gereğine işaret eden Habermas, benzer şekilde, böyle bir durumun uluslararası alan için de geçerli olduğuna işaret etmektedir. Uluslararası alanda yer alan çeşitli aktörlerin doğrudan birbirleriyle temasa girmeleri, bu alandaki egemenlik ilişkilerinin zayıflaması ve daha demokratik bir uluslararası yapı oluşturulmasını da beraberinde getirecektir.³¹⁴ Habermas’a göre böylelikle kamusal alandaki düzenlemeler küresel alana da taşınabilir ve bu sayede sivil toplum kanalları daha etkin hale getirilerek günümüzün çoğulcu problemlerine yönelik olarak ortak çözüm arayışı sürecine girilmesi sağlanabilir.

Yani Habermas, modernitenin devlet-toplum-birey üçgeninde metalaştırıcı bir etkiye sahip olan araçsal usallık yerine, bireysel özgürlükleri ve birey güvenliğini yeniden tesis edebilecek potansiyele sahip olan iletişimsel usallığı yerleştirmektedir. Bu nedenle kamu alanının yeniden tanımlanarak genişletilmesi ve demokratik düzenin ister ulus-devlet içinde isterse de uluslararası ortamda olsun bireylerin sosyal yaşamlarına sirayet edecek biçimde işletilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Atilla Sandıklı ile Bilgehan Emeklier’e göre eleştirel kuramın güvenliğe ilişkin tespitleri ve yorumları şu şekildedir:

i- güvenlik, sübjektif bir olgudur ve realizmin yaptığı gibi tekil bir güvenlik anlayışından bahsedilemez, ii- realizmin etkisindeki klasik güvenlik anlayışı, devlet güvenliğiyle sınırlandırılmış; bu nedenle birey ve toplum güvenliği ihmal edilmiştir, iii- güvenlik, uluslararası ilişkiler disiplininin diğer kavramları gibi güç ve bilgi ilişkisi çerçevesinde şekillendirilmektedir, iv- küresel güvenlik konularına ilişkin politikalarda hegemon aktör(ler) belirleyici bir role sahiptir, v- küresel güvenliğin tesisi için etiksel evrenselliğin ve kozmopolitan dünya görüşünün hakim kılınması gerekmektedir.

³¹³ Sandıklı ve Emeklier, a.g.e., s. 31.

³¹⁴ Sönmezoğlu, a.g.e., s. 136.

Kısacası eleştirel kuram, klasik güvenlik anlayışının temel argümanlarını eleştirerek, güvenlik anlayışını, klasik güvenlik söylemlerinin ötesinde, modernitenin yarattığı paradokslara göre yorumlamaktadır.³¹⁵

Diğer eleştirel teoriler gibi modernitenin eleştirisinden yola çıkan feminist kuram da, Uluslararası İlişkiler disiplininin ana kavramlarını, bilimsel temellerini ve merkezi olgularını cinsiyet ayrımı üzerinden tartışmaya açarak güvenlik çalışmalarına alternatif bir bakış açısı getirmiştir.³¹⁶ Uluslararası ilişkilere yönelik feminist yaklaşımların odağında yer alan temel tartışma noktası, Uluslararası İlişkiler disiplininin kadınları dışlamasıdır. Bu çerçevede feminizm, Uluslararası İlişkiler'in geleneksel yaklaşımlarını evrensel ve objektif olmamaları ve kadınları görmezden gelmeleri dolayısıyla sorgulamaktadır.³¹⁷

20. yüzyılın başlarında kurulan Uluslararası İlişkiler disiplini genel olarak erkeklerin hakim olduğu bir alandır. Son yirmi yılda, Uluslararası İlişkiler disiplini, tarihsel olarak tipik bir şekilde kadınlardan daha çok erkeklerin davranışlarına göre biçimlendirilen rasyonel seçim teorisinden etkilenmiştir. Güç, otonomi, kendi kaynaklarına dayanma ve akılcılık gibi realizme atfedilen herşey devletler tehlikeli bir anarşik uluslararası sistemde hayatta kalmaya ve başarılı olmaya çabalıyorlarsa, arzulanan devlet davranışları olarak değerlendirilmiştir. Tüm bu hususlar sosyal olarak inşa edilmiş bir ideal-tip olarak erkeksellik ile ilişkilendirilebilir.

İçerisinde realistleri de barındıran geleneksel Uluslararası İlişkiler için teori inşasının amacı, test edilebilir ve uluslararası sistemdeki devletlerin güvenlik arayışı davranışlarını açıklamaya yardımcı olacak önermeler geliştirmektir. Bilimsel metoda bağlı realizmin çöküşü manasına gelen neorealizm, teorinin açıklayıcı olması ve normlardan ve politik uygulamalardan mümkün olduğunca ayrıştırılması gerektiğine inanmaktadır. Feministlere göre teorinin bu hali tamamıyla cinsiyetçi gözükürken, pek çok uluslararası teorisyen, cinsiyet genel olarak kadın ile aynı anlama geldiği için, teorilerinin cinsiyetçi olduğunu kabul etmemektedir.

³¹⁵ Sandıklı ve Emeklier, a.g.e., s. 31-32.

³¹⁶ Sandıklı ve Emeklier, a.g.e., s. 36.

³¹⁷ Özlem Tür ve Çiğdem Aydın Koyuncu, "Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları", **Uluslararası İlişkiler**, 7 (26), 2010, s. 9.

Bazı kadınların dış ve savunma politikalarında lider pozisyonlarda bulunmalarına rağmen, kadın deyimi halen bizim basmakalıp “ulusal güvenlik uzmanları” imajımıza terstir. Savaş ve ulusal güvenlik, kadınların çok az öneminin olduğu alanlar olarak kabul edilmekte olup, kadınların da bu anlayışın devamına yardımcı oldukları söylenebilir.³¹⁸

Feminist düşünürlerden Enloe da mevcut sistemde şiddetin tüm şekillerine meşruluk kazandıran her türlü ayrımcılığın erkek egemen yapısına işaret etmektedir. Devlet içerisinde gücün dağılımı bakımından en çok cinsiyet ayrımının yapıldığı alanın güvenlik yapısı olduğuna işaret ederek, bu çerçevede kadınların geleneksel olarak uluslararası ilişkilerden dışlanmışlığına vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda Enloe ulusal güvenlik kavramını eleştirerek, bu kavramın devleti dış saldırılardan korumaktan daha ziyade hakim erkek egemen düzeni koruyarak devamını sağladığına işaret etmektedir.³¹⁹

Bu çerçevede Feministler ulusal güvenlik anlayışına dayanan realist güvenlik kavramını iki açıdan eleştirmektedir. Öncelikle klasik güvenlik anlayışı, rekabet ve kaçınılmaz çatışmayla ilgili erkekçi varsayımlara dayandırılmakta olup, dünyayı güç peşinde koşan müstakil aktörler arasındaki karşılıklı ilişkiler bağlamında değerlendirmektedir. İkinci husus ise ulusal güvenlik anlayışından türeyen geleneksel güvenlik ikilemi olgusu nedeniyle kendi kendini çürütme eğilimi taşımasından kaynaklanmakta olup, bu “güvenliğin güvensizliği” denilen duruma neden olmaktadır.³²⁰

Feministler güvenlik çalışmalarının ağırlık merkezine şiddet kavramını yerleştirmekte olup, şiddeti “doğrudan şiddet” ve “yapısal şiddet” olmak üzere ikiye ayırmaktadırlar. Bu ayrıma göre doğrudan şiddet devletlere ve devletlerarasındaki çatışma ve mücadelelere odaklanırken, yapısal şiddet ise bireylerin ve toplumsal grupların güvensizliği ile ekolojik tehditlerin yarattığı küresel güvensizliğe yoğunlaşmaktadır. Doğrudan şiddet büyük ölçüde uluslararası sistemdeki erkek merkezli kurgudan kaynaklanmakta olup, yapısal şiddeti de derinleştirici bir rol oynamaktadır. Feminist güvenlik anlayışının bakış açısına göre yapısal şiddetin yol açtığı çıktılar uluslararası

³¹⁸ J. Ann Tickner, “Feminist Responses to International Security Studies”, **Peace Review**, 16 (1), 2004, s. 44.

³¹⁹ Baylis, a.g.e., s. 81-82.

³²⁰ Heywood, a.g.e., s. 498.

sistem tarafından göz ardı edilen kadınların güvenliğini tehdit ederek, onların gündelik hayatının her alanına yayılmaktadır.³²¹

Feminist teorisyenler güvenlik hususunda büyük ölçüde insani güvenlik olgusuna odaklanarak, yeni bir güvenlik anlayışının geliştirilmesine ön ayak olmuşlardır. Ancak onların geliştirdiği insani güvenlik anlayışının parametreleri çok açık değildir. Bazı teorisyenler insani güvenliğin korkudan kurtulmayla sınırlı tutulmasını savunurken (bu durumda güvenliğe yönelik temel tehditler silahlı çatışma ile fiziki şiddettir), diğerleri insani güvenlik anlayışının ihtiyaçlardan kurtulmayı da içerecek şekilde genişletilmesi gerektiğini savunmaktadırlar (bu durumda fakirlik, eşitsizlik ve yapısal şiddet temel tehditlerdir).

Bu çerçevede feministler ailede ve ev yaşamında kadına uygulanan şiddetin yanı sıra seks köleliği ve kadınlara yönelik silahlı çatışmalardan kaynaklanan tehditleri de içeren daha geniş kapsamlı ve çok boyutlu bir güvenlik anlayışına odaklanmışlardır.³²²

Geleneksel güvenlik çalışmalarında çatışma genellikle yukarıdan aşağı doğru bir bakışla incelenirken, feministler aşağıdan yukarıya doğru bir yaklaşımla çatışmayı ele almaktadırlar. Feministler daha çok savaş sırasında savaşın kadınlar ve siviller üzerindeki etkileriyle ilgilenmekte olup, geleneksel anlayışta basmakalıp bir şekilde değerli olarak görülen kadın, çocuk gibilerin korunması için mücadele şeklinde anlaşılan savaş miti'ni de sorgulamaktadırlar.

Günümüzde gelişen teknolojiye bağlı olarak savaşların yapısında önemli bir değişiklik meydana geldiğini dile getiren Tickner, özellikle daha uzun menzilli silahların kullanılmaya başlanmasının, yakın savaşa nazaran, savaşların gayri şahsiliğini ve bu çerçevede askerler açısından kişisel sorumluluk duygusunu azalttığına işaret etmektedir. Ancak günümüzde yaygınlaşan etno-milliyetçi savaşların geleneksel savaşlar gibi yakın savaş hususunu yeniden gündeme taşıdığını belirterek, kurbanların kimliklerini hedef alan ve mevcut ekonomik ve sosyal toplumu yıkmayı amaçlayan bu tür çatışmaların, kimlik ve

³²¹ Sandıklı ve Emeklier, a.g.e., s. 36-37.

³²² Heywood, a.g.e., s. 498-499.

sosyal ilişkilere odaklanan feminizm yoluyla farklı bir perspektiften değerlendirilebileceğine işaret etmektedirler.

Diğer taraftan etno-milliyetçi savaşlardaki artış bir takım yeni hususları da gündeme taşımakta olup, örneğin Yugoslavya ve Ruanda'da savaş sırasında görülen tecavüz olaylarının bir savaş stratejisi olarak kullanılmaya başlandığı ve bu çerçevede söz konusu tecavüz vakalarının sadece kadınları tehdit etmekle kalmayıp, aynı zamanda erkeklere kadınları korumada başarısız olduklarında aşağılanacakları mesajının verildiği hususunun da feminist teori tarafından tespit edilerek literature kazandırıldığı ifade edilmektedir. Bu çerçevede feministler savaşta yaşanan tecavüz ve askeri hayat kadınlığı gibi meseleleri de güvenlik gündemine dahil etmişlerdir. Ayrıca onlar, günümüzdeki savaşların çoğunda devletlerin kendi halklarını ya doğrudan şiddet ya da savaş ile zenginlik arasında bir seçim yapmaya zorlayacak hasıla-maliyet dengesi ile tehdit ettiklerini ileri sürerek, devletin güvenlik sağlayıcı rolünü de sorgulamaktadırlar. Diğer taraftan, eşitsizliğin hiyerarşik sosyal, politik ve ekonomik yapıları, belirli insan topluluklarının baskı yönetimlerine katkıda bulunabilir, bu çerçevede söz konusu yapıların ne şekilde meşrulaştırıldığı ve sürdürüldüğü de feminist araştırmaların konularından biridir.³²³

Feminist teorisyenlerin iddiasına göre feminist perspektif güvenliğe daha küresel bir açıdan bakmamıza yardımcı olmaktadır. Klasik anlayışta kadınlar erkeklere nazaran devlet ve onun kurumları ile daha az tanımlandıkları için genel olarak gücü temsil eden konumlara çok fazla gelememişlerdir. Ayrıca, ulusal güvenliğin geleneksel konseptleri ve savaşı meşrulaştıran vatandaşlık ve vatanseverlik gibi kavramlar da kadınları ikinci plana itmektedir. Bu çerçevede feminist teori dünya ve ahalisini önemseyen aktiviteleri onaylayan vatandaşlığın tanımının ne olması gerektiğine ilişkin olarak düşünmemiz için de bize yardımcı olmaktadır.

Uluslararası güvenliğe ilişkin geleneksel bakış açısı, devletlerin kendilerini ve vatandaşlarını korumak için güç toplamasını gerektiren tehlikeli bir uluslararası çevre tanımlamaktadır. Feminist perspektif cinsiyet ayrımını ortadan kaldırmakla ilgilendiği için dışarıdakilerin tehlikeli ya da ikinci sınıf olarak algılandığı pek çok uluslararası çatışmaya katkıda bulunan biz/onlar ayrımını sorgulamamıza da yardımcı olabilir. Ekofeministler ise

³²³ Tickner, "Feminist Responses to International Security Studies", s. 43-48.

insan ile doğa arasındaki bariyerlerin yıkılmasının yollarını göstermektedir. Doğayı bizim dışımızda veya insanlığın yararı için tüketilen bir kaynak olarak görmek yerine, ekofeministler doğal çevremizle uyum içerisinde yaşamaya yönelik bir model teklif etmektedir.³²⁴

Feminist yazarlar, geleneksel perspektif tarafından görmezden gelinen cinsiyet hususunun açık bir şekilde güvenlik çalışmalarına dahil edilmesiyle sadece güvenlik gündemine yeni meseleler ile alternatif bakış açılarının eklenmeyeceğini, aynı zamanda bu şekilde daha farklı bir uluslararası güvenlik anlayışının da ortaya çıkabileceğini iddia etmektedirler.³²⁵ Kısaca ifade etmek gerekirse feministler klasik paradigmanın cinsiyet hususundaki dışlayıcı kimliğine karşı çıkarak, geleneksel bakış açısının görmezden geldiği “ötekiler” ya da “diğerleri” üzerine düşünülmesine imkan vermektedir ki, bu her seviyedeki aktörün güvensizlik sorunsalının çözümünde yeni bir dönüm noktası teşkil edebilir.³²⁶

Soğuk Savaş sonrası güvenlik çalışmalarında ön plana çıkmaya başlayan bir diğer eleştirel yaklaşım ise post-yapısalcılıkla birlikte ortaya çıkan ve zaman zaman birbirlerinin yerine de kullanıldığı gözlemlenen post-modernizm’dir. Söz konusu yaklaşım, bütün fikir ve kavramların karmaşık güç ilişkileri ağında yer alan bir dilde ifade edildiğini vurgulamaktadır.³²⁷

Post-modernistlerin eleştirdikleri realizm ile post-modernizm arasındaki temel farklılık, epistemolojileriyle ilgilidir. Post-modernistler, realistlerin iddia ettiği gibi, yorumlar arasından seçim yapmak için zamandan bağımsız ve tartışmasız bir dayanak olmadığını iddia etmekte olup, değerlerden bağımsız inceleme diye bir şey olmadığı anlayışına dönülmesini savunmaktadırlar. Aynı zamanda realistlerin dünyanın örgütlenme şekline ve devletlerin hayatta kalmak için neler yapmaları gerektiğine ilişkin olarak evrensel bir çerçeve sağlama iddiaları dolayısıyla, dünya politikasında küreselleşme nedeniyle meydana gelen değişimleri dikkati almadığını dile getiren post-modernistler, bunun realizmin durağan bir ideoloji olmasına ve realizmin barışçıl bir hegemonik teori

³²⁴ J. Ann Tickner, “Introducing Feminist Perspectives into Peace and World Security Courses”, **Women’s Studies Quarterly**, 23 (3/4), 1995, s. 54-55.

³²⁵ Baylis, a.g.e., s. 82.

³²⁶ Sandıklı ve Emeklier, a.g.e., s. 38.

³²⁷ Heywood, a.g.e., s. 106.

olması yolunda esas engeli teşkil eden tehlikeli bir söylem olarak değerlendirilmesine yol açtığını belirtmektedirler. Bu nedenle post-modernistler realizmin ideolojik kesinlik iddialarını reddederek, realizme ilişkin asıl sorunun dünya politikasının karmaşıklığını katı bir biçimde düzenlenmiş tek bir anlayışa indirgeme çabası ile uluslararası güvenliğe yönelik alternatif düşünce ve yaklaşımları reddetmesi olduğuna işaret etmektedirler. Bu çerçevede post-modernistler, realistlerin güvenlik politikalarına neden olarak sundukları uluslararası sistemdeki güç politikalarının söz konusu iddiaların doğruluğunun kabulü halinde geçerli olabileceğini ancak, bu iddiaların küresel tarihin kalıcı özellikleri olarak görülmemeleri halinde daha barışçıl bir güvenlik yaklaşımının gündeme gelebileceğine dikkat çekerek söylem fikrinin önemine işaret etmektedirler. Yani post-modern teori, şuana kadar realist teori tarafından gündem dışı bırakılan problemleri de uluslararası güvenlik gündemine dahil ederek, küresel güvenlik fikrini tartışmaya açmaktadır.³²⁸

Bu çerçevede post-modern yaklaşım geleneksel teorilerin ulusal güç, güvenlik ikilemi vb. gibi temel kavramlarına yönelik eleştirilerinde arkeoloji, soy-bilim ve yapı-bozum³²⁹ gibi analiz çerçevelerini kullanmaktadır. Modernist teorisyenler Batı düşüncesinin anahtar kavramlarının, doğru/yanlış, nesne/özne, değer/gerçek, akıl/beden, yapı/içerik, teori/pratik gibi statik tanımlara dayandığını ve bu tanımlamaların genellikle tarafsız tanımlamalar olarak sunulmak istenmelerine karşın, aslında yapılmak istenilenin bu kavramları kullanarak insanların zihninde evrensel bir doğru/yanlış imajının yerleştirilmesi olduğuna işaret etmektedirler. Bu şekilde Batılı düşünce anlayışı genelgeçer evrensel bir perspektif olarak tüm toplumlara kabul ettirilmeye çalışılmaktadır.³³⁰ Bu çerçevede modernist teorinin, söz konusu analiz çerçevelerini kullanarak, yukarıda belirtilen tezatlıklar üzerine kurulu olan geleneksel güvenlik anlayışının ontolojik ve epistemolojik temellerini sorgulamaya açtığı ileri sürülebilir.

Post-modern yaklaşım günümüz küresel sisteminde geçerli olan güvenlik anlayışına ilişkin eleştirilerini iki ana noktada toplamaktadır. Birincisi, post-modernistler günümüzde geçerli olan Batı merkezli güvenlik anlayışının bireyin güvenliğini sarstığını ve klasik güvenlik anlayışının bu durumu şiddetlendirir bir şekilde Batı değerleri ile güvenliği

³²⁸ Baylis, a.g.e., s. 83.

³²⁹ Postmodernist teorinin geleneksel anlayışın oluşturduğu statik yapının bozukluklarını ortaya koymak için kullandığı analiz çerçeveleri olan arkeoloji, soy bilim ve yapı söküme ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Knutsen, a.g.e., s. 363-367.

³³⁰ Knutsen, a.g.e., s. 364-367.

öncelediğini iddia etmektedirler. Bu şekilde bir kurgulama toplum güvenliği kavramından Batılı toplumların güvenliğinin anlaşılmasına ve insan güvenliğinin toplum güvenliği kapsamına alınarak gündem dışı bırakılmasına neden olmaktadır. İkincisi post-modernistler güvenlik çalışmalarına psikolojik bir boyut da ekleyerek, güvenlik literatürüne ilişkin kavram ve olguların farklı bir bakış açısından irdelenmesine zemin hazırlamışlardır. Bu çerçevede güç, çatışma ve özellikle savaş olgusunun sıradanlaştırılarak insandan bağımsız gibi düşünülmesine neden olunmakta, bu ise bireyin ve toplumun güvenliğini tehdit etmektedir. Bu açıdan, post-modernistler içinde bulunduğumuz dijital çağda savaşın kanlı gerçekliğinden giderek uzaklaşıldığına ve savaşın adeta bir bilgisayar oyununa dönüştürülerek, onun insanın dışında bir olgu gibi algılanmasının sağlanması yoluyla çatışmaların artırılmasına psikolojik bir zemin hazırlandığına dikkat çekmektedirler.³³¹

Der Derian de dijital çağdaki savaşların etkilerinden en önemlisinin bazı aktörlerin savaşın kanlı gerçekliğinden uzaklaştırılması olduğuna işaret etmektedir. Artık mesafelerin bir öneminin kalmadığını ifade eden Derian bu hususa örnek olarak, Saint Petersburg'daki bir bilgisayar aracılığıyla, Seattle'daki bir bilgisayardan Shanghai'deki bir bilgisayara bir bilgisayar korsanının saldırması ihtimalini göstermektedir. Burada uzaklığın öneminin ortadan kalkmasına yapılan vurgunun esasen sanal dünyadaki gelişimin, savaş algısına ve yürütülüşüne yaptığı etkinin ortaya çıkarılması olduğuna dikkat çekilmekte olup, bir bilgisayarın mouse'nu ve klavyesini kullanarak idare edilen bir simülasyonun, kurgulanış ve algı yönünden gerçek bir savaştan farkı olmadığına işaret edilmektedir. Bu çerçevede Derian sanal ile kurgu arasındaki farkın gittikçe bulanıklaştığına vurgu yapmakta olup, efektleri, taktik araçları ve yazılımı ile film ve bilgisayar oyunu endüstrilerini içeren eğlence endüstrisinin artan bir şekilde ordu için önemli bir ilham ve uzmanlık kaynağı haline gelmesinin bu şartlar altında şaşırtıcı olmadığını ifade etmektedir.³³² Bu noktadaki amacının bilgisayar tarafından neşredilen savaş oyunlarına basitçe dikkat çekmek ya da bunun toplumun yaygın bir şekilde askerileşmesiyle sonuçlanacağını iddia etmek olmadığını ifade eden Derian, burada örtülü olduğu kadar karmaşık da olan ve ilgimizi hak eden başka bir tehlike olduğuna dikkat çekmektedir. Bu tehlikenin ise yaşamın tüm

³³¹ Sandıklı ve Emeklier, a.g.e., s. 33-35.

³³² Johan Eriksson ve Giampiero Giacomello, "The Information Revolution, Security, and International Relations: (IR) Relevant Theory?", *International Political Science Review*, 27 (3), 2006, s. 233-235.

alanlarına simülasyonların yayılmasının, simülasyon ile gerçeklik arasındaki temsili sınırı zayıflatması ya da bazı durumlarda da ortadan kaldırılması olduğuna işaret etmektedir.³³³

Bu çerçevede modern dünyada coğrafi uzaklık ile fiziki sınırların önemi büyük ölçüde azalmış olup, yeni güvenlik tehditleri zaman-mekan sınırlamalarının dışına çıkmıştır. Ayrıca yeni güvenlik tehditleri maddi güvenlik alanlarının ötesinde psikolojik bir nitelik de taşımaktadır. Bu nedenle günümüzde güvenlik kavramı sadece fiziksel varlığın korunması ile ilgili olmayıp, aynı zamanda bireylerin psikolojisinin korunmasıyla da bağlantılıdır. Bu çerçevede post-modernist kuramın alana yaptığı en önemli katkı, alternatif bir çözüm önerisine yönelmese bile, geleneksel güvenlik anlayışı tarafından ikinci plana itilmiş olan günümüz dünyasına ilişkin paradoksların tasvirleri ile gizli kalmış içsel yasalarını ortaya koyma yönündeki arayıştır.³³⁴

Post-modernistler, realizmin toplumcu bir söylemle değiştirilmesi gerektiğine yönelik iddialarının başarılabilir bir hedef olduğunu da iddia etmekte olup, bu çerçevede dünya politikasında düşüncelerin yayılmasında önemli rolleri olan uzmanların ve akademik yazarların, bu hedefi gerçekleştirmeye yönelik kavramların yayılması için uluslararası politikanın dil ve söylemini dönüştürme sürecinde yer almalarının büyük bir hayatiyet arz ettiğine dikkat çekmektedirler. Söz konusu uzman ve yazarların uluslararası sistemdeki geleneksel söylemlerin değiştirilmesine yönelik görevlerini başarılı bir şekilde yerine getirmeleri halinde küresel politikanın doğası tümünden değişebilir ve güvenlik ikilemi düşünceleri aşılabılır.³³⁵

2.3. Güvenlikleştirme Teorisi

Güvenlikleştirme teorisi, Kopenhag Okulu olarak bilinen güvenlik kuramının temel yaklaşımlarından biri olup, özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte Güvenlik Çalışmaları disiplininin kapsamının kuvvet kullanımı ya da kullanma tehdidinin ötesine de geçerek, devlet dışı aktörleri de kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiği düşüncesine

³³³ James Der Derian, "The Simulation Syndrome: From War Games to Game Wars", **Social Text**, (29), 1990, s. 188.

³³⁴ Sandıklı ve Emeklier, a.g.e., s. 35.

³³⁵ Baylis, a.g.e., s. 83.

dayanmaktadır.³³⁶ Bu çerçevede güvenlikleştirme teorisi modern güvenlik çalışmalarına yaratıcı ve üretgen olduğu kadar tartışmaya da açık bir yol sunmuştur. Güvenliği ele alan güncel Uluslararası İlişkiler teorileri içinde ön plana çıkan teorilerden biri olarak kabul edilen güvenlikleştirme, büyük ölçüde, Kopenhag Okulu'nun en önemli temsilcileri arasında yer alan Barry Buzan, Ole Waever ve arkadaşlarınca dizayn edilmiştir.³³⁷

1980'lerde güvenliğin gündeminin genişletilmesine yönelik bir akıma şahitlik edilmiş olup, bu çerçevede dikkatler geleneksel güvenlik çalışmalarının temel odak noktası olan devletin güvenliğinden ulusların, bireylerin ve hatta küresel ve uluslararası toplulukların güvenliğine uzanan alternatif ve daha geniş bir güvenlik anlayışına doğru evrilmeye başlamıştır. Bireylerin güvenliği, askeri meselelerden daha çok, ekonomik refah, çevresel sorunlar, kültürel kimlik ve politik haklar gibi unsurlardan da etkilenebilmektedir.³³⁸

Güvenlik genel olarak ulusal güvenlik çerçevesinden anlaşılmaktadır, ancak ulusal güvenlik ne tam olarak anlaşılmış ne de bir devlet çerçevesinde sağlanabilmiştir. Bu açıdan geleneksel olarak güvenlik, devletlerin birbirlerini tehdit ettikleri, birbirlerinin egemenliğine meydan okudukları, bağımsızlıklarını savundukları ve iradelerini birbirine empoze etmeye çalıştıkları bir alan olarak değerlendirilmektedir. Ancak güvenlik durağan bir alan olmayıp, zaman içinde gelişmiş ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra daha tutarlı ve farkedilir bir alan haline dönüşmüştür. Bu değişim ve gelişim sürecinde güvenliğin eski baskın askeri kimliği aşınmıştır, ancak egemenliğe meydan okuma ve savunma gibi yönleri merkezi önemini korumayı başarmıştır.³³⁹

Daha geniş bir güvenlik konseptine giden alternatif rota, askeri olanların dışında kalan tehditleri de güvenlik gündemine dahil etmektir.³⁴⁰ Geleneksel anlayıştan farklı olarak güvenlikleştirme teorisyenleri güvenlik gündeminin çok sayıda farklı tehdide

³³⁶ Sinem Akgül Açıkmeşe, "Güvenlik, Güvenlik Çalışmaları ve Güvenlikleştirme", Evren Balta (Ed.), **Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, 1. Baskı içinde (241-257), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 250.

³³⁷ Michael C. Williams, "Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics", **International Studies Quarterly**, (47), 2003, s. 511.

³³⁸ Ole Waever, "Securitization and Desecuritization", Ronnie D. Lipschutz (Ed.), **On Security**, 1. Baskı içinde (46-87), New York: Columbia University Press, 1995, s. 47.

³³⁹ Waever, "Securitization and Desecuritization", s. 49-50.

³⁴⁰ Waever, "Securitization and Desecuritization", s. 51.

açılmasını önermektedirler. Onlar, güvenlik çalışmalarının özünün savaş ve güç ya da onlarla ilişkili olan diğer meseleler olmasını eleştirmektedirler. Onun yerine referans nesnesine yönelik tehditleri araştırarak ve askeri olanlar kadar askeri olmayan tehditleri de güvenlikleştirerek yeni ve daha radikal bir güvenlik anlayışı inşa etmeye çalışılmaktadırlar.³⁴¹

Bu çerçevede Buzan askeri alandan başlattığı güvenlik tartışmasını politik, ekonomik, ekolojik ve toplumsal sekörlere doğru genişletmiş olup, bu mantık açıkça güvenliğin askeri sahadan başladığını, ancak artan bir şekilde bu yeni sektörlerce tehdit edilmeye başlandığını ortaya koymaktadır.³⁴²

Güvenlik gündeminin genişletilmesi anlayışı çerçevesinde güvenlikleştirme teorisi askeri olmayan tehditlerin de analize dahil edilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Bu çerçevede güvenlikleştirme teorisinin uyarladığı sektörel yaklaşım incelendiğinde A'dan Z'ye herşeyin güvenlik tehdidi olarak söylemde inşa edildiği görülmektedir.³⁴³ Bu bakış açısından, Buzan ve diğerleri, askeri sektöre ilave olarak, politik, ekonomik, toplumsal ve çevresel sektörleri de tanımlamaktadır. Bu çerçevede askeri güvenlik, devletlerin silahlı ofansif ve defansif yeteneklerinin iki düzeyli etkileşimi ve devletlerin birbirlerinin niyetlerine ilişkin algılarıyla; politik güvenlik, devletlerin organizasyonel istikrarı, hükümet sistemleri ve onlara meşruiyet kazandıran ideolojileriyle; ekonomik güvenlik, refahın kabul edilebilir bir seviyede sürdürülebilmesi için kaynaklara erişim, finans, pazarlar ve devlet gücüyle; toplumsal güvenlik, evrim için gerekli koşullar içerisinde, dil, kültür ve dinlerin devamlılığının yanı sıra, ulusal kimlik ve geleneklerle; çevresel güvenlik ise, tüm diğer insan girişimlerinin dayandığı temel destek sistemi olduğu için yerel ve küresel biosferin devamlılığıyla ilgilenmektedir.

Bu nedenle, güvenlikleştirme teorisyenleri devletin merkezi bir yerde durduğu sektör anlayışının büyük ölçüde değiştiğini ve bu çerçevede güvenliğe yönelik çok sektörlü

³⁴¹ Barry Buzan ve diğerleri, **Security: A New Framework for Analysis**, London: Lynne Rienner Publishers, Inc., 1998, s. 4.

³⁴² Waever, "Securitization and Desecuritization", s. 52.

³⁴³ Akgül Açıkmeşe, "Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri", s. 59.

bir yaklaşımın benimsenerek, devletten başka referans nesnelerinin de sisteme dahil edildiğini vurgulanmaktadır.³⁴⁴

Literatür güvenliği genel olarak hem objektif hem de sübjektif bir şekilde “tehdidin bulunmaması” şeklinde ifade etmektedir. Tehdit, büyük ölçüde, bir birimin özerkliği/bağımsızlığıyla ve egemenlikle ilişkili olarak görülmüştür. Varoluş ise esasen bir birimin temel bir politik birim (egemen bir devlet) olarak varlığını idame ettirmesidir. O nedenle varoluşsal tehditler tahrip edici potansiyelleriyle tüm diğer tehditlerin ötesinde görülmektedirler. Çünkü eğer bu tehditler olmazsa devletler egemen varlıklar olarak yaşamlarını idame ettirebilecekler ve diğer tüm problemler güvenlik dışı olacaktır.

Waever, bir şeyi gerçek anlamda güvenlik problemi yapan nedir sorusuna, hızlı ve dramatik bir şekilde bir devletin egemenliğini ve bağımsızlığını tehdit eden ve onu kendi kendini yönetme kapasitesinden mahrum eden gelişmelerin güvenlik problemi olduğu cevabını vermektedir. Dolayısıyla söz konusu problemler politik düzenin altını oymaktadır. Bu nedenle böyle bir tehdide maksimum çabanın harekete geçirilmesiyle cevap verilmelidir.³⁴⁵

Bu çerçevede güvenliğe yönelik tehditlerin özel doğası, söz konusu tehditlerle mücadele etmek için olağanüstü tedbirlerin kullanımını gerektirmektedir. Güvenliğin uygulanması güç kullanımının meşrulaştırılmasında anahtar bir rol oynamaktadır, ancak daha genel olarak bu uygulama varoluşsal tehditlerle mücadele adına harekete geçmek veya özel önlemler almak için devlete bir yol açmaktadır. Geleneksel olarak, bir devlet temsilcisi güvenlik terimini dillendirerek, acil bir durumun varlığını deklare etmekte ve böylelikle tehdit edici gelişmeyi durdurmak için gerekli her türlü tedbiri kullanma hakkını talep etmektedir.

Varoluşsal tehdit, söz konusu referans nesnesinin özel karakteri ile ilişkili olarak anlaşılabilir. Varoluşun esas karakteri farklı sektörlere ve analiz seviyelerine göre büyük değişiklik gösterebilir; bu nedenle varoluşsal tehditlerin doğası da çeşitlilik arz

³⁴⁴ Buzan ve diğerleri, **Security: A New Framework for Analysis**, s. 7-8.

³⁴⁵ Waever, “Securitization and Desecuritization”, s. 52-54.

etmektedir.³⁴⁶ Örneğin askeri sektörde, referans nesnesi genel olarak devlettir. Silahlı kuvvetlerin bekasının tehdit edildiği koşulların varlığı, onların kendilerini referans nesnesi statüsüne yükseltmesine sebebiyet verecektir. Bu ise silahlı kuvvetlere yönelen tehditlerin varoluşsal olarak nitelendirilmesine yol açabilir. Ancak, bu çerçevede, geleneksel olarak güvenlik çalışmaları tüm askeri meseleleri güvenliğin konusu olarak görme eğiliminde olsalar da, pek de öyle değildir. Politik sektörde, varoluşsal tehditler geleneksel olarak devletin temel prensibi (egemenlik, ancak bazen de ideolojidir) açısından tanımlanmaktadır. Diğer taraftan uluslararası rejimler ve uluslararası toplum, daha geniş bir şekilde, bu rejimleri oluşturan kuralların, normların ve kurumların altını oyan meselelerce varoluşsal olarak tehdit edilebilir. Ekonomik sektörde referans nesnesini ve varoluşsal tehditleri tam olarak belirlemek daha zordur. Mesela şirketler genelde iflas ve onları yasadışı hale getiren ve yaşama şanslarını ortadan kaldıran hukuki değişikliklerce varoluşsal açıdan tehdit edilmektedirler. Bir ulusun bekası tartışmalı hale gelmedikçe, ekonominin geniş yalpazedeki sektörlerinin iyi ya da kötü yaptığı şeyler varoluşsal tehditler olarak görülmemektedir. Toplumsal sektörde, referans nesnesi büyük ölçüde kolektif kimliklerdir. Bu tip referans nesnelerinin kendine has doğaları göz önünde bulundurulduğunda, varoluşsal tehditleri daha alt seviyelerdekinden ayıran sert sınırların inşa edilmesi son derece güçtür. Örneğin göçmenlik ya da rakip kimlikler, kolektif kimlik sahiplerinin kendi kimliklerinin nasıl oluşturduğuna ve devam ettirilmekte olduğuna ilişkin görece açık ya da kapalı fikirli bir bakış açısına sahip olup olmadıklarına bakılmaksızın güvenlikleştirilmişlerdir. Çevresel sektörde, muhtemel referans nesnelerinin sahası son derece geniştir, özel türlerin ve habitat tiplerinin bekası gibi görece daha somut şeylerden, küresel iklimin ve biosferin korunması gibi daha soyut ve büyük ölçekli meselelere kadar uzanmaktadır. Daha dar bir bantta ise birkaç bin yıllık medeniyetiyle normal olarak insanlık akla gelmektedir. Yukarıda söz edilen çok sayıdaki referans nesnesinin altında yatan temel unsur insan cinsi ile geri kalan tüm biosfer arasındaki ilişkiler olup, bu ilişkinin medeniyetin erişilen seviyesinin çökme riski olmaksızın sürdürülüp sürdürülemeyeceğini konu edinmektedir. Bu çerçevede hem makro hem de mikro uçta yer alan, türlerin ve insan medeniyetinin bekası gibi bazı kesin varoluşsal tehdit vakaları çevresel sektör kapsamında güvenlikleştirilebilir.³⁴⁷

³⁴⁶ Buzan ve diğerleri, **Security: A New Framework for Analysis**, s. 21-22.

³⁴⁷ Sektörlere göre güvenlik tehditlerinin neler olduğuna ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Buzan ve diğerleri, **Security: A New Framework for Analysis**, s. 22-23.

Bir gelişmenin güvenlik problemi olarak adlandırılması yetkisi devlet ve onun elitlerine verilen bir ayrıcalıktır. Gücü ellerinde tutanlar her zaman güvenlikleştirme enstrümanını bir konu üzerinde kontrol elde etmek için kullanmaya çalışırlar. Yani bir konu elitler tarafından öyle olduğu deklare edildiğinde güvenlik problemi haline dönüşür.³⁴⁸ Bu çerçevede Waever güvenlik nedir sorusuna, dil teorisinin de yardımıyla, “güvenlik bir söylemdir³⁴⁹” şeklinde cevap vermektedir. Sözeylemsel olarak güvenliğin kendisi gerçek bir duruma işaret etmemekte, esasen telafuz edilmesi ona varlık kazındırmaktadır. Yani telefuz edilmesiyle birlikte birşey gerçekleşmektedir. Bir devlet yetkilisi güvenliği dile getirerek, özel bir alana hareket etmekte ve böylelikle güvenliğe yönelik tehdidi durdurmak için ne gerekliyse onu talep etme hakkına sahip olmaktadır.³⁵⁰

Güvenliğe sözeylemsel yaklaşım, güvenlik çalışmalarıyla ilgili üç tip birim arasında bir ayrımı gerekli kılmaktadır.

1. Referans Nesnesi: Varoluşsal olarak tehdit ediliyor görülen ve hayatta kalma iddilarına meşrutiyet kazandıran şeylerdir.
2. Güvenlikleştirici Aktörler: Birşeyin varoluşsal olarak tehdit edildiğini deklare ederek meseleyi güvenlikleştiren aktörlerdir.
3. İşlevsel Aktörler: Bir sektörün dinamiklerini etkileyen aktörlerdir. Referans nesnesi veya aktör olmaksızın referans nesnesi adına güvenlik isteyen aktördür. Bu aktör güvenlik sahasındaki kararları önemli derecede etkilemektedir. Örneğin çevreyi kirleten bir şirket, çevresel sektörde merkezi bir aktör olabilir, ancak o ne bir referans nesnesidir, ne de çevresel meseleleri güvenlikleştirmeye çalışmaktadır.

Güvenlik için referans nesnesi geleneksel olarak devlet ve son derece örtülü bir şekilde, ulus olmuştur. Bir devlet için beka egemenlikle, ulus için ise kimlikle ilişkilidir. Temelde güvenlikleştirici bir aktör herhangi bir şeyi bir referans nesnesi olarak yorumlamaya teşebbüs edebilir. Referans nesnesi, “Varlığını sürdürmeli, o nedenle gerekli...” denebilecek olan nesnelerdir.³⁵¹

³⁴⁸ Waever, “Securitization and Desecuritization”, s. 54.

³⁴⁹ Sözeylemle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Ole Waever, “Security, the Speech Act Analysing the Politics of a Word” (26.06.1989), https://www.academia.edu/2237994/Security_the_Speech_Act_-_working_paper_1989, (16.01.2017).

³⁵⁰ Waever, “Securitization and Desecuritization”, s. 55-56.

³⁵¹ Buzan ve diğerleri, **Security: A New Framework for Analysis**, s. 35-36.

Güvenlik halinde, kelimenin anlamına dayanan bir analiz, bir meselenin diğerlerinden daha önemli olduğu ve öncelikle olarak ele alınması zarureti belirlediği için bir güvenlik problemi olarak tayin edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu nedenden dolayı güvenlik durumunda, talep edilen kriter olarak, meselenin varoluşsal bir tehdit olarak sunulması gerekmektedir. Eğer bir problemle başa çıkmazsak geri kalan herşeyin, artık burada olmayacağımız veya kendi yöntemimizle bu problemle başa çıkmakta özgür olmayacağımız için, konu dışı kalacağını düşünüyorsak böyle bir mesele ile karşı karşıyayız demektir. Böylece aktör, oyunun normal politik kurallarını kırarak, bu meseleyle olağandışı tedbirlerle başa çıkmak için bir hak talep etmektedir. Bu çerçevede güvenlik, gerçek manada varoluşsal bir tehdit olmamasına rağmen, söylem yoluyla öyle sunulması nedeniyle bir güvenlik problemine dönüştüğü için, kendi kendine göndermede bulunan bir pratiktir.

Bu nedenle güvenlikleştirmenin kesin tanımı ve kriteri, varoluşsal bir tehdidin öznelarası olarak kurgulanmasıyla oluşturulmaktadır. Varoluşsal bir tehdidin hayatiyetine ve öncelikliğine ilişkin bir tartışma ortaya çıktığında, güvenlikleştirici aktör aksi taktirde bağlı olacağı prosedürler ve kurallardan özgür olacaktır ki; bu durumda güvenlikleştirmeye şahitlik etmiş oluruz.

Diğer taraftan birşeyin, herhangi bir referans nesnesine varoluşsal bir tehdit olarak sunulması durumu, güvenlikleştirme için yeterli değildir, bu “güvenlikleştirme girişi” olarak tanımlanmaktadır. Bir mesela ancak hitap edilen kitle öyle olduğunu kabul ettiğinde güvenlikleştirilmiş olur. Eğer kitleden bu yönde bir sinyal gelmezse sadece “güvenlikleştirme girişiminden” söz edilebilir ve söz konusu özne güvenlikleştirilmemiştir.³⁵²

Bu çerçevede güvenlikleştirmenin üç önemli bileşeni vardır: Mevcudiyete dair tehditler, söz konusu tehditlerin politik elitlerce “sözeylemsel” bir süreçle devletin politik gündemine sokularak, onlarla mücadele için acil önlemler talep edilmesi ve dinleyici kitlenin mevcudiyete dair tehdit iddiasını kabul edip, acil önlemleri onaylaması.³⁵³ Diğer taraftan söz konusu acil önlemlerin uygulanabilmesi için öncelikle mevcut tehditlerin

³⁵² Buzan ve diğerleri, **Security: A New Framework for Analysis**, s. 24-25.

³⁵³ Akgül Açıkmeşe, “Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri”, s. 61.

varoluşsal tehditler olarak, devlet adına söz söylemeye ve hareket etmeye yetkili otoriteler tarafından, söz konusu devletin politik gündemine sokulması gerekmektedir. Bu nedenle acil önlemler ile tehditlerin varoluşsal tehditler olarak politik gündeme dahil edilmesi süreçleri birbirlerini tamamladıklarından, bir arada değerlendirilebilir.

Esasen güvenlik ve güvensizlik ikili bir zıtlık değildir. Güvenlik hali bir güvenlik probleminin olduğu, ancak buna karşı gerekli tedbirlerin alındığı bir durumu tanımlarken, güvensizlik halinde ise mevcut bir güvenlik problemine karşı alınan bir önlem bulunmamaktadır. Ancak her iki durumda da ortada bir güvenlik problemi mevcuttur. Bu nedenle ortada bir güvenlik problemi olmadığında durumu güvenlik terimiyle açıklamanın bir mantığı yoktur. Zaten güvenlik göreceli bir kavramdır ve birinin güvenlik olarak tanımladığı bir durumun başka biri tarafından tam zıt bir şekilde tanımlanabilmesi güvenliğin hiçbir zaman tam manasıyla yaşanmadığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle bir problemin güvenlik tabiri ile tanımlanmasıyla bir güvenlik probleminin siyasal olarak üstesinden gelinemeyeceği gibi, tersine bu problemin üstesinden gelinmesinin tek yolu bu tabiri kullanmaktan kaçınmaktır.³⁵⁴

Bu nedenle Kopenhag Ekolü, sorunları güvenlik sorunu olmaktan çıkararak, normal politik süreçler aracılığıyla dile getirmek ve çözmek için kanıtlar ortaya koymaktadır. Bu çerçevede ekol güvenliğin devletin bekası ile ilgili konularla sınırlı tutulmasını, diğer konuların ise güvenlikleştirilmemesini ve normal siyasi süreçlerde tartışılarak çözülmesini önermektedir. Okulun bu husustaki kaygısı, güvenliğin genişletilmesi halinde güvenlik sarmalının başka konularda da çözümünü zorlaştırması ve şiddet içeren yöntemlerin başka sorunların çözümünde de kullanılmaya başlanmasıdır.³⁵⁵

Bu çerçevede, Kopenhag Okulu tarafından yeni güvenlik terminolojisine kazandırılan ve “güvenlikdışlaştırma” olarak da ifade edilen kuram, güvenlikleştirmenin anti-tezi şeklinde nitelenebilir. Güvenlikdışlaştırma daha önce tehdit olarak görülen bir hususun artık tehdit olarak inşa edilmemesidir. Böylelikle daha önce tehdit olarak algılanan bir konunun güvenlikleştirme süreci sonunda kazandığı özel konum sonlandırılmakta ve bu

³⁵⁴ Waever, “Securitization and Desecuritization”, s. 56.

³⁵⁵ Pınar Bilgin, “Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları”, **Stratejik Araştırmalar**, 8 (14), 2010, s. 83.

şekilde anılan tehdidin ortadan kaldırılması için talep edilen olağanüstü önlemler geçersiz kılınarak, konunun normalleşmesi sağlanmaktadır.³⁵⁶

2.3.1. Toplumsal Güvenlik

Güvenlikleştirme teorisi çerçevesinde tanımlanan sektörlerden biri olan toplumsal güvenliğe yönelik ilgi son yıllarda, özellikle Avrupa’da, artmaktadır.³⁵⁷ Bu ilgi artışında, kimliğe, kültüre ve inşacı kurama yönelişin yanı sıra, özellikle Avrupa’da Soğuk Savaş sonrası dönemde etnik çatışmaların yoğunluk kazanmasının da etkili olduğu söylenebilir. Bahsedilen etnik çatışmaları analiz edecek güvenlik çerçeveleri bulunamadığından, konunun uzmanlarından söz konusu çalışmalara öncülük edecek perspektifler geliştirmeleri beklenmiş ve özellikle eski Yugoslavya’daki savaşlar ile etnik çatışmaların bölgeye yayılması korkusu, güvenlikleştirme teorisi kapsamında yer alan sektörlerden biri olan toplumsal güvenliği ön plana çıkarmıştır.³⁵⁸

Toplumsal güvenlik gündemi, farklı dönemlerde ve bölgelerde farklı aktörler tarafından belirlenmekle birlikte, Waever toplumsal güvenliğe tehdit olarak görülen en yaygın konuları şu şekilde özetlemektedir:

1. Göç – X halkı, Y halkı tarafından istila edilmekte veya o halk yüzünden özelliklerini kaybetmektedir; X topluluğu eskisi gibi varolmayacaktır, çünkü nüfusu diğerleri oluşturacaktır. X kimliği, nüfusun yapısındaki değişim nedeniyle (Çinlilerin Tibet’e, Rusların Letonya’ya göçü gibi) farklılaşmaktadır. 2. Yatay rekabet – Orada hala X halkı yaşamaya devam etse de komşu kültür Y’nin öne çıkan kültürel ve dilsel etkileri nedeniyle, X halkının yaşam şekli değişecektir (Örneğin Kanada’nın Amerikanlaşmaktan korkması gibi). 3. Dikey rekabet – İnsanlar kendilerini X olarak görmeyi bırakacaktır, çünkü ya bir entegrasyon projesi (örneğin Yugoslavya, AB) ya da ayrılıkçı-“bölgeselci” bir proje (Örneğin, Quebec, Katalon, Kürt) vardır. Bu projeler onları daha geniş veya daha dar kimliklere doğru çekmektedir. (...) 4. Olası bir dördüncü konu veba, savaş, açlık, doğal afet veya yok etme politikaları nedeniyle nüfusun azalmasıdır.³⁵⁹

Dilin yavaşça ortadan kaybolması ve/veya dışarıya göç gibi gelişmelerin bir araya gelmesinin etkisiyle bir topluluğun yok olması durumunda da görüldüğü üzere bazı toplumsal güvenlik sorunlarında, yukarıdaki dört meselenin oluşturduğu tehditlerden

³⁵⁶ Sandıklı ve Emeklier, a.g.e., s. 54.

³⁵⁷ Waever, “Securitization and Desecuritization”, s. 65.

³⁵⁸ Ole Waever, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, **Uluslararası İlişkiler**, 5 (18), 2008, s. 154-155.

³⁵⁹ Waever, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, s. 158.

hiçbiri etkili olmayabilir. Eğer bu gelişme belli bir aktör veya sosyal sürece bağlanmıyorsa – x halkı, küreselleşme, neoliberal rekabet veya başka bir “tehdit” vb. gibi – bu yok olma güvenlikleştirme olmadan gerçekleşiyor demektir. Ancak tehditlerin açık bir şekilde ifade edilmesiyle, bir kültürün yok olması veya değişmesi ihtimali arasında bağlantı bulunmakta olup, böyle bir durumda güvenlikleştirme bir kimliğin oluşturulmasına ya da yeniden dizayn edilmesine katkıda bulunabilir. Bu gibi durumlarda ise toplumsal güvenliğin işaret ettiği yukarıda bahsi geçen dört temel tehdit ile karşılaşmaktadır.³⁶⁰

Toplumsal güvenliğe tehdit olarak görülen konularında başında gelen “göç” ve göçmenler politik ve ekonomik tartışmalarda ve gündelik konuşmalarda daima yaşamın normal akışını bozan unsurlar olarak değerlendirilmektedirler. Ayrıca göçmenler ve mülteciler, basit bir şekilde, sadece çok sayıda kişinin sıradan yaşamını alt üst eden unsurlar olarak görülmemekte, ayrıca bir insan topluluğunun kolektif yaşam tarzını tehlikeye atan bir faktör olarak da sunulmaktadırlar. Bu nedenle güvenlik çalışmaları göç olayına özel bir göndermeyle toplumsal güvensizlik konusunu ele almaktadırlar.³⁶¹

İnsanların yer değiştirme kararını etkileyen nedenler ekonomik fırsattan çevre baskısına oradan da dini özgürlüğe kadar uzanmaktadır. Ayrıca insanlar bir devletin nüfusunu homojenleştirmesine yönelik siyasi programın da etkisiyle yer değiştirmeye zorlanabilirler. Tibet’in Çinileştirilmesi ile Orta Asya ve Baltık devletlerinin Ruslaştırılması bu duruma birer örnektir.³⁶²

Soğuk Savaş’ı takiben ortaya çıkan gelişmeler ile 11 Eylül’ün etkileri göç açısından son derece önemlidir. Kapitalist bağlamda mobilitenin genel olarak kazancı en yüksek seviyeye çıkaracağı düşünüldüğü için ekonomik ve toplumsal dinamikler göç hususunda kesişmektedir. Ancak kapitalistlerin faydalı bir kavram olarak yaklaştığı mobilité, toplumsal güvenlik endişelerinin en somut ve de duygusal açıdan en güçlü tetikleyicilerinden biridir. Soğuk Savaş döneminde bayrağın etrafında toplanma dinamiklerinin iç farklılıklara vurguyu azalttığına şahitlik edilmiş olup, bu durum büyük ölçüde dönemin güçlü iki kutuplu doğasından kaynaklanmaktadır. 1990’lara gelindiğinde

³⁶⁰ Waeber, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, s. 160.

³⁶¹ Jef Huysmans, **The Politics of Insecurity: Fear, Migration and Asylum in the EU**, New York: Routledge Publishing, 2006, s. 45-46.

³⁶² Waeber, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, s. 160.

ise göçün daha az avantajlı toplumsal gruplarca kimliğe tehdit olarak algılanması ve bu çerçevede ekonomik endişelere yol açması durumuyla karşılaşılmaktadır. Bu tepkiler daha çok alttan geldiği ve artan göç izlenimine bir tepki olarak ortaya çıktığı için, çözüm yolu olarak politika değişikliklerinin ilk hedefi, sınırlar üzerinde tekrar kontrol sağlandığı imajının yaratılması olmuştur. Bu politika 1990’lar boyunca siyasi olarak başarılı olmasına karşın 11 Eylül olaylarından sonra sorgulanmaya başlamış ve bu çerçevede göçün daha etkili bir şekilde kontrol altına alınması yeni bir güvenlik meselesi haline dönüşmüştür. Değişen politika anlayışı çerçevesinde, göçün görünürlüğünün azaltılması hedefinin muhtemel etkisi ise genel olarak izleme ve denetimlerin artması ve bu bağlamda göçmenleri ve bu hususla ilintili diğer tehlikeli öğeleri izleme ihtiyacının meşru hale gelmesidir. Bu çerçevede iç ve dış (toplumsal ve askeri) güvenliğin birbirleri ile bağlantılı hale geldiğine şahitlik edilmektedir. Diğer taraftan 11 Eylül olaylarının göçe etkisiyle ilgili yapılan çalışmalar, örneğin İngiltere’de terör karşıtlığıyla yakından bağlantılı olarak göçün yeniden yorumlanmasının büyük ölçüde arttığını ve 11 Eylül olaylarının hemen sonrasında zirveye tırmandığını, hatta Temmuz 2005’te Londra’daki bombalı eylemlerden sonra dahi eski seviyesine dönmediğini ortaya koymuştur. Bu ise özellikle 11 Eylül olaylarını takiben tüm dünya çapında göçün güvenlikleştirilmesinin yaygınlaştığının en somut kanıtlarından biridir.³⁶³

Bir diğer tehdit kategorisi olan “yatay rekabet”, büyük ve dinamik kültürler ile küçük ve çağdışı kültürler arasındaki karşılıklı etkileşimin planlanmayan etkilerini yansıtabileceği gibi, işgal edilen düşmanların yeniden kurgulanmasında (örneğin Japonya’nın ve Almanya’nın Amerikanlaştırılması) ve çağdaş ticaret politikasında bir araç olarak kullanılan “kültürel engeller” de olduğu gibi kasıtlı da olabilir. Bahsedilen “kültürel engeller” çerçevesinde ithalatçı devletler, korumacılığı haklı çıkarmak için geleneklere başvururken, ihracatçılar bu olanağı boşa çıkarmak için söz konusu kültürel özelliklerin statüsünü zayıflatmaya çalışmaktadırlar. Bu durum Japonya-ABD ilişkilerinde çok belirgin bir şekilde gözlemlendiği gibi, burada Japonlar iki ülke arasındaki kültürel farklılığı ticari anlaşmazlıklarda argüman olarak kullanılmaktadır (sağlık gerekçesiyle pirinç ithalatına karşı çıkılması, farklı kar çeşidi nedeniyle emniyetle alakalı olarak kayak ithalatına karşı çıkılması vs.). Öte yandan, bu duruma karşı ileri sürülen ABD argümanları ise, neredeyse herkesin ABD sosyo-ekonomik ve kültürel modelini benimsemesini talep etmektedir.

³⁶³ Waeber, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, s. 172-173.

“Dikey rekabet” ise, muhtemelen diğerlerine göre daha bilinçli bir şekilde uygulanmakta olan bir tehdit kategorisidir. Demokratik ya da emperyal olsun, devletle eşleşecek ortak bir kültür kurgulamaya çalışan entegrasyon projeleri, okullar, kiliseler, dil hakları vb. gibi kültürel yeniden üretim mekanizmalarının bir kısmını ya da hepsini kontrol etmeye çalışmaktadırlar. Söz konusu proje çerçevesinde uygulanan baskının aşırı boyutlara ulaşması halinde ise azınlıklar, kendi kültürlerini yeniden üretme yeteneğini kaybedebilirler, çünkü çoğunluk, kendi kültürünü kayırmak için eğitim, medya ve diğer sistemleri yapılandırmak amacıyla devleti kullanmaktadır. Bu nedenle bazı toplumsal güvenlik konularıyla, bireylerin kalplerinde ve beyinlerinde mücadele edilmekteyken; diğerleriyle kimliği etkileyen daha somut konular üzerinden mücadele verilmektedir. İlk durumda, tehdit daha soyut olup dönüşmeyle ilgilidir ve insanlar kendilerini başka bir şey olarak düşünmeye başlarlar. İkincisinde ise, bir kültürün yeniden üretilmesini engellemek için göç veya siyasi yapılar kullanılması gibi siyasi kararlar kimliği etkilemektedir ve hedef alınan kültürel kimlik, yeniden üretim için gereken kurumları kontrol etme imkanından mahrum kalmaktadır. Bu çerçevede, toplumsal güvenlik konuları genellikle kimlikle ilgilidir ve bazı durumlarda, toplumsal güvenlik mücadelesinin yapıldığı araç da kimliktir (yatay ve dikey rekabet).³⁶⁴

Toplumsal güvenliğe tehdit olarak görülen hususlardan bir diğeri olan “nüfusun azalması” ise, kültürel taşıyıcıları tehdit ederek kimliğin devamlılığını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Ancak etnik temizlik politikalarında olduğu gibi bir kimliği veya grubu yok etme arzusunun ortaya çıkardığı politikaların haricinde nüfusun azalması, toplumsal güvenliğin kimlik mantığının bir parçası değildir. Bu nedenle, veba, açlık veya savaş gibi kasıtlı olarak sivillerin öldürülmesinin amaçlanmadığı durumlarda, bir kimlik kategorisinin kolektif olarak varlığını devam ettirmesi tehdit altında olsa da, bu haller toplumsal güvenliğin inceleme konusuna girmemektedir. Çoğu insan, yok olmalarının kolektif kimliğinin kaybolmasına yapacağı etkiden ziyade hayatlarını kaybetmekten daha fazla endişe duymaktadır. Bunun istisnası ise, kolektif kimliğe etkisinden dolayı yaşamlarının tehdit edilmesi durumudur, çünkü bu durumda da bir çeşit yok etme politikası uygulanmaktadır. İronik bir şekilde, nüfus yapısındaki olumsuz gelişmeler, böyle bir durumda bireylerin yaşamlarını sürdürmesi hususu gündeme gelmeyeceğinden, büyük ihtimalle kolektif güvenlik sorunu olarak nitelendirileceklerdir. Bu nedenle de

³⁶⁴ Waeber, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, s. 160-161.

güvenlikleştirilmek için bir dış saldırıya da ihtiyaç yoktur. Nüfusla bağlantılı bir diğer konu olan doğum oranları ise iki nedenden dolayı endişeye sebebiyet vermektedir. İlk olarak, doğum oranları rakiplerle kıyaslandığında daha düşük olabilir. İkinci olarak, doğum oranları, sosyo-ekonomik istikrarı bozma tehdidi taşıyabilir ve bir taraftan sosyal güvenlik planlarını devam ettirmede sıkıntılar doğurabileceği gibi (ekonomik güvenlik olarak güvenlikleştirilebilir) diğer taraftan da daha fazla göç için baskı yaratabilirler (sosyal güvenlik endişelerini arttırır). Doğum oranları geçmişte askeri güvenlik sorunu olarak görülse de, bugün esasen ekonomik ve belki de siyasi güvenlik problemi olarak düşünülmektedirler. Ayrıca tarihte, İmparatorlukların askeri sefer, kendi halkını belli bir bölgeye yerleştirme, bazı halkları göçe zorlama, öldürme ve kimlikleri rekabet ettirme gibi yöntemlerin birleşimi yoluyla, etnik dengeyi değiştirmeyi hedeflediğine yönelik pek çok örnek de mevcuttur.³⁶⁵

Diğer taraftan toplumsal sektör kapsamında tanımlanan ve yukarıdaki dört unsur tarafından varlıkları tehdit edilen referans nesneleri ise “kimlik”, “din” ve “toplumsal cinsiyet”tir. Bu referans nesnelerinden belki de en önemlisi “kimlik”tir. Heywood kimliği “Nispeten istikrarlı ve süreklilik arz eden benlik duygusu.” olarak tanımlamaktadır.³⁶⁶ İnsanlar çoklu kimliklere sahiptir ve bu kimlikler zaman içerisinde birbirleriyle yarışır hale gelebilmektedir. Ancak yine de kimliksiz bir yaşam, ötekileştirilme riskini taşıdığından, tahayyül edilebilir değildir. Kimliksiz bir hayat biçiminde ben ya da biz diye bir şey olmayacağı gibi, ben ve bize’e ait bir başarı da söz konusu olmayacaktır. Bu nedenle kimlik şu ya da bu şekilde insan hayatının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir.³⁶⁷

Soğuk Savaş’ın sonu ve özellikle 11 Eylül ve teröre karşı savaş gibi gelişmeler geleneksel olarak dünya siyasetine çatışma ve işbirliği arasındaki denge şeklindeki bakış açısını önemli oranda değiştirmiş ve bu çerçevede küresel düzen, devletler arasında değişen güç ilişkileri yerine, özellikle kültür ve kimlikle ilişkili yeni güçler tarafından şekillendirilmeye başlanmıştır. 20. yüzyılın sonlarından itibaren kimlik siyasetinde artış görülmesinin temelde yatan üç önemli nedeni vardır. Birinci neden post-sömürgecilikle ve eski Avrupa sömürgelerinde bağımsızlığa Batılı olmayan ve hatta Batı-karşıtı bir kimlik

³⁶⁵ Waever, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, s. 159-160.

³⁶⁶ Heywood, a.g.e., s. 229-230.

³⁶⁷ William E. Connolly, **Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri**, (Çev. Ferma Lekesizalın), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995, s. 204-205.

geliştirerek kültürel bir boyut kazandırma girişimleriyle ilişkilendirilmektedir. İkinci neden, sosyalizmin başarısızlığı ve nihayetinde komünizmin dağılmasıdır. Bu da büyük oranda 1970'lere kadar toplumsal olarak dezavantajlı grupların ve insanların kendi siyasal özelemlerini sosyalizmle ifade etmelerine karşın, sosyalizmin bu insanlara bekledikleri karşılığı verememesinin sömürgecilik sonrası milliyetçiliğin, artan biçimde, gelişmekte olan dünya toplumlarında daha derin köklere sahip değer ve kimliklerle uyumlu bir şekilde yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. Bu durumun somutlaşmış halleri ise etnik milliyetçilik ile köktencililiğin yükselişi olup, Komünizmin çöküşü eski SSCB coğrafyasında bu eğilimleri daha da güçlendirmiştir. Kimlik siyasetinin gelişimini açıklayan üçüncü neden ise küreselleşmedir. Bu kapsamda kimlik siyaseti, küreselleşmenin kültürel etkilerine bir direniş şekli olarak bile görülebilir. Yani kimlik siyaseti, küreselleşmenin tüm dünyaya benimsetmeye çalıştığı Batı-merkezli ve tek tipleştirici kültüre tepki olarak doğmuş ve yaygınlık kazanmıştır.³⁶⁸

Herhangi bir topluluk bir gelişmeyi veya potansiyel bir durumu, kendi varlığına yönelik bir tehdit olarak tanımlarsa toplumsal güvensizlik oluşmuş demektir. Toplumsal güvenlik, tanım olarak, devletten bağımsız olarak kendi kendilerini yeniden üretebilen büyük ve kendi varlıklarını devam ettiren kimlik gruplarıdır. Bu grupların neler olduğu, ampirik açıdan zaman ve mekana göre değişmektedir. Bugünkü Avrupa'da bu gruplar çoğunlukla ulusaldır, ancak diğer bölgelerde dini ya da ırksal gruplar da olabilir.

Kimlikler sürekli değiştikleri ve istikrarlı ve objektif olmadıkları için bir kimliği savunmak son derece tartışmalı bir husustur. Ancak bir kimlik güvenlikleştirildiğinde sanki ilk andan beri var olan ve derin bir şekilde inşa edilmiş olan bir şey savunuluyormuş gibi olmaktadır. Hepimiz çoklu kimliklere sahip olsak da güvenlikleştirme durumunda geneli kapsayan bir kimlik inşası gerçekleşmektedir. Ulusal kimlikler hem iki yüzyıldır yıldır siyasi otoritenin kaynağında yer almaları hem de ulus, kültür ve anlam arasındaki, yakın zamanlara dayanan, romantik bağlantılardan kaynaklanmaları nedeniyle toplu öldürmeleri ve diğer ırkçı eylemleri motive eden temel gerekçelerdir. Ulusal kimliğin siyasi otoritenin temelinde yer alması hususu ulusal kimliği diğer kimliklerden daha etkili ve önemli bir hale getirmektedir. Bu durum diğer kimlikler için geçerli değildir. Kültürle doğrudan bağlantılı olan ulusal kimlik, bu nedenle diğer kimliklerin aksine, sadece içerik değil, aynı

³⁶⁸ Heywood, a.g.e., s. 230-233.

zamanda bağlamdır; sadece nesne değil, aynı zamanda kültürel yönü dolayısıyla diğer her şeyin anlaşıldığı bir çerçevedir. Bu nedenle, ulusal kimlik daha kolay güvenlikleştirilebilmekte ve çatışma halinde diğer tüm kimlikleri içine alabilecek durumdadır.³⁶⁹

Toplumsal güvenlik kapsamındaki bir diğer referans nesnesi ise “din”dir. Dini topluluklar, kendi kendini devam ettiren önemli biz-kimlikleri ve gruplar olduklarından ve aynı zamanda resmi hale getirilmiş otorite ve kural yapmayı da içeren kurumsal yapıları dahi bulunduğundan toplumsal güvenlik için referans nesnesi olabilirler. Bu nedenle, dinler bazı yönlerden devlet gibidir ve siyasi sektörle de ilgilidirler. Ancak bir dinle ilgili güvenlik eylemi gerçekleştirildiğinde, tehdit, öncelikle toplumun varlığını değil de inancın varlığını tehlikeye sokuyormuş gibi sunulduğundan, dinin siyasal yönüne ağırlık verilmesi dinle ilgili dinsel olan yönü kaçırma riskini de taşımaktadır.

Çünkü savunulan şey topluluk olarak topluluk değildir, inanca yönelik tehdittir. Dini topluluklar kendisine bağlı olanlar açısından genelde büyüktür. Dinsel köktencilerin en temel endişesi, dinin niceliksel devamı veya bir kişinin kendisini Hristiyan veya Müslüman olarak ifade etme imkanı değil, dinin gerçek versiyonunun topluluk üyelerince sulandırılmasıdır. Böyle bir durumda dini topluluk mevcut haliyle yaşamını sürdürmekte, ancak yanlış yola sapmaktadır. Dini köktencilik büyük ölçüde bir güvenlik eylemi olduğu için bu husus özellikle önemlidir. Tüm dinlerdeki köktenciler arasındaki temel benzerlik, saf gelenekçilerin de tanımlayacağı şekilde, inanca karşı tehditlerin sadece dini karşı önlemlerle durdurulamayacak kadar ciddi olduğunu iddia etmeleridir. Bu nedenle köktencilik modernite ile gelenekselciliğin bir bileşimi haline gelmektedir.

Nihayetinde dinsel alanda güçlü bir güvenlikleştirme mantığı mevcuttur ancak bu mantık topluluk ya da onun kimliğine değil, inancı savunmaya dayanmaktadır. Diğer taraftan, inanca yönelik tehditler nedeniyle gerçek bir çatışma başladığında, grupların biz ve onlar bakış açısına göre hareket edecekleri, üyelerini düşman tehdidine karşı koruyacakları ve sosyal grubun uyumuyla ilgili endişe duyacakları toplumsal ve askeri güvenlik meselelerine benzer bir süreç bu alanda da işlemeye başlamaktadır. Ancak sadece bu şekilde toplumsal güvenlik dinamiklerini çalışmak dini topluluğa indirgeyerek inanç

³⁶⁹ Waever, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, s. 155-156.

boyutunu dışlayacağı için olayın özünden uzaklaşmamıza neden olacaktır. Çünkü din sadece sosyal grupların değil inanç topluluklarının oluşumunu da incelediği için, inançsal bir boyuta da sahiptir ve bu nedenle de her iki boyutun da aynı seviyede ele alınması gerekmektedir.

Ayrıca dinin farklı çatışma türlerinden ayırt edilmesi de önemli olup, örneğin etnik çatışmalar dini çatışma olarak tanımlanmamalıdır. Böyle bir uygulama nedeniyle eski Yugoslavya’da büyük ölçüde etnik temelli olan çatışmalar, dini çatışma örneği olarak sunulabilmektedir. Genellikle Hırvatların Katolik, Sırpların Ortodoks ve Bosnalılar ile Kosovalıların Müslüman oluşu dolayısıyla, bu gruplar arasında başka türlü bir ayrım yapmak zor olduğundan günümüzde bazı devletler bu topluluklar arasındaki çatışmayı din yüzündenmiş gibi lanse etmeye çabalamaktadırlar. Ancak bu durum yanıltıcıdır, çünkü eski Yugoslavya’daki çatışmalarda taraflar birbirlerini dini inançlarından daha ziyade etnik kimliklerini gerekçe göstererek katletmişlerdir. Bu nedenden dolayı dini çatışma olarak sunulan olayların gerçekten bu şekilde olup olmadıklarının anlaşılabilmesi için daha yakından incelenmeleri gerekmektedir.³⁷⁰

Toplumsal güvenliğin gündeminde yer alan bir diğer referans nesnesi ise “toplumsal cinsiyet”tir.³⁷¹ Toplumsal cinsiyetin önemi öncelikle bir sosyal grup olmasından kaynaklanmakta olup, toplumsal cinsiyetin toplumsal güvenlik olarak kaydedilebilmesi için cinsiyet kavramıyla tanımlanan “biz”in savunulması için harekete geçilmesi gerekmektedir. Ancak bu durum gerçek hayatta sıklıkla uygulanmamaktadır. Çünkü cinsiyetlerle ilgili baskın anlayışın onları karşılıklı bağımlı olarak tanımlaması dolayısıyla erkekle kadın arasındaki ilişkiyi hemen ölümcül bir tehdit olarak inşa etmek mantıklı değildir. Bu çerçevede erkeklerin hem fiziksel olarak kadınları hem de sosyal olarak kadın kategorisini yok etmeye çalıştığı yönündeki bir anlayışla problemler tanımlanmamakta olup, ancak geleneksel toplumsal cinsiyet anlayışının yerine daha nüanslı bir anlayışın geçtiği durumlarda güvenlikleştirme ortaya çıkmaktadır. Bu ise iki

³⁷⁰ Waeber, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, s. 165-167.

³⁷¹ Cinsiyet, temelde cinsiyet farklılıklarının sosyal olarak oluşturulmasını ifade ettiğinden, bu manada “toplumsal cinsiyet” terimi açık şekilde “cinsiyet” kavramından farklıdır. Çoğu feminist’e göre cinsiyet dişiler ve erkekler arasında biyolojik ve dolayısıyla değiştirilemez farklılıklara işaret etmektedir. Toplumsal cinsiyet ise kadınlarla erkekler arasındaki kültürel olarak tanımlanmış farklılıkları betimlemektedir. Toplumsal cinsiyet ya dişilikle ve erillikle ilgili zıt modeller temelinde basmakalıplaştırma şeklinde ortaya çıkmakta ya da yapısal güç ilişkilerinin bir görünümü olarak belirlemektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Heywood, a.g.e., s. 491.

şekilde gerçekleşmekte olup, bunlardan ilki cinselliğin homoseksüellik gibi diğer çeşitlerinin bu kategoriye dahil edilerek aşırı güvenlikleştirmenin merkezi haline getirilmeleri, ikincisi ise erkekler ve kadınların birbirleriyle yarışan cinsiyet rolleriyle inşa edilmeleridir ki; bu son durumda tehdit edilen şey kadın olmak ya da erkekliğin baskın olmayan halleridir.

Toplumsal cinsiyetin referans nesnesi olarak, örneğin tehdit edilen grup olarak gösterildiği, birkaç örnek şu şekildedir. Bu durumların ilkinde erkekler kadınlara az ya da çok kolektif bir tehdit olarak gösterilmektedir ki, tecavüzün tüm erkeklerin tüm kadınları korku durumunda tuttuğu bilinçli bir yıldırma süreci olarak tanımlanması bu duruma bir örnektir. Diğer önemli bir örnek ise homoseksüeller olup, onların durumunda çift yönlü bir güvenlikleştirme mevcuttur. Şöyle ki; homoseksüeller hem kendilerini tehdit altında hissederler ve hem de homoseksüeller/homoseksüellik bugün dünyadaki toplumların hemen hemen tamamında topluma, namusa, inanca veya doğaya tehdit olarak lanse edilmektedir.

Diğer taraftan toplumsal cinsiyet Uluslararası İlişkiler’de diğer topluluk kategorilerinin inşa edilmesinde de önemli bir araçtır. Ulusa ilişkin kavramsallaştırmalarda bu durum son derece yaygındır ve sadece anavatan, anayurt gibi soyut seviyede değil, aynı zamanda devlet sisteminin oluşturulmasında cinsiyetleştirilmiş öznellikleri ifade ederek daha somut bir seviyede de işlev görmektedir. Örneğin askerlerin, korunacak masum sivillerin, diplomatların, diplomatların eşleri vb. gibilerin rolleri tanımlanırken, aynı zamanda onların rolleri toplumsal cinsiyet üretmenin ve idame ettirmenin araçları olarak da işlev görmektedirler. Bu açıdan ulusa karşı bir tehdit gerçekleştiğinde bunun kadınlar ve erkekler üzerindeki etkileri onların rollerine göre farklılık arz etmektedir.

Günümüzde Batılı değerlerin yaygınlaşması, geleneksel toplumsal cinsiyet anlayışının güç ve imtiyaz ilişkilerini bozma tehdidi taşımaktadır. Örneğin büyük tehditlerden biri olan homoseksüelliğin tehdit olarak gösterilmesi sayesinde baskın erkeklik savunulmakta veya ona karşı savunma yapılarak erkeklik inşa edilmektedir. Ancak toplumsal cinsiyet söylemlerinde neyin tehdit edildiği açık bir şekilde sunulmamış olup, tehlikede olan şey toplumsal cinsiyetle ilgili olduğu halde, genellikle bu durumda kimlik kategorileri veya din adına harekete geçilmektedir. Bu çerçevede tehdit edildiği

iddia edilen referans nesnelerinden ziyade genellikle tehditlerde daha fazla toplumsal cinsiyet söylemi bulunmaktadır.³⁷²

Toplum bu tip tehditlere karşı iki şekilde savunulabilir. Öncelikle tehdit devletin güvenlik gündemine getirilerek konu siyasi ve potansiyel olarak askeri sektöre taşınabilir. Örneğin devlet seviyesinde göç tehdidiyle yasa ve sınır kontrolleri aracılığıyla mücadele edilebilir. Ancak, toplumsal sektör siyasi sektörle yavaş yavaş içiçe geçtiğinden, konunun siyasi alana taşınmasıyla toplumsal yönü ıskalanmış olacaktır. Örneğin etnik çatışmalar gibi çok önemli ve şiddetli olan bazı toplumsal kökenli çatışmalar, söz konusu doğaları gereği, öncelikle siyasi ve askeri sektörlerce ele alınarak sonuçlandırılmaktadır. Diğer taraftan kimliğin tehdit edildiği yönündeki algılamalarla, toplum tarafından verilen bir kararlar, devlet dışı yollarla da mücadele edilebilmektedir. Örneğin küreselleşme gibi yabancı bir etkiye artan ölçüde maruz kalınması halinde, bu etkiye kültürel çabaların artırılması, ulusal kimliğin bir parçası olarak kültüre bencilce yoğunlaşması vb. gibi karşılıklar verilebilir. Bu durumda mücadele, devlet yerine, sivil toplumdaki kültürel aktörlere ve medyadaki ve toplumdaki kimliğimizi ön plana çıkaran yansımalara bırakabilmektedir. Bu nedenle, yabancı bir kültüre karşı koruma aracı, sadece güç veya dışlama gibi yöntemler olmak zorunda değildir. Yani toplum, devlet dışı kurumlarla ya da kültürel pratiklerle de güvenlik politikası uygulayabilir.³⁷³

Diğer taraftan göç gibi toplumsal meselelerin güvenlikleştirilmesinin baş ağrıtıcı etkilerini tahayyül etmek son derece kolay olduğu gibi, güvenlik politikalarının ırkçı bir zemine dayandırılması halinde de, bunun toplumdaki ırkçılığı güçlendirme şeklinde geri dönüşlerinin olacağı iddia edilerek kimliği güvenlikleştirmenin sakıncalarından da söz edilmektedir.³⁷⁴ Bu nedenle toplumsal sektörden kaynaklanan tehditlerin de güvenlik sorunu olmaktan çıkarılarak, normal politik süreçler aracılığıyla dile getirmeleri ve bu şekilde güvenlikdışlaştırılarak şiddet içeren yöntemler yerine normal politik süreçlerde müzakere yoluyla çözümlenmelerine imkan sağlanması güvenlikleştirme teorisyenleri tarafından önerilmektedir.

³⁷² Waever, "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", s. 168-170.

³⁷³ Waever, "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", s. 161-162.

³⁷⁴ Waever, "Securitization and Desecuritization", s. 70.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KARADENİZ BÖLGESİNİN GÜVENLİĞİNE YÖNELİK TEHDİTLERİN ANALİZİ

3.1. Bölgesel Güvenliğe Yönelik Tehditler

Karadeniz Bölgesi simetrik³⁷⁵ ve asimetrik³⁷⁶ çok sayıda tehdit ve risk ile mücadele etmekte olup, bu sert ve yumuşak güvenlik problemleri bölgeyi değişken, güvensiz ve istikrarsız bir hale getirmektedir.³⁷⁷

Bu nedenle güvensizlik nosyonu, halen “Geniş Karadeniz Bölgesi”nde yer alan devletler arasındaki ilişkilerin merkezinde yer almaktadır. Bölgede, Gürcistan’daki Abhazya ve Güney Osetya, Moldova’daki Transdinyester, Azerbaycan’daki Dağlık Karabağ ayrılıkçı bölgelerinden kaynaklanan problemlere ilave olarak RF ile Ukrayna arasındaki Kırım ve Doğu Ukrayna anlaşmazlıkları gibi zaman zaman sıcak çatışmaya da dönüşen sürüncemede kalmış ya da “donmuş/dondurulmuş çatışmalar”ın yanı sıra, silah kaçakçılığı gibi organize suçlar ile daha çok ulusal seviyede olmakla birlikte bölgesel bağlantıları da olan terörist faaliyetler gibi her tür sert ve yumuşak güvenlik tehdidi mevcuttur.

³⁷⁵ Genellikle devletlerden kaynaklanan, ancak devletlerden kaynaklanmasa dahi tehdidin kaynağının açık olarak bilindiği, askeri yönü ağır basan geleneksel tehditlere “simetrik tehditler” denmektedir. Söz konusu tehditler belirli ulus-devletlerin veya ittifakların politik, ekonomik veya coğrafi çıkarlarından kaynaklanmaktadır. Simetrik tehditler somut oldukları gibi, bunlara maruz kalan devletler tarafından tanımlanmaları da kolaydır. Yani bu düşmanların kimliğini saptamak zor değildir. Bkz. The Patriot Post, “National Security Primer 4: The Nuke Threat” (07.01.2006), <http://patriotpost.us/alexander/4054> (18.02.2016).

³⁷⁶ Çatışan iki tarafın maddi güçleri arasında önemli fark bulunduğu, çatışma asimetrik, yani dengesizdir. Güncel kullanımda “asimetrik tehdit” kavramı, genel olarak, küreselleşen dünyada risk ve tehdit yaratan unsurların değiştiği ve devletlere yönelik tehditlerin artık sadece diğer devletlerden kaynaklanmayıp, uluslararası sistemde devletlerle aynı düzlemde görülmeyecek farklı aktörlerden de doğabileceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla asimetri kavramı, risk ve tehditleri yaratan unsurlar ile bunların ortaya çıkartacağı sorunların belirsiz olduğuna işaret etmektedir. Bkz. Aydın, “Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, s. 527.

³⁷⁷ Çelikkpala, “Security in the Black Sea Region: Policy Report II”, s. 13.

Bölgenin bu çeşit güvensizlik ve çatışmalarla karşı karşıya kalması tesadüfi değildir ve bu ortamın varlığının suçu sadece akıllıca davranmayan politik elitlerin yanlış tercihlerine de bağlanamaz. Bu problemleri besleyen daha temel nedenler bulunmakta olup, yukarıda da belirtildiği üzere problemlerin sadece politik elitlerin yanlış tercihlerine bağlanması, bölge devletlerinin problemlerine çözüm bulunması imkanını da ortadan kaldırmaktadır.

Bölgedeki güvensizlik ortamını ve çatışmaları besleyen temel nedenlerden ilki 1990'lar boyunca tüm bölgede etkili olan ve hem iç hem de dış politikayı domine eden devlet inşası sürecidir. Bu süreç çerçevesinde, ulus inşası ve etnik kimlikle de bağlantılı olan birkaç adet yeni, çoğunlukla zayıf ve başarısız devletin doğuşu süreci, milliyetçiliği ve onun retoriğini Karadeniz Bölgesi'nin politik gündemine ve uygulamalarına sokmuştur. Söz konusu milliyetçi retoriğin körüklediği ve SSCB'nin çökmesini takiben patlak veren ve ayrılıkçılık amacı güden savaşlar Karadeniz'in hem doğu hem de batı sahillerini etkilemiş ve Abhazya, Güney Osetya, Transdinyester ve Dağlık Karabağ'a ilave olarak Ukrayna'da Kırım ve Doğu Ukrayna gibi Moskova yanlısı uyduların doğmasına neden olmuştur. Ve bu bölgeler ufukta çözümün görünmediği "donmuş/dondurulmuş çatışmalar" olarak etiketlenmişlerdir. Bununla birlikte Ağustos 2008 Savaşı ile RF ile Ukrayna arasındaki 2014 tarihli savaş söz konusu anlaşmazlıkların yeniden sıcak çatışmaya dönüşme potansiyelini bünyelerinde barındırdıklarına güzel birer örnektir. Ayrıca günümüzde söz konusu ayrılıkçı bölgelerin arkasında sahip olduğu doğal kaynak zenginliklerine dayanarak adeta küllerinden doğan RF de yer almaktadır. Böylece bölgenin gündemi sınırı aşan sorunlar ve çatışmalar, etnik azınlıkların kendi kaderini tayin hakkı, kimlikler-arası çatışmalar ve savaşlar gibi hususlar tarafından belirlenmeye başlanmıştır.

Güvensizlik ve çatışmaları besleyen ikincil unsur ise coğrafyanın bölgede eski önemini yitirerek, bir kazanç olmaktan çıkmasıdır. Bu nedenle Karadeniz artık sadece RF'nin doğrudan erişim sahası içinde yer almamaktadır, aynı zamanda ABD gibi diğer büyük aktörlerin de güç politikalarını uyguladığı bir arena haline dönüşmüştür. Bu nedenle etki alanı retoriğinin mantığı Karadeniz Bölgesi ile yeni bağımsızlığını kazanan devletlere yönelik Rus politikasında hakim olmaya devam etmesine rağmen, bu retorik yerel manada direnç ve şüpheyile karşılanmış ve gerçek anlamda devletlerarası işbirliği imkanını ortadan kaldırdığı için, RF hariç, diğer bölgesel devletler tarafından reddedilmiştir. Çünkü bölgede

yer alan devletler, etki alanı mantığıyla hareket eden RF'nin dışında, bir bölge inşası hususunda son derece isteklidirler.³⁷⁸

Bu çerçevede bölgedeki istikrara ve güvenliğe yönelik tehditlerden belki de en önemlisi bölgesel devletler arasındaki mevcut ve potansiyel askeri çatışmalar olup, bölgede etkili olan çatışmalı komşuluk nosyonu bir istikrarsızlık ve güvensizlik kaynağı oluşturduğundan dikkate alınmak zorundadır. Bu nedenle ister etnik, dinsel veya halklar ve devletler arasındaki herhangi bir farklılıktan, isterse de sınır problemlerinden kaynaklansın sert güvenlik konuları hala bölgedeki temel problemlerden biridir.

Devlet-dışı aktörler, “donmuş/dondurulmuş çatışmalar”, tanınmamış devletler ve bölge içinde yerleri değiştirilmiş halklar, bölgenin uğraşmak zorunda olduğu diğer tehditlerken, kaynaklı çatışmalar ve de-facto³⁷⁹ devletlerin geleceği de soru işaretini koruyan konulardır. Örneğin Dağlık Karabağ'da, Abhazya'da, Güney Osetya'da ve Transdinyester'de Sovyet sonrası dönemde ortaya çıkan ve yirmi yıldan beri devam eden çatışmaların bölgede son derece yıkıcı bir rol oynadığı hususunda herhangi bir tereddüt bulunmamaktadır.³⁸⁰ “Donmuş/dondurulmuş çatışmalar” olarak adlandırılan söz konusu problemlerin çözümsüz kalması bölgenin gelişimini önemli ölçüde engellemekte olup, bu çatışmaların çözümsüzlüğü bölgesel işbirliğini engelleyerek, bölge devletlerinin birbirlerine sınırlarını kapatmalarına ve bölge üzerinde önemli sosyo-ekonomik ve siyasi-askeri etkileri olan bir takım izolasyonist politikaların uygulanmasına neden olmuştur.³⁸¹

Ayrıca bölgedeki bazı ülkeler hale zayıf ve de-organizedir ve bu ülkelerden bazıları da çok kolaylıkla “başarısız devlet” haline dönüşme potansiyeline sahiptir. Söz konusu ülkelerin bu potansiyeli taşıması ise bölgeyi terörizm, kitle imha silahların yayılması, uyuşturucu, silah ve insanların yasadışı trafiği gibi tehditler için küresel manada sorunlu bir bölge haline getirmektedir. Bu nedenle söz konusu devletler diğer bölgesel aktörler ile sınırdaş olduğu AB ülkelerinin güvenliğini de etkileme potansiyeline sahiptir. Ayrıca

³⁷⁸ Panagiota Manoli, “An Emerging Two-Tier Regionalism Around the Black Sea? Balancing Cooperation and Conflict Dynamic”, Gheorghe Erizanu (Ed.), **The Black Sea Region Security Minefield or A Partnership Road**, 1. Baskı içinde (10-19), Bucharest: Cartier Publishing House, 2009, s. 11-12.

³⁷⁹ Uygulamada, fiilen, fiili anlamlarına gelen Latince bir kelime.

³⁸⁰ Çelikpala, “Security in the Black Sea Region: Policy Report II”, s. 13-14.

³⁸¹ Akhmed Gumbatov, “Track Two Diplomacy in the Nagorno-Karabakh Conflict: An Infrastructure for Peace”, Kornely Kakachia (Ed.), **Reinvigorating Cross Border Cooperation In Black Sea Region: Visions for Future** içinde (87-93), Tiflis: Universal, 2012, s. 87.

bölgedeki bazı devletlerin otoriterliği ve askeri gücü yüceltme yönünde bir eğilimi bulunmakta olup, bu durum, mevcut tehdit beklentilerini artırmakta ve bölgesel güvenliği olumsuz bir şekilde etkilemektedir.³⁸²

Diğer taraftan Karadeniz Bölgesi durgun olmasa bile sınırlı ekonomik gelişmesiyle geri kalmış alanların da var olduğu bir bölge olarak katagorize edilmekte olup,³⁸³ buradan hareketle, Karadeniz Bölgesi'ndeki ekonomik gelişmenin normalleşmeye bir katkısının olup olmayacağı veya bölgenin geri kalmışlığının düşmanlıkların sürdürülmesini cesaretlendirip cesaretlendirmedigi hususları da soru işaretini korumaktadır.

Bölgedeki bir diğer önemli konu ise enerji güvenliğidir. Dünya petrolünün yüzde 65'ine, doğalgazının ise yüzde 40'ına sahip olan ve özellikle Arap Bahar'ından sonra daha da istikrarsızlaşan Orta Doğu bölgesine alternatif bulma arayışı son zamanlarda Karadeniz Bölgesi'ni ön plana çıkarmıştır. Bu çerçevede coğrafi konumlarından kaynaklanan jeopolitik önemlerinin yanı sıra zengin enerji kaynaklarına da sahip olan Karadeniz ve Hazar bölgeleri petrol ve gaz rezervleri açısından mevcut veriler ve maliyetler dikkate alındığında Orta Doğu ile kıyaslanacak bir konumda olmasalar da, arz güvenliği ve buna bağlı olarak kaynak çeşitliliği çerçevesinde gaz ve petrolün diğer kaynaklardan bölge aracılığıyla Avrupa pazarlarına boru hatlarıyla taşınmasının yanı sıra,³⁸⁴ RF'ye olan enerji bağımlılığı ile ilgili riskler de dikkate alındığında önemli bir hale gelmektedirler. 2008 sonu ve 2009 başlarında RF ve Ukrayna arasındaki enerji anlaşmazlığı, RF'nin güvenilir bir tedarikçi olduğunu bir kez daha ortaya koyarak, AB ve bölge için enerji güvenliğinin önemini yeniden gündeme taşımıştır. Ayrıca bölge enerji üreticisi, tüketicisi ve taşıyıcısı ülkelere aynı anda ev sahipliği yaptığından, söz konusu ülkelerin enerji kaynaklarının üretimi, tüketimi ve iletimi için birbirleriyle giriştikleri rekabete de şahitlik etmektedir.

³⁸² Çelikpala, "Security in the Black Sea Region: Policy Report II", s .14.

³⁸³ Vladimir Fenopetov ve diğerleri, "New Security Threats-Old Security Architecture and Mind-Sets: Countering the Threat of Radiological and Nuclear Terrorism in the Black Sea Region", **American Foreign Policy Interests: The Journal of the National Committee on American Foreign Policy**, 33 (5), 2011, s. 204.

³⁸⁴ Kanbolat, a.g.e., s. 80.

Nihai olarak, çevresel meselelerden, potansiyel sosyal huzursuzluklara ve ekonomik çöküşe kadar geniş bir yelpazedeki yumuşak güvenlik meseleleriyle ilişkili çok sayıda problem de, bölgedeki güvenliği ve politik istikrarı bozma potansiyeline sahiptir.³⁸⁵

Bu çerçevede, yukarıda bahsi geçen ve Karadeniz Bölgesi'nin güvenliğini etkileme potansiyeline sahip olan tehditler ve riskler simetrik ve asimetrik olarak iki farklı grupta toplanmış olup, söz konusu tehditler şu şekilde özetlenebilir:

-Bölgedeki simetrik tehditler genel olarak “donmuş/dondurulmuş çatışmalar” olarak da adlandırılan ancak süreç içerisinde sıcak çatışmaya da dönüşen; Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu, Gürcistan'daki Abhazya ve Güney Osetya bölgelerinden kaynaklanan ayrılıkçılık problemi, Moldova'daki Transdinyester sorunu ile RF'nin Kırım'ı ilhakı ile birlikte sıcak çatışmaya da dönüşen ayrılıkçı Rus bölgeler dolayısıyla Ukrayna ile RF arasında yaşanan çatışmalardır. Bu sorunlar donmuş da sıcak da olsa esasen bölge devletleri arasında uzun bir süreden beri var olan ve askeri niteliği ağır basan geleneksel tehditlerdir.

-Ayrıca günümüzde yaşanan küresel gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan ve asimetrik tehditler olarak da adlandırılan enerji arzı ve tedariğinden kaynaklanan tehditlerin yanı sıra terörizm ile insan, uyuşturucu madde, silah ve nükleer madde kaçakçılığı gibi tehditler de bölge güvenliğini simetrik tehditler kadar olmasa da etkilemektedir.³⁸⁶

Bu kapsamda, büyük ölçüde kimlik ve göç gibi tehdit kategorilerinden kaynaklanan ve özellikle SSCB'nin dağılmasını takiben onun mirası üzerinde yer alan topraklarda patlak veren ve Karadeniz Bölgesi'nin güvenliğine yönelik en önemli meydan okumayı teşkil eden donmuş/dondurulmuş veya sıcak savaşa dönüşmüş simetrik tehditler güvenlikleştirme teorisi kapsamında yer alan sektörlerden biri olan ve büyük ölçüde kimlik, göç, din ve toplumsal cinsiyet gibi tehditleri inceleyen toplumsal güvenlik kapsamında analiz edilecek olup, bunların dışında kalan asimetrik tehditler ise bölgesel ve uluslararası dinamikler çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

³⁸⁵ Çelikpala, “Security in the Black Sea Region: Policy Report II”, s. 14-15.

³⁸⁶ Dubien ve Fanés, a.g.e., s. 13-15.

3.2. Karadeniz Bölgesindeki Simetrik Tehditlerin Güvenlikleştirme Teorisi Çerçevesinde Analizi

Güvenlik, kelime anlamı olarak, tehdidin olmaması ya da tehditten uzak olunması hali olarak tanımlanmakta olup, geleneksel güvenlik çalışmaları bu tehditlerin daha çok askeri sektörden kaynaklandığını belirterek, güvenlik anlayışını genellikle bu tehditlerle mücadele edilmesi şeklinde kavramsallaştırmakta ve bu nedenle politik, toplumsal, ekonomik, çevresel vb. gibi diğer sektörlerden kaynaklanması muhtemel tehditleri güvenlik gündeminin dışında bırakmaktadırlar. Ayrıca uluslararası politikanın ana öznesi olarak devleti kabul ettiklerinden tehditlere maruz kalan temel birimin de devlet olduğunu iddia ederek, güvenlik çalışmalarının temeline devleti yerleştirmektedirler. Güvenliğe yönelik böyle bir bakış açısını eleştiren Kopenhag Okulu'na mensup güvenlikleştirme teorisyenleri, güvenliğe sadece askeri perspektiften yaklaşan ve devletin dışındaki düzeyleri (ulus-üstü ya da ulus-altı) ihmal eden bu anlayışı sorgulayarak, söz konusu anlayışın güvenliğin eksik bir şekilde değerlendirilmesine neden olacağını iddia etmektedirler. Bu nedenle güvenliğe yönelik tehditlerin ve risklerin askeri ya da askeri olmayan pek çok alandan kaynaklanabileceği varsayımından yola çıkan güvenlikleştirme teorisyenleri, güvenlik gündemine, askeri tehditlerin yanı sıra, politik, ekonomik, toplumsal ve çevresel sektörlerden kaynaklanan tehdit ve riskleri de dahil ederek güvenliğin gündemini genişletmişlerdir.

Bu çerçevede özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesi, 11 Eylül olayları ve bu olaylara tepki olarak ortaya çıkan teröre karşı savaş ve Orta Doğu'yu dönüştürme politikalarının Arap Baharı³⁸⁷ olarak nitelendirilen rejim değişiklikleri ile uygulanmaya konulması gibi gelişmeler, Soğuk Savaş döneminde genellikle askeri tehditlerden oluştuğu kabul edilen güvenlik gündemine politik, toplumsal, ekonomik ve çevresel tehditlerin de

³⁸⁷ 2011 yılının ilk aylarında pek çok Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkesini etkisi altına alan ve Arap Baharı olarak adlandırılan halk ayaklanmaları, büyük ölçüde 11 Eylül olaylarını takiben ABD tarafından geliştirilen teröre karşı mücadele strateji çerçevesinde Ortadoğu bölgesini dönüştürerek teröre kaynaklık eder bir durumdan çıkarma girişimi olarak nitelenebilir. Söz konusu olayları tetikleyen bölge içi gelişmeler ise bozuk ve sorumsuz ulusal yönetimlere karşı duyulan kızgınlık, işsizlik, siyasi hakların tanınmaması ve süresi uzatılan olağanüstü yasalardan kaynaklanan yereldeki öfke ve hüsrandır. Olaylar başlangıçta daha çok Kuzey Afrika ile Ortadoğu'yu içine alan bir coğrafyada diktatör yönetimlere karşı halk ayaklanmaları olarak başladığı için söz konusu hareket genel olarak "Arap Baharı" olarak nitelendirilmiş, ancak mevcut yönetimlerin devrilmesini takiben, demokratik kültür eksikliğinden, pek çok ülkede beklendiği gibi seçimler yoluyla bir yönetim tesis edilemediği için adeta bir trajediye dönüşmüştür. Daha fazla bilgi için bkz. Zbigniew Brzezinski, **Stratejik Vizyon: Amerika ve Küresel Güç Buhranı**, (Çev. Sezen Yalçın ve Abdullah Taha Orhan), İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, s. 42.

ilave edilmesine ve güvenlik gündeminin söz konusu tehditleri de içerecek şekilde genişletilmesine neden olmuştur. Yani özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesini takiben günümüze kadar yaşanan süreç güvenlik gündemine yeni tehdit türlerinin eklenmesine neden olarak bir bakıma güvenliğe, güvenlikleştirme perspektifinden bakışı zorunlu kılmıştır.

Bu nedenle artık günümüzde güvenliğe yönelik tehditleri sadece askeri perspektiften ele almak, eksik bir değerlendirmeye neden olacağından, onlara karşı alınacak tedbirlerin de başarısız olmasına yol açacaktır. Bu çerçevede genişleyen güvenlik gündemine uygun bir yaklaşımla söz konusu tehditlerin ele alınması sonucunda yapılacak değerlendirilmelere göre tehditlere karşılık verilmesi büyük bir hayatiyet arz etmektedir. Bu da güvenlikleştirme perspektifinin önemini artırmaktadır.

Hiç kuşkusuz, coğrafi konumu nedeniyle çok eski dönemlerden beri dünya politik gündeminin üst sıralarında yer alan Karadeniz Bölgesi ve çevresindeki güvenlik tehditleri ve riskleri de Soğuk Savaşın sona ermesini takiben yaşanan süreçten etkilenmiştir. Bu çerçevede bölgedeki aktörlerin güvenliğini etkileyen tehditlerin doğası da önemli ölçüde değişmiş olup, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde kimlikle bağlantılı tehdit kategorilerinin ön plana çıkmaya başladığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle bölgedeki güvenlik gündeminin daha iyi anlaşılabilmesi için sadece askeri sektörden kaynaklanan tehditleri temel alan geleneksel güvenlik anlayışının ötesinde, toplumsal sektörden kaynaklanan tehditleri de içeren ve bölgede yer alan ve etkinlikleri her geçen gün artan devlet-dışı (devlet-altı ya da devlet-üstü) düzeylerdeki aktörleri de güvenlik gündemine dahil eden bir analiz çerçevesinin kullanılması gerekmektedir ki, bu zaruret güvenlikleştirme teorisi çerçevesinde yer alan sektörlerden biri olan toplumsal güvenliği bölgenin sorunlarının analizi için önemli bir teorik perspektif olarak ön plana çıkartmaktadır.

Bu bağlamda bu bölümde, Karadeniz Bölgesi'nin güvenliğine yönelik en önemli tehditler olan ve genel olarak donmuş/dondurulmuş (ya da sıcak savaşa dönüşmüş) çatışmalar³⁸⁸ olarak da adlandırılan Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ

³⁸⁸ Donmuş çatışma ya da dondurulmuş çatışma (Frozen conflict); Bir çözüm bulununcaya kadar buzdolabına kaldırılmış olan çatışmalardır. İki güçlü bağımsız mit bu gerçekçi olmayan yaklaşımı

sorunu, 2008 tarihli Rus-Gürcü Savaşı ile sıcak çatışmaya da dönüşen Gürcistan'daki ayrılıkçı bölgeler (Abhazya ve Güney Osetya) sorunu, Moldova'daki Transdinyester sorunu ile yine 2014 yılında RF'nin Kırım'ı ilhakıyla farklı bir boyut da kazanan Ukrayna ile RF arasında ayrılıkçı bölgeler dolayısıyla yaşanan sorun, toplumsal güvenlik sektörü çerçevesinde analiz edilmeye çalışılacaktır.

3.2.1. Dağlık Karabağ Sorunu

3.2.1.1. Tarihsel Arka Plan

Azerbaycan'ın başkenti Bakü'nün 270 km batısında, Ermenistan sınırına yakın olan Dağlık Karabağ, resmi olarak Azerbaycan Cumhuriyeti'nin parçası olmasına karşın de-facto olarak bağımsız bir bölgedir ve bu bölge üzerindeki Azeri-Ermeni anlaşmazlığının kökleri çok eski tarihlere kadar gitmektedir.³⁸⁹ Esasen Dağlık Karabağ sorunu coğrafi olarak Azerbaycan'a ait olan, ancak uygulanan göç politikaları nedeniyle nüfusunun çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu sahanın kontrolüne ilişkin iki komşu devlet arasındaki topraksal temelli bir anlaşmazlıktır. SSCB'nin dağılmasını takiben birlik içindeki cumhuriyetlerin resmi olarak bağımsızlığını kazanmasından ve söz konusu cumhuriyetlerin sınırlarının uluslararası sınırlar olarak tanınmasından sonra ortaya çıkan diğer çatışmalardan farklı olarak Karabağ sorunu, iki federal cumhuriyet arasındaki bir iç çatışma olarak daha SSCB döneminde patlak vermiştir.³⁹⁰

beslemektedir: 1) Çözümlerin taraflarca bilinmesine karşın, 2) Hareketsiz duran taraflar bir mucize beklemektedirler. Donmuş çatışmaların görünüşteki durgun hallerinin sorunu ortadan kaldırmadığının taraflarca anlaşılması sorunun çözümü için hayatiyet arz etmektedir. Zaman, çatışma çözümüne muhakkak olumlu bir şekilde katkı yapmamakta ve sürüncemede kalmış olan çatışmalar sürekli olarak yeni çıktılar ve gerçeklikler üretmektedirler. Donmuş çatışmalar terimi genel olarak geniş Karadeniz bölgesindeki ihtilafları (Transdinyester, Güney Osetya, Abhazya ve Dağlık Karabağ) tanımlamak için kullanılmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. Filon Morar, "The Myth of 'Frozen Conflicts': Transcending Illusive Dilemmas", **Per Concordiam: Journal of European Security and Defence Issues**, 1 (2), 2010, s. 11.

³⁸⁹ Nadia Alexandrova-Arbatova, "Troubled Strategic Partnership: The Black Sea Dimension of Russia's Relations with the West", Daniel Hamilton ve Gerhard Mangott (Ed.), **The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives**, 1. Baskı içinde (293-319), Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations, 2008, s. 304.

³⁹⁰ Anna Matveeva, "Conflicts in the Wider Black Sea Area", Daniel Hamilton ve Gerhard Mangott (Ed.), **The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives**, 1. Baskı içinde (177-225), Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations, 2008, s. 179-180.

18. yüzyıldan itibaren genel olarak Kafkasya'ya yönelik paylaşım mücadelesi ve büyük güçlerin bölgeye yönelik stratejik hedefleri nedeniyle, göçler dahil bölgede yaşanan gelişmeler Dağlık Karabağ sorunun temellerini atmıştır. Sorunun doğuşu açısından en önemli olaylardan biri ise Ermenilerin bölgeye toplu olarak yerleştirilmeleri sürecidir. 1828'de imzalanan Türkmençay Antlaşması ile günümüzdeki Ermenistan ve Azerbaycan topraklarını ele geçiren Rus İmparatorluğu'nun Dağlık Karabağ bölgesine de hakim olması bölgenin kaderini derinden etkilemiştir. Bölgeyi hakimiyeti altına alan Ruslar Kafkasya'ya Anadolu'dan ve İran topraklarından en az 1 milyon Ermeni'yi göç ettirmişlerdir. Bu esasen Rusların bölgede Ermeni Devleti kurma planlarının da bir parçasıdır. Ruslardan bu şekilde destek gören Ermeniler, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında yaşanan küresel ve bölgesel gelişmelerin de etkisiyle, dışarıdan verilen vaatler ve yükselen milliyetçilik sonucu hızlı bir şekilde örgütlenmeye başlamışlardır. Bu yapılanmaların en önemlisi ise 1890 yılında kurulan ve daha çok Doğu Anadolu'daki Osmanlı topraklarını kapsayan bir Ermeni Devleti kurmayı amaçlayan Taşnaksutyan Komitesi'dir.

Kafkasya'daki milli uyanış hareketleri de etnik çatışmalara paralel olarak gelişmiş ve özellikle 1905 yılı Azeri ve Ermeni toplumları arasındaki kanlı çarpışmaların yaşandığı bir yıl olarak tarihe geçmiştir. 20. yüzyılın başlarında çok sayıda Ermeni örgütü, bölgede "Büyük Ermenistan"ın kurulması için çalışsa da bir yandan SSCB'nin diğer yandan da Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması bu girişimleri zayıflatmıştır.

28 Mayıs 1918'de kurulan ve 27 Mayıs 1920'de SSCB tarafından işgal edilen Azerbaycan Halk Cumhuriyeti içerisinde Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi (DKÖB) adıyla otonom bir bölge oluşturulmuştur. Soğuk Savaş döneminde ilki 1945 yılında ikincisi ise 1964 yılında olmak üzere iki kez Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, DKÖB'nin kendilerine verilmesini talep etmiştir.

Azerbaycan içerisinde yapay olarak oluşturulan DKÖB'de Ermenilerin etnik yoğunlunun sağlanması ve DKÖB'nin Ermenistan'a bağlanması için kapsamlı hazırlıkların gerek SSCB içerisinde gerekse de dışında sürdürülmesi faaliyetleri SSCB'nin dağılması sürecinde bölgede çatışmaların alevlenmesine neden olmuştur. 1980'lerin sonuna doğru iki

cumhuriyet arasında başlayan küçük çaplı çatışmalar, 1990'ların başında tam anlamıyla savaşa dönüşmüştür.³⁹¹

İki ülke arasında 90'lı yılların başındaki çatışma, Dağlık Karabağ bölgesinin Azerbaycan'dan bağımsızlığını kazanmasına yönelik Ermeni hareketinin 1988'de yeniden alevlenmesini takiben canlanmıştır. Şubat 1988'deki ayrılma beyanı, ayrılık nedenini Dağlık Karabağ Ermeni topluluğunun kültürel ve dinsel özgürlüğüne yönelik Sovyet ve Azeri otoriteleri tarafından girilen ciddi sınırlamalara karşı uzun süreli bir kızgınlığın nihai sonucu olarak açıklasa da, bu beyan esasen toprak üzerindeki bir anlaşmazlığı da ifade etmektedir.³⁹² Dört senelik bir tırmanmadan sonra 1992'de iki ülke arasında patlak veren savaş, Ermenilerin, Azerbaycan topraklarının toplam olarak yüzde 20'sine tekabül eden Dağlık Karabağ ile çevresindeki bölgeleri işgaliyle sonuçlanmıştır. Başka bir değişle savaş Ermenistan'ın açık zaferiyle bitmiş, ancak savaşı kazanmakla Ermenistan barışı elde edememiş³⁹³ ve RF'nin aracılık ettiği ateşkes ancak Mayıs 1994'te imzalanabilmiştir.³⁹⁴

Dağlık Karabağ sorunu Azerbaycan ve Ermenistan seçmenlerinin en hassas olduğu meselelerden biri olduğu için her iki ülkedeki politik durum üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Bu çerçevede Azeri ve Ermeni yöneticiler, ülkelerindeki reformları gerçekleştirmek istemediklerinde veya hatalarını ve eksikliklerini gizlemek istediklerinde söz konusu çatışmayı bahane etmektedirler. Çatışmadan kaçan 700.000 mülteciyi barındıran Azerbaycan bir yandan da topraklarında devam eden işgalin zorluklarını omuzlamaya zorlanmıştır. Bununla birlikte Ermenistan da yaklaşık 400.000 mülteciye ev sahipliği yapmaktadır. Hem Ermenistan hem de Azerbaycan AGİT Minsk Grubu'nun himayesindeki müzakerelere devam etmektedir.³⁹⁵ Ancak, şimdiye kadar görüşmelerde kayda değer bir ilerleme sağlanabilmiş değildir.³⁹⁶

³⁹¹ Araz Aslanlı, "Kafkasya'da Güvenlik ve İstikrara En Büyük Tehdit", Cavid Veliev ve Araz Aslanlı (Ed.), **Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji**, 1. Baskı içinde (153-193), Ankara: Berikan Yayınevi, 2011, s. 154-162.

³⁹² Alexandrova-Arbatova, a.g.e., s. 304.

³⁹³ Svante E. Cornell, "Geopolitics and Strategic Alignments in the Caucasus and Central Asia", **Perceptions**, 4 (2), 1999, s. 101.

³⁹⁴ Alexandrova-Arbatova, a.g.e., s. 305.

³⁹⁵ Franz-Lothar Altmann ve diğerleri, "Democracy and Good Governance in the Black Sea region", **Southeast European and Black Sea Studies**, 10 (3), 2010, s. 309-310.

³⁹⁶ Rainer Freitag-Wirminghaus, "Prospects for Armenia and Azerbaijan Between Eurasia and the Middle East", Daniel Hamilton ve Gerhard Mangott (Ed.), **The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives**, 1. Baskı içinde (53-87), Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations, 2008, s. 71.

AGİT çerçevesinde kurulan Minsk Grubu 1997 yılından itibaren sorunun çözümü hususunda daha aktif bir rol üstlenmeye başlamıştır.³⁹⁷ Minsk Grubu'nun eşbaşkanlığına getirilen ABD, Fransa ve RF sonraki süreçte Minsk Grubu'nun diğer üyelerini (Türkiye, Belarus, Almanya, İtalya, İsviçre ve Çek Cumhuriyeti) devre dışı bırakarak ve Avrupa Konseyi'nin müdahalesini redderek meseleyi kendi tekellerine almışlardır. Minsk Süreci'nin en önemli özelliği diyalog için bir platform sağlamasıdır, ancak şimdiye kadar anlaşmazlığı çözmek için uygulanabilir bir teklif geliştirmeyi başaramamıştır. Bunda her iki tarafın da taviz vermeye istekli olmamalarının yanı sıra, arabulucuların Karabağ'ın statüsünü yöneten kurallara ilişkin herhangi bir anlaşmaya varamamış olmaları da etkili olmuştur. 1994'deki ateşkes genel olarak barışın da savaşın da olmadığı bir durum yaratmıştır. Diğer taraftan süreç içerisinde RF'nin ve ABD'nin şahsi girişimlerinin Minsk Grubu'ndan daha büyük bir etki yaptığı gözlemlenmektedir. Ancak her iki taraf da farklı müzakere tarzları öngörmeleri dolayısıyla birbirlerinden ayrılmaktadır. Örneğin Rus tarafı geçici bir anlaşmaya daha meyilli gözükmektedir.

AGİT eşbaşkanlığı 1997'de Dağlık Karabağ'a büyük bir özerklik veren ve Azerbaycan'ın bölge üzerindeki egemenliğini zayıflatan iki barış planı önermiş ve her iki plan da Azerbaycan tarafından kabul edilmiştir. Ancak Ermenistan devlet başkanı Levon Ter Petrosyan ikinci planı kabul ettiyse de, verdiği bu taviz dolayısıyla istifaya zorlanmıştır.³⁹⁸

Ermenistan'ın yeni devlet başkanı ve aynı zamanda kendisi de bir Karabağ Ermenisi olan Robert Koçaryan ilk iş olarak eski Devlet Başkanı Ter Petrosyan'ın kabul ettiği iki aşamalı barış planını reddetmiş ve sertlik yanlısı bir tutum takınarak AGİT Minsk Grubu çerçevesindeki barış sürecini zayıflatacak teklifler de bulunmuştur. Bunlardan biri Azerbaycan ile Dağlık Karabağ Ermenileri arasında doğrudan görüşmelerin tesis edilmesidir ki, böyle bir teklif toprak bütünlüğü ilkesini savunan Azerbaycan tarafından kabul edilebilir değildir. Ayrıca başlarda self-determinasyondan klasik şekliyle bağımsızlığı anlamadıklarını resmen belirten Koçaryan, daha sonra bölgesel otonomi teklifinde bulunan Aliyev'in işbirliği yaklaşımına somut bir karşılık vermemiştir. Bunun

³⁹⁷ Oktay F. Tanrısever, "Sovyet Sonrası Dönemde Rusya'nın Kafkasya Politikası", Mustafa Türkeş ve İlhan Uzgel (Ed.), **Türkiye'nin Komşuları**, 1. Baskı içinde (377-411), Ankara: İmge Kitabevi, 2002, s. 396.

³⁹⁸ Freitag-Wirringhaus, a.g.e., s. 71-72.

üzerine AGİT Minsk Grubu'nun Rus eşbaşkanı "Ortak Devlet Tasarısı" olarak bilinen başka bir teklif sunmuş, ancak Azerbaycan tarafı bu teklifi anlamsız ve tehlikeli bularak reddetmiştir. Bahsi geçen plan AGİT'in uyuşmazlık konusu üzerine yaptığı hiçbir girişimle uyumlu olmadığı gibi, açıkçası sadece sertlik yanlısı Ermenilerin çıkarına gözükmektedir. Zira bir ortak devletin kurulması halinde uluslararası camia, Dağlık Karabağ'ı Azerbaycan'dan ayrı ve ortak devleti oluşturan hür iradeye sahip bir birim olarak tanıyacak ve böylelikle Dağlık Karabağ hür iradeye sahip ayrı bir birim olarak, belki de gelecekte, yine kendi hür iradesiyle bu birlikten ayrılma imkanına kavuşabilecektir.

Bu tasarı, 7 Kasım 1998'de AGİT Minsk Grubu'nun yeni barış planı olarak kabul edilmiş ve Kasım 1998'de eşbaşkanlar Azerbaycan'a gerçekleştirdikleri ziyaretleri sırasında, Azerbaycan tarafına "Ortak Devlet" olarak tabir edilen bu teklifi üçüncü planları olarak sunmuşlardır. Azerbaycan ve Dağlık Karabağ arasında yatay bir ilişki öngören ve Azerbaycan tarafından kabul edilmesi mümkün olmayan bu plan, Ermenistan ve Dağlık Karabağ tarafından, çıkarlarına son derece uygun olduğu için, desteklenmiştir. Azerbaycan bu teklifi kabul etmeyince, taraflar arasındaki görüşme süreci yeniden tıkanmıştır.³⁹⁹

Batılı devletlerin 1999'da Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev ile Ermenistan Devlet Başkanı Robert Koçaryan'ı karşılıklı görüşmelere zorlanmasına karşın, her iki taraf da, ülkelerindeki kamuoyu baskısını da göz önünde bulundurarak, önemli tavizler vermekten kaçınmışlardır.

Ortak bir devlet çözümüne dayalı bu tekliflerin tamamının zayıf noktası hepsinin içerisinde bölünmeye neden olma potansiyeli taşımasıdır ki, bu tür tekliflerin en büyük zorluğu Güney Kafkasya'nın gerçeklerinin tam manasıyla anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Topraksal bütünlük ile kendi kaderini tayin hakkı prensiplerini dengeleyen bir konfedere çözüm Azerbaycan tarafından topraksal bütünlüğün terk edilmesi olarak anlaşılırken, Ermenistan için ise askeri gerçekliğin mantıksal sonucunu temsil etmektedir. Bu nedenle, Azerbaycan'ın AGİT'in arabuculuk çabalarından memnuniyetsizliğini anlamak zor değildir.⁴⁰⁰

³⁹⁹ Ömer Göksel İşyar, "Azeri-Ermeni Çatışması, Barış Arayışları ve Çözumsuzlük", Tayyar Arı (Ed.), **Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine içinde** (193-229), Bursa: MKM Yayıncılık, 2010, s. 206-207.

⁴⁰⁰ Freitag-Wirringhaus, a.g.e., s. 72.

ABD, Dağlık Karabağ uyuşmazlığının çözümüne özel bir önem atfettiğini göstermek amacıyla, AGİT Barış Süreci çerçevesinde Azeri ve Ermeni liderlerini Nisan 2001’de Florida Key West’e davet etmiştir. Key West görüşmelerinin açılışında, Amerikan yönetimi tarafından Dağlık Karabağ sorununun tarihçesine ilişkin olarak hazırlanan broşürde, ABD resmen, ilk kez ve açıkça Ermeni güçlerinin Azerbaycan topraklarını işgal altında bulundurduğunu ifade etmiş olup, bu durum çözüme yanaşması için ABD’nin Ermenistan’a yönelik uygulamaya planladığı bir baskı yöntemi olarak da değerlendirilebilir. Amerikan barış modelinde Azerbaycan’a Nahçıvan’la iletişim konusunda, Ermenistan’a ise Dağlık Karabağ’ın statüsü hususunda ayrıcalık tanınması söz konusudur. Key West’de yürütülen müzakereler de, büyük beklentilere karşın başarısız olmuş, her iki devlet başkanı da görüşmeler sırasında duruşlarını yumuşatmalarına karşın, tavizleri kendi halklarına kabul ettirmeyi başaramadıklarından ülkelerine döner dönmez daha şahin bir tutum takınmışlardır.⁴⁰¹

Diğer taraftan Eylül 2001’den sonra ABD, müzakerelerin devamı için her iki tarafa da baskı yapmış ve Prag süreci olarak adlandırılan girişim yeni bir başlangıç sunmuştur. Değişim için umut sinyalleri veren Azerbaycan ve Ermenistan dışişleri bakanları Nisan 2004’te Prag’da bir araya gelmişler ancak daha görüşmeler başlamadan her iki taraf da mevcut pozisyonlarını yinelemişlerdir. Bu çerçevede Azerbaycan bağımsız Dağlık Karabağ’a ve onun Ermenistan’ın bir parçası olmasına izin vermeyeceğini bir kez daha vurgulamış, ancak Dağlık Karabağ’a mümkün olan en üst seviyede özerklik statüsü vermeye hazır olduğunu da belirtmiştir. Buna karşın Ermenistan, bölgenin Ermenistan ile birleşmesine ya da bağımsız bir devlet olarak tanınmasına neden olabilecek şekilde, problemin ancak Karabağ Ermenilerine kendi kaderlerini tayin hakkının verilmesi yoluyla çözülebileceği hususunda ısrar ederek, Azerbaycan içerisindeki bir özerkliği kabul etmeyeceğini yinelemiştir.

Eşbaşkanların taviz hususundaki ısrarı Azerbaycan halkı nezdinde, Karabağ dışındaki işgal edilmiş alanlardan Ermeni birliklerinin çekilmesine karşılık, Karabağ üzerindeki egemenliğin kaybedilmesi şeklinde algılanarak, eşbaşkanlık yapan ülkelerin doğrudan ya da dolaylı olarak Ermenistan’ı destekleri yönünde bir kanının oluşmasına neden olmuştur ki, bu durum Azerbaycan toplumunda arabulucu ekibe karşı bir

⁴⁰¹ İşyar, a.g.e., s. 212.

güvensizliğin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Ayrıca eşbaşkanlara duyulan bu güvensizlik Azerilerin kendi güçlerine dayanmaları yönündeki söylemlerin artışına neden olarak, gelecekteki muhtemel bir savaşa yönelik hazırlıkları tetiklediği de söylenebilir.

Devam eden müzakerelerin içeriği 2006 yılına kadar gizli tutulsa da, Erivan kapsamlı bir barış anlaşması içerisinde Karabağ'ın statüsünün öncelikli olarak belirleneceği paket bir çözümden yanayken, Bakü'nün aşamalı bir çözüm hususundaki ısrarlarını sürdürdüğü bilinmektedir. Bu çerçevede Azerbaycan'ın amacı Ermenistan'ın uluslararası alanda saldırgan bir devlet olarak tanınması yoluyla işgal ettiği toprakları terketmesi için Ermenistan üzerinde baskı kurmaktır.

İlk defa 2006 yılında eşbaşkanlar, iki ülkede de bir tartışma ortamı yaratmak için müzakerelerin temel prensiplerini ilan etmişler ve bu çerçevede müzakerelerin paket ve aşamalı planların bir karşımı olması, öncelikle müzakere edilen bazı konular üzerinde uzlaşılması ve diğer konuların ise aşamalı olarak görüşülmesi ve uygulanması hususlarında ortak bir karara varmışlardır.⁴⁰² Bu plan çerçevesinde Ermeni kuvvetleri Dağlık Karabağ etrafındaki Azerbaycan topraklarından çekilecek, bu topraklar askerden arındırılacak ve buralara uluslararası bir barışı koruma gücü yerleştirilerek, Dağlık Karabağ'ın nihai statüsünü belirlemek için bir referandum gerçekleştirilecektir.⁴⁰³ En karmaşık husus ise, her iki tarafın da kaybetmek istemediği, Ermenistan'ı Karabağ'a bağlayan Azeri bölgelerine ilişkin ne şekilde bir düzenleme yapılacağıdır. Ancak kaçınılmaz olarak Karabağ'ın kaybedilmesine neden olacağından Bakü'nün referandum önerisini kabul etmesi muhtemel gözükmediğinden, kısa sürede AGİT arabulucularının bu plana ilişkin iyimserliğinin de hayali olduğu ortaya çıkmıştır.⁴⁰⁴

Taraflar anlaşmayı müzakere etmeye daha önce hiç olmadığı kadar hevesli gözüktükleri için sorunun 2006 Rambouillet müzakerelerinde çözümlenebileceği yönünde bir beklenti oluşmuştur. Ancak ne Rambouillet'de ne de takiben Haziran 2006'da Bükreş'te gerçekleştirilen görüşmeler de taraflar Karabağ'ın statüsünü belirlemeye ilişkin referandum usullerinin yanı sıra, Karabağ'ın dışındaki ve özellikle Karabağ'ın batısında yer alan Kelbecer'deki işgal edilmiş topraklardan Ermenilerin çekilmesi gibi ihtilaflı

⁴⁰² Freitag-Wirninghaus, a.g.e., s. 72-74.

⁴⁰³ Winrow, a.g.e., s. 220-221.

⁴⁰⁴ Freitag-Wirninghaus, a.g.e., s. 74.

hususlarda, mevcut durumlarından geri adım atmadıkları için herhangi bir ilerleme sağlanamamıştır. Rambouillet görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının en önemli nedeni Ermeni liderliğinin gittikçe artan olumsuz tavrıdır. Örneğin Rambouillet’den kısa sürece önce, Ermeni lider Robert Koçaryan iyimser olmadığını ve arabulucuların tarafları tavize zorlamaları dolayısıyla hayal kırıklığına uğradığını açıklamıştır.⁴⁰⁵

Karabağ çatışması her iki millet için de en önemli ulusal problem olduğundan Ermenistan ve Azerbaycan’daki politik kültür söz konusu problemin çözümü için elverişli değildir. Ancak Azeriler savaşı kaybettiği için Azerbajan’daki duygular, Ermenistan daha yoğundur. Savaşta yenilgi ve bölgenin kaybı Azerbaycan için asla iyileşmeyecek bir yaradır. Bu çerçevede, medya ve okullar yoluyla Ermenilerin şeytanlaştırılması, tavizlere hiç yer bırakmayacak şekilde Azerbaycan’da Ermenistan karşıtı duyguları derinleştirmiş olup, pek çok Azeri için Ermenilerle birlikte yaşama olasılığı tahayyül edilebilir dahi değildir.

Diğer taraftan, her iki devlet başkanı da ülkelerindeki medyayı kontrol etmeleri nedeniyle Dağlık Karabağ problemine ilişkin tartışma koşullarını değiştirebilme ve çözüm yollarını destekleme gücüne sahip olsalar da, şimdiye kadar bunu yapmadıkları gibi gelecekte de mevcut pozisyonlarını değiştirmeleri mümkün gözükmemektedir.⁴⁰⁶

Günümüzde her iki taraf da zamanın kendi lehlerine işlediğine inandıkları için, çatışmaya politik bir çözüm bulma hususunda aceleci davranmamaktadırlar. Bu çerçevede Ermeni tarafı askeri üstünlüğüne güvenerek, Azerbaycan’ın asla Dağlık Karabağ’ı yeniden ele geçirecek askeri yeterliliğe sahip olamayacağına inanmaktadır. Ayrıca, Azerbaycan’ın eninde sonunda çatışmayı güç kullanarak çözmeye çalışacağına dair Ermeni tarafındaki beklenti, onu RF ile güçlü askeri bağlantılara zorlamaktadır. Diğer taraftan Azerbaycan tarafı ise Ermenistan’ın yutabileceğinden daha büyük bir lokma çiğnediğini, bu nedenle de uzun dönemde bu pozisyonunu devam ettiremeyeceğini düşünmekte ve artan petrol gelirleriyle güçlü bir ordu inşa ederek, süreç içerisinde Ermenistan’a politik ya da askeri bir çözüm empoze edebileceğini tahayyül etmektedir.⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ Cornell ve diğerleri, a.g.e., s. 55.

⁴⁰⁶ Freitag-Wirninghaus, a.g.e., s. 74.

⁴⁰⁷ Cornell, “Geopolitics and Strategic Alignments in the Caucasus and Central Asia”, s. 101.

Bununla birlikte hiç kimse bu durumun ne kadar daha sürdürülebilir olduğu sorusuna cevap verememekte olup, böyle gergin bir durumun sürdürülebilir olmadığı ve eninde sonunda çatışmaya neden olma olasılığı taşıdığı açıkça görülmektedir.⁴⁰⁸

Son yıllarda her iki tarafın da, ancak özellikle Azerbaycan'ın, büyük bir askeri gelişimine şahitlik edilmektedir. 1997'de her iki ülkenin askeri harcamaları yaklaşık olarak aynı seviyedeysen, 1997'den itibaren Azerbaycan tarafından önemli bir kapasite inşası gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede Azerbaycan'ın askeri harcamaları 2007'ye kadar Ermenistan'ın yıllık harcamalarından üç kat daha fazladır. 2002'den 2007'ye kadar Ermenistan savunma bütçesini iki kat artırırken, Azerbaycan üç kattan fazla artırmıştır.⁴⁰⁹ Esasen 2003 yılındaki 130 milyon dolarlık nispeten düşük savunma bütçesi ile karşılaştırıldığında Bakü 2011'de dünyada askeri harcamalar hususunda en büyük oransal artışı gerçekleştiren ülke olmuş ve aynı yıl 3 milyar dolara ulaşan askeri harcamaları Ermenistan'ın tüm bütçesini aşmıştır.⁴¹⁰

Söz konusu silahlanma yarışında, Azeri liderliği, büyük ölçüde Azerbaycan'ın zengin fosil yakıt rezervlerinden elde ettiği gelirlere dayanmakta olup, askeri harcamalarda yaşanan bu şekildeki ani artışlar genellikle rakiplerle askeri yüzleşme planlarının bir göstergesi olarak yorumlandığından, hem çatışmanın barışçıl yollardan çözümü hem de bölgenin istikrarı gibi hususlarda iyiye işaret etmemektedir.⁴¹¹

Diğer taraftan devletler yeni bir savaşa sadece askeri yığınakla hazırlanmamakta aynı zamanda toplumlarını da psikolojik olarak hazırlamaktadırlar.⁴¹² Örneğin Azerbaycan ile Ermenistan arasında Kasım 2009'da Dağlık Karabağ'a ilişkin bir toplantıdan önce Başkan Aliyev'in yaptığı konuşma bu hususa bir delil mahiyetindedir: "Eğer bu toplantı da bir sonuç elde edilemeden biterse müzakere sürecine ilişkin umutlarımız tükenecektir ki, bu durumda başka bir seçeneğimiz de kalmayacaktır. Bu çerçevede topraklarımızı askeri tedbirlerle özgürleştirme hususunda tam bir yetkiye sahip olacağız." Aynı konuşmada Başkan Aliyev Azerbaycan'ın askeri inşa faaliyetlerine ilişkin olarak ise şu ifadeleri

⁴⁰⁸ Gumbatov, a.g.e., s. 88.

⁴⁰⁹ Özgür Özdamar, "Security and Military Balance in the Black Sea Region", **Southeast European and Black Sea Studies**, 10 (3), 2010, s. 356.

⁴¹⁰ Gumbatov, a.g.e., s. 88.

⁴¹¹ Özdamar, "Security and Military Balance in the Black Sea Region", s. 356-357.

⁴¹² Freitag-Wirninghaus, a.g.e., s. 74.

kullanmıştır: “Ermenistan ile diplomatik bir çözüm olmaması ihtimaline karşı, silahlı kuvvetlerimizi yıllar içerisinde milyon dolarlık yatırımlarla güçlendirdik.” Son yıllarda yaptıkları askeri inşa faaliyetleri de göz önünde bulundurulduğunda böyle bir askeri yüzleşmede Azerbaycan Ermenistan’a üstünlük sağlayabilir ancak, bu durumda Ermenistan’ın Rus birlikleri tarafından desteklenmesi ihtimali, çatışmanın tüm bölgeye yayılmasına neden olarak bölgesel istikrar üzerinde olumsuz sonuçlar doğuracak ve RF’nin de katıldığı böyle bir çatışma bölgeyi daha da güvensiz hale getirecek şekilde istikrarsızlaştıracaktır.⁴¹³

Böyle bir çatışmada Moskova’nın Ermenistan’ı desteklemesinin en önemli nedeni ise Dağlık Karabağ sorununun çözülmesi halinde Ermenistan’ın RF’ye bağımlılığının azalması ve hatta RF’den kopması sonucunun doğması ihtimalidir. Bu nedenle Moskova, Azerbaycan ile Karabağ üzerindeki anlaşmazlığında Ermenistan’ı güçlü bir şekilde desteklemekte olup, söz konusu destek Ermenistan’ın, sorunun çözümü için gerekli olan tavizleri verme hususundaki isteğini azaltmaktadır.⁴¹⁴

Savaş sırasında bölgede yerleşik toplulukların önemli bir kısmının yer değiştirmeye zorlanmasıyla Dağlık Karabağ çatışmasındaki etnik ayrılık hemen hemen tamamlanmıştır. Özellikle göçe zorlanan toplulukların da alevlendirdiği her iki ülkedeki aşırı milliyetçi söylemin büyük ölçüde anlaşma zeminini ortadan kaldırdığı Ermenistan’daki ve Azerbaycan’daki iç gelişmeler de önemli ölçüde bu çatışmadan etkilenmiştir.

Ayrıca her iki ülke de dış politikalarını Rus ve Batı etkilerini dengeleyecek şekilde oluşturma ve yürütme hususunda son derece hassas davranmaktadırlar. Dağlık Karabağ çatışmasında karayla çevrili ve izole Ermenistan, Rus desteğine muhtaçtır. Aynı zamanda, uluslararası camianın desteğini de arkasına almak isteyen Ermenistan’ın ABD ve Fransa gibi ülkelerle yakın bağları bulunmakta ve AB ile de işbirliği yapmak istemektedir. Diğer taraftan bölgedeki stratejik ağırlığı enerji tedarikçisi ve transit bir ülke olması gibi nedenlerle son yıllarda artmakta olan Azerbaycan, Rus-Ermeni ilişkilerine ve onların Dağlık Karabağ’a ilişkin uygulamalarına yönelik dikkatli bir tavır takınmakta olup,

⁴¹³ Özdamar, “Security and Military Balance in the Black Sea Region”, s. 357.

⁴¹⁴ F. Stephen Larrabee, “The Russian Factor in Western Strategy toward the Black Sea Region”, Ronald D. Asmus ve diğerleri (Ed.), **A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region**, 1. Baskı içinde (147-159), Bratislava: VYV Public Relations, 2004, s. 149.

Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ çatışmasındaki politikası en iyi şekilde RF ile Batılı aktörlere aynı mesafede durmaya çalışırken bir stratejik müttefik olarak Türkiye'ye dayanmak şeklinde özetlenebilir.

Dağlık Karabağ çatışması tehlikeli bir bölgesel boyutu da sahiptir. Bu çatışma sadece iki Güney Kafkasyalı devleti (Ermenistan ve Azerbaycan) değil, aynı zamanda iki önemli bölgesel oyuncuyla (RF ve Türkiye), Ermenistan'ın da üyesi olduğu Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ)'nü de ilgilendirmektedir. Üstelik askeri bir tırmanma, İran'ın kuzeyinde yaşayan kalabalık Azeri nüfus da dikkate alındığında, İran'ı etkileme potansiyeline de sahiptir. Diğer taraftan Azeri enerji sektörüne yatırım yapan Batılı aktörler de bölgede son derece aktiftirler. Ayrıca Minsk Grubu'nun eşbaşkanlığını da yapan ABD her iki ülkeyle de yakın ilişkiler tesis etmiş olup, AB, AKP çerçevesinde Bakü ve Erivan ile işbirliği yapmakta ve şimdiye kadar çatışmanın çözümünde düşük bir profil sergilemektedir.⁴¹⁵

Her iki ülkenin üzerinde demoklesin kılıcı gibi sallanmakta olan Dağlık Karabağ sorunu, söz konusu ülkelerin toplumlarını yönlendirme potansiyeline de sahiptir. Dağlık Karabağ çatışması zaten zayıf ve fakir olan Azerbaycan ve Ermenistan'ın ekonomik kaynaklarını tüketirken, politik enerjilerini de kendileri için daha faydalı sonuçlar doğuracak olan işbirliğinden farklı yönle kanaliz ederek, hem toplumları hem de hükümetleri ne savaşın ne de barışın olmadığı kısır bir döngüye mahkum etmektedir. Söz konusu çatışmasının neden olduğu bölgesel istikrarsızlık ise Güney Kafkasyalı devletlerin Avrupa-Atlantik yapıya entegrasyonlarını engellemektedir.⁴¹⁶ Ayrıca her iki ülkedeki demokratik kültür eksikliği, çatışmanın barışçıl çözümüne yönelik tavizlerin kabul edilebilmesi için bir ön koşul olarak görülen güçlü bir sivil toplumun oluşmasına da mani olmaktadır.⁴¹⁷

Her iki ülkedeki askeri inşa faaliyeti nedeniyle bölgede Ağustos 2008 öncesinde çatışmayla sonlanması muhtemel somut bir tırmanma yaşanması tehlikesi mevcut gözükse de, Rus-Gürcü savaşı, en azından geçici bir süreliğine de olsa, Dağlık Karabağ sorununun

⁴¹⁵ Sabine Fischer, "The European Union and Security in the Black Sea Region After the Georgia Crisis", **Southeast European and Black Sea Studies**, 9 (3), 2009, s. 335-336.

⁴¹⁶ Gumbatov, a.g.e., s. 88.

⁴¹⁷ Freitag-Wirminghaus, a.g.e., s. 74.

çözümü için askeri güç kullanımının mevcut cazibesini ortadan kaldırarak, 1 Kasım 2008 tarihli Moskova Deklerasyonu'nun yolunu açmıştır. Dolayısıyla Gürcistan'daki savaş ve takiben Güney Kafkasya'daki jeostratejik dengelerde meydana gelen değişimler Dağlık Karabağ probleminin çözümü için yeni bir fırsat penceresi açmıştır.⁴¹⁸ Ancak bu sinerji devam ettirilememiş, sorunun çözümüne yönelik olarak 25 Ocak 2010'da RF Devlet Başkanı Medvedev'in liderliğinde Soçi'de bir araya gelen Azeri ve Gürcü lider, yaptıkları görüşmenin sonucunda ancak barış metninin önsözü konusunda anlaşmaya varabilmişlerdir.⁴¹⁹ Bu tarihten sonra, taraflar arasındaki ateşkese karşın, sınır bölgelerindeki çatışmaların daha da şiddetlenerek artması üzerine 23 Aralık 2015 tarihinde Ermenistan Savunma Bakanlığı Sözcüsü Artsrun Hovhannisyan'ın "Bugün bir savaşın içindeyiz. Savaş kelimesini kullanmak zorundayız çünkü ortada ateşkes kalmadı. Azerbaycan tank, havan topu, uçaksavar gibi varolan tüm silahları kullanıyor." şeklindeki açıklamasına cevaben, Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hikmet Hacıyev'in "Ateşkes, Ermeni güçlerinin Azerbaycan'daki yasadışı varlığı nedeniyle bozulmuştur. Ermenistan ele geçirdiği topraklardan çekilmek zorundadır. Ancak bu sayede bölgede sürdürülebilir barıştan söz edilebilir." yönündeki cevabı, taraflar arasındaki zımnî savaş halinin yeniden aliniyet kazandığının bir göstergesidir.⁴²⁰

Bu çerçevede 1994'teki ateşksten bu yana taraflar arasında yaşanan en sert çatışma 2 Nisan 2016 tarihinde gerçekleşmiştir. Ermeni güçlerinin Azeri mevzilerine ateş açması ve açılan ateş dolayısıyla Azeri tarafında sivil kayıpların yaşanması nedeniyle karşı saldırıya geçen Azerbaycan Ordusu stratejik öneme sahip bazı tepeleri ve yerleşim birimlerini ele geçirmiştir.⁴²¹ Takiben Rusya'nın arabuluculuğunda 5 Nisan 2016'da Moskova'da bir araya gelen Azeri ve Ermeni Genelkurmay Başkanları'nın ateşkes hususunda anlaşmalarına karşın, birbirlerini ateşkesi ihlal etmekle suçlayan taraflar arasındaki çatışmalar halen zaman zaman devam etmektedir.⁴²²

⁴¹⁸ Fischer, a.g.e., s. 336.

⁴¹⁹ İşyar, a.g.e., s. 226.

⁴²⁰ Sabah, "Ermeni Bakan Açıkladı: Azerbaycan ile Savaştayız" (23.12.2015), <http://www.sabah.com.tr/dunya/2015/12/23/ermeni-bakan-acikladi-azerbaycan-ile-savastayiz> (25.12.2015).

⁴²¹ NTV, "Azerbaycan: Ermenistan'la çatışmalarda 12 askerimiz şehit oldu" (02.04.2016), http://www.ntv.com.tr/dunya/azerbaycan-ermenistanla-catismalarda-12-askerimiz-sehit-oldu,n4QgZBs0yUCLyE2pWs6xFQ?_ref=infinite (08.04.2016).

⁴²² BBC, "Azerbaycan: Ermeniler Dağlık Karabağ'da ateşkesi 119 kez ihlal etti" (07.04.2016), http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/04/160407_azerbaycan (08.04.2016).

3.2.1.2. Dağlık Karabağ Sorununun Güvenlikleştirme Teorisi Çerçevesinde Değerlendirilmesi

18. yüzyıldan itibaren büyük güçlerin Kafkasya'ya yönelik stratejik hedefleri çerçevesinde yaşanan paylaşım mücadelesi nedeniyle göçler dahil bölgede yaşanan gelişmeler Dağlık Karabağ sorunun temellerini atmıştır. Sorunun doğuşu açısından en önemli olaylardan biri ise Ermenilerin bölgeye toplu olarak yerleştirmeleridir. 1828'de imzalanan Türkmençay Antlaşması ile günümüzdeki Ermenistan ve Azerbaycan toprakları Rus İmparatorluğu'na bağlanmıştır. Takiben 1828-1829 yıllarında Osmanlılar ile Ruslar arasında Kafkaslarda yaşanan savaş da bölgenin kaderini yakından etkilemiştir. Söz konusu savaşın öncesinde ve sonrasında Ruslar günümüzdeki İran topraklarından 1825-1826 yıllarında 18.000, 1828'de 50.000 ve 1829'daki Osmanlı-Rus savaşının ardından imzalanan Edirne Antlaşması'yla da 84.000 civarında Ermeni'yi Karabağ bölgesine göç ettirmişlerdir. Dönemin Rus kaynaklarına göre, bu süreç içinde Kafkasya'ya Anadolu'dan ve şuanki İran topraklarından en az 1 milyon Ermeni göç etmiş ya da ettirilmiştir. Bu göçler sonucunda Rus Çarı I. Nikolay, Revan ve Nahçıvan Hanlıkları'nın topraklarını içeren Ermeni bölgesi dahi kurmuştur. Bu şekilde Dağlık Karabağ'da Azerilerin aleyhine bozulan nüfus dengesi, Ocak 1992'de Dağlık Karabağ'da Arsak Ermeni Cumhuriyeti'nin ilan edilmesiyle başlayan savaş sonucunda, bölgeyi işgal eden Ermenilerin Azerileri Dağlık Karabağ'dan sürmesiyle tamamen Ermenilerin lehine bir hal almıştır.⁴²³

Bu çerçevede söz konusu problemin büyük ölçüde toplumsal güvenliğe yönelik tehditlerden biri olarak tanımlanan “göç” tarafından tetiklendiği söylenebilir. Waever'ın “X halkı, Y halkı tarafından istila edilmekte veya o halk yüzünden özelliklerini kaybetmektedir; X topluluğu eskisi gibi varolmayacaktır, çünkü nüfusu diğerleri oluşturacaktır. X kimliği, nüfusun yapısındaki değişim nedeniyle (...) farklılaşmaktadır.” şeklinde tanımladığı “göç” tehdidi çerçevesinde,⁴²⁴ yukarıda da belirtildiği üzere, tarihsel süreçte bölgeye Ermenilerin yerleştirilmesi, esasen bir Azeri yurdu olan Dağlık Karabağ'da zaman içerisinde Ermeni nüfusunun ağırlık kazanmasına neden olarak, Azeriler ile Ermenilerin kimlik temelli çatışmalarını tetiklemiştir. Her iki taraf da bölgenin

⁴²³ Aslanlı, a.g.e., s. 154-156.

⁴²⁴ Waever, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, s. 158.

etnik kompozisyonunun değişmesi sonucunda karşı tarafı kendi kimliğine varoluşsal bir tehdit olarak algılamış ve bu nedenle kendi kimliklerini korumak için gvenlikleştirmiştir.

Bu noktada “göçü”le bağlantılı olan bir diğer husus ise SSCB’nin dağılması sonrasında bağımsızlığını kazanan cumhuriyetlerdeki ulus-devletleşme sürecinin söz konusu ülkelerdeki milliyetçi duyguları tetiklemesi dolayısıyla ortaya çıkan etnik kökenli çatışmaların aynı devlet içerisindeki farklı etnik grupların birbirine yönelik tahammlszlklerini artırarak, Waever’in Tibet’in inlileştirilmesi ile Orta Asya ve Baltık devletlerinin Ruslaştırılmasını rnek olarak verdiği, bir devletteki ya da bölgedeki hakim etnik grubun nüfusunun homojenleştirilmesine yönelik programlar uygulanmasıdır. Bu çerçevede zaman içerisinde glerle bölgeye yerleşen ve çoğunluğu sağlayan Ermeniler, özellikle 1992 yılındaki Azeri-Ermeni atışmasında, Dağlık Karabağ bölgesi ile çevresinde yaşayan ve kendi kimliğine tehdit olarak gördüğü Azeri halkı ge zorlayarak, bazen de soykırıma tabi tutarak bölgenin nüfus yapısını homojenleştirme yoluna gitmiştir. Bu noktada Waever’in toplumsal gveliğe yönelik tehditler arasında saydığı ve büyük ölçüde veba, savaş, açlık, doğal afet veya soykırım politikaları gibi nedenlerle ortaya çıkan “nüfusun azalması”nın da Dağlık Karabağ çatışmasında rol oynayan tehditlerden biri olduğu söylenebilir. Bu ise bölgedeki varlığı tehlikeye düşen Azerilerin kendi kimliklerini güvenlikleştirmelerine neden olmuştur.

Görüldüğü zere Dağlık Karabağ sorunu toprak üzerindeki bir mücadele olarak görülmesine karşın çatışmanın temeli, tarihsel olarak Azerilere ait olan topraklara, Ruslar tarafından uygulanan iskan politikaları sonucunda Ermeniler’in yerleştirilmesi nedeniyle patlak veren Azeri kimliği ile Ermeni kimliği arasındaki mücadeleye dayanmaktadır. Söz konusu etnik rekabetin kökleri çok eski yıllara kadar uzansa da Sovyet hakimiyeti altında anılan problemin sıcak çatışmaya dnşmemesine karşın, SSCB’nin dağılmaya yüz tuttuğu 1988’den sonra bu problemin yeniden alevlenmesinin iki önemli nedeni vardır. Bunlardan ilki 1970’lere kadar toplumsal olarak dezavantajlı grupların ve insanların kendi siyasi özlemlerini sosyalizmle ifade etmelerine karşın, sosyalizmin bu insanlara bekledikleri karşılığı verememesinin sömürgecilik sonrası milliyetçiliğin, artan bir şekilde gelişmekte olan dünya toplumlarında daha derin köklere sahip değer ve kimliklerle uyumlu bir şekilde yeniden tanımlanmasına yol açmasıdır ki, bu durumun somutlaşmış halleri etnik milliyetçilik ile kktenciliğin yükselişi şeklinde tezahür etmiş olup, Komünizmin kş

bu eğilimleri daha da güçlendirmiştir.⁴²⁵ İkinci neden ise Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu yapısından kaynaklanmakta olup, söz konusu yapı kutupları konsolide ederek, kutup içerisindeki uyuşmazlıkların ön plana çıkmasına engel olmuştur. Ancak SSCB'nin dağılmasıyla birlikte, iki kutuplu sistem de dağılınca, grup içi disiplin de parçalanmış ve buzdolabındaki anlaşmazlıklar gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Özellikle eski SSCB coğrafyasında, bu durum iki kutuplu dönemde baskılanmış olan milliyetçiliğin hortlaması nedeniyle kimlik temelli çatışmaların patlak vermesi şeklinde tezahür etmiştir.

Görüldüğü üzere tarihsel süreçte bölgeye Ermenilerin göç ettirilmesi, Soğuk Savaş sonrasında hortlayan etnik milliyetçilikle birleşerek, Ermeniler ile Azeriler arasında Dağlık Karabağ bölgesinde kimlik temelli bir çatışmaya dönüşmüş olup, bu çatışmada varlığı tehdit edilen esas referans nesnesi her iki tarafında kimlikleridir.

Diğer taraftan “göç”ün yanı sıra Waever tarafından toplumsal güvenliğe yönelik tehditler arasında sayılan “yatay rekabet” ile “dikey rekabet”in de Dağlık Karabağ sorunun da rol oynadığı söylenebilir. Waever'ın “İnsanlar kendilerini X olarak görmeyi bırakacaktır, çünkü ya bir entegrasyon projesi (...) ya da ayrılıkçı-“bölgeselci” bir proje (...) vardır. Bu projeler onları daha geniş veya daha dar kimliklere doğru çekmektedir.” şeklinde tanımladığı “dikey rekabet” çerçevesinde Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra ülkesel birliğini temin etmek için uyguladığı Azeri kimliği temelli ulus-devletleşme süreci çerçevesinde Dağlık Karabağ Bölgesi'nin özerklik statüsünü kaldırarak, bölgeyi doğrudan Azerbaycan'a bağlanması şeklinde uygulanan entegrasyon politikası, Dağlık Karabağ Ermenileri'ni asimile olma korkusuyla daha üst bir kimlik kategorisi olan Ermeni kimliğine yöneltmiş ve bu çerçevede Dağlık Karabağ Ermenileri Ermenistan'a bağlanmak için silahlı mücadeleye başlamışlardır. Diğer taraftan Azerbaycan tarafından takip edilen entegrasyon projesine karşılık olarak Dağlık Karabağ Ermenileri tarafından uygulanan ayrılıkçılık projesi ise ülkesel bütünlüğü tehlikeye atması dolayısıyla Azerilerin varoluşsal tehdit algıladıkları Ermeni kimliğine karşı kendi kimliklerini güvenlikleştirmelerine neden olarak, her iki kimlik arasındaki uzlaşmazlığı daha da artırmıştır.

⁴²⁵ Heywood, a.g.e., s. 232.

Waeuver'ın "Orada hala X halkı yaşamaya devam etse de komşu kültür Y'nin öne çıkan kültürel ve dilsel etkileri nedeniyle, X halkının yaşam şekli değişecektir (Örneğin Kanada'nın Amerikanlaşmaktan korkması gibi)." şeklinde tanımladığı "yatay rekabet" çerçevesinde Azerbaycan'a bağlı olarak yaşayan Dağlık Karabağ bölgesindeki Ermenilerin Azerbaycan'ın bağımsızlığını elde etmesini takiben Azeriler tarafından uygulanan entegrasyon projesi çerçevesindeki kültürel ve dilsel politikalar nedeniyle yaşam şekillerinin değişmesinden endişe duydukları ve bu nedenle de kendi kimliklerini güvenlikleştirdikleri söylenebilir. Bu çerçevede Dağlık Karabağ bölgesinde yaşayan Ermenilerin Şubat 1988'deki ayrılma beyanında, ayrılık nedenlerini Dağlık Karabağ Ermeni topluluğunun kültürel ve dinsel özgürlüğüne yönelik Sovyet ve Azeri otoriteleri tarafından girilen ciddi sınırlamalara karşı uzun süreli bir kızgınlığın nihai sonucu olarak açıklamaları da, Ermenilerin bu endişelerinin bir tezahürü niteliğindedir. Bu korku onların kendi kimliklerini güvenlikleştirerek Azerbaycan'a karşı mücadele isteklerini tahkim etmiştir.

Görüldüğü üzere Dağlık Karabağ çatışmasında sorunun güvenlikleştirilmesi için gerekli olan "göç", "yatay rekabet", "dikey rekabet" ve "nüfusun azalması" gibi tehditlerin tamamı mevcuttur. Ancak, bilindiği üzere güvenlikleştirme teorisi sözeylemsel olarak işlemektedir. Yani anılan tehditlerin güvenlikleştirilebilmesi için onların devletin politik gündemine varoluşsal tehditler olarak da dahil edilmeleri gerekmektedir ki, güvenlikleştirme yaklaşımına göre bunu yapacak olanlar devletleri adına hareket etmeye ve söz söylemeye yetkili olan devlet temsilcileridir. Bu çerçevede her iki ülkede de savaştan kaynaklanan mültecilerin bulunması ve bu mültecileri barındıran her iki halkın da sorunu devletlerinin bekasını ilgilendiren temel bir tehdit olarak görmeleri, yönetici elitlerin sorunu görmezden gelerek hareket etmesini engellemekte ve sorunun sürekli olarak anılan yönetici elitler eliyle güvenlikleştirilmesine neden olmaktadır. Örneğin Kasım 2009'da Dağlık Karabağ'a ilişkin Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki toplantıdan önce Başkan Aliyev yaptığı bir konuşmada, eğer bu müzakerelerden de bir sonuç alınamazsa işgal altındaki Azeri topraklarını kurtarmak için askeri tedbirlere başvurmaktan başka çarelerinin kalmayacağını ve Ermenistan'la diplomatik bir çözüme ulaşılamaması ihtimaline karşı silahlı kuvvetlerin sürekli takviye edildiğini belirterek,⁴²⁶ sorunu devletin bekasına yönelen varoluşsal bir tehdit olarak nitelendirip, güvenlikleştirmiştir. Ayrıca

⁴²⁶ Özdamar, "Security and Military Balance in the Black Sea Region", s. 357.

1997’de AGİT Minsk Grubu planını kabul eden Ermenistan Başkanı Ter-Petrosyan kamuoyu baskısı nedeniyle istifaya zorlanmış ve yerine geçen Koçaryan ise 2006 başındaki Rambouillet yüksek-seviyeli müzakerelerinden kısa süre önce, iyimser olmadığını ve arabulucuların tarafları tavize zorlamak için giriştiği çabalardan duyduğu hayal kırıklığını ifade etmiştir.⁴²⁷ Ayrıca Koçaryan “Karabağ sorununda tüm tarafları mutlu edecek bir çözüm yok.” diyerek çözümsüzlükten yana olduğunu bir kez daha göstermiştir.⁴²⁸ Her iki taraftan da yapılan çok sayıdaki benzer açıklama^{429 430} sorunun varoluşsal problemler olarak devletlerin politik gündemlerine dahil edilmesine sebebiyet vererek, güvenikleştirilmesine neden olmakta ve dolayısıyla da güvenlikdışlaştırılmasını engellemektedir.

⁴²⁷ Cornell ve diğerleri, a.g.e., s. 55.

⁴²⁸ Selçuk Ural ve Güzin Çaykiran, “Robert Koçaryan Döneminde Ermenistan Dış Politikası”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (8), 2011, s. 125.

⁴²⁹ Azeri yetkililerin sorunun güvenikleştirilmesine neden olan açıklamaları için bkz. Aksiyon, “Aliyev: Sabrımız tükenmek üzere” (19.08.2002), http://www.aksiyon.com.tr/dunya/aliyev-sabrimiz-tukenmek-uzere_511493 (31.08.2015); Amerika’nın Sesi, “Aliyev: ‘Dağlık Karabağ’ı Geri Alacağız” (15.04.2004), <http://www.amerikaninsesi.com/content/a-17-a-2004-04-15-7-1-87931207/818766.html> (31.08.2015); Sinan Oğan, “Münih’te Yapılan Dağlık Karabağ Görüşmeleri ve Savaş İhtimali” (23.11.2009), **Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi**, <http://www.turksam.org.tr/makale-detay/161-munih-te-yapilan-daglik-karabag-gorushmeleri-ve-savas-ihimali> (31.08.2015); Vatan Gazetesi, “Aliyev’den Türkiye’ye rest” (06.04.2009), <http://www.gazetevatan.com/aliyev-den-turkiye-ye-rest-231725-gundem/> (31.08.2015); Euronews, “Aliyev: ‘Sabrımızın da bir sınırı var” (02.02.2010), <http://tr.euronews.com/2010/02/02/aliyev-sabrimizin-da-bir-siniri-var/> (31.08.2015); Yalquzaq, “Dağlık Karabağ Sorunu Bizim de Sorunumuzdur” (15.10.2011), <http://www.yalquzaq.com/?p=21326> (31.08.2015); Horizon Weekly, “Aliyev Says Armenia’s ‘Fate Will Be Very Dark’ If it Does Not ‘Withdraw” (29.05.2014), <http://www.horizonweekly.ca/news/details/39325> (31.08.2015); Ensonhaber, “İlham Aliyev’den zafer açıklaması” (03.04.2016), <http://www.ensonhaber.com/ilham-aliyevden-zafer-aciklamasi-2016-04-03.html> (11.04.2016); Sabah, “İlham Aliyev’den flaş açıklamalar!” (09.04.2016), <http://www.sabah.com.tr/dunya/2016/04/09/ilham-aliyevden-flas-aciklamalar> (11.04.2016).

⁴³⁰ Ermeni yetkililerin sorunun güvenikleştirilmesine neden olan açıklamaları için bkz. Azatutyun, “Kocharian Says Armenians, Azeris ‘Ethnically Incompatible” (16.01.2003), <http://www.azatutyun.am/content/article/1570666.html> (02.09.2015); NTV, “Koçaryan: Önce Karabağ” (25.08.2009), <http://www.ntv.com.tr/dunya/kocaryan-once-karabag.i8aCi7oOw0C6aKAoDOMz2A> (31.08.2015); Armenia News, “Nagorno-Karabakh international entity, Armenian Deputy FM says” (17.12.2010), <http://news.am/eng/news/42104.html> (31.08.2015); Ermenihaber.am, “Shavarsh Kocharyan: Azerbaycan Dağlık Karabağ Cumhuriyetini tanımalı” (22.05.2013), <http://www.ermenihaber.am/tr/news/2013/05/22/Shavarsh-Kocharyan-Azerbaycan-Da%C4%9Fl%C4%B1k-Karaba%C4%9F-Cumhuriyetini-tan%C4%B1mal%C4%B1/5898> (31.08.2015); Armenian Life, “Kocharyan: Karabakh’s reunification with Armenia ‘ultimate goal” (13.06.2014), <http://www.armenianlife.com/2014/06/13/kocharyan-karabakhs-reunification-with-armenia-ultimate-goal/> (31.08.2015); Sraq.am, “Serzh Sargsyan: Nagorno Karabakh has no relation whatsoever to Azerbaijan’s territorial integrity” (22.05.2015), <http://www.sraq.am/eng/news/1024103/> (31.08.2015); ANI Armenian Research Center, “Robert Kocharian: ‘Our relationship with Russia is very good but it’s not a relationship where they can dictate things to us.” (31.08.2015), <http://www.aniarc.am/2015/08/31/robert-kocharian-our-relationship-with-russia-is-very-good-but-its-not-a-relationship-where-they-can-dictate-things-to-us/> (01.09.2015); Milliyet, “Sarkisyan’dan Dağlık Karabağ tehdidi” (04.04.2016), <http://www.milliyet.com.tr/sarkisyan-dan-daglik-karabag/dunya/detay/2221258/default.htm> (11.04.2016); Milliyet, “Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan’dan itiraf gibi açıklama!” (06.04.2016), <http://www.milliyet.com.tr/ermenistan-cumhurbaskani/dunya/detay/2222500/default.htm> (11.04.2016).

Ayrıca güvenlikleştirme sürecinin tamamlanabilmesi için güvenlikleştirmenin üç temel bileşeninden biri olan dinleyici kitlenin mevcudiyete dair tehdit iddiasını kabul etmesi ve acil önlemleri onaylaması şartının da gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu durumda her iki ülkenin halkının da kendisine sunulan mevcudiyete dair tehdit iddiasını kabul ederek, acil önlemleri onaylaması halinde sorunun güvenlikleştirilmesi süreci tamamlanmış olacaktır. Bu çerçevede, Azeri tarafının sorunun çözümüne yönelik uzayan müzakere maratonundan sıkıldığını ve işgal altındaki toprakların ele geçirilmesi için gerekirse askeri yöntemlere de başvurmaktan kaçınmayacağını ifade eden⁴³¹ ve iktidarı döneminde Azerbaycan'ı savunma harcamaları açısından dünyada en büyük oransal artışın yaşandığı ülke haline getiren ve Ekim 2003 seçimlerinde aldığı yüzde 76'lık oy oranıyla Cumhurbaşkanlığına seçilen İlham Aliyev'in Ekim 2008'de yapılan seçimlerde bu kez yaklaşık yüzde 85 oranında bir oy alması ve Ekim 2013'deki seçimlerde de oy oranını koruması Dağlık Karabağ'a ilişkin politikalarının ve söylemlerinin halk nezdinde onaylandığını göstermektedir.

Diğer taraftan, Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nde 10 Aralık 1991 tarihinde yapılan ve Azerilerin boykot etmesi nedeniyle sadece Ermenilerin katıldığı referandum sonucunda bölge bağımsızlığını ilan etmiştir. Takiben Şubat 1992'de patlak veren savaş fırsat bilen ve Ermenistan'ın da desteğini arkasına alan Dağlık Karabağ Ermenileri gerek soykırım gerekse de göç yoluyla Azeri nüfusu bölgeden uzaklaştırarak bölgenin nüfusunu homejenleştirmişlerdir ki, bu durum bölgedeki Ermeni halkın sorunu varoluşsal bir tehdit olarak gördüğünün ve çözümü için olağan üstü tedbirlerin dahi kullanımını onayladıklarının en güzel örneğidir. Ayrıca, AGİT eşbaşkanlığı tarafından sorunun çözümüne yönelik olarak 1997 yılında önerilen planı kabul eden Ermenistan devlet başkanı Levon Ter Petrosyan, verdiği bu taviz dolayısıyla istifaya zorlanmış ve onun yerine gelen Ermenistan'ın yeni devlet başkanı ve aynı zamanda kendisi de bir Karabağ Ermenisi olan Robert Koçaryan ilk iş olarak eski devlet başkanı Ter Petrosyan'ın kabul ettiği iki aşamalı barış planını reddederek, sertlik yanlısı bir tutum takınmış ve AGİT Minsk Grubu çerçevesindeki barış sürecini zayıflatacak tekliflerde bulunarak, sorunun çözümsüzlüğüne katkıda bulunmuştur. Ve uyguladığı bu politika sayesinde 1998-2008 yılları arasında iki dönem Ermenistan'ın Cumhurbaşkanlığı görevini yürütmüştür. Koçaryan'ın yerine seçilen Sarkisyan döneminde 2009 yılında imzalanan ve Dağlık Karabağ sorunu ile de bağlantılı

⁴³¹ Aliyev'in konuya ilişkin açıklamaları için bkz. Aksiyon, a.g.e. ve Amerika'nın Sesi, a.g.e..

olarak Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin yumuşatılmasını amaçlayan Protokoller ise Ermeni iç siyasetine takılarak, 2010 yılından sonra gündemden düşmüştür. Başlangıçta sorunun çözümü yönünde bir irade ortaya koyan Sarkisyan, ülke içerisinden gördüğü tepki nedeniyle geri adım atarak, gerek Türkiye'ye gerekse de Azerbaycan'a karşı olan tutumunu daha da sertleştirmiştir.

Görüldüğü üzere her iki ülkenin halkı da Dağlık Karabağ sorununun mevcudiyete yönelen bir tehdit olduğunu kabul etmekte ve bu sorunun çözümü için gerekli görülen acil önlemleri onaylamaktadır. Bu ise sorunun güvenlikleştirilmesi için gerekli olan tüm şartların gerçekleşmesini sağlamaktadır.

Waeber'in da ifade ettiği üzere güvenlikleştirmenin temel hedefi bir tehdidin güvenlikleştirici aktörler tarafından varoluşsal bir tehdit olarak nitelendirilerek politik gündeme getirilmesinin önlenmesi yani normal bir süreçte müzakere edilerek çözümlenmesi (güvenlikdışlaştırılması) olsa da, çatışmanın doğasından kaynaklanan ve yukarıda belirtilen hususlar, tam tersine, sorunun sürekli politik gündeme taşınarak güvenlikleştirilmesine ve bu çerçevede sorunla mücadelede olağanüstü tedbirlerin (askeri tedbirler) ön plana çıkmasına neden olarak, çatışmanın sürekli olarak sıcak çatışmaya dönüşmesi riskini gündeme taşımaktadır. Dağlık Karabağ probleminde tarafların sorunu güvenlikleştirerek, onunla olağanüstü tedbirlerle mücadele etme eğilimi taşımaları ise, söz konusu ülkelerin nispeten fakir ülkeler olmasına karşın savunmaya ayırdıkları büyük bütçelerden ve sınır bölgelerinde sürekli olarak yaşanan askeri çatışmalardan net bir şekilde anlaşılabilmektedir.

Taraflar arasında 1994 yılında ilan edilen ateşkes, şimdiye kadar pek çok kez ihlal edilmiş olup, özellikle 2016 yılının başlarında yoğunlaşan çatışmalar çerçevesinde 11 Mart 2016 tarihinde Azerbaycan tarafı 10 Ermeni askerinin öldürüldüğünü duyurmuştur.⁴³² Takiben 1994'teki ateşkestten bu yana yaşanan en sert çatışmalardan biri 2 Nisan 2016 tarihinde gerçekleşmiştir. Ermeni güçlerinin Azeri mevzilerine ateş açması ve açılan ateş dolayısıyla Azeri tarafında sivil kayıpların yaşanması nedeniyle Ermeni tarafına yönelik olarak karşı saldırıya geçildiğini bildiren Azerbaycan Savunma Bakanlığı'ndan yapılan

⁴³² Milliyet, "10 Ermeni asker öldürüldü!" (11.03.2016), <http://www.milliyet.com.tr/10-ermeni-asker-olduruldu-/dunya/detay/2208095/default.htm> (16.03.2016).

açıklamada, çatışmalarda Azerbaycan Ordusu'nun stratejik öneme sahip bazı tepeleri ve yerleşim birimlerini geri aldığı belirtilmiştir.⁴³³ Barış görüşmelerini yürüten AGİT Minsk Grubu'nun dönem başkanları Rusya, ABD ve Fransa Büyükelçileri'nin taraflar arasındaki çatışmalara ilişkin olarak yaptıkları ortak açıklamada, çatışmalar dolayısıyla yaşanan sivil kayıplardan üzüntü duyduklarını ve güç kullanımını en güçlü bir şekilde kınadıklarını bildirmeleri ve RF Devlet Başkanı Vladimir Putin'in de taraflara yaptığı itidal ve biran önce ateşkese gitme çağrısı üzerine 3 Nisan 2016 tarihinde Azerbaycan tek taraflı olarak ateşkes ilan etmiştir.⁴³⁴ Takiben Rusya'nın arabuluculuğunda 5 Nisan 2016'da Moskova'da bir araya gelen Azeri ve Ermeni Genelkurmay Başkanları'nın ateşkes hususunda anlaşmalarına karşın, Azerbaycan Savunma Bakanlığı, Dağlık Karabağ'daki Ermeni güçlerini, ateşkesi son 24 saatte 119 kez ihlal etmekle suçlamış ve Azerbaycan askerlerinin de yanıt olarak Ermeni mevzilerine 125 kez ateş açtığını bildirmiştir.⁴³⁵ Görüldüğü üzere tüm ateşkes anlaşmalarına rağmen soruna kalıcı bir çözüm bulunamaması gerilimi tetikleyerek, tarafları her fırsatta karşı karşıya getirmektedir.

3.2.2. Güney Osetya Sorunu

3.2.2.1. Tarihsel Arka Plan

Orta Kafkaslarda, Kafkas dağlarının kuzey ve güney yamaçlarında yaşamakta olan Osetler Hint-Avrupa ırkına mensup İran kökenli bir Kafkas halkıdır. Osetlerin en yakın atalarının İran-Ari kökenli bir göçebe halk olan Alanlar olduğu kanıtlanmıştır ve çağdaş Rus haritalarında Osetlerin yaşadığı Kafkasya bölgesi yani Kuzey Osetya, Alanya-Osetya adıyla belirtilmektedir.⁴³⁶ Eski bir SSCB özerk bölgesi olan Güney Osetya, Gürcistan'ın kuzey-orta bölgesinde yerleşik küçük ve son derece dağlık bir sahadır. Güney Osetya kuzeyde Büyük Kafkas Dağları ve RF'ye bağlı olan Kuzey Osetya Otonom Cumhuriyeti ile sınırdadır. 3.900 kilometre karelik bir alanı kaplayan Güney Osetya genel olarak kırsal bir yapıya sahiptir.⁴³⁷ Osetler, sayıları 700.000'in biraz üzerinde olan bir etnik gruptur ve

⁴³³ NTV, "Azerbaycan: Ermenistan'la çatışmalarda 12 askerimiz şehit oldu".

⁴³⁴ Milliyet, "Azerbaycan tek taraflı ateşkes ilan etti!" (03.04.2016), <http://www.milliyet.com.tr/azerbaycan-ermenistan-cephe/dunya/detay/2220465/default.htm> (08.04.2016).

⁴³⁵ BBC, "Azerbaycan: Ermeniler Dağlık Karabağ'da ateşkesi 119 kez ihlal etti".

⁴³⁶ Merve İrem Yapıcı, "Kafkasya'nın Sorunlu Bölgesi: Güney Osetya", **Orta Asya ve Kafkas Araştırmaları Dergisi**, 2 (3), 2007, s. 72-73.

⁴³⁷ Greg Jentzsch, "What are The Main Causes of Conflict in South Ossetia and How can They Best be Addressed to Promote Lasting Peace", **The BSIS Journal of International Studies**, (6), 2009, s. 1.

Güney Osetya’da yaşayan Osetler’in sayısı Kafkasya’daki Osetler’in sayısının ancak yüzde 5’i kadardır.⁴³⁸ Bu çerçevede Güney Osetya’nın yaklaşık olarak 70.000 olan nüfusunun ancak 40.000’ni etnik Oset iken, 20.000-30.000’inin ise etnik Gürcü olduğu tahmin edilmektedir.⁴³⁹

Gürcistan’daki Osetler 13. ve 14. yüzyıllarda Moğol ordularının Kafkasya’yı işgali üzerine Kafkas dağlarını aşarak Gürcistan’a yerleşmişlerdir. Ancak Gürcü tarihçiler, Güney Osetya bölgesinin tarihin her döneminde Gürcistan’ın bir parçası olduğunu, Osetlerin bu topraklara son iki yüzyıl içinde kuzeyden göç ettiklerini ileri sürmektedirler.⁴⁴⁰

Büyük ölçüde 10. yüzyılda Bizans etkisiyle Hristiyanlaşmaya başlayan Osetler, Kafkas Sıradağları’nı aşan tek geçit olan Daryal Boğazı’nı ellerinde bulundurdıkları için stratejik bir öneme sahip olmuşlardır. Osmanlı egemenliği altında kaldıkları 17. yüzyılda dahi İslam’ın güçlü etkisine rağmen Hristiyanlıklarını muhafaza eden Osetler için Hristiyanlık olgusu Gürcülerle yakınlaşmalarında önemli bir rol oynamıştır. Din faktörünün yanı sıra coğrafi birliktelik de Gürcülerle Osetler’in uzun bir süre yakın bir ilişki kurmalarını sağlamıştır. Esasen Kafkas dağlarının kuzeyinde yaşayan Osetler 18. yüzyıldan itibaren güneye yani Gürcü topraklarına doğru yayılmaya başlamışlardır.⁴⁴¹

Oset toprakları Osmanlı-Rus savaşı sonrasında imzalanan 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması ile kuzeydeki büyük komşu Ruslar tarafından istila edilmiş ve Oset halkının neredeyse tamamı Ortodoks Kilisesi tarafından Hristiyanlaştırılmıştır. Rusların bu bölgeye duyduğu ilgi büyük ölçüde bölgenin Ruslar’a Gürcü sömürge bölgesine dağlar arasından emin bir koridor sunmasından kaynaklanmaktadır.⁴⁴² 1774 tarihinde bölgeyi kontrolü altına alan Rus Çarlığı, 1784’de Vladikavkaz şehrini inşa ederek Kafkas yollarını

⁴³⁸ Ahmet Öztürk, “Rusya-Gürcistan Krizi: Yerel Bir Çatışma, Küresel Yansımalar”, **Orta Asya ve Kafkas Araştırmaları Dergisi**, 4 (7), 2009, s. 4-5.

⁴³⁹ Jentzsch, a.g.e., s. 1-2.

⁴⁴⁰ Yapıcı, “Kafkasya’nın Sorunlu Bölgesi: Güney Osetya”, s. 72-73.

⁴⁴¹ Şenol Kantarcı, “Kafkasya’da Etnik Çatışmalar Ekseninde ‘Güney Osetya’ Sorunu”, Cavid Veliev ve Araz Aslanlı (Ed.), **Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji**, 1. Baskı içinde (229-289), Ankara: Berikan Yayınevi, 2011, s. 240.

⁴⁴² Christian Neef, **Kafkasya Rusya’nın Kanayan Yarası**, 1. Baskı, İstanbul: Yenihayat Kütüphanesi, 2004, s. 36.

eline geçirmiştir ve bu tarihten sonra Osetler bölgede Rusların en güvenilir müttefiklerinden biri olmuştur.⁴⁴³

Güney Osetya bölgesinin Gürcistan ile zoraki birliği ise 19. yüzyıl ortalarında gerçekleşmiş olup, Osetya bu bölgeyi ele geçiren Rus çarlarının, bölgenin güneyini Gürcistan'ın yönetimine sokmalarından beri bölünmüş durumdadır.⁴⁴⁴ Osetler Ruslara karşı hiçbir zaman direniş göstermedikleri gibi, hatta daha sonraları Kafkaslar'daki en Sovyetleşmiş halk olarak da kabul edilmeye başlanmışlardır. Diğer taraftan, bu nitelikleri dolayısıyla, Gürcistan'ın hakimiyetinde kalan Güney Osetler, Gürcüler tarafından yabancı emperyal gücün (Rusların) yardımcısı olarak da algılanmışlardır.⁴⁴⁵

Etnik Osetler ile Gürcistan hükümeti arasındaki ilk çatışmalar 1920'de Osetlerin özgürlük için isyan etmesi üzerine patlak vermiştir.⁴⁴⁶ Rus Devrimi esnasında Güney Osetya, Menşevik Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti'nin bir parçası olmuştur. Kuzey Osetya ise Bolşevik güçlerin hakimiyeti altında kalmıştır. Menşevik Gürcülerin yenilmesi üzerine, 1936'ya kadar Güney Osetya'ya Transkafkasya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin içerisinde özerk bir bölge statüsü verilmiştir. 1936'dan 1991'e kadar ise Güney Osetya, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti içerisinde özerk bir bölge olarak varlığını sürdürmüştür.⁴⁴⁷ Artırılan özerkliklerine karşın, Güney Osetler kendilerini politik olarak dezavantajlı görmeye devam etmişler ve Özerk Cumhuriyet statüsü elde etmeye çalışmışlardır.⁴⁴⁸ 1988'de kendisini Osetya Halk Cephesi olarak adlandıran bir örgüt, Gürcü çoğunluğun kendi kimliğini ve dilini Güney Osetya halkına empoze etme çabalarını protesto etmiştir.⁴⁴⁹ Ayrıca Güney Osetyalı liderler özerk bir cumhuriyet olma istediklerine ilişkin resmi taleplerini 1989'da Gürcistan Yüksek Sovyeti'ne iletmışlerdir.⁴⁵⁰ Tahmin edileceği üzere Gürcüler bu tür çağrılarını Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne doğrudan bir tehdit olarak algılamışlar ve sert bir şekilde karşı çıkmışlardır. Takip eden yıllarda Güney Osetya ile Gürcistan arasındaki gerilim daha da tırmanmış ve Güney Osetya artan bir

⁴⁴³ Kantarcı, a.g.e., s. 240.

⁴⁴⁴ Yapıcı, "Kafkasya'nın Sorunlu Bölgesi: Güney Osetya", s. 73.

⁴⁴⁵ Neef, a.g.e., s. 36.

⁴⁴⁶ Jentzsch, a.g.e., s. 2.

⁴⁴⁷ Christian Axboe Nielsen, "The Kosovo Precedent and the Rhetorical Deployment of Former Yugoslav Analogies in the Cases of Abkhazia and South Ossetia", **Southeast European and Black Sea Studies**, 9 (1-2), 2009, s. 175.

⁴⁴⁸ Jentzsch, a.g.e., s. 2-3.

⁴⁴⁹ Nielsen, a.g.e., s. 175.

⁴⁵⁰ Jentzsch, a.g.e., s. 3.

şekilde otonomi ve bağımsızlık (veya SSCB'ye bağlanma) yönünde talepte bulunurken,⁴⁵¹ 28 Ekim 1990'da yapılan Gürcistan genel seçimlerini kazanan, aşırı milliyetçi Yuvarlak Masa/Hür Gürcistan koalisyonunun başbakanı Zviad Gamsakhurdiya⁴⁵² zor kullanarak katı merkezîyetçiliği güçlendirmeye çalışmıştır. Bu çerçevede Ekim 1990'da Gürcistan, Güney Osetya'nın kendisini Bağımsız Sovyet Demokratik Cumhuriyeti olarak ilan etmesini tanımamakla yetinmemiş, aynı zamanda Güney Osetya'nın Otonom Bölge statüsünü de kaldırmıştır. Bu durum Gürcü güvenlik güçleri ile Sovyet Ordusu'nun yardımını arkasına alan Güney Osetyalı militanlar arasında silahlı çatışmalara neden olmuştur.⁴⁵³ 1992 yılının Haziran ayına kadar devam eden çatışmalar RF ile Gürcistan arasında ateşkes anlaşması imzalanmasıyla sona ermiştir.⁴⁵⁴ Yaklaşık olarak 1.000 kişinin öldüğü savaş nedeniyle 1991 sonuna kadar 12.000 Gürcü ile 45.000 ila 150.000 (farklı kaynaklara göre) arasında Oset'in mülteci konumuna düştüğü tahmin edilmektedir. Oset mültecilere ilişkin olarak verilen rakamda Güney Osetya'dan kaçanların yanı sıra hem hükümetin hem de halkın artan milliyetçi eğilimlerinden korktukları için Gürcistan'ın diğer bölgelerinden kaçan önemli sayıdaki Oset de vardır.⁴⁵⁵

Söz konusu çatışmayı takiben, Gürcistan-RF ateşkes anlaşmasının bir parçası olarak, anlaşmaya uyulup uyulmadığını denetlemek, çatışmaların çözümüne yönelik önlemleri tasarlamak ve uygulamak, taraflar arasındaki diyalogu desteklemek, mültecilerin ve ülke içerisinde yerinden edilmiş insanların geri dönmelerini kolaylaştırıcı önlemleri planlamak ve uygulamak, ekonomik yeniden yapılanmayla ilgili problemleri çözmek ve insan hakları ihlallerini gözlemlemek için "Ortak Kontrol Komisyonu" kurulmuştur. Ayrıca Komisyon, Gürcü, Rus ve Oset barışı koruma taburlarından meydana gelen, Ortak Barışı Koruma gücünün faaliyetlerini koordine etmekle de görevlendirilmiştir. Bu çabalara ilave olarak AGİT de Gürcistan'da 1992'de bir çatışma çözüm misyonu teşkil ederek, bölgede barışın desteklenmesine yardımcı olmuştur. Söz konusu çaba ve girişimlerin tamamı bölgede gelecek oniki yıl için askeri bir yüzleşmenin yaşanmasını önlemeye

⁴⁵¹ Nielsen, a.g.e., s. 175.

⁴⁵² Yapıcı, "Kafkasya'nın Sorunlu Bölgesi: Güney Osetya", s. 76.

⁴⁵³ Nielsen, a.g.e., s. 175.

⁴⁵⁴ Jentsch, a.g.e., s. 3.

⁴⁵⁵ S. Neil MacFarlane, "Crisis and opportunity in the republic of Georgia", **Canadian Foreign Policy Journal**, 1 (1), 1992, s. 43.

yardımcı olmuşsa da, 2004'te taraflar arasındaki anlaşmazlığın tekrar şiddete dönüşmesine mani olamamıştır.⁴⁵⁶

2004 yılında yaşanan çatışmaya giden yolun başlangıcı esasen Mihail Saakaşvili'nin Kasım 2003 tarihli Gül Devrimi ile iktidara gelmesi olarak gösterilebilir. Saakaşvili'nin önceliği Gürcistan'da yeniden demokratik ve güçlü bir yapının kurulmasının yanı sıra ülkenin bağımsızlığının garanti altına alınarak toprak bütünlüğünün sağlanmasıdır.⁴⁵⁷ Bu amaçla ayrılıkçı bölgelerle yeniden birleşmeyi ve toprak bütünlüğünü sağlamayı önüne birinci hedef olarak koyan Saakaşvili, Mayıs 2004'te de Acaristan sorununu çözerek ülkesinin toprak bütünlüğünün sağlanması yolunda ilk adımı atmıştır. Acaristan'da sağlanan başarıdan kuvvet alarak, Güney Osetya ve ardından Abhazya'da da başarı sağlanabileceğini düşünmüş ve bu hususta sorunları zamana ve uluslararası kuruluşlara bırakmak yerine, doğrudan üzerine gitmeyi tercih etmiştir.⁴⁵⁸

Bu çerçevede Gürcü yönetiminin attığı iki adım 2004 yılındaki çatışmanın fitilini ateşlemiştir. Bunlardan ilki, Gürcü hükümetinin Güney Osetya'da ve çevresinde geniş çaplı bir kaçakçılıkla mücadele kampanyası başlatmasıdır ki, bu kampanya çatışma bölgesinde Gürcistan İçişleri Bakanlığı'na ait birliklerin sayısının hızlı bir şekilde artmasına neden olmuştur. Güney Osetyalı liderler bu kampanyayı Güney Osetya'nın bağımsızlığına ve güvenliğine bir tehdit olarak nitelendirmişlerdir. İlaveten Güney Osetyalılar birlik sayısındaki bu artışın Gürcistan'ın askeri bir hareket için hazırlandığının işareti olduğunu da sezinlemişlerdir. Ayrıca pek çok Güney Osetyalı geçimleri için ticarete ve ucuz maddelere ihtiyaç duyduğundan, kaçakçılıkla mücadele kampanyası Güney Osetyalılara ekonomik açıdan da darbe indirmiştir. İkinci gelişme ise, Gürcistan'ın RF'yi Güney Osetya'ya silah tedarik etmekle suçlaması ve takiben Gürcistan'ın füze ve silah taşıyan Rus barış gücü kamyonlarına el koymasındır.⁴⁵⁹

Özellikle Rusların aleni bir şekilde Güney Osetyalılara silah yardımında bulunması nedeniyle 11 Temmuz'da artık bu sorunun bir iç meseleden ziyade bir RF-Gürcistan

⁴⁵⁶ Jentzsch, a.g.e., s. 3-4.

⁴⁵⁷ Mitat Çelikpala, "Bağımsız Gürcistan'ın 20 Yılı: Başarısız Devlet mi, Demokratik Model Ülke mi?", Mustafa Aydın (Der.), **Kafkaslar Değişim Dönüşüm: Avrasya Üçlemesi III**, 1. Baskı içinde (65-145), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., 2012, s. 84.

⁴⁵⁸ Yapıcı, "Kafkasya'nın Sorunlu Bölgesi: Güney Osetya", s. 81.

⁴⁵⁹ Jentzsch, a.g.e., s. 4.

sorununa dönüştüğünü belirten Saakaşvili, RF'yi Güney Osetya'da çatışmayı tahrik etmemesi için uyarmıştır. Ağustos başında taraflar arasında başlayan küçük çaplı çatışmalar, 13 Ağustos'ta Gürcülerin Güney Osetya'nın başkenti Tshinvali'yi bombalamasıyla sıcak savaşa dönüşmüştür. Ancak aylarca savaşıcak kaynak ve güçten yoksun olan Gürcistan, askeri yoldan başarı sağlayamayacağını anlayınca geri çekilmiş ve bölgedeki kontrolü Barış Gücü'ne bırakmıştır. 17 Ağustos'ta ilan edilen ateşkes ile birlikte taraflar, aralarında tampon bölgeler kurulması, buraların Rus barış gücü tarafından kontrol edilmesi ve AGİT tarafından gözlemlenmesi hususlarında anlaşmışlardır. 18 Ağustos'ta Ortak Kontrol Komisyonu tarafından bir araya getirilen taraflar arasında ateşkes anlaşması imzalanmış ve Komisyonun dört katılımcısı çatışma bölgesinin askersizleştirilmesi hususunda fikir birliğine varmıştır.⁴⁶⁰

Krizin ve çatışmaların seyri içinde 2004 yazındaki savaş RF için aslında bir dönüm noktası olmuş ve RF bu tarihten itibaren bölgede statüko yanlısı bir politikanın daha fazla faydası olmayacağına ve artık bu çatışmada açıkça bir taraf olmanın zamanının geldiğine karar vermiştir. Bu nedenle önce Temmuz 2004'te, daha sonra da Ağustos 2005'te Rus Meclisi Duma, Güney Osetya ve Abhazya'daki bağımsızlık yanlısı hareketleri destekleyen kararlara imza atmıştır. RF'nin bölgedeki hareket, etki ve ağırlığını artırma kararının arkasında iki neden yatmaktadır. İlk olarak 2004 gelişmeleri 2003 yılında Gürcü lider Saakaşvili'nin Batı'nın da desteğiyle bu ülkede iktidara gelmesinin hemen sonrasına rastlamaktadır. Yeni yönetim öncekine göre Gürcistan'da ve daha geniş bir bölgede Rus çıkarlarına karşı daha açık ve sert bir tavır almaya ve Kafkasya'daki siyasal dengeyi RF aleyhine iyice bozacak girişimlerde bulunmaya başlamıştır. İkinci olarak RF artık tam olarak engelleyemediği Balkanlar ve Doğu Avrupa'daki siyasal değişimlere ancak Avrupa'nın en doğusundan karşılık verebileceğine inanmıştır. Özellikle Kosova'nın bağımsızlık çabalarına Avrupa ile ABD'nin verdiği destek RF'yi Kafkaslarda daha erken ve keskin tedbirler almaya itmiştir. Bu kapsamdaki önlemlerden biri ise artık iyiden iyiye Batı yanlısı bir çizgiye kayan ve ara sıra RF'ye karşı aymazca adımlar atmaktan da geri durmayan Gürcistan'a karşı harekete geçmektir.⁴⁶¹

⁴⁶⁰ Yapıcı, "Kafkasya'nın Sorunlu Bölgesi: Güney Osetya", s. 86-87.

⁴⁶¹ Öztürk, a.g.e., s. 8.

Bu çerçevede Moskova, Saakaşvili'nin RF karşıtı söylemlerine cevaben Abhazya ve Güney Osetya yönetimleriyle yeni ilişkiler geliştirmeye başlamış ve ayrıca zımni bir ekonomik yaptırım olarak Mart 2006'da Gürcü tarım ürünleri ile Gürcistan'ın başlıca ihraç kalemleri olan maden suyu ile şarabın RF'ye girişini yasaklamış ve ilişkilerin adım adım gerilmesine neden olmuştur. Saakaşvili'nin RF'ye karşı uzlaşmaz bir tavır sergilemesinin sonucunda artan siyasi gerginlik, Gürcistan'ın Eylül 2006'da casusluk yaptıkları gerekçesiyle Rus subaylarını tutuklamasıyla geri dönülemez bir noktaya gelmiştir. RF ise karşılık olarak Tiflis'teki büyükelçisini geri çağırması ve vatandaşlarının Gürcistan'ı terk etmelerini istemiştir. Takiben Gürcü vatandaşlarına vize verilmemesi, RF'de çalışan Gürcülerin kaçak oldukları gerekçesiyle sınır dışı edilmeleri ve iki ülke arasındaki ulaşım ve iletişimin kesilmesi gibi gelişmeler ikili ilişkilerin tamamen kopmasına neden olmuştur.

Ayrıca, 17 Şubat 2008 tarihli Kosova'nın bağımsızlık kararına RF başta olmak üzere çeşitli devletlerin itirazlarına rağmen ABD'nin öncülüğündeki Batı dünyasının, Kosova'nın bağımsızlığını tanınması, RF'nin Abhazya ve Güney Osetya konularındaki tavrında sert bir değişikliğe gitmesine neden olmuştur. Takiben NATO'nun 2-4 Nisan 2008 tarihli Bükreş Zirvesinde Gürcistan'a üyeliğinin desteklendiğinin bildirilmesi de RF'nin tavrında keskinleşmeye yol açmıştır. Ayrıca Rusların uzun süredir boşaltmaya yanaşmadıkları Gürcistan'daki askeri üstlerini hızla boşaltmaları da RF açısından beklenen sona yaklaşıldığının bir işareti mahiyetindedir. Nitekim Nisan 2008'den itibaren Gürcistan-Güney Osetya sınırından çatışma haberleri gelmeye başlamış ve RF'nin bu bölgeye asker yollamasıyla birlikte savaşa gidildiğinin sinyalleri belirginleşmiştir.⁴⁶²

Gürcistan-RF ilişkileri her geçen gün daha da gerilmiş ve 2008 yılının Ağustos ayı başında bölgeye Rus askerlerinin sevk edilmesi üzerine Gürcistan, Güney Osetya'ya karşı harekete geçmiştir. Gürcistan'a göre 7 Ağustos'ta başlatılan saldırı Rus birliklerinin Roki Tüneli yoluyla Güney Osetya'ya girişi ile Osetlerin bölgedeki Gürcü yerleşim birimlerine uzun zamandan beri yapmakta oldukları saldırılara karşı atılan bir adımdır. RF, bölgedeki Rus vatandaşlarının can güvenliğinin korunması ve bölgede konuşlandırılmış olan Rus Barış Gücü askerlerinin saldırıya uğraması gibi gerekçelerle Gürcü saldırılarına sert bir şekilde karşılık vermiştir. 7-16 Ağustos 2008 tarihleri arasında yaşanan çatışmalara Güney Osetya ve RF'nin yanı sıra Abhazlar da katılmış, Rusların kara, deniz ve hava güçleriyle

⁴⁶² Çelikpala, "Bağımsız Gürcistan'ın 20 Yılı: Başarısız Devlet mi, Demokratik Model Ülke mi?", s. 92-93.

Gürcistan'ın önemli şehir ve limanlarını bombalaması üzerine Gürcistan, Abhazya ve Güney Osetya'dan bütün birliklerini geri çekmek zorunda kalmıştır. Ancak yine de RF, Gürcistan topraklarındaki işgalini, AB dönem başkanı Fransa'nın arabuluculuğunda sunulan Sarkozy Planı'nın 16 Ağustos'ta imzalanmasına kadar devam ettirmiştir. İki taraftan da yüzlerce asker ve sivilin hayatını kaybettiği savaş sonunda RF, Sarkozy Planı çerçevesinde Gürcistan'dan askerlerini çekse de, 26 Ağustos 2008'de bağımsız devletler olarak tanıdığı Güney Osetya ve Abhazya'daki askeri varlığını halen devam ettirmektedir.⁴⁶³

Resmi rakamlara göre çatışma sırasında Gürcü askerlerinin yanı sıra 69 sivil Gürcü de yaşamını yitirmiştir. Ancak bazı kaynaklar ölü sayısının bu rakamlardan on kat daha fazla olabileceğini de iddia etmektedir. Buna karşılık Rus yetkililer çatışmalar nedeniyle 2.000'den fazla Oset'in öldüğünü iddia etmektedirler. İnsan Hakları Gözleme Örgütü 24.000'den fazla Güney Oset'in bölgeden kaçtığını ve Kuzey Osetya'da mülteci konumuna düştüğünü tahmin etmektedir. Güney Osetya'da yaşayan pek çok Gürcü de evlerinden çıkmaya zorlanmıştır. Söz konusu Gürcü nüfus kendi toplumlarına yeniden entegre olmaları imkansız bir şekilde şuan Tiflis'te yaşamaktadırlar. Etnik Gürcü mültecilerin sayısı ise 130.000'e kadar çıkmaktadır.

Her iki taraftan da çok sayıda mülteci olduğu göz önünde bulundurulduğunda hem Gürcülerin hem de Ruslar tarafından desteklenen Osetlerin, Güney Osetya'da çeşitli seviyelerde etnik temizlik yaptıkları söylenebilir. İnsan Hakları İzleme Örgütü bu duruma bir kanıt olarak savaş sırasında, çok sayıda ölüme ve yaralanmaya sebebiyet verme potansiyeline sahip olduğu için pek çok ülke tarafından yasaklanan parça tesirli bombanın her iki tarafca da çatışmalarda kullanımını örnek göstermektedir.⁴⁶⁴

Savaş sonrasında oluşan krizin çözümü için Gürcistan ile RF, İsviçre'nin arabuluculuğunda Ekim 2008'de Cenevre'de bir araya gelmişlerdir. RF ve Gürcistan temsilcilerinin yanı sıra Güney Osetya ve Abhazya temsilcilerinin de katıldığı müzakereler

⁴⁶³ Öztürk, a.g.e., s. 8.

⁴⁶⁴ Nicolas Lemay-Hebert, "The "Frozen Conflict" That Turned Hot: Conflicting State Building Attempts in South Ossetia", **Central Asia and the Caucasus**, 5 (53), 2008, s. 14-15.

çerçevesinde 13-14 Aralık 2016 tarihine kadar 38 tur görüşme gerçekleştirilse de henüz sorunun çözümüne yönelik somut bir sonuca ulaşılamamıştır.⁴⁶⁵

Görüşmelerde istenilen sonucun elde edilememesinin en önemli nedeni ise savaş sonrası süreçte Gürcistan ile RF'nin birbirlerine bakışları ve bu çerçevede uyguladıkları politikalarıdır. Gürcistan, RF'yi ülkesinin egemenlik, güvenlik ve toprak bütünlüğünü tehdit eden işgalci bir devlet olarak görürken, Abhazya ve Güney Osetya'yı bağımsız birer devlet olarak tanıyan RF ise bir taraftan söz konusu iki de-facto devlet ile ilişkilerini geliştirmekte, diğer taraftan da siyasi, ekonomik, ticari ve hepsinden de önemlisi askeri işbirlikleri tesis etmektedir. RF'nin Abhazya ve Güney Osetya'da 7.000-9.000 arasında askerinin bulunduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca RF, Ocak ve Haziran 2011'de yaptığı ortak tatbikatlarla Abhazya ve Güney Osetya askerlerine sınır koruma ve sınır güvenliği hususlarında eğitimler vererek, anılan bölgeleri Gürcistan'a tamamen kapatmıştır. Diğer taraftan evlerini terk etmek durumunda kalan nüfusun durumu ve geri dönüşleri de tarafları karşı karşıya getiren ve Cenevre görüşmelerini tıkayan bir başka meseledir. RF'nin bu politikasına karşın Gürcistan, Rusların yumuşak karnı olarak değerlendirilen Kuzey Kafkasya Cumhuriyetleriyle ilişkiler kurmaya ve RF'nin bölgedeki zafiyetlerinden faydalanmaya çalışmaktadır. Bu politikanın ilk uygulaması ise Gürcistan'ın Ekim 2010'da RF ile tek kara bağlantısı olan Lars sınır kapısından giriş yapacak Kuzey Kafkasya kökenli Rus vatandaşlarından vize zorunluluğunu kaldırmasıdır. Böylelikle Gürcistan, Kafkasya'da RF tarafından yaratılan suni kuzey-güney ayrımını ortadan kaldırarak, Kafkas halklarını birbirine bağlamayı ve bölgede turizmi geliştirmeyi amaçlamıştır. Gürcistan'ın bu yeni politikasının bir diğer uygulaması ise Çerkes meselesine gösterilen ilgi olup, bu ilgi çerçevesinde Gürcistan Parlamentosu 20 Mayıs 2011'de Çerkes Soykırımı'nı tanıma kararı almıştır. Bu kararla Gürcistan dünyada Çerkes Soykırımı'nı tanıyan ilk ülke olmuştur.⁴⁶⁶

Başta ABD olmak üzere bazı Batılı aktörler ile özellikle eski Varşova Paktı, yeni AB-NATO üyesi Doğu Avrupa ülkeleri Ağustos 2008 savaşı dolayısıyla RF'nin G8 gibi yapılardan çıkartılması, BM'de baskı altına alınması, 2014 Soçi Kış Olimpiyatları'nın boykot edilmesi, NATO ile ilişkilerinin askıya alınması ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

⁴⁶⁵ Abhazyam.com, "38. Tur Cenevre Görüşmeleri" (15.12.2016), <http://www.abhazyam.com/haber/5610/38-tur-cenevre-gorusmeleri.html> (30.12.2016).

⁴⁶⁶ Çelikpala, "Bağımsız Gürcistan'ın 20 Yılı: Başarısız Devlet mi, Demokratik Model Ülke mi?", s. 107-109.

üyeliğinin belirsiz bir tarihe ertelenmesi gibi yaptırımlara tabi tutulması çağrısında bulunmuşlardır. Ancak süreç içerisinde NATO ile ilişkilerin askıya alınması hariç diğer yaptırımların uygulanamadığı görülmüştür.⁴⁶⁷

Diğer taraftan RF'nin iç politik yapısına bakıldığında iktidar ile muhalefet arasında bir yaklaşım farklılığı olmadığı, kamuoyunun da sürecin yürütülme şeklini onayladığı görülmektedir. RF'nin eski dönemleri hatırlatırcasına uluslararası alanda saygın konumuna döndüğü imajının yaygınlık kazanması nedeniyle Rus toplumunun söz konusu politikaları desteklediği görülmektedir. Bu çerçevede toplumsal desteğe de sahip olan Putin-Medvedev iktidarının eskisinden daha da güçlü olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan savaşın Gürcistan üzerindeki etkilerinin daha rahatsız edici olduğu görülmektedir. Gürcistan'da son yıllarda büyük çabalarla ve Batı dünyasının desteğiyle kurulan altyapı yıkılmış, yeniden kurulan ordunun saygınlık ve kendine olan güveni büyük zarar görmüş, ulusal moral ise darmadağın olmuştur. Aralarında modernize edilen Vaziani ve Marneuli üslerinin de bulunduğu bir takım askeri tesisler ile ticari öneme haiz Poti limanı ağır hasar görmüştür. Çok sayıda köprü ve bağlantının bombalanması neticesinde kara ve demiryolu ağı zorlukla kullanılır hale gelmiş ve enerji nakil hatlarında büyük sıkıntılar yaşanmıştır. BTC petrol boru hattı çalışamaz duruma gelirken, Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğalgaz Boru Hattı'ndan doğalgaz akışı güvenlik nedeniyle kısa süreli de olsa durdurulmuştur. Ermenistan'ın ticari bağlantıları kilitlenirken, Azerbaycan'ın gelirleri de sekteye uğramıştır. Gürcistan'da ve dolayısıyla da Kafkasya ve hatta Orta Asya'da yeni yatırımlara girişmek artık eskisinden daha riskli bir hal almıştır. Yani söz konusu durum ekonomik anlamda sadece Gürcistan'ı değil, tüm komşu ülke ve bölgeleri doğrudan etkilemiştir.⁴⁶⁸

Ancak savaşın Gürcistan üzerindeki en önemli etkisi, Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarının Ruslar tarafından resmi olarak tanınması nedeniyle ülkenin

⁴⁶⁷ Sorun halen çözümlenememesine karşın Soçi Olimpiyatları'nda sadece Batılı liderler açılış törenini protesto etmişler, sporcuları oyunlara katılmıştır. Ayrıca RF 22 Ağustos 2012 tarihinde DTÖ üyeliğine kabul edilmiş ve Rusya'nın G8 üyeliği ancak 2014 yılında Kırım'ın ilhakı üzerine askıya alınabilmektedir. BM'de Rusya'nın baskıya alınması hususunda yaptırım gücü taşıyan bir karar alınamamış, sadece savaş sonrasında Rusya ile NATO'nun ilişkileri askıya alınmıştır.

⁴⁶⁸ Mitat Çelikipala, "Kafkasya'da Neler Oluyor?" (2009), **Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi**, http://www.kafsam.org/dp/kafsam_dp0901.pdf (25.10.2015).

toprak bütünlüğünün geri dönülmesi zor bir şekilde zarar görmesidir. Süreç içerisinde gerek RF'nin gerekse de ayrılıkçı bölgelerin attığı adımlar nedeniyle, bölgelerle Gürcistan arasındaki bağ son derece zayıflamıştır. Örneğin 18 Mart 2015 tarihinde Güney Osetya ile RF arasında “İttifak ve Bütünleşme Anlaşması” imzalanmış olup, Moskova’da Vladimir Putin ile Güney Osetya lideri Leonid Tibilov’in katılımıyla imzalanan söz konusu anlaşma kapsamında ortak bir savunma ve güvenlik bölgesinin oluşturulması ve RF’nin Güney Osetya’nın sınırlarını korunması kararlaştırılmıştır. Gürcistan söz konusu anlaşmayı RF’nin Güney Osetya’yı ilhak etmeye yönelik planlarının bir parçası olarak eleştirirken, NATO da anlaşmaya tepki göstermiş ve Genel Sekreter Jens Stoltenberg, Güney Osetya ve Abhazy’a’nın asla uluslararası toplum tarafından bağımsız birer devlet olarak tanınmayacağını söylemiştir.⁴⁶⁹

Diğer taraftan 19 Ekim 2015 tarihinde Güney Osetya lideri Tibilov’un Vladimir Putin’in Yardımcısı Vladislav Surkov’la görüşmesi sonrasında yaptığı açıklamada, “Günümüzün siyasi gerçekleri, bizim tarihi bir seçim yapmamızı gerekli kılıyor. Kardeş Rusya ile birleşmemiz ve böylelikle uzun yüzyıllar boyunca devletimizin güvenliğini ve refahını garanti etmemiz gerekiyor. Rusya’yla birleşmek, Güney Osetya halkının yüz yıllık hayalidir.” diyerek Güney Osetya’nın Gürcistan’dan kopma yönündeki niyetini açık bir şekilde ortaya koymuştur.⁴⁷⁰

3.2.2.2. Güney Osetya Sorununun Güvenlikleştirme Teorisi Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Güney Osetya probleminin ortaya çıkışına neden olan en önemli tehdit kategorisi hiç şüphesiz “göç”tür. Waever göç olgusunu bir halkın diğerinin istilasına uğraması nedeniyle eski ağırlığını yitirmesi veya nüfus yapısındaki değişim dolayısıyla eski özelliğini kaybetmesi şeklinde tanımlamaktadır.⁴⁷¹ Bu çerçevede gerek 13. ve 14. yüzyıllarda Moğol ordularının Kafkasya’yı işgali sırasında Kafkas dağlarını aşan Osetler’in Gürcü topraklarına yerleşmesi gerekse de SSCB’nin dağılmasını takiben 90’lı yılların başında Gürcüler ile Osetler arasında yaşanan çatışmalar sonucunda bölgede

⁴⁶⁹ BBC, “Rusya, Güney Osetya ile ‘İttifak Anlaşması’ İmzaladı” (18.03.2015), http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/03/150318_rusya_guney_osetya (27.10.2015).

⁴⁷⁰ Radikal, “Güney Osetya, Rusya’ya Katılmak İstiyor” (19.10.2015), <http://www.radikal.com.tr/dunya/guney-osetya-rusyaya-katilmak-istiyor-1455268/> (27.10.2015).

⁴⁷¹ Waever, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, s. 158.

yerleşik çok sayıda etnik Gürcü ile Oset'in göçe zorlanması gibi gelişmeler her iki milletin de bölgedeki eski çoğunluklarını kaybetmelerine ve nüfus yapılarının değişime uğramasına neden olarak, taraflar arasında kimlik temelli bir çatışmanın fitilini ateşlemiştir. Yani her iki taraf da “göç” nedeniyle yaşadıkları bölgelerin nüfus yapısının değişmesi dolayısıyla tehdit altında hissettikleri kimliklerini güvenlikleştirmişlerdir. Bu çerçevede Güney Osetya probleminde tarafların tehdit algıladıkları temel referans nesnesi esas olarak “kimlik”leridir.

Sorunun SSCB'nin yıkılma emareleri verdiği 1990'lı yılların başında alevlenerek, sıcak çatışmaya dönüşmesinin en önemli nedeni ise Soğuk Savaş döneminde, kutup liderinin kendi blokları içerisinde yer alan anlaşmazlıkların sıcak çatışmaya dönüşmesini engellemesine karşın, SSCB'nin dağılmasının blok politikalarını sona erdirmesi nedeniyle grup içi disiplinin ortadan kalkması sonucunda kimliksel olarak uyanmış gruplar arasındaki çatışmaların su yüzüne çıkmasıdır. Bu durumun bir diğer nedeni ise bağımsızlıklarını kazanan devletlerin, ülkesel bütünlüklerini konsolide etmek için uyguladıkları, hakim kimliğin ön plana çıkaran, ulus-devletleşme sürecinin homojen bir yapıya sahip olmayan söz konusu ülkelerdeki farklı etnik gruplar arasında hoşnutsuzluğa neden olarak, kimlik temelli çatışmaları tetiklemesidir.

Bu çerçevede, Güney Osetya sorununun 20. yüzyılda ortaya çıkmasına neden olan ortam da büyük ölçüde SSCB'nin dağılmasının neden olduğu güç boşluğu ile kimlik temelli anlaşmazlıklardan kaynaklanmaktadır. 20. yüzyılın başında zorla Gürcü yönetimi altına sokulduklarını düşünen Güney Osetyalı milliyetçiler, SSCB'nin açık bir şekilde dağılma emareleri vermeye başladığı 1988'de Osetya Halk Cephesi olarak adlandıran bir örgüt kurmuşlar ve Gürcü çoğunluğun kendi kimliğini ve dilini Güney Osetya halkına empoze etmeye çalıştığını iddia ederek, Gürcü yönetimini proteste etmişlerdir.⁴⁷² Takiben özerk bir cumhuriyet olma istediklerine ilişkin resmi taleplerini 1989'da Gürcistan Yüksek Sovyeti'ne iletmışlerdir.⁴⁷³ Tahmin edilebileceği üzere Gürcüler bu tür çağrılarını Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne doğrudan bir tehdit olarak tanımlamışlar ve sert bir şekilde karşı çıkmışlardır. Zamanla Güney Osetya ile Gürcistan arasındaki gerilim daha da

⁴⁷² Nielsen, a.g.e., s. 175.

⁴⁷³ Jentsch, a.g.e. s. 3.

tırmanmış⁴⁷⁴ ve taraflar arasında sonuncusu 2008’de yaşanan karşılıklı silahlı çatışmalara dönüşmüştür.

Kimlikle bağlantılı bir diğer tehdit kategorisi olan “dikey rekabet”in de Güney Osetya probleminde rol oynadığı söylenebilir. Waever’a göre “dikey rekabet” bir entegrasyon ya da ayrılıkçılık projesi dolayısıyla insanların mevcut kimliklerini terk etmek zorunda kalmalarıdır. Bağlanılan kimlik bir üst kimlik olabileceği gibi (Gürcü kimliği vb. gibi), bir alt kimlik (Güney Osetyalı vb. gibi) de olabilmektedir. Waever buradaki esas mücadelenin bu kimlik kategorilerinden hangisinin ön plana çıkacağına ilişkin olduğuna dikkat çekmektedir.⁴⁷⁵ Dikey rekabet açısından değerlendirildiğinde Güney Osetyalılar SSCB’nin dağılması sonucunda yükselişe geçen milliyetçiliğin tetiklediği kimlik siyaseti çerçevesinde, özellikle “Gürcistan, Gürcülerin’dir.” ilkesini savunan Gamsakhurdia ile ülkenin toprak bütünlüğünün sağlanmasını kendisine temel hedef edinen Saakaşvili’nin başkanlıkları döneminde uygulanmaya çalışılan entegrasyon projeleri nedeniyle kendilerine empoze edilmeye çalışılan Gürcü üst kimliğini reddetmişler ve Güney Osetyalı kimliklerini ön plana çıkarmışlardır. Bu ise Gürcülerin tehdit olarak algıladıkları Oset kimliği karşısında Gürcü kimliğini güvenlikleştirmelerine neden olmuştur ki, her iki grup da diğer taraftan kaynaklanan tehditleri bertaraf etmek için askeri olanlar da dahil her türlü tedbiri alma yetkisini kendisinde görmüştür. Sorunun bu şekilde algılanması ise taraflar arasındaki diyalog yollarını kapayarak, askeri yüzleşmelerin yaşanmasına neden olmuştur.

Ayrıca, Waever’ın belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan bir milletin oradaki varlığını devam ettirmesine karşın komşu kültürün baskın kültürel ve dilsel etkileri nedeniyle yaşam şekillerinin değişmesi şeklinde tanımladığı “yatay rekabet”⁴⁷⁶ hususunun da Güney Osetya probleminin gelişimini etkileyen tehdit kategorilerinden biri olduğu söylenebilir.⁴⁷⁷ SSCB’nin dağılmasının tetiklediği etnik milliyetçiliğin yükselişine paralel olarak Gürcü çoğunluk tarafından asimile edilmekten ya da kendi ülkelerinde azınlık durumuna düşmekten korkan Güney Osetyalılar’ın 1988’de Osetya Halk Cephesi olarak adlandıran bir örgüt kurarak, Gürcü çoğunluğun kendi kimliğini ve dilini Güney Osetya

⁴⁷⁴ Nielsen, a.g.e., s. 175.

⁴⁷⁵ Waever, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, s. 158-159.

⁴⁷⁶ Waever, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, s. 158.

⁴⁷⁷ Waever, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, s. 172-173.

halkına empoze etme çabalarını protesto etmesi, bu duruma bir örnektir.⁴⁷⁸ Ayrıca Gamsakhurdia ve Saakaşvili'nin başkanlıkları döneminde uygulanan milliyetçi politikalar da Güney Osetyalıların “yatay rekabet” dolayısıyla Gürcü etnik kimliğinden tehdit algılayarak, kendi kimliklerini güvenlikleştirmelerine neden olmuştur.

Diğer taraftan SSCB'nin dağılmasının milliyetçiliği tetiklemesi nedeniyle ortaya çıkan etnik kökenli çatışmalar aynı devlet içerisindeki farklı etnik grupların birbirine yönelik tahammülsüzlüklerini artırarak, Waever'in Tibet'in Çinileştirilmesi ile Orta Asya ve Baltık devletlerinin Ruslaştırılmasını⁴⁷⁹ örnek olarak verdiği, bir devletteki hakim etnik grubun nüfusunun homojenleştirilmesine yönelik programlar uygulamasına da neden olmuştur. Nüfus homojenleştirmeye ilişkin uygulamaların en güzel örneklerinden biri ise SSCB'nin dağılmasını takiben Gürcüler ile Osetlar arasında yaşanan etnik kökenli çatışmalarda görülebilmektedir. Söz konusu çatışmalar nedeniyle 1991 sonuna kadar 12.000 Gürcü ile 45.000 ila 150.000 (farklı kaynaklara göre) arasında Oset'in mülteci konumuna düştüğü tahmin edilmektedir.⁴⁸⁰ Takiben Güney Osetya ile Gürcistan arasındaki anlaşmazlık dolayısıyla RF ile Gürcistan arasında patlak veren 2008 tarihli savaş sonucunda İnsan Hakları Gözleme Örgütü'ne göre 24.000'den fazla Güney Oset'in bölgeden kaçtığı ve Kuzey Osetya'da mülteci konumuna düştüğü tahmin edilmekte olup, Güney Osetya'da yaşayan pek çok Gürcü'nün de evlerinden çıkmaya zorlandığına işaret edilmektedir. Sayıları yaklaşık 130.000 olarak tahmin edilen Gürcü mültecilerin ise kendi toplumlarına yeniden entegre olmaları imkansız bir şekilde şuan Tiflis'te yaşadıkları belirtilmektedir.⁴⁸¹

Görüldüğü üzere her iki taraf, yaşanan çatışmaları da bahane ederek, nüfus yapılarını homojenleştirmek için kendi etnik kimliklerine tehdit olarak gördükleri karşı tarafı göçe zorlamışlardır. Ancak söz konusu politikalar nedeniyle göçe zorlanan topluluklar gerek geri dönme ümitlerini korumaları gerekse de yıllar içinde oluşan kültürel farklılıklar nedeniyle gittikleri yerlerdeki halka entegre olamamışlardır. Bu durum Waever tarafından göçmenlerin ve mültecilerin, sadece çok sayıda kişinin sıradan yaşımını alt üst eden unsurlar olarak görülmedikleri ve aynı zamanda bir insan topluluğunun kolektif

⁴⁷⁸ Nielsen, a.g.e., s. 175.

⁴⁷⁹ Waever, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, s. 160.

⁴⁸⁰ MacFarlane, a.g.e., s. 43.

⁴⁸¹ Lemay-Hebert, a.g.e., s. 14-15.

yaşam tarzını tehlikeye atan bir unsur olarak sunuldukları yönündeki açıklamalarıyla da uyumludur.⁴⁸² Bu ise tehdit algılanan söz konusu göçmen halklara karşı yerli halkın kendi kimliğini güvenlikleştirmesine neden olmuştur. Ayrıca söz konusu göçmen topluluklar göç ettikleri kendi milletlerine mensup devletlerin hükümetlerine sorunun bir an önce çözümü yönünde baskıda bulundukları için, sorunun normal politik süreçlerde çözülmesini büyük ölçüde imkansız hale getirmişler ve tekrar tekrar güvenlikleştirmesine katkıda bulunmuşlardır.

Ayrıca tartışmalı bölgede nüfus çoğunluğu elde etmek isteyen her iki tarafın da özellikle savaş yıllarında uygulamaya koydukları nüfus homojenleştirici politikalar, Waever tarafından tanımlanan tehdit kategorilerinden biri olan “nüfusun azalması”nın da Gürcü-Oset çatışmasında etkili olan tehdit kategorilerinden biri olduğunu gözler önüne sermektedir. “Nüfusun azalması”nı kimliklerine yönelik varoluşsal bir tehdit olarak gören her iki taraf da 1991 ve 2008 yıllarındaki savaşları fırsat bilerek, diğer tarafın bölgedeki varlığını baskı ve göç politikaları yoluyla tasfiyeye girişmişlerdir.

Görüldüğü üzere Güney Osetya sorunun güvenlikleştirilmesine neden olan tehdit kategorileri bölgede mevcuttur. Ancak sorunun güvenlikleştirilebilmesi için sadece bu tehditlerin bulunması yeterli olmayıp, aynı zamanda bu tehditlerin söz konusu devletler adına söz söylemeye ve hareket etmeye yetkili yönetici elitler tarafından varoluşsal tehditler olarak politik gündeme dahil edilmeleri de gerekmektedir. Bu çerçevede Gürcistan devlet başkanlarından özellikle ikisinin söylemleri, sorunun en üst seviyeden güvenlikleştirmesine neden olmuştur. Bunlardan ilki Zviad Gamsakhurdia’dır. Kendisi “Gürcistan, Gürcülerindir.” söylemiyle Gürcü milliyetçiliğini tetikleyerek Gürcistan’daki farklı etnik grupları (bunlar arasında Güney Osetyalılar da yer almaktadır) Gürcistan’a yabancılaştırmıştır.⁴⁸³ Diğerisi ise 2003 yılındaki Gül Devrimi’nden sonra iktidara gelen Mihail Saakaşvili’dir. Saakaşvili seçimleri kazanmasını takiben 24 Ocak 2004’te 900 yıl önce Gürcistan’ın birliğini sağlayan Kral David’in Kutaysi’deki mezarına giderek yemin etmiştir. Bunun sembolik bir tören olduğunu söyleyen Saakaşvili burada yaptığı konuşmada, “Gürcistan’ın toprak bütünlüğünün sağlanması yaşama gereğemdir.” demiş ve bir sonraki yemin törenini ayrılıkçı Abhaz yönetiminin başkenti olan Sohum’da

⁴⁸² Waever, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, s. 160.

⁴⁸³ Çelikipala, “Bağımsız Gürcistan’ın 20 Yılı: Başarısız Devlet mi, Demokratik Model Ülke mi?”, s. 66.

yapmayı planladığını dile getirmiştir. Diğer taraftan yemin töreni çerçevesinde Gelati Katedrali'ne gerçekleştirdiği ziyarette ise, Katedral'in dışında bekleyen binlerce Gürcü'nün huzurunda yaptığı konuşmada, "Kral David'in mezarında, Gürcistan'ın bütün ve güçlü olacağını, birliğinin yeniden sağlanacağını ve birleşik ve güçlü bir devlet olacağını hepimiz söylemeliyiz." şeklinde beyanatta bulunmuştur.^{484 485}

Gamsakhurdia gibi Saakaşvili de milliyetçi söylemleriyle, ülkede bulunan etnik grupları Gürcü kimliğine bir tehdit olarak sunmuş ve bu şekilde Osetler'in de içerisinde yer aldığı ülkedeki farklı etnik gruplara karşı Gürcü kimliğinin güvenlikleştirilmesine neden olmuşlardır. Söz konusu güvenlikleştirme süreci ise tehdit olarak görülen gruplara yönelik Gürcü yönetimi tarafından askeri yöntemleri de içeren olağanüstü tedbirlerin uygulanmasının yolunu açmıştır.

Diğer taraftan Güney Osetya yönetimi de sorunu varoluşsal bir tehdit olarak politik gündeme dahil ederek güvenlikleştirmekten geri durmamıştır. Örneğin Güney Osetya Devlet Başkanı Eduard Kokoity 12 Haziran 2004 tarihinde Moskova'da basına yaptığı açıklamada;

Osetya halkı bölünmüş bir halktır. Uluslararası camia Güney Osetya problemini bu kapsamda ele almalıdır. Ayrıca toprak bütünlüğüne ilişkin kanun ve taleplerin yanı sıra bir milletin kendi seçimini yapma hakkı da göz önünde bulundurulmalıdır. Yakın bir tarihte Osetlerin Güney ve Kuzey şeklindeki bölünmeden kurtulacağına ve Osetya'nın bir bütün

⁴⁸⁴ Civil.ge, "Saakashvili's Vows Improvements with Drastic Measures" (25.01.2004), <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=6090> (30.10.2015).

⁴⁸⁵ Gürcü yetkililerin sorunun güvenlikleştirilmesine neden olan açıklamaları için bkz. Cultural Survival, "Indigenes and Settlers: Minorities in Georgia are seeking the same pluralism ethnic Georgians long sought" (t.y.), <http://www.culturalsurvival.org/publications/cultural-survival-quarterly/azerbaijan/indigenes-and-settlers-minorities-georgia-are-se> (03.11.2015); NTV, "Rusya ve Gürcistan savaşın eşiğinde" (09.08.2008), <http://arsiv.ntv.com.tr/news/455723.asp> (03.11.2015); Milliyet, "Şevardnadze: Rusya büyük risk aldı" (29.08.2008), <http://www.milliyet.com.tr/sevardnadze--rusya-buyuk-risk-aldi/dunya/sondakikaarsiv/29.09.2008/997364/default.htm> (03.11.2015); Cumhuriyet, "Güney Osetya'da Yapılan Seçim Gülünç" (02.06.2009), http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/65320/_Gune_y_Osetya_da_yapilan_secimi_gulunc_.html# (03.11.2015); Haber7, "Saakaşvili: Abhazya ve Osetya kaybedilmedi" (03.07.2010), <http://www.haber7.com/dunya/haber/478463-saakasvili-abhazya-ve-osetya-kaybedilmedi> (03.11.2015); Euractive, "Batı'dan Rusya'nın Güney Osetya'daki kontrolünü sıkılaştırmasına tepki" (19.03.2015), <http://www.euractiv.com.tr/politika-000110/article/batidan-rusyanin-guney-osetyadaki-kontrolunu-sikilastirmasina-tepki-031255> (03.11.2015); Beyaz Gazete, "Gürcistan Cumhurbaşkanı Margvelaşvili Açıklaması" (20.05.2015), <http://beyazgazete.com/haber/2015/5/20/gurcistan-cumhurbaskani-margvelasvili-aciklamasi-2695689.html> (03.11.2015); Haberler.com, "AB Konseyi Başkanı Tusk Gürcistan'da" (20.07.2015), <http://www.haberler.com/ab-konseyi-baskani-tusk-gurcistan-da-7525080-haber/> (03.11.2015); Star, "Avrupa Birliği Konsey Başkanı Donald Tusk, Gürcistan vatandaşlarının yanında AB ülkelerine vizesiz seyahat edebileceklerinin müjdesini verdi." (21.07.2015), <http://haber.star.com.tr/dunya/abden-gurcistana-vize-mujdesi/haber-1045109> (03.11.2015).

olarak Rusya Federasyonu'na dahil olacağına inancım tamdır. Güney Osetya'nın Rusya Federasyonu'na dahil edilmesi için gerekli olan müracaatlar DUMA'ya ve Rusya Federasyonu Hükümeti'ne yapılmıştır.

şeklinde beyanatta bulunmuştur.⁴⁸⁶ Diğer taraftan Nisan 2012'de Güney Osetya Cumhurbaşkanlığı'na seçilen Leonid Tibilov, 19 Ekim 2015 tarihinde Vladimir Putin'in Yardımcısı Vladislav Surkov'la görüşmesi sonrasında yaptığı açıklamada, “Günümüzün siyasi gerçekleri, bizim tarihi bir seçim yapmamızı gerekli kılıyor. Kardeş ülke Rusya ile birleşmemiz ve böylelikle uzun yüzyıllar boyunca devletimizin güvenliğini ve refahını garanti etmemiz gerekiyor. Rusya'yla birleşmek, Güney Osetya halkının yüz yıllık hayalidir.” diyerek, Güney Osetya'nın Gürcistan'dan kopma yönündeki niyetini açık bir şekilde ortaya koymuştur.^{487 488}

Diğer taraftan sorunun güvenlikleştirilmesi için dinleyici kitlenin mevcudiyete dair tehdit iddiasını kabul etmesi ve acil önlemleri onaylaması şartının da gerçekleşmesi gerekmektedir. Osetler açısından değerlendirildiğinde, onların temel problemi Gürcülere karşı duydukları güvensizliktir. Osetlerin genel memnuniyetsizlerinin sebebi ise sınırın diğer tarafında RF içerisinde bir otonom cumhuriyet olarak varlığını devam ettiren akrabaları olan Kuzey Osetya'dan farklı bir statülerinin bulunmasıdır. Ayrıca Osetler, Abhazya Otonom Cumhuriyeti'ndeki Abhazlardan daha kalabalık oldukları için kendilerine de Abhazlar ile aynı seviyede bir bölge statüsü verilmesini talep etmektedirler. Aynı zamanda zaten Osetler kendilerini Gürcülerden ayrı tuttukları ve kendi milli kimlikleri de olduğu için Gürcistan'dan kopmayı kendilerinin meşru bir hakkı olarak görmüşler ve sürekli olarak ayrılıkçı politikalar güderek, bunu savunan politikaları/politikacıları (yani sorunu güvenlikleştiren politika/politikacıları) da

⁴⁸⁶ Akademik Perspektif, “Kafkasya'da ABD-Rusya Çekişmesi” (04.11.2013), <http://akademikperspektif.com/2013/11/04/kafkasyada-abd-rusya-cekismesi/> (30.10.2015).

⁴⁸⁷ Radikal, “Güney Osetya, Rusya'ya Katılmak İstiyor”.

⁴⁸⁸ Güney Osetyalı yetkililerin sorunun güvenlikleştirilmesine neden olan açıklamaları için bkz. The Jamestown Foundation, “South Ossetian Leader Reaffirms Secessionist Agenda” (20.08.1996), “http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=14402&tx_ttnews%5BbackPid%5D=210&no_cache=1#.VjN_kLfhdIU” (30.10.2015); TIMETURK, “Güney Osetya'da 1400 kişi öldü” (08.08.2008), <http://www.timeturk.com/tr/2008/08/08/guney-osetia-da-1400-kisi-oldu.html> (03.11.2015); RT News, “Interview with Eduard Kokoity” (27.08.2008), <https://www.rt.com/politics/interview-with-eduard-kokoity-2008-08-27/> (30.10.2015); UPI, “South Ossetia Eyeing Russian Merger” (29.08.2008), http://www.upi.com/Top_News/2008/08/29/South-Ossetia-eyeing-Russian-merger/69641220029580/ (30.10.2015); Sputnik News, “Leonid Tibilov: ‘The most important thing is to put everything in order in the Republic’” (09.04.2012), http://sputniknews.com/voiceofrussia/2012_04_09/71105840/ (31.10.2015); Sputnik News, “S.Ossetian President Urges Diplomats to Push for Recognition” (30.04.2013), <http://sputniknews.com/russia/20130430/180927940/SOssetian-President-Urges-Diplomats-to-Push-for-Recognition.html> (31.10.2015).

desteklemişlerdir.⁴⁸⁹ Bu çerçevede 1992 ve 2006 yıllarında yapılan referandumlarda bağımsızlık yönünde oy kullanan Güney Osetya halkının, Osetler'in kuzey-güney şeklindeki bölünmüşlüğü'nün en kısa sürede sona ereceğine ve Osetya'nın bir bütün olarak RF'ye bağlanacağına inancının tam olduğunu söyleyen Devlet Başkanı Kokoity'nin 2001-2011 yılları arasında, ayrıca RF ile birleşmenin Güney Osetya halkının yüzyıllık hayali olduğunu dile getiren Devlet Başkanı Tibilov'un ise 2011'den günümüze kadar iktidarda kalmasına onay vermesi, Gürcistan'dan kaynaklanan tehdidi varoluşsal bir tehdit olarak kabul ettiklerinin ve söz konusu tehdidi bertaraf etmek için askeri olanlar da dahil her türlü acil önleme onay verdiklerinin göstergesi niteliğindedir.

Diğer taraftan Osetlerin özerk cumhuriyet statüsüne sahip olmaları için hiçbir dayanaklarının olmadığını iddia eden Gürcüler tarihsel olarak Gürcü yurdu içerisinde kalan bu bölgenin Sovyet yönetimi tarafından ve tamamen keyfi gerekçelerle oluşturulduğunu iddia etmektedirler. Bu nedenle Tiflis, Güney Osetlerin bekleyebileceği en büyük ayrıcalığın sadece kültürel özerklik olabileceğini savunmuş ve bu yöndeki eğilimini de 1995 tarihli Gürcistan Anayasası'nda açıkça ortaya koymuştur. Bu çerçevede söz konusu anayasada Abhazya ve Acarya'ya özerklik verilirken, Güney Osetya'ya sadece kültürel ayrıcalıklar tanınmıştır.⁴⁹⁰ Bu düşüncelerle hareket eden Gürcü halkının Osetler'e karşı verilen mücadeleye desteğinin en güzel örneği ise ilk kez Gül Devrimi'ni takiben 2004 yılında Devlet Başkanlığına seçilen Saakaşvili'nin Güney Osetya nedeniyle patlak veren Ağustos 2008 tarihli Rus-Gürcü Savaşı'nda yaşanan yenilgiye rağmen 2013 yılına kadar iktidarını korumasıdır.

Görüldüğü üzere her iki tarafın yönetici elitlerince varoluşsal olarak nitelenen tehditlerin söz konusu devletlerin halkları tarafından da bu şekilde kabul görmesi ve bertaraf edilmeleri için gerekli acil önlemlerin onaylanması sorunun güvenlikleştirilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle de sorunun normal politik süreçlerde müzakereler yoluyla çözümlenmesinin (yani güvenlikdışlaştırılmasının) önü büyük ölçüde kapandığı için taraflar arasında askeri yüzleşmeler yaşanmaktadır. Bu çerçevede, sonuncusu 2008 yılında yaşanan ve doğrudan RF'nin de müdahil olduğu savaş neticesinde, RF, Güney Osetya'nın yanı sıra Abhazya'yı da bağımsız bir devlet olarak tanıyarak, sorunu geri dönülmesi zor bir

⁴⁸⁹ Kantarcı, a.g.e., s. 243-244.

⁴⁹⁰ Kantarcı, a.g.e., s. 259.

aşamaya taşımıştır. Taraflar arasında 2008 yılında Fransa'nın arabuluculuğuyla bir ateşkes anlaşması imzalsan da, İsviçre'nin arabuluculuğunda yürütülen barış müzakerelerinde henüz bir sonuca varılamamıştır. Yani barış sağlanamadığı için, mevcut koşullar altında, taraflar arasında yeni askeri yüzleşmelerin yaşanması hiç de uzak bir ihtimal olarak gözükmemektedir.

3.2.3. Abhazya Sorunu

3.2.3.1. Tarihsel Arka Plan

Abhazya, Gürcistan'ın kuzey-batı köşesinde yer alan 8.432 kilometre karelik bir alandır ve Gürcistan'ın tüm arazisinin yaklaşık olarak yüzde 12,1'ine tekabül etmektedir. Osetler gibi Abhazlar da etnik ve dilsel olarak Gürcülerden ayrı bir millettir ve Gürcü dilinden son derece farklı olan Kuzey Abhazya dilini konuşmaktadırlar.⁴⁹¹

Abhazların halk olarak oluşumuna ve tarihsel olarak durumlarına ilişkin birbirinden son derece farklı iddialar mevcuttur. Bazı bilimadamları onları çok eski dönemlerde Kolhis'e⁴⁹² yerleşen ve binlerce yıldan bu yana Gürcülerle sıkı bir ilişki içerisinde yaşamış olan Karadeniz kıyılarının yerli boylarının torunları olarak tanımlamaktadırlar. Bazıları ise, günümüzdeki 90.000 Abhaz'ın ilk kez 17. yüzyılda bölgeye yerleşen bir Kuzey Kafkasyalı boydan geldiğini iddia etmektedirler.

Her iki görüşe de karşın Abhazya, Osetya'nın aksine devletleşmeyle ilgili köklü bir geçmişe sahiptir. Daha 8. yüzyılda II. Leo döneminde bağımsız bir Krallık olmuş ve bu Krallık III. Bagrat zamanında tüm Batı Gürcistan'a yayılmıştır.⁴⁹³

Gürcüler ve Ruslarla ilişkilerinde Abhazlar'ın her iki komşusuyla da olumsuz tarihsel anılara sahip olduğu söylenebilir. 1860'larda Rus İmparatorluğu'nun genişlemesine paralel olarak Rus birlikleri Abhazya'yı da işgal etmiştir.⁴⁹⁴ İşgali takiben

⁴⁹¹ Nielsen, a.g.e., s. 175.

⁴⁹² Kolkhis kültür alanı kuzeyde günümüz Rusyasının Karadeniz kıyılarından, batıda tarihi Canik Bölgesi'ne denk düşen Ordu ilini içine alarak, doğuda Gürcistan'ın İç Kartli Bölgesi'nden güneyde Çoruh Nehri'nin güney kesimlerine dek uzanan coğrafyayı kapsar. Daha fazla bilgi için bkz. Wikipedia, "Kolhis" (t.y.), <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kolhis> (11.11.2015).

⁴⁹³ Neef, a.g.e., s. 89.

⁴⁹⁴ Moshe Gammer, "Separatism in the Northern Caucasus", *Caucasus Survey*, 1 (2), 2014, s. 41.

1864 yılında Batı Kafkasya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na sürülen Kafkas halkları arasında 100 bin civarında Abhaz da yer almaktadır. Anılan göç dalgası sonucunda Abhazya'nın Ahçıpsı, Aybga, Abjoka gibi yöreleri tamamen boşaltılmıştır. Buna rağmen 1870'li yıllarda Karadeniz sahilinde yer alan Abhazya'da nüfusun büyük çoğunluğunu Abhazlar oluşturmaktadır. Ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra bölgenin nüfus yapısı değişmeye başlamış ve söz konusu savaş sonrasında 32 bin Abhaz bölgeyi terk ederek Osmanlı topraklarına sığınmıştır. Abhazların bölgeden ayrılmaya zorlanmalarını takiben Batı Gürcistan'da yerleşik topraksız Gürcü köylülerin yanı sıra Ruslar ve Ermeniler de Abhazya'ya göç ederek yerleşmişlerdir. Bu göçler sonucunda bölgenin nüfus yapısı değişmiş ve 1897 yılı itibariyle Abhazya nüfusunun yüzde 55,3'ünü Abhazlar teşkil ederken, yüzde 24,4'ünü ise Gürcüler oluşturmaya başlamıştır.⁴⁹⁵

Söz konusu göçlere tepki mahiyetinde başgösteren ayrılıkçı Abhaz ayaklanmaları 1918-1921 arasında kurulan Gürcü Cumhuriyeti tarafından bastırılmış ve bu cumhuriyetin Sovyet yönetimine geçmesinden sonra, Aralık 1921'de imzalanan birlik antlaşmasıyla Abhazya'ya, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bir parçası olmaya devam etmesine rağmen, SSCB'ye bağlı cumhuriyet statüsü verilmiştir. Ancak 1931'de bu statü kaldırılmış ve Abhazlar 1938'de Gürcülerin baskısıyla Kiril alfabesinin yerine Gürcü alfabesini kabul etmek zorunda kalmışlardır. Takiben 1945-1946'da Abhazca eğitim veren okullar kapatılmış ve Abhazca radyo yayına da son verilmiştir.⁴⁹⁶

Ayrıca, 1931-1953 yılları arasında Gürcülerin kitleler halinde Abhazya'ya göç ettirilmesini dayanan bir politika da teşvik edilmiştir.⁴⁹⁷ Bu çerçevede 1937-1953 yılları arasında Batı Gürcistan'dan Abhazya'ya kitle halinde göçler gerçekleştirilmiş ve bu göçler nedeniyle Abhazya'nın Oçançira, Gudavta ve Gagra bölgelerinde Gürcüler çoğunluk haline gelmişlerdir.⁴⁹⁸ Anılan dönemde sadece bölgeye Gürcü göçü özendirilmekle kalınmamış, çok sayıda Rus da bölgeye yerleştirilmiştir. Ayrıca 1950 ve 1960'lı yıllarda bu kez de Ermeni kilisesi Ermeniler'in bölgeye göç etmesine destek vermiştir.⁴⁹⁹ Bu suni göç

⁴⁹⁵ Ufuk Tavkul, **Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya**, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 2002, s. 63-64.

⁴⁹⁶ Stefanos Yerasimos, **Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu**, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994, s. 429-430.

⁴⁹⁷ Gammer, a.g.e., s. 42.

⁴⁹⁸ Tavkul, a.g.e., s. 65.

⁴⁹⁹ Gammer, a.g.e., s. 42.

dalgası sonucunda 1939-1959 yılları arasında Abhazya'daki Gürcü nüfusu 70 bin kişi artarken, Abhaz nüfusu aynı dönemde sadece 5 bin kişi artmıştır. 1979 nüfus sayımına göre Abhazya'daki nüfusun sadece yüzde 17,1'ini Abhazlar oluştururken nüfusun yüzde 43,9'unu Gürcüler meydana getirmeye başlamış ve Abhazlar kendi topraklarında azınlık konumuna düşmüşlerdir.⁵⁰⁰

1936'dan 1991'e kadar Abhazya, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti içerisinde bir Özerk Cumhuriyet statüsünde kalmıştır. Sovyet baskıcı yönetimi ve ulusçuluk politikaları, SSCB'nin diğer parçalarında olduğu gibi, Gürcistan Sovyeti'ndeki etnik gruplar arasındaki ilişkileri de bozmuştur. SSCB, Kafkaslar'ı kontrol etmek için uyguladığı böl ve yönet stratejisi çerçevesinde, sistematik olarak çeşitli etnik grupları manipüle etmiştir. Ancak Gürcü ulusal kimliği tüm baskılara rağmen Sovyet dönemi boyunca da varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Bu nedenle Gürcistan içerisindeki etnik azınlıklar Tiflis yönetimince ihmal edilmişlerdir. Söz konusu ihmal durumu ise, anılan azınlıkların ayrımcılığa uğramış hissiyatına kapılmalarına neden olmuştur. İlaveten Sovyet Gürcü yönetimi de genellikle azınlıkların şikayetlerine kulaklarını tıkamıştır. Azınlıkları yatıştırmak için Gürcistan Komünist Partisi tarafından girişilen Gürcü Anayasası'nın değiştirilmesi girişimi ise 1978 yılında patlak veren bir halk ayaklanması nedeniyle başarısız olmuştur. Söz konusu başarısız girişim Abhaz elitlerinin Moskova'nın korumasını talep etmelerine neden olmuş ve yaklaşık 10 yıl sonra, Güney Osetya'da Osetya Halk Cephesi'nin ortaya çıkmasıyla aynı dönemde, Abhaz milliyetçiler de Abhaz Halk Cephesi'ni kurmuşlardır. Abhazya olayında, SSCB'de Abhazların birlik talep edecekleri bir Kuzey Abhazya bulunmadığı için Abhazlar çıkarlarını Rusların korunmasını talep etmişlerdir. Abhazlar'ın SSCB'ye ilgisi (daha sonra SSCB'nin de Abhazlara) Gürcüleri hem korkutmuş hem de sinirlendirmiştir.⁵⁰¹

SSCB'nin dağılma emareleri verdiği yıllarda, diğer birlik cumhuriyetleri gibi Gürcistan'ın da bağımsızlık yolunda ilerlemesi, azınlık otoritelerinin yanı sıra, onların etnik destekçilerinin de kendilerini artan bir şekilde tehdit altında hissetmelerine neden olmuştur.

⁵⁰⁰ Tavkul, a.g.e., s. 65.

⁵⁰¹ Nielsen, a.g.e., s. 175-176.

Abhazya örneğinde, bölgeyi Gürcistan'dan ayırıp RF'ye bağlama çabalarının uzun bir tarihsel arka planı mevcuttur. Mart 1989'da 30.000 imzalı bir dilekçeyle, Abhazya'nın Gürcistan ayrılması ve 1930'lu yıllarda kaybettiği birlik cumhuriyeti statüsünü yeniden kazanması talep edilmiştir. Takiben beş ay sonra Abhaz Üniversitesi'nin Gürcü Dili Bölümü'nü Tiflis Üniversitesi'ne bağlanma çabaları 22 kişinin öldüğü iki haftalık bir isyana neden olmuştur. Bölgesel partilerin Ekim seçimlerine katılmasını engelleyen Ağustos 1990 tarihli Gürcü yasası, Abhazya Yüksek Sovyeti'ndeki Abhaz delegelerin Abhazya'nın Gürcistan'dan ayrılarak, SSCB'ye bağlı bir cumhuriyet olarak ilanını öngören bir yasa teklifinde bulunmalarıyla sonuçlanmıştır.

Gürcistan'daki Ekim 1990 tarihli parlamento seçimlerinde güçlü bir komünist delegasyonun yönetime hakim olması dolayısıyla Abhazlar, yaşanan gelişmelerden duydukları memnuniyetsizliği dile getirmişlerdir. Başkan Gamsakhurdia, SSCB'nin devamına ilişkin Mart 1991 tarihli referanduma Gürcülerin katılımını yasaklayıp, yerine Gürcistan'ın bağımsızlığına yönelik bir referandum planladığında, Abhaz liderliği Gürcü referandumunu boykot ederek, ülke çapındaki referanduma katılmıştır. Yüzde 52,4 oranında geçerli oyun kullanıldığı Abhazya'daki seçimlerde, seçmenlerin yüzde 98,4'ü birlik içinde kalınması yönünde oy kullanmıştır.⁵⁰²

Muhafiflerin Tiflis'teki ana televizyon istasyonunu işgal ettikleri Eylül 1991'in ortalarında Gamsakhurdia taraftarları ile karşıtları arasında açık bir düşmanlık başlamış ve etnik gruplararası çatışmaya, Gürcülerin kendi arasındaki mücadele de eklenmiştir. Nihayetinde Gamsakhurdia önce Ermenistan'a daha sonra ise bir Çeçen şehri olan Grozni'ye kaçmıştır.⁵⁰³ Gamsakhurdia'nın ülkeden ayrılmasından sonra Temmuz 1992'de RF'nin de desteğiyle Abhazların bağımsızlıklarını ilan etmeleri ve 200.000 Gürcü'yü Abhazya'yı terk etmeye zorlamaları üzerine ülkenin parçalanması gündeme gelince, dağılan SSCB'nin son Dışişleri Bakanı ve 1972-1985 yılları arasında Gürcistan Komünist Partisi Birinci Sekreterliği yapmış olan Eduard Şevardnadze ülkeye davet edilerek devlet başkanlığı yetkilerine sahip parlamento başkanlığına seçilmiştir.⁵⁰⁴

⁵⁰² MacFarlane, a.g.e., s. 41-42.

⁵⁰³ MacFarlane, a.g.e., s. 45.

⁵⁰⁴ Mustafa Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II: 1980-2001**, 14. Baskı içinde (366-440), İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 417.

Her ne kadar bu gelişmeler Tiflis'deki durumu istikrarlı hale getirse de Gamsakhurdia taraftarları ile hükümet destekçileri arasındaki mücadele Batı Gürcistan'a ve özellikle de Gamsakhurdia'nın doğduğu şehir olan Mingrelia'ya sıçramıştır. Ulusal Muhafızlar ve paramiliter Mkhedrioni örgütünün Gamsakhurdia ile çatışmalarını Batı Gürcistan'a taşımaları ve sivil halka hedef gözetmeksizin saldırımları bölgenin merkezi otoriteye olan direnişini daha da artmıştır. İlaveten bölgede yaz ortasında Başbakan yardımcısı, Gamsakhurdia'nın destekçileri tarafından kaçırılmış ve bunu Ağustos ve Eylül aylarında İçişleri Bakanlığı yetkililerinin de kaçırılması olayları takip etmiştir. Tüm bu gelişmeler Abhazya'ya sivil savaşın yayılmasına neden olan olayları provoke etmiş ve sonuçta Abhazya hükümeti Temmuz 1992'de Gürcistan'dan bağımsızlığını ilan etmiştir. Özellikle Abhaz topraklarının Gamsakhurdia'nın destekçileri tarafından Mingrelia'daki Gürcü hükümetine karşı mücadelelerinde sığınak olarak kullanılması ve kaçırılmaların devam etmesi nedeniyle,⁵⁰⁵ Gürcü kuvvetlerinin 14 Ağustos'ta Abhazya'ya girmesi savaşı başlatan kıvılcım olmuştur. Gürcü kuvvetleri başlangıçta başarılı olsa da, takip eden yıl içerisinde işgal ettikleri topraklardan geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Abhazya'da yaşayan Gürcü nüfusun yerinden edilmesine neden olan geri çekilme, Gürcistan'ın Abhazya konusundaki inisiyatifi Ruslara kaptırmasına neden olmuştur.⁵⁰⁶

Taraflar arasındaki çatışmalar 1993 yılında yeniden alevlenmiş ve nihayetinde BM'nin himayesinde 1 Aralık'ta Cenevre'de Gürcistan ve Abhazya arasında ateşkes görüşmeleri başlamıştır. Ateşkesin sağlanması, uluslararası barış gücünün varlığının kabul edilmesi ve mültecilerin geri dönüşüne izin verilmesi gibi hususlar üzerinde taraflarca anlaşılmış, takiben 4 Ağustos 1994'te Moskova'da Gürcistan ile Abhazya arasında imzalanan deklarasyonu, mültecilerin ve yerlerinden edilmiş kişilerin yurtlarına dönmelerine izin veren ve Abhazlar, Gürcüler, Ruslar ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği arasında imzalanan Dörtlü Antlaşma izlemiştir. Ağustos 1997'de yayınlanan Tiflis Deklarasyonu ile Şevarnadze ve Abhazya lideri Ardzinba sorunun çözümü için silaha başvurmayacaklarını ilan etmişlerdir. Ancak Mayıs 1998'de çatışmalar yeniden patlak vermiş ve söz konusu çatışmaları takiben tekrar imzalanan ateşkesin ardından sorunun çözümüne yönelik girişimlere de devam edilmiştir. Ardzinba'nın 1999 seçimlerinde yeniden başkanlığa seçilmesinin ardından ülkenin bağımsızlığı için yapılan

⁵⁰⁵ MacFarlane, a.g.e., s. 45-46.

⁵⁰⁶ Çelikpala, "Bağımsız Gürcistan'ın 20 Yılı: Başarısız Devlet mi, Demokratik Model Ülke mi?", s. 96-97.

oylamada halkın yüzde 97'sinin bağımsızlık yönünde oy kullanması, barış çabalarını sekteye uğratmıştır.⁵⁰⁷

2003 yılında gerçekleşen Gül Devrimi'ni takiben Mihail Saakaşvili'nin iktidara gelmesiyle, Güney Osetya'da olduğu gibi, Abhazya sorununda da yeni ve farklı gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. Söz konusu devrim nedeniyle çıkan halk ayaklanması sonucunda Şevardnadze'nin 23 Kasım 2003'de istifa etmesi nedeniyle yapılan 4 Ocak 2004 tarihli olağanüstü devlet başkanlığı seçiminde Mihail Saakaşvili oyların yüzde 96'sını alarak devlet başkanlığına seçilmiştir. İktidara gelen Saakaşvili'nin temel önceliği Abhazya ve Güney Osetya'da 1993 sonunda Gürcistan'ın yenilgisi ve geri çekilmesi sonucunda imzalanan ateşkes anlaşmalarıyla oluşan fiili durumun Gürcistan lehine çözümlenmesi ve ülkenin toprak bütünlüğünün yeniden sağlanmasıdır. Saakaşvili'nin Acara probleminin çözümünde takındığı atak tavır ve Güney Osetya konusundaki askeri çözümü önceleyen yaklaşımı, Abhazya'da da çatışmacı bir tavır takınacağına işaretleri olarak kabul edilmiştir. İlaveten ülkede yükselen milliyetçi söylem, ordunun büyütülmesi ve artan askeri harcamalar da Saakaşvili'nin savaş ihtimalini artıran adımları olarak değerlendirilmiştir.⁵⁰⁸

Saakaşvili'nin Abhazya konusunda başlangıçta ikircilikli bir tavır sergilediği görülmektedir. Saakaşvili bir taraftan karşılıklı görüşmelerde bulunmak ve barışçıl yollardan çözüme ulaşmak için ılımlı ve her iki tarafca da kabul gören isimleri görevlendirirken, diğer taraftan ise her iki bölge sınırında alternatif idari yapılanmalar kurmuş ve sınıra asker yığılmasına ve küçük çaplı askeri operasyonlar yapılmasına izin vermiştir. İlaveten Abhazya'da Sergey Bagapş'ın 2005'te devlet başkanlığına seçilmesiyle oluşan ılımlı havadan yararlanarak görüşmeleri ilerletmek yerine, Senaki'de askeri yapılanmaya giderek sürecin tıkanmasına neden olmuştur. Aynı dönemde Abhazya'nın kontrolünde olmayan ve Svanların yaşadığı Kodor'un yukarı kısmında sürgünde Abhazya hükümeti kurulması ve buranın isminin Yukarı Abhazya şeklinde değiştirilerek Abhazya'nın başkenti Sohum'a gidecek yabancı heyetlere Kodor'a da uğrama şartının getirilmesi, taraflar arasındaki gerginliği daha da artırarak, Abhazya ve Güney Osetya

⁵⁰⁷ Canar, "Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz Politikası", s. 67-68.

⁵⁰⁸ Çelikipala, "Bağımsız Gürcistan'ın 20 Yılı: Başarısız Devlet mi, Demokratik Model Ülke mi?", s. 86.

yönetimlerinde sorunun barışçıl bir şekilde çözümlenemeyeceğine yönelik inancı pekiştirmiştir.⁵⁰⁹

Selefi gibi bir taraftan RF ile ilişkilerini geliştirirken diğer taraftan da başta ABD olmak üzere Batı dünyasıyla da yakınlaşmaya çalışan Saakaşvili'nin gündeminde AB ve NATO üyelikleri önceliklidir. Ancak, Saakaşvili özellikle NATO üyeliğini önceleyen perspektifi ve Gül Devrimi sonrası belirginleşen Amerikan yanlısı duruşu nedeniyle RF ile yabancılaşan bir tavır takınmaya başlamıştır. Tüm bu hususlar Saakaşvili'nin iktidara geldiği 2004'ten itibaren Abhazya ve Güney Osetya konularında çözüme yönelik uzlaşma ve görüşmeleri geri plana itmesi ve askeri seçeneği ön plana çıkaran açıklamalar yapmasının yanı sıra RF'nin Gürcistan'daki üsleri ve DTÖ üyeliği konularında takındığı olumsuz tavırla da birleşince adeta RF'ye karşı bir meydan okumaya dönüşmüştür.

Saakaşvili'nin bu tavrına cevaben RF, Abhazya ve Güney Osetya yönetimleriyle yeni ilişkiler geliştirmeye başlamış, zımni bir ekonomik yaptırım olarak Mart 2006'da Gürcü tarım ürünleri ile başlıca ihraç kalemlerinin RF'ye sokulmasını yasaklamıştır. Saakaşvili'nin RF'ye karşı uzlaşmaz bir tavır sergilemesi sonucunda yapılan sert açıklamalarla artan siyasi gerginlik, Gürcistan'ın Eylül 2006'da casusluk yaptıkları gerekçesiyle Rus subaylarını tutuklamasıyla geri dönülmesi zor bir aşamaya taşınmıştır. RF ise tepki olarak Tiflis'teki büyükelçisini geri çağırması ve vatandaşlarının Gürcistan'ı terk etmelerini istemiştir.⁵¹⁰

Takiben Şubat 2008'de ABD ve AB'nin desteğini arkasına alan Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Güney Osetya ve Abhazya parlamentoları da Kosova olayının kendileri için örnek olduğunu ileri sürerek bağımsızlıklarının tanınması için tüm dünyaya çağrıda bulunmuşlardır. Ağustos 2008'e gelindiğinde ise Gürcü birliklerinin “anayasal düzeni sağlamak” gerekçesiyle Güney Osetya'nın başkenti Tshinvali'ye girmesine RF'nin vatandaşlarını korumak için verdiği askeri yanıt savaşın fitilini ateşlemiştir. Bir taraftan Gürcistan toprakları Rus savaş uçakları tarafından

⁵⁰⁹ Çelikpala, “Bağımsız Gürcistan'ın 20 Yılı: Başarısız Devlet mi, Demokratik Model Ülke mi?”, s. 87.

⁵¹⁰ Çelikpala, “Bağımsız Gürcistan'ın 20 Yılı: Başarısız Devlet mi, Demokratik Model Ülke mi?”, s. 92-93.

bombalanırken, diğer taraftan Güney Osetya’yı desteklemek amacıyla Abhazya’nın da Gürcistan’a savaş ilan etmesiyle çatışmalar daha da yayılmıştır.⁵¹¹

Taraflar arasındaki çatışmalar 12 Ağustos 2008 tarihinde Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy’nin AB dönem başkanı sıfatıyla başlattığı girişim sonucunda önerdiği ateşkes antlaşmasının 15-16 Ağustos 2008’de Rus, Gürcü, Abhaz ve Oset liderler tarafından imzalanmasıyla tam olarak durmasa da azalmıştır. Altı maddelik ateşkes antlaşmasının süreci normalleştirerek bölgenin istikrarlı bir geleceğe taşınmasını sağlayacak asıl anlaşmaya zemin hazırlaması beklenirken, Abhazya ve Güney Osetya parlamentolarının 21 Ağustos 2008’de RF’ye yaptıkları bağımsızlıklarının resmen tanınması çağrısı RF tarafından hızlı bir şekilde sonuçlandırılmış ve Abhaz ve Oset liderlerin de katılımıyla toplanan Rus Parlamentosu’nun Abhazya ve Güney Osetya’nın bağımsızlıklarının desteklenmesi tavsiye kararına Devlet Başkanı Medvedev’in de uyması üzerine 26 Ağustos 2008’de RF her iki bölgenin de bağımsızlıklarını tanımıştır.⁵¹²

2008 savaşından sonra taraflar arasındaki ilişkiler son derece sınırlı kalmış ve RF’nin desteğini arkasını alan her iki bölge de de-facto devletler haline dönüşmüşlerdir.⁵¹³ Bu çerçevede RF, bağımsız devletler olarak tanıdığı Abhazya ve Güney Osetya ile siyasi, ekonomik, ticari ve hepsinden de önemlisi askeri işbirlikleri tesis ederek, söz konusu ülkelerle bağlarını daha da kuvvetlendirmiştir. Halen RF’nin Güney Osetya ve Abhazya’da 7.000-9.000 arasında askerinin bulunduğu tahmin edilmekte olup, özellikle Abhazya ile imzaladığı askeri üsler kurulmasına ilişkin anlaşmalar, RF ile Gürcistan arasında yeniden ilişki tesis edilmesi hususundaki en önemli engellerden birini teşkil etmektedir.⁵¹⁴

Ateşkes antlaşmasının imzalanmasını takiben kalıcı bir barış sağlanabilmesi için taraflar 2008 yılından bu yana Cenevre Uluslararası Görüşmeleri çerçevesinde bir araya gelseler de, henüz bir barış antlaşması üzerinde uzlaşabilmiş değillerdir.

Abhazya’da sorunun çözümüne yönelik olarak tüm politik aktörler RF’den güvenlik garantileri ile ekonomik destek alınması yönünde hem fikirken, politik elitler

⁵¹¹ Canar, “Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri’nin Karadeniz Politikası”, s. 70-71.

⁵¹² Çelikpala, “Bağımsız Gürcistan’ın 20 Yılı: Başarısız Devlet mi, Demokratik Model Ülke mi?”, s. 95-96.

⁵¹³ Dominik Tolksdorf, “Russia, the USA and the EU and the Conflicts in the Wider Black Sea Region: The Potential for Multilateral Solutions in the Wake of the Ukraine Conflict”, *Global Affairs*, 2015, s. 5.

⁵¹⁴ Çelikpala, “Bağımsız Gürcistan’ın 20 Yılı: Başarısız Devlet mi, Demokratik Model Ülke mi?”, s. 107.

Abhazya'nın bağımsız olmasını tercih edenler ve RF'ye bağlanmasını destekleyenler olmak üzere ikiye bölünmüş durumdadırlar.

Özellikle Mayıs 2014'de yaşanan iç siyasi gerilimi takiben Abhazya Devlet Başkanı Aleksander Ankvab'ın görevinden ayrılması, Abhazya'daki politika değişimini göstermesi açısından son derece önemlidir. Rus vatandaşlarının Abhazya'dan toprak satın alması ve Abhazya'nın turizm altyapısının geliştirilmesi için yatırım yapılması gibi hususlara itiraz ederek RF'ye karşı mesafeli bir tavır takındığı için Kremlin, Ankvab'ın görevinden alınmasına sıcak yaklaşmıştır. Ağustos 2014'de seçilen yeni Başkan Raul Hacimba, RF ile ilişkileri geliştirmiş ve Kasım 2014'te Kremlin ile kolektif savunma sistemine ilişkin maddeler de içeren bir işbirliği anlaşması imzalamıştır. Aynı zamanda yeni Abhazya yönetimi Gürcistan ile görüşmelerin devam etmesine de karşı çıkmaktadır.⁵¹⁵

3.2.3.2. Abhazya Sorununun Güvenlikleştirme Teorisi Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Abhazya sorunun temelleri büyük ölçüde bölgenin 19. yüzyılda Rus hakimiyeti altına girmesinden sonra uygulanan göç politikalarına dayanmaktadır. Abhazlar, öncelikle 1860'larda Rus birliklerinin Abhazya'yı işgal etmesi nedeniyle geniş çaplı katliamlara uğramışlardır.⁵¹⁶ Söz konusu işgal ve katliamlar nedeniyle pek çok Abhaz bölge dışına kaçmak zorunda kalırken, yerlerine, işgal tarihi ile 1917 yılı arasında, çok sayıda Ermeni, Rus ve Gürcü yerleştirilmiştir.⁵¹⁷ Bölgenin 1931'de Stalin tarafından Transkafkas Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlanması ile Stalin'in öldüğü 1953 yılı arasında ise Gürcülerin kitle halinde Abhazya'ya göç etmesini öngören bir politika teşvik edilmeye başlanmış ve ayrıca bu dönemde çok sayıda Rus da bölgeye yerleştirilmiştir. 1950 ve 1960'lı yıllarda ise bu kez Ermeni kilisesi Ermenileri bölgeye göç etmeye teşvik etmiştir. Bu göçler sonucunda bölgenin nüfus yapısı değişmiş ve Abhazlar, Cumhuriyet içerisinde küçük bir azınlık haline gelmişlerdir.⁵¹⁸

⁵¹⁵ Tolksdorf, a.g.e., s. 5.

⁵¹⁶ Nielsen, a.g.e., s. 175.

⁵¹⁷ Gammer, a.g.e., s. 41.

⁵¹⁸ Gammer, a.g.e., s. 42.

Göç yoluyla bölgenin etnik yapısının değiştirilmesi ise bu kez Abhaz milliyetçiliğini tetiklemiş ve Abhaz milliyetçilerin 1988’de Abhazya Halk Cephesi’ni kurarak, daha organize bir şekilde Gürcülerle mücadele etmesine neden olmuştur. Ağustos 1992’de Gürcistan’da yaşanan yönetim krizini fırsat bilen Abhazlar, RF’nin de desteğini alarak bağımsızlıklarını ilan etmişler ve bölgede yerleşik yaklaşık 200.000 Gürcü’yü göçe zorlamışlardır. Takiben 14 Ağustos 1992’de Gürcü birliklerinin Abhazya’nın başkenti Sohum’a girmesiyle başlayan saldırılar nedeniyle Gürcü kuvvetlerinin yenilmesi sonucunda yine çok sayıda Gürcü, Abhazya’yı terk etmek zorunda kalmıştır.

Waever, insanların yer değiştirme kararlarının ardında ekonomik fırsattan çevre baskısına oradan da dini özgürlüğe kadar uzanan çeşitli gerekçelerin bulunduğunu, ayrıca insanların bir devletin nüfusunu homojenleştirmesine yönelik siyasi programın etkisiyle de yer değiştirmeye zorlanabileceklerini ifade etmektedir.⁵¹⁹ Abhazya sorunu özelinde göçün nedeni ise her iki tarafın da nüfuslarını homojenleştirme planları çerçevesinde uyguladıkları siyasi programdır. Böylelikle her iki taraf da tehdit algıladığı diğer tarafı göçe tabi tutarak, nüfusunu diğerlerinden arındırma yoluna gitmiştir.

Ayrıca tartışmalı bölgede nüfus çoğunluğu elde etmek isteyen her iki tarafın da özellikle savaş yıllarında uygulamaya koydukları nüfus homojenleştirici politikalar, Waever tarafından tanımlanan tehdit kategorilerinden biri olan “nüfusun azalması”nın da Gürcü-Oset çatışmasında etkili olan tehdit kategorilerinden biri olduğunu gözler önüne sermektedir. “Nüfusun azalması”nı kimliklerine yönelik varoluşsal bir tehdit olarak gören her iki taraf da 1991 ve 2008 yıllarındaki savaşları fırsat bilerek, diğer tarafın bölgedeki varlığını baskı ve göç politikaları yoluyla tasfiyeye girişmiştir.

İki toplum arasında “göç”ün tetiklediği kimliksel temelli anlaşmazlık 1991 sonunda SSCB’nin beklenmedik bir şekilde dağılmasıyla daha da belirgin bir hal almıştır. Bu çerçevede 1980’li yıllarla birlikte SSCB’nin dağılma emareleri vermeye başlaması, bölgede kimlik siyaseti için gerekli koşulları hazırlamıştır. SSCB’nin dağılması Soğuk Savaş döneminde grup içi disiplin nedeniyle buzdolabına konmuş olan kimlik temelli çatışmaların yeniden hortlamasına neden olmuştur. İlaveten SSCB’nin dağılma emareleri vermeye başladığı 1980’li yılların sonunda diğer birlik cumhuriyetleri gibi Gürcistan’ın da

⁵¹⁹ Waever, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, s. 160.

bağımsızlık yolunda ilerlemesi, Gürcistan'daki etnik milliyetçiliği şiddetlendirmiştir. Bu ise, azınlık otoritelerinin yanı sıra, onların etnik destekçilerinin de, artan Gürcü milliyetçiliği nedeniyle kendilerini daha fazla tehdit altında hissetmelerine neden olmuştur.⁵²⁰

Tiflis yönetimince gözardı edilen etnik azınlıklar, ayrımcılığa uğramış hissetmeye başlamışlardır. Sovyet Gürcü yönetiminin çoğunlukla azınlıkların şikayetlerine kulaklarını tıkaması ise bu hissi daha da kuvvetlendirmiştir. Azınlıkları yatıştırmak için Gürcü Komünist Partisi tarafından girişilen Gürcü Anayasasının değiştirilmesi girişiminin 1978 yılında halk ayaklanmasıyla karşılaşılması ise, diğer etnik gruplar gibi Abhaz elitlerinin de kendilerini Gürcü milliyetçiliği nedeniyle tehdit altında hissetmesine sebebiyet vererek, Abhaz elitlerinin Moskova'nın korumasını talep etmesine yol açmıştır. Ve yaklaşık 10 yıl sonra, Güney Osetya'da Osetya Halk Cephesi'nin ortaya çıkmasıyla aynı dönemde, Abhaz milliyetçiler Abhazya Halk Cephesi'ni kurmuşlardır.⁵²¹

Bu çerçevede Gürcü-Abhaz çatışmasında Waever'ın "dikey rekabet" olarak adlandırdığı tehdidin de önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Bir entegrasyon ya da ayrılıkçılık projesi dolayısıyla insanların mevcut kimliklerini terk ederek, daha geniş ya da daha dar kimliklere yönelmeleri olarak tanımlanan "dikey rekabet" durumunda insanların söz konusu projeler nedeniyle yönelebilecekleri kimlik bir üst kimlik olabileceği gibi (Gürcü kimliği vb. gibi), bir alt kimlik (Abhaza vb. gibi) de olabilmektedir. Waever buradaki esas mücadelenin bu kimliklerden hangisinin ön plana çıkacağına ilişkin olduğuna dikkat çekmektedir.⁵²² İşte SSCB'nin dağılmasına paralel olarak Gürcüler uyguladıkları entegrasyon politikasıyla, Güney Osetya sorunda da olduğu gibi, Abhaz kimliğini de baskı altına almaya ve Abhazlar'ın bu kimliği terk etmelerini sağlamaya çalışmışlardır. Ancak bu duruma bir tepki olarak kendi kimliklerini Gürcü kimliği karşısında ön plana çıkarmaya çalışan Abhazlar ise bunun için Abhazya Halk Cephesi'ni kurarak, Gürcü milliyetçiliğiyle mücadeleye girişmişlerdir.

Ayrıca ilerleyen dönemde Gürcistan yönetimine hakim olan gerek Gamsakhurdia, gerekse de Saakaşvili gibi Devlet Başkanları'nın milliyetçi söylemler kullanarak takip

⁵²⁰ MacFarlane, a.g.e., s. 41.

⁵²¹ Nielsen, a.g.e., s. 176.

⁵²² Waever, "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", s. 158-159.

ettikleri kimlik siyaseti çerçevesinde Abhazya ve Güney Osetya'daki ayrılıkçılık hareketlerini Gürcistan Devleti'nin varlığına yönelik bir meydan okuma olarak tanımlamaları, sorunun güvenlikleştirilmesine ve sorunla askeri yöntemleri de içeren olağanüstü tedbirlerle mücadele etme isteğinin doğmasına neden olmuştur. Ancak bu durum Abhazya tarafının da sertleşmesine yol açmış ve RF'yi de arkasına alan Abhazlar yapılan her savaştan bağımsızlığını biraz daha kuvvetlendirerek çıkmış ve Ağustos 2008 savaşını takiben Gürcistan'dan kopuş noktasında dönüşü olmayan bir yola girmişlerdir. Böylelikle Waever'ın "Herhangi bir topluluk bir gelişmeyi veya potansiyel bir durumu, kendi varlığına yönelik bir tehdit olarak tanımlarsa toplumsal güvensizlik oluşmuş demektir." ifadesinden yola çıkarak her iki tarafın da, diğer tarafı varlığına yönelik bir tehdit olarak tanımlayarak güvenlikleştirme sürecini başlattıkları görülmektedir. Bu ise taraflar arasında kimlik temelli çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur.⁵²³

Waever'ın bir milletin komşu milletin baskın kültürel ve dilsel etkileri nedeniyle yaşam tarzını değiştirmesi şeklinde tanımladığı "yatay rekabet" in de Abhazya sorununda rol oynayan tehditlerden biri olduğu söylenebilir.⁵²⁴

Etnik ve dilsel olarak Gürcülerden ayrı bir millet olan ve Gürcü dilinden son derece farklı bir dil olan Kuzey Abhazca konuşan Abhazlar 1938'de Gürcülerin baskısıyla Kiril alfabesi yerine Gürcü alfabesini kabul etmek zorunda kalmışlar ve 1945-1946 yıllarında da Abhazca eğitim veren okullar kapatılarak, Abhazca radyo yayını yasaklanmıştır. Takiben SSCB'nin dağılmaya yüz tuttuğu 1989 yılında Abhaz Üniversitesi'nin Gürcü Dili Bölümü'nü Tiflis Üniversitesi'ne bağlanma çabaları 22 kişinin öldüğü iki haftalık bir etnik isyana neden olmuştur.

Görüldüğü üzere tarihsel süreçte uygulanan sürgün ve göç politikaları nedeniyle azınlık konumuna düştükleri kendi vatanlarındaki varlıklarının komşu millet Gürcüler tarafından dikte edilen kültürel ve dilsel etkiler dolayısıyla tehlikeye düşmesini önlemek isteyen Abhazların, Gürcü kimliğini kendi kimliklerinin bekasına yönelik varoluşsal bir tehdit olarak tanımlamaları, sorunun güvenlikleştirilmesine giden yolun yapı taşlarını döşemişlerdir. Söz konusu kültürel ve dilsel etkiler dolayısıyla asimile olmak istemeyen

⁵²³ Waever, "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", s. 155.

⁵²⁴ Waever, "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", s. 158-159.

Abhazlar kimliklerini Gürcü kimliğine karşı korumak için kendi bölgelerinde nüfusu homojenleştirme yoluna gitmişlerdir.

Özellikle bu noktada 12 Şubat 2005 ile 29 Mayıs 2011 tarihleri arasında Abhazya'nın Devlet Başkanlığını yapan Sergei Bagapş'ın 16 Temmuz 2009 tarihinde Spiegel Online'a verdiği mülakatta yaptığı açıklamalar son derece ilginçtir:

Sunucunun, “1992-1993 Gürcü-Abhaz savaşında yaklaşık 200.000 Gürcü Abhazya'dan kaçtı. Neden bu insanlar dönemiyorlar?” sorusuna Bagapş, “60.000 civarında Gürcü'nün Gali bölgesine dönmesine izin verdik. Ancak içlerinde bize karşı savaşanların da yer aldığı tüm Gürcülerin dönüşüne izin vermek, burada savaş çıkmasına neden olabilir. 1992'de Abhazya istilasını başlatan Gürcüler, bu mültecilerin kaderinin sorumluluğunu üstlenmelidir. Gürcistan'ın yeniden silahlandırılmasından ziyade, batının onlara bu mültecilerin entegrasyonu ve Gürcü topraklarına yeniden yerleştirilmeleri için para vermesi daha akılcıdır. Çünkü bu mültecilerin büyük çoğunluğu başlangıçta Gürcistan'dan Abhazya'ya göç etmişlerdir.” şeklinde cevap verirken, yine sunucunun, “Bu mültecilerin dönüşüne kendi ülkenizin etnik kompozisyonunu değiştirecekleri için karşı çıktınız doğru mu?” şeklindeki sorusuna ise Bagapş, “Bu elbetteki nedenlerden biridir. Gürcüler buradayken biz Abhazlar olarak toplam nüfusun ancak yüzde 17'si kadardık. Ancak en önemli nokta iki ulus arasındaki bağdaşmaz politik uyumsuzluktur. Ne yazık ki Gürcüler her şeyi bu anlaşmazlığı uzatmak için kullanıyorlar.” yönünde bir cevap vermiştir.⁵²⁵

Sorulara Bagapş'ın verdiği cevaplar, Abhazya yönetiminin bölgede nüfus homojenleştirici politikalar güttüğünün açık bir göstergesidir. Bu şekilde tarihsel süreçte kendi nüfusunu diğerinden arındıran her iki taraf da barış görüşmelerinde taviz vermeye yanaşmayarak, sorunun çözümünü imkansız hale getirmektedir. Bu ise bölgedeki çatışmalı ortamı daha da besleyerek, sorunun sürekli olarak güvenlikleştirilmesi için uygun bir ortam yaratmaktadır.

Görüldüğü üzere Gürcü-Abhaz çatışmasında da varlığı tehdit altında görülen esas referans nesnesi “kimlik”tir ve sorunun güvenlikleştirilmesi için gerekli tehdit unsurları da mevcuttur. Ancak güvenlikleştirmenin gerçekleştirilmesi için bu tehditlerin, devlet adına hareket etmeye ve söz söylemeye yetkili otoriteler tarafından, devletin bekasına yönelik varoluşsal tehditler olarak devletin politik gündemine sokulmaları da gerekmektedir. Bu

⁵²⁵ Siegel, “Interview with Abkhazian President Sergei Bagapsh: ‘We Won’t Beg for Diplomatic Recognition’” (16.07.2009), <http://www.spiegel.de/international/world/interview-with-abkhazian-president-sergei-bagapsh-we-won-t-beg-for-diplomatic-recognition-a-636532.html> (11.11.2015).

açından bakıldığında her iki ülkenin politik elitlerinin de söz konusu sürece aktif olarak katkı verdikleri görülmektedir.^{526 527}

Örneğin Gürcü lider Zviad Gamsakhurdia'nın "Gürcistan, Gürcülerindir." söylemine, Abhazya Yüksek Sovyeti Başkanı Vladislav Ardzinba'nın "Abhazya, Abhazlarındır." şeklinde karşılık vermesi her iki taraftaki milliyetçi duyguları da tetikleyerek, kimlik siyasetini teşvik etmiş ve bu çerçevede birbirinden tehdit algılayan taraflar, sorunu sürekli olarak güvenlikleştirerek, problemle normal politik yollardan baş etme imkanını kaybetmişlerdir.

Ancak bilindiği üzere sorunun güvenlikleştirilmesi için sadece tehditlerin varlığı ve politik gündeme varoluşsal tehditler olarak sokulmaları yeterli değildir. Aynı zamanda hem Gürcü hem de Abhaz halkı tarafından sorunun varoluşsal olduğunun kabul edilmesi ve

⁵²⁶ Gürcü yetkililerin sorunun güvenlikleştirilmesine neden olan açıklamaları için bkz. The New York Times, "As Georgia Chief, Shevardnadze Rides Whirlwind" (25.08.1992), <http://www.nytimes.com/1992/08/25/world/as-georgia-chief-shevardnadze-rides-whirlwind.html> (11.11.2015); Radikal, "Portre: Rusya, Abhazya ve başkanlık seçimi" (17.01.2005), <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=140574> (10.11.2015); Ghia Nodia, "Conflict in Abkhazia: National Projects and Political Circumstances" (08.08.2011), <https://matiane.wordpress.com/2011/08/08/conflict-in-abkhazia-national-projects-and-political-circumstances/> (10.11.2015); Youtube, "Absence of Will - part 1 - StudioRe" (25.12.2009), <https://www.youtube.com/watch?v=zolLSa8oCtw#t=8m20> (10.11.2015); Erol Taymaz, "Bağımsızlıktan Sonra Abhazya ve Güney Osetya'yı Anlamak" (22.08.2009), <http://bianet.org/biamag/diger/116576-bagimsizliktan-sonra-abhazya-ve-guney-osetia-yi-anlamak> (10.11.2015); Türkiye Abhazya'yı Tanısın, "Abhazya ve Gürcistan'ın Hukuksal İlişkileri" (15.03.2012), <https://turkiyebabhazyaitanisin.wordpress.com/2012/03/15/abhazya-ve-gurcistanin-hukuksal-iliskileri-2/> (10.11.2015); BBC, "Shevardnadze: Georgia will regain Abkhazia" (26.05.1998), <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/100409.stm> (11.11.2015); The Moscow Times, "Shevardnadze to Putin: Let's Talk" (16.10.2001), <http://www.themoscowtimes.com/sitemap/free/2001/10/article/shevardnadze-to-putin-lets-talk/250950.html> (11.11.2015); Nartaajans, "Saakaşvili'den Abhaz ve Oset Yorumu" (26.01.2007), http://www.nartaajans.net/site/haberler_2931_saakasvili_den_abhaz_ve_oset_yorumu_aa.html (11.11.2015); Hopam.com, "Yukarı Abhazya Yolu Ulaşımına Açıldı" (01.10.2007), <http://www.hopam.com/icerikdetay.php?iid=4311> (11.11.2015); İHA, "Saakaşvili: Rusya Abhazya'da Etnik Temizlik Yapıyor" (12.08.2008), <http://www.ihha.com.tr/haber-saakasvili-rusya-abhazyada-etnik-temizlik-yapiyor-31573/> (11.11.2015); Hürriyet, "Saakaşvili: Abhazya Gürcistan'ın olacak" (26.09.2009), <http://www.hurriyet.com.tr/saakasvili-abhazya-gurcistanin-olacak-12549712> (11.11.2015).

⁵²⁷ Abhazyalı yetkililerin sorunun güvenlikleştirilmesine neden olan açıklamaları için bkz. Wikipedia, "Georgia for Georgians" (t.y.), https://en.wikipedia.org/wiki/Georgia_for_Georgians (10.11.2015); Hri.org, "Ardzinba on Elections, Peace Process" (13.11.1996), <http://www.hri.org/news/balkans/omri/1996/96-11-13.omri.html> (11.11.2015); Siepegel, a.g.e.; Kapba.de, "Bagapş: Saakaşvili ile imkansız" (14.01.2008), <http://www.kapba.de/News-T-Ocak2008.html> (11.11.2015); Ajans Kafkas, "Şamba: Tiflis'te iktidar değişir, politika değişmez" (11.01.2008), <http://ajanskafkas.com/haber-arsivi/samba-tifliste-iktidar-degisir-politika-degismez/> (11.11.2015); Georgian Journal, "It's high time that we close chapter on August war 2008'-Abkhazia's President" (08.08.2013), <http://www.georgianjournal.ge/politics/24362-its-high-time-that-we-close-chapter-on-august-war-2008-alexander-ankvab.html> (11.11.2015); Ajans Kafkas, "Hacimba Uluslararası Tanınma Günü'nde konuştu" (26.08.2015), <http://ajanskafkas.com/surmanset/hacimba-uluslararsi-taninma-gununde-konustu/> (11.11.2015).

onunla mücadele için talep edilen olağanüstü tedbirlerin kullanımının da onaylanması gerekmektedir.

Tarihi çok eski dönemlere kadar giden Abhazların, Osetlerin aksine devletleşmeyle ilgili köklü bir geçmişi vardır. Abhazlar daha 8. yüzyılda II. Leo döneminde bağımsız bir Krallık olmuşlar ve bu Krallık III. Bagrat zamanında tüm Batı Gürcistan'a yayılmıştır.⁵²⁸ Bu nedenden dolayı Abhazlar kendilerinden farklı gördükleri Gürcülerin asla bir parçası olmayı tahayyül etmemişlerdir. Bu nedenle 1980'lerin ikinci yarısından itibaren başlayan Abhaz hareketinin iki amacı bulunmakta olup, bunlardan ilki eğer mümkünse tam bağımsızlığı kazanmak, ikinci ise tam bağımsızlık mümkün olmazsa SSCB'ye bağlı özerk bir cumhuriyet statüsü elde etmektir. Bu çerçevede Abhazya'da bağımsızlık için 3 Ekim 1999 tarihinde gerçekleştirilen referanduma katılanların yüzde 97,7'sinin bağımsızlık için evet oyu kullanması Abhaz halkının da öncelikli amacının bağımsızlık olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.⁵²⁹ Ayrıca 2004 seçimlerini kazanmasına rağmen Gürcistan ile diyaloga açık olduğunu belirtmesi nedeniyle iç siyasi gerginliğe yol açan ve hainlikle suçlanan Bagapş, Ocak 2005'te seçimlerin yenilenmesine neden olmuş ve bu süreçte Bagapş'ın da dahil olduğu tüm liderler benzer açıklamalar yaparak, Abhazya'nın bağımsızlığı dışındaki seçenekleri düşünmediklerini dile getirmişlerdir. Hatta Gürcistan ile görüşmelerin sürdürülmesinden yana görüş bildirdiği için eleştirilen ve RF karşıtı olarak nitelendirilen Bagapş seçimleri kazanmasının ardından yaptığı açıklamada RF ile ilişkilere özel bir önem verdiğini dile getirmek zorunda kalmıştır.⁵³⁰ Görüldüğü üzere Abhazya halkı bağımsızlık ya da RF'ye bağlanma dışında herhangi bir seçenek görmediği gibi, buna aykırı hareket eden politikacılara da iktidar şansı tanımamaktadır. Bu nedenle Abhazların hem sorunu varoluşsal bir tehdit olarak gördükleri hem de onunla mücadele için olağanüstü tedbirlerin kullanımına yeşil ışık yaktıkları söylenebilir.

Diğer taraftan tarihsel süreçte Abhazya'nın etnik yapısının zorla değiştirilmesi nedeniyle 90'lı yılların başında Abhazya'daki nüfusun ancak yüzde 17,8'ini Abhazlar

⁵²⁸ Neef, a.g.e., s. 89.

⁵²⁹ Sinan Oğan, "Kafkasya'da Etnik Çatışmalar Ekseninde 'Abhazya Sorunu'", Cavid Veliev ve Araz Aslanlı (Ed.), **Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji**, 1. Baskı içinde (193-229), Ankara: Berikan Yayınevi, 2011, s. 217.

⁵³⁰ Oğan, "Kafkasya'da Etnik Çatışmalar Ekseninde 'Abhazya Sorunu'", s. 219-220.

oluştururken, yüzde 43,9'unu ise Gürcüler meydana getirmektedir.⁵³¹ Bu durum nedeniyle Gürcüler, özerk cumhuriyetin, Abhazlar adına olmasını ve devlet yönetiminde Abhazlara öncelik verilmesini eleştirmişler ve nüfusun sadece 17,8'ini oluşturan Abhazların bağımsızlık taleplerine sert bir şekilde karşı çıkmışlardır.⁵³² Bu çerçevede 2004 yılında Gürcistan Devlet Başkanlığı'na seçilen ve öncelikli amacını Abhazya ve Güney Osetya'da 1993 sonunda Gürcistan'ın yenilgisi ve geri çekilmesi sonucunda imzalanan ateşkes anlaşmalarıyla oluşan fiili durumun Gürcistan lehine çözümlenmesi ve ülkenin toprak bütünlüğünün yeniden sağlanması olarak açıklayan Saakaşvili'nin Acara probleminin çözümünde takındığı atak tavır, Güney Osetya'nın yanı sıra Abhazya'da da çatışmacı bir tutum takınacağını işaretleri olarak kabul edilmiştir.⁵³³ Nihayet Güney Osetya anlaşmazlığı nedeniyle patlak veren Ağustos 2008 Rus-Gürcü savaşından Gürcistan'ın kesin bir yenilgiyle ayrılmasına ve takip eden süreçte RF'nin söz konusu ayrılıkçı bölgelerin bağımsızlıklarını tanıması nedeniyle Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün dahi sorgulanır hale gelmesine karşın, Saakaşvili'nin 2013 yılına kadar devlet başkanlığı koltuğunu koruması, Gürcü halkının sorunu varoluşsal bir tehdit olarak tanımlayan ve onunla mücadele için olağanüstü tedbirlerin dahi kullanımını savunan bir liderin politikalarına onay verdiğinin açık bir göstergesidir.

Sorunun güvenlikleştirilmesinin ardından taraflar askeri tedbirleri de içeren olağanüstü yöntemlerle birbirleriyle mücadele etmeye başlamışlardır ki, bu çerçevede SSCB'nin çökmesini takiben taraflar arasında üçü savaşa dönüşen (1992-1993 Savaşı, Mayıs 1998 Savaşı ve Ağustos 2008 Savaşı) çok sayıda irili ufaklı askeri yüzleşme yaşanmıştır. En son Ağustos 2008 savaşını takiben taraflar arasında ateşkes anlaşması imzalanmasına karşın, henüz bir barış anlaşması yapılamaması da sorunun sıcaklığını koruduğunun bir göstergesidir. Bu nedenle, yukarıda belirtilen gerekçelerle, bölgedeki mevcut ortam sorunun güvenlikleştirilmesine temel teşkil eden tehditlerin varoluşsal tehditler olarak politik gündeme dahil edilmesini engelleyerek, sorunun normal politik süreçlerde müzakereler yoluyla çözülmesini yani güvenlikdışlaştırılmasını imkansız kılmaktadır.

⁵³¹ Oğan, "Kafkasya'da Etnik Çatışmalar Ekseninde 'Abhazya Sorunu'", s. 196.

⁵³² Oğan, "Kafkasya'da Etnik Çatışmalar Ekseninde 'Abhazya Sorunu'", s. 201.

⁵³³ Çelikpala, "Bağımsız Gürcistan'ın 20 Yılı: Başarısız Devlet mi, Demokratik Model Ülke mi?", s. 86.

3.2.4. Transdinyester Sorunu

3.2.4.1. Tarihsel Arka Plan

Kökleri çok eskilere dayanan Transdinyester sorunu, Moldova'nın bağımsızlığını elde etmesinden bu yana ülkenin iç ve dış gündemini işgal eden en önemli meselelerden biridir. Moldova Cumhuriyeti, Ukrayna ve Romanya tarafından çevrelenen, Karadeniz'e çıkışı olmayan, büyük ölçüde tarıma dayalı bir ekonomiye sahip, yüzölçümü bakımından Konya ilinden daha küçük bir ülkedir. Moldova'nın yaklaşık olarak 5 milyon olan nüfusunun farklı verilere göre, yüzde 65-75'i Moldovalı/Romen, yüzde 8-14'ü Ukraynalı, yüzde 5-13'ü Rus, yüzde 3.5-4.5'u Gagavuz ve yüzde 2'si ise Bulgar etnik kökenlilerden meydana gelmektedir. Etnik köken olarak Ukraynalı ve Rus olanlar ise büyük ölçüde ülkeyi ikiye bölen Dinyester ırmağının doğusunda (Transdinyester olarak adlandırılan bölgede) yaşamaktadır.⁵³⁴

Transdinyester sorununun köklerinin daha iyi anlaşılabilmesi için bölgenin tarihsel evriminin ne yönde geliştiğinin incelenmesi gerekmektedir. Bağımsızlık ilanından itibaren Moldova Cumhuriyeti diğer eski Sovyet Cumhuriyetleri'yle benzer etnik problemler yaşamasına karşın, diğerlerinden farklı olarak Moldova'nın tarihi, söz konusu problemlerde özel bir yere sahiptir. Ülkenin tarihi adeta toprakların, kimliklerin ve bağlılıkların sürekli değişmesinin ve çatışmasının bir tezahürü niteliğindedir. 1991'de bağımsız bir varlık olarak beliren Moldova Cumhuriyeti'nin yapay bir devlet olduğu söylenebilir. Moldova Cumhuriyeti, SSCB'nin Besarabya'yı⁵³⁵ ele geçirmesini takiben 1940'da kurulan Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin devamıdır. Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Besarabya ile eski Moldova Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin (yani günümüzdeki Transdinyester'in) dar bir şeridini içermektedir. Tarihsel olarak eski Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin iki parçası (Besarabya ve Transdinyester) 1940'lara kadar farklı tarihsel gelişim süreçleri takip etmişlerdir.

⁵³⁴ Utku Yapıcı, "Moldova'da Yükselen Rus Etkisi" (01.01.2007), <http://avrasyapolitika.blogspot.com.tr/2007/02/moldovada-yukselen-rus-etkisi-utku.html> (19.11.2015).

⁵³⁵ Besarabya (Bessarabia) bugünkü Moldova'nın tarihteki adıdır. Prut ve Dinyester nehirleri arasında yer alır. Daha fazla bilgi için bkz. Vikipedi, "Besarabya" (t.y.), <https://tr.wikipedia.org/wiki/Besarabya> (23.11.2015).

Söz konusu topraklar 16. yüzyılda Osmanlı egemenliği altına girmiş, ancak Rus İmparatorluğu ile Osmanlı arasında imzalanan 1792 tarihli Yaş Antlaşması çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu, Dinyester ve Bug nehirleri arasındaki toprakların kontrolünü Rus İmparatorluğu'na bırakmak zorunda kalmıştır. 1792 yılına kadar Romence konuşan halk bu topraklarda çoğunluğu teşkil etmesine karşın, bu tarihten sonra uygulanan Slav taraftarı politikalar çerçevesinde teşvik edilen geniş çaplı Rus ve Ukraynalı göçü nedeniyle Romence konuşan kitle önemli ölçüde azalmıştır.

1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda imzalanan Bükreş Antlaşması ile Rus İmparatorluğu, Dinyester ve Prut nehirleri arasında kalan ve tarihsel olarak Besarabya olarak bilinen Moldova vilayetinin doğu parçasını da topraklarına katmıştır. Batı bölgesi, Eflak ve Moldova vilayetlerinin birleşmesini takiben 1859'de kurulan Romanya'nın bir parçası haline gelmiştir. Rus Devrimi'nden sonra Besarabya bağımsızlığını ilan etmiş ve 1918'de Besarabyalılar Romanya ile birleşmek için oy kullanmışlardır. İki savaş arası dönemde Besarabya, Romanya Krallığı'nın bir parçası olarak varlığını idame ettirmiştir. Ekim 1924'de, günümüzdeki Transdinyester topraklarının yanı sıra Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bazı topraklarını da içeren ve başkenti Balta (1929'den itibaren ise Tiraspol) olan Moldova Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (MÖSSC) kurulmuştur. Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bir parçası olan MÖSSC 8.500 kilometre karelik bir alanı işgal etmektedir. Hem mevcut Transdinyester'in topraklarının hem de onun doğusunda uzanan toprakların Moldova olarak adlandırılan bölge ile herhangi bir ilişkisi olmadığı için otonom cumhuriyetin Moldova/Moldovalı olarak adlandırılmasının da herhangi bir mantığı bulunmamaktadır. Ayrıca Moldovalılar toplam nüfusun yaklaşık olarak yüzde 30'unu teşkil ettiklerinden, bu adlandırma etnik bakış açısından da mantıksız gözükmemektedir. MÖSSC'nun tesisi Sovyet liderliği tarafından, Moldova milliyetçiliğinin gelişimini desteklemekten daha çok, o dönemde Romanya Krallığı'na ait olan Besarabya'yı kendine bağlanmak için bir argüman olarak kullanılmıştır.⁵³⁶

1940 yılına gelindiğinde ise Molotov-Ribbentrop Paketi'nin bir sonucu olarak Besarabya, SSCB tarafından işgal edilmiştir.⁵³⁷ Ancak SSCB, Alman saldırısı üzerine

⁵³⁶ Natalia Cojocaru, "Nationalism and Identity in Transnistria", **Innovation: The European Journal of Social Science Research**, 19 (3-4), 2006, s. 262-263.

⁵³⁷ W. Alejandro Sanchez, "The "Frozen" Southeast: How the Moldova-Transnistria Question has Become a European Geo-Security Issue", **Journal of Slavic Military Studies**, (22), 2009, s. 155.

Temmuz 1941’de bölgeyi Romanya’ya vermek zorunda kalsa da, bölgedeki Sovyet kontrolü Ağustos 1944’te yeniden tesis edilmiştir. SSCB’nin egemenliği altında, bir taraftan Moldova’nın akraba ülke Romanya ile bağlantıları kesilmiş, diğer taraftan da özellikle Transdinyester bölgesinde kurulan endüstri sahalarına büyük çaplı Rus ve Ukraynalı göçü gerçekleştirilmiştir.⁵³⁸ 1947 yılına gelindiğinde ise bölgenin SSCB’ye bağlı olduğu uluslararası olarak da tanınmış ve bölge, Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak adlandırılmıştır.⁵³⁹

Tarihsel olaylar, bölgede yaşayan halkın ortak hafızasını şekillendirerek, anılan toprakların Rus İmparatorluğu’na bağlandığı 1792’den bu yana, Moldova Cumhuriyeti’nin doğu kısmında yer alan parça üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Ülkenin doğusu ile batısının geçmişlerindeki farklılığın yanı sıra yerel halkın etnik yapısındaki çeşitlilik de, 1985’den sonraki olaylara kadar ülkede birbirine taban tabana zıt iki farklı düşünce yapısının ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁵⁴⁰

Endüstriyel gelişmeyle birlikte, Moldova’ya çok sayıda Rus göç etmiş ve bunlar özellikle Dinyester Nehri etrafındaki kentlere yerleşmişlerdir. 1970’lerde Moldovalılar ülkede hala çoğunluğu teşkil etse de, göçlerin yaşandığı kentlerde toplam nüfusun yüzde 47’sini Ukraynalılar ile Ruslar oluştururken, ancak yüzde 35’ini Moldovalılar meydana getirmektedir. Aynı orantısızlık parti ve devlet görevlerinde de görülmektedir. Zamanla daha aşağı ve yerel görevlere getirilen Moldovalılar, ulusal yaşamları üzerindeki kontrollerini kaybettiklerini hissetmeye başlamışlardır. Bunda yetkililerin ısrarla Moldova’nın Romanya’dan farklı olduğunu vurgulaması ve bunun altını çizmek için ellerinden gelen her türlü şeyi yapmasının da etkisi büyüktür. Sovyet sistemindeki çöküşten sonra Moldova’da nüfusun yaklaşık yüzde 46’sını oluşturan Moldovalılar, Romanya ile birleşme isteklerini dile getirmeye başlamışlardır. 1988’de kurulan Moldova Ulusal Cephesi’nin seçim başarısını takiben ülkede Romanyalılaştırma süreci başlamıştır.⁵⁴¹ SSCB’de uygulanan Glasnost ve Perestroyka politikaları sonucunda 1939 tarihli Molotov-Ribbentrop gizli paktının hükümlerinin ortaya çıkmasıyla, Moldova Sovyet Cumhuriyeti Yüksek Sovyet’i Ağustos 1989’da Moldova’nın SSCB tarafından işgalinin

⁵³⁸ Yapıcı, “Moldova’da Yükselen Rus Etkisi”.

⁵³⁹ Sanchez, a.g.e., s. 155.

⁵⁴⁰ Cojocaru, a.g.e., s. 264.

⁵⁴¹ Bilgehan Atsız Gökdağ, “Moldova’nın AB Üyeliği Sürecinde Gagauz Özerk Bölgesi Bağımsızlığa mı Yürüyor?”, **Karadeniz Araştırmaları**, (43), 2014, s. 19-20.

geçersizliğini ilan etmiştir. İlerleyen dönemde milliyetçi akımların da etkisiyle Yüksek Sovyet, Rusçayı resmi dil olmaktan çıkararak, devletin tek resmi dilinin Moldovaca olduğu ilan etmiş ve alfabenin ise Romanya’da da olduğu gibi Latinceye dönüştürülmesi yönünde karar almıştır.⁵⁴² Ancak Moldova-Romanya birleşme çabalarının dillendirilmesi ülkedeki etnik fay hatlarını harekete geçirmiş ve önce Dinyester’de, sonra da Gagauz bölgesinde Kişinev yönetimine bayrak açılmasına neden olmuştur.⁵⁴³

İktidardaki Moldova Ulusal Cephesi’nin faaliyetlerine Transdinyester’in muhalefet etmesinin temel gerekçesi ise bölgenin etnik kompozisyonunun ülkenin geri kalanından farklı olmasıdır. Transdinyester’deki nüfusun aşağı yukarı yüzde 55’i etnik Rus ve Ukraynalılardan meydana gelmektedir. Bender ve birkaç sağ yakası kasabası hariç bölge hiçbir zaman Romanya’nın bir parçası olmamıştır. Bu nedenle Ulusal Cephe’nin Romanya taraftarı duruşu pek çok Transdinyesterli arasında ciddi bir korku ve endişe uyandırmıştır. Bu çerçevede Transdinyesterliler 1989 tarihli dil yasasının geçerliliğini kabullenmeyi reddetmişlerdir. Kril alfabesi ile yazılı olan Transdinyester anayasası Moldovalıların Ruslar ve Ukraynalılar ile eşit bir yasal statüye sahip olduğunu belirtirken, onlar için 1989 tarihli dil kanunuyla Latin alfabesine dönüş kabul edilebilir değildir.

Ocak 1990’da Tiraspol’da yapılan topraksal özerkliğe ilişkin referandum, katılımcıların yüzde 96’sının oyuyla kabul edilmiştir.⁵⁴⁴ Takiben Moldova’da Romen milliyetçiliğinin yükselmesi 3 Eylül 1990’da Dinyester nehrinin doğusunda Transdinyester Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin ilan edilmesine yol açmıştır. 27 Ağustos 1991’de Moldova’nın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından, Romanya ile birleşme taraftarlarının ülkedeki etkilerinin artması nedeniyle RF’den uzaklaşılmasına tepki gösteren Transdinyesterliler de 2 Eylül 1991’de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.⁵⁴⁵

Bu bir nevi bağımsız Moldova’nın Romanya ile birleşmesi ihtimaline karşı atılmış bir adım olarak da değerlendirilebilir. Kişinev’in Transdinyester’in bağımsızlık talebini

⁵⁴² Elnur İsmayilov, “Moldova’da Ayrılıkçı Bölgeler Sorunu ve Rusya-Batı Rekabeti” (19.09.2014), **BİLGESAM**, <http://www.bilgesam.org/incele/1812/-moldova'da-ayrilikli-bolgeler-sorunu-ve-rusya-bati-rekabeti/#.VknUVWYhdMs> (16.11.2015).

⁵⁴³ Gökdağ, a.g.e., s. 20.

⁵⁴⁴ Steven D. Roper, “Regionalism in Moldova: The Case of Transnistria and Gagauzia”, **Regional & Federal Studies**, 11 (3), 2001, s. 106.

⁵⁴⁵ Canar, **Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz**, s. 73-74.

kabul etmemesi üzerine Ocak 1992’de iç savaş patlak vermiştir.⁵⁴⁶ 1992 yılında Dinyester nehri boyunca Moldovalı ve Transdinyesterli paramiliter birlikler arasında gerçekleşen çatışmalarda 100’ün üzerinde kişi ölmüştür. Mart 1992 sonunda ülkede olağanüstü hal edilmesine karşın özellikle Rus Dışişleri Bakanı Andrei Kozirev’in RF’nin etnik Rusların haklarını korumak için savaşa müdahil olabileceğini açıklamasını takiben, RF devlet başkanı Boris Yeltsin’in doğrudan Rus kontrolündeki 14. Orduyu bölgeye yerleştrmesi nedeniyle, ayrılıkçı birimlerin yok edilmesi için Kişinev yönetimince yürütölen askeri operasyonlar başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁵⁴⁷ Çatışmalar sonucunda 300 kişi ölmüş, 1.000’i aşkın kişi yaralanmış, çatışmaların yaşandığı Bender şehri harap olmuş ve binlerce insan bölgeden göç etmiştir.⁵⁴⁸

Taraflar arasındaki çatışmalar Temmuz 1992’de Moldova, Romanya, Ukrayna ve RF arasında imzalanan ateşkes anlaşmasıyla sona ermiştir.⁵⁴⁹ Transdinyester sorununun çözüm sürecinin uluslararasılaşması ve kurumsallaşması, Moldova Cumhuriyeti’nin Transdinyester bölgesindeki silahlı çatışmanın barışçıl çözüm ilkelerine ilişkin 21 Temmuz 1992 tarihli anlaşmayı Moskova’da imzalanmasının yanı sıra, Aralık 1992’de AGİT’in Stokholm’deki Bakanlar Zirvesi’nde Moldova’da özel bir Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) misyonunun kurulmasına ilişkin kararının benimsenmesi yoluyla gerçekleşmiştir. Barışı koruma mekanizması, yukarıda bahsi geçen anlaşmaya dayalı olarak Ortak Kontrol Komitesi ile Barışı Koruma Güçleri denilen birliklerin ortaya çıkmasını sağlayarak, ateşkesin devam ettirilmesine katkıda bulunmuştur.⁵⁵⁰

1992 yılındaki silahlı yüzleşme, ayrılıkçı bölge yöneticileri tarafından Transdinyester halkına yönelik bir Moldovalı/Romanyalı milliyetçi-faşist kalkışma olarak nitelendirilmiştir. Üstelik askeri yüzleşmeden önce Transdinyester kitle iletişim araçları Romanya’yı “Şeytan İmparatorluğu” ve “Anarşi Devleti” olarak nitelendirerek, Romanya’ya ilişkin olumsuz bir imaj yaratma çabası içerisine girmişlerdir. Şeytan imajını kasten desteklemek için çok sayıda iletişim hilesi kullanılmıştır (Romanya ile birliğin tehlikeleri, Romanya’nın olumsuz imajı, saldırgan Moldova imajı, vb. gibi). Yerel kitle

⁵⁴⁶ İsmayilov, a.g.e.

⁵⁴⁷ Roper, a.g.e., s. 107-108.

⁵⁴⁸ Alkan, a.g.e., s. 144.

⁵⁴⁹ Canar, **Soguk Savaş Sonrasında Karadeniz**, s. 74.

⁵⁵⁰ Victor Osipov, “Transnistrian Conflict Settlement: Towards a Genuine Reintegration of Moldova” (03.05.2015), http://csis.org/files/attachments/100503_osipov_speech.pdf (18.11.2015).

iletişim araçları Moldova'nın yakında Romanya'nın bir parçası haline geleceği söylentisini yayarak, psikolojik olarak halkın korkuları ile duygularını sömürmüşlerdir.⁵⁵¹

Savaştan sonra Moldova, Transdinyester toprakları ile bu bölgedeki sanayi noktaları üzerindeki hakimiyetini kaybetmiştir. 21 Temmuz 1992 tarihinde imzalanan ateşkes anlaşmasını takiben bölge, Nisan 1995'te Moldova'da Operasyonel Rus Güçleri Grubu olarak reforme edilen 14. Muhafız Ordusu tarafından koruma altına alınmıştır. Takip eden dönemde Transdinyester, illegal tütün, silah ve insan kaçakçılığının adeta bir merkezi haline dönüşmüştür.⁵⁵²

1992'den itibaren Moldova yönetimiyle Transdinyester ayrılıkçıları arasında yapılan sorunun çözümüne ilişkin görüşmeler 1993'e gelindiğinde AGİT himayesinde devam ettirilmiştir. Transdinyester bölgesinin siyasi statüsü ve Rus birliklerinin çekilmesi konularının ele alındığı görüşmeler 1995'den itibaren beşli formatta (Moldova, Transdinyester, AGİT, RF ve Ukrayna) yürütölmeye başlanmıştır.⁵⁵³ Sorunun çözümü hususundaki en önemli noktalardan biri olan Rus birliklerinin Transdinyester'den çekilmesine ilişkin olarak 1994 yılında taraflar arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre anlaşmanın yürürlüğe girmesini takiben üç yıl içerisinde Transdinyester'de yer alan ve doğrudan RF'nin kontrolü altındaki 14. Ordu bölgeden çekilecektir. Bölgede 2.500'den daha az sayıda asker kalmış olsa da, çok sayıda cephane ve ekipman stoğu mevcuttur. RF'nin bu cephanelerden bir kısmını imha etmesine ve bir kısmını da taşımasına karşın, bölgede yer alan Rus birliklerinin statüsünde 1995 yılına kadar herhangi bir değişiklik olmamıştır.⁵⁵⁴

Sorununun çözümünü hızlandırmak için 1996-2001 döneminde Kişinev yönetimi, müzakere masasındaki konumunun zayıflamasına neden olsa da, bir dizi tavizde bulunmuştur. Bunun en güzel örneklerinden biri 8 Mayıs 1997'de Moskova'da imzalanan momerandumdur. Söz konusu momerandum, Moldova Cumhuriyeti ile Transdinyester arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesini hedeflemektedir. Rus Dışışleri Bakanı Yevgeni

⁵⁵¹ Cojocar, a.g.e., s. 264.

⁵⁵² Viorica Antonov, "Transdinyester'de Çatışma Hafifletme ve Gelişim Sağlama: Geleceğe Bakış" (2010), http://tasam.org/Files/Icerik/File/transdinyesterde_catisma_hafifletme_ve_gelisim_saglama_gelecege_ba_kis_0fee3287-f513-436a-8e13-3b8ac8133556.pdf (18.11.2015).

⁵⁵³ Canar, **Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz**, s. 75.

⁵⁵⁴ Roper, a.g.e., s. 114.

Primakov'un adına göndermede bulunarak "Primakov Momerandumu" olarak da bilinen bu belge 1992 tarihli ateşkes anlaşmasından sonraki en önemli evrak niteliğini taşımaktadır. Momeranduma göre Moldova Cumhuriyeti ile Transdinyester bölgesi, Ocak 1990 tarihli eski Sovyet Sosyalist Moldova Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan ortak bir devlet çerçevesinde ilişkilerini normalleştirmek hususunda anlaşmışlardır.

Ayrıca Kasım 1999'da İstanbul'da gerçekleştirilen AGİT Zirvesi'nde de Transdinyester sorununun çözümü hususunda önemli bir karar alınmıştır. Söz konusu zirvede RF, 2002 yılı sonuna kadar Moldova topraklarındaki birliklerin ve cephanelerin çekilmesine ilişkin bir taahhütte bulunulmuştur.⁵⁵⁵ Ancak Moldova'nın gerek Rus enerjisine gerekse de RF pazarına olan bağımlılığı bu birliklerin ve cephanelerin statüsü meselesinin çözümüne ilişkin nihai bir anlaşmaya varılması için Moldova'nın RF'ye baskı yapma kapasitesini sınırlandırmaktadır. 1999'da bu yönde bir taahhütte bulunulmasına karşın Ocak 2000'de Putin'in işbaşına gelmesiyle birlikte, Rus Dışişleri Bakanlığı bu taahhütten geri adım atmıştır. Bu çerçevede Rus Dışişleri Bakanlığı, Transdinyester liderliğinin 2002'ye kadar Transdinyester'in statüsü üzerinde politik bir anlaşmaya varılması halinde askeri geri çekilmenin geçerli olacağına ilişkin bir açıklamada bulunulduğuna işaret etmiştir.⁵⁵⁶

Rus birliklerinin bölgeden geri çekilmesinin yanı sıra Transdinyester'in statüsüne ilişkin anlaşmazlık da devam etmekte olup, bu süreçte ekonomik sorunlar ve siyasi çalkantılardan bunalan Moldova halkı, en azından başlangıçta, RF ile yakın ilişkiler kurulmasını savunan ve Transdinyester sorununu çözeceğini vaad eden Vladimir Voronin'in başkanı olduğu Komünist Parti'yi 2001 yılında iktidara taşımıştır.⁵⁵⁷

1992 çatışmalarının en yoğun ve acı biçimde yaşandığı yerlerden biri olan Dubasari doğumlu bir Transdinyesterli olan Voronin'in Devlet Başkanlığı'nda Moldova'daki politik arenaya, bir taraftan ülkesel bütünlüğü sağlamak adına RF ile bağlar kurmaya istekli, diğer taraftan ise RF'nin hegemonyasına girmeme adına çok boyutlu bir dış politika takip etmeye de özen gösteren iki yönlü bir anlayış hakim olmuştur. Böylelikle Voronin ülkenin yönetimini, RF ile iyi ilişkiler üzerinden Transdinyester sorununu ülke bütünlüğü

⁵⁵⁵ Osipov, a.g.e.

⁵⁵⁶ Roper, a.g.e., s. 115.

⁵⁵⁷ Canar, **Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz**, s. 76.

çerçevesinde çözmeye dayanan hassas dengeler üzerine oturmuştur. Bu çerçevede Voronin, RF'nin Transdinyesterli ayrılıkçıları desteklediği ölçüde, dış politikada RF'ye alternatif olan aktörlere yönelik simgesel adımlar atmaktan da geri durmamıştır.⁵⁵⁸

Moldovalı kimliğiyle ülkesel bütünlüğü vurgulayan Voronin yönetimi Transdinyester sorununu Batı ile RF arasında bir denge kurarak çözüme yoluna gitmiştir. Böylece, Transdinyester probleminin çözümü için yapılan görüşmeler de hız kazanmış ve 2003 yılına gelindiğinde Putin'in özel temsilcisi olan Dmitriy Kozak'ın yönlendirmesiyle Kozak Memorandumu adıyla anılan bir anlaşma metni ortaya çıkmıştır.⁵⁵⁹ Kozak Memorandumu'nda RF, Transdinyester'deki askerlerini en geç 2020'ye kadar geri çekmeyi ve Moldova'nın özel bir federal yapıya dönüşmesini önermiş, ancak Voronin halkın tepkisi ve AB ile ABD'nin karşı çıkması üzerine söz konusu memorandumu imzalamaktan vazgeçmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine RF Dışişleri Bakanı Lavrov, Kozak Memorandumu'nun imzalanamamasından AB Konseyi Genel Sekreteri ve Ortak Dış ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi Javier Solana'nın sorumlu olduğunu beyan etmiştir. RF'nin, Moldova'nın federal bir devlete dönüştürülmesi için önerdiği Kozak Memorandumu'nun imzalanmaması iki ülke arasındaki ilişkilerin yeniden soğumasına neden olmuştur.⁵⁶⁰ İlişkilerin soğuduğu bu dönemde Ukrayna'da Ocak 2005'te yapılan devlet başkanlığı seçimini Batı destekli Yuşçenko'nun kazanması, Voronin tarafından Transdinyester ayrılıkçılığı üzerindeki Rus desteğini zayıflatılabilmek ve ülkede konuşlanmış Rus birliklerini 1999'daki AGİT İstanbul zirvesinde alınan kararlar gereği geri çekilmeye zorlamak için önemli bir fırsat olarak görülmüştür. RF'nin Ukrayna seçimleri sonrasındaki bu büyük stratejik kaybının verdiği cesaretle, Voronin yönetimi artık uzaktaki RF ile ilişkilerini daha da arka plana itmiş ve Transdinyester'in sınır komşusu Ukrayna ile ilişkilerini geliştirerek, bölgedeki Rus etkisini sınırlandırmanın yollarını arayan yeni bir strateji benimsemiştir.⁵⁶¹

2005 seçimleriyle tekrar iktidara gelen Voronin yönetimi, ABD ve AB'nin de çözüm sürecine aktif olarak katılımını talep etmiştir. Bu çerçevede 22 Nisan 2005'de gerçekleştirilen GUAM (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova) zirvesinde Ukrayna,

⁵⁵⁸ Yapıcı, "Moldova'da Yükselen Rus Etkisi".

⁵⁵⁹ Canar, **Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz**, s. 76.

⁵⁶⁰ İsmayilov, a.g.e.

⁵⁶¹ Yapıcı, "Moldova'da Yükselen Rus Etkisi".

Transdinyester sorunun çözümüne yönelik olarak ABD ve AB'nin de aktif katılımlarını ön plana çıkaran bir plan sunmuştur. 2005'ten itibaren ABD ve AB'nin gözlemci sıfatıyla katılmaya başladığı görüşmeler 5+2 (Moldova, Transdinyester, Ukrayna, RF, AGİT + AB ve ABD) olarak adlandırılan yeni bir formatta devam ettirilmiştir. Ayrıca Moldova yönetimi RF'nin bölgeye desteğini zayıflatarak, ayrılıkçıların direncini kırmak amacıyla ikili ilişkiler çerçevesinde de adımlar atmış olup,⁵⁶² bu adımlardan en önemlisi 2006 yılının Mart ayında Moldova ve Ukrayna arasında Transdinyester'in Ukrayna üzerinden RF ile yürüttüğü ticareti denetim altına almaya yönelik olarak imzalanan anlaşmadır.⁵⁶³

Ancak bu durum çok uzun sürmemiş ve RF kısa sürede Voronin yönetimini hem içeriden hem dışarıdan baskı altına alarak, yanına çekme yönünde önemli adımlar atmıştır. Bu çerçevede öncelikle Ukrayna yönetimini sıkıştırarak, Moldova ile yaptığı anlaşmadan çekilmesini sağlamıştır. Takip eden süreçte Yanukoviç'in Başbakanlığa atanması ve Yuşçenko yaklaşımının temsilcisi Boris Tarasyuk'un Dışişleri Bakanlığı görevinden alınmasıyla Rus etkisine daha açık hale gelen Ukrayna, Transdinyester sorununda RF'nin istediği çizgiye gelmiştir.⁵⁶⁴

Ayrıca Transdinyester'de Eylül 2006'da yapılan tartışmalı referandum sonucunda hem Moskova destekli Smirnov'un devlet başkanlığı onaylanmış hem de Transdinyester halkı Moldova'dan ayrılma yönünde oy kullanmıştır. Transdinyesterli yetkililer, oylamaya katılanların yüzde 97,1 oranında bağımsızlık yönünde oy kullandıklarını beyan etmişlerdir.⁵⁶⁵ Uluslararası toplumun tanımadığı bu referandum, Moskova tarafından halkın iradesinin sonucu şeklinde yorumlanmıştır ki,⁵⁶⁶ bu durum RF'nin Voronin'i zor durumda bırakarak, onu sorunun çözümünde kendi politik çizgisine getirme çabası olarak da değerlendirilebilir. Ancak Abhazya ve Güney Osetya örneklerinden yola çıkan

⁵⁶² Canar, **Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz**, s. 77.

⁵⁶³ Transdinyester bölgesinin dış destekçisi RF olduğundan, bu bölgedeki ayrılıkçı direncin kırılması için Rusya ile bölge arasındaki bağın kesilmesi ya da zayıflatılması gerektirmektedir. Bu bağın kesilmesinin en önemli yollarından biri ise Transdinyester'in Ukrayna üzerinden RF ile yürüttüğü ticaretin denetim altına alınmasıdır. Yuşçenko'nun Ukrayna'da devlet başkanı seçilmesinin hemen ertesindeki uygun ortamda, Ukrayna ve Moldova yönetimleri tarafından bu yönde önemli bir adım atılmış ve iki ülke arasında yapılan anlaşmada, Transdinyester bölgesinden Ukrayna'ya veya Ukrayna üzerinden üçüncü ülkelere (yani büyük oranda Rusya'ya) ticareti yapılan bütün malların, Moldova gümrüğünden geçmesi gerektiği yönünde bir karar alınmıştır. Böylece Moldova, Transdinyester Bölgesi'nin dış ekonomik ilişkilerini tamamen kontrol altına alma fırsatını yakalamıştır. Bkz. Yapıcı, "Moldova'da Yükselen Rus Etkisi".

⁵⁶⁴ Yapıcı, "Moldova'da Yükselen Rus Etkisi".

⁵⁶⁵ Sanchez, a.g.e., s. 160-161.

⁵⁶⁶ Canar, **Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz**, s. 78.

Transdinyester yönetiminin bölgenin bağımsızlığını tanıma çağrılarına Moskova yönetimi, Transdinyester sorununun bir şekilde çözülmesinin kendi çıkarlarına aykırı olduğu gerekçesiyle olumsuz yaklaşmaktadır. Bu nedenle RF, şimdiye kadar Transdinyester'in bağımsızlığını tanımayı reddederek, 5+2 görüşmelerini desteklemeye devam etmiştir.⁵⁶⁷

Tıpkı RF gibi, ABD, AB ve Ukrayna da Transdinyester çatışmasında 5+2 görüşmelerini destekleseler de, tarafsız olarak algılanmadıkları için, AGİT arabuluculuk çabalarının merkezinde yer almıştır. Ancak AGİT de 5+2 formatındaki görüşmelerin duraksamasına engel olamamıştır. Söz konusu görüşmelere ilişkin yeni bir momentum, Alman Şansölyesi Angela Merkel ile RF devlet başkanı Dmitri Medvedev arasında Haziran 2010'da gerçekleştirilen bir görüşmede, "AB-RF Politik ve Güvenlik Komitesi"nin uluslararası güvenlik ve çatışma çözümü meselelerine ilişkin görüş alışverişinde bulunulan bir forum olarak kullanımının araştırılmasının önerilmesini takiben ivmelenmiştir. Böyle bir komite asla oluşturulmasa da, söz konusu girişim 2012'de 5+2 görüşmelerinin yeniden başlatılmasına yardımcı olmuş ve bu çerçevede, hangi meselelerin çalışma gruplarında müzakere edilebileceğini tanımlayan "Prensip ve Prosedürler" ve "Gündem" başlıkları üzerinde anlaşılmıştır. Çalışma gruplarında, demiryolu taşıma trafiği ve diplomaların ve sertifikaların karşılıklı olarak tanınması gibi bazı pratik hususlarda çeşitli anlaşmalar sağlansa da, müzakere momentumu devam ettirilememiş ve soruna 5+2 görüşmeleri çerçevesinde politik bir çözüm bulma ihtimali 2012'den itibaren büyük ölçüde ortadan kalkmıştır.

Sorunun çözümsüzlüğüne katkıda bulunan gelişmelerden bir diğeri ise milliyetçi bir Rus politikacısı olan Dmitry Rogozin'in özel temsilci olarak Transdinyester'e atanmasıdır. Mart 2014'te Rogozin, AB ve ABD'nin RF'ye uyguladıkları yaptırım listelerini afişe ederek, sorunun çözümüne yönelik olarak Batı ile RF arasında yapılacak görüşmelerin atmosferini zehirlemiştir. Ayrıca çatışmalı taraflar, AGİT'in arabulucuğu çerçevesinde müzakereleri devam ettirmelerine karşın, politik ve ekonomik olarak birbirlerinden son derece farklı düşünmektedirler. 29 Haziran 2014'de AB ile Moldova arasında imzalanan ortaklık anlaşmasının yürürlüğü girmesiyle birlikte, Moldova, AB standart ve düzenlemelerine daha fazla uymak zorundadır. Aynı düzenlemeler Moldova'nın AB ile olan yeni ticari rejiminden Transdinyesterli ihracatçıların da yararlanması için

⁵⁶⁷ Gökdağ, a.g.e., s. 21.

Transdinyester’e de uygulanabilir. Ancak onların bu standartlara uyum sağlamalarını düşünmek çok da gerçekçi değildir. Bu nedenden dolayı Moldova’nın AB ile imzaladığı ticaret anlaşması Moldova ile Transdinyester arasında yeni gümrük duvarları yaratacak ve böylelikle, uzun dönemde, bölgenin Moldova’ya yeniden entegre edilmesine bir engel teşkil edecektir. Moldova’nın AB ile imzaladığı ortaklık anlaşmasına cevap olarak RF ile Transdinyester Temmuz 2014’de bölgenin ticareti ile ekonomisini RF’ye daha yakından bağlamayı amaçlayan anlaşmalar imzalamışlardır. Söz konusu gelişmeler sorunun çözümüne yönelik müzakereleri tamamen sona erdirebilecek niteliktedir.⁵⁶⁸

Siyasi açıdan ise; 2011 yılında Transdinyester devlet başkanlığına seçilen Yevgeni Şevçuk’un, Transdinyester ve Moldova arasındaki ticari sınırlamaların kaldırılması, tren ve telefon hatları gibi iletişim bağlantılarının tadilatından geçirilmesine ilişkin meselelerin görüşülmesi hususunda Kişinev yönetimiyle temasa hazır olduğunu ifade etmesi Moldova yönetimini umutlandırmıştır. Ancak Moldova yönetimi, ilerleyen süreçte Şevçuk’un bağımsızlıktan taviz vermeyen açıklamaları, Rus güçlerinin Transdinyester’in güvenliğindeki önemli rolüne vurgu yaparak onların bölgeden çekilmesini talep eden 5+2 görüşmelerindeki arabuluculara karşı çıkması, RF’nin liderliğindeki Gümrük Birliği ile Avrasya Birliği’ne nihai üyeliği de içeren RF ile Transdinyester arasındaki ekonomik birliğin daha da yakınlaşmasını istemesi ve hatta 2014’ün Mart ayında RF’nin Kırım’ı kendi topraklarına katmasının ardından, RF’den yeniden bağımsız bir ülke olarak kendilerini tanımasını talep etmesi gibi gelişmeler karşısında umutlarını kaybetmiştir.⁵⁶⁹

Ayrıca Moldova’da 13 Kasım 2016 tarihli Cumhurbaşkanlığı seçimlerini Rus yanlısı İgor Dodon’un kazanması sorunu farklı bir boyuta taşımıştır. İkinci turda Avrupa yanlısı rakibi Maia Sandu’yu yüzde 54 ile geride bırakan Dodon, ilk icraat olarak ülkenin resmi dilinin Romence’den Rusça’ya çevrildiğini açıklamıştır. İktidara gelir gelmez AB aleyhtarı politikalar uygulamaya koyan Dodon, Cumhurbaşkanlığı girişinde asılı bulunan AB bayrağını kaldırmış, AB ile 2014’te imzalanan işbirliği anlaşmasını referanduma götüreceğini belirtmiş ve daha da ileri giderek AB yerine RF öncülüğündeki Avrasya

⁵⁶⁸ Tolksdorf, a.g.e., s. 4-5.

⁵⁶⁹ Gökdağ, a.g.e., s. 19-22.

Ekonomik Topluluğu'na girmeyi teklif etmiştir.⁵⁷⁰ Dodon iktidarının uyguladığı politikaların, Ukrayna'daki Rus yanlısı Yanukoviç iktidarının uyguladığı politikalar gibi, AB taraftarı kitleler arasında huzursuzluk yaratarak, ülkenin doğu-batı şeklindeki bölünmüşlüğü daha da artırması ve aynen Ukrayna'da olduğu gibi ülkeyi bir iç savaşa süreklemesi muhtemeldir.

Görüldüğü üzere gerek siyasi gerekse de ekonomik gelişmeler, tarafları her geçen gün birbirinden daha da uzaklaştırarak, soruna Moldova'nın toprak bütünlüğü çerçevesinde kalıcı bir çözüm bulunmasını imkansız hale getirmekte ve sorunun çözümsüzlüğüne katkıda bulunmaktadır.

3.2.4.2. Transdinyester Sorununun Güvenikleştirme Teorisi Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Bugünkü Moldova Cumhuriyeti'nin bulunduğu toprakların ilk sahibi büyük ölçüde Romence konuşan halktır. Ancak bölgenin 1792'de Rus İmparatorluğu'nun eline geçmesiyle birlikte Ruslar tarafından uygulanan Slavlaştırıcı göç politikaları nedeniyle bölgedeki nüfus dengesi sürekli olarak Romence konuşan halkın aleyhine bozulmuş ve bölgeye çok sayıda Rus ve Ukraynalı göç ettirilmiştir. Takiben anılan topraklar İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar Romanya ile SSCB arasında el değiştirmiş ve Ağustos 1944'te bölgede Rus hakimiyetinin yeniden tesis edilmesi üzerine, bir taraftan Moldova'nın akraba ülke Romanya ile bağlantıları kesilmiş, diğer taraftan da özellikle Transdinyester bölgesinde kurulan endüstri sahalarına büyük çaplı Rus ve Ukraynalı göçü gerçekleştirilmiştir.⁵⁷¹ SSCB'nin çökmesini takiben Moldova'da nüfusun yaklaşık yüzde 46'sını oluşturan Moldovalılar, Romanya ile birleşme isteklerini dile getirmişler ve 1988'de kurulan Moldova Ulusal Cephesi'nin seçim başarısını takiben ülkede Romanyalılaştırma süreci başlamıştır. Ancak Moldova-Romanya birleşme çabaları ve bunun dile getirilmesi Moldova'daki etnik fay hatlarını harekete geçirmiş, önce

⁵⁷⁰ Euronews, "Moldova'da Rus Yanlısı İgor Dodon Dönemi Resmen Başladı" (23.12.2016), <http://tr.euronews.com/2016/12/23/moldova-da-rusya-yanlisi-igor-dodon-donemi-resmen-basladi> (03.01.2017).

⁵⁷¹ Yapıcı, "Moldova'da Yükselen Rus Etkisi".

Dinyester’de, sonra da Gagauz bölgesinde Kişinev yönetimine bayrak açılmasına neden olmuştur.⁵⁷²

Görüldüğü üzere Transdinyester problemini tetikleyen en önemli tehdit hiç şüphesiz Waever’ın “X halkı, Y halkı tarafından istila edilmekte veya o halk yüzünden özelliklerini kaybetmektedir; X topluluğu eskisi gibi varolmayacaktır, çünkü nüfusu diğerleri oluşturacaktır. X kimliği, nüfusun yapısındaki değişim nedeniyle (...) farklılaşmaktadır.” şeklinde tanımladığı “göç”tür.⁵⁷³ Tarihsel süreçte göç hususunun altyapısını hazırladığı problem, zaman içinde kimliksel temelli bir çatışmaya dönüşmüştür.

Kimliklerin değişken olmalarının yanı sıra istikrarlı ve objektif olmamaları dolayısıyla bir kimliği savunmanın zorluğuna işaret eden Waever, diğer taraftan bir kimlik güvencileştirildiğinde sanki ilk andan beri var olan ve derin bir şekilde inşa edilmiş olan bir şeyin savunuluyormuş gibi olduğuna işaret etmektedir. Hepimizin çoklu kimliklere sahip olduğunu ancak, güvencileştirme durumunda geneli kapsayan bir kimlik inşası gerçekleştiğine vurgu yapan Waever, ulusal kimliklerin hem 200 yıldır siyasi otoritenin kaynağında yer almaları hem de ulus, kültür ve anlam arasındaki, yakın zamanlara dayanan, romantik bağlantılardan kaynaklanmaları nedeniyle toplu öldürmeleri ve diğer ırkçı eylemleri motive eden temel gerekçelerden biri olduğuna işaret etmektedir. Kültürle doğrudan bağlantılı olan ulusal kimliğin bu nedenle diğer kimliklerin aksine, sadece içerik değil, aynı zamanda bağlam, sadece nesne değil, aynı zamanda kültürel yönü dolayısıyla diğer her şeyin anlaşıldığı bir çerçeve olduğuna ve bu nedenle ulusal kimliğin daha kolay güvencileştirilebildiğine ve çatışma halinde diğer tüm kimlikleri içine alabilecek duruma geldiğine dikkat çekmektedir.⁵⁷⁴

Bu çerçevede Moldova örneğinde, ülkenin bağımsızlığını kazanma sürecinde Moldovalı kimliği Sovyet yönetimi tarafından bilinçli bir şekilde Romanya ile Moldova’yı ayırmak için kurgulanmıştır.⁵⁷⁵ Ancak taraflar arasında yaşanan 1992 tarihli askeri yüzleşmeden sonra, fiili olarak bağımsız hale gelen Transdinyester bölgesinin artık Moldova içerisinde varlığını devam ettirme imkanın kalmadığının anlaşılması üzerine bu

⁵⁷² Gökdağ, a.g.e., s. 19-20.

⁵⁷³ Waever, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, s. 158.

⁵⁷⁴ Waever, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, s. 155-156.

⁵⁷⁵ Canar, **Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz**, s. 73.

kez de Transdinyesterli kimliği ön plana çıkarılmıştır. Transdinyesterli kimliğinin oluşumu büyük ölçüde Transdinyester'in fiilen bağımsız bir yapı olarak da ortaya çıkmasıyla bağlantılıdır. RF'nin de desteklediği bu süreç Transdinyester bölgesinde yaşayan farklı kimlikleri homojen bir Transdinyesterli kimliği etrafında birleştirme ve böylelikle Romence konuşan halka karşı alternatif bir kimlik yaratma çabasına işaret etmektedir. Bununla yapılmak istenen ise Waever'ın da işaret ettiği üzere farklı kimliklerden oluşan bölge halkının esasen var olmayan bir Transdinyesterli kimliği etrafında bir araya getirilerek,⁵⁷⁶ Romen kimliğine karşı güvenlikleştirilmesi yoluyla bölgenin bağımsızlığının konsolide edilmesidir. Bu ise güvenlikleştirilen Transdinyesterli kimliğini tehdit olarak algılayan batı yakasındaki halkın söz konusu kimliğe karşı Romen kimliğini güvenlikleştirmesine sebebiyet vererek, iki taraf arasındaki çatışmaların daha da şiddetlenmesine ve sorunun içinden çıkılmaz bir hal almasına neden olmuştur.⁵⁷⁷

Diğer taraftan, toplumsal güvenlik çerçevesinde yer alan ve kimlikle bağlantılı tehdit kategorileri olan “yatay rekabet” ile “dikey rekabet” hususlarının da Moldova probleminde rol oynadığı söylenebilir.

Waever'ın “Orada hala X halkı yaşamaya devam etse de komşu kültür Y'nin öne çıkan kültürel ve dilsel etkileri nedeniyle, X halkının yaşam şekli değişecektir (...)” şeklinde tanımladığı “yatay rekabet” çerçevesinde,⁵⁷⁸ bölgede tarihsel olarak yerleşik millet olan Romenler zaman içerisinde bölgenin Rus işgaline uğramasına paralel olarak, Ruslar tarafından yürütülen Slavlaştırma politikaları dolayısıyla, bölgenin kimlik yapısının değişime uğrayacağı ve bu nedenle de kültürel ve dilsel özelliklerini kaybedecekleri endişesiyle tehdit altında hissettikleri kimliklerini güvenlikleştirmişlerdir. Benzer bir durum nehrin doğu yakasında da yaşanmakta olup, uygulanan göç politikaları nedeniyle zaman içerisinde Slav etnik kökenlilerin ağırlık kazandığı bölgedeki halk, nehrin batı yakasında yer alan etnik Romen halkı kültürel ve dilsel etkileri nedeniyle kendi kimliğine

⁵⁷⁶ Transdinyester'in 555.347 olan toplam nüfusunun 177.785'i Moldovalı (yüzde 32,10), 168.678'i Rus (yüzde 30,35), 160.069'u Ukraynalı (yüzde 28,81), 13.858'i Bulgar (yüzde 2,50), 4.096'u Gagauz (0,74), 1.791'i Polonyalı (0,32), 1.259'u Yahudi (0,23), 507'si Roman (0,09) ve 27.454'ü ise diğerleri (4,94) oluşturmaktadır. Bkz. Wikipedia, “Transnistria” (t.y.), <https://en.wikipedia.org/wiki/Transnistria> (20.12.2015).

⁵⁷⁷ Moldova'daki kimlik siyasetine ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Cojocaru, a.g.e., s. 267-268.

⁵⁷⁸ Waever, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, s. 158.

tehdit olarak değerlendirerek, söz konusu etkilere karşı kendi kimliğini güvencikleştirmiştir.

Ayrıca Waever'ın "İnsanlar kendilerini X olarak görmeyi bırakacaktır, çünkü ya bir entegrasyon projesi (...) ya da ayrılıkçı-"bölgeselci" bir proje (...) vardır. Bu projeler onları daha geniş veya daha dar kimliklere doğru çekmektedir.(...)" şeklinde tanımladığı "dikey rekabet" çerçevesinde,⁵⁷⁹ tarihsel süreç içerisinde yaşadığı topraklar Slavlaştırıcı politikalara maruz kalan Romence konuşan halk, yaşadığı azınlık psikolojisinden kurtularak bu tehdidi berteraf etmek için daha geniş bir kimlik kategorisi olan Romen kimliğine doğru yönelerek, Romanya'ya katılma teşebbüsünde bulunmuştur. Ancak Moldova-Romanya birleşme çabaları Moldova'daki etnik fay hatlarını harekete geçirerek, önce Dinyester'de, sonra da Gagauz bölgesinde, Kişinev yönetimine isyan edilmesine neden olmuştur.⁵⁸⁰ Keza, Romen kimliğinden benzer yönde tehdit algılayan Transdinyester bölgesindeki etnik Slav halk da azınlık psikolojisinden kurtulmak için daha geniş bir kimlik kategorisi olan Rus kimliğine meylederek, RF'nin himayesini talep etmiş hatta defaten RF'ye katılım talebinde bulunmuştur.

Diğer taraftan bilindiği üzere problemin güvencikleştirilebilmesi için sadece tehditlerin varlığı yeterli değildir. Ayrıca bu tehditlerin devlet adına söz söylemeye ve hareket etmeye yetkili olan karar vericiler tarafından varoluşsal tehditler olarak devletin politik gündemine dahil edilmeleri de gerekmektedir. Bu hususa ilişkin olarak her iki tarafın da çok sayıda söylemi bulunmakla birlikte,⁵⁸¹ ⁵⁸² problemin çözümüne yönelik

⁵⁷⁹ Waever, "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", s. 158.

⁵⁸⁰ Gökdağ, a.g.e., s. 20.

⁵⁸¹ Moldovalı yetkililerin sorunun güvencikleştirilmesine neden olan açıklamaları için bkz. Minorities at Risk, "Chronology for Slavs in Moldova" (23.12.1996), <http://www.cidcm.umd.edu/mar/chronology.asp?groupId=35902> (03.01.2015); Wikinews, "Transdnestria is once again accused of selling weapons to Iraq" (01.11.2005), https://en.wikinews.org/wiki/Transdnestria_is_once_again_accused_of_selling_weapons_to_Iraq (03.01.2016); Moldova.org, "'Moldova will not give up Transnistria'", Vladimir Voronin declared on "Euro News" (18.12.2007), <http://www.moldova.org/moldova-will-not-give-up-transnistria-vladimir-voronin-declared-on-euro-news-81777-eng/> (03.01.2016); Wikinews, "Moldovan president tells NATO over half a million Moldovans held hostage in separatist Transnistria" (04.04.2008), https://en.wikinews.org/wiki/Moldovan_president_tells_NATO_over_half_a_million_Moldovans_held_hostage_in_separatist_Transnistria (03.01.2016); Moldova Azi, "Vlad Filat presents his Government's work program" (25.09.2009), <http://www.azi.md/ru/print-story/6032> (05.01.2016); Pldm, "Interview: Moldovan prime minister Vlad Filat" (11.10.2009), <http://pldm.md/stiri/1814-interview-moldovan-prime-minister-vlad-filat> (05.01.2016); IPN, "Meeting between Vlad Filat and Igor Smirnov is controversial, Acting President" (09.09.2011), <http://www.ipn.md/en/arhiva/41076> (05.01.2016); Moldova.org, "Vlad Filat: The statute of Transnistria to be identified in "5+2" talks" (05.07.2012),

görüşmelerde bulunmak üzere 24 Aralık 2008 Çarşamba günü Tiraspol'e giden Moldova devlet başkanı Vladimir Voronin ile Transdinyester bölgesi lideri Igor Smirnov arasında medya temsilcilerinin gözü önünde gerçekleşen bir diyalog son derece dikkat çekicidir. Bu görüşmede, Vladimir Voronin'in "Müzakereler ülkenin yeniden bütünleşmesi ve birleşmesi için gereklidir ve bu bizim vazifemizdir." açıklamasına karşılık, Smirnov "Katılıyorum, gerçekten bu sizin vazifeniz... Bana gelince, ben Transdinyester halkının 2006 referandumunda dillendirdiği Transdinyester'in bağımsızlığını gerçekleştirme

-
- <http://www.moldova.org/vlad-filat-the-statute-of-transnistria-to-be-identified-in-52-talks-231519-eng/> (05.01.2016); European Dialogue, "Nicolae Timofti: "We would like to be together with Romania in the European Union"" (09.07.2012), <http://www.eurodialogue.eu/europe-east/Nicolae-Timofti-We-would-like-to-be-together-with-Romania-in-the-European-Union> (07.01.2016); Reuters, "Moldova tells Russia: don't eye annexation here" (18.03.2014), <http://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-moldova-idUSBREA2H16F20140318> (07.01.2016); IPN, "Lupu: Fule's statements show we must be realistic" (21.03.2013), <http://www.ipn.md/en/politica/53166> (05.01.2016); BuzzFeedNews, "Head Of Moldova's Largest Pro-Europe Party Seeks Help From U.S." (20.05.2014), <http://www.buzzfeed.com/rosiegray/head-of-moldovas-largest-pro-europe-party-seeks-help-from-us#.umkPRDp6gl> (05.01.2016); Bloomberg, "A Peace Plan for Putin" (26.11.2014), <http://www.bloombergvie.com/articles/2014-11-26/a-peace-plan-for-putin> (05.01.2016); Infotag, "Russians Would Not Fulfill Even A Single Serious Commitment, First Moldovan President Claims" (19.11.2014), <http://www.infotag.md/populis-en/195947/> (03.01.2016); Presidency of the Republic of Moldova, "Moldovan president says Russia wants to revive plan on Moldova's federalisation" (03.03.2015), <http://www.presedinte.md/eng/presa/prezident-nicolae-timofti-rossiya-voztrozhdaet-ideyu-federalizatsii-moldovy> (07.01.2016); Hotnews, "The Moldovan president has demanded withdrawal of Russian troops from Transnistria - Newspaper "Facts and comments"" (t.y.), <http://7city.org/main/41640-the-moldovan-president-has-demanded-withdrawal-of-russian-troops-from-transnistria-newspaper-facts-and-comments.html> (07.01.2016).
- 582 Ayrılıkçı Transdinyester bölgesi yetkililerinin sorunun güvenleştirilmesine neden olan açıklamaları için bkz. President of the Pridnestrovian Moldavian Republic, "Igor Smirnov: "Moldova should keep its earlier agreements first"" (11.09.2007), <http://president-pmr.org/material/398.html> (01.01.2016); Moldova Azi, "Igor Smirnov insists: Transnistrian dispute can be solved only if Transnistria is recognized" (29.12.2008), <http://www.azi.md/ro/print-story/802> (01.01.2016); B92, "Moldova region says belongs with Russia" (02.09.2009), http://www.b92.net/eng/news/world.php?yyyy=2009&mm=09&dd=02&nav_id=61525 (01.01.2016); Sputnik News, "Instability in Moldova could lead to armed provocations – Smirnov" (06.09.2009), <http://sputniknews.com/world/20090906/15604220> (01.01.2016); Moldova Azi, "Igor Smirnov is ready to host Russian rockets in Transnistria" (16.02.2010), <http://www.azi.md/ro/print-story/9392> (01.01.2016); The Wall Street Journal, "In This Tiny Land, Some Wish They Were Back in the U.S.S.R." (11.03.2011), <http://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703662804576188522910176218> (01.01.2016); Moldova.org, "Shevchuk: People from Transnistria do not want reintegration with Moldova" (14.05.2013), <http://www.moldova.org/shevchuk-people-from-transnistria-do-not-want-reintegration-with-moldova-236829-eng/> (02.01.2016); Hazer TV, "Trans-Dinyester'den Rusya'ya katılma talebi" (18.03.2014), <http://www.hazer.tv/ulkeler/transdinyester.html> (01.01.2016); Ajans Haber, "Transdinyester, İpleri Koparıyor!" (08.04.2014), <http://www.ajanshaber.com/transdinyester-ipleri-kopariyor-haberi/51794> (02.01.2016); Vatan Gazetesi, "Putin'e mesaj yolladı" (17.04.2014), <http://www.gazetevatan.com/putin-e-mesaj-yolladi-628323-dunya/> (02.01.2016); Hürriyet, "Sıra Moldova'da" (17.04.2014), <http://www.hurriyet.com.tr/sira-moldovada-26240002> (02.01.2016); Euronews, "Transdinyester de Rusya yolunda: "Moldova ile medeni bir şekilde ayrılmalıyız"" (07.06.2014), <http://tr.euronews.com/2014/06/07/transdinyester-de-rusya-yolundamoldova-ile-medeni-bir-sekilde-ayrilmaliyiz/> (02.01.2016); Ministry of Foreign Affairs of Pridnestrovian Moldavian Republic, "Yevgeny Shevchuk, "The Pridnestrovian people does not differentiate the Russian and Pridnestrovian armies and regards all of you as its defenders!"" (07.01.2015), <http://mfa-pmr.org/en/BRk> (02.01.2016); Ministry of Foreign Affairs of Pridnestrovian Moldavian Republic, "President of Pridnestrovie Yevgeny Shevchuk: "Hybrid war against Pridnestrovie is part of the war against Russia"" (t.y.), <http://mfa-pmr.org/en/PrR> (02.01.2016).

görevini yerine getiriyorum... Biz asla sizin ülkenizin bir parçası olmayacağız.” demiştir.⁵⁸³ Görüldüğü üzere Moldova tarafı ayrılıkçı Transdinyester bölgesinin bu emelini engellemek için onu Moldova’nın toprak bütünlüğü içerisindeki bir çözüme ikna etmeye çalışırken, Transdinyester bölgesi idarecileri Moldova’dan ayrı bir siyasi varlık olarak, hatta bunu başardıktan sonra da RF’ye bağlanarak, yaşantılarına devam etmek istemektedirler.

Diğer taraftan bir sorunun güvenlikleştirilebilmesi için dinleyici kitlenin mevcudiyete dair tehdit iddiasını kabul etmesi ve acil önlemleri onaylaması da gerekmektedir. Bu çerçevede öncelikle Transdinyester bölgesi değerlendirildiğinde, esasen çok milletli bir yapıya sahip olan bölgede yeni bir ulus inşası süreciyle karşılaşılmaktadır. Ulusal kimlik hususu genetik olarak aşılanmış bir şey olmayıp, seçilmekte ve değişime konu da olabilmektedir. Bölgede yapılan anketler ve seçimler de bu hususa işaret etmekte olup, Transdinyester bölgesindeki halkın büyük bir çoğunluğu ileride bir kimliğe dönüşecek olan bir halk inşa süreci yaşadıklarına inanmaktadırlar.⁵⁸⁴ Bunun başarılı olduğu Transdinyester’de 2006 yılında yapılan referanduma katılanların yüzde 97,1’inin bağımsızlık yönünde oy kullanmasından açıkça anlaşılabilmektedir. Bu nedenle bölge halkı kendisinden tamamen farklı gördüğü Dinyester ırmağının batı yakasındaki halkla birleşme isteğini tamamen yitirmiş olup, kimlikssel olarak kendilerini ait hissettikleri RF’ye bağlanma arzusu içerisinde hareket etmektedirler.

Diğer taraftan SSCB’nin dağılmasını takiben tarihsel olarak Dinyester’in batı yakasında farklı bir gelişim süreci yaşayan ve büyük ölçüde Romence konuşan ve etnik olarak da kendisini Romanya’ya ait hisseden halkın Romanya ile birleşmek için harekete geçtiği de görülmektedir. Bu duruma bir tepki olarak Transdinyester’in Moldova’dan bağımsızlığını ilan etmesi üzerine ise Moldova hükümeti ülkenin bütünlüğüne yönelik varoluşsal bir tehdit olarak algıladığı ayrılıkçılık hareketini bastırmak için bölgeye askeri olarak müdahale etmiş ve her iki taraftan da çok sayıda can kaybının yaşandığı çatışmalar yaşanmıştır. Söz konusu çatışmada Rusya’nın desteğini alan ayrılıkçı bölge esasen o andan itibaren de-facto olarak bağımsız bir hale gelmiştir. Kişinev hükümetinin mevcut şartlarda Transdinyester bölgesinin yeniden Moldova’ya bağlanması için RF üzerinde baskı gücü

⁵⁸³ Moldova Azi, “Voronin, Smirnov met in media’s presence...” (24.12.2008), <http://www.azi.md/ro/print-story/739> (03.01.2016).

⁵⁸⁴ Cojocaru, a.g.e., s. 268.

olmadığından Dinyester'in batı yakasında yaşayan halkın büyük ölçüde yüzünü Batı'ya döndüğü görülmektedir. Transdinyester bölgesinin aksine tarihsel olarak kendisini Batı'nın bir parçası olarak gören söz konusu halk, son yıllarda AB'ye üyelik yolunda önemli adımlar atmış olup, Haziran 2014'de AB ile Moldova arasında imzalanan Ortaklık Antlaşması'nın ilerleyen yıllarda AB içerisinde dahi olsa Moldova'nın batı yakasının Romanya ile birleşmesi hedefini gerçekleştirmeye yönelik olduğu söylenebilir.⁵⁸⁵

Görüldüğü üzere Transdinyester sorununda da taraflar aralarındaki problemi güvenlikleştirerek, müzakereler yoluyla çözümünü imkansız hale getirecek şekilde güvenlikdışlaştırılmasını engellemektedirler. Bu ise çözümsüz bir şekilde sürüp giden sorunun sadece Moldova'nın değil aynı zamanda, Romanya ve RF gibi tarafların da müdahil olması dolayısıyla, tüm bölgenin güvenliğini tehdit etmesine yol açmaktadır.

3.2.5. Rusya Federasyonu-Ukrayna Çatışması

3.2.5.1. Tarihsel Arka Plan

Ukrayna, Slavların en doğu kolunun yerleşerek kadim zamanlarda yeni bir millet oluşturduğu topraklardır. Tarih boyunca bir sınır bölgesi olma özelliğini sürdürmüş olan ülkenin adı da esasen sınır bölgesi, hudut anlamındaki Rusça bir kelime olan "Okraina"ya dayanmaktadır. Bölge önceleri Antlar, Polanlar gibi Slav kavimlerince mesken tutulmuştur. Diğer taraftan bölgenin Turan'la, İran'la ve Bizans'la komşu olması dolayısıyla Ukraynalı dediğimiz etnik grubu oluşturacak kitleler sürekli olarak bir savunma ve çatışma durumunda bulunmak zorunda kalmışlardır.

Bu mücadeleci doğanın bir sonucu olarak ilk Rus-Doğu Slav devleti olan Kiev Knezliği de bu topraklarda 9. yüzyılda kurulmuştur. Söz konusu Knezlik, Rus-Doğu Slav etnisitenin yaşadığı topraklarda kurulan diğer devletlerden, dışarıda bir yönetime bağlı olmamasıyla ayrılmaktadır. Sınırları doğuda Batı Asya bozkırlarından batıda Novgorod

⁵⁸⁵ Moldova Cumhurbaşkanı Nicoale Timofti'nin Moldova'nın AB çerçevesinde Romanya ile geliştirmeyi planladığı ilişkinin kapsamına yönelik verdiği mülakat için bkz. European Dialogue, a.g.e.

kentine kadar uzanan ve yaklaşık olarak üç yüz yıl boyunca varlığını sürdüren Kiev Knezliği Avrupa siyaset sahnesinde önemli ve güçlü bir aktör olarak yer almıştır.⁵⁸⁶

Kiev'in 1240 yılında Cengiz Han'ın oğlu Batu Han tarafından işgal edilmesinden sonra, Dinyeper ırmağının ötesindeki topraklar Moskova Krallığı, Tatar Kağanlığı ve Polonya-Litvanya Krallığı arasında tartışmalı olan sahipsiz bir toprak parçası haline gelişmiştir. Ukrayna halkının bölgedeki politik yaşamı, geleneksel Ortodoks Hristiyanlık inancını savunan ve bağımsızlık mücadelesi veren tarihsel olarak Kazaklar olarak bilinen yerleşimcilerle başlamaktadır. Bu halk arasındaki ilk bölünme, onların coğrafi ayrılıklarına dayanmakta olup, bu çerçevede bir kısmı Dinyeper nehrinin akış yönüne göre sağ yakası olarak bilinen batısına, diğer kısmı ise sol yakası olarak bilinen doğusuna yerleşmişlerdir.⁵⁸⁷ Bu günümüzdeki manada doğu-batı ayrımının da ilk işaretidir.

Takiben Moğol istilasına uğrayan sahada yer alan tüm Doğu Slav kentleri 1243'e kadar Moğolların eline geçmiş ve bölgede bir işgal yönetimi tesis edilmiştir. Altın Ordu Devleti'nin başkenti Saray merkezli bu işgal yönetimi iki asır kadar devam etmiştir. Bugünkü Ukrayna'nın önemli bir bölümü Altın Ordu Devleti tarafından kontrol edilirken, geri kalanı da Polonya ve Litvanya Büyük Dükalığı'nın etkisi altında kalmıştır. Söz konusu bölgenin dış güçler tarafından kontrol edilmesi Ukrayna'da bir ulus bilincinin oluşumuna katkıda bulunmuştur.⁵⁸⁸

15. yüzyılda Ukrayna, Lehistan Krallığı'nın topraklarına katılmış ve bu durum 1654 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönemde gittikçe güçlenmeye başlayan ve Moskova Knezliği etrafında örgütlenen Ruslar ile Lehler arasında Ukrayna üzerindeki mücadele, Rusların kendilerini Tatar boyunduruğundan kurtarmasından sonra sürekli bir hal almıştır. Bu mücadele, Kazak komutan Khmelnistkii'nin Polonya-Litvanya devletine karşı isyan

⁵⁸⁶ Cem Karadeli, "Ortaçağ'dan Günümüze Ukrayna'nın Kısa Tarihi", Hasret Çomak ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, 1. Baskı içinde (1-19), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2014, s. 2.

⁵⁸⁷ Nicolai N. Petro, "Understanding the Other Ukraine: Identity and Allegiance in Russophone Ukraine", Agnieszka Pikulicka-Wilczewska ve Richard Sakwa (Ed.), **Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives**, 1. Baskı içinde (129-141), Bristol: E-International Relations Publishing, 2015, s. 20.

⁵⁸⁸ Karadeli, "Ortaçağ'dan Günümüze Ukrayna'nın Kısa Tarihi", s. 3.

etmesi ve takiben 1654 tarihli Pereyaslav Antlaşması ile Moskova'nın koruması altına girmeyi kabul etmesiyle birlikte Rusların üstünlüğüyle sonuçlanmıştır.⁵⁸⁹

Bu antlaşmayı Polonya ile Moskova Çarlığı arasında 13 yıl süren bir savaş takip etmiş ve savaş sonunda 1667'de Andruşovo Antlaşması ile Ruslar, Batı Ukrayna'yı Lehler'e bırakmak zorunda kalmışlardır. Söz konusu anlaşmaya göre Ruslar, Ukrayna'nın doğusundaki topraklarda egemenlik kurarken, Zaporijya Kazakları'na, Atamanlık, Zaporijya Siçi ve Sloboda Ukrayna bölgelerinde özerklik tanınmıştır. Bu üç bölge arasında en geniş ve siyaseten en önemli toprak parçası olan Atamanlık, Ruslar tarafından Malorossia (Küçük Rusya) olarak adlandırılmaktadır. Burada yaşayanların bir kısmı topraklarına sınır boyu anlamına gelen Ukrayna demeye başlamış ve zamanla coğrafyanın tamamı bu adla anılır olmuştur.⁵⁹⁰ Söz konusu ayrımın ülkedeki doğu-batı ayrımını da tetiklediği söylenebilir.

Ukrayna'daki ayrımı etkileyen bir diğer önemli gelişme ise, Ukrayna'nın kontrolüne ilişkin olarak 18. yüzyılın başında Rus ve İsveç imparatorlukları arasındaki mücadeledir. Kazak Şefi Ivan Mazepa, Saint Petersburg'un Ukrayna üzerindeki hakimiyetini sarsmak için İsveçliler ile ittifak kurmuş, ancak bu teşebbüs İsveç Kralı XII Charles'ın, Çar I. Peter tarafından 1709'da Poltava'da yenilgiye uğratılması nedeniyle başarısız olmuştur. Bunun sonucunda Kazaklar kendi aralarında bölünmüşler ve bir kısmı Rus İmparatorluğu'na bağlı kalırken, diğerleri Mazepa'ya katılmıştır. O dönemde Ukrayna milliyetçiliğini temsil eden Kazaklar arasındaki bu bölünme, belirgin özellikleri Ortodoks kilisesine sadakatleri olan Rus İmparatorluğu'na bağlı olanlar ile kadim özgürlüklerinin Rusya'nın otokratik yönetimince bastırılması nedeniyle hayal kırıklığına uğradıkları için Batıya yönelenler olmak üzere Ukrayna toplumunun da ikiye bölünmesine neden olmuştur ki,⁵⁹¹ bu durum ülkedeki doğu-batı ayrımını daha da belirginleştirmiştir.

Milliyetçi akım Ukrayna'da 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren baş göstermeye başlamıştır. Anılan dönemde Mykhailo Drahomanov tarafından kaleme alınan “Perednie Slovo” (Giriş) adlı eser politik Ukrayna milliyetçiliğinin temellerini atmıştır.

⁵⁸⁹ Michael Rywkin, “Ukraine: Between Russia and the West”, **American Foreign Policy Interests**, 36 (2), 2014, s. 121.

⁵⁹⁰ Karadeli, “Ortaçağ’dan Günümüze Ukrayna’nın Kısa Tarihi”, s. 3-4.

⁵⁹¹ Rywkin, a.g.e., s. 121.

Drahomanov'un eserini tarihsel öneme sahip kılan özellik, söz konusu eserde öncelikle Ukrayna topraklarının tanımlaması ve ardından da siyasi programın temelini oluşturacak şekilde bir Ukrayna tarihi anlatılmasıdır. Drohomanov'un katkısıyla şekillenen kentsoylu Ukrayna milliyetçiliği 19. yüzyılın ortalarında Ukrayna içinde Rus İmparatorluğu'nun politik yönelimleri ve geleneklerinden farklı bir politik gelenek oluşmasını sağlamış ve ülkenin aydınları tarafından da benimsenmiştir. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Rus kimliğiyle bağlantılı bir Ukraynalı kimliğinin varlığından söz edilmeye başlansa da, bu tanımlama orta ve doğu Ukrayna için geçerlidir. Ukrayna'nın batısında ise esasen Rus-Doğu Slav kültüründen son derece kopuk bir Ukrayna milliyetçiliği şekillenmiştir ve bu nedenle "Küçük Rusya" şeklindeki bir Ukrayna tanımı batı Ukrayna için kabul edilebilir olmaktan uzaktır.⁵⁹² Ayrıca 19. yüzyılda yaşanan sanayileşme nedeniyle Rusların yoğun bir şekilde Ukrayna'ya göç etmesi de, dönemin milliyetçi atmosferi içerisinde iki kimlik arasında gerilimlerin ortaya çıkmasına ve özellikle Batı Ukrayna'da Ukrayna milliyetçiliğinin gelişmesine neden olmuştur.⁵⁹³

Ukrayna, Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemi farklı devletlerin kısa süreli hakimiyetleri altında geçirmiştir. 1917 tarihli Ekim Devrimi'ni takiben Ukrayna'da Rus hakimiyetine karşı bir isyan baş göstermiştir. Yeni kurulan Ukrayna Meclisi 7 Kasım 1917'den Rusların Kiev'e girdiği Ocak 1918'e kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Bir diğer kısa ömürlü Ukrayna hükümeti ise 11 Kasım 1918'de Almanya'nın Batılı güçlere teslim olmasını takiben çöken Alman istilası sırasında Kiev'de kurulmuştur. Rusya'da kızıllar ile beyazlar arasında sivil savaş patlak verdiğinde Ukrayna tam dokuz kez el değiştirmiş olup, Polonya'nın Mayıs-Aralık 1920 tarihleri arasında Kiev'deki kısa süreli hakimiyeti bu el değiştirmelerin sonuncusudur.⁵⁹⁴ Ukrayna'daki Polonya hakimiyeti de uzun sürmemiş ve Bolşevik saldırısı sonucunda Kiev, 11 Haziran 1920'de Rus-Ukraynalı kuvvetlerin eline geçmiştir. Ukrayna üzerindeki SSCB-Polonya çekişmesi Mart 1921'de imzalanan Riga Antlaşması ile son bulmuş ve bu antlaşmaya göre Ukrayna'nın batısındaki topraklar, 1939'daki değişikliğe kadar, Polonya'ya verilmiş ve ülkenin orta ve doğu kesimleri de SSCB'nin eline geçmiştir. Ve böylelikle bir kez daha ülkenin doğu-batı olarak ayrımı tescillenmiştir.

⁵⁹² Karadeli, "Ortaçağ'dan Günümüze Ukrayna'nın Kısa Tarihi", s. 4-5.

⁵⁹³ G. Pınar Erkem Gülboy, "Ukrayna'da Çatışmanın Yönetilmesi", Hasret Çomak ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, 1. Baskı içinde (263-289), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2014, s. 269.

⁵⁹⁴ Rywkin, a.g.e., s. 121.

Ukrayna, Aralık 1922 tarihli Birlik Antlaşması ile SSCB'nin dört orijinal kurucusundan biri olmuş ve Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti haline dönüşmüştür. Lenin liderliğinde olumlu karşılanan ülkenin Ukraynalılaştırılması siyaseti, 1929'de Stalin'in SSCB'nin tek lideri haline gelmesiyle birlikte değişmiştir. Bu çerçevede pek çok Ukraynalı aydın, yasadışı Ukraynalı örgütlere katıldıkları gerekçesiyle tutuklanarak, mahkum edilmiştir. Ayrıca Stalin milliyetçiliğin artık şehirlerde değil kırsal kesimde güçlü olduğu gerekçesiyle, çiftçileri topraklarından kopartarak, onları kurulmasını emrettiği kollektif çiftliklere yerleştirmiştir. Böylelikle Stalin hem zengin köylülerin direnişini kırmayı hem de ülkedeki milliyetçi akımları ortadan kaldırarak sanayileşmeye yönelimi artırmayı hedeflemiştir.

Ukrayna için Stalin dönemindeki ikinci dönüm noktası ise İkinci Dünya Savaşı'dır. Savaşın daha ilk günlerinde Nazi Almanyası 1 Eylül 1939'da Polonya'yı işgal etmiş ve bundan 16 gün sonra 17 Eylül 1939'da da Kızıl Ordu Polonya'nın doğusunu ele geçirmiştir. Aslında SSCB'nin gözünde bu topraklar Polonya değil, 1921'de zorla SSCB'ye katılımı engellenmiş olan Batı Ukrayna ile Batı Belarus'tur. Bu işgal hareketi ile Sovyet güçleri hem Beyaz Ruslar ve Ukraynalıları kendi tarihi vatanlarında, kendi soydaşlarıyla birleştirmiş, hem de bu insanları kapitalizmin elinden kurtarmıştır. SSCB'nin attığı bu adım Ukrayna'nın bugünkü etnik yapısını da etkilemiştir.⁵⁹⁵

İkinci Dünya Savaşı'nda Ukrayna iki yıl boyunca Alman işgali altında kalmış ve takiben yine iki yıllık bir süreçte kademeli olarak Sovyet birlikleri tarafından geri alınmıştır. Savaşın sona ermesi ile birlikte, bu sefer Polonya ve Almanya seçeneklerinin olmadığı bir ortamda, Ukrayna daha da sıkı bir şekilde SSCB'ye bağlanmış ve demir perde Avrupa'nın tam ortasına inmiştir.⁵⁹⁶

SSCB'nin kuruluşu aşamasında Lenin, çok uluslu, federal bir yapı olarak kurgulanan devlette uluslara karşı zulmü hoş görmeyen bir ulusçuluğu hedeflemiştir. Ancak bu hedef söylem olarak kalmış ve tamamen farklı bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Nitekim Stalin döneminde, İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlarla iletişim halinde oldukları iddia edilen Kırım Tatarları, İnguşlar ve Volga Almanlarına karşı uygulanan

⁵⁹⁵ Karadeli, "Ortaçağ'dan Günümüze Ukrayna'nın Kısa Tarihi", s. 7-9.

⁵⁹⁶ Rywkin, a.g.e., s. 121.

şiddetle birlikte gelen Sovyetleştirme, Baltık ülkelerinin yanı sıra Moldovya ve Ukrayna'da da Ruslaştırma politikasına dönüştürülmüştür. Esasen Ruslaştırma ve Rus milliyetçiliği 1930'lardan itibaren gündemde olmuşsa da savaş sonrasında daha açık bir şekilde tezahür etmiştir. Rus şovenizmi özellikle Kafkasya ve Ukrayna coğrafyasındaki topluluklar üzerinde kendini göstermiş olup, söz konusu politikalar bugün gelinen süreçte Ukrayna'da doğu-batı ayrımı oluşturan nedenlerden birini teşkil etmektedir. Stalin döneminde gerçekleşen baskı politikalarına özellikle Batı Ukrayna maruz kalmıştır.⁵⁹⁷ Mart 1953'de Stalin'in ölümü üzerine yönetime hakim olan Nikita Kruşçev 1954 yılından itibaren Stalin döneminde uygulanan milliyet politikalarından vazgeçmeye başlamıştır.⁵⁹⁸ Bu çerçevede Ukrayna'ya bakış da değişmiş ve Kruşçev Rus unsurun en yakın ortağı olarak gördüğü Ukraynalıları yanına çekmeyi ve onları "Rus Ana"nın koruması altına almayı hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda Ukraynalılara bir iyi niyet göstergesi olarak 1954 yılında, Pereyaslav Antlaşması'nın 300. yılı anısına, Rus etnik kökenlilerin çoğunluğu oluşturduğu Kırım Yarımadası'nı Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne özerk bir cumhuriyet statüsüyle bağlamıştır.

SSCB'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanma sürecinde kalkınan Ukrayna, ekonomik ve politik önemi nedeniyle 1970 ve 1980'lerde sıkı bir kontrole tabi tutulmuştur. 1980'lerde tüm SSCB'de ekonomik durgunluk önemli bir boyuta ulaşırken, 1985'te Genel Sekreterlik görevine gelen Mihail Gorbaçov ülkedeki sorunları çözmeye adanmış reform (glasnost ve perestroyka) hareketleri başlatmıştır. Ukrayna Komünist Partisi liderinin tepkisel politikaları nedeniyle Kiev bu politikaların gerisinde kalmışsa da, Gorbaçov'un öngördüğü bu uygulamalar ülkenin düzelmesinden daha ziyade parçalanmasına yol açmıştır. Böylece SSCB'de ayrılıkçı istekler hızla artmaya başlamıştır. Gorbaçov, yenilikçi bir lider olduğunu göstermeye çalışmış ancak Sovyetler'de milli ve bölgesel politikalar ve uygulamalar birbiriyle çatışmıştır. Neticede 1986-1991 arası dönem Ukrayna'nın da içerisinde yer aldığı Sovyet halkları açısından 200 yıl sonra gerçek özgürlük ümitlerinin doğmasını sağlamıştır.⁵⁹⁹

⁵⁹⁷ Merve Suna Özel, "Rus Dış Politikasında Ukrayna Krizi ve Türkiye'ye Etkileri", Hümeysra Dinçer ve Ümit Güneş (Ed.), **IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı II**, (73-89), Kütahya: Matsis Matbaa Hiz. San. ve Tic. Ltd. Şti., 2015, s. 75.

⁵⁹⁸ Karadeli, "Ortaçağ'dan Günümüze Ukrayna'nın Kısa Tarihi", s. 10.

⁵⁹⁹ Özel, a.g.e., s. 75.

SSCB'nin 1991 sonunda beklemedik bir şekilde çöküşü başta Polonya olmak üzere Orta Avrupa'daki eski uydu devletlerin hızla Batı'ya (NATO ve AB'ye) yönelmelerine neden olmuştur. Ancak bu ülkelerden en çok Ukrayna'nın kaybı RF'ye sorun yaratmıştır. Öncelikle, SSCB'nin dağılmasını takiben bağımsız bir Ukrayna devletinin ortaya çıkışı tüm Rusları siyasi ve etnik kimliklerini yeniden düşünmeye itmiştir. Ayrıca Ukrayna'nın kaybı, RF'yi gerçekten büyük, kendinden emin, yayılmacı bir devlet yapmaya yetecek, potansiyel olarak zengin bir sanayiye ve tarım ekonomisine sahip ve Ruslara etnik ve dinsel açıdan yakın olan 52 milyon insanın kaybı manasına da gelmektedir. RF sadece Ukrayna üzerindeki kontrolü elinde bulundurarak, Baltık Devletleri ve Polonya olmadan dahi, eski SSCB'nin güney ve güneydoğusundaki Slav olmayan halklara egemen olma ve iddialı Avrasya imparatorluğunun lideri olma çabasını sürdürme imkanına sahiptir. Ancak Ukrayna'nın kaybıyla bu olanağını yitiren RF açısından bu kayıp ülkenin jeopolitik seçeneklerinin sınırlandırılması manasına da gelmektedir. Diğer taraftan 52 milyonluk nüfusuyla Ukrayna olmadan Moskova'nın Avrasya İmparatorluğu'nu yeniden kurma yönündeki girişimleri, ulusal ve dinsel olarak bilinçlenen Slav olmayan halklarla yaşanması muhtemel uzun süreli bir çatışmada RF'nin tek başına mücadelesini zorunlu kılabilir. Üstelik Orta Asya ülkelerindeki doğum patlaması da dikkate alındığında, Ukraynasız, nüfusu artış hızı sürekli olarak azalan RF'nin Avrasya bölgesindeki varlığı kaçınılmaz olarak her geçen yıl daha az Avrupalı, daha fazla Asyalı olacaktır.

Ukrayna'nın kaybı sadece jeopolitik açıdan hayatiyet arz etmemektedir. Ayrıca bağımsızlığını ilan etmesini takiben Ukrayna'nın bağları daha gevşek bir BDT oluşturulması yönündeki ısrarlarının yanı sıra ülkede konuşlandırılmış olan Sovyet askeri birliklerine kumanda etme yönündeki ani ve darbe benzeri yaptırımını, SSCB'nin ardılı olan güçlü bir BDT'nin oluşmasını da önlemiştir. İlaveten Ukrayna'nın kendi siyasi kaderini belirlemesi Moskova'yı şaşkına çevirmiş ve diğer Sovyet cumhuriyetlerine de, başlangıçta ürkek olsalar da, örnek teşkil etmiştir. Ayrıca Ukrayna'nın bağımsızlığı, Rusya'yı Akdeniz ve onun ötesindeki dünya ile ticaretinin kapısı olan Odessa'dan yoksun bırakarak, Karadeniz'deki hakim konumundan da mahrum etmiştir.⁶⁰⁰

Ukrayna'nın bağımsızlık süreci diğer SSCB ardılı ülkelere farklı olarak halkoyuna sunulmuştur. 16 Temmuz 1991'de "Bağımsızlık Bildirisi"nin kabul edilmesi

⁶⁰⁰ Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s. 133-134.

üzerine, 24 Ağustos 1991’de Verhovna Rada (Yüksek Kurul) Ukrayna’nın bağımsızlığını ilan etmiş ve 1 Aralık 1991’de gerçekleştirilen referandum ile bağımsızlık kararı yüzde 90’ın üzerinde bir oyla onaylanırken, yüzde 61,5 oy alan Leonid Kravçuk ise Ukrayna’nın ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. Bağımsızlık kararı çerçevesinde. 8 Aralık 1991’de RF, Ukrayna ve Belarus liderleri yaptıkları bir toplantıda Minsk Antlaşması ile BDT’yi kurmuşlar ve RF kendisini SSCB’nin halefi ilan etmiştir. Ancak bağımsız Kiev yönetiminin, en başından itibaren amacının AB ve ABD ile sıkı bağlar kurmak olduğunu ilan etmesi ve bu hususta girişimlerde bulunmasının yanı sıra BDT’nin etkili bir ekonomik ve politik yapıya dönüştürülmesi hususunda gönülsüzlüğü RF’yi yakın çevresinin geleceğine ilişkin endişeye sevk etmiştir.⁶⁰¹

Bağımsızlığını kazanmasını takiben SSCB’nin ikinci büyük ve zengin cumhuriyeti olan Ukrayna enerji nakil hatlarının geçiş güzergahında bulunması, verimli tarım arazileri, sanayi merkezleri ve 52 milyonluk nüfusuyla Doğu Avrupa’da önemli bir devlet haline gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası süreçte Kırım yarımadası üzerindeki hakimiyetini de devam ettiren Ukrayna, RF ile yapılan paylaşım ile Karadeniz Filosu’nun yaklaşık olarak beşte birini elde etmiş ve Karadeniz’de Türkiye’den sonra en uzun kıyı şeridinde ve en geniş deniz yetki alanına sahip ülke olmuştur. Ancak bağımsızlığı takiben devlet inşa sürecine başlayan Ukrayna’da, bölgesel farklılıklardan kaynaklanan milli kimlik sorunu, ortak tarih bilinci eksikliği, doğu ve güneydeki Rus azınlık ve tarihi Rus etkisi gibi sorunlar gerek iç siyasi dinamiklere gerekse de dış politikaya tesir etmiştir. Devlet inşa süreci bağlamında, vatandaşlık esasına dayalı kapsayıcı bir milli kimlik inşa edilmeye çalışılmasına ve Rus azınlığa sağlanan özgürlüklere rağmen ülkedeki tarihsel doğu-batı farklılığı giderilememiş, güneyde ise Kırım’da çoğunluğu oluşturan Rus nüfus 1990’larda bağımsızlık girişimlerinde bulunmuştur.

Ukrayna’da milli kimlik sorununa neden olan ayrışma büyük ölçüde ülkenin doğu, batı ve güney bölgelerindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede ülkenin batısında yaşayan ve geçmişte ekseriye Avusturya’nın hakimiyeti altında kalan Katolik nüfus kendisini Avrupa’nın bir parçası olarak görmekte, Moskova’ya herhangi bir bağlılık hissetmemekte ve bu nedenle de Moskova ile ilişkilerde daha bağımsızlık yanlısı milliyetçi bir tutum sergilemektedir. Ülkedeki Rus azınlığının da yaşadığı Ukrayna’nın doğusunda ise

⁶⁰¹ Özel, a.g.e., s. 76.

çoğunlukla kendini Avrasyalı gören, yüzyıllarca Rus hakimiyeti altında kalmış ve Rus milli kimliğine yakın Ortodoks Ukraynalı halk yaşamaktadır. Ülkenin güneyinde ise kozmopolit bir nüfus yapısı bulunmakla beraber, başta Rusların çoğunluğu oluşturduğu Kırım yarımadası olmak üzere Rus etkisinin belirgin olduğu bölgeler de mevcuttur. Bu çerçevede genel olarak doğu ve güney bölgeleri Ukrayna'nın RF ile birlikte hareket etmesi gerektiğini düşünmekte ve NATO ve AB gibi Avrupa-Atlantik kurumlarla bütünleşme fikrine sıcak bakmamaktadır.⁶⁰²

1990'lı yıllarda RF ile Ukrayna geçici de olsa aralarında bir anlaşma zemini oluşturmayı başarmışlardır. ABD'nin arabuluculuk ettiği 1994 tarihli Budapeşte Memorandumu kapsamında RF, Ukrayna'nın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü tanımış, Kiev de bunun karşılığında Ukrayna topraklarında konuşlu olan Sovyet nükleer silahlarından hak iddia etmekten vazgeçmiştir.⁶⁰³ 31 Mayıs 1997'de ise RF devlet başkanı Boris Yeltsin ile Ukrayna Cumhurbaşkanı Leonid Kuçma, Kiev'de iki ülke arasında Dostluk, İşbirliği ve Ortaklık Antlaşması imzalamışlardır. Antlaşmaya çerçevesinde her iki ülke de birbirlerinin toprak bütünlüklerine saygı gösterdiklerini ilan etmişler ve aralarındaki sınırların değişmezliğini onaylamışlardır. Ayrıca taraflar karşılıklı münasebetlerinde güç kullanmama ve kullanma tehdidinde bulunmama, ekonomik ve diğer yollarla baskı uygulamama, üçüncü ülkelerle diğer tarafa karşı olan antlaşmalara katılmama prensipleri üzerinde de uzlaşmışlardır.⁶⁰⁴

Bağımsız Ukrayna Cumhuriyeti'nin ilk devlet başkanı olan Leonid Kravçuk (1991-1994) daha çok ABD ile ilişkilere ve Avrupa ve Karadeniz coğrafyasıyla bütünleşmeye önem vermiştir. 1994-2004 yılları arasında Ukrayna'nın iki dönem devlet başkanlığını yapan Leonid Kuçma ise RF ile Batı arasında dengeli bir politika takip etmeye özen göstermiş ve bu çerçevede ABD ve AB ile ilişkilerinde Kremlin'in kaygılarını da dikkate almıştır. İzlediği denge politikası bağlamında Kuçma bir taraftan 1997'de Sivastopol deniz üssünü 2017 yılına kadar RF'ye kiralayan antlaşmaya imza koyarken, diğer taraftan da aynı

⁶⁰² Çomak ve diğerleri, a.g.e., s. 153.

⁶⁰³ Peter Rutland, "An Unnecessary War: The Geopolitical Roots of the Ukraine Crisis", Agnieszka Pikulicka-Wilczewska ve Richard Sakwa (Ed.), **Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives**, 1. Baskı içinde (129-141), Bristol: E-International Relations Publishing, 2015, s. 131.

⁶⁰⁴ Giray Saynur Bozkurt, "Ukrayna Şartlarında Kırım Tatarlarının Kendilerini Siyasi Platformda Tanıtma Mücadeleleri", Alaeddin Yalçınkaya (Ed.), **Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları**, 1. Baskı içinde (137-167), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1998, s. 144.

dönemde ABD'nin teşvikiyle Gürcistan, Azerbaycan ve Moldova'yla birlikte GUAM'ı oluşturmuştur. Ancak 2000'li yıllarda ABD ve AB'nin Karadeniz Bölgesi'ne yönelmesiyle birlikte Ukrayna'daki Batı yanlısı dinamikler güçlenmiş ve 2004'te Başkanlık seçimlerinin tekrar edildiği Turuncu Devrim sürecinde Viktor Yuşçenko iktidara gelmiştir.⁶⁰⁵

Moskova ile Kiev arasındaki kırılgan denge, Kuçma'nın seçtiği varis ve RF'nin favori adayı olan Viktor Yanukoviç'in iktidarı Batı Ukraynalı rakibi Viktor Yuşçenko'ya kaptırdığı 2004 tarihli Turuncu Devrim nedeniyle yara almıştır. Gürcistan (2003), Ukrayna (2004) ve Kırgızistan'daki (2005) renkli devrim dalgaları, otoriter liderlerin adil seçim talep eden protestocular tarafından devrilmesiyle sonuçlanmıştır. 2000 yılında RF devlet başkanlığına seçilen Vladimir Putin bu hareketi, Sovyet sonrası sahaya demokrasi ve Batı-taraftarı yönetimler yaymak için Batı tarafından yönetilen bir kampanya olarak görmüş ve söz konusu ülkelerde Kremlin-taraftarı popüler hareketler yaratıp, muhalefete yönelik baskıları artırarak söz konusu girişimi Moskova'ya ulaşmadan önce önlemek adına somut adımlar atmıştır.

Renkli Devrimler'in AB ve NATO gibi iki önemli Batılı örgütün doğuya doğru genişleme hareketiyle örtüşmesi, Putin'i RF'nin ABD tarafından kasıtlı bir çevrelenme ve kuşatma politikasına maruz bırakıldığı hususunda ikna etmiştir. RF ile ABD'nin ilişkileri, Putin'in sert bir şekilde eleştirdiği, Irak'ın 2003 yılında ABD ve müttefikleri tarafından işgali sonucunda daha da kötüleşmiş ve Putin, Şubat 2008'de Kosova'nın bağımsızlığının Batı tarafından tanınması nedeniyle daha da sinirlenmiştir.

Ağustos 2008'e gelindiği ise Gürcistan Cumhurbaşkanı Mihail Saakaşvili'nin ayrılıkçı Güney Osetya'ya Gürcü kuvvetlerini göndermesi ve süreç içerisinde birkaç Rus barışı koruma görevlisinin bu güçler tarafından öldürülmesiyle bölgedeki gerginlik doruk noktasına ulaşmıştır. RF, Gürcistan'ın bu hareketine Gürcü kuvvetlerinin geri çekilmesine neden olan geniş çaplı bir işgal ve Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlıklarını tanıyarak karşılık vermiş olup, esasen RF'nin bu hareketiyle 2014 yılında Kırım'da yaşanabileceklerin sinyali verdiğini de söylenebilir.⁶⁰⁶

⁶⁰⁵ Çomak ve diğerleri, a.g.e., s. 154.

⁶⁰⁶ Rutland, a.g.e., s. 132.

Gürcistan savaşıyla Batı'nın eski Sovyet bölgesindeki faaliyetlerine güçlü bir şekilde karşılık veren RF'yi bu kez de, 1994'ten beri BİO programı kapsamında NATO ile işbirliği yürüten ve 2009'da ise Doğu Ortaklığı Girişimi çerçevesinde AB ile ekonomik bütünleşme sürecine giren Ukrayna'nın Avrupa-Atlantik kurumlarıyla entegrasyon hedefi tedirgin etmeye başlamıştır. Ukrayna'nın söz konusu kurumlara katılma ihtimalinden rahatsızlık duyan ve Sivastopol deniz üssünün kullanımını kaybetmekten korkan RF, 2006 ve 2009'da Ukrayna'ya doğalgaz sevkiyatını durdurarak, gaz fiyatlarını olağanüstü bir seviyede yükseltmiş ve bu ülkeden yapılan ithalata önemli sınırlamalar getirerek bu duruma tepki göstermiştir. RF, 2010 seçimlerinde ülkenin ağırlıklı olarak doğu ve güney bölgelerinden oy alan Viktor Yanukoviç'in iktidara gelmesini desteklemiş ve seçimleri önde bitiren Yanukoviç sefî Yuşçenko'dan açıkça farklı bir şekilde Rus taraftarı bir dış politika takip etmiştir.⁶⁰⁷

Seçimleri kazanmasını takiben Yanukoviç hızlıca politik gücü merkezde toplamış ve Ukrayna'yı tekrar Moskova'nın eksenine sokmuştur. Nisan 2010'da Medvedev ve Yanukoviç, 1997 tarihli Sivastopol deniz üssünün 20 yıl süreyle RF'ye kiralanmasına ilişkin anlaşmayı 25 yıl daha uzatan ve bunun karşılığında da RF'nin Ukrayna'ya sattığı doğalgazın fiyatını yüzde 30 ucuzlatan bir anlaşmaya imza koymuşlardır. Takiben Yanukoviç iktidarını daha da sağlamlaştırmak için bir takım adımlar atmıştır. Öncelikle Haziran 2010'da Ukrayna Parlamentosu NATO'ya katılım isteğinin iptalini onaylamış, Ekim 2010'da Anayasa Mahkemesi devlet başkanlığı yetkilerine 2004 yılında getirilen sınırlamaları kaldırmış, Kasım 2011'de eski Başbakan Yulia Timoşenko başbakanlığı dönemde görevini kötüye kullandığı ve bu çerçevede Ukrayna enerji şirketi Naftogaz'ın RF ile yaptığı anlaşma nedeniyle ülkeyi 188 milyon dolar zarara uğrattığı gerekçesiyle 7 yıl hapse mahkum edilmiştir.⁶⁰⁸

Bu adımların yanı sıra Yanukoviç'in 2013 yılında AB ile Doğu Ortaklığı çerçevesinde yapılması planlanan antlaşmayı RF'nin de etkisiyle imzalamaktan vazgeçmesi Ukrayna'da AB taraftarı kitlelerin iktidara karşı protestolarını tetiklemiştir.⁶⁰⁹ Başkent Kiev başta olmak üzere ülkenin batısında yoğunlaşan gösteriler şiddetlenerek devam etmiş, RF'nin ekonomik yardımlarına ve doğalgaz fiyatını düşürmesine rağmen

⁶⁰⁷ Çomak ve diğerleri, a.g.e., s. 154-155.

⁶⁰⁸ Rutland, a.g.e., s. 136.

⁶⁰⁹ Çomak ve diğerleri, a.g.e., s. 154-155.

gösteriler sürmüştür. Alınan sert önlemler gösterileri daha da artırmış ve nihayetinde 17 Şubat 2014 tarihinde Yanukoviç ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. 25 Mayıs 2014'te yapılacak olan seçimlere kadar Kiev'de geçici bir yönetim kurulmuş, ancak söz konusu yönetim Batı tarafından tanınmasına karşın RF tarafından kabul görmemiştir. Bunun üzerine Ukrayna'nın Rus yanlısı bölgelerinde, yeni Kiev yönetimi ile Batı karşıtı gösteriler başlamış ve bu gösteriler kısa zamanda ülkenin doğusuna ve güneyine yayılmıştır.⁶¹⁰

Bu çerçevede ilk gösteriler Kırım'da patlak vermiş ve Yanukoviç'in görevinden azli ve Kiev'i terk etmesini takiben silahlı kişiler Kırım'daki havaalanı ile hükümet binalarını ele geçirmişlerdir. Kırım'da bu gelişmeler yaşanırken, Rus Parlamentosu Putin'in Kırım'da yaşayan etnik Rusların ve RF'nin ulusal çıkarlarının korunması için olası bir askeri güç kullanımı talebini 1 Mart 2014'de onaylamıştır. Kırım Parlamentosu ise önce Kırım'ın bağımsızlığını ilan etmiş ve ardından da Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılarak RF'ye bağlanma kararını halk oylamasına sunmayı kararlaştırmıştır. 16 Mart tarihinde gerçekleştirilen referanduma katılım resmi rakamlara göre yüzde 81 düzeyinde gerçekleşmiş ve Kiev taraftarları ile Kırım Tatarlarınca boykot edilen referandum sonuçlarına göre, katılımcıların yüzde 95'i Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılarak RF'ye bağlanmasına onay vermiştir. Ukrayna hükümeti ile Batılı devletlerin referandumu tanımadıklarını ilan etmelerine karşın Moskova referandumun uluslararası hukuka uygun olduğunu belirterek, Kırımlıların tercihinə saygı göstereceğini ifade etmiş ve Devlet Başkanı Putin, Kırım'ın RF ile birleşmesini resmen onaylayan kararnameyi zaman geçirmeksizin imzalamıştır. Takiben Cumhurbaşkanı Putin ile Moskova yanlısı Kırım liderleri arasında Kırım'ı RF'nin bir parçası haline getiren anlaşmalar imzalanmış ve ilerleyen günlerde de RF artık Rus vatandaşı oldukları gerekçesiyle Kırımlılara RF pasaportu dağıtmaya başlamıştır.⁶¹¹

Kırım'ın bu şekilde RF tarafından ilhakı uluslararası kamuoyunda büyük bir tepkiyle karşılanmış ve RF'ye karşı bazı ekonomik ve siyasi yaptırımlar uygulanmaya

⁶¹⁰ Hasret Çomak ve Ufuk Cerrah, "Karadeniz Jeopolitiğinde Ukrayna ve Kırım'ın Güvenliği ve Bu Güvenliğin Avrasya Enerji Güvenliğine Etkileri" (24.09.2014), **BİLGESAM**, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-381-201412291guvenlik_kongresi_bildirileri-43.pdf (14.01.2016).

⁶¹¹ Işık Kuşçu, "Kırım'ın Rusya'ya Katılımının Bölgesel ve Küresel Etkileri", Hasret Çomak ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, 1. Baskı içinde (137-169), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2014, s. 311-314.

konmuştur. Kırım'ın ilhakı Karadeniz jeopolitiğinde radikal bir değişime neden olmuş ve Moskova'nın Karadeniz'deki karasuları ve deniz yetki alanları genişlemiştir. RF hem enerji kaynakları nakil hatlarına hem de Karadeniz'in muhtemel enerji kaynaklarına sahip olabilecek bir konum elde etmiştir. Bu arada Batı karşıtı gösteriler ülkenin doğusunda yer alan Donbas bölgesine de sıçramış ve RF bu bölgede yaşayan Rusları korumak bahanesiyle çeşitli önlemler alarak Kiev yönetimi üzerinde ağır bir baskı oluşturmuştur. 11 Mayıs 2014'te bu kez de Rusların çoğunlukta olduğu Ukrayna'nın doğu vilayetleri olan Donetsk ve Luhansk'ta referandumlar yapılmış ve referandumlar sonucunda Donetsk ve Luhansk Halk Cumhuriyetleri ilan edilmiştir. Ancak söz konusu sözde cumhuriyetlerin bağımsızlığı RF tarafından tanınmamıştır. Ayrılıkçılar, Donetsk ve Luhansk dışında kalan diğer doğu vilayetlerinde de referandum yapılabileceğini ve bu vilayetlerin de katılımıyla Ukrayna'nın doğusunda "Novorossiya" (Yeni Rusya) adı ile yeni bir cumhuriyet ilan edilebileceğini açıklamışlardır. Takip eden süreçte Batı karşıtı gösteriler Novorossiya denilen bu bölgede devam etmiştir.⁶¹²

Ukrayna'da 25 Mayıs 2014 tarihinde gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimlerini işadama Petro Poroşenko kazanmıştır. Katılımın yüksek olduğu belirtilen seçimler, ülkenin doğusunda boykot edilmiş ve RF'nin ilhak ettiği Kırım'da ise yapılamamıştır. Seçimleri kazanmasını takiben yaptığı konuşmada Poroşenko ilk hedefinin savaşı durdurup, ülkeye barış getirmek olduğunu belirtmiş ve ayrıca Ukrayna'nın hiçbir şekilde Kırım referandumunu ve RF tarafından işgalini tanımayacağını da dile getirmiştir.⁶¹³

Ayrıca Poroşenko hem Batı hem de RF ile diplomatik ilişkiler kurarak krizi çözme ve ülkesinin toprak bütünlüğünü sağlama yönünde bir politika benimsemiştir. Öncelikle Poroşenko'nun üstesinden gelmesi gereken iki önemli sorun bulunmakta olup, bunlardan ilki ayrılıkçılarla müzakere ederek ülkesinin doğusundaki ayrılıkçılık problemini çözmek, ikincisi ise RF ile olan enerji anlaşmazlığını halletmektir.

Kiev yönetiminin ayrılıkçılarla olan müzakerelerini eski devlet başkanı Leonid Kuçma yönetmiş ve müzakerelere Minsk yönetimi arabuluculuk etmiştir.⁶¹⁴ Bu çerçevede 16 Ağustos 2014 de Belarus'un başkenti Minsk'te bir araya gelen taraflar Ukrayna krizine

⁶¹² Çomak ve Cerrah, a.g.e.

⁶¹³ Kuşçu, a.g.e., s. 314.

⁶¹⁴ Çomak ve Cerrah, a.g.e.

ve Kırım'ın ilhakına çözüm yolları aramaya çalışmışlardır. Minsk-1 görüşmeleri olarak tarihe geçen bu müzakerelerde Almanya, Kırım'ın ilhakı karşılığında Donbas bölgesinden RF'nin geri çekilerek bölgenin Ukrayna'ya bırakılması şeklinde bir teklifte bulunmuşsa da, görüşmeler sonucunda taraflar hiç bir çözüme ulaşamadıkları gibi, aksine bu görüşmelerden sonra Ukrayna'daki kriz daha da derinleşmiştir.

Kısa bir aradan sonra taraflar 11 Şubat 2015'de yine Minsk'te bir araya gelerek krizin çözümü için yeni yollar bulmaya çalışmışlardır. 16 saate yakın devam eden ve Minsk-2 olarak tarihe geçen bu görüşmeler sonucunda belli bir uzlaşmaya varıldığı görülmektedir. Söz konusu uzlaşma gereğince 15 Şubat'a kadar taraflar arasında ateşkes sağlanacak, 19 Şubat'dan itibaren ise her iki taraf da cephedeki tüm ağır silahlarını geri çekeceklerdir. İlaveten Donbas bölgesine özel statü verilecek ve orada bulunan silahlı örgütler halk polisine çevrilecektir. Ancak, anlaşmada belirtilen silahlı örgütlerin Ukrayna Parlamentosu tarafından yasadışı silahlı gruplar olarak tanımlaması ve Donbas bölgesine verilmesi planlanan özel statünün daha dar bir toprak parçası için geçerli olmasını öngören bir kararın kabul edilmesi gibi gelişmeler süreci sekteye uğratarak, Minsk-2 anlaşmasını da işlevsiz hale dönüştürmüştür. Nitekim sorun üzerinde herhangi bir çözüme ulaşılamaması nedeniyle taraflar arasındaki çatışmalar, özellikle ülkenin doğusunda, halen devam etmektedir.⁶¹⁵

3.2.5.2. Rusya Federasyonu-Ukrayna Çatışması'nın Güvenlikleştirme Teorisi Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Ukrayna toprakları bir sınır bölgesi olduğu için tarihsel süreçte farklı milletlerin geçtiği ve bir kısmının da yerleştiği bir uğrak yeri olmuştur. Günümüzdeki çatışmaların esas nedeni, ülkenin coğrafi olarak bölünmüşlüğünden kaynaklanmaktadır. Ülkenin ortasından geçerek ikiye bölen Dinyeper nehri bu coğrafi ayrılığı tespit etmektedir. Tarihsel süreçte nehrin doğusunda kalan bölüm, büyük ölçüde Rus hakimiyeti altında, nehrin batısında kalan bölüm ise farklı Batılı milletlerin (Polonya-Litvanya Krallığı, İsveç Krallığı, Avusturya-Macaristan Krallığı, Alman İmparatorluğu, vb. gibi) hakimiyetleri altında kalmıştır. Bu nedenden dolayı ülkenin doğusunda yaşayan halk kendini Rusya'ya,

⁶¹⁵ Ehtiram Aşırılı, "Ukrayna Krizi" (05.08.2015), **Akademik Perspektif**, <http://akademikperspektif.com/2015/08/05/ukrayna-krizi/> (26.01.2015).

batısında yaşayan halk ise Batı'ya yakın hissetmekte ve yaşanan çatışmaların temelinde de büyük ölçüde bu ayrım yatmaktadır.

Elbette günümüze kadar bu ayrımı daha da belirginleştiren gelişmeler de yaşanmıştır. Örneğin Ukrayna'nın özellikle doğu bölgesinde yaşanan sanayileşme sonucu 19. yüzyılda Rusların bölgeye yoğun olarak akın etmesi dönemin milliyetçi atmosferi nedeniyle Ukraynalı ve Rus kimlikleri arasında gerilimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁶¹⁶ İlâveten Sovyet yönetimi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Kırım yarımadasındaki etnik Türk nüfusu, Almanlarla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle Sibiry'a ve Orta Asya'ya sürmüş, sürgün neticesinde 100 binin üzerinde Kırım Türkü hayatını kaybetmiştir. Stalin yönetimi Kırım'ı Türk nüfustan tamamen arındırma hedefiyle bölgeye yoğun bir Slav göçü başlatmış, böylece Rusların yarımada 1930'lardan itibaren sağladığı çoğunluğu kesinleştirmeyi amaçlamıştır.⁶¹⁷

Takiben SSCB döneminde Ukrayna'da uygulanan Ruslaştırma politikası nedeniyle Rusça eğitim, basın ve bürokrasi dili olarak zorunlu hale getirilmiş ve bu politika sonucunda Rus olmayanlar siyasi, ekonomik ve sosyal olarak ikinci plana itilmiştir. İlerleyen yıllarda modernleşme kapsamında Ukrayna'da yaşanan hızlı kentleşme ve Rus göçü nedeniyle Rus kimliğine karşı kitlesel hareketler de görülmeye başlanmıştır. Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasına kadar yaşanan tüm bu gelişmeler Ukraynalı ve Rus kimlikleri arasındaki ayrımı artırıcı bir etki göstermiş⁶¹⁸ ve Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasından sonraki devletleşme sürecinde uygulamaya koyduğu Ukraynalılaştırma politikasının fitilini ateşlemiştir.

Bu çerçevede RF-Ukrayna çatışması güvenlikleştirme teorisi kapsamında bir bütün olarak ele alındığında, sorunu ortaya çıkaran temel tehdit kategorisinin “göç” olduğu ve özellikle ülkenin doğu bölgesine yerleştirilen Rus nüfusun zaman içerisinde Ukraynalılarla kimliksel temelli bir çatışma içerisine girdikleri söylenebilir. Yani RF-Ukrayna çatışmasında tarafların tehdit altında hissettikleri temel referans nesnesi “kimlik”tir.

⁶¹⁶ Erkem Gülboy, a.g.e., s. 269.

⁶¹⁷ Atilla Sandıklı ve diğerleri, “Karadeniz'deki Gelişmeler ve Türkiye”, **BİLGESAM**, (62), <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-96-2014090344karadeniz1.pdf> (15.01.2016), s. 37.

⁶¹⁸ Erkem Gülboy, a.g.e., s. 269-270.

Waever'ın "X halkı, Y halkı tarafından istila edilmekte veya o halk yüzünden özelliklerini kaybetmektedir; X topluluğu eskisi gibi varolmayacaktır, çünkü nüfusu diğerleri oluşturacaktır. X kimliği, nüfusun yapısındaki değişim nedeniyle (...) farklılaşmaktadır." şeklinde tanımladığı "göç" tehdidi çerçevesinde,⁶¹⁹ 19. yüzyılda Ukrayna'da yaşanan sanayileşme sonucunda ülkenin doğu bölgelerine yoğun bir Rus göçü yaşanmış, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanlarla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle Kırım'dan sürülen Türklerin yerine ise yine Rus kökenli halk yerleştirilmiştir. Söz konusu göç hareketleri sonucunda gerek Ukrayna'nın doğusunun gerekse de Kırım'ın nüfus yapısı Ruslar tarafından planlı bir şekilde değiştirilerek, eski yerleşimcilerin söz konusu bölgelerde yaşama olanakları ortadan kaldırılmıştır. Bu ise etnik kompozisyondaki değişim nedeniyle gelecekte yaşadıkları bölgelerdeki nüfusun karşı tarafça oluşturulacağından endişe eden tarafların kendilerini korumak için kimliklerini güvenlikleştirmelerine yol açarak taraflar arasındaki çatışmaların fitilini ateşlemiştir ki, bu durumun örnekleri Kırım ile Ukrayna'nın doğusunda yaşanmış ve yaşanmakta olan çatışmalarda görülmektedir.

Kimliklerin değişken olmaları, istikrarlı ve objektif olmamaları dolayısıyla bir kimliği savunmanın zorluğuna işaret eden Waever, diğer taraftan bir kimlik güvenlikleştirildiğinde sanki ilk andan beri var olan ve derin bir şekilde inşa edilmiş olan bir şeyin savunuluyormuş gibi olduğuna işaret etmektedir. Hepimizin çoklu kimliklere sahip olduğunu ancak, güvenlikleştirme durumunda geneli kapsayan bir kimlik inşası gerçekleştiğine vurgu yapan Waever, ulusal kimliklerin hem 200 yıldır siyasi otoritenin kaynağında yer almaları hem de ulus, kültür ve anlam arasındaki, yakın zamanlara dayanan, romantik bağlantılardan kaynaklanmaları nedeniyle toplu öldürmeleri ve diğer ırkçı eylemleri motive eden temel gerekçelerden biri olduğuna işaret etmektedir. Kültürle doğrudan bağlantılı olan ulusal kimliğin bu nedenle diğer kimliklerin aksine, daha kolay güvenlikleştirilebildiğine ve çatışma halinde diğer tüm kimlikleri içine alabilecek duruma geldiğine dikkat çekmektedir.⁶²⁰

2001 yılı nüfus sayımlarına göre Ukrayna 19 farklı etnik grubun yaşadığı çok uluslu bir devlettir. Ancak özellikle iki etnik grup ön plana çıkmakta olup, bunlardan ilki toplam nüfusun yaklaşık yüzde 78'ini teşkil eden Ukraynalılar, ikincisi ise yüzde 17,5'ini

⁶¹⁹ Waever, "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", s. 158.

⁶²⁰ Waever, "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", s. 155-156.

oluşturan Ruslar'dır. Bu grupların dağılımına bakıldığında ise Rus nüfusun günümüzde ayrılıkçı hareketlerin yaşandığı ülkenin doğusu ile RF'ye bağlanan Kırım'da çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir.⁶²¹ Bu iki grup arasındaki çatışmalar ise büyük ölçüde RF'nin Ukrayna'da yaşayan etnik olarak uyanmış Rus azınlığı Ukraynalı kimliğine karşı kışkırtmasından kaynaklanmaktadır ki, bu durum Will Kymlicka tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

(Kırım dışında) Ukrayna'daki çok az etnik Rus kendilerini Rusya'nın "beşinci kolu" gibi düşünmektedir; ancak Moskova'daki bazı Rus milliyetçiler, etnik Ruslar'ın Rusya'ya üstün bir bağlılık gösterdiklerini (ve göstermeleri gerektiğini) varsaymaya devam ediyorlar. Bir soydaş devlet kendi gündemiyle azınlık adına konuşma hakkını talep ettiğinde, yerel ulusal azınlık ile bir arada yaşamının istikrarlı bir yolunu bulmak zorlaşıyor. Doğu Avrupa'daki en zorlu etnik çatışmalar etnik-kültürel bir azınlık, azınlığın yaşadığı bir devlet ve azınlığın soydaş devleti arasındaki bu üçlü ilişki etrafında döner.⁶²²

Bu çerçevede RF, Ukrayna'da yaşayan ve Kymlicka'nın da tespit ettiği üzere kendilerini toplu olarak Rus kimliğinin Ukrayna'daki bir uzantısı olarak görmeyen Rus azınlığa kimlik bilinci kazandırıp onları Rus kimliği çerçevesinde konsolide ederek Ukraynalı kimliğinin karşına dikmiştir. Bu durumun en güzel örneği ise özellikle Stalin döneminde Ukrayna'da uygulanan Ruslaştırma politikasıdır. Bu ise söz konusu kitlenin rakip olarak görüp, tehdit algıladığı Ukraynalı kimliği karşısında kendi kimliğini güvenlikleştirmesine neden olmuştur. Ayrıca 2004 tarihli Turuncu Devrim'den sonra iktidara gelen Cumhurbaşkanı Yuşçenko ve Başbakan Timoşenko ikilisi bir yandan RF ile arasına mesafe koyarak AB'ye yönelirken, bir yandan da kendilerini iktidara taşıyan Batı-Orta Ukraynalı halka, yani etnik milliyetçilere hoş gelecek politikalar izlemeye başlamışlardır. Bu çerçevede kamu kurumlarında ve okullarda Ukraynaca konuşulması zorunlu kılınmış, bir üst kimlik oluşturmak ve tüm ülkede ortak bir şekilde kullanılacak Ukraynaca kullanımını yaygın ve yadırganmaz bir hale getirmek için çabalamışlardır. Yani, Turuncu Devrim sonrasında öncelik Ukraynaca konuşan Ukrayna milletine ait insanlara verilmiş ve iktidar kendisine destek veren etnik yapıyı güçlendirmeye çalışmıştır. Ancak etnik Ukraynalı denilen kitlenin ülkenin sadece batı ve orta bölümlerinde geçerli bir kimlik kategorisi olması, Kırım'ın ve Doğu Ukrayna'nın dahil edilmediği bir sistemin ortaya konulmasına neden olarak, iki farklı kimliğe mensup kitle arasındaki ayrılığı daha

⁶²¹ Cem Karadeli, "Ukrayna'da Milli Aidiyet, Rekabet ve Azınlıklar", Hasret Çomak ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, 1. Baskı içinde (113-137), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2014, s. 114-115.

⁶²² Will Kymlicka, **Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi**, (Çev. Abdullah Yılmaz), 1. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998, s. 20.

da derinleştirmiştir.⁶²³ Bu nedenle gerek RF'nin gerekse de Kiev yönetiminin kendilerine yakın olarak gördükleri kitlelere kimlik duygusu aşılama yönelik politikaları iki taraf arasındaki ayrımı konsolide ederek, her iki tarafın da birbirinden tehdit algılamasına neden olmuş ve söz konusu halkların Ukrayna'nın toprak bütünlüğü içerisinde bir arada yaşama iradesinin ortadan kalkmasına yol açmıştır.

Diğer taraftan, Waever'ın toplumsal güvenliğe yönelik tehditler olarak tanımladığı ve büyük ölçüde “göç”ün tetiklediği “yatay rekabet” ile “dikey rekabet”in de RF-Ukrayna çatışmasını doğrudan etkilediği söylenebilir.

Waever'ın “Orada hala X halkı yaşamaya devam etse de komşu kültür Y'nin öne çıkan kültürel ve dilsel etkileri nedeniyle, X halkının yaşam şekli değişecektir (Örneğin Kanada'nın Amerikanlaşmaktan korkması gibi)” şeklinde tanımladığı “yatay rekabet” çerçevesinde,⁶²⁴ özellikle ülkede yaşanan dilsel ve kültürel ayrımın çatışmayı tetiklediği söylenebilir. Örneğin Ukrayna'daki iki dillilik problemi büyük ölçüde bölgesel bir nitelik arz etmektedir. Doğu ve güney vilayetleri (Kharkov, Sumy, Luhansk, Donetsk, Zaporozhe, Dnepropetrovsk, Nikolayev, Kherson, Odessa) genel olarak Rusça konuşan halktan oluşurken, batılı ve bazı merkezi vilayetler (Lvov, Ivano-Frankovsk, Ternopol, Lutsk, Chernovtsy, kısmen Poltava ve Kiev) ise daha çok Ukraynaca konuşan halktan meydana gelmektedir.⁶²⁵ Bu çerçevede, SSCB döneminde Ukrayna'da uygulamaya konulan Ruslaştırma politikası çerçevesinde Rusça'nın eğitim, basın ve bürokrasi dili olarak zorunlu hale getirilmesinin yanı sıra Turuncu Devrim'i takiben iktidara gelen yönetimin Ukraynaca konuşulmasını zorunlu hale getirmesi ve bir üst kimlik oluşturmak ve tüm ülkede ortak bir şekilde kullanılacak Ukraynaca kullanımını yaygın ve yadırganmaz bir hale getirmek yönündeki dilsel politikaları iki tarafın da birbirinden tehdit algılayarak kendi kimliklerini güvenceleştirmelerine neden olmuştur. Kültürel olarak değerlendirildiğinde ise çok genel bir bakış açısından Ukrayna'nın güneyi ile doğusunun, Ortodoks tabandan aldığı tarihsel destekle kolektivist değerlere odaklandığı ve Sovyet medeniyetinin bu bölgede derin köklere sahip olduğu söylenebilir. Diğer taraftan batılı bölgeler daha çok bireycidir ve Katolik inancının da desteğiyle tarımsal değerleri ön plana

⁶²³ Karadeli, “Ukrayna'da Milli Aidiyet, Rekabet ve Azınlıklar”, s. 124.

⁶²⁴ Waever, “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, s. 158.

⁶²⁵ Artyom Litovchenko ve Olena Muradyan, “Preconditions For Regional Divisions in Ukraine and The Global Implications of The Ukrainian Crisis”, Hasret Çomak ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, 1. Baskı içinde (37-113), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2014, s. 42.

çıkartmaktadır.⁶²⁶ Dolayısıyla Ukrayna'nın doğusunda ve batısında dilsel ve kültürel olarak iki farklı anlayış hüküm sürmekte olup, her iki taraf da diğer tarafın mevcut yaşam şeklini değiştirebileceği endişesinden hareketle kendi kimliğini yani Ukraynalılığını ve Rusluğunu ön plana çıkararak güvenlikleştirmekte ve bu durum iki taraf arasındaki ayrılığı daha da derinleştirmektedir.

Ayrıca Waever'ın "İnsanlar kendilerini X olarak görmeyi bırakacaktır, çünkü ya bir entegrasyon projesi (örneğin Yugoslavya, AB) ya da ayrılıkçı-"bölgeselci" bir proje (Örneğin, Quebec, Katalon, Kürt) vardır. Bu projeler onları daha geniş veya daha dar kimliklere doğru çekmektedir.(...)" şeklinde tanımladığı "dikey rekabet" çerçevesinde ise,⁶²⁷ RF tarafından özellikle Rus nüfusun ağırlıklı olarak yaşadığı ülkenin doğusu ile güneyinde uygulanan kimlik temelli ayrılıkçı proje nedeniyle ülkenin doğusunda Rus kimliğinin baskın hale gelerek, ülkenin bölünmesinden endişe duyan etnik Ukraynalı kitle Ukraynalı kimliğine yönelerek, söz konusu kimliği güvenlikleştirmektedir. Diğer taraftan Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasından sonra ülke içerisinde uygulamaya konulan farklı milletleri Ukraynalı kimliği etrafında birleştirmeyi amaçlayan entegrasyon projesinin yanı sıra AB'ye üyelik çerçevesinde Batı sistemine dahil olma isteğine dayanan entegrasyon projesi de, ülkede yaşayan etnik Rus kitlede asimile olma korkusu yaratarak, kendi kimliklerini korumak için daha üst bir kimlik kategorisi olan Rus kimliğine yönelmelerine neden olmuştur. Görüldüğü üzere her iki taraf da uygulanan entegrasyon ve ayrılıkçılık projeleri nedeniyle tehdit altında hissettikleri kimliklerini güvenlikleştirmişlerdir.

Diğer taraftan bilindiği üzere problemin güvenlikleştirilebilmesi için sadece tehditlerin varlığı yeterli değildir. Ayrıca bu tehditlerin devletleri adına söz söylemeye ve hareket etmeye yetkili otoriteler tarafından varoluşsal tehditler olarak devletlerin politik gündemlerine dahil edilmeleri de gerekmektedir. Bu tür söylemler, sorunu varoluşsal yani devletin bekasına yönelen tehditler olarak devletin politik gündemine taşıdığı için sorunun normal politik süreçlerde müzakere edilmesi imkanını ortadan kaldırarak, onlarla askeri tedbirleri de içeren olağanüstü yollarla mücadele edilmesinin yolunu açmaktadır. Bu çerçevede Ukrayna-RF krizinde gerek Kiev gerekse de Moskova yönetiminin karar

⁶²⁶ Litovchenko ve Muradyan, a.g.e., s. 47.

⁶²⁷ Waever, "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi", s. 158.

vericilerinin anılan tehditleri, varoluşsal tehditler olarak ülkelerinin politik gündemine taşımalarına ilişkin çok sayıda örnek mevcuttur.^{628 629}

Örneğin Ukrayna tarafından, Ukrayna Devlet Başkanı Petro Poroşenko'nun Ocak 2016'da yaptığı açıklamanın aşağıdaki metni bu duruma güzel bir örnektir:

Poroşenko, Ukrayna Şehirler Birliği toplantısında yaptığı konuşmada, ülkenin doğusundaki kriz ile ilgili değerlendirmelerde bulundu. Ayrılıkçıların kontrolündeki bölgenin 2016 yılında tekrar Ukrayna'nın egemenliği altına gireceğini kaydeden Poroşenko, "Devlet Başkanı ve başkomutan olarak söylüyorum. Ukrayna topraklarının her santimetresi için

⁶²⁸ Ukraynalı politik elitlerin sorunun güvenlikleştirilmesine neden olan açıklamaları için bkz. Cumhuriyet, "Ukrayna-Kırım" (21.04.1992), <http://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/sayfa/1992/4/21/8.xhtml> (27.01.2016); Los Angeles Times, "A Dispute to Stay Away From: Ukraine is worried about Russia, but it's not Washington's problem" (03.05.1992), http://articles.latimes.com/1992-05-03/opinion/op-1684_1_security-guarantee (28.01.2016); Radikal, "Yuşçenko'ya 'ayrılık' resti" (29.11.2004), <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=135709> (28.01.2016); Refworld, "Chronology for Crimean Russians in Ukraine" (2004), <http://www.refworld.org/docid/469f38ec2.html> (28.01.2016); QHA, "Kravçuk ve Kuçma, Ukraynalı askerlerin Kırım'dan çıkarılmasından yana" (20.03.2014), <http://qha.com.ua/tr/siyaset/kravcuk-ve-kucma-ukraynali-askerlerin-kirim-dan-cikarilmasindan-yana/131401/> (28.01.2016); BBC, "Putin: Ukrayna'ya müdahale hakkım var" (17.04.2014), http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/04/140417_putin_ukrayna (28.01.2016); Ensonhaber, "Ukrayna Cumhurbaşkanı Poroşenko'nun zafer konuşması" (26.05.2014), <http://www.ensonhaber.com/ukrayna-cumhurbaskani-peter-porosenkonun-zafer-konusmasi-2014-05-26.html> (28.01.2016); Cihan Haber Ajansı, "Poroşenko'dan Temas Grubu Zirvesi Öncesi İki Şart" (05.09.2014) <https://www.cihan.com.tr/tr/porosenkodan-temas-grubu-zirvesi-oncesi-iki-sart-1530756.htm> (28.01.2015); Avim, "Ukrayna-Rusya-AGİT Üçlüsü Uzlaşma Sağlamadı" (01.02.2015), <http://www.avim.org.tr/bulten/tr/99503> (28.01.2016); Charter97, "Leonid Kuchma: Putin delivered us an ultimatum" (26.02.2015), <https://charter97.org/en/news/2015/2/26/141050/> (28.01.2016); Meydan Gazetesi, "Ukrayna Başbakanı: Putin korkuyor, Kırım'ı geri alacağız" (10.06.2015), <http://www.meydangazetesi.com.tr/gundem/ukrayna-basbakani-putin-korkuyor-kirim-i-geri-alacagiz-h7108.html> (29.01.2016).

⁶²⁹ Rus politik elitlerin sorunun güvenlikleştirilmesine neden olan açıklamaları için bkz. Cumhuriyet, "Yeltsin'den Kiev'e Sert Suçlama: Ukrayna Dünyayı Aldatıyor" (17.12.1993), <http://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/sayfa/1993/12/17/8.xhtml> (28.01.2016); The Guardian, "Ukraine's new government is not legitimate – Dmitry Medvedev" (24.02.2014), <http://www.theguardian.com/world/2014/feb/24/ukraine-viktor-yanukovych-arrest-warrant> (28.01.2016); İHA, "Medvedev: 'Ukrayna sivil savaşın eşiğinde'" (15.04.2014), <http://www.ih.com.tr/haber-medvedev-ukrayna-sivil-savasin-esiginde-348614/> (28.01.2016); Euronews, "Putin Ukrayna'ya sert çıktı" (01.07.2014), <http://tr.euronews.com/2014/07/01/putin-ukrayna-ya-sert-cikti/> (29.01.2016); Los Angeles Times, "Putin vows to protect Ukraine separatists from defeat" (17.10.2014), <http://www.latimes.com/world/europe/la-fg-ukraine-russia-separatists-putin-20141117-story.html> (29.01.2016); CBC News, "Dmitry Medvedev, Russian PM, says Crimea is 'our destiny'" (10.12.2014), <http://www.cbc.ca/news/world/dmitry-medvedev-russian-pm-says-crimea-is-our-destiny-1.2866824> (28.01.2016); Haberler.com, "Putin: Ukrayna Ordusu, Rusya'yı Çevrelemek İçin Kullanılan Bir NATO Lejyonu" (26.01.2015), <http://www.haberler.com/putin-ukrayna-ordusu-rusya-yi-cevrelemek-icin-6906010-haber/> (29.01.2016); Newsweek, "Russia's Medvedev: Ukraine Could Face Yugoslavia-Style Break Up" (24.07.2015), <http://europe.newsweek.com/russias-medvedev-ukraine-could-face-yugoslavia-style-break-330776> (28.01.2016); Rtv slo, "Medvedev: The Ukrainian crisis can be resolved only in Ukraine by the Ukrainians" (25.07.2015), <http://www.rtv slo.si/news-in-english/medvedev-the-ukrainian-crisis-can-be-resolved-only-in-ukraine-by-the-ukrainians/370298> (28.01.2016); The Moscow Times, "Putin Vows To Protect Russians in Southeastern Ukraine from Nationalists" (21.12.2015), <http://www.themoscowtimes.com/news/article/putin-vows-to-protect-russians-in-southeastern-ukraine-from-nationalists/553436.html> (29.01.2016).

mücadele edeceğim. Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü sağlamak ve önce Donbas'ı sonra da Kırım'ı yeniden egemenliğimiz altına almak için gereken her şeyi yapacağım" şeklinde konuştu. Ukrayna'nın doğusundaki krizin "çözumsuzlük" şeklinde devam etmemesi için gereken her türlü çalışmayı yapacağını da bildiren Poroşenko: "Ülkenin doğusundaki çatışmanın bu şekilde ne bir yıl, ne beş yıl, ne on yıl, ne de yirmi yıl devam etmesini bekleyemeyiz. Abhazya, Güney Osetya, Dağlık Karabağ ve Transdinyester deneyimleri bize bunu öğretmedi mi? Her geçen yıl çözumsuzlüğün devam etmesi, egemenliğin yeniden sağlanılmasından uzaklaşması manasına gelmektedir." dedi. Ayrıca Poroşenko, Minsk Anlaşması'nın önemine bir kez daha değinerek, Minsk sürecinin ve mantığının Ukrayna'nın yeniden toprak bütünlüğünün sağlanmasına yönelik olduğunu çizdi.⁶³⁰

Diğer taraftan RF Devlet Başkanı Vladimir Putin'in 25 Ocak 2016 tarihinde Rusya Halk Cephesi Forumu'nda yaptığı aşağıdaki açıklama da soruna ilişkin tehditlerin varoluşsal tehditler olarak ülke gündemine sokulmasına bir örnek teşkil etmektedir:

Putin, "SSCB, sınırları keyfi bir şekilde ve temelsiz olarak belirliyordu. Örneğin, Donbas'ı Ukrayna'ya verdiler. Gerekçesi de, Ukrayna'dan sosyal destek elde etmek için ülkedeki işçi sınıfının oranını artırmaktı. Bu bir saçmalık. Bunu anlıyor musunuz? Bu tek bir örnek de değil, buna benzer daha çok sayıda örnek mevcut" dedi. Çarlık zamanında Harkiv, Lugansk, Donetsk, Herson, Mikolayiv ve Odesa'nın da Ukrayna'ya ait olmadığını söyleyen Putin, bahse konu bölgelerin de Ukrayna'ya verilmesine karşı olduğunu sözlerine ekledi.⁶³¹

Ancak güvenikleştirme sürecinin tamamlanabilmesi için sadece tehditlerin varlığı ve varoluşsal tehditler olarak devletlerin politik gündemlerine dahil edilmeleri yeterli değildir. Sürecin tamamlanabilmesi için aynı zamanda dinleyici kitlenin mevcudiyete dair tehdit iddiasını kabul etmesi ve acil önlemleri onaylaması da gerekmektedir.

Bu çerçevede, Ukrayna açısından bakıldığında, Rus destekli Viktor Yanukoviç'in kazandığı 2004 seçimlerinde yaşanan şaibeler dolayısıyla muhalefet ile halkın birlikte hareket etmesi sonucunda ortaya çıkan Turuncu Devrim esasen Ukrayna halkının sorunu, mevcudiyete yönelen bir tehdit olarak algılandığının ve önlenmesi için acil önlemlerin kullanımını dahi onayladığının güzel bir örneğidir. Bu devrim hareketi aslında basit bir şekilde Batı destekli bir halk ayaklanması değildir. Aslında bu hareket, Yanukoviç'in gücünü aldığı Doğu Ukrayna ile Rusya'nın daha fazla yakınlaşmasını önlemek isteyen Batı ve Orta Ukraynalı halkın bir kalkışması olarak da değerlendirilebilir. Nitekim kampanya döneminde Yanukoviç'in en önemli vaatleri arasında RF ile ikili vatandaşlık hakkı ve

⁶³⁰ Milat Gazetesi, "O Ülke Putin'e Meydan Okudu" (24.01.2016), <http://www.milatgazetesi.com/o-ulke-putine-meydan-okudu/77417/> (29.01.2016).

⁶³¹ QHA, "Putin: "Donbas'ın Ukrayna'ya verilmesi bir saçmalık"" (26.01.2016), <http://qha.com.ua/tr/siyaset/putin-quot-donbas-in-ukrayna-ya-verilmesi-bir-sacmalik-quot/142224/> (29.01.2016).

Rusça'nın ikinci resmi dil olarak ilanı da yer almaktadır.⁶³² Bu çerçevede ülkenin özellikle doğu kesiminde artış gösteren kimlik tabanlı Rus milliyetçiliğinin ülkeyi bölünme noktasına getirmesinden endişe duyan etnik Ukraynalı halk söz konusu tehdidi varoluşsal bir tehdit olarak kabul ederek, Turuncu Devrim çerçevesinde sokağa dökülmüş ve canı pahasına bu süreci engellemek için mücadele etmiştir.

Ayrıca Turuncu Devrim nedeniyle iktidara gelemeyen ancak 2010 yılında yapılan seçimlerde Cumhurbaşkanı koltuğuna oturan Yanukoviç, RF'nin adamı suçlamasından kurtulmak için AB ve RF ile ilişkilerde denge kurmaya söz vermesine ve nihai hedefinin AB üyeliği olduğunu belirtmesine karşın, 2010 yılında RF ile imzaladığı anlaşmayla Ruslara Kırım'daki Karadeniz Filosu'nu genişletme hakkı vermesi, önemli bir taviz olarak değerlendirilmiştir. Ancak Ukrayna'nın RF ile gümrük birliğine girmesini kabul etmeyen ve zamanla AB ile yakınlaşmaya yönelik politikalar takip etmeye başlayan Yanukoviç, RF'nin tepkisiyle karşılaşmış ve 2013 yılı Kasım ayı içerisinde RF'nin Ukrayna'ya yönelik olarak uyguladığı ticari kotalar ve engeller sonucunda, aniden AB ile imzalanacak olan siyasal ve ekonomik ortaklık anlaşmasını rafa kaldırdığını ilan etmiştir. Yanukoviç'in söz konusu açıklaması, Turuncu Devrim'de de olduğu gibi, çoğunluğunu Batı Ukraynalı milliyetçi grupların oluşturduğu kitleler tarafından Kiev'in Bağımsızlık Meydanı'nda (Maidan Direnişi) protesto edilmiştir. Bu gösteriler dolayısıyla Yanukoviç Şubat 2014 bir kez daha görevini bırakmak zorunda kalmıştır.⁶³³ Yine bu halk hareketinin nedeni de ülkenin AB yörüngesinden çıkarak RF'nin etkisi altına girmesini istemeyen Batı ve Orta Ukrayna'da yerleşik etnik Ukraynalı halkın gösterdiği tepkidir. Görüldüğü üzere hem 2004 yılındaki Turuncu Devrim hem de 2013 yılındaki Maidan Direnişi ülkenin parçalanmasına neden olma tehlikesine karşı etnik Ukraynalı halkın ülkedeki Rus kimlikle bağlantılı olan ayrılıkçılık hareketini varoluşsal bir tehdit olarak algıladığının ve söz konusu tehditle mücadele için acil önlemlere onay verdiğinin bir kanıtı niteliğindedir.

Ayrıca, Yanukoviç'in iktardan ayrılmasını takiben 25 Mayıs 2014 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerini, Kırım'ın RF tarafından işgalini asla tanımayacağını ve ülkenin doğusundaki ayrılıkçıların taleplerine prim vermeyeceğini ve bu çerçevede ülkenin

⁶³² Karadeli, "Ukrayna'da Milli Aidiyet, Rekabet ve Azınlıklar", s. 123-124.

⁶³³ Karadeli, "Ukrayna'da Milli Aidiyet, Rekabet ve Azınlıklar", s. 126.

federasyona dönüşmesine müsaade etmeyeceğini dile getiren Petro Poroşenko'nun⁶³⁴ kazanması da yine etnik Ukraynalı halkın ülkedeki sorunu varoluşsal bir tehdit olarak gördüğünün ve çözümü için acil önlemleri dahi onayladığının bir göstergesi niteliğindedir.

Diğer taraftan, tarihsel süreç içerisinde ülkenin doğusunda ve Kırım bölgesinde Rusya'nın çabalarıyla yaratılan Rus kimliğine aidiyet bilinci, Turuncu Devrimi takiben iktidara gelen Cumhurbaşkanı Yuşçenko ve Başbakan Timoşenko ikilisi tarafından uygulanan Batı yanlısı ve Ukraynalı kimliğini ön plana çıkaran politikalar nedeniyle daha da konsolide olmuştur. Bu dönemde uygulanan politikalar nedeniyle kendisini dışlanmış hisseden Kırımlı ve Doğu Ukraynalı halk kendisini kapsayıcı bir üst kimlik olan Rus kimliğinin şemsiyesi altında görmeye başlamıştır. Nitekim Batı'daki halkın yüzde 67,9'u, Orta Ukrayna'dakilerin ise yüzde 59,7'si Turuncu Devrim'i haklı bir kitlesel protesto hareketi olarak görürken, Doğu Ukrayna'daki vatandaşların yüzde 58,5'i ile Kırım'ın da dahil olduğu Güney Ukrayna'dakilerin yüzde 66,7'si ise Turuncu Devrimi bir darbe olarak değerlendirmişlerdir. Bu çerçevede Turuncu Devrim'den sonra iktidara gelen yönetimin uyguladığı politikalar nedeniyle kendilerini dışlanmış hisseden kitle, farklı arayışlar içerisine girmeye başlamış olup, bu arayışların sonuçları 2010 yılından itibaren yaşanan olaylarda somutlaşmıştır. 2010 yılında büyük ölçüde ülkenin güneyi ile doğusundan aldığı oylarla Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Yanukoviç, uyguladığı RF taraftarı politikalar nedeniyle Kasım 2013'de patlak veren halk ayaklanması nedeniyle Şubat 2014'de yeniden görevi bırakmak zorunda kalmıştır. Ancak iktidardan uzaklaştırılan Yanukoviç, arkasında anti-demokratik yollarla iktidardan uzaklaştırıldıklarına inanan Doğu Slav milliyetçiliğine dayanan kültürel bir miras da bırakmıştır.⁶³⁵ Bu kitle, memnuniyetsizliğini önce Kırım'da daha sonra da Ukrayna'nın doğusunda yaşanan ayrılıkçı girişimlerle açığa vurmuştur.

Bu çerçevede Yanukoviç'in iktidardan uzaklaştırılması üzerine Kırım'da patlak veren olaylar sonucunda Kırım Parlamentosu öncelikle bölgenin bağımsızlığını ilan etmiş ve takiben de Ukrayna'dan ayrılarak RF'ye bağlanma kararını halk oylamasına sunmayı kararlaştırmıştır. 16 Mart tarihinde gerçekleştirilen ve Kiev taraftarları ile Kırım

⁶³⁴ Ukrayna Cumhurbaşkanı Petro Poroşenko'nun konuya ilişkin değerlendirmeleri için bkz. Ensonhaber, "Ukrayna Cumhurbaşkanı Poroşenko'nun zafer konuşması" ve Cihan Haber Ajansı, a.g.e.

⁶³⁵ Karadeli, "Ukrayna'da Milli Aidiyet, Rekabet ve Azınlıklar", s. 124-126.

Tatarlarınca boykot edilen referanduma katılanların yüzde 95'i Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılarak RF'ye bağlanmasına onay vermiştir.

Takiben 11 Mayıs 2014 tarihinde Ukrayna'nın doğu vilayetleri olan Donetsk ile Luhansk'ta yapılan referandumlar sonucunda bu iki bölge de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. İlaveten ayrılıkçılar Donetsk ve Luhansk dışında kalan diğer doğu vilayetlerinde de referandum yapılabileceğini ve bu vilayetlerin de katılımıyla Ukrayna'nın doğusunda "Novorossiya" (Yeni Rusya) adıyla yeni bir cumhuriyet ilan edilebileceğini açıklamışlardır ki, halen Novorossiya adı verilen bu bölgede hükümet karşıtı gösteriler devam etmektedir.⁶³⁶

Görüldüğü üzere ülkenin güneyi ile doğusunda yer alan ve kendini Rus kimliğine ait hisseden kitle de, Ukraynalı kimliğini varoluşsal bir tehdit olarak görmekte ve onunla mücadele için her türlü olağanüstü önlemin uygulanmasına onay vermektedir ki, bu durum halen ülkenin doğusunda ayrılıkçılar tarafından Kiev hükümetine karşı yürütülen savaştan da anlaşılabilir.

Yukarıda da belirtildiği üzere, güvenlikleştirme için gerekli olan tüm şartların olduğu RF-Ukrayna krizinde, sorunun normal politik süreçlerde müzakereler yoluyla çözümü imkansız bir hale gelmiş, yani sorunun güvenlikdışlaştırılması ihtimali büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Söz konusu problemin çözümü için yürütülmekte olan müzakerelerin olumlu bir şekilde sonuçlanmaması ve ülkenin doğusundaki savaşın halen düşük yoğunlukta da olsa devam etmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir. Sorunun çözümsüz bir şekilde sürüp gitmesi ise sadece anlaşmazlığın tarafları olan RF ve Ukrayna'nın güvenliklerini değil aynı zamanda küresel ölçekte Batı (ABD ve AB) ile RF arasında da bir anlaşmazlığa yol açması nedeniyle belki de tüm dünyanın, bölgesel ölçekte ise Karadeniz'in güvenliğini de tehdit etmektedir.

⁶³⁶ Çomak ve Cerrah, a.g.e.

3.3. Karadeniz Bölgesindeki Asimetrik Tehditlerin Analizi

3.3.1. Asimetrik Tehditler

De-facto devletlerin ve ekonomik olarak geri kalmış bölgelerin var olduğu bir alan olarak karakterize edilen Karadeniz Bölgesi'nin güvenliği, Dağlık Karabağ, Transdinyester, Abhazya, Güney Osetya gibi ayrılıkçı ve bölücü hareketlerin yanı sıra Kırım ve Doğu Ukrayna nedeniyle Rusya-Ukrayna arasında yaşanan anlaşmazlık dolayısıyla daha da karmaşık bir hal almaktadır.

Yukarıda sıralanan ve son derece somut olan bölgesel güvenliğe yönelik tehditlerin yanı sıra Karadeniz Bölgesi'nde, çevresel bozulmadan, terörizme, yasadışı uyuşturucu ve insan kaçakçılığından, nükleer madde kaçakçılığına kadar çok sayıda asimetrik risk ve tehdit de mevcuttur. Geçmiş yirmi yılda uluslararası güvenliğe yönelik temel tehditler, simetrik tehditlerden asimetrik olanlara doğru evrilmekte olup, "Geniş Karadeniz Bölgesi" yukarıda belirtilen asimetrik risk ve tehditleri de bünyesinde barındırmaktadır.

Söz konusu risk ve tehditlerin yeterince dikkate alınmaması halinde, mevcut geleneksel tehditlerle birleşen asimetrik risk ve tehditlerin, sorunların çözümünü daha da karmaşılaştırması muhtemeldir. Örneğin bölge ülkeleri arasındaki sinerji eksikliği, ülkelerin farklılaşan politik gündemleri ve devletler arasındaki artan akışkanlık gibi asimetrik faktörlerin, bölgedeki jeopolitik dengelerin değişmesine neden olan Ağustos 2008 tarihli Rus-Gürcü savaşının patlak vermesinin gerekçeleri arasında yer aldığı değerlendirilmektedir. Bu nedenle yukarıda belirtilen asimetrik tehditlerin, bölgede oluşan mevcut yüksek seviyeli gerilimi tetikleyerek yeni bir savaşa yol açma potansiyeline sahip olduğu da iddia edilmektedir.⁶³⁷

Tüm bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda bölgesel güvenliğe yönelik daha bütüncül bir bakış açısının oluşturulabilmesi için Karadeniz Bölgesi'nin güvenliğini tehdit eden geleneksel simetrik tehditlerin yanı sıra asimetrik risk ve tehditlerin de incelenerek, ortaya konmaları büyük bir hayatiyet arz etmektedir.

⁶³⁷ Fenopetov ve diğerleri, a.g.e., s. 204-205.

3.3.1.1. Enerji Tedarik ve İletimi

Günümüzün en önemli hammaddeleri olan ve enerji güvenliği bakımından sürekli olarak erişilebilir olmaları önem arz eden petrol ve doğalgazı sıradan ticari bir meta olarak görmek mümkün değildir. Tam tersine gelişmiş endüstrilerin, bu seviyelerini sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları temel enerji kaynağı durumundadırlar. Bu nedenle söz konusu kaynaklara yaşamın devamında çok önemli bir role sahip olan zenginliğin ve gücün bir kaynağı olarak da bakmak gerekir. Yani petrol ve doğalgazın varlığı ya da ticareti ülkeler açısından hem ekonomik zenginlik hem de güvenlik anlamına geldiği gibi yokluğu da başlı başına bir ulusal güvenlik sorunu olarak düşünülebilir. Dolayısıyla ulusal güvenlik politikalarında ya doğrudan bu kaynakları elinde bulundurma ya da bu mümkün değilse onlara güvenli erişime sahip olma yaşamsal bir öneme haizdir.⁶³⁸

Enerji güvenliği açısından kuşkusuz en önemli bölge Orta Doğu'dur. Ancak KEİÖ'ye üye olan ülkeleri⁶³⁹ içeren ve “Geniş Karadeniz Bölgesi” coğrafyasıyla da örtüşen ve yaklaşık 20 milyon kilometrekarelik bir coğrafyayı kaplayan bölge, Basra Körfezi'nden sonra dünyanın en büyük ikinci petrol, doğalgaz ve ispatlanmış zengin mineral ve maden kaynaklarına sahiptir. Ayrıca Orta Doğu ile Hazar bölgesi gibi dünyanın en zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip sahalarına komşu olması nedeniyle de Avrupa'nın en önemli taşımacılık ve enerji koridorlarından biridir. Böyle bir potansiyele sahip olan sahanın merkezinde yer alan Karadeniz Bölgesi ise küresel enerji güvenliği açısından giderek daha önemli bir hale gelmektedir.⁶⁴⁰

2000'li yıllarda, Kafkasya ve Hazar bölgeleriyle birlikte Karadeniz Bölgesi'nin de öneminin artmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenlerden ilki, 11 Eylül 2001'de ABD'yi hedef alan terör saldırılarına cevaben ABD'nin Orta Doğu'da başlattığı teröre karşı savaş kampanyasının, dünya petrollerinin yüzde 55'ine, doğalgazının ise yüzde 40'ına sahip olan ve gittikçe daha da istikrarsızlaşan Orta Doğu'ya alternatif olabilecek enerji kaynaklarını barındıran bölgelere yönelik arayışı tetiklemesidir. Bu çerçevede

⁶³⁸ Murat Gül, “Birleşmiş Milletler İklim Konseyi'nin Felaket Senaryosu ve Uluslararası Siyasal İktisat”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, (28), 2014, s. 172-173.

⁶³⁹ KEİÖ üyesi ülkeler şu şekildedir; Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Yunanistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Türkiye, Ukrayna, Sırbistan ve Karadağ.

⁶⁴⁰ Necdet Pamir, “Karadeniz: Enerji Güvenliğine ve Kaynakların Çeşitlendirilmesine Açılan Kapı”, *Avrasya Dosyası*, 13 (1), 2007, s. 250-251.

güvenlik gerekçesinin harekete geçirdiği alternatif enerji tedarik kaynakları arayışı Kafkasya ve Hazar bölgesinin yanı sıra bu bölgelere komşu olan Karadeniz'i de uluslararası yatırımcılar açısından bir cazibe merkezi haline getirmiştir.⁶⁴¹

Karadeniz Bölgesi'nin enerji arz bölgeleri ile temel tüketicilerden biri olan Avrupa arasında bir köprü vazifesi üstlenmesi, bir yandan onun jeopolitik önemini artırırken diğer yandan da bazı güvenlik risklerini de beraberinde getirmektedir. Özellikle Hazar bölgesi ile RF'den elde edilen ve Karadeniz üzerinden Avrupa pazarlarına sevk edilen petrolün günlük yaklaşık olarak üç milyon varili tankerlerle Boğazlar üzerinden sevk edilmektedir. Yılda 150 milyon ton gibi ciddi bir rakama tekabül eden bu miktar İstanbul ve Çanakkale Boğazları'ndan meydana gelen ve dünyada seyrüseferin en zor olduğu su yolları arasında sayılan Boğazlar üzerinden taşınmaktadır.

Türkiye'nin artan petrol ve doğalgaz ithalatının yanı sıra Karadeniz limanlarından (Novorossiysk, Supsa, Odessa, Tuapse ve Batum gibi) sevk edilen Rus ve Hazar petrollerinin miktarlarındaki yükseliş de Boğazlar'daki kaza riskini önemli ölçüde arttırmaktadır. Söz konusu riskler sadece Karadeniz ve Boğazlar'ı tehdit etmekle kalmamakta, ayrıca tanker taşımacılığında kesintiler yaşanması olasılığını da beraberinde getirerek, enerji tedarik güvenliği açısından da tehdit oluşturmaktadır.

“Geniş Karadeniz Bölgesi”nde yer alan ülkelerin bir kısmı zengin enerji kaynaklarına sahipken, diğerleri enerji ithalatçısı, transit ülke veya potansiyel transit ülke statüsündedir. Bu nedenle Karadeniz Bölgesi'nin enerji güvenliğinin daha iyi anlaşılabilmesi için söz konusu ülkelerin her birinin tek tek ele alınmasında fayda görülmektedir.

3.3.1.1.1. Rusya Federasyonu

Hiç kuşkusuz bölge devletleri arasında enerji alanındaki en önemli oyuncu RF'dir. Dünyadaki ispatlanmış doğalgaz rezervlerinin yüzde 17,4'üne ve petrol rezervlerinin ise

⁶⁴¹ Sertif Demir, “Karadeniz'in Güvenliğini Yeniden Düşünmek”, **Karadeniz Araştırmaları**, (35), 2012, s. 23.

yüzde 6,1'ine sahiptir.⁶⁴² ABD ve Suudi Arabistan'ın ardından dünyanın en fazla petrol üreten üçüncü ülkesidir. Böyle bir potansiyel hiç kuşkusuz RF'yi enerji oyununda sadece bölgede değil küresel çapta da önemli bir oyuncu haline getirmektedir. Bölgedeki ülkelerin çoğu Rus petrolüne yüksek oranda bağımlıdır. Rus doğalgazına bağımlılık ise daha da fazladır. Bu nedenle enerji hususunda RF'nin izlediği politika ve stratejiler Karadeniz ülkelerini ekonomik ve siyasal yönden önemli ölçüde etkilemektedir.⁶⁴³ Ayrıca sadece bölge ülkelerinin değil Avrupa ülkelerinin de enerji hususunda RF'ye bağımlılıkları son derece yüksek düzeyde olup, AB tükettiği gazın yüzde 50'sini, petrolün ise yüzde 30'unu RF'den tedarik etmektedir.⁶⁴⁴

Bu avantajını değerlendirmek isteyen Moskova, Avrupa ve “Geniş Karadeniz Bölgesi”ndeki nüfuz ve gücünü artıracak bir vasıta olarak gördüğü enerjiye ve özellikle de doğalgaza gittikçe daha fazla önem atfetmeye başlamıştır. Bu çerçevede Moskova'nın enerji hususunda üç ayaklı bir politika takip ettiği görülmektedir. Moskova öncelikli olarak ihraç edilen gazın üretimi üzerindeki devlet kontrolünü sürdürmeye çalışmaktadır. Bununla güdülen amaç petrol ve gazın eski Sovyet Cumhuriyetleri'nden Avrupa'daki tüketim pazarlarına ulaştırılmasında Moskova'nın tekelinin sağlanması ve korunmasıdır. İkincil olarak Moskova'nın Hazar doğalgaz kaynakları üzerindeki daimi tekelinin devam etmesini güvence altına almak şeklinde bir amacı da bulunmaktadır. Bu doğrultuda Moskova, kendisinden başka dünya pazarlarına çıkış yolu olmayan Orta Asya devletlerinden düşük fiyatlarla sürekli olarak gaz almayı garantileme stratejisinde kısmen de olsa başarılı olmuştur. Bu da Moskova'ya Rus iç pazarının talebini ucuz Orta Asya gazını kullanarak karşılama ve Avrupa'ya da dört-beş katı fiyatla gaz satma imkanını vermiştir. Moskova'nın planı, Rus gazını Avrupa'ya tahsis ederek, Hazar bölgesi kaynaklarının alternatif geçiş yollarını engellemektir. Bu çerçevede tasarladığı Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı'yla Türk pazarını ele geçirerek, bu amacında da büyük ölçüde başarılı olduğu söylenebilir. Böylelikle Türk pazarının ihtiyacını karşılayan RF, Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına gaz ulaştırma imkanını da elde ederek, Hazar havzasındaki gaz üreticilerinin Avrupa pazarlarına bağımsız bir şekilde gaz satmalarını büyük ölçüde engellemiştir. Ayrıca Kuzey Afrika dahil Avrupa'ya kaynak sağlayabilecek olan diğer alternatifler üzerinde de etkili

⁶⁴² BP, “BP Statistical Review of World Energy 2015” (Haziran 2015), <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf> (31.01.2016).

⁶⁴³ Pamir, “Karadeniz: Enerji Güvenliğine ve Kaynakların Çeşitlendirilmesine Açılan Kapı”, s. 251-252.

⁶⁴⁴ Efe, a.g.e., s. 60.

olmak için mücadele etmektedir. Bu durum Moskova'nın Avrupa'daki fiyatları kontrolü altına tutmak için bir gaz karteli oluşturmaya çalıştığını düşünen Batılı liderleri endişelendirmektedir. Üçüncü husus ise Moskova'nın enerji dağıtımında süre gelen tekeli sık sık politik amaçlarla kullanmasıdır.⁶⁴⁵ Örneğin 2006 yılındaki RF-Ukrayna gaz krizinde de görüldüğü üzere, anlaşmazlık dolayısıyla Ukrayna'nın gazını kesince dalgalanma etkisi dolayısıyla Avrupa ülkelerine giden gaz miktarı da azalmıştır. Yine 2006 yılının Nisan ayında Moskova, Litvanya rafinerisinin satışlarını ve Polonya'nın PKN Orlen firmasına yaptığı petrol sevkiyatını engellemek amacıyla Litvanya'ya gerçekleştirdiği petrol sevkiyatını kesmiş ve ayrıca bu ülkeye Kazakistan'ın yaptığı petrol tedarikini de bloke etmiştir.⁶⁴⁶ Diğer taraftan RF, 2006'da Gürcistan ile yaşadığı politik gerilim dolayısıyla gaz fiyatını ikiye katlamakla tehdit etmesine karşın, Ermenistan'a Gürcistan üzerinde sevkettiği gazda uyguladığı düşük fiyat politikasını devam ettirmiştir. Bu durum da RF'nin enerji kozunu siyasi bir silah olarak kullandığı gerçeğini gözler önüne sermektedir.⁶⁴⁷ Bu nedenle gerek bölge devletleri gerekse de RF'den gaz tedarik eden Avrupalı devletler, enerji güvenliğini sağlamak adına, RF'ye alternatif tedarikçiler ve taşıma güzergahları için arayış içerisine girmişlerdir.

3.3.1.1.2. Azerbaycan

Enerji tedarikçisi olarak bölgede önemli bir rol oynayan Azerbaycan, bu özelliği sayesinde Avrasya bölgesinde jeopolitik bir eksen haline dönüşmüştür. Azerbaycan, Karadeniz Bölgesi ülkelerinin yanı sıra RF'ye aşırı bağımlılık hususunda gittikçe daha fazla kaygılanan AB için de alternatif bir arz kaynağıdır.⁶⁴⁸

Sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervleriyle önemli bir enerji tedarikçisi olan Azerbaycan'ın petrol rezervleri 7 milyar varil olup, dünya petrol rezervlerinin binde 4'üne tekabül etmektedir.⁶⁴⁹ Söz konusu petrolün, RF'nin tüm baskılarına rağmen, Gürcistan üzerinden geçen bir boru hattıyla Türkiye'nin Akdeniz'deki Ceyhan limanına taşınmasına

⁶⁴⁵ Cornell ve Nilsson, a.g.e., s. 154-155.

⁶⁴⁶ Vladimir Socor, "The Caspian-Black Sea Region: A Key to Diversifying Europe's Energy Supplies", Ronald Asmus (Ed.), **Next Steps in Forging A Euroatlantic Strategy for The Wider Black Sea**, 1. Baskı içinde (137-157), Washington, D.C.: The German Marshall Fund of the United States, 2006, s. 137.

⁶⁴⁷ Cornell ve Nilsson, a.g.e., s. 156.

⁶⁴⁸ Pamir, "Karadeniz: Enerji Güvenliğine ve Kaynakların Çeşitlendirilmesine Açılan Kapı", s. 252.

⁶⁴⁹ BP, a.g.e.

ilişkin hattın inşasına başlanmasına ilişkin karar uzun müzakereler sonucunda 12 Eylül 2002’de alınmıştır. BTC Ham Petrol Boru Hattı adını alan söz konusu boru hattıyla taşınan ilk parti Azeri petrolü 4 Haziran 2006’da Ceyhan limanından tankerlere yüklenmiştir. Bu adımla Azerbaycan’ın ekonomik ve buna bağlı olarak siyasi bağımsızlığının pekiştirilmesinin alt yapısı da hazırlanmıştır. Ayrıca Gürcistan ve Türkiye’nin stratejik önemleri artmış ve transit geçiş geliri ve benzeri girdilerle ekonomilerine katkı sağlanmıştır.⁶⁵⁰

Azerbaycan’ın bir diğer önemli enerji ve gelir kaynağı ise doğalgazdır. Ülkenin mevcut doğalgaz rezervleri 1,2 trilyon metreküp olup, bu rakam dünya gaz rezervlerinin binde 6’sına tekabül etmektedir.⁶⁵¹ Türkiye, Rus doğalgazına aşırı bağımlılığını azaltmak için daha fazla Azerbaycan gazı talep etmektedir. Avrupa da benzer kaygılarla Azeri gazına taliptir. Bu nedenle Azeri gazının Batılı pazarlara ulaştırılması için başta Nabucco olmak üzere çeşitli projeler gündeme gelmiştir. Azerbaycan’ın Şah Denizi Projesi kapsamında elde ettiği doğalgaz, BTE Doğalgaz Boru Hattı ile Temmuz 2007’den beri Gürcistan üzerinden Türkiye’ye taşınmaktadır. Bu hatla taşınan gazın önemli bir bölümü Türkiye’nin yurtiçi tüketimi için kullanılırken bir kısmı da Türkiye üzerinden Yunanistan’a sevk edilmektedir. Aynı zamanda bu hattın İtalya’ya da uzatılması suretiyle gerek Yunanistan’a verilen miktarın artırılması, gerekse de İtalya’ya yaklaşık 8 milyar metreküp doğalgaz verilmesi de planlanmaktadır.⁶⁵²

Sahip olduğu petrol ve doğalgaz kaynakları bir yandan ülkenin bağımsızlığını güçlendirmesine katkıda bulunurken bir yandan da Dağlık Karabağ’ı da içine problemlerinin çözümü için daha elverişli bir ortam sunmaktadır. Ayrıca Azerbaycan, BTC ve BTE gibi boru hattı projelerinin de hayata geçmesiyle birlikte, karayla kuşatılmış bir ülke olmanın dezavatajlarını da önemli ölçüde telafi etmiştir.⁶⁵³

⁶⁵⁰ Necdet Pamir, “Güney Kafkasya ve Enerji”, Cavid Veliev ve Araz Aslanlı (Ed.), **Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji**, 1. Baskı içinde (345-395), Ankara: Berikan Yayınevi, 2011, s. 361.

⁶⁵¹ BP, a.g.e.

⁶⁵² Pamir, “Güney Kafkasya ve Enerji”, s. 367-369.

⁶⁵³ Nasib Nassibli, “Azerbaijan’s Geopolitics and Oil Pipeline Issue”, **Perceptions**, 4 (4), 2000, s. 120.

3.3.1.1.3. Romanya

Petrol kaynakları bakımından Avrupa'nın kanıtlanmış dördüncü büyük rezervine sahip olan Romanya'nın günlük petrol tüketimi 215.000 varildir.⁶⁵⁴ Söz konusu rezerve rağmen Romanya net petrol ithalatçısıdır ve 2014 yılı itibariyle toplam tüketiminin yüzde 65'ini RF ve Kazakistan gibi tedarikçilerden ithal etmiştir.

Diğer taraftan önemli gaz rezervlerine de sahip olan Romanya, AB içerisindeki en önemli doğalgaz üreticilerinden biridir.⁶⁵⁵ Ülkenin mevcut doğalgaz üretiminin iç tüketimi karşılaması nedeniyle 2008 yılında yüzde 25 dolaylarında olan ithalat oranının günümüzde %3'lere kadar düştüğü görülmekte olup, Ulusal Tahmin Komisyonu'nun 20 Haziran 2016 tarihinde yayınladığı Enerji Dengesi Görünümü adlı rapora göre ülkenin doğalgaz üretiminin 2017-2019 döneminde yüzde 4,5 oranında artması beklenirken, doğalgaz ithalatının 2017 ve 2018 yıllarında toplam birincil enerji ithalatının yüzde 2,4'ü, 2019 yılında ise yüzde 2,3'ü civarlarında olması öngörülmektedir.⁶⁵⁶

Enerji güvenliği bağlamında çeşitli doğalgaz tedarik projeleri de geliştirilmiş olup, bu çerçevede Bulgaristan ile ikinci bir bağlantı daha inşa edilmesine yönelik proje halen devam etmektedir. Ayrıca hükümet Azerbaycan-Gürcistan-Romanya Bağlantı Hattı (AGRI) projesi ile sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) projeleri de geliştirmektedir. Bağlantı hattı projesiyle, Azeri gazının Gürcistan ve Karadeniz üzerinden Romanya sahiline taşınması planlanmaktadır. Ayrıca Romanya mevcut gaz saklama kapasitesini de yüzde 5,1 oranında artırmayı planlamaktadır.⁶⁵⁷

⁶⁵⁴ US Energy Information Administration, "Romania Country Overview" (Ağustos 2014), <http://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=ROU> (01.02.2016).

⁶⁵⁵ European Commission, "European Economy, Member States Energy Dependence: An Indicator-Based Assessment" (Nisan 2013), **Occasional Papers**, (145), http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2013/pdf/ocp145_en.pdf (01.02.2016).

⁶⁵⁶ ICIS, "Romania likely to end natural gas imports by 2016-ANRE" (21.09.2015), <http://www.icis.com/resources/news/2015/09/21/9925337/romania-likely-to-end-natural-gas-imports-by-2016-anre/> (07.01.2016) ve Nine O'clock.ro, "Natural gas imports will remain at their 2016 level in the next 3 years" (22.06.2016), <http://www.nineoclock.ro/natural-gas-imports-will-remain-at-their-2016-level-in-the-next-3-years/> (07.01.2016).

⁶⁵⁷ European Commission, a.g.e.

3.3.1.1.4. Bulgaristan

Bulgaristan petrol ihtiyacının önemli bir bölümünü ithalatla karşılamaktadır ve bu ithalatın yaklaşık yüzde 90'ını RF ve Ukrayna'dan gerçekleştirilmektedir. Petrol gibi doğalgaz ithalatına da bağımlı olan Bulgaristan gaz ithalatının tamamını ise RF'den yapmaktadır. Bu nedenden dolayı Bulgaristan'ın gerek petrol de gerekse de doğalgaz ithalatında kaynak çeşitliliği son derece sınırlıdır ve bu durum ülkenin enerji güvenliğini olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

Diğer taraftan ülkenin gaz tedarik güvenliği Bulgaristan'dan geçmesi planlanan iki büyük doğalgaz boru hattının tamamlanması ile artırılabilir. Bu hatlardan biri Türkiye'den başlayıp, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan üzerinden geçerek Avusturya'da son bulacak olan Nabucco projesidir. Yıllık olarak 20-30 milyar metreküp gaz pompalaması planlanmakta olan AB destekli bu proje RF ile İtalyan gaz şirketi ENI tarafından desteklenen Güney Akım Boru Hattı ile doğrudan rekabet halindedir. İkinci hat ise yukarıda da belirtildiği üzere Nabucco ile rekabet halinde olan 900 km uzunluğundaki Güney Akım Projesi'dir. Karadeniz'i kat ederek gelen hattın kara bölümü, Bulgaristan'ın Karadeniz sahilindeki Varna şehrinde yer alan Beregovaya kompresör istasyonundan başlayacak ve takiben güneybatı yönünde Yunanistan ve İtalya'nın güneyine, kuzeybatı rotasında ise Macaristan, Avusturya, Slovenya ve İtalya'nın kuzeyine gaz taşıyacaktır. Hattın yıllık 60 milyar metre küp gaz taşınması planlanmaktadır.⁶⁵⁸

Ancak Güney Akım Projesi'nin yerine inşa edilmesi planlanan ve ilk kez Aralık 2014'de RF devlet başkanı Vladimir Putin tarafından kamuoyuna duyurulan Türk Akımı Projesi kapsamında Karadeniz üzerinden taşınan Rus gazının Bulgaristan yerine Türk topraklarından karaya çıkması ve Yunanistan üzerinden Avrupa'ya taşınması hedeflenmektedir. Görüldüğü üzere Türk Akımı projesi çerçevesinde boru hattı güzergahının değişmesi nedeniyle Bulgaristan devre dışı bırakılmıştır.⁶⁵⁹ Güney Akım projesinin iptalinin yanı sıra Nabucco Projesi ile rekabet halinde olan Türk Akımı projesinin hayata geçirilmesine ilişkin Hükümetlerarası Anlaşma'nın imzalanması da

⁶⁵⁸ European Commission, a.g.e.

⁶⁵⁹ NTV, "Türk Akımı Projesi Nedir?".

Nabucco Projesi'nin gerçekleşmesi ihtimalini büyük ölçüde ortadan kaldırdığından, Bulgaristan'ın enerji güvenliğini olumsuz yönde etkileyecektir.

3.3.1.1.5. Moldova

Moldova'nın önemli bir rafineri kapasitesi bulunmadığı gibi, kullandığı petrolün büyük bir bölümünü de ithal etmektedir. 2012 yılı itibariyle Moldova'nın birincil enerji ithalatının yüzde 36'sını petrol ürünleri oluşturmaktadır.⁶⁶⁰

Doğalgaz üretimi de bulunmayan Moldova büyük ölçüde RF'den boru hatlarıyla yaptığı ithalata bağımlıdır. Moldova'nın ithal ettiği gazın yüzde 61'i RF'den, kalanın yüzde 24,2'si Kazakistan'dan, yüzde 8,5'i Romanya'dan, yüzde 2,7'si Belarus'tan ve yüzde 1,6'sı da Ukrayna'dan gelmektedir. RF'ye olan bu yüksek oranlı bağımlılık hem ekonomik kırılganlığa sebebiyet vererek hem de satın alınan doğalgazın fiyatındaki artışlara karşı konulmasını engelleyerek ülkenin enerji güvenliğine zarar vermektedir.⁶⁶¹

Moldova ciddi bir enerji üreticisi veya tüketicisi değildir, ancak coğrafi konumu onu önemli bir doğalgaz taşıma rotası haline getirmiştir. Bu çerçevede RF'den Shebelinka-Dnepropetrovsk-Izmail boru hattıyla taşınan gaz Moldova üzerinden geçerek aralarında Bulgaristan, Yunanistan, Türkiye ve Romanya'nın da yer aldığı Güney Avrupa ülkelerine nakledilmektedir. Ayrıca AB, Moldova'nın tedarik kaynaklarını da çeşitlendirecek olan Iasi-Ungheni boru hattını destekleyerek, Moldova ve Romanya arasındaki doğalgaz iletim şebekesi bağlantı projesine yatırım desteği sağlamıştır.⁶⁶² Ağustos 2013'te inşasına başlanan söz konusu boru hattından 1 Eylül 2014 itibariyle doğalgaz akışı başlamış olup, söz konusu hat Moldova'nın doğalgaz ithalatında RF'ye olan bağımlılığını da azaltacaktır.⁶⁶³ Ülkenin coğrafi konumu dolayısıyla doğal bir transit ülke olması ve AB'nin ülkenin enerji altyapısına verdiği destek, Moldova'nın enerji güvenliğine önemli katkılarda bulunmaktadır.⁶⁶⁴

⁶⁶⁰ US Energy Information Administration, "Moldova Country Overview" (Temmuz 2014), <http://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=MDA> (01.02.2016).

⁶⁶¹ Ana Ciofu ve Igor Plamadeala, "Energy Sector in Republic Of Moldova" (19.11.2014), **Ener2i** https://ener2i.eu/page/34/attach/0_Moldova_Country_Report.pdf (01.02.2016).

⁶⁶² US Energy Information Administration, "Moldova Country Overview".

⁶⁶³ Enerji Günlüğü, "Moldova Gazprom Tekelini Kırıyor" (05.09.2014), <http://www.enerjigunlugu.net/icerik/9984/moldova-gazprom-tekelini-kiriyor.html#.WHC9EJXavIU> (07.01.2016).

⁶⁶⁴ US Energy Information Administration, "Moldova Country Overview".

3.3.1.1.6. Yunanistan

Petrol üretimi son derece sınırlı olan Yunanistan ihtiyacının önemli bir bölümünü ithalatla karşılamaktadır. Yunanistan'ın petrol ithalatına aşırı bağımlılığının yanı sıra petrol ihtiyacının yüzde 90'ından fazlasını Avrupa Ekonomik Alanı'nın dışındaki ülkelerden ithal etmesi de ülkenin enerji güvenliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Petrol ithalatının üçte birinin gerçekleştirildiği RF, Suudi Arabistan ve İran gibi ülkelerden, Suudi Arabistan ve İran'ın ithalat içerisindeki payı düşerken, Irak ve Kazakistan gibi ülkelerin payı gittikçe artmaktadır. Son yıllarda tedarikçi ülkelerin çeşitlendirilmesi, ithalat akışının sekteye uğraması riskini azaltarak, ülkenin enerji güvenliğine olumlu yönde katkıda bulunmuştur.

Petrol gibi doğalgaz ithalatına da bağımlı olan Yunanistan'ın gaz ithalatını da Avrupa Ekonomik Alanı'nın dışındaki sınırlı sayıda ülkeden yapması tedarik güvenliği hususunu ön plana çıkartmaktadır. Doğalgaz ithalatında RF'nin baskın payı (2005'de yüzde 80'lerin üzerinde) son yıllarda yarıya inmiş ve iki yeni tedarikçinin payı (2010'da toplam olarak yüzde 30 civarında olan Türkiye ve Arnavutluk'un payları her bir ülke için yüzde 15 civarındadır) ise artmıştır. Yunanistan'a gelen gazın yaklaşık olarak üçte ikisi boru hatlarıyla taşınmaktadır. Ancak bu pay Cezayir ve diğer bazı ülkelere alınan LNG nedeniyle azalmıştır.⁶⁶⁵ Ayrıca Türkiye ile Yunanistan'ın doğalgaz şebekelerinin birbirine bağlanmasını ve böylelikle Hazar ve Orta Doğu'dan sağlanacak olan gazın orta vadede Türkiye ve Yunanistan üzerinden Avrupa'ya taşınmasını hedefleyen Türkiye-Yunanistan Doğalgaz Boru Hattı projesi tedarik kaynaklarının çeşitlendirilmesi açısından son derece önemlidir. Bu konuda iki ülke arasında Temmuz 2000'de varılan prensip anlaşmasından sonra, Aralık 2003'te Ankara'da Doğalgaz Alım-Satım Anlaşması imzalanmıştır. Türkiye'nin bir Avrupa ülkesiyle ilk kez yaptığı bu anlaşmaya göre, 2006'da 250 milyon metreküp/yıl ile başlayacak olan taşıma miktarı Yunanistan'ın ihtiyacına göre ilk etapta 750 milyon metreküp/yıl'a çıkarılacaktır. Ayrıca, İtalya bağlantısı ile söz konusu hat üzerinden taşınacak gaz miktarının yaklaşık 12 milyar metreküp/yıl seviyesine kadar artırılması da planlanmaktadır. Temeli, Temmuz 2005'de atılan ve toplam uzunluğu 300 km olan hattan gaz sevkiyatına Kasım 2007'de başlanmıştır.⁶⁶⁶ Enerji tedarik

⁶⁶⁵ European Commission, a.g.e.

⁶⁶⁶ Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, s. 520.

kaynaklarının çeşitlenmesine yaptığı katkı dolayısıyla söz konusu hattın ülkenin enerji güvenliği açısından son derece önemli olduğu söylenebilir.

3.3.1.1.7. Ukrayna

Ukrayna, 2014 yılında 38,4 milyar metreküp doğalgaz tüketmiş olup, bunun ancak yüzde 47'sini iç üretiminden karşılayabilmiştir. Geri kalan miktar ise RF'den Bratstvo ve Soyuz boru hatlarıyla tedarik edilmiştir. Diğer taraftan Ukrayna 2013 yılında toplam doğalgaz tüketiminin yüzde 50'sinden fazlasını RF'den gerçekleştirdiği doğalgaz ithalatıyla karşılasa da, iki ülke arasındaki ilişkilerin Kırım'ın RF'ye bağlanması sonucunda gerginleşmesi dolayısıyla 2014 ve 2015 yıllarında RF'den yapılan ithalat azalmıştır. Ukrayna'nın Polonya, Slovakya ve Macaristan ile olan doğalgaz boru hattı bağlantıları bu ülkelerden Ukrayna'ya gaz sevkiyatına olanak tanımaktadır.

Ukrayna'nın gerek coğrafi konumu gerekse de RF'ye yakınlığı, onun doğalgaz ve petrol taşımacılığında transit bir ülke olarak ön plana çıkmasına neden olmuştur. 2014 yılından Ukrayna üzerinden Avusturya, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Almanya, Yunanistan, Macaristan, Moldova, Polonya, Romanya, Slovakya ve Türkiye'ye yaklaşık olarak 2,2 trilyon metreküp doğalgaz akmıştır. İki önemli boru hattı sistemi Rus gazını Ukrayna'dan Batı Avrupa'ya taşımakta olup, bunlar Bratstvo (Kardeşlik) ve Soyuz (Birlik) boru hatlarıdır. Bratstvo Doğalgaz Boru Hattı Avrupa'nın en büyük hattıdır. Ukrayna ve Slovakya'dan geçerek ikiye ayrılan hat, kuzey ve güney Avrupa ülkelerine gaz tedarik etmektedir. Soyuz hattı, Rus boru hattı sistemini Orta Asya doğalgaz şebekesine bağlamakta olup, merkez ve kuzey Avrupa ülkelerine ilave gaz tedariki sağlamaktadır. Üçüncü büyük doğalgaz hattı ise Ukrayna'dan geçerek Rus gazını Balkan ülkeleri ile Türkiye'ye taşıyan hattır.

RF ile Ukrayna arasındaki doğalgaz sevkiyatı, gaz fiyatları ve borçlar nedeniyle ortaya çıkan anlaşmazlıklar dolayısıyla, sonuncusu 2014 yılında olmak üzere, defaten kesintiye uğramıştır. Diğer taraftan Ukrayna 2014 yılında yaklaşık olarak günlük 260.000 varil petrol tüketirken, bunun ancak 66.000 varilini kendisi üretebilmiştir. Geri kalan miktar çoğunlukla RF'den ithal edilmiş olup, az miktarda Kazakistan ve Azerbaycan'dan da petrol tedarik edilmiştir. Ödeme meselesi nedeniyle RF, Ocak 2014'de Ukrayna'nın

Odesa rafinerisine yaptığı ham petrol sevkiyatını durdurmuştur. 2014 yılında Druzhba Petrol Boru Hattı'nın⁶⁶⁷ güney bacağı günlük 400.000 varil Rus petrolü taşımıştır. Ayrıca Rus ham petrolü ve petrol ürünleri Ukrayna limanlarından ihraç edilmek kaydıyla tren yoluyla da Ukrayna üzerinden taşınabilmektedir.⁶⁶⁸ Görüldüğü üzere Ukrayna'nın hem petrol hem de doğalgaz açısından RF'ye olan bağımlılığı, onun enerji güvenliğini olumsuz yönde etkilemektedir. RF bu bağımlılığı politik amaçlarla kullanarak, çeşitli bahanelerle Ukrayna'ya yaptığı petrol ve gaz sevkiyatını durdurabilmekte, bu ise Ukrayna'nın enerji güvenliğine büyük bir darbe vurmaktadır.

3.3.1.1.8. Gürcistan

Önemli bir enerji üreticisi olmamasına rağmen Gürcistan, Avrupa ile Orta Asya arasındaki stratejik konumu dolayısıyla mühim bir transit ülkedir. Hazar Denizi bölgesindeki sahalardan Avrupa pazarlarına doğrudan petrol taşıyan en büyük ihraç rotası Gürcistan üzerinden geçmektedir. 2006'da faaliyete geçen ve Hazar Denizi'nden Akdeniz'e uzanmakta olan BTC Ham Petrol Boru Hattı günlük ortalama 1 milyon varil petrol taşımaktadır.

Ayrıca BTC hattına paralel olan BTE Doğalgaz Boru Hattı ise Azerbaycan'ın Hazar bölgesi sahalarından elde edilen gazı Gürcistan ve Türkiye'ye taşımaktadır. 2007 yılında faaliyete geçen hattın taşıma kapasitesi yıllık 8 milyar metreküp'tür. Gürcistan söz konusu iki hattın hem petrol ve doğalgaz tedarik ederek enerji ihtiyacını karşılamakta hem de geçiş ücreti olarak gelir elde etmektedir. Ancak kullandığı petrol ve doğalgazın neredeyse tamamını ithal ettiği için Gürcistan ekonomisi küresel enerji fiyat hareketlerine

⁶⁶⁷ 1962 yılında faaliyete geçen ve güneydoğu Rusya'dan başlayan 8.900 km uzunluğundaki Druzhba hattı, Batı Sibirya, Urallar ve az miktarda da Hazar Denizi petrolünü toplayarak, Avrupa'ya ve Baltık Cumhuriyetleri'ne taşımaktadır. RF'yi takiben Belarus'taki Mozyr'den geçen hat, burada kuzey ve güney Druzhba olarak ikiye ayrılmaktadır. Kuzey Druzhba hattı Mozyr'den geçerek Polonya'daki Adamowo'ya gelmekte ve oradan da yine Polonya'daki Plock rafinerisine ilerlemektedir. Hat burada Plock'dan Gdansk rafinerisine giden Pomeranian boru hattı ile birleşmektedir. Druzhba boru hattı Polonya'dan sırasıyla Schwedt ve Leuna rafinerilerine giden kollara ayrıldığı Almanya'daki Heinersdorf'a devam etmektedir. Druzhba hattı Heinersdorf'da Rostock-Schwedt boru hattı ile birleşmektedir. Güney Druzhba hattı ise Mozyr'dan Ukrayna'daki Brody'ye ve oradan da hem Ukrayna hem de Slovak Cumhuriyeti ile Macaristan sınırlarına yakın olan Uzhgorod'a ilerlemektedir. Söz konusu hat Uzhgorod'da, Slovak Cumhuriyeti ile Çek Cumhuriyeti'ni besleyen Druzhba-1 ve Macaristan'ı besleyen Druzhba-2 olmak üzere iki kola ayrılmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. A Barrel Full, "Druzhba Pipeline" (t.y.), <http://abarrelfull.wikidot.com/druzhba-pipeline> (04.02.2016).

⁶⁶⁸ US Energy Information Administration, "Ukraine Country Overview" (Eylül 2015), <http://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=UKR> (01.02.2016).

son derece duyarlıdır ve bu durum ülkenin enerji güvenliğini olumsuz yönde etkilemektedir.⁶⁶⁹

3.3.1.1.9. Türkiye

Türkiye, RF, Hazar bölgesi ve Orta Doğu'dan Avrupa ve diğer Atlantik pazarlarına petrol ve doğalgaz sevkiyatı için enerji merkezi olma potansiyeline sahip olan önemli bir coğrafi konumdadır. Hazar petrollerinin gittikçe artan üretimi Novorosisk ve Supsa gibi hatlarla Karadeniz limanlarına gelmekte ve oradan da Boğazlar yoluyla tankerlerle Batılı pazarlara taşınmaktadır. Hazar petrolünün yanı sıra Kuzey Irak'tan gelen petrol de boru hatlarıyla Türkiye'yi kat ederek, Akdeniz sahilindeki Ceyhan petrol terminaline ulaşmaktadır.

Türkiye önemli bir doğalgaz taşıma merkezi olmaya da adaydır. Bununla birlikte, artan iç talebi nedeniyle gelen gazın önemli bir bölümü iç pazarda tüketildiği için, şuanki doğalgaz boru hattı bağlantılarının çoğu sadece ülkenin iç talebini karşılamaktadır. 2010'dan bu yana Türkiye, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkeleri arasında toplam enerji talebi en hızlı büyüyen ülkelerden biridir.

1 Ocak 2015 itibariyle Türkiye'nin kanıtlanmış petrol rezervleri 296 milyon varil olarak tahmin edilmekte olup, bu rezervler büyük ölçüde ülkenin güneydoğusundadır. Türkiye'nin petrol üretimi 1991'de günlük 85.000 varille zirve yapmış, ancak daha sonra üretim her yıl azalmış ve 2004'te günlük 43.000 varille dibe vurmuştur. Türkiye'nin petrol üretimi 2004'ten beri artsa da, bu artış ülkenin yıllık tüketiminin çok altında kalmaktadır. 2014'de Türkiye'nin petrol ve türevleri tüketimi ortalama olarak günlük 712.000 varildir. Bu miktarın yüzde 90'ından fazlası ithal edilmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı, Türkiye'nin ham petrol ithalatının gelecek yirmi yılda ikiye katlanacağını öngörmektedir. 2014'de Türkiye'nin petrol ihtiyacının büyük bir bölümü Irak ve İran'dan tedarik edilmiş olup, her birinin oranı ülkenin ham petrol ithalatının dörtte birine tekabül etmektedir. Önceki yıllarda Türkiye'nin en büyük ham petrol tedarik kaynağı olan RF'den gelen

⁶⁶⁹ US Energy Information Administration, "Georgia Country Overview" (Eylül 2013), <http://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=GEO> (01.02.2016).

petrolün miktarı, anılan ülke üretiminin büyük oranda Asya pazarına yönlendirilmesi nedeniyle azalmaktadır.

Petrol zengini eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin yanı sıra Orta Doğu ülkeleri ile Avrupa talep merkezleri arasında stratejik bir şekilde konumlanmış olan Türkiye'nin petrol taşımacılığındaki rolü de son yıllarda artmıştır. Ayrıca Türkiye, 2013 yılında hemen hemen günlük 3 milyon varil petrolün aktığı dünyanın en yoğun geçidi olan Türk Boğazları'na da ev sahipliği yapmaktadır. Önemli miktardaki Rus ve Hazar petrolü tankerlerle Boğazlar'ı geçerek Batılı pazarlara ulaşmaktadır. Türkiye'nin halen ham petrol ithalatı için iki boru hattı bulunmaktadır. Bunlardan biri Azerbaycan'dan gelen BTC Boru Hattı, diğeri ise Kuzey Irak'tan Türkiye'nin Ceyhan limanına ulaşan Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'dır. Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'nın iki kolu vardır ve bunlardan ilki (orjinal hat) Irak-Türkiye sınırından Kerkük'e uzanmaktadır. Ancak söz konusu hattın akan petrolün miktarı, Irak'ta ortaya çıkan ve takiben Suriye'ye de yayılan Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD)'nin 2014 yılının başından itibaren topraklarını genişletmesi ve söz konusu hatta yönelik sabotaj girişimlerinin artması gibi nedenlerle azalmıştır. 2013 yılında Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (KRG) Kuzey Irak'ın Taq Taq sahasından başlayan ve Irak-Türkiye sınırında Ceyhan boru hattına bağlanan Irak boru hattının ikinci bölümünün yapımını da tamamlamıştır. Ancak Irak merkezi hükümeti, kendisinin onayı ve katılımı olmaksızın KRG'nin petrol satışına itiraz ettiği için söz konusu hattaki petrol akışı düşük bir seviyede kalmıştır. Ocak 2015'de iki taraf anlaşmaya varmış olup, KRG kendi üretiminin yanı sıra Kuzey Irak'ta üretilen merkezi hükümetin kontrolündeki petrolün de ihracatına başlamıştır. Anlaşma KRG kontrolündeki sahadan elde edilen günlük 250.000 varil ham petrolün yanı sıra merkezi hükümetin kontrolündeki Kerkük civarındaki sahalardan elde edilen günlük 300.000 varil ham petrolün ihracatına da izin vermektedir.

Türkiye, dünyanın ikinci en büyük doğalgaz pazarı olan kıta Avrupası ile Hazar havzası ve Orta Doğu'nun zengin doğalgaz rezervleri arasında yer alan konumu nedeniyle doğalgaz taşımacılığında da stratejik bir role sahiptir. Yetersiz rezervleri dolayısıyla Türkiye'nin doğalgaz üretimi son derece azdır. Bu nedenle önemli bir doğalgaz ithalatçısıdır. Aynı zamanda elverişli coğrafi konumu nedeniyle doğalgaz için önemli bir transit rotası haline de dönüşmüştür. Ayrıca Türkiye doğalgaz tüketiminin güçlü bir büyüme gösterdiği Avrupa'daki az sayıda devletten biridir. Türkiye'nin artan tüketimi bir

tarafından ülkeye doğalgaz taşıyan çoklu boru hattı projelerinin geliştirilmesine olanak tanırken, diğer taraftan da ihrac edebileceği gaz miktarını azaltmaktadır. Bu nedenle Türkiye bir taraftan yeni doğalgaz anlaşmaları imzalarken, bir taraftan da hem doğalgaz ithalatını hem de ihracatını artıracak olan yeni boru hatları inşa etmektedir. Türkiye özellikle elektrik sektörünün önemli bir büyüme göstermesi nedeniyle doğalgaz ithalatına daha da bağımlı hale gelmektedir. Ülkenin doğalgaz tüketimi geçen on yılda hızlı bir şekilde artarak 2014 yılında yeni zirvesi olan 48,6 milyar metreküpe ulaşmıştır.⁶⁷⁰ Doğalgaz büyük oranda enerji üretimi için kullanılmakta olup, 2015 yılında bu oran toplam tüketimin yüzde 40'ına tekabül etmektedir.⁶⁷¹

2015 yılında bir önceki yıla göre yüzde 1,7'lik bir azalmayla yaklaşık olarak 48 milyar metreküp doğalgaz ithal edilmiş olup, bu oran toplam doğalgaz arzının yüzde 99'una tekabül etmektedir. Türkiye'nin doğalgaz ithalatında RF, İran ve Azerbaycan ilk üç sırada yer almakla birlikte toplam içerisindeki 55'lik payıyla RF en büyük tedarikçi olmayı sürdürmektedir.⁶⁷² Türkiye doğalgazda RF'nin Almanya'dan sonraki ikinci büyük ihrac pazarıdır. Hızlı talep artışı nedeniyle Türkiye'nin yıllık doğalgaz tüketimi ülkenin ithal alt yapısının yıllık kapasite sınırlarına dayanmıştır. Bu nedenle ülkedeki doğalgaz tüketimi ve ihracı tedarik kesintilerine son derece duyarlıdır.

Türkiye'nin doğalgaz ithalatı, terör saldırıları ve/veya ihracat yaptığı ülkelerdeki soğuk hava koşulları nedeniyle sıklıkla azalmakta veya geçici olarak durmaktadır. Bu kesintilerin neden olduğu açık, yedek boru hattı kapasitelerinin mevcut bulunması halinde diğer tedarikçiler tarafından karşılanabilir. Bu hususu göz önünde bulunduran ve tedarik kaynaklarını çeşitlendirmek suretiyle enerji arz güvenliğini artırmak isteyen Türkiye'nin portföyünde, halen faaliyette olan hatların yanı sıra yapımı süren, planlanan ya da teklif aşamasında olan çok sayıda boru hattı projesi⁶⁷³ de bulunmaktadır.⁶⁷⁴

⁶⁷⁰ US Energy Information Administration, "Turkey Country Overview" (06.08.2015), <http://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=TUR> (02.02.2016).

⁶⁷¹ EPDK (Enerji Piyasası Denetleme Kurulu), **Doğal Gaz Piyasası 2015 Yılı Sektör Raporu**, EPDK Yayınları, Ankara, 2016, s. 50.

⁶⁷² EPDK, a.g.e., s. 7

⁶⁷³ Halen faaliyette olan hatlar: Trans-Balkan Doğalgaz Boru Hattı (tedarikçi ülke Rusya, 1987 yılında faaliyete başladı), Tebriz-Doğubeyazıt Doğalgaz Boru Hattı (tedarikçi ülke İran, 2001 yılında faaliyete başladı), Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı (tedarikçi ülke Rusya, 2003 yılında faaliyete başladı), BTE Doğalgaz Boru Hattı (tedarikçi ülke Azerbaycan, 2007 yılında faaliyete başladı), Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğalgaz Boru Hattı (tedarikçi ülkeler Azerbaycan, Rusya ve İran, 2007 yılında faaliyete başladı) ve Arap Gaz Doğalgaz Boru Hattı (tedarikçi ülke Mısır, 2003 yılında faaliyete başladı). Yapımı devam

3.3.1.2. Terörizm

Günümüzde Karadeniz Bölgesi ülkelerinin tamamını endişelendiren en önemli tehditlerden biri hiç şüphesiz terörizm'dir. Özellikle Mart 2003'te Irak'ın işgalini takiben anılan ülkede kök salmaya başlayan ve Arap Baharı kapsamındaki ayaklanmaların Suriye'ye sıçramasıyla birlikte, Irak'tan sonra Suriye'de de alan kazanan IŞİD terör örgütü, tüm dünyada olduğu gibi bölge devletleri arasında da radikal İslami terörün endişe verici bir tehdit kategorisi olarak ön plana çıkmasına neden olmuştur. Karadeniz Bölgesi radikal İslami terörün faaliyet gösterdiği temel bölge olmamasına karşın, özellikle Irak ve Suriye'de faaliyet gösteren örgütün bölgeyi insan ve malzeme kaynaklarının tedariği için transit ve lojistik bir merkez olarak kullandığı bilinmektedir. AB de terörizm tehdidine büyük bir önem atfetse de, bu hususta AB için Akdeniz'in Karadeniz'den daha önemli olduğu söylenebilir. Esasen Geniş Karadeniz-Hazar-Orta Asya bölgesi radikal terörden daha çok, uyuşturucu kaçakçılığına yönelik organize terör tehdidinin yaygın olduğu bir alandır. Ve bölgedeki uyuşturucu ticaretinde organize suç örgütlerinin devlet yetkilileriyle de işbirliği yaptığına ilişkin çok sayıda örnek mevcuttur.⁶⁷⁵

Bölge, her ne kadar radikal terör örgütlerinin doğrudan hedef olarak seçtiği bir alan olmasa da, özellikle radikal İslami terörle bağlantılı bir başka bölgesel tehdit, Suriye çatışması bağlamında idealist ve radikalleştirilmiş gençlerin IŞİD terör örgütünün

eden hatlar; BTE Doğalgaz Boru Hattı (genişletme) (tedarikçi ülke Azerbaycan, 2019'da faaliyete geçmesi planlanıyor), Trans-Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (tedarikçi ülke Azerbaycan, 2019'de faaliyete geçmesi planlanıyor) ve Trans-Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı (tedarikçi ülke Azerbaycan, 2020'de faaliyete geçmesi planlanıyor). Yapımı planlanan hatlar; Türk Akımı Hat 1 (tedarikçi ülke Rusya, 2016 yılı sonunda faaliyete geçmesi planlanıyor), Türk Akımı Hat 2-4 (tedarikçi ülke Rusya, 2019'a kadar faaliyete geçmesi planlanıyor). Yapımı teklif edilen hatlar; Irak-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı (tedarikçi Kuzey Irak; Türkiye, Kürt Bölgesel Yönetimi ve Irak hükümeti ile müzakerelere devam ediyor), Türkiye-Bulgaristan Doğalgaz Boru Hattı (tedarikçi ülke Azerbaycan; Bulgaristan'ın Azerbaycan ile imzalanan gaz tedarik sözleşmesinin uygulanmasını onaylaması bekleniyor), Doğu-ringi Doğalgaz Boru Hattı (Kuzeydoğu Avrupa, Güneydoğu Avrupa ve Türkiye arasında ikiyönlü olarak çalışacak; Doğu Slovakya'dan başlayacak olan hat Macaristan ve Romanya'dan geçerek, Romanya ya da Bulgaristan'da Trans-Balkan hatına bağlanması planlanmaktadır). Diğer taraftan teklif edilen hatlardan biri olan ve Rusya'nın tedarik edeceği gazı, Türkiye ve güneydoğu Avrupa'ya taşıması planlanan Güney Akım Hattı 2014 yılının sonunda iptal edilmiş ve yerine Türk Akım projesine bırakmıştır. US Energy Information Administration, "Turkey Country Overview". Türkiye'nin 24 Kasım 2015 tarihinde bir Rus jetini güney sınırını ihlal ettiği gerekçesiyle düşürmesi nedeniyle askıya alınan projenin hayata geçirilmesine ilişkin imzalar ise 10 Ekim 2016 tarihinde atılmıştır.

⁶⁷⁴ US Energy Information Administration, "Turkey Country Overview".

⁶⁷⁵ Michael Emerson, "European, Russian and Transatlantic Approaches", Daniel Hamilton ve Gerhard Mangott (Ed.), **The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives**, 1. Baskı içinde (253-277), Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations, 2008, s. 256.

cezibesine kapılarak örgüte katılım için Karadeniz Bölgesi üzerinden gerçekleştirdikleri seyahattir. Bu bağlamda Suriye'deki çatışma binlerce yabancı savaşçıyı bölgeye çekmiştir. Bu noktada Türkiye hem coğrafi konumu hem de ucuz seyahat opsiyonları gibi avantajları nedeniyle yabancı savaşçıların Suriye'ye giriş-çıkış için en sık kullandıkları ülke olmuştur. Özellikle yasal seyahat opsiyonlarına göre yasal olmayan opsiyonların risklerinin ve maliyetlerinin daha düşük olduğu düşünüldüğünde, yabancı savaşçıların yasadışı göç yollarını ve/veya suç şebekelerini kullanmaları muhtemeldir.⁶⁷⁶ Bu ise bölgenin terörist faaliyetler için bir transit merkezi haline gelmesine neden olarak, bölgesel güvenliği tehdit etmektedir.

Diğer taraftan terörist faaliyetlerin bölgesel güvenliğe tehdit oluşturduğu alanlardan bir diğeri ise bölgesel enerji altyapısına yönelik saldırılardır. Bu kapsamda “Geniş Karadeniz Bölgesi” kapsamında değerlendirilebilecek olan Güney Kafkasya'nın kendi içerisinde enerji güvenliğine yönelik bir takım kırılganlıklar barındırdığı söylenebilir. Örneğin bölge üzerinden geçerek Türkiye ve Avrupa'ya petrol ve doğalgaz taşıyan BTC ve BTE boru hatları Azerbaycan toprağı olmasına rağmen Ermenistan'ın kontrolünde olan ihtilaflı Dağlık Karabağ bölgesinin yakınından geçmektedir. Söz konusu boru hatları Gürcistan'da ise genellikle etnik Ermenilerin ikamet ettiği Cevahiti bölgesinden geçmekte olup, bu bölgede yerleşik olan pek çok kişi anılan hatların geçim kaynaklarına zarar verdiğini iddia etmektedir. Türkiye'de ise boru hatları bölgenin en tehlikeli terör örgütü olan PKK'nın faaliyet gösterdiği ülkenin doğusundan geçmektedir. Bu nedenden dolayı söz konusu boru hatları her üç ülkede de terör saldırılarına son derece açık bir vaziyettedir.⁶⁷⁷ Bu kapsamda 5 Ağustos 2008'de BTC boru hattında gerçekleşen patlamayı PKK üstlendiği gibi,⁶⁷⁸ Kars Valisi tarafından yapılan açıklamada 24 Ağustos 2015'de BTE doğalgaz boru hattında meydana gelen patlamanın da PKK tarafından yapıldığı belirtilmiştir.⁶⁷⁹ Aynı zamanda Gürcistan'ın Karadeniz'deki petrol limanları ayrılıkçı Abhazya bölgesinden hiç de uzak değildir. Ayrıca Gürcistan'ın RF ile olan elektrik hattı

⁶⁷⁶ Frontex, “Annual Risk Analysis 2015” (Nisan 2015), http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annual_Risk_Analysis_2015.pdf (10.10.2016), s. 49.

⁶⁷⁷ Temuri Yakobashvili, “The Role of the Black Sea Region in European Energy Security”, Svante E. Cornell and Niklas Nilsson (Ed.), **Europe's Energy Security: Gazprom's Dominance and Caspian Supply Alternatives**, Washington: Central Asia-Caucasus Institute, 2008, s. 97-98.

⁶⁷⁸ Milliyet, “Siber Savaşın Miladı” (10.12.2014), <http://www.milliyet.com.tr/siber-savasin-miladi/dunya/detay/1982549/default.htm> (10.02.2016).

⁶⁷⁹ Doğan Haber Ajansı, “Sarıkamış'ta BTE boru hattında patlama” (24.08.2015), http://www.dha.com.tr/sarikamista-bte-boru-hattinda-patlama-_1009542.html (10.02.2016).

bağlantısı istikrarsız Kuzey Kafkasya Cumhuriyetleri'nden geçmektedir. Bu ise anılan tesisler ile alt yapıları terör saldırılarına son derece açık hale getirerek, Gürcistan'ın ulusal güvenliğini tehdit etmektedir. Bölgedeki terör tehdidi nedeniyle RF, Bakü-Novorosisk boru hattının rotasını Çeçenistan'dan Dağıstan'a çevirmek zorunda kalmış, ayrıca Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye BTC ve BTE boru hatlarının korunmasının koordinasyonu için Ortak Boru Hattı Güvenlik Komisyonu adlı bir yapı oluşturmuşlardır. Bölgede yer alan enerji altyapılarına saldırı ihtimali farazi değildir. Örneğin, Ocak 2006'daki patlama, hem Kuzey Osetya'daki ana ve rezerv doğalgaz boru hatlarına hem de RF'den Gürcistan'a gelen ana elektrik şebekesine zarar vermiştir. Bu patlama bir sabotaj olarak nitelendirilse de, sabotajı kimlerin gerçekleştirdiği açığa çıkarılamamıştır. Bu olaydan dolayı RF güvenlik güçlerini suçlayanlar olduğu gibi Gürcistan'ı, yerel isyancıları ve Çeçen teröristleri suçlayanlar da olmuştur. Ayrıca İran-Türkiye boru hattı da, PKK'lı teröristler tarafından sıklıkla bu tür saldırılara maruz bırakılmaktadır.^{680 681}

Diğer taraftan Karadeniz deniz sahasından kaynaklanan terör tehdidi de bölgesel güvenliği etkilemektedir. Bulgaristan Deniz Kuvvetleri Komutanı, Karadeniz Bölgesi'ndeki politik ve ekonomik istikrarsızlık ile Kafkaslardaki çatışmaların alevlenmesinin sadece denizdeki seyrüsefer özgürlüğünü değil aynı zamanda limanlar ile deniz hatlarındaki hayati iletişimi de kesintiye uğratacağını iddia etmiştir. Ticari denizcilikteki artışın Karadeniz'deki yasadışı faaliyetler ile terörist faaliyetleri tetiklemesi durumunda, bölgede yer alan “donmuş/dondurulmuş çatışmalar” ile zayıf devletler, suçluların ve teröristlerin faaliyet gösterebilecekleri ideal bir çevre sunacaktır. Örneğin bu kapsamda yer alan ayrılıkçı Abhazya bölgesi, Karadeniz'deki 150 km'lik sahil şeridiyle yasadışı silah, narkotik ve insan kaçakçılığı için güvenli bir alan sağlayan bir suç bölgesi olarak tanımlanmaktadır.

Ayrıca Karadeniz'de artan konteynır taşımacılığı teröristlere hem silahların hem de kaynakların bölge içine ve dışına taşınmasının kamuflajında uygun bir lojistik kanal sunmaktadır. Eşyaların yasal taşımacılığının kolaylaştırılması büyük ölçüde deniz ticaret sistemindeki güvenlik önlemlerinin azaltılması sayesinde mümkün olduğu, limanlarda

⁶⁸⁰ Yakobashvili, a.g.e., s. 98.

⁶⁸¹ İran-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı'na PKK tarafından gerçekleştirilen en son saldırı 27 Temmuz 2015 tarihli'dir. Söz konusu boru hattına Doğubeyazıt ilçesinde PKK'lı teröristlerce saldırı düzenlenmiş ve hattın yapılan doğalgaz sevkiyatı durmuştur. Hürriyet, “Ağrı'da doğalgaz boru hattına saldırı” (28.07.2015), <http://www.hurriyet.com.tr/agrida-dogalgaz-boru-hattina-saldiri-29658393> (10.02.2016).

menşei nokta kontrolü yapılmadığı ve etkili liman güvenliği programları uygulanmadığı için mevcut sistem teröristler ve suç örgütleri için açık kapılar bırakarak fırsatlar sunmaktadır.

Bu çerçevede Karadeniz Bölgesi'ndeki donmuş çatışmalar da, organize suçlar ile bazı durumlarda da terörizmin artışı için verimli bir ortam sunmaktadır. Merkezi devlet otoritesinin aşındığı ülkelerdeki güvenlik boşlukları, suç ve terör şebekelerinin gelişimine yardımcı olmaktadır. Geçirgen sınırlarının yanı sıra geniş ve güvenli olmayan sahil şeritleriyle Karadeniz'e kıyıdaş olan devletler, uyuşturucu ve silah ticareti ile insanların Avrupa ve Asya'ya yasadışı hareketi için son derece elverişlidir. Kurumsal zayıflık, yozlaşma ve yetersiz sınır güvenliği, bölgedeki bazı devletlerin yanı sıra de-facto devletleri de organize suç örgütleri için cazip hale getirmektedir. Karadeniz Bölgesi'nde faaliyet gösteren organize suç örgütleri uyuşturucu kaçakçılığı ve imalatı ile insan kaçakçılığının yanı sıra nükleer malzeme satışı ve kaçakçılığıyla da ilgilenmektedirler.⁶⁸²

Gemilere saldırı veya ticari deniz taşıtlarının ve gemilerin terörist saldırılar için kullanılması gibi tehditler Karadeniz'de son derece nadir olarak görülmektedir. Söz konusu tehditlere ilişkin olarak yaşanan az sayıdaki vaka da şu şekildedir: Ocak 1996'da Türk feribotunun silahlı Çeçen teröristlerce kaçırılması, Çeçen ayrılıkçılar tarafından İstanbul Boğazı üzerindeki iki büyük asma köprüden birine yönelik olarak planlanan sabotaj girişiminin Türk istihbaratı tarafından ortaya çıkarılması ve 2004'te Gürcistan'ın ayrılıkçı toprak parçası Acara ile yaşadığı krizde Batum limanının mayınlanması. Bununla birlikte Bulgaristan Deniz Kuvvetleri Komutanı bu tür tehditlerden kaynaklanan risklerin Karadeniz'de son yıllarda artış gösterdiğine dikkat çekmektedir. Komutan, Karadeniz'deki açık deniz sahasında, sahil bölgelerinde ve limanlarda deniz taşıtlarına yönelik terörist saldırılar gerçekleştirilmesi yoluyla denizdeki iletişim hatlarının teröristler tarafından kesilebileceğine ilişkin endişelerini dile getirmiştir.⁶⁸³

Diğer taraftan ABD, özellikle Montrö sınırlandırmaları nedeniyle giremediği Karadeniz'e müdahil olmak için ikili bir strateji geliştirmiştir. Bu stratejilerden ilki NATO'nun 11 Eylül saldırılarını takiben Akdeniz'de başlattığı Aktif Çaba Harekatı'nın

⁶⁸² Deborah Sanders, "Maritime security in the Black Sea: can regional solutions work?", **European Security**, 18 (2), 2009, s. 104-106.

⁶⁸³ Sanders, a.g.e., s. 103.

Karadeniz’e de genişletilmesidir. Ancak bu strateji Türkiye’nin Karadeniz deniz sahasına yönelik olarak başlattığı ve Aktif Çaba Harekatı ile aynı işlevi gören KUH’a bölge ülkelerinin de destek vermesi nedeniyle başarısız olmuştur. Söz konusu stratejinin ikinci ayağı ise NATO’nun sıkı destekçileri olan ve her ikisi de topraklarında ABD üslerinin kurulmasına izin veren Bulgaristan ve Romanya aracılığıyla ittifakın ve dolayısıyla da ABD’nin Karadeniz’e girmesini sağlamaktır.⁶⁸⁴ Bu çerçevede izlenen yöntem ise, “Geniş Karadeniz Bölgesi”nde gerek bölge ülkelerinin gerekse de Avrupa-Atlantik dünyanın güvenliğini olumsuz yönde etkileyebilecek tehditlerin var olduğu imajının yaratılmasıdır. Bulgaristan Deniz Kuvvetleri Komutanı’nın yukarıdaki açıklamalarını da bu kapsamda değerlendirmek mümkündür. Yani ABD, Karadeniz’e müdahil olmak için inandırıcı olmak adına bölge ülkeleri olan Romanya ve Bulgaristan’ı kullanmakta ve aslında dünyanın tüm denizlerinde gerçekleşme potansiyeli olan riskleri, Romanya ve Bulgaristan’ın ağzından somut tehditler gibi sunmaya çalışmaktadır. Ancak yukarıda da görüldüğü üzere Karadeniz deniz sahasından kaynaklanan bir terör tehdidi neredeyse yok denecek kadar azdır. Ve bu tehdit iddialarının asılsız olduğu diğer kıyıdaş devletler tarafından da anlaşıldığı için destek bulmadığından ABD’nin Karadeniz’e müdahil olma planı şimdilik uygulamaya konulamamıştır.

3.3.1.3. Silah Kaçakçılığı

Şiddet içeren çatışma bölgelerinde adil ve sürekli barışın inşası için çalışan hükümet dışı bir örgüt olan International Alert tarafından Karadeniz Bölgesi’ndeki yasadışı silah ticaretine ilişkin olarak hazırlanan “Karadeniz Bölgesi’nde Hafif Silah Kontrolü” adlı raporda, bölge ülkelerinin neredeyse tamamının geçmişte önemli miktarda silah ürettiği ve birçoğunun da halen üretmeye devam ettiği belirtilmektedir. Bununla birlikte günümüzde hemen hemen bütün ülkelerin, genellikle ekonomik zorluklar nedeniyle, silah üretimini azalttığı ifade edilen raporda, bu konudaki en endişe verici gelişmenin ihtiyaç fazlası silahların geleceğine ilişkin sorunun cevabının belirsizliğini koruması olduğuna işaret edilmektedir. NATO ve AB gibi Avrupa-Atlantik kurumlara üyeliğin Romanya ve Bulgaristan gibi ülkeler için yasadışı silah ticaretinin önlenmesinde önemli bir motivasyon kaynağı olduğuna işaret edilen raporda, söz konusu kurumlara üyelik perspektifinin

⁶⁸⁴ Erhan Türbedar, “Karadeniz’de Değişen Dinamikler: Romanya ve Bulgaristan’ın Rollerini”, **Avrasya Dosyası**, 13 (1), 2007, s. 230-231.

Moldova ve Ukrayna gibi ülkelerin davranışları üzerinde ise pek de etkisinin olmadığına dikkat çekilmektedir. Hem AB hem de NATO, Bulgaristan ve Romanya'yı tam üye yaparak, Moldova, Gürcistan ve Ukrayna'yla ise işbirliğini artırarak bölgeye aktif bir şekilde müdahil olmuşlardır. Bölgedeki ülkelerin pek çoğu silahların yayılmasının önlemesine ilişkin standart ve normları, makul silah ticareti uygulamalarına ilişkin çıkarları dolayısıyla önemli görmektedir.⁶⁸⁵

90'lı yılların başında bölgedeki yasadışı silah ticaretinin en önemli kaynağı Sovyetlerden kalan bölgesel cephaneliktir. Söz konusu silahların pek çoğu çalınma ve karaborsa ticaretin yanı sıra silahların fahiş fiyatlarla satışlarının gerçekleştirildiği “gri pazarlar” aracılığıyla da suç örgütlerinin ya da ayrılıkçı amaçlar güden bölgelerin ellerine geçmiştir.⁶⁸⁶ 2000'li yılların ilk yarısından itibaren, özellikle de ABD'ye düzenlenen 11 Eylül saldırılarını takiben, ABD'nin Orta Doğu bölgesine yönelik olarak başlattığı terörle mücadele kampanyası sonucunda ise yasadışı silah ticareti trafiğinin yönü büyük ölçüde Orta Doğulu ülkelere kaymıştır.⁶⁸⁷ Karadeniz Bölgesi söz konusu bölgelerin tamamına komşu olduğu için yasadışı silah trafiği de büyük ölçüde bu bölgede yer alan ülkeler üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Bu çerçevede bölgedeki trafiğin daha iyi anlaşılabilmesi için bölge ülkelerinin yasadışı silah ticaretindeki yerlerine kısaca değinilecektir.

3.3.1.3.1. Bulgaristan

Bulgaristan için silah endüstrisi Soğuk Savaş boyunca ekonomisinin ana unsuru olmasına rağmen, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte silah satış pazarlarının daralmasına paralel olarak, 120 olan savunma şirketi sayısı 20'ye düşmüştür. Sektörün geçirdiği dönüşümün, ülkedeki silah sanayi ve ticaretinin suça bulaşmasına neden olduğu

⁶⁸⁵ Suzette R. Grillo, “Small Arms Control in Black Sea Region”, **International Alert**, Eurasia Series No. 2, 2003, s. 10-12.

⁶⁸⁶ Small Arms Survey, “Crime, Conflict, Corruption: Global illicit small arms transfers”, **Small Arms Survey 2001: Profiling the Problem**, 1. Baskı içinde (165-195), Oxford: Oxford University Press Inc., 2001, s. 179.

⁶⁸⁷ Igor Delanoë, “Weapons of Mass Destruction: A Persisting Security Challenge to The Black Sea Region” (Nisan 2015), **Neighborhood Policy Paper**, (16), http://www.khas.edu.tr/cms/cies/dosyalar/files/black_sea_16.pdf (07.02.2016), s. 7.

iddia edilmekte olup,⁶⁸⁸ özellikle Bulgar ordusundaki reform süreci nedeniyle 2005 yılında 200.000 civarında ihtiyaç fazlası silah ile 21.000 ton civarında cephanenin açığa çıktığı tahmin edilmektedir. Bulgar Hükümeti AGİT ve BM'ye verdiği taahhütlere karşın ihtiyaç fazlası silahların imha edilmesi yerine satışı yoluna gitmiştir. Bu ulusal politikanın bir sonucu olarak ihtiyaç fazlası silah ve cephanenin imha edilmesine ilişkin kapsamlı bir strateji de belirlenmemiştir. Böyle bir strateji tespit edilinceye kadar ise hükümet ihtiyaç fazlası silah ve cephanenin stoklama güvenliği standartlarını temin için gerekli fiziksel ve finansal yatırımları yapmakla yükümlüdür. Ancak askeri üslerde ve aktif birimlerde yaşanan periyodik hırsızlık vakaları stoklama güvenliği hususunun bir sorun olarak ortada durduğunu göstermektedir.⁶⁸⁹

Kayıtdışı ateşli silah sahipliğinin yanı sıra ateşli silahlara ilişkin organize suç vakalarıyla mücadelede gösterilen yetersizlik de Bulgaristan için ateşli silahların kontrolüne ilişkin bir başka problemdir. En son araştırmalarından biri ülkede 93.000 ila 259.000 arasındaki silahın kayıtdışı olarak sahiplenildiğine işaret etmektedir. Geniş çaplı kayıt dışı silah varlığı ise doğrudan insan güvenliğini ve kamu düzenini tehdit etmekte olup, ayrıca silah kaçakçılığına da davetiye çıkarmaktadır. Sınır yönetimi alanında atılan önemli adımlara karşın, yolsuzluk ve ekipman yetersizliği gibi eksiklikler Bulgaristan'ın silah kaçakçılığı hususundaki kırılganlığını artırmaktadır. Ülke sınırlarından geçen kaçak silah miktarı nispeten düşük olsa da, tüm geçiş noktalarında sürekli olarak yasadışı kaçak silah gönderilerine el konulmaktadır. Bazı gümrük memurları ile sınır muhafızlarının karıştığı rüşvet vakalarına ilişkin raporlar gümrüklerdeki mevcut ortamın da silah kaçakçılığına zemin hazırladığını göstermektedir.

Bulgaristan'da silah kontrolünün iç ve uluslararası boyutları son yıllarda iki farklı yörüngede evrilmektedir. Sivillerin ateşli silah edinebilmelerine olanak tanıyan kanunların 1990'lı yılların başından itibaren aşamalı olarak liberalleştirilmesi 2003'den itibaren 305.624 kayıtlı silahın tüm Bulgaristan'daki 249.882 sivilin elinde kalmasına neden olmuştur. Aynı zamanda Bulgaristan 1990'lı yıllar boyunca silahların yüksek derecede hassasiyet taşıyan noktalara transferine izin veren görece liberal bir silah transfer kontrol rejimi de benimsemiştir. 1998-2003 periyodunda ise Bulgaristan kendi sistemini AB'nin

⁶⁸⁸ Grillot, a.g.e., s. 13.

⁶⁸⁹ Anna Richards ve diğerleri, **South Eastern Europe SALW Monitor 2006**, Belgrad: SEESAC, 2006, s. 35.

Davranış Kuralları, AGİT'in Küçük ve Hafif Silahlar ile Konvansiyonel Mühimmata ilişkin Dökümanı ile BM Küçük ve Hafif Silahlara ilişkin Eylem Programı gibi yasadışı silah ticaretine ilişkin uluslararası mekanizmalarla uyumlaştırmıştır.⁶⁹⁰ Bulgaristan'daki sınır kontrolleri Bakanlar Kurulu'nca Ocak 2006 kabul edilen entegre sınır yönetimi stratejisi ile Nisan 2006'da kabul edilen Eylem Planı'nın onaylanmasıyla artmıştır. Bulgaristan emniyet teşkilatı ile sınır kontrol ajansı, ülkenin bu alandaki kapasitesini artırmak için sınır kontrolü amacı taşıyan bir takım bölgesel girişimler ile halen devam etmekte olan özel programlara iştirak etmektedir. 2000 yılından bu yana Gümrük Ajansı Soruşturma Bürosu aşamalı olarak, hızlı bilgi değişimi ile risk analizlerini kolaylaştırma amacını taşıyan "Entegre Bulgar Gümrük Bilgi Sistemi"ne geçmiştir. Ayrıca Bulgaristan, Hollanda ve Romanya gibi ülkelerle silah kaçakçılığı ile mücadelede işbirliği için anlaşmalar imzalamıştır. Bulgaristan sınır yönetimi sistemini geliştirmek için önemli oranda uluslararası destek de almış olup, Şubat 2006'da Sofya'daki ABD Elçiliği'nden ABD Hükümeti destekli "İhracat Kontrol ve Sınır Güvenlik Programı" çerçevesinde "Kaçak Eşya Tespit Kiti" alınmıştır. İlaveten Bulgaristan bu program kapsamında 2003'den beri 1,5 milyon dolar değerinde ekipman temin etmiş olup, 400'ün üzerinde Bulgar görevli de bu program çerçevesinde eğitilmiştir. Ayrıca Dünya Bankası da kapasitesini ve uluslararası kontrol noktalarındaki güvenliğini artırması için Bulgaristan'a 76,5 milyon dolar tahsis etmiştir.⁶⁹¹

3.3.1.3.2. Moldova

Moldova'daki silah kaçakçılığı problemine, ayrılıkçılık amacı güden Transdinyester bölgesinden kaynaklanan "donmuş/dondurulmuş çatışma" da eşlik etmektedir. Kısa vadede Moldova Hükümeti ile ayrılıkçı Dinyester Moldova Cumhuriyeti arasındaki problemin çözümünün mümkün görünmemesi, her iki tarafın da silahlanmasına neden olarak ülkedeki ateşli silah varlığının artmasına yol açmaktadır. Bu nedenle 5 milyondan daha az nüfusu olan Moldova'da 53.000'i kayıt dışı 289.000'dan fazla silah bulunmaktadır.⁶⁹²

Ayrıca ülkede silah edinilmesine ve uluslararası silah transferine ilişkin mevcut yasalar ile düzenlemeler de son derece sorunludur ve pek çok noktada AB normlarının çok

⁶⁹⁰ Richards ve diğerleri, a.g.e., s. 38-39.

⁶⁹¹ Richards ve diğerleri, a.g.e., s. 43.

⁶⁹² Richards ve diğerleri, a.g.e., s. 64.

gerisindedir. İç silah kontrol sistemi de son derece zayıf ve liberaldir. İlâveten Moldova devlet departmanlarının hangi kriterlere göre silah transfer başvurularını değerlendirdiği bilinmediği için, bu kararların uluslararası düzenlemelere ne derece uyumlu olduğunu tespit etmek de son derece güçtür. Uluslararası transferlerin yeterli derecede kontrol edilememesi, geçmişte Moldova'dan bir takım hassas çatışmalı sahalara ateşli silah sevkiyatına da sebebiyet vermiştir. Esasen Moldova Parlamentosu'na ait bir raporda ülkenin bağımsızlığını kazandığı Ağustos 1991'den bu yana önemli miktarda kalaşnikof ile cephanesinin yurtdışına satıldığı ve bu satış anlaşmalarının tamamında yasal düzenlemelerin ihlal edildiği kabul edilmektedir. Moldova'nın uluslararası silah transfer kontrollerine ilişkin olumsuz şöhreti, daha önce Aerocom olarak Moldova'da kayıtlı olan "Jet Line International" adlı bir hava taşıma şirketinin 2006 yılında 200.000 silah ile 64 milyon cephanenin son derece tartışmalı bir şekilde Bosna'dan Irak ve Afganistan'a taşınması vakasına karışması nedeniyle daha da zarar görmüştür.⁶⁹³

2000'li yıllarda Moldova Hükümeti tarafından gerçekleştirilen askeri reform, muhtemelen imha edilmesi gerekli olan önemli miktarda askeri silah ile cephanenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak konuya ilişkin olarak hazırlanan raporlar Moldova Hükümeti'nin uzman ve kaynak yetersizliği dolayısıyla söz konusu ihtiyaç fazlası malzemenin imha edilmesinde güçlük çektiğini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan Moldova Hükümeti NATO, İsviçre Federal Dışişleri ve Savunma Dairesi, Güney Doğu ve Doğu Avrupa Küçük ve Hafif Silah Denetim Takas Merkezi (SEESAC) ve Birleşik Krallık gibi kurum ve devletlerden ihtiyaç fazlası ateşli silah ve cephanenin imha programı için yardım almıştır. Bu çerçevede Moldova İçişleri Bakanlığı tarafından el konulan 1.687 silah ile 1.810 silah parçası uluslararası kuruluşların da yardımıyla 2005 yılında imha edilmiştir. Ancak askeri silahların imhasına ilişkin olarak herhangi bir veri bulunmamaktadır. Transdinyester'deki Rus Kuvvetleri Operasyonel Birliği, Transdinyester bölgesinde depolanan 42.000 ton mühimmatın imha edildiğini duyurmuştur. Bununla birlikte bu imha sürecine bağımsız gözlemciler şahitlik etmediği için bu işlemin gerçekleşip gerçekleşmediğini bilmek imkansızdır. Diğer taraftan Transdinyesterli yetkililer de 2004 yılına kadar 1.089 adet ateşli silah ile 54.076 adet mermi imha edildiğini ilan etmişlerdir.⁶⁹⁴

⁶⁹³ Richards ve diğerleri, a.g.e., s. 66-67.

⁶⁹⁴ Richards ve diğerleri, a.g.e., s. 70-71.

Sınır hizmetlerinin reform süreci ülkenin bağımsızlığını kazanmasından beri devam etse de Moldova Hükümeti, Sovyet sonrası dönemde etkili bir sınır yönetimi sistemi kurmakta başarılı olamamıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri ise ayrılıkçı Transdinyester yönetiminin 435 km uzunluğundaki Ukrayna-Moldova sınırını kontrol etmesidir. Bununla birlikte alınan bazı tedbirlerle sınır ötesi ateşli silah kontrol sistemi geliştirilmiştir. Öncelikle Moldova ve Ukrayna arasındaki sınır hizmetlerine ilişkin iki ülke arasındaki işbirliği artırılmış olup, ilaveten 2005 tarihinde taraflar arasında imzalanan gümrük anlaşması ile Transdinyester bölgesinden yapılan ithalat işlemlerinde Moldova Hükümeti tarafından verilen gümrük evraklarına sahip olma zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca, Moldova Sınır Hizmetlerine yardımcı olmak ve finansal yardımları yönetmek için ABD, AB, Dışişleri Bakanlığı, Sınır Emniyeti ve Gümrük Hizmetleri'nden yetkililerin katılımıyla oluşturulan Ulusal Koordinasyon Komitesi kurulmuştur. Ayrıca AB'nin "Moldova ve Ukrayna'ya Sınır Destek Misyonu" 2005 yılında faaliyete başlamıştır. Söz konusu misyon tarafsız bir şekilde sınırı aşan kaçakçılığın gerçek seviyesinin tespit edilmesini mümkün kılmıştır. İlave olarak Moldova bir takım sınırı aşan kontrol forumlarına da üye olmuştur. Bu forumlar arasında Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi (SECI) Bölgesel Sınırı Aşan Suçlarla Mücadele Merkezi, KEİÖ, Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi (SCSP) ile Merkezi Avrupa Girişimi (CEI) de yer almaktadır.⁶⁹⁵

3.3.1.3.3. Romanya

Soğuk Savaş döneminde dünyanın yedinci büyük silah ihracatçısı olmasına karşın, Soğuk Savaş sonrası dönemde, tüm Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde de olduğu gibi, Romen savunma sanayi de dramatik bir dönüşüm geçirmiştir. Bu çerçevede pazarlarını kaybetmiş ve üretimi önceki yılların yüzde 10'una kadar gerilemiştir.⁶⁹⁶ Ancak Romanya'nın silah endüstrisi halen geniş yelpazedeki silahlar ile cephanelerin üretimini ve ihracatını gerçekleştirebilecek kapasitededir. Esasen 2002'den beri Romanya, Irak ve Afganistan güvenlik güçlerine silah tedariki için yeni siparişler de almıştır. Diğer taraftan Romanya'daki ihtiyaç fazlası silahlar ile cephane ülkedeki silah kaçakçılığını tetikleyen önemli unsurlardan biridir. Uluslararası yardımla yaklaşık olarak 200.000 ihtiyaç fazlası

⁶⁹⁵ Richards ve diğerleri, a.g.e., s. 73.

⁶⁹⁶ Grillot, a.g.e., s. 23.

silahın imha edilmesine karşın, Romanya Savunma Bakanlığı 2004 yılında halen 1,25 milyon silahın daha imha edilmesi gerektiğini bildirmiştir.⁶⁹⁷

Ayrıca 1990'lı yıllarda Romen silahlarının ve yetkililerinin karıştığı yasadışı silah anlaşmalarına ilişkin pek çok iddia da ortaya atılmıştır. Örneğin Romen silahlarının Kosova, Ruanda ve Liberya'da kullanıldığı ve Afganistan'da Taliban'a satıldığı iddia edilmiştir. Ayrıca Aralık 2000 tarihli BM raporu Romanya'yı, Togo ve Burkina Faso aracılığıyla Angola'daki Angola'nın Kurtuluşu için Ulusal Birlik (UNITA) militanlarının ana tedarikçisi olarak etiketlemiştir.⁶⁹⁸ 1990'lı yıllarda ülkenin görece zayıf silah kontrol sistemi önemli miktarda silahın hassas noktalara ya da ambargo altındaki nihai kullanıcılara gitmesine sebebiyet vermiştir. Bu nedenle Romanya gerek hafif ateşli silahların gerekse de konvansiyonel silahların kontrollerini içeren bir takım bölgesel ve uluslararası taahhütlere dayanan bir politika şeması geliştirmiştir. Bu plana göre ateşli silahların çatışma bölgelerine, terörizmi destekleyen devletlere ve silahların yayılması endişesi doğuran destinasyonlara ihracatı yasaklanmıştır.⁶⁹⁹

3.3.1.3.4. Türkiye

Türkiye, coğrafi olarak Avrupa, Asya ve Orta Doğu gibi bölgelerin kesişim noktasında yer aldığından, yüzyıllar boyunca insanların ve her çeşit maddenin transit geçiş ve aktarma merkezi olarak hizmet etmiş olan şebekenin kalbinde yer almıştır. Silahlar da bu maddelere dahildir. Türkiye'nin sınırları oldukça geçirgendir ve özellikle ülkenin güneydoğusu kaçakçılık faaliyetleri için son derece elverişli bir ortam sunmaktadır.⁷⁰⁰

Pek çok bölge ülkesinin sosyal ve ekonomik gelişmesinin yanı sıra barış ve güvenliğine de ciddi bir tehdit oluşturan Küçük ve Hafif Silahlar (SAWL)'ın aşırı birikmesi ve kontrolsüz yayılmasından kaynaklanan tehditler tüm dünyada olduğu gibi bölge için de son derece endişe verici bir seviyededir ve SAWL'ın yasadışı ticareti ile terörizm arasında da son derece yakın bir ilişki mevcuttur.⁷⁰¹ Bu nedenle Türkiye, AB ve

⁶⁹⁷ Richards ve diğerleri, a.g.e., s. 83-84.

⁶⁹⁸ Grillot, a.g.e., s. 24.

⁶⁹⁹ Richards ve diğerleri, a.g.e., s. 85.

⁷⁰⁰ Grillot, a.g.e., s. 29.

⁷⁰¹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Arms Control and Disarmament" (t.y.), <http://www.mfa.gov.tr/arms-control-and-disarmament.en.mfa> (12.08.2016).

AGİT'in yanı sıra diğer forumlar çerçevesinde de SAWL'ın yasadışı ticaretiyle mücadele edilmesine ve ortadan kaldırılmasına yönelik uluslararası işbirliğini güçlü bir şekilde desteklemektedir. Bu çerçevede Türkiye uluslararası kabul görmüş standartlara uygun olarak el konulan ya da ihtiyaç fazlası olan SAWL'ların yok edilmesi taahhüdü çerçevesinde, Büyükelçiler, Askeri Ateşeler ve medya mensuplarının da katılımıyla Haziran 2005'de 5.180 adet SAWL imha etmiş olup, ilave olarak mühimmat ve mayın temizleme merkezi kurulmasını da kararlaştırmıştır.⁷⁰²

Ayrıca Türkiye hazırlık sürecine de aktif bir şekilde katıldığı, konvansiyonel silahların ihracatı, ithalatı ve transferini düzenlemek için mümkün olan en yüksek seviyede ortak standartlar getiren ve küresel ve yasal olarak bağlayıcı bir mekanizma oluşturulmasında önemli bir adım olan BM Silah Ticareti Anlaşması (ATT)'ni da 2 Temmuz 2013'de imzalamıştır. Anlaşmanın 24 Aralık 2015 tarihinde yürürlüğe girmesini takiben de 24-27 Ağustos 2015 tarihleri arasında Cancun/Meksika'da gerçekleştirilen Birinci Taraf Devletler Konferansı'na iştirak ederek, silahların yayılması ile mücadele hususundaki uluslararası çabalara en üst seviyeden destek verdiğini göstermiştir.⁷⁰³

3.3.1.3.5. Ukrayna

SSCB'nin çöküşünün ardından Ukrayna güçlü bir askeri endüstriyel kompleksin yanı sıra nükleer silahlar ile geniş çaplı bir cephaneliği de devralmıştır. Kısa sürede nükleer füzelerden feragat edilmiş, ayrıca ekonomik liberalizasyon nedeniyle askeri endüstriyel kompleksin bir kısmı tahrip olmuş ve bir kısmı da üretimini tüketim maddeleri ile sivil elektronik gibi sahalarla kaydırmıştır. Savunma sanayinin ayakta kalan bölümü ise büyük bir çoğunluğunu SSCB'nin eski müşterilerinin oluşturduğu üçüncü dünya ülkelerinin teşkil ettiği uluslararası pazarlara yönelmiştir. Ukrayna hafif ve küçük silahlar üretmese de, bu silahlardan oluşan Sovyet zamanından kalma büyük bir stoğa sahiptir. İhtiyaç fazlası mühimmat ile silahlar uluslararası pazarlarda satılmış ve bir kısmı da Angola, Sierra Leone ve eski Yugoslav Cumhuriyetleri gibi “sıcak noktalar”a gönderilmiştir.

⁷⁰² BM, “Biennial Meeting of States to Consider the Implementation of the Programme of Action on Small Arms and Light Weapons” (12.07.2005), <http://www.un.org/events/smallarms2005/memberstates-pdf/Turkey.pdf> (12.08.2016).

⁷⁰³ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Arms Control and Disarmament”.

1990'lardaki ekonomik çöküş, savunma harcamalarındaki önemli düşüş ve askeri personeller arasındaki hızlı yozlaşma, askeri malzemelerin çalınması ve yasadışı satışı gibi vakalarda artışa neden olmuştur. Silahların yasadışı ticaretine ilişkin suçlama dalgasını takiben, Ukrayna hükümeti iddiaların doğruluğunu tespit için bir parlamento soruşturma komisyonu kurmuştur. Söz konusu komisyon yaptığı araştırma sonucunda Sovyet sonrası dönemin ilk on yılında Sovyetlerden miras kalan ve değeri 90 milyar dolar olan askeri malzemenin 1/3 oranında azaldığını tespit etmiştir. Ve nihai olarak 32 milyar dolar değerindeki askeri malzemenin çalındığı sonucuna ulaşmıştır. Ukrayna'nın karıştığı tahmin edilen yasadışı silah ticaretine ilişkin vakalarda, kesin surette devletin hem uluslararası hem de ulusal normlara aykırı bir biçimde davrandığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede Irak'a askeri malzeme tedariğini yasaklayan BM Güvenlik Konseyi'nin 1990 tarih ve 661 sayılı kararını ihlal eden yüksek teknoloji ürünü konvansiyonel silahların Irak'a satışına ilişkin iddialar 2001 yılında Ukrayna'nın silah ihracatını uluslararası ilginin merkezi haline getirmiştir. Cumhurbaşkanı Leonid Kuchma'nın iddiaları sert bir dille reddetmesine karşın, bir yıl sonra Kuchmagate olarak adlandırılan ve Kuchma ile Ukrayna'nın en büyük askeri malzeme ihraç şirketlerinden biri olan Ukrspetseksport'un müdürü Valery Malyev arasındaki konuşmalara ilişkin kayıtlarda Kuchma ile Malyev'in Irak'a spesifik silahların satışına ilişkin görüştükleri ve Kuchma'nın satışın ne şekilde gerçekleşeceğine ilişkin direktifler verdiği ortaya çıkmıştır. 2008 yılında ise bir başka Ukrayna Cumhurbaşkanı Viktor Yushchenko, Gürcistan'a silah satışından yasadışı kazanç elde etmekle suçlanmıştır. Özel bir parlamento komisyonu tarafından hazırlanan rapora göre Gürcistan'a 2 milyar dolar değerinde silah satılmasına karşın, resmi kayıtlarda sadece 200 milyon dolar gelir tahsil edildiği gösterilmiş olup, farkın ise Yushchenko'nun cebine girdiği iddia edilmiştir.

Ukrayna'nın tartışmalı silah transferlerine ilişkin en son örnek ise, 2008-2009 döneminde 33 Sovyet yapımı T-72 tankın Kenya üzerinden o dönemde henüz uluslararası olarak tanınmayan Güney Sudan'a sevk edildiği iddiasıdır. Söz konusu gönderiye ilişkin kargoya Somali'li korsanlar tarafından el konulmuş ve korsanlar tankların Güney Sudan tarafından satın alındığına ilişkin delil niteliğindeki evrakları ele geçirdiklerini duyurmuşlardır. O dönemde kargonun varış noktası doğrulanamasa da, Uluslararası Af Örgütü'nün 2012 raporu, Sudan Halk Kurtuluş Ordusu'nun T-72 tanklarını yerleşim yerlerindeki militanlara ve sivillere karşı rastgele kullanımını söz konusu ticaretin kanıtı

olarak sunmuştur. Ayrıca Ukrayna, Libya ve Suriye’de yaşanan iç savaşlarda, çatışan tarafları silahlandırmakla da suçlanmıştır.

2002 yılında Ukrayna parlamentosu askeri ve ikili kullanımı olan malzemelerin uluslararası transferleri üzerindeki devlet kontrolüne ilişkin bir kanun teklifi kabul etmiştir. Söz konusu kanun teklifi özel bir ihracat kontrol mekanizmasına bağlı bir silah ticareti kontrol sistemi kurulmasını öngörmektedir. Ayrıca 2010’dan sonra hükümetin yapısındaki büyük bir değişiklikte bazı büyük silah ihracatçıları bir devlet şirketi olan Ukrspetseksport’a bağlanmış ve bu şirket neredeyse monopolistik bir şekilde askeri malzemelerin yabancı alıcılara transferi işlemlerini yürütmeye başlamıştır. Aynı zamanda 2002 tarihli yasa, devletin özel sektöre silah ihracatında ruhsat düzenleyebileceği özel durumları da tespit etmiş olup, ruhsatlandırılması gereken devlet dışı aktörlerin, askeri malzemelerin yasadışı ticaretinin temel kaynağı olduğu düşünülmektedir.⁷⁰⁴

3.3.1.3.6. Gürcistan

Gürcistan’da silah kaçakçılığını tetikleyen en önemli husus hiç kuşkusuz ayrılıkçı bölgelerin varlığıdır. Ülkenin kaçakçılık problemi iki ayrılıkçı bölge olan Abhazya ve Güney Osetya’nın durumuyla yakından bağlantılıdır. Sadece, RF, Nikaragua, Venezüella ve küçük bir Pasifik adası olan Nauru tarafından bağımsız birer devlet olarak tanınan bu bölgeler, konu sınır güvenliği olunca tam bir muammaya dönüşmektedir.⁷⁰⁵ Ülkenin silah kaçakçılığına ilişkin bir diğer problemlili sahası ise Gürcistan’daki Rus askeri üsleridir. Gürcistan topraklarındaki Rus askeri üslerinin, devlet-dışı savaşçılar, özellikle Çeçen isyancılar için, hafif silah kaynağı olduğu iddia edilmektedir. Örneğin, Gürcü yetkililer Ocak 2009’da, cephanesiyle birlikte 120 mm çapında bir havan ve parçaları ile 50 adet tüfek ve 45.000 adet AK-74 fişek taşıyan ve Gürcistan’daki Vaziani Rus askeri üssünden çıkan bir kamyonu durdurarak, Çeçenistan’a gittiği tahmin edilen kamyonun içerisindeki malzemelere el koymuşlardır.⁷⁰⁶

⁷⁰⁴ Taras Fedirko, “Trade and trafficking: Ukraine and the regulation of international arms trade” (Haziran 2013), **Portal on Central Eastern and Balkan Europe**, <http://www.pecob.eu/arms-trade-and-trafficking> (17.08.2016), s. 6.

⁷⁰⁵ Sharon Weinberger, “Black Hole on the Black Sea” (05.05.2010), **Foreign Policy**, <http://foreignpolicy.com/2010/05/05/black-hole-on-the-black-sea/> (07.02.2016).

⁷⁰⁶ Small Arms Survey, a.g.e., s. 180.

Günümüzde Gürcistan’da bazı yasadışı silah hareketleri olsa da, bu sirkülasyon göreceli olarak son derece düşük bir seviyededir ve 1990’lardan sonra bu sirkülasyonun hızı azalmıştır. Çeçenistan’ı bir kenara bırakacak olursak, bölge silah teslimatının kolay olduğu bir saha değildir ve bölgede yeni silah talebinde bulunan önemli bir pazar da mevcut değildir. Son yıllarda bölgede az sayıda silahlı savaşı bulduğundan ve kriminal yer altı dünyası da çok fazla genişlemediğinden her iki sahada da büyük bir silah talebi mevcut değildir.⁷⁰⁷

3.3.1.3.7. Rusya Federasyonu

RF’de silah kaçakçılığı önemli bir ekonomik potansiyele sahiptir ve söz konusu kaçakçılık faaliyetlerinin büyük ölçüde iki nedenden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bunlardan ilki Rus ordu yetkililerini askeri silahların yasadışı yollarla satışı hususunda teşvik eden ekonomik zorluklar, ikincisi ise bölgedeki organize suç dalgasından kaynaklanan olağanüstü silah talebidir.⁷⁰⁸ Resmi verilere göre Rusya’da 2 milyon adetten fazla kayıtsız silah bulunmaktadır ve ülkedeki kaçak silahların sayısı her yıl yüzde 10 artmaktadır. Bazı uzmanlar kayıt dışı silahların gerçek sayısının daha fazla olduğunu ve 10 milyon civarında dahi olabileceğini iddia etmektedirler. Karaborsa silahların ihracatı ise Rusya’nın toplam silah ihracatının yüzde 5 ila 15’i arasında değişmektedir. Ancak yapılan yasadışı silah satışının muhtemelen daha fazla olduğu düşünülmekte olup, bu satışlar silah ambargosu uygulanan ülkelerin yanı sıra silahlı çatışma yaşanan sahalarda yer alan ülkelere de yönelmektedir. Örneğin, Venezüella Devlet Başkanı Hugo Chavez’in Kolombiya’da faaliyet gösteren Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri (FARC) terör örgütü militanlarını Rus silahları ile donatma planının ifşa edilmesi modern zamanların en büyük uluslararası skandallarından biridir. Bunun Rus yetkililerin bilgisi olmaksızın gerçekleşmesi muhtemel gözükmemektedir.

Yasadışı Rus silahları için önemli ve büyük pazarlardan bir diğeri ise Afrika’dır. BM’nin kıtadaki çatışma alanlarına silah satışını yasaklaması, RF’den bölgeye silah akışına imkan veren yasadışı kanalların kurulmasına neden olmuştur. Ancak Moskova söz konusu silahları insani yardım kisvesi altında da bölgeye göndermekten geri

⁷⁰⁷ David Darchiashvili, “Georgia: A hostage to Arms” (t.y.), <http://www.saferworld.org.uk/downloads/pubdocs/ArmedGeorgia.pdf> (07.02.2016).

⁷⁰⁸ Small Arms Survey, a.g.e., s. 177-178.

durmamaktadır. Söz konusu operasyonun Rus yetkililerin yardımı olmaksızın gerçekleştirilmesi ihtimali olmadığı gibi, bazı ülkelerdeki hükümet yetkililerinin de bu silah ticareti dolayısıyla rüşvete bulaştıkları düşünülmektedir. Nijerya’da silahla dolu bir Rus uçağına el konulması vakası Afrika kıtasındaki bazı sıcak noktalara silah kaçakçılığının insani yardım kisvesi altında yapıldığını da göstermektedir.⁷⁰⁹

Rus silah tüccarlarının Orta Doğu bölgesinde de geniş çaplı operasyonları bulunmaktadır. Rusya, Hamas, Hizbullah gibi terör örgütlerinin yanı sıra Suriye’deki mevcut rejime de silah tedarik etmekle itham edilmektedir. 2011’den beri devam etmekte olan iç savaşın başlangıcından itibaren Suriye’ye gönderilen Rus silahlarının sayısı hızla artmıştır. Rus yetkililer söz konusu silahların önceki kontratlar çerçevesinde sevk edildiğini iddia etseler de, bu kontratların sayısının neden birden arttığını da açıklayamamaktadırlar. Bu bağlamda, Esad rejiminin ekonomik olarak iflas ettiğinin bilindiği de göz önünde bulundurulduğunda, iç savaşın başlangıcından itibaren gönderilen ve aralarında küçük ateşli silahlar, C-SAM (ZRK S-300) uçak savar ve gemi savar füzeler, T-72 ve T-80 tanklar ile MİG-29 ve Su-25 savaş uçaklarının yer aldığı silahları içeren kontratlar için Suriye yönetiminin ödeme yapıp yapmadığı hususu da soru işaretini korumaktadır. Bölgeye yönelik olarak yapılan sevkiyatlarda bazı silahların doğrudan terör örgütü Hizbullah’a gönderildiği de bilinmektedir. İsrail istihbarat ajansları sıklıkla Kremlin’i aralarında roketler, cephan ve hafif ateşli silahların da yer aldığı silahları Hizbullah’a tedarik etmekle suçlamaktadır. Esasen İsrail istihbarat örgütü olan İsrail Savunma Güçleri (IDF)’nin birkaç kez Esad tarafından aracılık edilen Kremlin’in Hizbullah’ı silahlandırma teşebbüslerini önlediği de bilinmektedir. Son dönemde İsrail güvenlik güçleri Gazze Şeridi’nde Hamas militanlarından Rus yapımı Tank Savar Gündümlü Füze Başlığı da ele geçirmişlerdir. Bu ölümcül silahın Gazze’ye insani yardım taşıyan bir Rus gemisince sokulduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca Putin yönetiminin insani yardım konvoyları gibi yöntemleri de kullanarak Doğu Ukrayna’da yer alan ayrılıkçı Donbass bölgesindeki isyancılara da yasadışı yollardan silah tedarik ettiği de düşünülmektedir.⁷¹⁰

⁷⁰⁹ El koyma olayına ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Milli Gazete, “Nijerya silah dolu Rus kargo uçağına el koydu” (08.12.2014), http://www.milligazete.com.tr/nijerya_silah_dolu_rus_kargo_ucagina_el_koydu/344415 (15.08.2016).

⁷¹⁰ Falcon Bjorn, “Russia and International Arms Trafficking” (26.12.2014), **Inform Napalm**, <https://informnapalm.org/en/russia-international-arms-trafficking/> (15.08.2016).

3.3.1.3.8. Azerbaijan

Ateşli silah imalatı olmamasına karşın, komşu olduğu İran, Ermenistan ve RF gibi ülkelerin yasadışı silah ticaretiyle yakından ilgili olmaları dolayısıyla, Azerbaycan ulusal güvenliğini sağlamak adına silah kaçakçılığının yasaklanması meselesiyle yakından ilgilenmektedir.⁷¹¹ Diğer taraftan ülkede silah kaçakçılığına ilişkin ciddi bir istatistiki veri bulunmadığı gibi ne Ulusal Güvenlik Bakanlığı ne de Devlet Sınır Hizmetleri birimi Azerbaycan'a yönelik ciddi bir silah kaçakçılığından söz etmektedirler. Ancak silah kaçakçılığının varlığına ilişkin güçlü kanıtlar da mevcuttur. İçişleri Bakanlığı'nın websitesine göz atıldığında 1993'den itibaren el konulan ateşli silahların miktarında bir artış yaşandığı görülmektedir.⁷¹² İçişleri Bakanı General Ramil Usubov 1994'den beri devam eden operasyonel faaliyetlerin bir sonucu olarak 24.000 fazla suç örgütü ile organizasyonun silahsızlandırıldığını, 40.000'den fazla silaha el konulduğunu ve söz konusu silahların kullanımı nedeniyle yaşanan suçların ise 11 kat azaldığını ifade etmiştir.⁷¹³

Ülkede ilkel koşullarda bazı silahların üretimi gerçekleştirilse de Azerbaycan'ın ateşli silah üretimi bulunmamaktadır. El konulan silahların büyük çoğunluğunun fabrika yapımı olduğu hususu göz önünde bulundurulduğunda, bunların Azerbaycan'a yasadışı yollardan sokulduğu açıklık kazanmaktadır. Örneğin 2007 yılının ilk çeyreğinde yasadışı işlemlerle mücadele kolluk kuvveti, ülkenin güneyinde yasadışı silah depolarının bulunduğunu bildirmiş ve bir uyuşturucu satıcısına ait olduğu tespit edilen bu büyük silah stoğu (patlayıcı malzemeler, otomatik silahlar ve tüfeklerden oluşan) silahların ülkeye yasadışı yollarla toplu olarak sokulduğunu kanıtlamıştır. Ayrıca bu durum uyuşturucu satıcılarının da silah kaçakçılığına karıştıklarını ortaya koymuştur. Diğer taraftan ülkeye yönelik silah kaçakçılığı vakaları sadece kara sınırlarından gerçekleşmemektedir. Transit eşya şeklinde ülkeye havayoluyla silah sokma ve diğer ülkelere silah gönderme çabaları da

⁷¹¹ Cleveland Council on World Affairs, "Disarmament and International Security Topic: B Illegal Arms Trade" (t.y.), https://www.ccwa.org/wp-content/uploads/2014/03/DISEC_Topic-B.docx (07.02.2016).

⁷¹² Farhad Mehdiyev ve Azer Allahveranov, "Azerbaijan in Smuggling Chain" (t.y.), https://www.academia.edu/210610/Azerbaijan_in_Smuggling_Chain (07.02.2016).

⁷¹³ APA.az, "Ramil Usubov releases statistics of crimes occurred over last 18 years in Azerbaijan" (02.07.2012), <http://m.apa.az/en/developments/ramil-usubov-releases-statistics-of-crimes-occurred-over-last-18-years-in-azerbaijan> (18.08.2016).

mevcuttur. Örneğin Mart 2007’de Bakü Havaalanı’nda Kabil’den Moskova’ya yasadışı olarak transfer edilen 300 adet silaha el konulmuştur.⁷¹⁴

Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Dışişleri Bakanı Elmar Mammadyarov Eylül 2013’de New York’taki Küçük ve Hafif Silahlara İlişkin Yüksek Seviyeli BM Güvenlik Konseyi Toplantısı’nda yaptığı konuşmada, Azerbaycan’ın küçük ve hafif silahların aşırı derecede birikmesinin ve kontrolsüz bir şekilde yayılmasının yanı sıra yasadışı imalatının, transferinin ve dolaşımının önlenmesi ve yok edilmesine yönelik tüm uluslararası girişimlere ve mekanizmalara tam destek verdiğini, Azerbaycan’ın bu duruşunun öncelikli olarak BM’nin Küçük Silahlara İlişkin 2001 Eylem Planı ile örtüştüğünü, bölgesel seviyede ise Azerbaycan hükümeti’nin AGİT’in Küçük ve Hafif Silahlara İlişkin Dökümanı’nın geçerliliğini onayladığını ve söz konusu belgenin AGİT sahasındaki problemlerin çözümüne önemli katkısının olacağını değerlendirdiğini ifade etmiştir.

Ayrıca Azerbaycan’ın taahhütlerini yerine getirmek ve bu mekanizmanın hedeflerine ulaşmasını sağlamak için ulusal, bölgesel ve küresel seviyede tüm gerekli tedbirleri aldığını ve etkili bir kurumlararası işbirliğinin ve bilgi değişim sisteminin yanı sıra en iyi uygulamaları içeren sağlam bir ihracat kontrol sistemi kurduğunu da sözlerine ekledi.⁷¹⁵

3.3.1.3.9. Ermenistan

Ermenistan’ın Dağlık Karabağ’daki etnik Ermeni topluluğa silah tedarik ettiği ve AGİT’in hafif silahlara koyduğu ambargoya bir cevap olarak, söz konusu silahlara ilişkin iç üretimini artırmaya çalıştığı iddia edilmektedir. Ermenistan, bu ambargoyu ihlal edecek şekilde, 1997’de RF’den önemli miktarda silah tedarik etmiştir. Ayrıca resmi olmayan kaynaklara göre, Çeçenistan’a yapılan ilk yasadışı silah transferi Mayıs-Haziran 1991’de Dağlık Karabağ’daki etnik Ermeni militanlar ile Çeçen Halkı’nın Ulusal Kongresi arasında gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Gürcü araçlar kullanılarak önemli miktardaki Ermeni menşeli hafif silahın da petrol ve petrol ürünleri karşılığında Çeçen militanlara gönderildiği iddia

⁷¹⁴ Mehdiyev ve Allahveranov, a.g.e.

⁷¹⁵ Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Statement by Elmar Mammadyarov, Minister of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan, at the high-level UN Security Council Meeting on Small Arms and Light Weapons” (27.09.2013), <http://www.mfa.gov.az/en/news/881/3938> (18.08.2016).

edilmiştir. 1992'den 1993'e kadar Kuzey Kafkaslar'daki Khankala havaalanı Rus silahlarının Ermenistan, Dağlık Karabağ ve Abhazya'ya transferi için bir transit noktası olarak kullanılmıştır. Bu silahlardan bazılarının Abhazya ve Ermenistan'daki Rus güçlerine gönderildiğine ve hatta Çeçenistan'a dahi sevk edildiğine ilişkin bazı kanıtlar da mevcuttur.⁷¹⁶

Diğer taraftan Wikileaks tarafından yayınlanan ABD Dışişleri Bakanlığı'na ait belgelerde, Irak'taki Amerikan askerlerinin öldürülmesi için kullanılan roketler ile makineli silahların Ermeni hükümeti tarafından İran'a sevk edildiğinin 2008 sonunda ABD'li diplomatlarca tespit edildiği belirtilmektedir. Söz konusu belgede dönemin ABD Dışişleri Bakan Vekili John D. Negroponte'nin Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan'a Aralık 2008'de konuya ilişkin bir mektup gönderdiği ve anılan mektupta, Irak'taki Amerikan askerlerinin ölümü ve yaralanması sonucunu doğuran Ermenistan ile İran arasındaki silah transferinden dolayı büyük bir üzüntü duyduğunu ifade ettiği belirtilmektedir. Ayrıca mektupta, söz konusu silahlardan bazılarının 2007 yılında Irak'taki Amerikan askerlerine saldıran iki Şii militant üzerinde ele geçirildiği ve anılan saldırıda bir Amerikan askerinin öldüğü, altısının da yaralandığı ifade edilmiştir.⁷¹⁷ Görüldüğü üzere Ermenistan hem bölgesel ve uluslararası anlaşmazlıklarda çatışan taraflara yasadışı yollardan silah tedarik ederek çatışmaların daha da alevlenmesine neden olmakta, hem de AGİT tarafından uygulanan silah ambargosunu delerek bölgesel güvenliği tehdit etmektedir.

3.3.1.4. Nükleer Madde Kaçakçılığı

Karadeniz Bölgesi, Avrupa, Asya, Trans-Kafkaslar, RF ve Orta Doğu arasında önemli bir kavşak noktasıdır. Bu eşsiz konumu ve korunması son derece güç binlerce kilometrelik sahil şeridi dolayısıyla bölge yüzyıllardan pek çok maddenin yasadışı trafiği için kullanılmaktadır. 20 yıl önce Karadeniz Bölgesi'ndeki kaçakçılık ağına yeni bir

⁷¹⁶ Small Arms Survey, a.g.e., s. 179-180.

⁷¹⁷ Eli Lake, "WikiLeaks: Armenia sent Iran arms used to kill U.S. troops" (29.11.2010), **The Washington Times**, <http://www.washingtontimes.com/news/2010/nov/29/wikileaks-armenia-sent-iran-arms-used-to-kill-us-t/> (18.08.2016).

yasadışı eşya dahi eklenmiş olup, söz konusu eşya nükleer ve diğer radyoaktif maddelerdir.⁷¹⁸

Kitle imha silahlarının yapımında kullanılabilecek olan bu maddeler büyük ölçüde Sibirya ve güney Ural dağlarındaki Rus tesislerinden kaynaklanmaktadır. Yüksek oranda suç ve yoksulluğun gözlemlendiği bu bölgelerde, nükleer kaçakçılıkta kurye olarak kullanılabilecek kişilerin bulunması da son derece kolaydır. Ayrıca bu tesislerin düşük maaşlı korumaları, suç örgütlerinin nükleer maddeleri ele geçirmelerini kolaylaştırmaktadır. Söz konusu nükleer maddeler için asıl pazar Orta Doğu olduğundan, Karadeniz ile birlikte Kafkaslar da bu bölge için doğal bir aktarım noktası haline gelmiştir.⁷¹⁹

Daha 1990'ların başında bu maddelerin kaçakçılığına ilişkin ilk olaylar Bulgaristan, Romanya ve Ukrayna tarafından rapor edilmiştir. Türkiye'de yabancı menşeli uranyuma ilk el koyma vakası ise 1993'de gerçekleşmiştir. O günden bu yana Ermenistan, Gürcistan ve Moldova'da da çoklu kaçakçılık teşebbüsleri tespit edilmiş ve engellenmiştir. Bu vakalar, büyük ölçüde eski Sovyet Cumhuriyetleri'nden kaynaklanan nükleer malzemenin kaçakçılığı için Karadeniz Bölgesi'ndeki ülkelerin organize suç örgütleri tarafından kullanılıp kullanılmadığına ilişkin soru işaretlerinin artmasına neden olmuştur. Nükleer Kaçakçılık, Hırsızlık ve Sahipsiz Radyasyon Kaynaklarına İlişkin Veri Tabanı (DSTO) kayıtlarına göre "Geniş Karadeniz Bölgesi" ülkelerinde 1991 ile 2012 yılları arasında 631 nükleer kaçakçılık vakası tespit edilmiştir. Bu vakaların neredeyse yarısı (298) bölgedeki tek bir ülkeye ait olup, bu ülke RF'dir. Bu sıralamada Ukrayna ikinci sırada, Türkiye üçüncü sırada yer almakta olup, onu Gürcistan ve Romanya takip etmektedir. 1991-2012 döneminde Karadeniz Bölgesi'nde 91 adet nükleer malzeme kaçakçılığı vakası tespit edilmiş olup, söz konusu 91 vakanın 5'i Yüksek Seviyede Zenginleştirilmiş Uranyum (HEU) kaçakçılığına, 28'i ise Düşük Seviyede Zenginleştirilmiş Uranyum (LEU) kaçakçılığına ilişkindir. Geri kalan üçte iki vakanın (tüm diğer radyoaktif malzemelere ilişkin) yaklaşık 70'i ise radyoaktif ve kontamine kargoların izinsiz taşınmasına ilişkindir. 2004 ve 2005'de kayıtlara geçen söz konusu vakaların büyük bir çoğunluğu tek bir ülkede,

⁷¹⁸ Lyudmila Zaitseva ve Friedrich Steinhäusler, "Nuclear Trafficking Issues in the Black Sea Region, in EU Non-Proliferation Consortium", **Non-Proliferation Papers**, No. 39, 2014, s. 7-8.

⁷¹⁹ Cornell ve Nilsson, a.g.e., s. 165.

Türkiye de kaydedilmiş olup, bu tür vakaların daha önce bu kadar yüksek seviyede Türkiye’de görülmediğine de işaret edilmektedir.

Bölgede LEU kaçakçılığına ilişkin en çok vaka 1990’larda kaydedilmiştir. O zamandan beri görülen 28 vakadan sadece 7’sinin LEU kaçakçılığına ilişkin oluşu, LEU’nun nükleer karaborsadaki kıtlığına da işaret etmektedir. Aksina HEU ele geçirme vakaları 2003’den beri 4 kat artmıştır. Bölgede yaşanan HEU’ya el koyma vakaları birbiriyle bağlantılı iki zincirleme olay gibi gözükmemekte olup, ilk seri Gürcistan’da (2003, 2006 ve 2010’da), ikinci seri ise Bulgaristan (1999), Fransa (2001) ve Moldova’da (2011) yaşanmıştır. Bölgede ele geçirilen HEU’lardan hiç birinin bölge orijinli olmadığını da belirtmek gerekir. Her bir vakada olayı soruşturanlar, uranyumun Rus menşeli olduğuna ve RF’den kaçırıldığına inanmaktadırlar. Ancak RF henüz bu tür iddiaları doğrulamamıştır.

DSTO verilerine göre Karadeniz Bölgesi’nde ele geçirilen LEU’ların, dört olay hariç, hepsinin yabancı menşeli olduğu anlaşılmaktadır. Bu dört vakada ise uranyumun Ukrayna’daki tesislere ait olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de (12 vaka), Ukrayna’da (4 vaka), Romanya’da (4 vaka) ve Gürcistan’da (4 vaka) ele geçirilen yabancı menşeli LEU’ların ise Rus, Kazak ve Ukrayna menşeli olması muhtemeldir. Kaçakçılık kalıpları, hem kuzeyden hem de doğudan güneye hareket eden nükleer materyallerin eski-Sovyet ülkelerinden kaçırılan uranyum için ara bir güzergah olan Türkiye üzerinden geçtiğini göstermektedir. Söz konusu vakalar Karadeniz Bölgesi ülkelerinin nükleer malzeme kaçakçılığı için suç örgütleri tarafından kullanıldığını göstermektedir. Diğer taraftan geçen on yılda uranyum kaçakçılığı vakalarının sayısında önemli oranda bir azalma gerçekleşmiş olup, bu durum nükleer madde stoğuna sahip olan RF ile diğer eski-Sovyet Cumhuriyetlerindeki nükleer güvenliğin arttığına da işaret etmektedir.⁷²⁰

3.3.1.5. Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı

“Geniş Karadeniz Bölgesi”ndeki suç şebekeleri bu bölgeden geçen önemli uyuşturucu kaçakçılığı rotalarından beslenmektedir. Türkiye, Balkanlar ve oradan da Batı Avrupa’ya ulaşan güzergah üzerinde yer aldığından Afganistan’dan kaynaklanan uyuşturucu ticaretinden en fazla etkilenen bölge ülkelerinden biridir. Ayrıca Türkiye

⁷²⁰ Zaitseva ve Steinhäusler, a.g.e., s. 8-11.

üzerinden geçen ticaretin tedarik kaynaklarından bir diğeri ise ülkenin güneydoğusundaki PKK militanlarının derme çatma laboratuvarlar da ürettikleri uyuşturucudur.⁷²¹

“Geniş Karadeniz Bölgesi”, büyük ölçüde Afganistan ve Pakistan’dan kaynaklanan ve Avrupa’ya taşınmak istenen uyuşturucu için en önemli taşıma güzergahlarından biridir. Bu çerçevede söz konusu ticaret için kullanılan iki önemli kaçakçılık rotası “Geniş Karadeniz Bölgesi”nden geçmekte olup, bu güzergahlardan ilki olan Balkan rotası güneybatı Asya’dan başlayıp, İran ve Türkiye’den geçerek, Bulgaristan ve Romanya üzerinden Macaristan ve Avusturya ulaşmakta ve burada Avrupa ülkelerine giden kuzey rotası ile birleşmektedir. İkinci güzergah olan Karadeniz rotası ikiye ayrılmakta olup, Balkan rotasındaki sınır güvenlik önlemleri artırıldığı için bu yol uyuşturucu kaçakçıları tarafından daha çok tercih edilmeye başlanmıştır. İkiye ayrılan Karadeniz rotasının ilk ayağı Kuzey Karadeniz güzergahı olup, Afganistan’dan başlayan bu yol Orta Asya’dan geçerek RF ve Ukrayna üzerinden Avrupa’ya ulaşmaktadır. Karadeniz rotasının ikinci güzergahı ise Afganistan’dan başlamakta ve İran’dan geçerek Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve RF üzerinden kuzeye ilerlemektedir.

Gürcistan, ayrılıkçı bölgeler Abhazya ve Güney Osetya’dan geçen rotalar nedeniyle uyuşturucu kaçakçılığında önemli ölçüde etkilenmektedir. Uyuşturucu kaçakçılığı için Karadeniz deniz sahasından geçen rotalar da geliştirilmiş olup, bu rotalar Rus ve Gürcü sahillerinden başlayarak Romanya, Bulgaristan ve Ukrayna’daki limanlarda son bulmaktadır.

Karadeniz’deki ve denetimsiz rıhtımlarıyla botlar için güvenli bölgeler sağlayan Azov Denizi’ndeki geniş korumasız sahilleriyle Ukrayna, uyuşturucu kaçakçılığı açısından son derece kırılgan bir yapıya sahiptir. İlave olarak sınır kontrollerinin de olmaması Ukrayna’yı uyuşturucu kaçakçılığı için yumuşak bir hedef haline getirmektedir. ABD Adalet Bakanlığı’na göre kuzey, doğu ve güneydoğusundaki komşu devletlerden Ukrayna’ya bağlanan 1.500 yoldan sadece 98’inde gümrük tesisi bulunmaktadır.⁷²²

⁷²¹ Cornell ve Nilsson, a.g.e., s. 163.

⁷²² Sanders, a.g.e., s. 106.

Uyuşturucu madde kaçakçılığı geçtiği güzergahlarda çok çeşitli sosyal sorunlara da neden olmaktadır. Bu çerçevede Kafkasya'daki toplumlarda artan uyuşturucu kullanımının AIDS ve verem hastalıklarının yayılması gibi kalıcı sonuçları da görülmektedir.⁷²³

3.3.1.6. İnsan Kaçakçılığı ve Yasadışı Göç

Son yıllarda “Geniş Karadeniz Bölgesi” insan kaçakçılığı açısından önemli bir güzergah haline gelmiştir. Özellikle SSCB’nin dağılmasını takip eden eden süreçte 1990’lı yıllardan 2000’li yılların sonlarına kadar RF, Ukrayna, Romanya ve Moldova vatandaşları bölgenin ekonomik olarak en gelişmiş ülkesi olan ve bu nedenle de ucuz işgücüne ihtiyaç duyan Türkiye’ye gitmek istemişlerdir. Bu yönelimin en önemli nedeni ise söz konusu ülkelerde yaşayan insanların ve özellikle de bayanların büyük çoğunluğunun ekonomik durumlarının kötü olmasıdır.⁷²⁴

11 Eylül saldırılarını takiben teröre karşı savaş kampanyası başlatan ABD’nin öncelikle Ekim 2001’de Afganistan’a, ardından da Mart 2003’te Irak’a saldırması, söz konusu ülkelere kaynaklanan ve büyük ölçüde Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine yönelen yeni bir göç dalgasına neden olmuştur. Bu dalgayı takiben 2011’de başlayan Arap Baharı çerçevesinde bazı Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde yaşanan halk ayaklanmaları sonucunda, söz konusu ülkelerdeki merkezi otoritenin çökmesi nedeniyle Avrupa’ya yönelen daha büyük bir akım oluşmuştur. Anılan göçmenlerin göç güzergahında yer alan en önemli sahalardan biri ise hiç şüphesiz “Geniş Karadeniz Bölgesi”dir.

Güney Doğu Avrupa, Doğu Avrupa ve Orta Asya sahasının merkezinde yer alan “Geniş Karadeniz Bölgesi”, bölge üzerinden geçen ve kendi içinden de kaynaklanan mühim bir akışa sahip olan önemli göç hareketlerinin kesişim noktasında yer almaktadır. Göç meselesi Karadeniz Bölgesi’nin ekonomisi, toplumları ve bireyleri için önemli bir problemdir. Bölgedeki göç hareketlerinin önemli bir bölümü ekonomik nedenli olsa da, çevresel bozulma ve tekrarlayan doğal afetlerin yanı sıra komşu bölgelerden kaynaklanan politik gerilim ve istikrarsızlık da göç ve yer değiştirme için önemli zorlayıcı nedenler

⁷²³ Cornell ve Nilsson, a.g.e., s. 164.

⁷²⁴ Cornell ve Nilsson, a.g.e., s. 166.

olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgeden dışarıya doğru olan ve özellikle de Batı Balkanlar ile Doğu Avrupa'dan kaynaklanan göç hareketleri ise doğrudan AB'ye yönelmektedir. Söz konusu göç hareketi bu ülkelerle AB arasında devam eden yakınlaşma ve katılım süreci nedeniyle son yıllarda daha da kolaylaşmıştır. Bununla birlikte bölgenin kendi içerisinde kaynaklanan göçmenlerin çoğu, bölgelerarası göç hareketlerinde de bulunmaktadır. Ayrıca “Geniş Karadeniz Bölgesi”, dünyadaki bazı önemli güney-güney göç koridorlarına da ev sahipliği yapmaktadır (Ukrayna'dan RF'ye, RF'den Ukrayna'ya ve Kazakistan'dan RF'ye). RF, Orta Asya ve Doğu Avrupa'dan gelen göçmenler için bölgeki en önemli varış ülkesidir (bu hususta dünyada ikinci sırada yer almaktadır). Küresel ekonomik gerileme ve bölge ülkelerinin çoğunluğu tarafından imzalanan geri kabul anlaşmaları nedeniyle, son yıllarda bölgeye yönelik geriye göç hareketlerinde de önemli bir artış yaşanmıştır.

Yüksek seviyedeki genç işsizlik ve ekonomik fırsatların yokluğu gibi nedenler gün geçtikçe daha fazla sayıda gencin iş aramak ve/veya daha iyi bir eğitim almak için vatanlarını terk etmesine neden olmaktadır. Aynı zamanda, AB'de de iş imkanlarının sınırlı olması ve gittikçe katı bir hal alan kısıtlayıcı politikalar nedeniyle kısıdan orta vadeye bölgeye yönelik tersine göç de artabilir.

Ayrıca bölge, Sahra-altı Afrika, Orta Doğu ve Güney ve Güneydoğu Asya gibi dünyanın diğer bölgelerinden de yasal ve yasadışı göçler almaktadır. Bu göçmenlerin nihai amacı çoğunlukla AB'ye ulaşmak olduğu için günümüzde bölgedeki en önemli trendlerden biri transit göçtür. Bölge ülkelerinin AB'ye katılım ve uyumlaştırma süreçlerinin bir parçası olmaları ya da vizesiz AB'ye giriş gibi mekanizmalara katılımları, transit göç eğilimini önemli ölçüde artırmaktadır. Kuzey Afrika'daki ve Orta Doğu'daki durum bölgeye yönelik önemli miktarda göçmen ve sığınmacı akınına neden olmuştur. Bu kapsamda çok sayıda Suriyeli Türkiye'ye ulaşmış, daha az sayıda sığınmacı da diğer bölge ülkelerine gitmiştir. Genel olarak, bölge içinden kaynaklanan ve bölge üzerinden geçen yasadışı karmaşık göç akını son derece yaygın bir durumdur ve tüm bölge ülkeleri ve onların komşuları tarafından paylaşılan bir endişe kaynağıdır. Göçle bağlantılı kaçakçılık, insan kaçakçılığı, göçmenlerin istismarı ve terörizm gibi unsurlar da önemli bir tehdit kaynağı oluşturmaya devam etmektedir.

Ayrıca bölgede, kendi ülkeleri içerisinde yerlerinden edilmiş çok sayıda insan da mevcuttur. Bunların önemli bir kısmı Batı Balkanlar ile Orta Asya ve Kafkaslarda yer almaktadır. Bu insanların pek çoğu evlerine uzun süredir dönüş imkanı bulamadıklarından göç ettikleri yerlerde yaşamaktadırlar. Bu yerlerinden edilme durumu önemli ölçüde 1990’larda gerçekleşen çatışmalar ve/veya şiddet hareketleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, bölgenin pek çok yerinde tekerrür eden doğal afetler ile son yıllarda gerçekleşen çatışmalar ve anlaşmazlıklar dolayısıyla yerlerinden edilenlerin sayısında da önemli bir artış görülmektedir. Bu çerçevede Afganistan’daki uluslararası askeri gücün 2014’de geri çekilmesi ile son dönemde Irak’ta artan gerilim bölgeye yönelik sınırı-aşan göç akınlarını tetiklemiştir. Bölge içerisinde yerinden edilme ve zorla göçe tabi tutulma riskleri de uzun dönemde gündemde kalmaya devam edecek olan tehditlerdir. Ukrayna’daki krizin yanı sıra diğer bazı ülkelerdeki politik belirsizlik ile bölgedeki pek çok “donmuş/dondurulmuş çatışma” da bölgesel istikrarsızlıklardaki artış ihtimaline açık kapı aralamaktadır. Diğer taraftan bölgedeki ülkelerin çoğunun iklim değişikliği dolayısıyla tekrarlayan doğal afetlerle karşı karşıya kalması da ihtimal dahilindedir. İklim değişikliğinin etkilerinin bölgedeki insan hareketliliğini belirleyen faktörlerden biri olan çevresel faktörler üzerindeki tesirinin artırması da beklenmektedir. Bu durumda iklim değişikliğinin etkilediği çevresel faktörler gönüllü ya da zorunlu çevresel göçe neden olarak, bu tehdidi pek çok bölge devleti için gittikçe önemli bir hale getirmektedir.

Ayrıca güvenli olmayan ve yasadışı göç, göçmenleri hastalıklara karşı daha kırılgan hale getirirken, göçmen ailelerinin genişlemesi de gittikleri ülkelerdeki barınma olanaklarına ilişkin soru işaretleri yaratmaktadır. Örneğin cinsel yolla bulaşan hastalıkların yanı sıra tüberküloz vakaları, bölgeye yönelik göçle birlikte artış göstermiştir. Bu durumun bir sonucu olarak göçe eşlik eden göçmen sağlığı ve sağlık riskleri gibi hususlar da bölgedeki önemli tehditlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Bölgeye, bölge içinde ve çevresinden göçü harekete geçiren çeşitli faktörler varlığını koruduğu sürece, yasal göç kanallarının bulunmaması halinde, göç eden kitlelerin önemli bir bölümü yaşamlarını yasadışı bir şekilde sürdürmek zorunda kalacaklardır. Yasadışı göçmenliğin kendine has kırılganlığına eşlik eden meydan okumaların yanı sıra gittikçe artan uluslararası organize suç ve terörizm, yakın gelecekte de vahametini korumaya devam edecektir. Artan sayıda refakatsiz ve ayrı çocuk hareketi de önemli

derecede dikkat gerektiren endişe verici meselelerden biridir. İnsan kaçakçılığı, göçmen kaçakçılığı ve istismarı da bölge için önemli bir problem olmaya devam etmektedir. Artan sayıda insan, kaçakçılık kurbanı olarak nitelendirilmeye başlandığından ve bu durumla bağlantılı olarak zorla çalıştırılmak amacıyla gerçekleştirilen insan kaçakçılığı vakalarında da artış yaşandığından, göç vakalarının doğasının evrilmeye devam edeceği söylenebilir.

Ailelerin dağılması, beyin göçü, artan sağlık riskleri ve sağlık hizmetlerindeki yetersizlik, yabancı düşmanlığı ve ayrımcılık gibi göçün diğer negatif unsurları da bölgeye yönelik önemli tehditlerdendir. Tüm bu gelişmeler, bölgedeki insani sınır yönetiminin, acil durum hazırlığının ve karşılıklı ve iyileştirici tedbirlerin önemini artırmaktadır.⁷²⁵

Diğer asimetrik tehdit türlerinde de görüldüğü üzere, “Geniş Karadeniz Bölgesi”nin insan kaçaklığı ve göç tehditlerine maruz kalmasının en önemli nedeni, gelişmiş Avrupa ülkeleri ile ekonomik olarak geri kalmış ve siyasi nedenlerle de sürekli çatışmaların yaşandığı Orta Asya ve Orta Doğu ülkeleri arasında bir geçiş güzergahı olmasıdır. Bu çerçevede ABD ile müttefiklerinin Ekim 2001’de Afganistan’a ve Mart 2003’te de Irak’a müdahale etmeleri, takiben de 2010 sonunda Tunus’ta patlak veren Arap Baharı’nın Mısır, Libya, Suriye gibi Orta Doğulu ülkelere de yayılması gibi gelişmeler, anılan ülkelere Avrupa ülkelerine yönelik çok büyük bir göç akınına tetiklemiştir.

Entegre Sınır Yönetimi konsepti çerçevesinde Avrupa sınır yönetiminin desteklenmesi, koordine edilmesi ve geliştirilmesini hedefleyen ve farklı AB ülkelerinden sınır otoritelerinin birlikte çalışmasını destekleyen Avrupa Birliği Sınır Güvenliği Birimi (Frontex)⁷²⁶ her yıl çıkardığı risk analizi raporları ile diğer bölgelerden AB ülkelerine yaşanan göç hareketlerini analiz etmektedir. Bu çerçevede Frontex’in 2016 yılına ait Yıllık Risk Analizleri Raporu’nda Avrupa’ya yönelen göç rotaları arasında “Geniş Karadeniz Bölgesi”nden geçen üç göç güzergahına da yer verilmiştir. Bunlardan ilki olan ve Karadeniz deniz sahasından geçen Karadeniz Rotası’nda tespit edilen yasadışı geçiş sayısı

⁷²⁵ Bu bölüm Uluslararası Göç Örgütü’nün “Göç Verileri ve Trendleri: Güney-Doğu Avrupa, Doğu Avrupa ve Orta Asya” adlı raporundan özetlenmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. IOM (International Organization for Migration), “Migration Facts and Trends: South Eastern Europe, Eastern Europe and Central Asia” (2015), https://publications.iom.int/system/files/pdf/migration_facts_and_trends_seeca.pdf (18.01.2017).

⁷²⁶ Daha fazla bilgi için bkz. Frontex, “Mission and Tasks” (t.y.), <http://frontex.europa.eu/about-frontex/mission-and-tasks/> (10.02.2016).

2015 yılında bir önceki yıla göre yüzde 84'lük bir azalışla 68'e düşmüştür.⁷²⁷ Bununla birlikte 2015 yılı raporunda, 2013'den bu yana Bulgaristan ve Romanya tarafından (2014 yılında toplamda 433'e ulaşan) yasadışı geçiş vakalarında bir artış olduğu belirtilse de Frontex, bu artışın münferit olduğuna ve muhtemelen artırılan sınır gözlem faaliyetlerinden kaynaklandığına işaret etmektedir.⁷²⁸

Frontex tarafından Doğu Akdeniz Rotası olarak adlandırılan ikinci rota büyük ölçüde Türkiye üzerinden geçmekte olup, söz konusu güzergahta 2015 yılında kayıt altına alınan vakalarda önemli bir artış yaşanmıştır. Bu çerçevede 2015 yılında anılan güzergahta gerek denizden gerekse de karadan yapılan toplam geçiş sayısı bir önceki yıla göre yüzde 1.642'lik bir artışla 885.386'ya ulaşmıştır. Söz konusu rakamın denizden geçişlerde yüzde 56'sını, karadan geçişler de ise yüzde 60'ını Suriyeliler teşkil etmektedir. Bu oranıyla Doğu Akdeniz rotası 2015 yılında Frontex tarafından belirlenen 8 rota arasında en çok yasadışı geçişin kaydedildiği güzergah olmuştur. Diğer taraftan, üçüncü ve son rota ise RF, Ukrayna ve Belarus üzerinden gerçekleşen AB'ye kaçak girişleri içeren Doğu Kara Sınırı'dır. Anılan güzergahta 2015 yılında kayıt altına alınan kaçak geçiş sayısı bir önceki yıla göre yüzde 51 oranında artarak 1.920'ye yükselmiştir.⁷²⁹ Ayrıca rapora göre 2015 yılında Avrupa'ya yapılan kaçak girişlerin yaklaşık olarak yüzde 33'ünü (594.059 vakayla) Suriyeliler oluşturmaktadır.⁷³⁰

2015 yılında bu güzergahlardan en çok kaçak geçişin tespit edildiği Doğu Akdeniz rotasında yaşanan vaka artışı büyük ölçüde Suriye'deki iç savaştan kaçarak Avrupa ülkelerine ulaşmak isteyen göçmenlerden kaynaklanmaktadır. Karadeniz deniz sahasından geçen Karadeniz rotası ise Frontex'in belirlediği güzergahlar arasında en az geçişin tespit edildiği rotadır. RF'den gelip Belarus ve Ukrayna üzerinden geçen Doğu Kara Sınırı rotası da Batı Afrika ve Karadeniz rotalarından sonra üçüncü en az geçişin tespit edildiği güzergahtır. Bu çerçevede, Suriye olayı nedeniyle yaşanan artışı bir kenara koyarsak, "Geniş Karadeniz Bölgesi"nin göç açısından Avrupa'nın güvenliğine önemli bir tehdit oluşturduğunu söylemek son derece zordur.

⁷²⁷ Frontex, "Annual Risk Analysis 2016" (Mart 2016), http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annula_Risk_Analysis_2016.pdf (10.10.2016), s. 17.

⁷²⁸ Frontex, "Annual Risk Analysis 2015", s. 24.

⁷²⁹ Frontex, "Annual Risk Analysis 2016", s. 17.

⁷³⁰ Frontex, "Annual Risk Analysis 2016", s. 63.

Diğer taraftan Ocak-Nisan 2016 döneminde 157.019 kaçak geçişin yaşandığı Doğu Akdeniz rotasındaki mülteci sayısı,⁷³¹ Türkiye ile AB arasında 18 Mart 2016 tarihinde Brüksel’de yapılan Üçüncü Türkiye-AB Zirvesi’nde “Düzensiz Göç ve İnsan Ticaretiyle Mücadele” hususunda varılan mutabakatın 20 Mart 2016 tarihinde uygulanmaya başlanmasıyla düşüşe geçmiştir. Ege’de göçmen ölümlerinin önlenmesi, insan kaçakçılığı zincirinin kırılması ve yasadışı göçün yasal göçle ikame edilmesini amaçlayan mutabakatın etkin şekilde uygulanması halinde Türkiye’nin, özellikle 2015 yılında doruk noktaya ulaşan, AB’ye yönelik yasadışı geçişlerdeki transit konumunun ortadan kaldırılması ve Ege’deki düzensiz göçün kontrol altına alınmasıyla bu güzergahın insan kaçakçıları bakımından caydırıcı olması hedeflenmektedir.⁷³² Türkiye ile AB arasında varılan mutabakat çerçevesinde Doğu Akdeniz rotasındaki önlemlerin sıkılaştırılması sonucunda Mayıs 2016 itibarıyla anılan rotadan yapılan geçişlerin bir önceki aya göre yüzde 90 oranında azaldığı tespit edilmiştir.⁷³³

Bu çerçevede Frontex’in 2016 yılı raporunda 2009-2016 yılları arasında Karadeniz rotasında tespit edilen yasadışı geçişlere ilişkin rakamlar⁷³⁴ ABD’nin 11 Eylül olaylarının ardından Akdeniz’de başlattığı bir deniz gözetleme ve denetim faaliyeti olan Aktif Çaba Harekatı’nı Karadeniz’e de genişletmek için Karadeniz deniz sahasının güvensiz olduğuna ilişkin argümanlarının, en azından Karadeniz deniz sahasının göçmenlerin yasadışı olarak Avrupa’ya ulaşmak için kullandıkları ana güzergahlardan biri olmaması nedeniyle, çok da yerinde olmadığını göstermektedir.

⁷³¹ Frontex, “Migratory Routes Map” (06.05.2016), <http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/migratory-routes-map/> (14.06.2016).

⁷³² Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye-AB Arasında 18 Mart’ta Varılan Mutabakata İlişkin Soru-Cevaplar” (t.y.), http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-arasinda-18-mart_ta-varilan-mutabakata-iliskin-soru-cevaplar.tr.mfa (14.06.2016).

⁷³³ Vatan Gazetesi, “Karayip göçmenleri 14 bin km yol yapıyor!” (17.05.2016), <http://www.gazetevatan.com/karayip-gocmenleri-14-bin-km-yol-yapiyor--945780-gundem/> (14.06.2016).

⁷³⁴ Frontex verilerine göre Karadeniz deniz sahasında 2009 yılında tespit edilen yasadışı geçiş vakası “1”, 2010 yılında “0”, 2011 yılında “0”, 2012 yılında “1”, 2013 yılında “148” ve 2014 yılında “433” ve 2015 yılında ise “68”dir. 2015 yılı itibarıyla Avrupa’ya gittiği tespit edilen yasadışı göç vakalarının sadece binde 3,7’si Karadeniz deniz sahasından kaynaklanmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. Frontex, “Annual Risk Analysis 2016”, s. 17.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KARADENİZ BÖLGESİNİN GÜVENLİK MİMARİSİ VE BÖLGESEL GÜVENLİĞİN SAĞLANMASINDA TÜRKİYE’NİN ROLÜ

Bir önceki bölümde de ayrıntılı bir şekilde ele alındığı üzere Karadeniz Bölgesi çok sayıda simetrik ve asimetrik tehdit ile karşı karşıya bulunmakta olup, bölgede söz konusu tehditlerle mücadele için, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde, çeşitli güvenlik yapılanmalarının kuruluşuna ihtiyaç duyulmuştur. Bu çerçevede bölgesel güvenliğin sağlanmasına ilişkin bir takım örgütler hayata geçirilmiştir. Bu bölümde, bölgesel güvenliğin sağlanmasında rol oynayan örgütler, Türkiye’nin kuruluşuna öncülük ettiği örgütler ile diğer bölge devletlerinin yanı sıra bölgedışı devletlerin de önyak olduğu bölgesel yapılanmalar olarak ikiye ayrılmıştır. Böylelikle bir taraftan Karadeniz Bölgesi’nin güvenliğinin sağlanmasında rol oynayan örgütler çerçevesinde kurgulanan bölgesel güvenlik mimarisi ortaya konmaya çalışılırken, diğer taraftan da Türkiye’nin kuruluşuna öncülük ettiği örgütler yoluyla bölgesel güvenliğin sağlanmasında oynadığı rolün ne olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

4.1. Türkiye Haricindeki Bölge Devletleri ile Bölgedışı Devletlerin Öncülük Ettiği Bölgesel Güvenlik Yapılanmaları

4.1.1. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)

Dünya’nın en büyük bölgesel güvenlik organizasyonu olan AGİT, Avrupa’dan Orta Asya Cumhuriyetleri’ne oradan da ABD’ye kadar olan bölgedeki 57 devletin üye olduğu ve güvenlik alanında kapsamlı işbirliği öngören bir örgüttür.⁷³⁵

⁷³⁵ Erdal Düzdaban, “AGİT ve Ukrayna Krizi”, Hasret Çomak ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, 1. Baskı içinde (409-431), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2014, s. 413.

Güvenliğe yönelik kapsayıcı bir bakış açısına sahip olan örgüt, politik ve askeri faktörlerin yanı sıra ekonomik, çevresel ve insani hususları da göz önünde bulundurmaktadır. Bu nedenden dolayı, silahların kontrolü, güven ve güvenlik artırıcı önlemler, insan hakları, ulusal azınlıklar, demokratikleşme, polisiye tedbirler, terörle mücadele ile ekonomik ve çevresel faaliyetleri de içeren geniş yelpazedeki konuları gündemine dahil etmiştir. Katılımcı 57 ülkenin tamamı eşit bir statü de yer almakta olup, politik uzlaşmaya dayalı olarak alınan kararların yasal olarak bağlayıcılığı yoktur.⁷³⁶

Tarihsel olarak bakıldığında AGİT'in temelini oluşturan belge 1975 yılında AGİK çerçevesinde bir araya gelen 35 devletin imzaladığı Helsinki Nihai Senedi⁷³⁷ olup, bu belgeyle iki blok arasındaki ilişkilerde bir arabuluculuk zemini yaratılması da hedeflenmiştir. Ayrıca söz konusu Senet, Avrupa'da insan hakları, demokratik haklar, vatandaşlık hakları gibi konularda insanların ve toplumların ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra azınlık haklarının güvence altına alınması hususunda da bir işbirliği zemini yaratmıştır.

SSCB'nin dağılmasını takiben AGİK değişime uğramış ve 21 Kasım 1990 tarihli Paris Şartı'nın kabulüyle örgüt bünyesinde bazı yenilikler de gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede AGİK iki büyük güç ve onlara bağlı kuvvetleri bir arada tutmak, örgüt içerisinde ABD'nin de diğer üyelerle eşit bir düzeyde kalmasını sağlamak, BDT'yi uluslararası sisteme istikrarlı bir şekilde entegre etmek ve Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin güvenlik sorunlarına cevap bulmak gibi amaçlarla faaliyetlerini sürdürmeyi kararlaştırmıştır. Bu karar çerçevesinde örgüt, güvenlik konseptinin askeri boyutunun yanı sıra ekonomik ve toplumsal boyutlarının da ele alınmasını ve düzenlemesini savunmaya başlamıştır.⁷³⁸

Ülke içi ve devletlerarası çatışmaların arttığı bu yeni dönemde, söz konusu gelişmelere karşılık verebilmek amacıyla hızlı bir kurumsallaşmaya giden örgüt, 1994 yılındaki Budapeşte Zirvesi'nde alınan kararla AGİT adını almıştır. AGİT'in, 1990'larda çeşitli ülkelerde yürüttüğü kriz yönetiminden çıkartılan dersler ışığında, 1999 İstanbul

⁷³⁶ OSCE, "Who we are" (t.y.), <http://www.osce.org/whatistheosce> (26.02.2016).

⁷³⁷ Senedin tam metni için bkz. OSCE, "Conference on Security and Co-operation in Europe Final Act" (t.y.) <http://www.osce.org/mc/39501?download=true> (26.02.2016).

⁷³⁸ Beril Dedeoğlu, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, İstanbul: Derin Yayınları, 2003, s. 248-249.

Zirvesi’nde Soğuk Savaş sonrası güvenlik tehditlerini ele alan Avrupa Güvenlik Şartı⁷³⁹ kabul edilmiştir.⁷⁴⁰

İstanbul Zirvesi’nde alınan kararlar çerçevesinde AGİT’in krizleri çıktıktan sonra değil, daha çıkmadan önce çözmesi yönünde bir prensip kararı alınmış ve krizlerin önlenmesine ilişkin olarak, bir bölgede sorun çıkar çıkmaz bu soruna müdahale edebilecek “Uzman Destek ve İşbirliği Takımları” oluşturulmuştur. Söz konusu oluşumun faaliyet alanı, daha çok bağımsızlığını yeni kazanan ve liberalizme yönelen devletlerde liberal ekonominin ve demokrasinin yerleştirilmesi şeklinde tespit edilmiştir.⁷⁴¹

Silahların kontrolü, sınır yönetimi, insan kaçakçılığıyla mücadele, terörle mücadele, çatışma önleme ve çözümü, demokratikleşme, ekonomik faaliyetler, eğitim, seçimler, çevresel faaliyetler, cinsiyet eşitliği, iyi yönetim, insan hakları, medya özgürlüğü, azınlık hakları, polisiye faaliyetler, hukukun üstünlüğü, güvenlik sektöründe reform ve işbirliği, hoşgörü ve ayrımcılıkla mücadele⁷⁴² gibi alanlarda faaliyet göstermekte olan AGİT, bölgesel güvenlik alanında gerek çatışmaların çıkmadan önlenmesi hususunda taraflara önerdiği diplomatik müzakereler ve çatışma önleme stratejileri gerekse de çatışma sonrasında ortaya çıkan durumun düzeltilmesi ve rehabilite edilmesi hususlarında görev aldığı bölgelerde teşkil ettiği kurumlarla faaliyet gösteren bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁴³

Örgüt, gerek çatışmaların patlak vermeden önce önlenmesi gerekse de mevcut çatışmalara kapsayıcı politik çözümler bulunabilmesi için Karadeniz Bölgesi’nde yer alan çatışma alanlarında da faaliyet göstermektedir. Bu çerçevede AGİT, Dağlık Karabağ çatışmasında Minsk Grubu, Transdinyester çatışmasında ise tüm tarafları kapsayan “5+2” müzakerelerinin bir tarafı olarak söz konusu problemlerin çözümüne katkıda bulunurken, Gürcistan’da 2008 savaşı sonrası duruma ilişkin olarak BM ve AB ile birlikte uluslararası

⁷³⁹ İstanbul Zirvesi Deklarasyonu ile Avrupa Güvenlik Şartı’na ilişkin daha fazla bilgi için bkz. OSCE, “İstanbul Summit” (Ocak 2000), <http://www.osce.org/mc/39569?download=true> (26.02.2016).

⁷⁴⁰ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)” (t.y.), http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-_agit_.tr.mfa (26.02.2016).

⁷⁴¹ Dedeoğlu, a.g.e., s. 254.

⁷⁴² Faaliyet alanlarına ilişkin daha fazla bilgi için bkz. OSCE, “What We Do” (t.y.), <http://www.osce.org/what> (26.02.2016).

⁷⁴³ Düzdaban, a.g.e., s. 414.

Cenevre Görüşmeleri'nin eş başkanlığında çözüm için faaliyet göstermektedir.⁷⁴⁴ Diğer taraftan Ukrayna'da "Özel İzleme Misyonu" kapsamında bir taraftan Ukrayna'daki ateşkesi izlerken, diğer taraftan da diyalog sağlama işlevini yerine getirmektedir.⁷⁴⁵ Ayrıca Rus hükümetinden gelen talep üzerine Gukova ve Donetsk Rus kontrol noktalarında başlatılan "AGİT Gözlemci Misyonu" iki ülke arasındaki mevcut krizde gerilimin düşmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.⁷⁴⁶

Ancak, AGİT'in bir bölgesel güvenlik örgütü olarak çözmekle yükümlü olduğu ihtilafların (Güney Osetya, Transdinyester ve Dağlık Karabağ vb. gibi) çözüm süreçlerinde somut ilerleme sağlayamaması, katılımcı ülkeler arasında örgütün işlevi ve rolüne ilişkin görüş ayrılıklarına yol açmış, bu ise örgütün etkinliği ve rolünün sorgulanmasına neden olmuştur. İlave olarak, iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesine müteakip konvansiyonel savaşın Avrupa kıtasının istikrar ve güvenliğine yönelik öncelikli bir tehdit olmaktan çıkması ve 11 Eylül saldırıları sonrası asimetrik risk ve tehditlerin daha belirgin bir hal alması, AGİT'in yoğunlaştığı silahların kontrolü ve Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler İnisiyatifi (GGAÖ) gibi konuların gündemdeki yerini kaybetmesine neden olarak, örgütün reformu konusunun gündemin üst sıralarını meşgul etmesine sebebiyet vermiştir. Bu kapsamda özellikle 2010 Astana Zirvesi'den sonra, kadın, cinsiyet ve siber güvenlik gibi konular önem kazanmış ve örgütün gündeminde daha fazla yer işgal etmeye başlamıştır.⁷⁴⁷

Diğer taraftan öncelikle Irak'ta ortaya çıkan ve takiben yaşanan iç karışıklardan faydalanarak Suriye'ye ve oradan da Avrupa'ya sığınan IŞİD terörü, dinsel aşırıcılık ve radikalizmden kaynaklanan terör konusunu dünya gündeminin yanı sıra AGİT'in gündeminin de üst sıralarına taşımıştır. Bu çerçevede sonuncusu 3-4 Aralık 2015 tarihleri arasında Sırbistan'ın başkenti Belgrad'da gerçekleştirilen AGİT Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilen "Teröre Neden Olan Şiddet İçeren Aşırıcılık ve Radikalizm'in

⁷⁴⁴ OSCE, "Conflict prevention and resolution" (t.y.), <http://www.osce.org/what/conflict-prevention> (26.02.2016).

⁷⁴⁵ OSCE, "Listening, monitoring, responding – the story of a monitor in Ukraine" (16.10.2015), <http://www.osce.org/ukraine-smm/192136> (26.02.2015).

⁷⁴⁶ OSCE, "OSCE Observer Mission at the Russian Checkpoints Gukovo and Donetsk" (t.y.), <http://www.osce.org/om> (26.02.2016).

⁷⁴⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)".

Önlenmesi ve Mücadele Edilmesine İlişkin Dışışleri Bakanları Deklerasyonu”⁷⁴⁸ ile “Son Terör Saldırıların Ardından AGİT’in Terörizm ile Mücadele Çabalarının Tahkim Edilmesine İlişkin Dışışleri Bakanları Deklarasyonu”⁷⁴⁹ gibi belgeler AGİT’in radikal İslami terör tehdidinde verdiği önemin bir yansıması mahiyetindedir.⁷⁵⁰

4.1.2. GUAM⁷⁵¹

SSCB’nin çöküşünü takiben bağımsızlıklarını kazanan eski Sovyet Cumhuriyetleri bağımsızlıklarının ilk yıllarında, ekonomik, siyasi ve askeri gücünü kaybeden ve en önemlisi de imparatorluğun çöküşü nedeniyle sosyal, siyasi ve psikolojik bunalım geçiren RF’nin kontrolü dışında kalabilmeyi başarmışlardır. Her ne kadar SSCB’nin siyasal ve hukuksal bir varlık olarak ortadan kalktığının teyit edildiği gün BDT’nin kurulduğu ilan edilse de, RF yukarıda bahsedilen güçsüzlüğü dolayısıyla, başlangıçta eski cumhuriyetlerin tamamını BDT çatısı altında toplamaya muvaffak olamamıştır. Ancak özellikle Kasım 1993’te kabul edilen yeni askeri plan çerçevesinde Yakın Çevre Doktrini’ni ön plana çıkaran RF, eski Sovyet Cumhuriyetlerini BDT’ye üye olmaları için zorlamaya başlamıştır. Gerek RF’nin BDT’ye üye olan devletler ile Ortak Güvenlik Anlaşması imzalamak için uyguladığı baskı gerekse de söz konusu devletlerin yaşadıkları ekonomik, siyasi ve askeri sorunlar bu cumhuriyetleri hem RF’nin baskısından kurtulmak hem de kendilerine yeni müttefikler bulmak için RF’nin yörüngesinde olmayan uluslararası örgütlenmeler çerçevesinde birleşmeye itmiştir.⁷⁵²

Bu kapsamda 1996 yılında Viyana’da gerçekleştirilen Avrupa’da Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşması (AKKA) konferansında Azerbaycan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna arasında yapılan görüşmeler sonucunda gündeme gelen ve bu ülkelerin egemenlikleri ile bağımsızlıklarını güçlendirmeyi amaçlayan siyasi, ekonomik ve stratejik

⁷⁴⁸ Deklerasyonun tam metni için bkz. OSCE, “Ministerial Declaration on Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization that lead to Terrorism” (04.12.2015), <http://www.osce.org/cio/208216?download=true> (26.02.2016).

⁷⁴⁹ Deklerasyonun tam metni için bkz. OSCE, “Ministerial Declaration on Reinforcing OSCE Efforts to Counter Terrorism in the Wake of Recent Terrorist Attacks” (04.12.2015), <http://www.osce.org/cio/207261?download=true> (26.02.2016).

⁷⁵⁰ OSCE, “22nd OSCE Ministerial Council” (t.y.), <http://www.osce.org/node/184241> (26.02.2016).

⁷⁵¹ Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova’nın baş harflerinden oluşmaktadır.

⁷⁵² Hatem Cabbarlı, “Karadeniz Ekseninde Siyasi Örgüt: GUUAM”, Osman Metin Öztürk ve Yalçın Sarıkaya (Ed.), **Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı: Karadeniz**, 1. Baskı içinde (203-231), Ankara: Platin Yayınları, 2005, s. 203-204.

bir ittifak olan GUAM, 10 Ekim 1997’de Strazburg’daki Avrupa Konseyi zirvesinde anılan ülkelerin devlet başkanlarının imzasıyla kurulmuştur.

1999 yılında Özbekistan’ın katılımıyla söz konusu ittifakın adı GUUAM (Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan, Moldova) olarak değiştirilmiştir. Ancak 2002 yılında toplantılara katılmayarak üyeliğini donduran Özbekistan, 2005 yılında ise üyelikten tamamen ayrılmıştır. Özbekistan’ın bu kararının ardında ittifak üyelerinin birbiri ardına yaşadıkları Renkli Devrimler adı verilen halk hareketleri dolayısıyla gerçekleşen iktidar değişikliklerinin büyük bir rolü bulunmaktadır.⁷⁵³

GUAM’ın örgütsel yapısına bakıldığında iki önemli organdan oluştuğu gözlemlenmekte olup, bunlardan biri Konsey, diğeri ise Sekretarya’dır. Örgütün en üst organı Konsey’dir. Konsey, devlet başkanları (zirve), dışişleri bakanları, ulusal koordinatörler ve daimi temsilciler seviyelerinde çalışmakta olup, Konsey’in kararına binayen daimi ve geçici çalışma grupları ile alt gruplar teşkil edilebileceği gibi bakanlıkların ve/veya bölümlerin temsilcileri arasında toplantılar da gerçekleştirilebilmektedir. Kiev’de yer alan örgütün sekretaryası, GUAM faaliyetlerine organizasyonel ve teknik destek sağlamakta olup, Genel Sekreter’in başkanlığı altında faaliyetlerini yürütmektedir.⁷⁵⁴

Herhangi bir yabancı veya bölgesel güç tarafından empoze edilmediğinden ve karşılıklı ve ortak çıkarlara dayalı olarak bölge devletleri arasında spontane bir işbirliği çabasıdan kaynaklanan sembolik bir yapılanma olduğundan, örgütün ilk hali çok az somut sonuç doğurmuştur. Zaman içerisinde Moldova hükümetinin Avrupa taraftarı bir tavır sergilemeye başlaması, Gürcistan ile Ukrayna’da yaşanan renkli devrimler ile Azerbaycan enerji kaynaklarının dünya pazarlarına erişim sağlaması gibi gelişmeler örgütü yeniden canlandırmak için fırsatlar sunmuştur. Bu çerçevede Mayıs 2006 tarihli Kiev toplantısında GUAM resmi olarak kurumsallaştırılmış ve Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü adını almıştır. Hedeflerini tanımlayan örgüt, önceliklerini ise Hazar-Kafkaslar-Karadeniz ekseninde enerji güvenliğinin sağlanmasının yanı sıra üye ülkeler arasında bir serbest

⁷⁵³ Eyyub Kandemir, **Uluslararası Sistemde Yeni Düzen Arayışında Karadeniz’in Değişen Jeopolitiği**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, s. 137.

⁷⁵⁴ GUAM, “GUAM Organizational Structure” (t.y.), <http://guam-organization.org/en/node/269> (21.02.2016).

ticaret sahasının kurulmasının desteklenmesi ve demokratik değerlerin yaygınlaştırılması olarak belirlemiştir. Kurumsallaştırılan örgütün son derece iddialı olan yeni gündemini uygulamaya geçirip geçiremeyeceği belirsiz olsa da örgütü yeniden canlandırma girişimi “Geniş Karadeniz Bölgesi”nde yer alan küçük devletler arasındaki bölgesel işbirliğinin geliştirilmesine yönelik daha iddialı bir vaadi yansıtmaktadır.⁷⁵⁵

Örgüt önceliğini ekonomik kalkınma olarak açıklamasına rağmen, üye ülkelerin ekonomilerinin kötü durumda olması nedeniyle bugüne kadar bu konuda kayda değer bir ilerleme sağlayamamıştır. Ayrıca, üye ülkelerin hiçbiri bağımsız dış politika stratejileri uygulayacak kadar güçlü değildir. Öte yandan bu oluşum, bölgede yer alan diğer bazı devletlerin de tepkisini çekmiş olup, bu çerçevede RF ve Ermenistan, GUAM’ı kendilerine karşı kurulan bir yapılanma olarak değerlendirmişlerdir.⁷⁵⁶

Yukarıda bahsi geçen hususlar örgütün gelişiminin önünde önemli bir engel olarak durmaktadır. Özellikle örgütün RF karşıtı bir duruşa sahip olduğu algısı, örgüte bölge devletlerinin katılımını sınırlandırarak, başarı şansını da azaltmaktadır. Örneğin 2005 yılında Ankara’daki Türkiye-Ukrayna zirvesinde Ukrayna Devlet Başkanı Yuşçenko’nun Türkiye’nin GUAM’da gözlemci statüsü alması önerisini Türkiye, kısa süreli bir tereddüitten sonra kabul etse de, GUAM’ın RF karşıtı bir yapılanma olduğu algısı nedeniyle örgütte daha aktif bir rol almak istememiştir.⁷⁵⁷ Ayrıca, Mayıs 2006’da Kiev’deki GUAM Zirvesi’nde hem Bulgaristan hem de Romanya’ya yeni kurulan Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü’ne tam üyelik için çağrıda bulunulmuşsa da, söz konusu ülkeler de örgütle mesafelerini korumaya devam etmişlerdir.⁷⁵⁸ GUAM’ın batı yönelimli tavrına karşılık, kendileri de batı yönelimine sahip olan bu ülkelerin örgütün çağrılarına rağmen GUAM’dan uzak durmalarının en önemli nedeni ise, yukarıda da belirtildiği üzere, örgütün anti-Rus bir duruşa sahip olmasıdır. Esasen RF karşıtı bir örgüt

⁷⁵⁵ Cornell ve diğerleri, a.g.e., s. 108-109.

⁷⁵⁶ Koçer, “Karadeniz’in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye”, s. 206.

⁷⁵⁷ Zeyno Baran, “Turkey and the Wider Black Sea Region”, Daniel Hamilton ve Gerhard Mangott (Ed.), **The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives**, 1. Baskı içinde (87-103), Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations, 2008, s. 92

⁷⁵⁸ Sergii Glebov, “Black Sea Security as a Regional Concern for the Black Sea States and the Global Powers”, **Southeast European and Black Sea Studies**, 9 (3), 2009, s. 354.

olmasa da, bu şekilde algılanması, diğer bölge ülkelerini GUAM'ın mevcut şekline katılmaktan alıkoymaktadır.⁷⁵⁹

Örgütün ana sözleşmesinde, GUAM'ın “donmuş/dondurulmuş çatışmalar” ile ihtilafli sahalardan kaynaklanan güvenlik tehditlerinin yanı sıra uluslararası terörizm, agresif ayrılıkçılık ve aşırıcılık gibi tehditlerle mücadeleyi gündemine aldığı ifade edilmekte olup, sözleşmenin İşbirliğinin Amaçları ve İlkeleri başlıklı birinci bölümünde ise, “uluslararası ve bölgesel güvenliğin ve istikrarın güçlendirilmesi” hususu örgütün temel amaçları arasında sayılmaktadır.⁷⁶⁰ Ancak, yukarıda da belirtilen nedenlerle, bölgenin önemli aktörleri olan RF ile Türkiye'nin örgüte üye olmaması, ekonomik ve askeri kapasitesi sınırlı ülkelerden kurulu olan örgütün gelişimini ve önemli bir yapı olarak işlev görmesini engellemektedir. Bu çerçevede GUAM'ın bölge güvenliğine katkı sağlayan bir örgüt olmaktan daha ziyade, üye ülkeler arasındaki işbirliğini ve dayanışmayı arttıran bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir.⁷⁶¹ Ancak, 2008 yılındaki RF-Gürcistan Savaşı'nın yanı sıra 2014 yılında RF'nin Kırım'ı ilhakıyla başlayan ve halen Ukrayna'nın doğusundaki çatışmalar dolayısıyla devam eden RF-Ukrayna uyuşmazlığı gibi hususlar göz önünde bulundurulduğunda, örgütün bu konuda bile kendi içinde tam bir birlik sağlayabildiğini söylemek son derece güçtür.

4.1.3. Karadeniz'de Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler İnisiyatifi (KGGAÖ)

1993 yılında Ukrayna tarafından Karadeniz'e kıyıdaş ülkeler arasındaki iletişim ve işbirliğinin artırılması amacıyla AGİT çerçevesinde Deniz Kuvvetleri Alanında Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler İnisiyatifi'nin başlatılması önerisi gündeme getirilmiştir. KGGAÖ girişimine, kıyıdaş ülkelerin de ilgi duyması üzerine bu konuya ilişkin esasların belirlenmesi amacıyla söz konusu ülkelerin dışişleri bakanları ve askeri makamlarına mensup katılımcıların iştirakiyle 22-25 Haziran 1998 tarihleri arasında Ukrayna'nın başkenti Kiev'de bir toplantı gerçekleştirilmiş ve konuya ilişkin esaslar belirlenerek bir

⁷⁵⁹ Baran, a.g.e., s. 92.

⁷⁶⁰ GUAM, “Charter of Organization for Democracy and Economic Development–GUAM” (t.y.), <http://guam-organization.org/en/node/450> (22.02.2016).

⁷⁶¹ Koçer, “Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye”, s. 206.

protokol imzalanmıştır. Türkiye'nin de tam destek verdiği bu girişim 26 Nisan 2002 tarihinde hayata geçmiştir.⁷⁶²

Dünyada deniz alanında mevcut yegane güven ve güvenlik artırıcı rejim olması nedeniyle ayrıca önemli olan KGGAÖ genel olarak denizlerdeki işbirliği alanlarının geliştirilmesini, karşılıklı temasları arttırmayı, önemli faaliyetlere ilişkin ön bildirimde bulunmayı, Karadeniz'deki mevcut kuvvetler (400 ton üzeri gemiler ve denizaltılar) hakkında yıllık bilgi değişimini ve her yıl bir ülkede Deniz Güven Tatbikatı (CANE) yapılmasını amaçlamaktadır.⁷⁶³ Anlaşma çerçevesinde alfabetik sıraya göre görevlendirilen ve görev süresi bir yıl olan sorumlu ülke, tüm faaliyetlerin icra sorumluluğunu üstlenmekte ve Viyana'daki AGİT binasında her sene bahar ayında yapılan yıllık toplantıyla görevi sıradaki ülkeye devretmektedir. Deniz kuvvetleri alanında karşılıklı tatbikat bildirimlerini, üs ziyaretlerini, gözlemci görevlendirmelerini ve daha birçok güven ve güvenlik artırıcı önlemleri içeren bu rejim tüm dünyaya örnek olacak bir şekilde ilk defa Karadeniz'de uygulanmaya başlanmıştır.⁷⁶⁴ Karadeniz'de GGAÖ rejiminin uygulanmasında önemli bir sorunla karşılaşmadığı gibi, rejimin uygulama alanı arttıkça, kıyıdaş ülkeler arasındaki güven ortamı da pekişmektedir.⁷⁶⁵

Ancak bu durum 2014 yılında RF'nin Kırım'ı ilhakına kadar devam etmiştir. Kırım'ın ilhakı çerçevesinde meydana gelen gelişmeler, kıyıdaş devletler arasında KGGAÖ'nün Karadeniz deniz sahasında oluşturmaya çalıştığı güven ortamını temelden sarsarak, girişimi tartışmaya açmıştır. Bu çerçevede özellikle Karadeniz deniz sahasında Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler Belgesi'nin uygulanmasının gözden geçirilmesine ilişkin onüçüncü yıllık danışma toplantısının sonuçlarının değerlendirildiği 807. Genel Toplantı'da Ukrayna delegasyonu tarafından yapılan sunuş dikkat çekicidir. 16 Aralık 2015 tarihli sunuşta KGGAÖ belgesinin 25 Nisan 2002 tarihinde Kiev'de kabul edilmesiyle birlikte tüm kıyıdaş devletlerin diğer devletlerle ilişkilerinde, sınırların dokunulmazlığı, devletlerin egemenliği ve toprak bütünlüğü hususlarına ilişkin BM Sözleşmesi'nin prensiplerine bağlı kalacaklarını tekrar teyit ettikleri vurgulanarak, KGGAÖ belgesinin girişinde yer alan 11. paragraf da ise belgenin politik olarak bağlayıcı

⁷⁶² Gürdeniz, a.g.e., s. 303.

⁷⁶³ Koçer, "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye", s. 207-208.

⁷⁶⁴ Gürdeniz, a.g.e., s. 303.

⁷⁶⁵ Koçer, "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye", s. 208.

olduğuna ve bölgesel güvenliğin ve istikrarın artırılması ve iyi komşuluk ilişkileri ile işbirliğinin geliştirilmesini amaçlayan ilave tedbirlerle daha da zenginleştirilebileceğine işaret edildiğinden bahsedilmektedir. Ancak tüm bu hususlara karşın, Ukrayna'ya bağlı olan Kırım Özerk Cumhuriyeti ile Sivastapol şehrinin RF tarafından yasadışı işgali ile RF'ye bağlanması uluslararası hukukun temel norm ve ilkelerinin yanı sıra Karadeniz deniz sahasında yürütölmekte olan KGGAÖ anlaşmasının ilkelerinin de alenen ihlali anlamına geldiği belirtilerek, Şubat-Mart 2014'de Ukrayna'ya yönelik olarak uygulanan silahlı müdahale sırasında Rus Deniz Kuvvetleri ile Özel Kuvvetleri'nin Ukrayna'ya ait savaş gemilerinin denize açılmasını engellediklerine ve hatta gemiler ile önemli miktardaki silah ve askeri ekipmana el koyduklarına ve askeri üsler ile Ukrayna Silahlı Kuvvetlerine ait diğer bölgeleri de işgal ettiklerine dikkat çekilmektedir. Bu nedenle RF'nin KGGAÖ sözleşmesini açıkça ihlal etmesine engel olamadığı için Karadeniz deniz sahasındaki işbirliği mekanizmaları ile güven ve güvenlik artırıcı tedbirlerin, ortak çabalardaki etkisizliğinin alenen ortaya çıktığından söz edilerek, bu durumun KGGAÖ sözleşmesinin, RF'nin Kırım'daki hukuk tanımaz tutumu ile Donbas'ta halen devam eden saldırganlığı nedeniyle Karadeniz Bölgesi'nde kötüleşen güvenlik ortamından kaynaklanan yeni gerçeklikler de göz önünde bulundurularak revize edilmesi gerekliliğinin gündeme geldiğine işaret edilmektedir.⁷⁶⁶

4.1.4. Diyalog ve Ortaklık İçin Karadeniz Forumu

Romanya uzun zamandan beri başarısız gördüğü ve başlangıçtaki amaçlarına ulaşmaktan uzaklaştığı için gelecekte de faydalı olacağına inanmadığı KEİÖ'nün yerine NATO ve ABD güvencesi altında yeni bir siyasal güvenlik yapılanmasının konması gerektiğini iddia etmektedir. Bu nedenle KEİÖ'ye alternatif olabilecek bir yapılanma arayışı içerisine giren ve daha iyi koordine edilmiş ve yüksek profilli bölgesel bir inisiyatife ihtiyaç duyulduğunu dile getiren Romanya, Haziran 2006'da Bükreş'te topladığı Karadeniz Zirvesi'nde Diyalog ve Ortaklık İçin Karadeniz Forumu adını verdiği bir örgütün temelini atmıştır.⁷⁶⁷

⁷⁶⁶ AGİT, "Statement by the Delegation of Ukraine at the 807-th FSC Plenary Meeting on the results of the Thirteenth Annual Consultations on the Review of Implementation of the Document on CSBMs in the Naval Field in the Black Sea" (17.12.2015), <http://www.osce.org/fsc/212776?download=true> (23.02.2016).

⁷⁶⁷ Yel, a.g.e., s. 285.

Uyuşturucu trafiği, insan kaçakçılığı ve çevre kirliliği gibi konularda işbirliğinin tartışıldığı Diyalog ve Ortaklık için Karadeniz Forumu’nun Karadeniz Bölgesi ile bölgenin Avrupa-Atlantik ortaklarında yer alan kurumlar ile sivil toplum arasında aktif ve açık diyalog temeline dayandığı belirtilmiştir.⁷⁶⁸ Bu çerçevede, Forum kapsamında bölge içindeki ve dışındaki devletler, düşünce kuruluşları ve iş çevreleriyle ortak işbirlikleri planlanmakta olup, arzu eden taraflar arasında hemen her konunun ele alınabileceği bir ortam öngörülmüştür.⁷⁶⁹

5 Haziran 2006 tarihli zirvenin katılımcıları tarafından imzalanan Diyalog ve Ortaklık İçin Karadeniz Forumu Ortak Deklarasyonu’nda bölgesel tehditler ile bölgenin güvenliğinin sağlanmasına yönelik görüşler de yer almıştır. Bu çerçevede deklarasyonda, bölgedeki tüm organizasyonlar (KEİÖ), inisiyatifler ve süreçlerden etkili ve verimli bir şekilde faydalanılmasının yanı sıra bölge devletlerinin demokratik dönüşüm ve sürekli kalkınmaya katkı yapacak şekilde barış, istikrar, refah ve iyi komşuluk ilişkilerini sürdürmelerinin gerekliliğine değinilerek, enerji, terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, çevrenin bozulması, doğal afetler, kaçakçılık, organize suç gibi işbirliği içerisinde cevap verilmesi gereken ortak tehditlerin artışı üzerinde durulmakta ve Karadeniz Bölgesi’ndeki “donmuş/dondurulmuş çatışmalar”ın bölgenin güvenliği ile istikrarına tehdit oluşturduğuna vurgu yapılmaktadır.⁷⁷⁰

Son derece iddialı bir söyleme sahip olan Forum’un oluşturulduğu zirvede Türkiye ve RF’nin düşük bir profile temsil edildikleri⁷⁷¹ görülmektedir. Bu durumun iki nedeni bulunmakta olup, bunlardan ilki Forum’da Karadeniz’de bir Türk ve Rus hakimiyetinin var olduğu ve bu hakimiyetin Romanya’nın öncülük ettiği bir yapılanmayla ortadan kaldırılacağı yönünde bir imaj yaratılmasıdır. İkinci neden ise, birincisiyle de bağlantılı bir şekilde, Romanya’nın Forum çerçevesinde NATO ve dolayısıyla da ABD’yi bölgeye müdahil etme çabasıdır. Türkiye ve RF’nin bölgedeki lider konumlarını ABD’yi de yanına alarak dengelemek isteyen Romanya’nın bu girişimi, bölgedeki mevcut düzenden memnun

⁷⁶⁸ Kamer Kasım, “Türkiye’nin Karadeniz Politikası: Temel Parametreler ve Stratejiler”, **USAK**, 3 (5), 2008, s. 176.

⁷⁶⁹ Yel, a.g.e., s. 286.

⁷⁷⁰ Wikipedia, “Black Sea Forum for Partnership and Dialogue” (Mart 2009), https://en.wikipedia.org/wiki/Black_Sea_Forum_for_Partnership_and_Dialogue (23.02.2016).

⁷⁷¹ Rusya zirveye Bükreş Büyükelçisini gönderirken, Türkiye ise Bakan seviyesinde temsil edilmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Ariel Cohen, “Karadeniz Bölgesinde Amerikan Stratejileri”, **21. Yüzyıl**, 2007, s. 202-204.

olan iki ülkenin ilk andan itibaren söz konusu girişime mesafeli durmasına neden olmuştur. Bu çerçevede iki bölgesel gücün de desteklemediği bir girişimin anlamlı bir sonuç doğurması oldukça güçtür. Nitekim toplantı sonucunda sadece demokrasi ve işbirliğinin geliştirilmesi için ABD'nin finanse ettiği bir Karadeniz Fonu kurulması kararlaştırılabilmiş ve bölgedeki gerilim ve çekişmelerden de etkilenen Forum kısa sürede etkisini kaybederek, gündemden düşmüştür.⁷⁷²

4.1.5. Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ)

Kuruluş amacı doğrudan Karadeniz Bölgesi'nin güvenliğinin sağlanması olmasa da, Karadeniz'e kıyıdaş olan devletlerin (RF) yanı sıra “Geniş Karadeniz Bölgesi” olarak adlandırılan sahada yer alan devletlerin (Ermenistan) de üye olduğu bir örgüt olarak KGAÖ, dolaylı da olsa Karadeniz Bölgesi'nin güvenliğine de temas etmektedir. Orta Asya, Kafkasya ve Doğu Avrupa'yı şemsiye altına alan KGAÖ'nün temelleri, 15 Mayıs 1992 tarihinde imzalanan ve Taşkent Antlaşması olarak da bilinen Kolektif Güvenlik Antlaşması'na⁷⁷³ dayanmaktadır. SSCB'nin çöküşünün ardından, onbir BDT üyesinden altısının⁷⁷⁴ katılımıyla 15 Mayıs 1992 tarihinde Taşkent'te imzalanan Ortak Güvenlik Antlaşması ile söz konusu ülkeler aralarındaki güvenlik ilişkilerini düzenlemek için Soğuk Savaş sonrasının ilk çok taraflı güvenlik yapılanmasını hayata geçirmişlerdir.⁷⁷⁵

90'lı yıllarda KGAÖ'ye katılım hususunda eski SSCB ülkelerini teşvik eden bazı bölgesel gelişmeler de yaşanmıştır. Bu çerçevede bölgenin yüz yüze olduğu Afganistan sorunu, yaşanan etnik çatışmalar ve politik istikrarsızlığın yanı sıra RF ve Özbekistan'ın da çeşitli düzeylerde müdahil olduğu ve bölgeye yayılma riski taşıyan “Tacik İç Savaşı” gibi gelişmeler, bölgedeki yönetimler açısından güvenlik eksenli bir ulus-üstü yapılanmayı yaşamsal kılmıştır. Bu gibi nedenlerle 1993 yılına gelindiğinde Azerbaycan, Gürcistan ve

⁷⁷² Forumun websitesinde yer alan en son aktivite Ekim 2007 tarihlidir. Bkz. Laure Delcour ve Panagiota Manoli, “The EU's Black Sea Synergy: Results and Possible Ways Forward” (Eylül 2010), **Directorate-General for External Policies of the Union**, http://www.iris-france.org/docs/kfm_docs/docs/observatoire-voisinage-europeen/bl-sea-1010-way-forward-final-published.pdf (23.02.2016), Sanberk, a.g.e., s. 53 ve Cohen, a.g.e., s. 203.

⁷⁷³ Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü Antlaşması'nın tam metni için bkz. URL, “Collective Security Treaty Organization” (t.y.), http://www.ieee.es/Galerias/fichero/Varios/2002_Carta_de_la_OTSC.pdf (01.03.2016).

⁷⁷⁴ Rusya Federasyonu, Ermenistan, Tacikistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan.

⁷⁷⁵ Abdullah Torun, “Bölgesel Hegemonyanın Bir Aracı Olarak Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütü”, **USAK**, 9 (19), 2015, s. 7-8.

Beyaz Rusya gibi devletlerin de antlaşmaya imza koymalarıyla birlikte, yapılanma daha da genişlemiştir.⁷⁷⁶

Ancak Azerbaycan, Gürcistan, Ukrayna ve Moldova'nın 1997 yılında RF'nin bölgesel etkinliğini azaltmayı amaçlayan Batı yanlısı bir örgüt olan GUAM'ı oluşturan bildiriye imzalamaları, beş yıllık süre için imzalanan Ortak Güvenlik Antlaşması'nın 1999 yılında tekrar uzatılması gündeme geldiğinde anılan ülkelerden Gürcistan, Azerbaycan ve Özbekistan'ın antlaşmadan çekilmelerine neden olmuştur.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yapılan saldırılar, KGAÖ tarihinde yeni bir miyadı teşkil etmektedir. Söz konusu saldırıyı takiben ABD'nin bölgedeki etkisinin artmasını önlemek isteyen RF, BDT ülkelerinin de dahil olduğu bir bölgesel yapılanmayla bölgesel güvenliğin daha iyi sağlanabileceğini düşünmeye başlamıştır. Bu çerçevede yaşanan gelişmeler, dolaylı olarak Kollektif Güvenlik Antlaşması'nın önemini artırarak kurumsallaşmasına giden yolu açmış ve 2002 yılında RF, Ermenistan, Belarus, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan'ın imzaladığı yeni bir antlaşmayla bugünkü KGAÖ oluşturulmuştur. 2006 yılında yönünü tekrar RF eksenine çeviren Özbekistan da, KGAÖ'ye yeniden dahil olmuştur. Ancak 2012 yılına gelindiğinde KGAÖ'yü Moskova'nın post-Sovyet bölgelere kendi güvenlik stratejisini dayatmasına yardımcı olan ve RF'nin neo-emperyal amaçlarını gerçekleştirmesine katkıda bulunan bir örgüt olarak değerlendiren Özbekistan örgütten yeniden ayrılmıştır.⁷⁷⁷

KGAÖ anlaşmasının üçüncü maddesine göre örgütün amacı, bölgesel ve uluslararası barış, güvenlik ve istikrarın güçlendirilmesi ve üye devletlerin bağımsızlıklarının, toprak bütünlüklerinin ve egemenliklerinin ortaklaşa savunulmasını sağlamaktır. Anlaşmaya göre üye devletler bu amaçlara ulaşmak için politik tedbirlere öncelik vereceklerdir. Anlaşmanın sekizinci maddesine göre örgütün faaliyet alanları, uluslararası terörizm ve aşırıcılık, narkotik ve psikotrop maddeler ile silahların yasadışı trafiği, organize uluslararası suç, yasadışı göç ve üye devletlerin güvenliğine yönelik diğer tehditlerle mücadele olarak tespit edilmiştir. Anılan maddeye göre üye devletler söz

⁷⁷⁶ M. Turgut Demirtepe, "Etkinliği Sorgulanan Bir Örgüt Olarak KGAÖ", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, 6 (23), 2010, s. 163.

⁷⁷⁷ Torun, a.g.e., s. 8-9.

konusu alanlardaki faaliyetlerini ilgili tüm diğer devletler ve uluslararası örgütlerle yakın işbirliği içerisinde ve öncelikli olarak da BM'nin himayesi altında yürüteceklerdir.⁷⁷⁸

KGAÖ Antlaşması'nda belirtilen faaliyet alanlarına ilişkin aktivitelerin icra edilebilmesi için üç çeşit askeri güç tesis edilmiştir. Bunlardan ilki “Bölgesel Güçler”dir ve 1995 tarihli Ortak Güvenlik Strateji Belgesi'ne göre Doğu Avrupa Grubu (Beyaz Rusya ve RF), Kafkasya Grubu (Ermenistan ve RF) ve Orta Asya Grubu (RF ile Orta Asya ülkeleri) olmak üzere üç adet bölgesel grup oluşturulmuştur. İkinci askeri güç ise “Barışı Koruma Güçleri” olup, 3.500 kişiden oluşan söz konusu yapılanma 2009 yılında hayata geçirilmiştir. Ancak bahsi geçen ikinci askeri yapılanma kağıt üzerinde kalmış ve şimdiye kadar herhangi bir operasyon icra etmemiştir. Üçüncü ve son askeri kuvvet ise “Orta Asya için Ortak Hızlı İntikal Gücü”dür. 2001 yılında kurulan söz konusu askeri yapılanma 4.000 kişiden oluşmaktadır. 2009 yılına gelindiğinde ise anılan askeri gücün yerine “Ortak Acil Müdahale Gücü” kurulmuş olup, 20 bin kişiden oluşan söz konusu gücün Orta Asya'nın dışındaki sahalarda da kullanılması kararlaştırılmıştır.⁷⁷⁹

Ancak 2001 yılından sonra yeniden yapılandırılan örgütün RF'nin yanı sıra diğer üye devletlerin de beklentilerini karşılayabildiğini söylemek son derece zordur. Her ne kadar örgütün bölge ülkelerinin güvenliğini sağlama noktasında ortak amaçlar doğrultusunda kurulduğu ve ortak bir gündeme sahip olacağı öngörülmüşse de, üyeler arasında örgüte yönelik beklentilerde ciddi farklılıklar bulunmaktadır.

Örneğin Ermenistan örgüt çerçevesinde Karabağ konusunda kendisine avantaj sağlamayı hedefleyen bir gündem takip etmekte olup, bu çerçevede Azerbaycan'ın işgal edilmiş toprakları yeniden geri almak için yürütmesi muhtemel bir askeri operasyona RF önderliğindeki KGAÖ'nün desteğiyle karşı koymayı amaçlamaktadır. Bu konuya ilişkin olarak RF ile Ermenistan arasında bir takım adımlar da atılmış olmasına karşın, BM kararlarında da açıkça belirtildiği üzere, uluslararası hukuka göre Karabağ, Azerbaycan toprağı olduğu için bölgeye yönelik yürütülecek bir askeri operasyon Ermenistan'a saldırı olarak değerlendirilemeyeceğinden örgütün Ermenistan'ın beklentilerine cevap vermesi

⁷⁷⁸ URL, “Collective Security Treaty Organization”.

⁷⁷⁹ Çağla Gül Yesevi, “Orta Asya’da İşbirliği ve Bütünleşme: Kollektif Güvenlik Antlaşma Örgütü Örneği”, **İstanbul Kültür Üniversitesi**, Küresel Eğilimler Serisi, Çalışma Kağıdı No. 4, 2013, s. 2.

muhtemel değildir.⁷⁸⁰ Nitekim 2 Nisan 2016'da Ermenistan'ın ateşkesi bozmasıyla başlayan sıcak çatışma bu hususa güzel bir örnek teşkil etmekte olup, Ermenistan'ın çatışma nedeniyle Rusya'nın ve üyesi olduğu KGAÖ desteğini alma çabaları sonuçsuz kalmış ve hatta, sürecin Ermenistan'la KGAÖ üyesi Beyaz Rusya ve Kazakistan arasındaki ilişkileri bozduğu ve RF ile de belli oranda bir güvensizlik yarattığı söylenebilir.⁷⁸¹ Diğer taraftan Kırgızistan'ın iç istikrarını tehdit eden siyasi çalkantılar ve etnik çatışmalar gibi sorunlarının yanı sıra örgüt üyesi ülkelerle de (Özbekistan ve Tacikistan), başta su sorunu olmak üzere, birçok konuda derin görüş ayrılıkları bulunmaktadır. KGAÖ'nün Kırgızistan'da yaşanan etnik çatışmalarda, belki de Kırgızistan'ın en çok ihtiyaç duyduğu bir anda tümüyle etkisiz kalması, örgütün söz konusu ülke nezdindeki prestijini de önemli ölçüde azaltmıştır.

Ayrıca KGAÖ'nün Şubat 2009 zirvesinde, üye ülkelerin karşılaştığı güvenlik sorunlarına müdahale etme amacıyla Kırgızistan'ın Oş sehrinde örgüt bünyesinde bir acil müdahale timi konuşlandırılması önerisine Özbekistan ve Beyaz Rusya şiddetle karşı çıkmıştır. Özellikle Özbekistan, Fergana Vadisi içerisinde yer alan ve sosyal ve etnik açıdan son derece kompleks bir yapıya sahip olan bölgede bu tarz bir askeri üssün kurulmasının bölgenin askerileştirilmesi sürecini tetikleyebileceği, etnik çatışmaların patlak vermesine yol açabileceği ve silahlı radikal grupların bölgede yeniden aktif olmasına sebebiyet verebileceği gibi gerekçelerle birliğin bölgeye konuşlandırılmasının ciddi bir istikrarsızlık yaratma potansiyeline sahip olduğunu öne sürerek bu öneriye itiraz etmiştir. İlavaten Özbekistan'ın anılan öneriye karşı çıkmasının bir diğer nedeni ise, RF'nin siyasi, etnik ve dini unsurları kullanarak bölgede istikrarsızlık yaratmaya ve bu durumdan faydalanarak da bölge ülkelerini daha etkin bir şekilde kontrol etmeye çalıştığına inanmasıdır. Özbekistan'ın yukarıda belirtilen endişelerinde haksız olmadığı, KGAÖ Zirvesi'nin üzerinden çok geçmeden Haziran 2010'da tam da Oş sehrinde etnik Kazaklar ile Özbekler arasında patlak veren çatışmalarla ortaya çıkmış olup, Özbekistan'ın olayların arkasında üçüncü ülkelerin bulunduğu yönündeki açıklaması, kuşkusuz Kerimov'un zihnindeki Rus endişesinin de bir yansıması niteliğindedir.

⁷⁸⁰ Demirtepe, a.g.e., s. 164.

⁷⁸¹ Nazim Caferov, ““4 Gün Savaşı” ve Bölgesel Dengeler” (07.04.2016), **Kafkassam**, <http://www.kafkassam.com/4-gun-savasi-ve-bolgesel-dengeler.html> (08.04.2016).

Özellikle bölgede yaşanan etnik çatışmalarda etkisiz kalan KGAÖ'nün yeniden etkin hale getirilebilmesi amacıyla gerçekleştirilen son zirveden de bir sonuç alınamaması örgütün işlevsizliğine yönelik algıyı daha da pekiştirmiş olup, KGAÖ'nün etkinliğini göstermek amacıyla RF'nin Kırgızistan'a yapılacak askeri yardım kararının tüm üyeler tarafından ortak olarak alınması isteğine rağmen, bazı üye ülkelerin Nisan ayında bir darbe sonucu iktidara gelen geçici Kırgız yönetimine yönelik çekinceleri böyle bir kararın alınmasını da engellemiştir.

Diğer taraftan bir zamanlar RF'nin en sadık müttefiki olan Beyaz Rusya'nın RF ile olan ilişkileri, gaz fiyatları ve borçlar konusunda iki ülke arasında yaşanan sorunlar nedeniyle son derece gergindir. Üstelik Moskova'nın Beyaz Rusya Devlet Başkanı Aleksandr Lukaşenko'yu, söz verdiği halde Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanımamasından ötürü “onursuzca davranmakla” suçlaması da iki ülke arasındaki ilişkileri daha da gererek,⁷⁸² Rusya'nın KGAÖ içerisinde doğal müttefiki olarak gördüğü Beyaz Rusya'nın desteğinden de mahrum kalmasına neden olmuştur.

Kuruluşunun ardındaki temel gerekçe, eski Sovyet topraklarında RF'nin hakimiyetini devam ettirme kaygısı olan KGAÖ, Sovyet sonrası topraklarda bölgesel hegemonyasını sürdürmeyi amaçlayan RF'nin, hem bölgeyi kendi kontrolü altında tutma hem de NATO ve ABD gibi güçlerin bölgedeki etkinliğini azaltma amaçlarına yönelik bir araç işlevi görmektedir.⁷⁸³ Ancak Moskova, KGAÖ'nün üye ülkeler arasında giderek anlamını kaybettiğinin ve üye devletlerin beklentilerine cevap veremediğinin farkındadır. Lakin RF'nin, kendisine yönelik farklı beklentiler (ve endişeler) içerisinde olan üye ülkelerin bu yaklaşımlarını KGAÖ bünyesinde nasıl uzlaştıracak/gidereceği örgütün varlığının devamı açısından ciddi bir soru olarak ortada durmaktadır.⁷⁸⁴

⁷⁸² Demirtepe, a.g.e., s. 165-166.

⁷⁸³ Torun, a.g.e., s. 9.

⁷⁸⁴ Demirtepe, a.g.e., s. 166.

4.2. Türkiye'nin Öncülük Ettiği Bölgesel Güvenlik Yapılanmaları

4.2.1. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ)

KEİÖ'nün kuruluş düşüncesinin temelinde, 1980'lerde SSCB'nin gıda ve tüketim malları ihtiyacının, Türkiye'nin ise enerji ihtiyacının karşılanması için taraflar arasında işbirliği kurulması fikri yatmaktadır.⁷⁸⁵ KEİÖ bir proje olarak Washington eski büyükelçisi Şükrü Elekdağ tarafından Ocak 1990'da ortaya atılmıştır. Bürokrasinin başlangıçta mesafeli durduğu bu fikri Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın benimsemesi üzerine söz konusu örgütün kurulması yönünde girişimler başlatılmıştır.⁷⁸⁶

Romanya ve Bulgaristan'ın da katılımıyla bölgesel bir işbirliği zemininde olgunlaşmaya başlayan örgütün kuruluş amacı olarak başlangıçta bir serbest ticaret bölgesi oluşturma fikri ön plana çıksa da, daha sonra örgütün ekonomik işbirliği çerçevesinde kurgulanması kararlaştırılmıştır. İşbirliğine ilişkin ilk somut toplantı Türkiye'nin ev sahipliğinde 19 Aralık 1990'da Ankara'da yapılmıştır. Toplantıda, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova ve Ermenistan temsilcilerinin dahil olduğu eski SSCB ülkeleri heyetinin yanı sıra Romanya ve Bulgaristan temsilcileri de yer almıştır. Toplantı sonucunda işbirliğinin temel prensipleri üzerinde uzlaşmaya varılmış olup, KEİÖ'nün kurulması hususunda anlaşma sağlandığı resmen duyurulmuştur. Takiben 12-13 Mart 1991'de Bükreş'te, 23-24 Nisan 1991'de ise Sofya'da uzman düzeyinde gerçekleştirilen toplantılarda KEİÖ'nün amaçları ve prensipleri üzerinde görüş birliğine varılmıştır. 3 Şubat 1992 tarihinde Türkiye'nin ev sahipliğinde gerçekleştirilen toplantıda, Türkiye, RF, Romanya, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Ukrayna ve Bulgaristan KEİÖ'nün kuruluşuna ilişkin ana belgeyi parafe etmişler ve anılan belge 25 Haziran 1992 tarihinde İstanbul'da düzenlenen ve yukarıda adı geçen dokuz ülkenin yanı sıra, Yunanistan ile Arnavutluk'un da kurucu üye olarak katıldığı Zirve toplantısında on bir ülkenin devlet veya hükümet başkanları tarafından imzalanarak "İstanbul Zirvesi Bildirisi" adı altında resmen işlerlik kazanmıştır. 2004 yılında Sırbistan'ın da katılımıyla örgütün üye sayısı 12'ye ulaşmıştır.

⁷⁸⁵ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)" (t.y.), http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-_kei_.tr.mfa (11.02.2016).

⁷⁸⁶ İlhan Uzgel, "Balkanlarla İlişkiler", Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II: 1980-2001**, 14. Baskı içinde (481-524), İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 519.

KEİÖ'nün tek karar organı, yılda iki defa toplanan ve oydaşma ile karar alan Dışişleri Bakanları Konseyi'dir. Üye ülkelerin Dışişleri Bakanlarını temsil eden ve onlar adına hareket eden “Yüksek Düzeyli Memurlar Komitesi”nin temel görevi ise, Konseyin aldığı karar ve tavsiyelerin uygulanmasını sağlamak ve Konsey'e tavsiyelerde bulunmaktır.

KEİÖ bünyesinde ticaret, ekonomi, ulaştırma, enerji, haberleşme, bilim ve teknoloji başta olmak üzere 18 adet işbirliği teması ve bu temalara ilişkin de Çalışma Grupları⁷⁸⁷ bulunmakta olup, söz konusu gruplar yardımcı organ olarak faaliyet göstermektedirler. Dışişleri Bakanları Konseyi'nin kararı ile kurulan ve KEİÖ çerçevesinde gelişen işbirliğinin temelini oluşturan Çalışma Grupları, Konsey'e faaliyetleri hakkında raporlar sunmakta ve tavsiyelerde bulunabilmektedirler. Bir projenin, anlaşmanın veya herhangi bir işbirliği girişiminin ilk etapta tartışıldığı organ olan Çalışma Grupları uzmanlar düzeyinde toplanmaktadır. Çalışma Grubu faaliyetlerine etkinlik ve ivme kazandırılmasını teminen belirli alanlarda her üye ülke iki yıllık dönemler halinde koordinatör ülke görevini üstlenmektedir. Koordinatör ülke bir eylem planı hazırlayarak belirlediği alanlara ilişkin gerçekleştirilecek olan işbirliğinin önceliklerini belirlemek ve koordinatörlüğü boyunca en az iki toplantı düzenlemekle yükümlüdür.⁷⁸⁸

KEİÖ'nün işbirliği alanlarına daha yakından bakıldığında, bunlardan bazılarının öncelikli alanlar olarak tespit edildikleri görülmektedir. Örneğin enerji⁷⁸⁹ öncelikli işbirliği alanlarından biridir. KEİÖ bölgesi zengin enerji kaynaklarına ev sahipliği yapmasına karşın, bu alanda örgütün yakın işbirliği içerisinde olmak istediği AB enerji kaynakları açısından fakirdir. Bu nedenle belki de KEİÖ'nün göreceli olarak AB'ye karşı tek üstün olduğu alan budur. Bu yönüyle enerji, AB ile işbirliğini artırmak için en elverişli sahalardan biridir.

Belirlenen bir diğer öncelik alanı ise ulaşım⁷⁹⁰ olup, bu öncelik alanı çerçevesinde KEİÖ bölgesindeki ulaşım ağının geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi üzerinde

⁷⁸⁷ Çalışma Gruplarına ilişkin daha fazla bilgi için bkz. BSEC, “Areas of Cooperation” (t.y.), <http://www.bsec-organization.org/Pages/homepage.aspx> (16.02.2016).

⁷⁸⁸ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)”.
⁷⁸⁹ Enerji işbirliği alanına ilişkin daha fazla bilgi için bkz. BSEC, “Energy” (t.y.), <http://www.bsec-organization.org/aoc/Energy/Pages/information.aspx> (16.02.2016).

⁷⁹⁰ KEİÖ'nün işbirliği alanları içerisinde yer alan Ulaştırma Çalışma Grubu 1992 yılında kurulmuş olup, en etkin çalışan gruplardan biridir. Bu grup 1994 yılında kendi içerisinde ulaştırma ve iletişim olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Ulaştırma Çalışma Grubu düzenli olarak toplantılar gerçekleştirmekte ve bu alandaki

durulmaktadır. “Karadeniz Ring Otoyolu” ve “Karadeniz Bölgesi Deniz Otoyolu” projeleri, bu alanda öne çıkan iki önemli projedir.⁷⁹¹

İlaveten KEİÖ’nün, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesi (KEİPA), İş Konseyi, Ticaret ve Kalkınma Bankası ve Karadeniz Etütleri Uluslararası Merkezi olmak üzere dört bağlı kuruluşu daha bulunmaktadır.⁷⁹²

KEİÖ, 25 Haziran 1992-11 Mayıs 1999 tarihleri arasında bir girişim statüsünde faaliyetlerini devam ettirmiştir. Bu dönemde KEİÖ Daimi Sekreteryası görevi, öncelikle Türk Dışişleri Bakanlığı, takiben de İstanbul’da kurulan KEİÖ Merkezi tarafından yürütülmüştür. 5 Haziran 1998 tarihli Yalta Zirvesi’nde kabul edilen ve 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe giren Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Şartı⁷⁹³ ile KEİÖ girişimi uluslararası bir örgüt haline dönüşmüştür. Ev sahibi ülke anlaşmasının Ağustos 2000’de uygulanmaya başlanmasıyla birlikte üye ülkelerin KEİÖ nezdinde daimi temsilcilikler açmaları da mümkün olmuştur.

Ayrıca, Yalta Zirvesi’nde KEİÖ’nün 21. yüzyıla uyum sağlaması için yol gösterici mahiyette bir belge hazırlanması da kararlaştırılmış olup, alınan bu karar çerçevesinde

işbirliğinin bir organı olarak faaliyet göstermektedir. Söz konusu çalışma grubu altı aylık periyotlar için seçilen ülke koordinatörleri tarafından yönetilmektedir. KEİÖ üyesi ülkelerin Ulaştırma Bakanları Toplantısı, uygulama mekanizmasıyla birlikte, düzenli bir yüksek seviyeli ulaştırma forumu olarak fiili karar merciidir. Söz konusu grup, kapsadığı bölgede bazı önemli projeler geliştirmiş olup, bu çerçevede taşımacılığın liberalleştirilmesine ilişkin işbirliği 2002’de Kiev’de imzalanan “KEİÖ Bölgesinde Eşya Taşınmasının Kolaylaştırılmasına İlişkin Anlayış Momenandumu” çerçevesinde yürütülmektedir. KEİ Daimi Uluslararası Sekreteryası’nın sekreteryası vazifesini yürüttüğü proje, Uluslararası Taşıma Birliği ve KEİÖ bölgesindeki Taşıma Dernekleri Birliği ile yakın işbirliği içerisinde faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Bir diğer proje olan, yol altyapısının geliştirilmesi hususundaki işbirliği ise 19 Nisan 2007 tarihinde Belgrad’da imzalanan “Karadeniz Ring Otoyolunun Koordineli Geliştirilmesine İlişkin Anlayış Momenandumu” çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bu projenin sekreteryası Yunan devlet şirketi olan “Ignatia Odos” tarafından yürütülmektedir. Deniz altyapısının ve bağlantılarının geliştirilmesi projesi ise 19 Nisan 2007’de Belgrad’da imzalanan “KEİÖ Bölgesindeki Deniz Yollarının Geliştirilmesine İlişkin Anlayış Momenandumu” çerçevesinde yürütülmektedir. Ulaştırma Çalışma Grubu içerisinde yer alan diğer projeler gibi kurumsallaştırılan bu proje de, bu Anlayış Momenandumu’na ekli Geçici Çalışma Grubu tarafından koordine edilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti, Anlayış Momenandumu Ortak Teknik Sekreterliği’ne 1 Mayıs 2013’ten başlayarak iki yıl ev sahipliği yapmış olup, takiben Romanya (1 Mayıs 2015-30 Nisan 2017), Rusya Federasyonu (1 Mayıs 2017-30 Nisan 2019) ve Ukrayna (1 Mayıs 2019-30 Nisan 2021) söz konusu projenin sekreteryasını yürüteceklerdir. Bkz. BSEC, “Transport” (t.y.), <http://www.bsec-organization.org/aoc/Transport/Pages/Information.aspx> (16.02.2016).

⁷⁹¹ Bahadır Bumin Özarslan, **Yirmi Yıllık Bir Serüven: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü**, Ankara: Berkin Yayınevi, 2012, s. 408.

⁷⁹² Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)”.

⁷⁹³ Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Şartı için bkz. Özarslan, **Yirmi Yıllık Bir Serüven: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü**, s. 434-441.

2001 yılında KEİÖ'nin kuruluşundan beri geldiği noktayı değerlendirerek, yeni hedefler belirleyen “Gelecek için Ekonomik Gündem” adlı bir klavuz da kabul edilmiştir. Bu klavuzun ana hedeflerinden biri KEİÖ'yü proje üreten bir örgüt haline dönüştürmek için bölgeye yararlı olabilecek işbirliği konularında geliştirilebilecek projelerin ön fizibilite çalışmalarını finanse edecek olan “Proje Geliştirme Fonu”nun kurulmasıdır. Ancak sadece beş ülkenin (Türkiye, Azerbaycan, Romanya, RF ve Yunanistan) maddi katkıda bulunduğu söz konusu fona sunulan öneriler akademik olmaktan öteye geçemediği gibi, büyük çaplı projeler geliştirilmesinde ve bu proje önerilerinin hayata geçirilmesinde de sorunlarla karşılaşmıştır. Ayrıca klavuzun diğer bir önemli hedefi olan Karadeniz’de Serbest Ticaret Bölgesi’nin aşamalı olarak oluşturulması hedefine yönelik olarak, KEİÖ Ticaret ve Ekonomik Kalkınma Çalışma Grubu kapsamında 2001 yılında Türkiye’nin girişimleri sonucu, üye ülkelerin diğer üye ülkelerde karşılaştıkları tarife dışı engellerin belirlenerek ortadan kaldırılmasını amaçlayan “KEİÖ Bölgesinde Miktar Kısıtlamalarını ve Ticaret Önündeki Diğer Eş Etkili Önlemlerin Kaldırılmasına Yönelik Süreç” önerisinin kabul edilmesine ve tarife dışı engellere ilişkin bildirimlerin 2004 yılı sonunda tamamlanmasının öngörülmesine karşın, söz konusu bildirimlerin Türkiye, Arnavutluk, Bulgaristan ve RF dışındaki ülkeler tarafından henüz iletilmemesi nedeniyle süreç tamamlanamamıştır. Diğer taraftan Ticaret ve Ekonomik Kalkınma Çalışma Grubu’nda KEİÖ bölgesindeki mal ve hizmetlerin dolaşımının kolaylaştırılması amacıyla üye ülkelerde uygulanmakta olan sınır geçişleri ve gümrük mevzuatlarının uyumlaştırılmasına yönelik alınabilecek ortak önlemler hakkında görüşmelerde de bulunulmuştur. Ancak bu süreç de bildirimde bulunmayan ülkeler nedeniyle henüz sonuçlandırılmamıştır.⁷⁹⁴

Özellikle 1 Ocak 2007 tarihi itibarıyla Romanya ve Bulgaristan’ın AB’ye girmesiyle birlikte AB ile KEİÖ arasındaki ilişkiler ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu çerçevede 11 Nisan 2007 tarihinde AB Komisyonu tarafından hazırlanan Karadeniz Sinerjisi adlı belgede söz konusu iki ülkenin AB’ye girişlerine paralel olarak Karadeniz Bölgesi’nin AB açısından taşıdığı önemin arttığına işaret edilmiştir. Söz konusu belgede bölgesel örgütler konusu da ele alınarak, KEİÖ’nün bölgedeki önemine vurgu yapılmıştır. KEİÖ ile AB arasındaki ortaklıklara işaret edilerek, Karadeniz Sinerjisi içinde Türkiye ile RF’nin öncülük ettiği KEİÖ’nün bu anlamda çok önemli bir konuma sahip olduğu dile

⁷⁹⁴ Kanbolat, a.g.e., s. 84-86.

getirilmiştir.⁷⁹⁵ İlaveten AB Komisyonu'na 2007 Haziran ayından bu yana KEİÖ nezdinde gözlemcilik statüsü verilmiş olup, AB'nin Karadeniz Sinerjisi'ne görünürlük ve uyum kazandırmayı hedeflediği ilk üst düzey siyasi etkinliği 14 Şubat 2008 tarihinde Ukrayna'nın KEİÖ Dönem Başkanlığı sırasında, Kiev'de "Karadeniz Bölgesi Ülkeleri ve AB Dışişleri Bakanları Toplantısı" başlığı altında gerçekleştirilmiştir. KEİÖ ülkeleri ile AB'ye üye ülkelerin Dışişleri Bakanlarının katıldığı söz konusu toplantı, KEİÖ ile AB arasında Bakan düzeyinde gerçekleştirilen ilk toplantı olması bakımından da önem taşımaktadır. Kiev'de yapılan toplantı sonunda, "Geniş Karadeniz Bölgesi Ülkeleri ve AB Dışişleri Bakanları Toplantısı Ortak Açıklaması" yayınlanmıştır. Söz konusu toplantı sonucunda AB ile tamamı KEİÖ üyesi olan "Geniş Karadeniz Bölgesi" ülkeleri arasında ulaştırma, enerji, organize suçla mücadele ve ticaret gibi alanlarda proje bazında işbirliği geliştirilmesine yönelik bir siyasi irade ortaya konulmuş olup, bahsi geçen alanlarda işbirliğinin temelleri atılmıştır.⁷⁹⁶

Her ne kadar örgütün amaçları arasında, KEİÖ bölgesi'nde barışı ve istikrarı sağlamak varsa da, örgüt içerisinde uyuşturucu, silah ve radyoaktif madde kaçakçılığı, her türlü terör hareketi, örgütlü suçlar ve yasadışı göçle mücadele gibi oldukça geniş çaplı ve ekonomiden ziyade güvenlik öncelikli bir alan yaratılmış olması da son derece dikkat çekicidir.⁷⁹⁷ Ancak bu durum hiç de şaşırtıcı değildir. KEİÖ'ye üye önde gelen devletler, üyeler arasında sadece ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi hususunda ısrarcı olsalar da, bölgesel bütünleşmenin politik ve hatta güvenlik sahasında ulaştığı seviyenin KEİÖ tarafından göz ardı edilemeyecek bir düzeye ulaştığı, dışarıdan bakan herkes tarafından kolaylıkla fark edilebilmektedir. Özellikle 11 Eylül'den bu yana bölgenin batı ve doğu kıyılarında meydana gelen hızlı politik ve ekonomik gelişmeler açık bir şekilde bölgenin karşılaştığı yeni meydan okumalarla mücadele için yeni yaklaşımlara ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur.⁷⁹⁸

Bu duruma kayıtsız kalamayan KEİÖ'nün, işbirliği alanlarının belirtildiği KEİÖ Şartı'nın 4. maddesinde güvenlik alanında işbirliğine yönelik herhangi bir madde yer almasa da, KEİÖ bölgesine yönelik olarak uluslararası politikada Soğuk Savaş sonrasında

⁷⁹⁵ Özarslan, **Yirmi Yıllık Bir Serüven: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü**, s. 376.

⁷⁹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ)".

⁷⁹⁷ Özarslan, "Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz'de Güvenlik Politikaları ve Türk-Rus İlişkileri", s. 142.

⁷⁹⁸ Aydın, "Turkish Policy Towards the Wider Black Sea and the EU Connection", s. 385-389.

ortaya çıkan yeni yapıdan kaynaklanan tehditlerle mücadele de işbirliği alanları içerisine dahil edilmiştir. Bu çerçevede KEİÖ içerisinde, uyuşturucu, silah ve radyoaktif madde kaçakçılığı, her türlü terör hareketi, örgütlü suçlar ve yasadışı göçle mücadele gibi oldukça geniş çaplı ve ekonomik güvenlik öncelikli bir alanın yaratıldığına da şahitlik edilmektedir. Ayrıca 4. maddede KEİÖ'nün en yetkili organı olan Dışişleri Bakanları Konseyi'nin kararları doğrultusunda başka işbirliği alanlarının yaratabilmesi olanağının da bulunması, KEİÖ'yü yalnızca ekonomik işbirliği temelli bir örgüt olmanın ötesine taşımaktadır. Örgüt kapsamında güvenlik alanında işbirliği gerçekleştirmenin hukuki dayanağı da 4. maddedeki bu ifadeden kaynaklanmaktadır.

Her ne kadar güvenlik konusu resmen işbirliği alanları içinde henüz yer almasa da, uygulamada ortaya çıkan bazı belgeler KEİÖ'nün fiilen bu alanda da işbirliği zemini oluşturduğunu göstermektedir. KEİÖ'nün güvenlik alanında işbirliğine yönelik faaliyetlerini iki grupta incelemek mümkündür. İlk grubu KEİÖ çatısı altında imzalanan belgeler oluşturmaktadır ki, bu belgelerdeki güvenlik meselesine yaklaşım tarzının büyük ölçüde 11 Eylül saldırıları tarafından belirlendiği söylenebilir. Söz konusu belgelerden ilki 25 Haziran 2004 tarihinde İstanbul'da yapılan KEİÖ Dışişleri Bakanları Konseyi toplantısı sonrasında yapılan açıklamadır. KEİÖ'nün Güvenlik ve İstikrar Alanlarına Katkısı⁷⁹⁹ başlıklı açıklamanın ilk maddesinde, Avrupa'nın ve alt bölgelerinin istikrarının ve refahının ayrılmaz nitelikte olduğuna dikkat çekilerek, KEİÖ bölgesinde istikrarın sağlanmasının uluslararası barışa katkı anlamına geldiği ifade edilmiştir. Bildiride terörizmin kınandığı tekrarlanmış ve terörizmin uluslararası barışa, güvenliğe, istikrara ve refaha yönelik bir tehdit olduğunun altı çizildikten sonra, KEİÖ'nün terörle mücadeleyi başından itibaren gündeme aldığına dikkat çekilerek, KEİÖ bölgesinin Avrupa'nın ayrılmaz bir parçası olduğuna işaret edilmiştir.

İkinci belge ise geçici çalışma grubu tarafından hazırlanan Çalışma Raporu'dur. Bu Çalışma Raporu 21-22 Mart 2005 tarihinde İstanbul'da yapılan Yüksek Düzeyli Memurlar Komitesi Toplantısı'nda sunulmuştur. KEİÖ'nün bölgedeki güvenliğe ve istikrara katkısını artırma araçları ve yollarıyla ilgili olarak hazırlanan raporda KEİÖ'nün bütün işbirliği alanlarında istikrarın ve güvenliğin sağlanması hususuna odaklandığı ifade edilmektedir.

⁷⁹⁹ Açıklamanın tam metni için bkz. BSEC, "Statement of the Council of Ministers of Foreign Affairs of the BSEC Member States on the BSEC Contribution to Security and Stability" (25.06.2004), <http://www.bsec-organization.org/COMOFA/Reports/Council%2011.pdf> (16.02.2016).

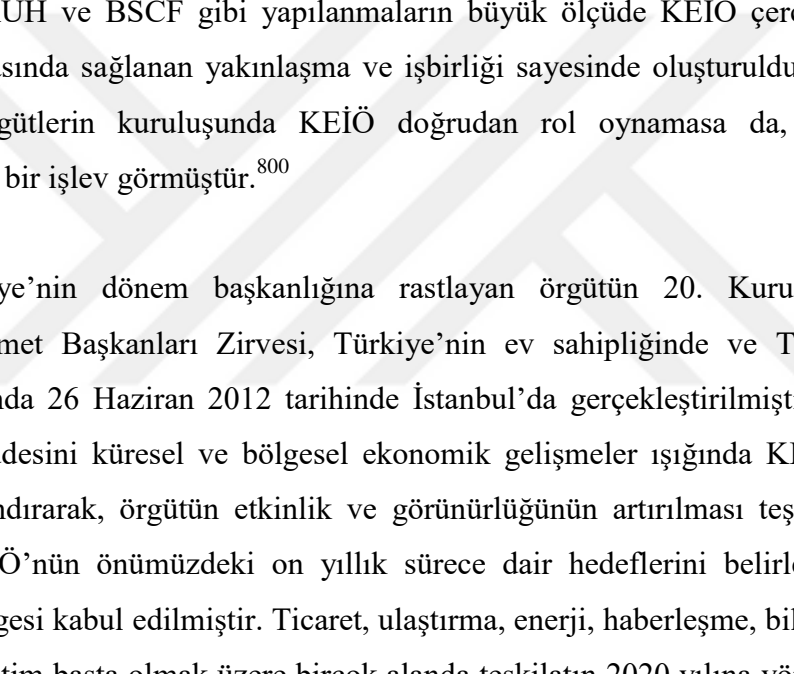
Ayrıca KEİÖ bölgesindeki risklerin ve tehditlerin bir kısmının eskiye dayandığı, bir kısmının ise yeni dönemde olduğu belirtilen raporda, güvenlik algılamasının da son derece genişlediği ve Geniş/Genişletilmiş Karadeniz Bölgesi'nin de bu durumdan etkilendiğine dikkat çekilerek, bölgesel istikrar ve güvenliğe yönelik tehditlere karşı yumuşak güç araçlarının kullanımına öncelik tanındığı da vurgulanmıştır.

KEİÖ'nün güvenlik hususunda işbirliğine yönelik ikinci faaliyet alanı ise örgütün doğrudan organik bağ kurmadığı ancak dolaylı olarak da olsa ortaya çıkmasına katkıda bulunduğu Karadeniz deniz sahasındaki tehditlere yönelik denetim ve gözetim faaliyetleri yürütmekle görevli olan yapılanmalardır. İleride daha ayrıntılı bir şekilde incelenecek olan KADİGG, KUH ve BSCF gibi yapılanmaların büyük ölçüde KEİÖ çerçevesinde bölge devletleri arasında sağlanan yakınlaşma ve işbirliği sayesinde oluşturulduğu söylenebilir. Yani bu örgütlerin kuruluşunda KEİÖ doğrudan rol oynamasa da, dolaylı olarak kolaylaştırıcı bir işlev görmüştür.⁸⁰⁰

Türkiye'nin dönem başkanlığına rastlayan örgütün 20. Kuruluş Yıldönümü Devlet/Hükümet Başkanları Zirvesi, Türkiye'nin ev sahipliğinde ve Türkiye-Sırbistan eşbaşkanlığında 26 Haziran 2012 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Zirvenin ana gündem maddesini küresel ve bölgesel ekonomik gelişmeler ışığında KEİÖ'ye yeni bir vizyon kazandırarak, örgütün etkinlik ve görünürlüğünün artırılması teşkil etmiştir. Bu amaçla, KEİÖ'nün önümüzdeki on yıllık sürece dair hedeflerini belirleyen Ekonomik Gündem Belgesi kabul edilmiştir. Ticaret, ulaştırma, enerji, haberleşme, bilim ve teknoloji, turizm ve eğitim başta olmak üzere birçok alanda teşkilatın 2020 yılına yönelik vizyonunu ortaya koyan sözkonusu belge, KEİÖ ülkeleri arasındaki işbirliğinin daha işlevsel hale getirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma temelinde bölgenin zengin insan ve doğal kaynaklar potansiyelinden daha etkin bir şekilde faydalanılmasının metodlarını göstermesi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Zirve sırasında KEİÖ'nün geleceğini şekillendiren siyasi bir talimat niteliğindeki “İstanbul Zirve Bildirisi” de kabul edilmiştir.⁸⁰¹

1990'lı yıllardaki coşkulu başlangıca rağmen, özellikle 2000'li yıllarla birlikte, üye ülkelerin özgün bir yapıya sahip bölgesel bir politik örgüt oluşturma hususunda gerekli

⁸⁰⁰ Özarslan, **Yirmi Yıllık Bir Serüven: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü** s. 339-342.

⁸⁰¹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)”.

politik iradeye sahip olmadıkları ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, Cumhurbaşkanı Özal'ın örgütün kuruluş vizyonuna ilişkin hedeflerine asla tam manada ulaşamadığı gibi, KEİÖ'nün temel amaçlarından biri olan eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin açık, pazar temelli ve özel sektör tarafından yönlendirilen ekonomilere dönüştürülmesinin kolaylaştırılması amacının da gerçekleştirilip gerçekleştirilemediği hususu tartışmalıdır.⁸⁰² Bu nedenle Özarslan, KEİÖ'nün daha etkin bir örgüt haline dönüştürülebilmesi ve örgüt içerisinde verimli bir işbirliği ortamının yaratılabilmesi için KEİÖ'nün uygulamada fiilen ortaya çıkan yeni işbirliği alanlarını da (güvenlik gibi) içeren yeni bir yapılanmaya gitmesi gerektiğini ifade etmekte olup, bu bağlamda KEİÖ girişimlerinin başından beri belirlenmiş olan AB rotasının, AB'nin son birkaç yıldır yaşadığı ve daha uzun süre de yaşanması muhtemel gözükken iç buhran nedeniyle gözden geçirilmesi gerektiğini ve söz konusu vizyonun Karadeniz merkezli yeni bir anlayışla değiştirilmesinin daha isabetli olacağını belirtmektedir.⁸⁰³

4.2.2. Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu (KADİGG)

Karadeniz deniz sahasının güvenliğine yönelik en önemli girişimlerden biri olan KADİGG de tıpkı KEİÖ gibi Türkiye'nin öncülük ettiği bölgesel yapılanmalardan biridir.

Türkiye'yi böyle bir örgüte ön ayak olmaya iten çeşitli nedenler bulunmaktadır. Bu nedenlerden ilki 2000'li yılların başında ABD merkezli girişimlerle küresel nitelikli risk ve tehditlerin Karadeniz Bölgesi'nde yaratabileceği potansiyel tehlikelerin daha fazla gündeme getirilmeye ve ABD'nin bölgede fiilen bulunmasına gerekçe olarak sunulmaya başlanması üzerine, Montrö hassasiyeti nedeniyle bu sürecin önüne geçmek isteyen Türkiye'nin Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerle bir dizi işbirliği mekanizmasını hayata geçirmeye karar vermesidir.⁸⁰⁴

Söz konusu nedenlerden ikincisi ise, Hazar havzası ve RF kaynaklı petrol ve türevlerinin küresel pazarlara aktarımında Novorossiysk ve Supsa çıkışlı tanker trafiğinin her geçen gün artmasının Karadeniz deniz güvenlik ortamında bir işbirliğini kaçınılmaz

⁸⁰² Aydın, "Turkish Policy Towards the Wider Black Sea and the EU Connection", s. 385-386.

⁸⁰³ Özarslan, *Yirmi Yıllık Bir Serüven: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü*, s. 416.

⁸⁰⁴ Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012*, s. 527.

hale getirmesidir. 90'lı yılların sonunda günde 120 geminin geçiş yaptığı Boğazlar'dan 2000'li yılların ortasından itibaren günde 155 gemi, 25 tanker ve yılda 145 milyon ton petrol ve türevlerinin geçiş yapmaya başlaması, bu trafikten en yoğun etkilenecek ülke olan Türkiye'nin deniz güvenliğini sağlamaya yönelik bölgesel girişim ve oluşumların hem kendi güvenliğine hem de küresel deniz sahasının güvenliğine katkıda bulunacağına ilişkin inancını pekişirmiştir.⁸⁰⁵

Bu erevede, Karadeniz'de barış ve istikrarın devam ettirilmesi maksadıyla; bölgesel işbirliği faaliyetlerinin artırılması ve iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik olarak sahil­dar devletlerin katılımı ile çok uluslu bir deniz kuvvetinin oluşturulması fikri ilk olarak 1998 yılında Varna/Bulgaristan'da yapılan İkinci Karadeniz Deniz Kuvvetleri Komutanları Toplantısı'nda Türkiye tarafından gündeme getirilmiştir. Bu tarihten itibaren, KADİGG'in kuruluşu yönündeki çabalar, bir Türk amiralin başkanlığında diplomat, deniz subayları ve yetkili uzmanların katılımı ile icra edilen Uzmanlar Grubu Toplantıları ile sürdürülmüştür. Bu toplantılarda KADİGG Kuruluş Anlaşması ve Ekleri ile, Karadeniz Deniz Kuvvetleri Komutanlar Komitesi (BSNC) ve Planlama Grubu görev talimatları hazırlanmıştır. Toplantılar sonucunda KADİGG'in kuruluş sürecindeki önemli aşamalardan biri olan ve devletlerin siyasi irade, kararlılık ve desteğini gösteren Niyet Mektubu, Karadeniz'e sahil­dar devletlerin büyükelçileri tarafından 28 Haziran 2000 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır.

KADİGG girişiminin en önemli aşaması olan Kuruluş Anlařması⁸⁰⁶ ise 2 Nisan 2001 tarihinde İstan­bul Çırağan Sarayı'nda Karadeniz'e sahil­dar devletlerin (Türkiye, RF, Romanya Bulgaristan, Ukrayna ve Gürcistan) Dışışleri Bakanları ve/veya yetkilendirdikleri st düzey temsilciler tarafından imzalanmıştır. Bu anlaşmanın imzalanmasıyla birlikte bölge tarihinde ilk kez Karadeniz'e sahil­dar devletlerin temsilcileri bir araya gelerek, deniz kuvvetlerini insani yardım, arama-kurtarma ve evre koruma gibi maksatlarla ortak bir oluşum içine sokma kararlılıklarını göstermişlerdir.

⁸⁰⁵ Cem Gürdeniz, **Hedefteki Donanma**, İstan­bul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2013, s. 302.

⁸⁰⁶ KADİGG Kuruluş Anlaşması için bkz. Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, "Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu Teşkiline Dair Anlaşma" (30.12.2014), http://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=248&dil=tr&blackseafor=1 (17.02.2016).

KADİGG anlaşmasını imzalayan bakanlar ve yetkili temsilciler bu girişimin amacının, sahildevletleri arasında bölgesel istikrarın, dostluğun, iyi ilişkilerin ve karşılıklı anlayışın daha da geliştirilmesi olduğunu beyan etmişlerdir. KADİGG Kuruluş Anlaşması 21 Haziran 2001 tarihinde TBMM tarafından kabul edilmiş ve Cumhurbaşkanı'nın onaylamasını müteakip 26 Haziran 2001 tarihinde 2444 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak, yürürlüğe girmiştir.⁸⁰⁷

Kuruluş Anlaşması, KADİGG'e yön veren en önemli dokümandır. Anlaşma, genel prensipler, görevler, kuvvet yapısı, politik ve askeri süreç, komuta kontrol konuları ile kuvvetin idaresi için gerekli diğer hususları içermekte olup, söz konusu anlaşmaya göre KADİGG'in görevleri, arama ve kurtarma, insani yardım, mayın karşı tedbirleri ve çevre koruma hareketleri ile iyi niyet ziyaretleri ve taraflarca kararlaştırılan diğer görevler olarak belirlenmiştir. Bu görevlerin icrasındaki yeterliliği ve karşılıklı kullanılabilirliği artırmak maksatlarıyla KADİGG deniz eğitimleri ve tatbikatlar icra etmektedir.

Sadece deniz kuvvetlerinden oluşan ancak gerektiğinde diğer kuvvet unsurlarıyla da desteklenebilecek olan KADİGG, biri komuta kontrol gemisi olmak üzere, taraflarca tahsis edilecek olan en az 4-6 gemilik bir kuvvetten müteşekkildir. Kuvvete tahsis edilen unsurlar, Planlama Grubu Toplantıları'nda hazırlanmış aktivasyon programlarına uygun olarak tatbikat ve eğitim ülkelerindeki daimi ana üslerinde kalacak ve Planlama Grubu Toplantıları'nda hazırlanmış aktivasyon programlarına uygun olarak tatbikat ve eğitim faaliyetlerine iştirak edeceklerdir.⁸⁰⁸

Anlaşmanın en dikkat çeken maddesi KADİGG'e ilişkin tüm kararların taraflarca tam bir oybirliğiyle alınmasıdır. Örgüt kural olarak en az yılda bir kez çağrı (on-call) kuvveti olarak aktive edilecek, uluslararası işbirliği ve iyi komşuluk ilişkilerini güçlendirmeyi hedefleyen faaliyetlere katkıda bulunacaktır. Anlaşma hükümleri, tarafların diğer uluslararası anlaşmalardan doğan hak ve yükümlülüklerini hiçbir şekilde etkilemeyecektir. KADİGG Karadeniz'e kıyıdaş olmayan ülkelerin katılımına da açıktır,

⁸⁰⁷ Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, "Kuruluş" (30.12.2014), http://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=242&dil=1&blackseafor=1 (11.02.2016).

⁸⁰⁸ Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, "Görev Ortamı" (30.12.2014), http://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=243&dil=1&blackseafor=1 (11.02.2016).

ancak bu kararın diğer kararlarda da olduğu gibi altı üye ülkenin evet oyu ile alınması gerekmektedir.⁸⁰⁹

Kuruluş Anlaşmasına göre KADİGG Karadeniz’de kullanılmak amacıyla tesis edilmiş olup, gerektiğinde tarafların oybirliği ile alacağı karar uyarınca başka bir bölgede de görevlendirilebilecektir. BM veya AGİT kapsamındaki hareketlarda da görevlendirilebilecek olan KADİGG’in, kuvvet, görev ve amaçlarına uygun olarak, diğer uluslararası faaliyetlere iştirak etmesi de öngörülmüştür. Aktivasyon sırasında herhangi bir anda her bir taraf devletin kuvvetlerini ve/veya personelini geri çekme hakkı bulunmaktadır. Böyle bir durumda kuvvetlerini ve/veya personelini geri çekmeyi düşünen taraf diğer tarafları önceden bilgilendirecektir.⁸¹⁰

Anlaşmanın en önemli bölümlerinden birini teşkil eden aktivasyonlar kapsamında günümüze kadar 22 adet aktivasyon faaliyeti gerçekleştirilmiş olup, ilk aktivasyon etkinliği Türkiye’nin sorumluluğunda 27 Eylül-16 Ekim 2001 tarihleri arasında, sonuncusu ise Ukrayna’nın sorumluluğunda 14 Ağustos-03 Eylül 2013 tarihleri arasında icra edilmiştir.⁸¹¹ Söz konusu aktivasyonlar içerisinde şüphesiz en önemlisi sekizinci aktivasyon olup, Ukrayna komutasında 5 Ağustos 2008’de aktive edilen KADİGG’in başlangıç deniz eğitimleri sırasında, 8 Ağustos 2008 tarihinde Güney Osetya Sorunu nedeniyle Rus-Gürcü Savaşı başlamıştır. Ancak KADİGG bu krizden etkilenmemiş olup, söz konusu krize rağmen planlı faaliyetlerini sürdüren KADİGG’de görevli Rus savaş gemisi milli kontrole alınmadığı gibi, benzer şekilde RF ve Gürcistan’ın KADİGG Harekat Kontrol Makamı (OPBLACKSEAFOR) karargahındaki subayları da geri çekilmemiştir. Bu durum KADİGG için büyük bir başarı olup, karada çatışan iki sahilدار ülke, denizdeki çokuluslu kuvvetteki gemi ve personelini geri çekmemiş ve aynı ortamda bulunmaya devam etmişlerdir.⁸¹²

ABD’de yaşanan 11 Eylül 2001 olayları sonrası ortaya çıkan yeni deniz güvenlik rejiminin işaret ettiği tehditlere ilave olarak, günde 300 ticaret gemisinin hareket halinde

⁸⁰⁹ Gürdeniz, a.g.e., s. 302.

⁸¹⁰ Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, “Görev Ortamı”.

⁸¹¹ Aktivasyon faaliyetlerine ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, “Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu Aktivasyonları” (30.12.2014), http://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=255&dil=1 (17.02.2016).

⁸¹² Gürdeniz, a.g.e., s. 309.

olduğu, her gün 25 petrol dolu tankerin Türk Boğazları'nı kullandığı ve yüksek büyüme hızına sahip kıyıdaş devletlerin ekonomilerinin küresel ekonomiye tam yol entegre olduğu bir dönemde, Türkiye tarafından 2003 yılı sonunda KADİGG'in dönüşümü fikri ortaya atılmıştır. Ayrıca söz konusu dönüşümün gerçekleştirilmesi halinde KADİGG'in ilerleyen yıllarda NATO'nun Akdeniz'de yürüttüğü Aktif Çaba Harekatı ile ilişkilendirilmesi de amaçlanmakta olup, böylelikle denizde terör ve yasadışı faaliyetlerle mücadele hususunda NATO'da oluşan endişelerin giderilmesi sağlanarak, Karadeniz'e müdahil olmak için bu endişelerden faydalanmak isteyen ABD'nin önünün kesilmesi de hedeflenmiştir. Bu çerçevede yeniden yapılanma düşüncesi kapsamında, halen çağrı statüsünde görev yapan ve senede sadece bir ay kadar aktive edilen KADİGG'in denizde terör ve yasadışı her türlü faaliyetle mücadele edecek bir komuta yapısına ve her an kullanılabilecek olan bir konsepte sahip olması hususları göz önünde bulundurulmuştur.

Tüm bu hususları dikkate alan Türkiye'nin ön ayak olmasıyla, söz konusu dönüşümün görüşülmesi amacıyla kıyıdaş devletlerin Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı seviyesindeki temsilcilerinden oluşan Özel Temsilciler Kurulu, Türkiye'nin daveti üzerine 19 Ocak 2004 tarihinde Ankara'da toplanmıştır. Bu toplantıda RF'nin teklife sıcak yaklaşmaması, ilerleyen toplantılarda da artık NATO üyesi olan Romanya ve Bulgaristan'ın ABD'nin de baskısı nedeniyle ayak diremeleri gibi nedenlerle, dönüşüm sürecinde istenen ilerleme sağlanamamıştır. Ancak 1 Nisan 2005 tarihinde yapılan KADİGG Özel Temsilciler toplantısında konuya ilişkin bazı olumlu gelişmeler yaşanmış olup, bu gelişmelerden en önemlisi dönüşüm konusunun görüşüldüğü Yüksek Düzeyli Uzmanlar Grubu (YDUG) tarafından son yedi ayda hazırlanan “Karadeniz Deniz Ortamında Tehdit/Risk Değerlendirmesi” belgesi ile “Modaliteler” belgesinin Özel Temsilciler tarafından onaylanmasıdır. Özellikle Tehdit/Risk Değerlendirme belgesinin en yüksek seviyedeki temsilciler tarafından onaylanması, tüm kıyıdaş devletlerin bu belge ile Karadeniz'in deniz ortamında tehdit değil, güvenlik riskleri olduğunu kabul etmesi manasına gelmekte olup, bu nedenle söz konusu belge, Karadeniz deniz sahasında tehditler olduğunu iddia ederek, Karadeniz'e müdahil olmak isteyen başta ABD olmak üzere NATO üyesi pek çok ülkenin “Karadeniz deniz güvenliği yönünden tehditlerle doludur.” tezinin çürütülmesini sağlamıştır. Ancak yine de dönüşümle ilgili olarak 18 Eylül 2009 tarihinde Bükreş'te gerçekleştirilen YDUG seviyesindeki toplantıda da, özellikle Romenlerin karşı

duruşlarından taviz vermemeleri KADİGG'in dönüşümü hususunun uzun bir süre daha beklemeye alınmasına neden olmuştur.⁸¹³

Söz konusu dönüşümün gerçekleştirilememesi ise KADİGG'in sadece çağrı üzerine harekete geçen bir örgüt olması nedeniyle Karadeniz deniz sahasında güvenlik ve istikrar ortamının sürekli denetiminin mümkün olmadığı görüşünün dillendirilmesine ve NATO'nun 11 Eylül saldırılarının ardından Akdeniz'de başlattığı Aktif Çaba Harekatı'nın Karadeniz'e de genişletilmesi önerisinin ortaya atılmasına yol açmıştır. Bu hususta özellikle ABD destekli Romanya ve Bulgaristan'ın da baskı yapması üzerine, Montrö ile Karadeniz'de kurulan düzenin NATO'nun (ve dolayısıyla da ABD'nin) Karadeniz'e müdahil olması nedeniyle bozulacağından endişe duyan Türkiye 1 Mart 2004 tarihinde tek taraflı olarak Karadeniz deniz güvenliği alanındaki ikinci girişimi olan KUH'u kendi karasuları ile Karadeniz'in açık deniz alanlarında uygulamaya koymuştur.⁸¹⁴ Görüldüğü üzere KADİGG'de istediği dönüşümü elde edemeyen Türkiye, Karadeniz deniz sahasında bir güvenlik boşluğu olduğu algısını bertaraf etmek için bu kez de KUH'u devreye sokmuştur.

4.2.3. Karadeniz Uyumu Harekatı (KUH)

KUH'un ortaya çıkışı, yukarıda da ifade edildiği üzere, esasen KADİGG'in dönüşüm fikriyle paralellik arz etmektedir. Başlangıçta, KADİGG'in Karadeniz'de deniz güvenlik harekatı gerçekleştirmek üzere sürekli bir yapıya dönüştürülmesi planlanmıştır. Ancak özellikle Bulgaristan ve Romanya'nın NATO üyeliklerini takiben, kendilerine ABD tarafından yapılan baskı nedeniyle, KADİGG'in dönüşümünü yavaşlatıcı adımlar atmaları süreci baltalamıştır.⁸¹⁵ Takiben, Montrö düzenlemeleri nedeniyle Karadeniz deniz sahasına istediği gibi giremeyen ABD'nin 11 Eylül saldırılarının ardından NATO'nun Akdeniz'de başlattığı Aktif Çaba Harekatı'nın Karadeniz'e genişletilmesi yoluyla bölgeye müdahil olmak istemesinin yanı sıra Romanya, Bulgaristan ve Gürcistan gibi bölge ülkelerinin de Karadeniz'de terör ve yasadışı göç faaliyetleri gibi ciddi tehditler olduğunu iddia etmeleri üzerine, Türkiye gerek söz konusu tehditleri caydırmak gerekse de Boğazlar'ın güvenliğine

⁸¹³ Gürdeniz, a.g.e., s. 311-316.

⁸¹⁴ Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, s. 527.

⁸¹⁵ Gürdeniz, a.g.e., s. 317.

katkıda bulunmak gibi gerekçelerle,⁸¹⁶ kendi deniz yetki alanlarında başta şüpheli ve dikkat çeken ticaret gemilerinin takibi ve kontrolü olmak üzere, denizde terör, kitle imha silahlarının yayılması ve diğer yasadışı faaliyetlerle mücadeleye yönelik alternatif bir güvenlik hareketi olan KUH'u gündeme getirmiştir.⁸¹⁷

Bu çerçevede Türk Deniz Kuvvetleri 1 Mart 2004 tarihinden itibaren KUH'u başlatmış olup, harekate katılacak diğer ülke unsurları ile bilgi değişimi ve koordinasyonun tesis edilmesi maksadıyla Karadeniz Uyum Harekatı Daimi Koordinasyon Merkezi (KUHDHKM) 10 Ekim 2005 tarihinde Karadeniz Ereğli'de faaliyete geçirilmiştir.

Bu hareketin Karadeniz'deki güvenlik ve istikrar ortamına olumlu katkılarının görülmesi üzerine, Türkiye tarafından hareketin çok uluslu bir yapıya kavuşturulması çalışmaları başlatılmış ve Karadeniz'e sahilgar tüm ülkelere harekate katılmaları yönünde davette bulunulmuştur. Türkiye'nin davetine RF, Ukrayna ve Romanya'dan oluşan üç sahilgar ülke resmi olarak yanıt vermiştir. Bu kapsamda, Türk ve RF Deniz Kuvvetleri Komutanları arasında mektup değişimi sürecinin tamamlanması sonrasında, 27 Aralık 2006 tarihinde, Dışişleri Bakanlıkları arasındaki karşılıklı nota değişimiyle RF, KUH'a resmen katılmıştır. Ukrayna'nın katılımına ilişkin protokol 17 Ocak 2007 tarihinde Ankara'da imzalanmış ve protokolün imzalanması sonrasında Ukrayna da KUH'a resmen dahil olmuştur. Romanya'nın katılımına ilişkin mutabakat muhtırası ise 6 Aralık 2010 tarihinde onaylanmış ve katılım süreci tamamlanmıştır. Haziran 2014 tarihinden itibaren Köstence'de kurulan koordinasyon merkezi ile KUHDHKM/Kdz.Ereğli arasında bilgi değişimine başlanmıştır. Gürcistan Savunma Ataşesi tarafından 8 Mart 2013 tarihinde KUH'a katılım konusunda detaylı bilgi talep edilmiş olup, katılım hususu halen Gürcü makamlarınca değerlendirilmektedir. Ayrıca 2015 yılının Ocak ayında Bulgaristan Deniz Kuvvetlerinin KUH'a katılımına ilişkin olarak Varna'da karargah görüşmeleri icra edilmiştir.⁸¹⁸

BM Güvenlik Konseyi'nin 1373, 1540 ve 1566 sayılı kararlarıyla uyumlu olarak Türk karasularında, Karadeniz'in uluslararası sularında ve bu bölgelerin üzerindeki hava

⁸¹⁶ Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, s. 528.

⁸¹⁷ Gürdeniz, a.g.e., s. 317.

⁸¹⁸ Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, "Karadeniz Uyum Harekatı" (13.11.2015), http://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=27&dil=1 (11.02.2016).

sahasında yürütülen KUH'un görevi, Karadeniz'de belirsiz aralıklarla karakol faaliyetleri icra ederek, yasa dışı faaliyetlere karışıklarından şüphe duyulan ticaret gemilerini tespit etmek ve izlemektir. Şüpheli ve dikkati çeken gemiler, Sahil Güvenlik Komutanlığı tarafından Türk karasularında ve limanlarında ziyaret edilmekte ve aranmaktadır. Tespit edilen şüpheli ve dikkati çeken gemilere ilişkin bilgiler NATO makamlarına da aktarılmaktadır. Şüpheli bir gemi tespit edildiğinde, varış limanına kadar takip edilmekte, arama yapılması gerektiğinde ise alıkonularak yasal işlem başlatılmak üzere ilgili makamlara devredilmektedir. Bu çerçevede, KUH unsurlarınca, Batı, Orta ve Doğu Karadeniz'de periyodik olarak keşif-gözetleme/karakol ve izleme faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Bu anlamda, bugüne kadar binlerce gemi tespit edilmiş ve kimlikleri belirlenmiştir.⁸¹⁹

Ayrıca NATO ve Türkiye arasında koordinasyon toplantıları düzenlenerek Aktif Çaba Harekatı ile KUH ilişkilendirilmiştir. Ancak bu uygulama temelde Aktif Çaba Harekatı'nın Karadeniz'e genişletilmesini engellemeyi amaçlayan bir adım niteliğindedir ve KADİGG'de de olduğu gibi bu girişimde de Karadeniz'deki denetimin bölge devletleri eliyle gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.⁸²⁰

Artık sürekli bir nitelik kazanmış olan KUH'un tüm kıyıdaş devletlerin katılımını takiben KADİGG'e devredilmesi ve böylelikle söz konusu örgütün dönüşümünün tamamlanması amaçlanmakta olup, böylelikle KADİGG'in bölgede sürekliliği olan bir deniz güvenliği yapılanmasına dönüştürülmesi hedeflenmektedir. KUH çerçevesinde kontrol edilen ve aramaya tabi tutulan şüpheli gemilere ilişkin bilgiler, Napoli'deki NATO karargahı ve Aktif Çaba Harekatı'na katılan gemilerle de paylaşılarak, hem NATO'nun (dolayısıyla da ABD'nin) Karadeniz'e müdahil olmasının gerekçeleri boşa çıkarılmakta, hem de gerek bölgesel gerekse de uluslararası güvenliğe önemli bir katkıda bulunmaktadır.⁸²¹

⁸¹⁹ Koçer, "Karadeniz'in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye", s. 213-214.

⁸²⁰ Özarslan, **Yirmi Yıllık Bir Serüven: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü**, s. 352.

⁸²¹ Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, s. 529.

4.2.4. Karadeniz’e Sahildar Devletler Sınır/Sahil Güvenlik Teşkilatları İşbirliği Forumu (BSCF)

BSCF, Karadeniz deniz sahasındaki tehditlerle mücadele amacını taşıyan bir diğer güvenlik yapılanmasıdır. Söz konusu girişimin temellerinin atıldığı Karadeniz’e Sahildar Devletler Sınır Birlikleri/Sahil Güvenlik Komutanları Toplantıları, Türkiye’nin girişimi ve öncülüğünde Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, RF ve Ukrayna’nın katılımı ile 2000 yılında başlamış ve 07-09 Kasım 2006 tarihleri arasında İstanbul’da gerçekleştirilen yedinci toplantıda alınan karar çerçevesinde imzalanan anlaşmayla⁸²² BSCF kurulmuştur.

Bölgedeki barış ve istikrarı, Karadeniz’e kıyıdaş devletler arasındaki güven ve güvenlik temelinde geliştirmek, deniz yoluyla gerçekleştirilen uyuşturucu madde, psikotropik maddeler ile bunların türevleri, mühimmat, patlayıcı, zehirli, ağır radyoaktif maddeler ve petrol kaçakçılığını, yasadışı göç, terörizm ve diğer yasadışı faaliyetleri engellemek amacıyla tarafların Sınır Birlikleri/Sahil Güvenlik Teşkilatları arasında mevcut işbirliğini geliştirmek ve Karadeniz’deki seyir emniyeti ve güvenliğini güçlendirmek, Karadeniz’in doğal kaynaklarının korunması ve balıkçılık kurallarının ihlalinin ve deniz kirliliğinin önlenmesi amacıyla işbirliği tesis etmek, arama kurtarma faaliyetlerini daha yakın koordine ve işbirliği ile etkin hale getirmek, forumun kuruluş amaçlarından bazılarıdır.

BSCF anlaşması kapsamında üye devletler arasında her yıl, birlik, karargah ve kurumlararası ziyaretler, Müsterek Komisyon Toplantıları, tatbikatlara gözlemci gönderilmesi, ilgili devletlerin personeline Sahil Güvenlik Komutanlığı bağlı eğitim kurumlarında sahil güvenlik görevlerine yönelik eğitim verilmesi, birlik ve personel mübadelesi ve botların karşılıklı liman ziyaretleri gibi faaliyetler gerçekleştirilmektedir.⁸²³

⁸²² Anlaşmanın tam metni için bkz. Mevzuatlar.com, “Karadeniz’e Sahildar Devletlerin Sınır/Sahil Güvenlik Makamları Arasındaki İşbirliği Anlaşması” (12.04.2011), <http://www.mevzuatlar.com/sy/resmigazete/rga/11/04/120411002.htm> (24.02.2016).

⁸²³ Sahil Güvenlik Komutanlığı, “Karadeniz’e Sahildar Devletler Sınır Birlikleri/Sahil Güvenlik Komutanları Toplantıları ve Karadeniz’e Sahildar Devletler Sınır/Sahil Güvenlik İşbirliği Forumu” (t.y.), http://www.sgk.tsk.tr/baskanliklar/genel_sekreterlik/uluslararası_iliskiler/uluslararası_iliskiler.asp (24.02.2016).

Forumun başkanlığı da tıpkı KADİGG’de olduğu gibi her sene alfabetik sırayla bir kıyıdaş devlet tarafından yürütülmekte olup,⁸²⁴ 29 Kasım-01 Aralık 2016 tarihleri arasında Burgaz/Bulgaristan’da gerçekleştirilen 17. Liderler Toplantısı’nda BSCF dönem başkanlığı Rusya Federasyonu’ndan Bulgaristan’a devredilmiştir. Forum faaliyetleri kapsamında Bulgaristan’da “Harekata Yönelik Durum Analizi ve Bilgi Değişiminin Geliştirilmesi”, Türkiye’de “Karadeniz’de Deniz Güvenliği ve Seyir Emniyeti”, Romanya’da “Yasadışı Faaliyetlerin Erken Teşhisine Yönelik Ortak Bir Sistem Geliştirilmesi” ve RF’de “Otomatik Bilgi Değişim Sistemi (AIES) Üzerinden Bilgi Değişimi ve Bilgi Sistemlerinin Geliştirilmesi” konulu BSCF Çalışma Grubu Toplantıları icra edilmektedir.⁸²⁵

Forum kapsamında 7/24 internet tabanlı bilgi paylaşımı ile değişimi gerçekleştirilmekte olup, buna Bulgaristan/Burgaz’daki Karadeniz Sınır Koordinasyon ve Enformasyon Merkezi (BBCIC) ile Romanya/Bükreş’teki Güneydoğu Avrupa İşbirliği Girişimi (SECI) de eklendiğinde, Karadeniz belki de dünyada deniz güvenliği açısından en yoğun girişim ve faaliyetlerin icra edildiği bir deniz haline gelmektedir. Altı kıyıdaş devletin Karadeniz’de sergilediği bu işbirliği, bir taraftan bölgenin barış, istikrar ve güvenliğine katkıda bulunurken, diğer taraftan da dünyanın diğer bölgelerine örnek teşkil edecek bir uygulama sergilemektedir.⁸²⁶

4.2.5. Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu (KIİP)

Kafkasya’daki uyuşmazlıkların barışçıl yollardan çözümü, Kafkas ülkelerinin siyasal istikrar ve ekonomik refahlarına katkıda bulunulması ve bölgesel işbirliği imkanlarının önünün açılması gibi amaçlarla Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından 16 Ocak 2000 tarihinde ortaya atılan AGİT’in gözetiminde bir Kafkas İstikrar Paketi (KİP) kurulması önerisi, KIİP’in temelini teşkil etmektedir.⁸²⁷

Demirel’in KİP önerisine başlangıçta, bölge ülkelerinin yanı sıra ABD, Fransa, Almanya, İngiltere ve AB gibi ülke ve örgütlerden olumlu yanıt gelse de, RF’nin Kafkaslar’da kendi aleyhine gelişecek bir güç dengesini hedefleyen her türlü girişime karşı

⁸²⁴ Gürdeniz, a.g.e., s. 320.

⁸²⁵ Sahil Güvenlik Komutanlığı, a.g.e.

⁸²⁶ Gürdeniz, a.g.e., s. 321.

⁸²⁷ Utku Yapıcı, **Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya**, 1. Baskı, İstanbul: Otopsi Yayınları, 2004, s. 225.

çıkması nedeniyle girişimin başarı şansı azalmış ve Demirel'in teklifinden on gün sonra 24-25 Ocak 2000'de Moskova'da gerçekleştirilen BDT toplantısında, BDT üyelerinin hem RF'nin ikinci Çeçen müdahalesiyle belirginleşen ve sertleşen yeni Kafkasya politikasını destekler biçimde tavır almaları hem de RF'nin tepkisini çekebilecek politikalardan uzak durmaya özen göstermeleri gibi gelişmeler, girişime Kaskas ülkelerinin desteğini azaltarak tamamen rafa kaldırılmasına neden olmuştur.

Güney Osetya problemi nedeniyle RF ile Gürcistan arasında Ağustos 2008'de patlak veren çatışmayı takiben bölgedeki dengelerin kendi aleyhine değişmekte olduğunu ve ABD'nin bölgedeki etkinliğini büyük ölçüde yitirdiğini gören Türkiye, bu sefer öncelikle RF ile müzakerelerde bulunarak KIİP önerisini yeniden gündeme taşımıştır.⁸²⁸ Savaşın hızla sona erdirilmesi ve soruna bölgesel düzeyde çözüm bulunması adına Türkiye tarafından savaşın yarattığı belirsizlik ve karmaşa ortamında dillendirilen KIİP önerisi, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 11 Ağustos'ta yaptığı Türkiye'nin Balkanlar'daki örneğe benzer biçimde "Kafkaslar İttifakı" gibi bir çalışma içerisine girebileceği ve RF'nin de böyle bir ittifakta yer alması gerektiği yönündeki açıklamayla gündeme gelmiş olup, söz konusu teklif Başbakan Erdoğan'ın 13 ve 14 Ağustos tarihlerinde Moskova ve Tiflis'e gerçekleştirdiği ziyaretler sonucunda resmiyet kazanmıştır.

KIİP, bölgesel düzeyde işbirliğiyle istikrar ve güvenin tesisini amaçlayan diğer bölgesel yapılanmaları tamamlayan ve diyalogu ön plana çıkartan yeni bir forum olarak nitelendirilmiştir. Söz konusu girişimle, bölge ülkeleri arasında savaşa dönüşen gerginliklerin ekonomik ve ticari ilişkilere dayanan bir yapılanma çerçevesinde karşılıklı görüşmelerle çözülmesi ve bölgedeki barış ve istikrara katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Türkiye'nin öncülüğündeki girişimin Güney Kafkasya ülkeleri ile RF'yi AGİT prensipleri çerçevesinde bir araya getiren güvenlik, istikrar ve kalkınma arayışlarının öncelikli olduğu bir işbirliği platformu olması istenmiştir.

KIİP önerisi RF tarafından hemen desteklenmiştir. RF'nin olumlu yaklaşımının arkasında söz konusu teklifin, başta ABD olmak üzere, bölge dışı aktörleri dışlaması yer almaktadır. RF tarafından KIİP, Türkiye ile RF arasında gelişen ilişkilerin olumlu etkisi

⁸²⁸ Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, s. 477.

altında, Kafkaslarda RF'nin belirleyiciliğinin devamını sağlayacak bir yapılanma olarak görülmüştür. Azerbaycan ve Ermenistan'ın KİİP'e karşı olumlu ya da olumsuz yönde net bir tepki verdikleri söylenemez. Azerbaycan KİİP'i Dağlık Karabağ meselesinin Azerbaycan'ın tezlerinin dikkate alınarak çözümlenebileceği yeni bir zemin olarak değerlendirirken, Ermenistan söz konusu örgütü Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasına imkan tanıyacak, Türkiye ile yeni bir zeminde görüşme imkanı sunacak, Dağlık Karabağ meselesinin Ermenistan'ı tatmin edecek şekilde çözümlenmesine yardımcı olacak ve AGİT Minsk Grubu'nun çalışmalarını destekleyecek/tamamlayacak bir zemin olarak görmektedir.

KİİP konusunda en gönülsüz ülke ise Gürcistan'dır. Gürcistan'ın KİİP'ten beklentilerinin, kendisini RF'nin saldırgan tavrından koruyarak, AB üyeliğine taşıyacak süreci desteklemesi olduğu söylenebilir. Ancak KİİP'in bu beklentileri karşılanması mümkün gözükmediği gibi, özellikle AB'yi dışlaması ihtimalinin de bulunması Gürcistan'ı söz konusu girişime yabancılaştırmıştır.

KİİP önerisi, Kafkas ülkelerinin tamamına resmi bir teklif olarak iletilmişse de henüz herhangi bir kurumsallaşma gerçekleştirilememiştir. KİİP'in kurumsallaşabilmesinin önündeki en büyük engel, Kafkaslarda karşılıklı güven ve barış ortamının bir türlü tesis edilememiş olmasıdır. Taraflar, Türkiye'nin girişimleriyle yapılan görüşmelerde, bölgedeki anlaşmazlıkların çözümlenmesinin gerekliliğini vurgulayarak bu yönde çaba göstermeye ve gerekli işbirliğini yapmaya hazır olduklarını açıklasalar da, ikili sorunların yarattığı olumsuz havanın KİİP'in hayata geçirilmesini engellediği görülmektedir.

Bölgenin sorunlarına bölge dışından gelecek çözüm önerilerinin yetersiz ve etkisiz kalacağı düşüncesine dayanan KİİP önerisi, sorunun çözümünde ABD ve AB gibi bölge dışı aktörlerin rolünü gerekli bulan Gürcistan'ı bu türden bir bölgesel platforma yabancılaştırırken, KİİP'in AGİT prensipleri çerçevesinde kurumsallaşması önerisi İran gibi bölgesel aktörleri sürecin dışına çıkartmakta ve Abhazya ve Güney Osetya gibi sorunun tarafı olan unsurların konumunu da belirsizleştirmektedir.⁸²⁹

⁸²⁹ Mitat Çelikipala, "Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş", *Uluslararası İlişkiler*, 7 (25), 2010, s. 108-111.

Diğer taraftan Türkiye'nin KİİP önerisi başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler tarafından da kuşkuyla karşılanmış olup, bunun en önemli nedeni Avrupa-Atlantik yapı NATO ve AB çerçevesinde RF'ye karşı ortak bir tavır geliştirilmeye çalışılırken Türkiye'nin müttefiklerden bağımsız bir biçimde tek taraflı adımlar atmasına duyulan tepkidir.⁸³⁰ Ayrıca KİİP önerisinin başlangıç aşamasındaki belirsiz içeriği, bölgeselliğe yapılan vurgunun yarattığı dışlanma çekincesi ve önerinin ilk olarak Moskova'yla müzakere edilmiş olmasının doğurduğu rahatsızlık da bu kuşkunun nedenleri arasında yer almaktadır.

Sonuçta KİİP, Kafkaslardaki hiçbir unsurun reddetmediği ama kurumsallaşmasının bölgenin sorunlarının çözümüne endekslendiği, işbirliği ve istikrarın önündeki en büyük engelin bölgesel rekabet olduğunu gösteren bir öneri olarak masada durmaktadır. İronik bir şekilde bölgenin sorunlarına çözüm bulma iddiasıyla ortaya atılan bölgesel bir örgüt olan KİİP'in bölgenin sorunlarına kurban gittiği söylenebilir.⁸³¹

4.3. Türkiye'nin Karadeniz Güvenlik Mimarisinin Oluşumundaki ve Bölgesel Güvenliğin Sağlanmasındaki Rolü ve Önemi

Brzezinski'nin Kafkaslar'da Rusya'yı dengeleyen, NATO'nun güney kanadının güvenliğini sağlayan, Karadeniz'den Akdeniz'e geçiş yolunu kontrol eden ve Karadeniz Bölgesi'nde istikrarın sağlamasına katkıda bulunan bir aktör olarak tasvir ettiği Türkiye⁸³² Soğuk Savaş döneminde Karadeniz'de Doğu Bloku üyesi olmayan tek ülke idi. Bu nedenle, Doğu Bloku'nun lideri durumundaki SSCB'nin de kıyıdaş olduğu Karadeniz'de Türkiye tek başına Batı Bloku'nu temsil etmiştir. Tarihi açıdan bakıldığında yalnızca Karadeniz Havzası'nda değil, genel olarak bu bölgeyi de içine alan daha geniş bir sahada Türk-Rus rekabeti/çekişmesi söz konusu olmuştur. Doğal olarak Karadeniz'de bu durumun ortaya çıkardığı özel bir güvenlik algısı mevcuttur, ancak Soğuk Savaş'ın bitişi bu algıyı büyük ölçüde değiştirmiştir.

⁸³⁰ Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, s. 477.

⁸³¹ Çelikkpala, "Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş", s. 110-111.

⁸³² Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s. 73.

Zira SSCB'nin ve Varşova Paktı'nın dağılması, Karadeniz'de yaklaşık iki yüz yıldır devam eden Rus nüfuzunu önemli ölçüde azaltmış ve SSCB'nin mirasçısı konumundaki RF'yi, gerek kuzeybatı Kafkasya'ya sıkışmış olan kıyılarının uzunluğu gerekse de diğer SSCB devletlerinin Batı ile gerçekleştirmek istediği yakınlaşma politikaları nedeniyle yeni ve alışkın olmadığı bir durumla karşı karşıya bırakmıştır. Öte yandan SSCB'nin dağılması sonucu ortaya çıkan yeni ancak zayıf devletlerin varlığı, bu devletlerin bazılarında bulunan Rus askeri mevcudiyeti ve NATO'nun ve AB'nin genişleme politikaları neticesinde Karadeniz ile sınırdaş olmaları gibi hususlar bir yandan Karadeniz Bölgesi'nin önemini arttırırken diğer yandan da bölgedeki düzen eksikliğini daha çok su yüzüne çıkartmıştır.

Soğuk Savaş sonrasında Karadeniz'de Türkiye aleyhine ortaya çıkan kategorik bloklaşmaya dayalı çift kutuplu yapının sona ermesiyle Türkiye için hem bölgesel hem de yakın kara ve deniz havzasına yönelik ciddi bir stratejik açılım potansiyeli doğmuştur. Beliren bu yeni durum karşısında, çok boyutlu güvenlik politikaları geliştirmek isteyen Türkiye açısından Karadeniz sahip olduğu konum dolayısıyla son derece önemlidir. Bu çerçevede Türkiye, Balkanlar, Avrupa, Baltık kıyıları, Kafkasya ve Türkistan arasında bir geçiş alanı olması nedeniyle son derece önemli bir coğrafyaya sahip olan Karadeniz'de bulunan devletlerle iyi komşuluk ilişkileri geliştirmeye büyük bir önem atfetmiştir.⁸³³

Bu nedenle Türkiye, Soğuk Savaş'ın sona ermesini takiben Karadeniz Bölgesi'nde bölgesel işbirliği örgütlerinin oluşturulmasında öncü bir rol oynamıştır. Bununla birlikte 11 Eylül sonrasında değişen güvenlik ortamıyla paralel bir şekilde Türkiye'nin Irak hususunda ABD ile yaşadığı olumsuz ilişkinin yanı sıra RF ile AB-NATO ikilisi arasında artan gerginlik Karadeniz'i ilgilendiren meselelerde Türkiye'nin daha ihtiyatlı bir politika izlemesine neden olmuştur. Türkiye, Batı ile RF arasındaki yeni rekabetten mevcut bölgesel girişimlerinin (KEİÖ, KADİGG, KUH ve BSCF gibi) etkilenmesini önlemek için bölgede statükoyu savunmayı tercih etmiştir.

Transatlantik aktörler ile RF arasında ortaya çıkan gerilimi Türk politika yapıcıları iki noktadan ele almaktadır. Türkiye öncelikli olarak deniz sahasının güvenliğine odaklanmıştır ve Karadeniz deniz sahasının güvenliği büyük ölçüde Türk Boğazları'nın

⁸³³ Özarslan, "Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz'de Güvenlik Politikaları ve Türk-Rus İlişkileri", s. 138-139.

rejimini yöneten 1936 tarihli Montrö Boğazlar Sözleşmesi tarafından şekillendirilmektedir.⁸³⁴ Bu anlaşmanın maddelerine uygun olarak Türkiye, Çanakkale ve İstanbul Boğazları aracılığıyla Karadeniz’e girişi kontrol etmekte ve savaş gemilerinin geçişini düzenlemektedir. Montrö’nün koşulları, geçmiş yıllarda, özellikle SSCB’nin Akdeniz’e askeri manada geçişi ve ayrıca ABD’nin Karadeniz’e erişimi hususlarında tartışmalara neden olmuştur. Kırım krizi sırasında Türkiye, ABD deniz kuvvetlerine ait bir destroyer’in Boğazlar’dan geçişine izin verirken, yine ABD’ye ait bir uçak gemisinin geçişine Konvensiyon’un ihlali gerekçesiyle müsaade etmemiştir. Diğer taraftan Kasım 1994’de yürürlüğe giren BM Deniz Hukuku Konvansiyonu (UNCLOS), Montrö’nün uluslararası seyir için kullanılan Boğazlar’ı yöneten UNCLOS rejimi ile uyumlu hale getirilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması yönünde çağrıda bulunmuştur.⁸³⁵ Ancak gerek UNCLOS’un gerekse de ABD’nin bu yönde çağrıları, Türkiye tarafından bölgedeki güç dengesinin değişebileceği, bunun da RF’de daha çok çevrelenmişlik hissi yaratması nedeniyle bölgenin daha da istikrarsız bir hal almasına neden olabileceği endişesiyle geri çevrilmiştir. Karadeniz deniz sahasında yedi asırdır devam eden barış ve istikrar ortamının bozulmasını istemeyen Türkiye’ye göre bölgenin statükosundaki bir değişiklik Karadeniz’deki tüm aktörler için yarardan daha çok zarara yol açabilir.⁸³⁶ Montrö’nün Türkiye’ye monopolistik bir pozisyon sağlayan eskimiş bölgesel güvenlik düzenlemeleriyle UNCLOS’un çok taraflı rejim talepleri arasındaki çekişme Karadeniz’de yaşanan güncel gelişmelerin ışığında daha da belirgin bir hal almıştır. Bu çerçevede, Kırım’ın RF’ye bağlanması RF ile Türkiye arasında daha çok iki taraflı bir jeopolitik düzenleme yaratarak bölgedeki güç dengesini önemli ölçüde değiştirmiştir. Pek çok devlet RF’nin Kırım’a el koymasına ve bu çerçevede de Moskova’nın Karadeniz’deki iddialarına karşı çıksa da, kıyıdaş devletlerin RF ile açık bir çatışmayı önlemek için zımnen de olsa oluşan yeni statükoyu tanımaları son derece muhtemeldir.⁸³⁷

İkincil olarak Türk politika yapıcıları herhangi bir güvenlik düzenlemesinin, bölgedeki dengenin sürdürülmesi ve zaten dengesiz olan bölge politikasına yönelik tehditlerin önlenmesi amaçları üzerine bina edilmesi hususunda tüm kıyıdaş devletler

⁸³⁴ Özdamar, “Security and Military Balance in the Black Sea Region”, s. 344-345.

⁸³⁵ Steven Blockmans, “Crimea and the quest for energy and military hegemony in the Black Sea region: governance gap in a contested geostrategic zone”, *Southeast European and Black Sea Studies*, 15 (2), 2015, s. 183.

⁸³⁶ Özdamar, “Security and Military Balance in the Black Sea Region”, s. 345.

⁸³⁷ Blockmans, a.g.e., s. 183.

arasında oydaşma olması gereğine işaret etmektedirler. Elbetteki bu duruş RF'nin kaygılarını da göz önünde bulundurmaktadır.⁸³⁸ Türkiye'nin amacı tüm kıyıdaş devletleri bölgedeki güvenlik yapılanmalarının tamamına dahil etmektir. Bu hususta Türkiye'nin en çok üzerinde durduğu nokta kırılğan dengenin korunması ve daha iddialı bir Rus dış politikasının önlenmesi için RF'nin bölgesel güvenlik düzenlemelerine dahil edilmesinin gerekliliğidir.⁸³⁹

Bu çerçevede Türkiye, Karadeniz Bölgesi'ndeki barış ve istikrarın yanı sıra deniz sahasında da güvenliğin sağlanmasının bölge devletlerinin görevi olduğuna inanmakta ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne uygun olarak üçüncü ülke ve kuruluşlarla işbirliği yapılabileceğine de işaret etmektedir. Günümüzde özellikle deniz sahasını da içine alan Karadeniz Bölgesi'nin güvenlik ortamında tehditlerden daha ziyade riskler bulunduğu ve söz konusu riskler caydırılmadığı taktirde tehdiye dönüşme potansiyeline de sahip olduklarına inanan Türkiye,⁸⁴⁰ bu bakış açısıyla bölge devletleri arasındaki işbirliğini artırmak suretiyle gerek bölgesel gerekse de deniz sahasına yönelen riskleri bertaraf etmeyi amaçlamaktadır.

Bu bağlamda, Karadeniz'e ilişkin olarak Türkiye tarafından geliştirilen politikalar ikili bir görünüm arz etmektedir. Bu çerçevede Türkiye Karadeniz'i bir taraftan bir "bölge", diğer taraftan da "deniz alanı" olarak görüp, bu yönde örgütlenmelere girişmiştir.

⁸³⁸ Bölgesel olarak RF'nin çıkarları ile hassasiyetlerini dikkat alan bir politika takip eden Türkiye'nin ne kadar haklı olduğu, özellikle Ağustos 2008'de yaşanan RF-Gürcistan Savaşı ile 2014 yılında patlak veren ve ilk aşaması Kırım'ın RF tarafından ilhakıyla sonuçlanan, ikinci aşaması ise halen devam etmekte olan RF ile Ukrayna arasındaki kriz nedeniyle açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. 2001 yılında Putin'in iktidara gelmesiyle SSCB'nin dağılmasının neden olduğu çöküntüyü üzerinden atmaya başlayan RF, sahip olduğu petrol ve doğalgaz kaynaklarının fiyatlarındaki artışa da paralel olarak ekonomik olarak ayağa kalkmış ve 2008 yılından itibaren başlattığı askeri modernizasyon politikasıyla ordusunu yeni tehdit ortamına uygun olarak modernize etmeyi başarmıştır. Avrupa-Atlantik yapının gerek Renkli Devrimler gerekse de NATO çıpası yoluyla Gürcistan ve Ukrayna'yı RF'nin etki sahasından çıkarma girişimleri, RF'nin kırmızı çizgi olarak kabul ettiği bu bölgelere yönelik Batı girişimlerine en üst perdeden tepki vermesine neden olmuştur. Avrupa-Atlantik yapı RF'nin söz konusu girişimlerine sadece kınama ve ambargo şeklinde sembolik tepkiler verebilmiş ve söz konusu sembolik tepkilerden ceserat alan RF, Gürcistan ve Ukrayna'nın bölünmesine kadar varan adımlar atmaktan geri durmamıştır. Bu nedenle bölgede RF'nin çıkarlarını dikkate almayan herhangi bir politikanın uygulanması mümkün gözükmemektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Dmitri Trenin, "The Revival of the Russian Military: How Moscow Reloaded", **Foreign Policy**, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2016-04-18/revival-russian-military> (22.04.2016).

⁸³⁹ Özdamar, "Security and Military Balance in the Black Sea Region", s. 345.

⁸⁴⁰ Gürdeniz, a.g.e., s. 295-296.

Bu algılamının somut yansımaları ise, bölge anlayışını yansıtan KEİÖ ile deniz merkezli KADİGG, KUH ve BSCF gibi örgütlenmelerdir.⁸⁴¹

Bu çerçevede Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgede işbirliğini gerçekleştirmenin öncelikli yolunun, Karadeniz Bölgesi'nde yer alan devletler arasındaki etkileşimi sağlamak olduğuna inanan Türkiye, 1992 yılında KEİÖ'nün kuruluşuna öncülük etmiştir. Bölge ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla hayata geçirilen KEİÖ'nün kuruluşu, Soğuk Savaş'tan kalma güven bunalımını büyük ölçüde ortadan kaldırarak eski hasımlar arasında diyalog ortamı yaratmış ve bölgedeki devletlerin birbirini daha iyi anlamasını ve ortak bir anlayış geliştirmelerini sağlayarak, dolaylı da olsa, bölge güvenliğine katkıda bulunmuştur.⁸⁴² Her ne kadar bölge içi ticaretin yeterli düzeyde olmaması, üye ülkeler arasındaki gelişmiş düzeylerdeki farklılık ve bölgesel çatışmaların varlığı gibi hususlar örgütün amaçlarına tam manasıyla ulaşmasını engelse de, KEİÖ çatısı altında bir araya gelen devletler, söz konusu girişimi aralarında kalıcı diyalog sağlayan bir örgüte dönüştürmeye muvaffak olmuşlardır.⁸⁴³

Öte yandan, Türkiye tarafından ekonomik temelli bir örgüt olarak dizayn edilen KEİÖ'nün bölge ülkeleri arasında ekonomik alanda sağlanan işbirliğinin diğer alanlara yaygınlaştırılması gibi bir amaçla kurgulandığı da anlaşılmaktadır. Bu durum en iyi AB örneğinde görülmektedir. AB'nin kuruluş amaçları arasında ikisi dünya savaşı niteliğindeki üç büyük çaplı çatışmaya neden olan Fransa ile Almanya arasındaki rekabetin yeni bir savaşa neden olmasının önlenmesi de yer almaktadır. Bu nedenle iki ülke 1952 yılında ekonomik nitelikli bir birliktelik olan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) çerçevesinde bir araya getirilmiş ve günümüzde AB adını alan bu yapılanma ekonomik işbirliğinin ötesine de geçerek, siyasi, askeri, hukuki vb. gibi boyutları olan bir birlikteliğe dönüşmüştür.⁸⁴⁴ Bu çerçevede Türkiye çatışan ülkelerin en kolay şekilde bir araya gelmelerini sağlayacak olan ekonomik alandan başlattığı bölgesel bütünleşme çabalarını, zamanla KADİGG, KUH ve BSCF gibi yapılanmalarla güvenlik sahasına da taşımıştır. Böylelikle KEİÖ bir güvenlik yapılanması olmasa da, üye ülkeler arasında yarattığı

⁸⁴¹ Özarslan, "Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz'de Güvenlik Politikaları ve Türk-Rus İlişkileri", s. 139-140.

⁸⁴² Özarslan, "Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz'de Güvenlik Politikaları ve Türk-Rus İlişkileri", s. 142-143.

⁸⁴³ Canar, **Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz**, s. 215-216.

⁸⁴⁴ Heywood, a.g.e., s. 581-582.

sinerjiyle söz konusu ülkelerin farklı alanlarda da (güvenlik gibi) işbirliği yapmalarını kolaylaştırıcı bir işlev görmüştür.

Diğer taraftan özellikle ABD'nin başını çektiği Avrupa-Atlantik blok tarafından dile getirilen Karadeniz'de bölge güvenliğine yönelik hayati tehditlerin bulunduğu ve bunlarla mücadele edecek yapılanmaların bölgede mevcut olmadığı, bu nedenle de bölge dışı güçlerin, güvenliğin sağlanması amacıyla bölgeye müdahil olmaları gerektiği yönündeki iddialara karşın, kıyıdaş devletlerin yanı sıra Geniş Karadeniz olarak adlandırılan bölgede yer alan ülkelerin de katılım sağladığı ve özellikle 11 Eylül'den sonra güvenlikle ilgili meseleleri de gündemine alan KEİÖ önemli bir cevap olarak ortada durmaktadır ve Türkiye'nin de hedeflediği üzere bölgedışı devletlerin bölgeye müdahil olma gerekçelerini önemli ölçüde ortadan kaldırmaktadır.

Ayrıca 2014 yılında RF ile Ukrayna arasında yaşanan kriz ve çatışmaya rağmen, bu zor zamanlarda güvenlik ve ticaret alanında bölgesel işbirliği forumlarındaki çalışmaların sürdürülmesi ve söz konusu çalışmalara RF'nin de katılım göstermesi son derece önemlidir. Her ne kadar zaman içerisinde öneminin azaldığı yönünde söylemlerde bulunulsa da, bölge devletleri arasında yakınlaşma sağlayan forumlardan biri olan KEİÖ, bölge devletlerinin işbirliğine zemin oluşturan bir yapı olarak, önemini gelecekte de korumaya devam edecektir.⁸⁴⁵

Diğer taraftan, ABD'ye yapılan 11 Eylül saldırılarını takiben terörist akımları ve/veya kitle imha silahlarının yayılmasını önlemek için Ekim 2001'de NATO Antlaşması'nın 5. maddesine uygun olarak Akdeniz'de icra edilmeye başlanan Aktif Çaba Harekatı'nın Karadeniz'e de genişletilmesi önerisi üzerine 2006 yılının ilk aylarında iki ülke arasında patlak veren ihtilaf nedeniyle Türkiye'nin ABD'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki uzun dönemli amaçlarına ilişkin çekinceleri daha da belirgin bir hal almıştır. Bu çerçevede hem RF hem de Türkiye, farklı motivasyonlarla ve gerekçelerle de olsa ortak bir şekilde bu öneriye karşı çıkmışlardır. RF'nin söz konusu harekatın Karadeniz'e genişletilmesine ilişkin itirazı son derece anlaşılırdır, RF kendi çevresinde ABD'nin etkisinin artmasını istememektedir. Diğer taraftan Türkiye'nin itirazı ise, büyük ölçüde 1936 tarihli Montrö

⁸⁴⁵ Sharyl Cross, "NATO-Russia security challenges in the aftermath of Ukraine conflict: managing Black Sea security and beyond", *Southeast European and Black Sea Studies*, 15 (2), 2015, s. 166.

Boğazlar Sözleşmesi ile kurulan ve Soğuk Savaş'tan bu yana bölgede sağlanan politik ve askeri dengenin teminatı olan Türk Boğazları'nın mevcut yasal statüsünün korunmasına ilişkin kaygısından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Türkiye, bölgedeki altı kıyıdaş devletten üçünün NATO üyesi, ikisinin ise NATO'nun BİO girişiminin tarafı olması nedeniyle Karadeniz deniz sahasının güvenliğine yönelik faaliyetlerin söz konusu kıyıdaş devletler tarafından bölgeyi ziyaret eden NATO gemileriyle işbirliği halinde etkin bir şekilde yürülebileceğini ifade ederek Aktif Çaba Harekatı'nın Karadeniz'e genişletilmesi hususuna ilişkin çekincelerini ortaya koymuştur.⁸⁴⁶

Bu çerçevede Türkiye, Karadeniz deniz sahasının güvenliğinin sağlanması için Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin dahil olduğu bir dizi yapılanmaya öncülük etmiştir. Bunlardan ilki, kuruluş anlaşmasında amacı deniz kuvvetleri arasında işbirliği ve birlikte çalışabilirliğin güçlendirilmesi suretiyle Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında dostluk, iyi ilişkiler ve karşılıklı güven ile bölgede barış ve istikrarın gelişimine katkıda bulunmak olarak belirtilen KADİGG'dir. Türkiye'nin öncülüğünde Nisan 2001'de başlatılan ve Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerin tamamının iştirak ettiği KADİGG girişimi, Soğuk Savaş döneminde karşıt paktlarda bulunan beş kıyıdaş devlet ile Türkiye'yi askeri manada bir araya getiren ilk yapılanma olması nedeniyle son derece önemlidir. KADİGG, kuruluş anından itibaren Karadeniz'de sağladığı güvenlik ortamı sebebiyle, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana silahlı bir çatışmaya sahne olmayan bir barış denizi olan Karadeniz'de istikrarın devamına ve geliştirilmesine katkı sağlama potansiyeline sahip olduğunu da kanıtlamıştır. Diğer taraftan RF'nin askeri alanda Batı ile çok taraflı işbirliğinin en somut ve tarihi bir örneğini de teşkil etmektedir. Bu çerçevede NATO'nun BİO faaliyetlerine katılımını son derece sınırlı tutan RF'nin hazırlık çalışmalarına da en üst seviyede katılım gösterdiği KADİGG Antlaşmasını imzalaması tarihi bir öneme haizdir. Söz konusu girişimin hayata geçirilmesi, Türkiye'nin hem Karadeniz'in güvenliğinin kıyıdaş devletler tarafından sağlanması hem de Moskova'nın bölgesel yapılanmalara dahil edilmesi hedeflerinin her ikisinin de bir arada gerçekleşmesine olanak tanımıştır.

KADİGG Antlaşması'nın en önemli maddelerinden biri aktivasyon programıdır. Anlaşmaya taraf ülkelerin gemilerinin 2-4 hafta sürecek ve liman ziyaretlerini de kapsayacak şekilde yılda en az bir defa eğitimler icra etmelerini öngören bu program,

⁸⁴⁶ Aydın, "Turkish Policy Towards the Wider Black Sea and the EU Connection", s. 389.

kıyıdaş ülkelerin birlikte hareket etme ve işbirliği kabiyetlerinin geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır.⁸⁴⁷ KADİGG'in aktivasyonları içinde şüphesiz en önemli olanı Ukrayna komutasında 5 Ağustos 2008 günü icra edilen sekizinci aktivasyon olup, bu aktivasyonun önemi Güney Osetya sorunu nedeniyle patlak veren Rus-Gürcü savaşına denk gelmesinden kaynaklanmaktadır. Söz konusu savaşa rağmen aktivasyon çerçevesindeki planlı faaliyetler krizden etkilenmeyerek icra edilmiştir. Yani iki kıyıdaş ülke karada çatışmalar da, denizdeki çokuluslu kuvvette yer alan gemi ve personellerini geri çekmemişler ve aynı ortamda bulunmaya devam etmişlerdir ki, bu KADİGG için büyük bir başarıdır.⁸⁴⁸

Ancak ABD'de yaşanan 11 Eylül olaylarından sonra ortaya çıkan yeni deniz güvenliği rejimi paralelinde, 2003 yılı sonunda Türk Deniz Kuvvetleri tarafından ortaya atılan KADİGG'in dönüşümü fikrinin 2004 yılından itibaren NATO üyesi de olan Bulgaristan ve Romanya gibi ülkeler tarafından, büyük ölçüde ABD'nin etkisiyle, engellenmeye çalışılması üzerine,⁸⁴⁹ KADİGG'in çağrı üzerine harekete geçen destek mekanizmasının geliştirilmesi ve yeni asimetrik tehditlerle mücadele edebilecek şekilde yeniden dizayn edilmesi gibi gerekçeler, Türkiye'nin Karadeniz'de Mart 2004'te KUH adı verilen yeni bir güvenlik girişimini daha hayata geçirmesine neden olmuştur.⁸⁵⁰

Karadeniz deniz sahasında güvenliğin tesis edilmesi amacıyla Türkiye'nin öncülük ettiği KUH, 1 Mart 2004 tarihinden itibaren icra edilmeye başlanmıştır. Bu hareketin ortaya çıkışı, yukarıda da belirtildiği üzere, büyük ölçüde KADİGG'in dönüşüm fikriyle paralellik arz etmektedir. Türkiye'nin 2003 tarihli önerisine rağmen özellikle Romanya ve Bulgaristan'ın engellemeleri nedeniyle KADİGG'de istenilen dönüşümün sağlanamaması ve ABD'nin öncülüğünde NATO'nun Akdeniz'de yürüttüğü Aktif Çaba Harekatı'nı, özellikle 2004 yılından itibaren, Karadeniz'e de yaygınlaştırmak üzere bastırması, Türkiye'nin KUH'u başlatmasının en önemli gerekçeleridir.⁸⁵¹ Türkiye'nin tek taraflı olarak başlattığı harekate, takiben RF, Ukrayna ve Romanya da katılmıştır. Gürcistan ve Bulgaristan'ın örgüte katılımına ilişkin görüşmeler ise halen devam etmektedir. RF, Ukrayna ve Romanya'nın da katılımına binayen çok uluslu bir nitelik kazanan KUH deniz

⁸⁴⁷ Gürdeniz, a.g.e., s. 306-307.

⁸⁴⁸ Gürdeniz, a.g.e., s. 309.

⁸⁴⁹ Romanya ve Bulgaristan'ın KADİGG'in dönüşümünü engellemelerinin nedenlerine ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Gürdeniz, a.g.e., s. 312-316.

⁸⁵⁰ Özdamar, "Security and Military Balance in the Black Sea Region", s. 345.

⁸⁵¹ Gürdeniz, a.g.e., s. 317.

güvenliği alanında etkin bir konuma gelmiştir. NATO'nun Akdeniz'de yürüttüğü Aktif Çaba Harekatı'nın bir benzeri olan KUH kapsamında Karadeniz'de belirsiz aralıklarla denetimler yapılarak, yasa dışı faaliyetlere karıştıklarından şüphe edilen ticaret gemileri tespit edilip izlenmekte, gerektiğinde aranmakta ve alıkonularak yasal işlem başlatılmaktadır.⁸⁵²

Ayrıca NATO'nun Napoli Deniz Unsuru Komutanlığı Karargahı'nda 15 Eylül 2005 tarihinde yapılan bir toplantıyla KUH ile Aktif Çaba Harekatı arasında işbirliği yapılması hususu resmen onaylanmış ve böylelikle her iki faaliyet de birbiriyle ilişkilendirilmiştir. Aynı dönemde RF'nin de katılım için görüşmelere başladığı KUH'un NATO'nun Aktif Çaba Harekatı ile ilişkilendirmesi büyük bir hayatiyet arz etmekte olup, Türkiye açısından da büyük bir diplomatik başarıdır. Böylece Akdeniz'de NATO'nun takip ettiği tüm şüpheli temaslar, Karadeniz'de KUH tarafından takip edilebilecek ve bu şekilde deniz güvenliğinin bütünlüğü sağlanmış olacaktır. Ayrıca RF'nin KUH'a aktif katılımıyla NATO'ya ait bir deniz güvenlik harekatıyla bölgesel bir deniz güvenlik hareketinin işbirliği ve eşgüdümü de dünyaya ispat edilmiştir.⁸⁵³

Karadeniz deniz sahasındaki tehditlerle mücadele amacını taşıyan bir diğer güvenlik yapılanması olan BSCF, Türkiye'nin girişimi ve öncülüğünde Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, RF ve Ukrayna'nın katılımı ile 2000 yılında başlatılmış ve 07-09 Kasım 2006 tarihleri arasında İstanbul'da icra edilen yedinci toplantıda alınan karar çerçevesinde imzalanan anlaşmayla da kuruluşu tamamlanmıştır. Bölgedeki barış ve istikrarı, Karadeniz'e kıyıdaş devletler arasındaki güven ve güvenlik temelinde geliştirmek, deniz sahasındaki her türlü tehditle mücadele etmek için taraf devletlerin Sınır Birlikleri/Sahil Güvenlik Teşkilatları arasında mevcut işbirliğini artırmak ve Karadeniz'deki seyir emniyeti ve güvenliğini güçlendirmek gibi amaçlarla kurulan⁸⁵⁴ forum kapsamında 7/24 internet tabanlı bilgi paylaşımı ile bilgi değişimi gerçekleştirilmekte olup, bu sisteme Bulgaristan/Burgaz'daki BBCIC ile Romanya/Bükreş'teki SECI komutanlıkları da eklendiğinde, Karadeniz belki de dünyada deniz güvenliği açısından en yoğun girişim ve faaliyetlerin icra edildiği bir deniz haline

⁸⁵² Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, s. 529.

⁸⁵³ Gürdeniz, a.g.e., s. 318-319.

⁸⁵⁴ Sahil Güvenlik Komutanlığı, a.g.e.

gelmektedir. Altı kıyıdaş devletin Karadeniz’de sergilediği bu işbirliği, dünyanın diğer bölgelerine de örnek teşkil edecek bir niteliktedir.⁸⁵⁵

Türkiye gerek KADİGG gerekse de KUH ve BSCF ile Karadeniz’in deniz güvenliğinin kıyıdaş devletler tarafından işbirliği içerisinde sağlanabileceğini tüm dünyaya göstererek, bölge dışı devletlerin Karadeniz’e müdahil olmasını engellemiş ve böylelikle de Montrö’nün kurduğu düzenin sağladığı istikrarın bozulmasını önlemiştir. Ayrıca NATO ve AB’nin belki de yapamadığını yaparak RF’yi ürkütmeden onu Batılı kurumlarla işbirliği yapmaya ikna etmiş ve böylelikle sadece bölgesel güvenliğe değil küresel güvenliği de önemli bir katkıda bulunmuştur.

Diğer taraftan 2005’de GUAM’ın yeniden yapılandırılmış hali olarak ortaya çıkan Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü ile 2006’da Romanya’nın öncülüğünde oluşturulan Diyalog ve Ortaklık için Karadeniz Forumu gibi yapılanmalar, bölgede Türkiye’nin başını çektiği girişimler gibi etkili olamamış ve kısa sürede yok olup gitmişlerdir. Bu tür yapılanmaların temel özelliği Türk-Rus işbirliğini tehdit olarak görmeleri ve söz konusu işbirliğinden doğan yapılanmaları etkisiz hale getirmeye yönelik faaliyetler içerisine girmeleridir. Her ikisi de ABD tarafından desteklenen bu girişimlere Türkiye, bölgede Soğuk Savaş sonrasında zorlukla oluşturulan hassas dengeye zarar verebilecekleri gerekçesiyle sıcak bakmamıştır. Türkiye özellikle, yeni üye olduğu NATO ve AB’nin bölgedeki uzantısı olma gibi son derece ihtiraslı bir hedefle yola çıkan Romanya’nın öncülüğünde geliştirilen ve büyük ölçüde ABD’yi Karadeniz’e getirme, RF’yi dışarıda tutma ve Türkiye’nin bölgedeki etkinliğini kırma amaçları güden Diyalog ve Ortaklık için Karadeniz Forumu’na karşı çıkmıştır. Bu gibi gerekçelerle RF’nin de açıkça cephe aldığı oluşumun Haziran 2006’daki kuruluş zirvesine Türkiye, Romanya’nın tüm girişimlerine ve ABD’nin ısrarlarına rağmen sadece devlet bakanı düzeyinde katılırken, RF ise büyükelçi seviyesinde katılım göstermiştir. RF ile Türkiye’nin yanı sıra Yunanistan’ın da çok fazla ilgi göstermediği forum, ilk toplantısından sonra düşüşe geçerek, önemini yitirmiştir.⁸⁵⁶ Benzer şekilde, kurulduğu andan itibaren RF’nin kendisine yönelik bir örgütlenme olarak algıladığı ve bu nedenle Türkiye’nin gözlemci statüsünde yer almasına karşın aktif katılım hususunda tereddüt yaşadığı GUAM/Demokrasi ve

⁸⁵⁵ Gürdeniz, a.g.e., s. 321.

⁸⁵⁶ Aydın, “Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, s. 525-526.

Ekonomik Kalkınma Örgütü de özellikle bölgenin önemli aktörleri olan RF ile Türkiye'nin örgüte yönelik mesafeli duruşları nedeniyle kısa sürede önemini yitirerek gözden düşmüştür.⁸⁵⁷

Ayrıca esasen bölge dışı bir güvenlik yapılanması olan AGİT'in "Geniş Karadeniz Bölgesi"nde yer alan Güney Osetya, Transdinyester, Dağlık Karabağ ve RF-Ukrayna anlaşmazlığı gibi ihtilafların çözüm süreçlerinde somut bir ilerleme sağlayamaması, örgütün işlevinin ve rolünün bölge devletleri tarafından sorgulanmasına neden olmuştur. AGİT'in söz konusu problemlerin çözümünde başarılı olamaması, bölgesel problemlerin, dışarıdan müdahale olmadan, ancak bölge devletlerinin bir araya geldiği forumlarda çözümlenebileceği inancına sahip olan Türkiye'nin haklılığını da kanıtlar niteliktedir. Diğer taraftan kuruluş amacı eski Sovyet topraklarında RF'nin hakimiyetini devam ettirmek olan KGAÖ'nün uyguladığı hegemonik politikalar nedeniyle sadece altı eski BDT üyesini üyeliğe ikna edebilmesi ve bu nedenle de "Geniş Karadeniz Bölgesi"nde yer alan aktörlerin önemli bir bölümünü kapsam dışı bırakmasının yanı sıra (Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Azerbaycan, Türkiye gibi) özellikle Orta Asya bölgesinde yaşanan etnik çatışmaları önlemede başarısız oluşu da örgütün sorgulanmasına ve giderek anlamını yitirmesine neden olmuştur.

Bu çerçevede bölgede işlevsel olarak faaliyet gösteren örgütlerin kuruluşunda öncü rolü oynayan Türkiye, böylelikle bölgesel sorunların güvenlikdışlaştırılması için gerekli zemini yaratarak Karadeniz Bölgesi'nin güvenliğine önemli bir katkıda bulunmaktadır. Bir tehdidin güvenlikdışlaştırılması demek, daha önce tehdit olarak tanımlanan bir hususun artık tehdit olarak inşa edilmemesi yani tehdit olarak tanımlanmaktan vazgeçilmesidir. Böylelikle daha önce tehdit olarak algılanan bir konunun güvenlikleştirme süreci sonunda kazandığı özel konum sonlandırılmakta ve bu şekilde anılan tehdidin ortadan kaldırılması için talep edilen olağanüstü önlemler (askeri olanlar da dahil) geçersiz kılınarak, konunun normalleşmesi ve normal politik süreçlerde müzakere yoluyla ele alınması sağlanmaktadır.⁸⁵⁸ Ancak böyle bir sürecin işleyebilmesi için, bu sürecin işlemesini kolaylaştıracak platformların (devlet-içi ve devlet-dışı seviyede) mevcut olması, bu gibi platformların söz konusu tehditlerin gündeme alınarak güvenlikdışlaştırılmasına hizmet

⁸⁵⁷ Baran, a.g.e., s. 92.

⁸⁵⁸ Sandıklı ve Emeklier, a.g.e., s. 54.

edecek şekilde çalışması ve hem devlet-dışı hem de devlet-içi seviyede demokratik kültürün özümsemesi gereklidir.⁸⁵⁹ Türkiye, Soğuk Savaş döneminde farklı kutuplarda yer alan ve Soğuk Savaş sonrası dönemde de farklı beklentiler dolayısıyla farklı yönlerde savrulan ülkelerin bir araya gelerek, birbirlerini anlamalarını ve birbirleriyle işbirliği yapmalarına olanak tanıyan bölgesel yapılanmaların mimarı olmuştur. Söz konusu yapılanmalar bölge ülkelerine aralarındaki problemleri sadece askeri araçlarla değil müzakereler yoluyla da çözebilecekleri platformlar sunarak, sorunların güvenlikdışlaştırılmasına imkan tanımaktadır ki, böylelikle Türkiye Karadeniz Bölgesi'nin güvenliğine önemli bir katkıda bulunmaktadır.

Görüldüğü üzere Türkiye, bölge güvenliğinin sağlanmasında bölge devletlerini ve bölgenin hassasiyetlerini dikkate alan politikaları sayesinde, öncülük ettiği tüm yapılanmaları başarıya ulaştırmaya muvaffak olmuştur. Bunda en önemli etken Türkiye'nin Batı sisteminin bir üyesi olarak bölgede RF'nin çıkarlarını da önceleyen bir politika gütmesidir. Bu durum iki ülkeyi bölgesel politikalarda ortak hareket etme ve işbirliği yapma hususunda bir araya getirmektedir. Bu çerçevede iki ülkeyi birbirine yakınlaştıran bir diğer husus ise Türkiye ile RF arasındaki ekonomik ilişkilerdir. 2015 yılı rakamlarına göre iki ülkenin ticaret hacmi 23.991.380 milyar USD'dir ve bunun 20.400.229 milyar USD'si RF'nin Türkiye'ye yaptığı ithalattır.⁸⁶⁰ Bu rakamın büyük bir bölümünü ise doğalgaz ithalatı oluşturmakta olup, Gazprom'un 2015 yılı verilerine göre Türkiye yüzde 27,1'lik oranıyla doğalgaz satışında, Almanya'dan sonra RF'nin ikinci büyük müşterisidir.⁸⁶¹ Bu durum bir taraftan iki ülkeyi birbirine yakınlaştırarak bölgesel politikalarda işbirliğine yönlendirmekte, diğer taraftan ise sınırlı da olsa Türkiye'ye RF üzerinde manivela gücü vermektedir.

Bu noktada Türkiye, Batı dünyasının bir üyesi olarak sahip olduğu tecrübenin de kazandırdığı sağduyu ile bölgenin dünya ile temas etmesini sağlayan kurumların (KEİÖ, KADİGG, KUH ve BSCF gibi) mimarı olmuştur. Yukarıda belirtilen gerekçelerle bölgede Türkiye'nin dışında bu rolü oynayabilecek bir ülke bulunmamaktadır. İki kutuplu dünyanın rakip kutuplarından birinin lideri olan ve Soğuk Savaş sonrasında da yakın çevresine ilişkin meselelerde Soğuk Savaş mantığına göre hareket etmeye devam eden RF'nin yanı

⁸⁵⁹ Kurt, a.g.e., s. 475.

⁸⁶⁰ TÜİK, "Dış Ticaret İstatistikleri" (t.y.), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 (11.03.2016).

⁸⁶¹ Gazprom, "Delivery Statistics" (t.y.), <http://www.gazpromexport.ru/en/statistics/> (11.03.2016).

sıra Batı'ya NATO ve AB üzerinden entegre olan ancak yeterli politik ve ekonomik kapasiteye sahip olmadıkları için bölgeye yönelik geliştirdikleri politikalar büyük ölçüde ABD ve AB tarafından yönlendirilen Romanya ve Bulgaristan'a ilave olarak bölgede Türkiye ve RF'den sonra nüfus ve ekonomi açısından üçüncü büyük güç olan ancak Kırım ve Doğu Ukrayna'daki Rus azınlık dolayısıyla ulus-devletleşme sürecini tamamlayamayan Ukrayna da bu potansiyele sahip olmadığı gibi, bölgenin küçük devletleri arasında yer alan ancak sahip olduğu doğal kaynak zenginliğinin sağladığı ekonomik gelişime karşın ayrılıkçılık sorunuyla boğuşan Azerbaycan'ın yanı sıra ayrılıkçılık problemine ilave olarak ekonomik zorluklarla da mücadele eden Moldova ve Ermenistan gibi ülkelerin de böyle bir yönlendiriciliğe sahip olması mümkün değildir. Bunun mümkün olmadığı da gerek RF'nin gerekse de diğer bölge ülkelerinin başını çektiği yapılanmaların etkisiz oluşundan ve kalıcı olamamasından anlaşılabilmektedir.

SONUÇ

Coğrafi konumu nedeniyle modern jeopolitik teorilerin tamamına göre dünyanın merkezi ya da merkezin kontrolü için denetlenmesi gereken bir saha olarak kabul edilen Karadeniz Bölgesi, bu özelliği dolayısıyla yüzyıllar boyunca dünya hakimiyetini hedefleyen devletlerin mücadele arenası olmuştur. Bu nedenle sürekli olarak dünya politik gündeminin üst sıralarında yer alan bölgenin sınırlarının hangi devletleri içerdiği hususu da son derece tartışmalıdır. Önceleri Karadeniz’e kıyıdaş devletlerden oluştuğu kabul edilen bölge, özellikle 11 Eylül saldırılarının ardından, büyük ölçüde ABD merkezli kuruluşlar tarafından geliştirilen ve altı kıyıdaş devlete ilave olarak Moldova, Ermenistan, Azerbaycan ve Yunanistan’ı da içeren “Geniş Karadeniz Bölgesi” tanımı çerçevesinde anlaşılmaya başlanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Karadeniz üzerinde bölgesel hakimiyet dolayısıyla en çok mücadele eden iki millet, hiç şüphesiz Osmanlılar ile Ruslar’dır. Bu iki güç arasındaki mücadele İkinci Dünya Savaşı sonrasında gündeme gelen ve dünyanın iki rakip kutba bölünmesine neden olan Soğuk Savaş döneminde durulmuş ve Karadeniz Bölgesi adeta bir uyku evresine girmiştir. Ancak 1991 sonunda SSCB’nin beklenmedik bir şekilde dağılması, bazı çevreler tarafından iki rakip kutuptan birinin yenilgiye uğraması nedeniyle artık savaşların yaşanmayacağı bir barış evresine girildiği şeklinde yorumlansa da, tüm dünyada olduğu gibi, Karadeniz Bölgesi’nde de yerel nitelikli çatışmaların patlak vermesine neden olmuştur. Bu çerçevede bölge devletleri arasında 90’lı yılların başında Dağlık Karabağ, Abhazya, Güney Osetya ve Transdinyester’de yaşanan anlaşmazlıklar sıcak çatışmaya dönüşmüş ve bu çatışmalar sonucunda imzalanan ateşkes anlaşmaları çatışmaları durdursa da barışın sağlanamadığı bir ortam yaratmıştır. Çatışan devletler arasında henüz tüm tarafları tatmin edecek bir çözüme ulaşılamadığından, bünyelerinde her an sıcak savaşa dönme riskini barındıran söz konusu anlaşmazlıklar “donmuş/dondurulmuş çatışmalar” olarak adlandırılmaya başlanmışlardır. Bu çatışmaların bazı ortak özellikleri bulunmaktadır. Öncelikle söz konusu çatışmalar büyük ölçüde Rus İmparatorluğu’nun 19. yüzyılda, SSCB’nin ise Stalin döneminde göç hareketlerinin tetiklediği kimlik temelli

anlaşmazlıklara dayanmaktadır. İkincil olarak, gerek söz konusu çatışmalı sahaları bünyelerinde barındıran devletlerin gerekse de ayrılıkçılık amacı güden bölgelerin yöneticileri anılan çatışmaları kendi devletlerinin ya da milletlerinin hayatiyetini tehlikeye atan varoluşsal tehditler olarak tanımlamaktadırlar. Diğer taraftan gerek ayrılıkçı bölgelerde düzenlenen referandumlar sonucunda alınan bağımsızlık kararlarıyla gerekse de sorunla askeri tedbirleri de içeren olağanüstü önlemlerle mücadele etme iradesi sergileyen yöneticilerin hem ana devlet de hem de ayrılıkçı bölgeler de sürekli olarak iktidara taşınması nedeniyle, politik elitlerce yapılan bu tanımlamanın her iki tarafın halkınca da kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bu ise mevcudiyete dair tehditler, acil önlemler ve dinleyici kitlenin mevcudiyete dair tehdit iddiasını kabul edip, acil önlemleri onaylaması şeklinde aşamaları olan güvenlikleştirme sürecinin söz konusu “donmuş/dondurulmuş çatışmalar”da işlerlik kazandığına yani sorunların güvenlikleştirildiğine işaret etmektedir. Söz konusu çatışmaların güvenlikleştirilmesi ise, taraflar arasındaki müzakere yollarının kapanması ve anılan tehditlerle mücadele için tarafların askeri tedbirler başta olmak üzere olağanüstü tedbirlerin uygulanmasına yeşil ışık yakmaları manasına gelmektedir. Sürecin bu şekilde işlediği, bölgedeki sorunlu alanların tamamında müzakereden daha çok askeri tedbirlerin uygulanmasından anlaşılabilmektedir.

Soğuk Savaş’ın sona ermesini takiben Karadeniz Bölgesi yeniden dünya politik gündeminin üst sıralarına tırmanmaya başlamıştır. Bunun çeşitli nedenleri bulunmakta olup, bu nedenlerden ilki, eski Sovyet coğrafyasında yer alan devletler üzerindeki RF baskısının ortadan kaldırılması için anılan ülkelerin Avrupa-Atlantik yapılarına entegre edilmesi hedefi çerçevesinde AB ve NATO gibi örgütlerin 2004 ve 2007 senelerinde gerçekleştirdikleri genişleme dalgalarıyla Karadeniz Bölgesi’ne komşu olmalarıdır. Bundan sonraki amaç ise RF’nin Yakın Çevre Doktrini kapsamında yer alan “Geniş Karadeniz Bölgesi”ndeki ülkeleri de söz konusu yapılanmalara dahil etmektir. Ancak RF’nin tepkisini çeken bu politika, bölge üzerindeki uluslararası mücadeleyi yeniden körüklemiştir. Bölgenin ön plana çıkmasına sebebiyet veren ikinci neden ise, 11 Eylül terör saldırılarını takiben ABD’nin terörle mücadele hususunda “Geniş Karadeniz Bölgesi”ne atfettiği özel önemden kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede özellikle Orta Doğu menşeli radikal dini terörle mücadele etme politikası gütmeye başlayan ABD, gerek bölgeye yönelik hareketlerinde bir geçiş güzergahı olarak kullandığı, gerekse de Orta Doğulu terör örgütlerinin lojistik merkez olarak faydalandığını düşündüğü “Geniş Karadeniz

Bölgesi”nin güvenliğine daha fazla önem vermeye başlamış ve bu çerçevede doğrudan bölge ülkelerinde varlık tesis etmeye yönelmiştir. Üçüncü neden ise ABD’nin Orta Doğu, Kafkaslar ve Orta Asya gibi çatışmalı sahalara komşu olan “Geniş Karadeniz Bölgesi”nin söz konusu coğrafi konumunun sağladığı avantajlardan faydalanmak istemesidir. Bu çerçevede ABD küresel düzen için tehdit olarak gördüğü Irak, Suriye, İran ve RF gibi ülkelerin aktivitelerini, “Geniş Karadeniz Bölgesi”ne konuşlandıracağı askeri güçler yoluyla izleyerek, anılan ülkeler harekete geçmeden önce onları önlemeyi hedeflemektedir. Bölgenin söz konusu izleme ve denetleme faaliyetleri için mükemmel bir konumda bulunması ise, ABD’nin gözündeki öneminin artmasının bir diğer nedenidir. Dördüncü neden ise enerji ile bağlantılı olup, “Geniş Karadeniz Bölgesi”nin hem dünya petrol ve doğalgazının önemli bir bölümünü üreten Orta Doğu bölgesine komşu olması hem de Orta Doğu rezervleriyle kıyaslanacak büyüklükte olmasa da mühim sayılabilecek rezervlere sahip olan Hazar havzasına yakınlığıdır. Bu çerçevede gerek Orta Doğu ve Hazar-Orta Asya kaynaklarının dünya pazarlarına taşınmasının güzergahında yer alması gerekse de istikrarsız ve güvenilmez RF ile Orta Doğulu tedarikçilere alternatif teşkil eden Hazar havzasına yakınlığı gibi nedenler bölgenin Batılı devletler nezdindeki önemini artırmıştır.

Bu bağlamda Türkiye gerek SSCB sonrası dönemde Kafkasya ve Orta Asya bölgesinde bağımsızlıklarını kazanan Türki Cumhuriyetler ile akrabalık bağlarının bulunması gerekse de söz konusu cumhuriyetlerin zengin enerji kaynaklarına sahip olduklarının anlaşılması gibi nedenlerle bölgeyle daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Önceleri Türkiye başta olmak üzere Batılı ülkelerin Sovyet mirasına yönelik ilgisine tepki veremeyen RF, kısa sürede toparlanarak 1993 yılında benimsediği Yakın Çevre Doktrini kapsamında, eski Sovyet coğrafyasına yönelik Batılı aktörler ile Türkiye’nin aktivitelerini daha yakından takip etmeye başlamıştır. Bu dönemde Batılı devletlerin de desteğini arkasına alan Türkiye’nin gerek Türki Cumhuriyetler ile ilişkilerini geliştirmesi gerekse de Hazar bölgesinin enerji kaynaklarının kendi üzerinden dünya pazarlarına taşınmasını hedefleyen projeler dizayn etmesi gibi nedenler RF ile ilişkilerinin gerilmesine sebebiyet vermiştir. RF bu durumu bölge üzerindeki meşru haklarının ihlali olarak değerlendirmiştir.

Ancak bu gergin durum çok uzun sürmemiş ve 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren ortadan kalkmaya başlamıştır. 2000’li yıllara gelindiğinde ise iki ülkenin bölgeye

yönelik politikalarının örtüşmesi nedeniyle gerginlik yerini yumuşamaya bırakmıştır. Bu dönemde iki ülkenin yakınlaşmasını sağlayan çeşitli nedenler bulunmakta olup, bunlardan ilki RF'nin Yakın Çevre Doktrini bağlamında bir bakıma arka bahçesi olarak gördüğü bölgeye yönelik Batılı akınını durdurmak için kendisinden sonra bölgenin ikinci büyük gücü olan Türkiye'nin yardımına ihtiyaç duymasıdır. Bu noktada Türkiye'nin RF'nin yanında durmasının en önemli nedeni ise, Batı'nın "Geniş Karadeniz Bölgesi"ne yönelik genişleme stratejisinin RF üzerinde yarattığı tedirginlik dolayısıyla söz konusu ülkenin saldırgan bir tavır takınmasından çekinmesidir. RF'de çevrelenmişlik psikolojisi yaratan böyle bir durumun bölgedeki mevcut statükonun bozulmasına neden olabileceğini değerlendiren Türkiye, bu nedenle bölge dışı devletlerin ve yapılanmaların bölgeye müdahil olmasına karşı çıkmakta ve bölgesel güvenliğin bölge devletleri eliyle sağlanmasını savunmaktadır.

Bu çerçevede Türkiye daha 1992 yılında kuruluşuna öncülük ettiği KEİÖ ile bu anlayışın temellerini atmıştır. Esasen bölge devletleri arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi yoluyla söz konusu devletlerin kalkınmalarını desteklemeyi hedefleyen bir örgüt olarak tasarlanan KEİÖ, bu amacı gerçekleştirmek hususunda çok da başarılı olamasa da, bahsi geçen örgütün farklı ideolojik gelenekten gelen ve birbirleriyle problemler yaşayan devletleri aynı platformda bir araya getirerek, bölge ülkeleri arasındaki diyalog kanallarını açması nedeniyle önemli bir işlev gördüğü söylenebilir. Bu örgüt özellikle 11 Eylül terör saldırılarından sonra benimsediği bir takım belgelerle güvenliği de işbirliği alanları arasına dahil etse de bir güvenlik yapılanması değildir. Ancak üyeleri arasında oluşturduğu sinerji sayesinde bölge güvenliğine yönelik yapılanmaların kuruluşunu kolaylaştırıcı bir işlev gördüğü de söylenebilir.

Hiç kuşkusuz bu yapılanmaların en önemlileri KADİGG, KUH ve BSCF'dir. 11 Eylül terör saldırılarını takiben dünya gündeminde daha fazla yer almaya başlayan asimetric tehditlerin Karadeniz Bölgesi'nde yaratabileceği potansiyel tehlikelerin ABD tarafından özellikle 2000'li yılların başından itibaren daha fazla gündeme getirilmeye ve bölgede fiilen bulunmasına gerekçe olarak sunulmaya başlanması üzerine, Montrö hassasiyeti nedeniyle bu sürecin önüne geçmek isteyen Türkiye harekete geçmiştir. Türkiye özellikle Karadeniz'in dünyaya açılan kapısı olan Boğazlar üzerinde 1936 yılında imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile kazandığı egemenlik haklarının ihlal

edilmesine karşı çıkmaktadır. Çünkü Montrö'nün Boğazlar'da kurduğu rejim sayesinde Sözleşme'nin imzalanmasından bu yana Karadeniz deniz sahasında herhangi bir askeri çatışma yaşanmadığı gibi, Türkiye Montrö'nün ihlali halinde Karadeniz'de oluşturulan bu barış ortamının zedelenmesinden de endişe etmektedir. Bu nedenle de Karadeniz deniz sahasında ABD'nin iddia ettiği gibi güvenlik tehditlerinin değil, caydırılmadıkları takdirde tehdide dönüşme potansiyeline sahip olan risklerin bulunduğu inanan Türkiye, bu risklerin bertaraf edilmesi için ise Karadeniz'e kıyıdaş devletlerle bir dizi işbirliği mekanizmasını hayata geçirmeye karar vermiştir. Böylelikle bölge dışındaki devlet ve örgütlerin Karadeniz'e müdahalesi önlenerek hem Montrö'nün bölgede kurduğu rejimin devamı sağlanmakta hem de RF'nin hassasiyetleri dikkate alınmış olmaktadır.

Bu amaçla 2001 yılında Türkiye'nin öncülüğünde hayata geçirilen KADİGG'e tüm kıyıdaş devletler katılmış olup, söz konusu örgütün kuruluşuyla birlikte bölge tarihinde ilk kez Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin temsilcileri bir araya gelerek deniz kuvvetlerini, insani yardım, arama-kurtarma ve çevre koruma gibi maksatlarla ortak bir oluşum içine sokma kararlılıklarını sergilemişlerdir. Ancak KADİGG'in sadece çağrı üzerine harekete geçen bir örgüt olması dolayısıyla Karadeniz deniz sahasında güvenlik ve istikrar ortamının sürekli denetiminin mümkün olmadığı görüşünün ABD ve bölgedeki destekçileri olan Romanya ve Bulgaristan tarafından dillendirilmeye başlanması ve Karadeniz'deki güvenlik zaafiyetinin giderilmesi için 11 Eylül'den sonra Akdeniz'de başlatılan Aktif Çaba Harekatı'nın Karadeniz'e de genişletilmesi talebi, dolaylı olarak ABD'nin de Karadeniz'e müdahil olması sonucunu doğuracağından, 2003 yılından itibaren Türkiye tarafından KADİGG'in dönüşümü fikrinin ortaya atılmasına neden olmuştur. Ancak Romanya ve Bulgaristan'ın söz konusu dönüşüm fikrine karşı çıkmaları üzerine Türkiye gerek Karadeniz'in güvenliğine yönelik risklerin caydırılması gerekse de Boğazlar'ın güvenliğine katkıda bulunulması gibi maksatlarla, kendi deniz yetki alanlarında başta şüpheli ve dikkat çeken ticaret gemilerinin takibi ve kontrolü olmak üzere, denizde terör, kitle imha silahlarının yayılması ve diğer yasadışı faaliyetlerle mücadeleyi amaçlayan alternatif bir güvenlik harekatı olan KUH'u gündeme getirmiştir. Türkiye tarafından 1 Mart 2004'te başlatılan KUH'a zaman içerisinde Rusya, Ukrayna ve Romanya gibi kıyıdaş devletler de katılmış olup, Bulgaristan ve Gürcistan ile katılım görüşmeleri ise halen devam etmektedir.

Ayrıca, bölgedeki barış ve istikrarı, Karadeniz’e kıyıdaş devletler arasındaki güven ve güvenlik temelinde geliştirmek, deniz yoluyla gerçekleştirilen uyuşturucu madde, psikotropik maddeler ile bunların türevleri, mühimmat, patlayıcı, zehirli, ağır radyoaktif maddeler ve petrol kaçakçılığını, yasadışı göç, terörizm ve diğer yasadışı faaliyetleri engellemek amacıyla tarafların Sınır Birlikleri/Sahil Güvenlik Teşkilatları arasında mevcut işbirliğini geliştirmek ve Karadeniz’deki seyir emniyeti ve güvenliğini güçlendirmek gibi amaçlarla Türkiye’nin girişimi ve öncülüğünde Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, RF ve Ukrayna’nın katılımıyla 2000 yılında başlatılan ve 2006 yılında nihai halini alan BSCF de bölge güvenliğinin kıyıdaş devletlerce sağlanması hedefi çerçevesinde hayata geçirilen örgütlerden biridir.

Böylelikle Türkiye, Karadeniz deniz sahasının güvenliğinin kıyıdaş devletler eliyle sağlanması anlayışı çerçevesinde KADİGG, KUH ve BSCF gibi örgütleri hayata geçirerek, Aktif Çaba Harekatı’nın ve dolayısıyla da ABD’nin Karadeniz’e müdahil olmasının önünü kesmiş ve Karadeniz’de Montrö ile kurulan düzenin korunmasını sağlamıştır.

Diğer taraftan Gürcistan, Azerbaycan, Ukrayna ve Moldova gibi ülkelerin katılımıyla kurulan GUAM/Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü, Romanya’nın ön ayak olduğu Diyalog ve Ortaklık için Karadeniz Forumu ile Rusya’nın hayata geçirdiği KGAÖ gibi bölgesel yapılanmalar, Türkiye’nin öncülük ettiği KEİÖ, KADİGG, KUH ve BSCF gibi örgütlerin aksine bölge devletlerinden arzu ettikleri desteği görmedikleri için başarılı olamayıp, kısa sürede gündemden düşmüşlerdir. Bu noktada Türkiye’nin öncülük ettiği örgütlerin bu başarısının çeşitli nedenleri bulunmakta olup, bu nedenlerden ilki söz konusu örgütlerde tüm katılımcı ülkelerin eşit oy hakkına sahip olmasının yanı sıra örgüt başkanlığının da dönemsel olarak tüm katılımcılara tanınmasıdır. Böylelikle örgüt çerçevesinde tüm kararların oybirliği ile alınması sağlanarak, örgüt içerisinde imtiyazlı bir hegemonik sınıfın var olduğu yönünde bir imajın oluşması engellenmiş ve küçük, büyük tüm üye devletlerde örgüte aidiyet hissi yaratılmıştır. Bir diğer neden ise Türkiye’nin Montrö hassasiyeti dolayısıyla bölgesel yapılanmalara bölge dışı devletlerin üyeliğini dışlayan politikasının, RF’nin yabancı güçlerin Karadeniz’e müdahil olmasını istemeyen politikasıyla örtüşmesi nedeniyle, RF’nin Türkiye’nin öncülük ettiği bölgesel yapılanmalara verdiği destektir. Böylelikle Türkiye bir taraftan Montrö hassasiyeti dolayısıyla çıkarlarının örtüştüğü RF’nin desteğini arkasına alırken, diğer taraftan da eşit

statü tanıdığı diğer bölge devletlerinin de öncülük ettiği yapılanmalara katılımlarını sağlayarak, diğerlerinin aksine kuruluşuna önyak olduğu örgütlerin kalıcı olmasını temin etmiştir.

Türkiye'nin öncülük ettiği KEİÖ, KADİGG, KUH ve BSCF gibi yapılanmaların Karadeniz Bölgesi'nin güvenliğinin sağlanması için icra ettikleri faaliyetlerin yanı sıra bölge güvenliğine bir diğer katkıları ise “donmuş/dondurulmuş çatışmalar” olarak da adlandırılan anlaşmazlıkların taraflarını bir araya getirmeleridir. Bölge ülkeleri, aralarındaki anlaşmazlıklara rağmen, anılan örgütler çerçevesinde düzenlenen faaliyetlere düzenli bir şekilde iştirak etmekte olup, bu durum söz konusu yapılanmalara duyulan güvenin de bir yansıması niteliğindedir. Bu duruma en güzel örnek Ukrayna komutasında 5 Ağustos 2008 günü icra edilen KADİGG'in sekizinci aktivasyonu sırasında patlak veren RF-Gürcistan savaşına rağmen aktivasyon çerçevesindeki planlı faaliyetlerin krizden etkilenmeyerek icra edilmesi, yani karada çatışan iki kıyıdaş devletin, denizdeki çokuluslu kuvvette yer alan gemi ve personellerini geri çekmeyerek, aynı ortamda bulunmaya devam etmeleridir. Bir diğer örnek ise, Türkiye'nin 24 Kasım 2015 tarihinde Suriye sınırında bir Rus jetini düşürmesi nedeniyle Türk-Rus ilişkilerinin son derece gergin bir hal almasına karşın, uçak düşürme hadisesinden sadece 17 gün sonra, 11 Aralık 2015 tarihinde KEİÖ'nün 33. Dış İşleri Bakanları Konseyi Toplantısı'nın aralarında Türkiye ile RF'nin de yer aldığı tüm üye devletlerin katılımıyla Romanya'nın ev sahipliğinde Bükreş'te gerçekleştirilmiş olmasıdır.

Böylelikle çatışan tarafların Türkiye'nin öncülük ettiği örgütler içerisinde birlikte çalışarak işbirliği yapmaları, karşılıklı önyargıların ve yanlış anlamaların ortadan kalkmasını sağlayarak, bölge devletlerinin problemlerini sıcak çatışmaya dönüşmeden müzakereler yoluyla çözmeleri için fırsatlar sunmaktadır. Yani daha önce varoluşsal bir tehdit olarak görülen bir problem örgütler içerisinde kurulan iletişim sayesinde tehdit olarak algılanmaktan vazgeçilmekte ve böylelikle söz konusu tehdidin güvenlikleştirme süreci sonunda kazandığı özel konum sonlandırılarak, anılan tehdidin ortadan kaldırılması için talep edilen olağanüstü önlemler geçersiz kılınmakta ve sorunun taraflar arasında müzakereler yoluyla çözümlenmesinin yani güvenlikdışlaştırılmasının yolu açılmaktadır. Bu hususa ilişkin son dönemde yaşanan en güzel örnek ise, Türkiye'nin sınırlarını ihlal ettiği gerekçesiyle 24 Kasım 2015 tarihinde bir Rus jetini Suriye sınırında düşürmesi

üzerine taraflar arasında çok büyük bir kriz patlak vermesine karşın, tüm üye devletlerin katılımıyla faaliyetlerini devam ettiren KEİÖ'nün⁸⁶² Ocak-Haziran dönemi başkanı olan RF'nin 1 Temmuz 2016'da Soçi'de gerçekleştirilecek olan KEİÖ'nün 34. Dış İşleri Bakanları Konseyi Toplantısı'na Türkiye'yi de davet etmesi üzerine,⁸⁶³ toplantıya katılan Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun RF Dışişleri Bakanı Lavrov ile yaptığı görüşmede iki ülkenin ilişkilerinin normalleştirilmesi için atılacak olan karşılıklı adımların tespit edilmesidir.⁸⁶⁴ Bu görüşmeyi takiben iki ülke ilişkileri normalleşme sürecine girmiştir.

Görüldüğü üzere bölge devletleri, aralarındaki problemlere rağmen, KEİÖ, KADİGG, KUH ve BSCF gibi Türkiye'nin öncülük ettiği yapılanmalara iştirak ederek, müzakere kanallarını açık tutmaktadırlar. Bu ise karşılıklı yanlış anlamaların oluşmasını önleyerek, krizlerin daha da derinleşmesine mani olmaktadır. Söz konusu örgütlerin kuruluşlarına öncülük eden Türkiye, böylelikle taraflar arasındaki problemlerin karşılıklı müzakereler yoluyla çözülmesi için gerekli ortamı yaratarak, bölge güvenliğine önemli bir katkıda bulunmaktadır.

Diğer taraftan Soğuk Savaş sonrası dönemde belirmeye başlayan ve ABD'ye yönelik 11 Eylül terör saldırılarından sonra tüm dünya devletleri tarafından en önemli tehdit kategorilerinden biri olarak değerlendirilmeye başlanan “asimetrik tehditler” ile mücadele hususunda da Türkiye'nin öncülük ettiği bölgesel yapılanmaların önemli bir işlev gördüğü söylenebilir. Bu çerçevede kuruluş amaçları Karadeniz deniz sahasındaki terör eylemlerinin ve kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi, insan, silah ve uyuşturucu madde kaçakçılığıyla mücadele, deniz sahasındaki enerji altyapısının korunması, şüpheli ve dikkat çeken ticaret gemilerinin takibi ve kontrolü gibi asimetrik

⁸⁶² Türkiye'nin 24 Kasım 2015 tarihinde Suriye sınırında bir Rus jetini düşürmesi nedeniyle Türk-Rus ilişkilerinin son derece gergin bir hal almasına karşın, uçak düşürme hadisesinden sadece 17 gün sonra, 11 Aralık 2015 tarihinde KEİÖ'nün 33. Dış İşleri Bakanları Konseyi Toplantısı, aralarında RF ile Türkiye'nin de yer aldığı tüm üye devletlerin katılımıyla dönem başkanı Romanya'nın ev sahipliğinde Bükreş'te gerçekleştirilmiştir. Bu durum krizlere rağmen KEİÖ'nün tüm üyeler tarafından kabul gören bir platform olduğunun önemli bir göstergesidir. KEİÖ'nün 33. Dış İşleri Bakanları Konseyi Toplantısı için bkz. BSEC, “Press Release on The 33rd Meeting of the BSEC Council of Ministers Foreign Affairs” (11.12.2015), [http://www.bsec-organization.org/bsecnews/PressReleases/PressReleases/20151211%2033rd%20CMFA%20Bucharest%20\(11.12.2015\).pdf](http://www.bsec-organization.org/bsecnews/PressReleases/PressReleases/20151211%2033rd%20CMFA%20Bucharest%20(11.12.2015).pdf) (20.12.2016).

⁸⁶³ RF'nin Türkiye'yi 1 Temmuz 2016'da Soçi'de yapılan KEİÖ toplantısına davetine ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Aljazeera Türk, “Rusya'dan Türkiye'ye KEİ daveti” (23.06.2016), <http://www.aljazeera.com.tr/haber/rusyadan-turkiyeye-kei-daveti> (27.06.2016).

⁸⁶⁴ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun KEİ Bakanlar Konseyi Toplantısı'na katılımı” (t.y.), http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-cavusoglu_nun-kei-bakanlar-konseyi-toplantisi_na-katilimi.tr.mfa (02.07.2016).

tehditlerle mücadele olan KADİGG, KUH ve BSCF'nin yanı sıra işbirliği alanları arasında enerji, çevresel koruma, organize suç, yasadışı silah ticareti, yasadışı göç, uyuşturucu ve radyoaktif madde kaçakçılığı ile tüm terörist faaliyetlerle mücadele gibi tehditleri de sayan KEİÖ de aktif bir şekilde asimetrik tehditlerle mücadele etmektedir. Aynı zamanda “donmuş/dondurulmuş çatışmalar” olarak adlandırılan ihtilafli sahalardaki güç boşluğu da söz konusu asimetrik tehditleri tetiklemekte olup, anılan çatışmaların çözümlenmesi de bölgedeki asimetrik tehdit riskini azaltacaktır.

Bu çerçevede, üye devletlerin tamamına tanıdığı eşit oy hakkı ve dönüşümlü başkanlık sistemi sayesinde tüm bölge ülkelerinin güvenini ve katılımını sağlayan Türkiye'nin öncülük ettiği örgütlerin bölgesel problemlerin çözümüne temel teşkil ederek, bölgesel güvenliğe önemli bir katkıda bulunmaları olasıdır. Bu çerçevede ekonomik temelli bir örgüt olarak dizayn edilmesine karşın, ilerleyen süreçte güvenlik gibi farklı alanları da işbirliği sahaları arasına dahil ederek, bölge devletleri arasında yarattığı işbirliği ortamı sayesinde KADİGG, KUH, BSCF gibi güvenlik yapılanmalarının kuruluşuna da önayak olan KEİÖ'nün yukarıda sayılan güvenlik yapılanmalarının da bünyesine dahil edilmesi yoluyla, bölgesel problemlerin çözümünde daha aktif bir rol oynaması sağlanabilir. Böylelikle bölge devletleri kendi çıkarlarına göre hareket eden bölge dışı aktörlerin ve örgütlerin yerine, eşit oy hakkına sahip oldukları bölgesel yapılanmalar çerçevesinde kendi çıkarlarını göz önünde bulundurarak doğrudan muhataplarıyla yapacakları müzakereler yoluyla sorunlarına çözüm bulma imkanına kavuşacaklardır.

Diğer taraftan, Türkiye'nin Karadeniz'de kurduğu düzenin üç önemli ayağı bulunmakta olup, bunlardan ilki Montrö rejiminin devamı, ikincisi büyük ölçüde bu düzenin devamından çıkarı olan RF'nin Türkiye'ye verdiği destek ve sonuncusu ise RF'nin hegemonyasından kurtulmak ve/veya onun etkisini dengelemek için NATO ve AB gibi Avrupa-Atlantik yapılara katılmak isteyen bölge ülkelerine Türkiye'nin bir NATO üyesi ve aynı zamanda AB'ye aday ülke olarak sunduğu Batı perspektifidir.

Ancak, 2011 yılında Türkiye tarafından ortaya atılan Kanal İstanbul Projesi'nin Türkiye'nin Karadeniz politikasının temellerini tehdit ettiği görülmektedir. Bu nedenle İstanbul Boğazı'na alternatif bir geçiş yolu olarak tasarlanan Kanal projesinin son derece hassas bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Halen Boğazlar'dan geçişi düzenleyen

kurallar uluslararası bir sözleşme olan Montrö'ye dayandığı için dünya devletleri kendilerini yukarıda bahsi geçen kurallara uymak zorunda hissetmektedirler, ancak Türkiye'nin Kanal İstanbul'u devreye sokması halinde, uluslararası hukuka göre bir devletin sınırları içerisinde bir kanal açması halinde söz konusu Kanal'ın kontrolünün tamamen kendisine ait olacağı ilkesi çerçevesinde ABD ve AB gibi uluslararası güç odaklarının baskılarına maruz kalacak olan Türkiye'nin, bu baskılara ne kadar karşı koyabileceği son derece tartışmalı bir husustur. Türkiye'nin maruz kaldığı baskılara boğun eğerek Kanal'ın ticaret ve özellikle de savaş gemileri tarafından serbest kullanımına izin vermesi halinde ise Montrö düzenlemeleri ihlal edilmiş olacak ve ABD gibi ülkeler bu fırsattan istifade ederek Montrö'nün yumuşatılması ya da revize edilmesi için daha fazla baskı yapmaya başlayacaklardır. Böyle bir durumda ise Montrö'nün Karadeniz'de kurduğu denge bozulacağından, bu durumdan rahatsızlık duyacak olan RF'nin bölgede daha saldırgan bir tutum takınması muhtemeldir.

Bu çerçevede Türkiye'nin bölgesel güvenliğe yönelik katkısının devamı için bölge ülkelerine sunduğu Batı perspektifinden vazgeçmeden, Karadeniz'de Montrö düzeninin devamını savunan ve RF'nin bölgedeki çıkarlarını da göz önünde bulunduran bir politika takip etmesi gerekmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- A Barrel Full (t.y.), “Druzhba Pipeline”, <http://abarrelfull.wikidot.com/druzhba-pipeline> (04.02.2016).
- Abhazyam.com (2016), “38. Tur Cenevre Görüşmeleri”, <http://www.abhazyam.com/haber/5610/38-tur-cenevre-gorushmeleri.html> (30.12.2016).
- AGİT (2015), “Statement by the Delegation of Ukraine at the 807-th FSC Plenary Meeting on the results of the Thirteenth Annual Consultations on the Review of Implementation of the Document on CSBMs in the Naval Field in the Black Sea”, <http://www.osce.org/fsc/212776?download=true> (23.02.2016).
- Ağacan, Kamil (2007), “Karadeniz’e Kafkasya’dan Bakmak”, **Avrasya Dosyası**, 13 (1), 191-225.
- Ajans Haber (2014), “Transdinyester, İpleri Koparıyor!”, <http://www.ajanshaber.com/transdinyester-ipleri-kopariyor-haberi/51794> (02.01.2016).
- Ajans Kafkas (2008), “Şamba: Tiflis’te iktidar değişir, politika değişmez”, <http://ajanskafkas.com/haber-arsivi/samba-tifliste-iktidar-degisir-politika-degismez/> (11.11.2015).
- _____ (2015), “Hacimba Uluslararası Tanınma Günü’nde konuştu”, <http://ajanskafkas.com/surmanset/hacimba-uluslararsi-taninma-gununde-konustu/> (11.11.2015).
- Akademik Perspektif (2013), “Kafkasya’da ABD-Rusya Çekişmesi”, <http://akademikperspektif.com/2013/11/04/kafkasyada-abd-rusya-cekismesi/> (30.10.2015).
- Akgül Açıkmeşe, Sinem (2011), “Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri”, **Uluslararası İlişkiler**, 8 (30), 43-73.
- _____ (2012), “The EU’s Black Sea Policies: Any Hopes for Success?”, Dimitrios Triantaphyllou (Ed.), **The Complexities of Black Sea Regional Security**, 1. Baskı içinde (17-23), St. Gallen: Euxeinos.

- _____ (2014), “Güvenlik, Güvenlik Çalışmaları ve Güvenlikleştirme”, Evren Balta (Ed.), **Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, 1. Baskı içinde (241-257), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akgün, Mensur (2003), “Geçmişten Günümüze Türkiye ile Rusya Arasında Görünmez Bağlar: Boğazlar”, Gülten Kazgan ve Natalya Ulçenko (Ed.), **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, 1. Baskı içinde (45-85), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aksiyon (2002), “Aliyev: Sabrımız tükenmek üzere”, http://www.aksiyon.com.tr/dunya/aliyev-sabrimiz-tukenmek-uzere_511493 (31.08.2015).
- Akşit, Sait (2009), “Turkey and Multilateral Cooperation in the Black Sea Region”, Gheorghe Erizanu (Ed.), **The Black Sea Region Security Minefield or A Partnership Road**, 1. Baskı içinde (90-102), Bucharest: Cartier Publishing House.
- Akten, Necmettin ve diğerleri (2007), “Karadeniz’in Değişen Jeopolitiği Çerçevesinde 71. Yıldönümünde Montrö Boğazlar Sözleşmesi”, **Avrasya Dosyası**, 13 (1), 103-141.
- Alexandrova-Arbatova, Nadia (2008), “Troubled Strategic Partnership: The Black Sea Dimension of Russia’s Relations with the West”, Daniel Hamilton ve Gerhard Mangott (Ed.), **The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives**, 1. Baskı içinde (293-319), Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations.
- Aljazeera Türk (2016), “Rusya’dan Türkiye’ye KEİ daveti”, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/rusyadan-turkiyeye-kei-daveti> (27.06.2016).
- Alkan, Akın (2006), **21. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Karadeniz Güvenliği**, Ankara: Nobel Yayın.
- Altmann, Franz-Lothar ve diğerleri (2010), “Democracy and Good Governance in the Black Sea region”, **Southeast European and Black Sea Studies**, 10 (3), 303-321.
- Amerika’nın Sesi (2004), “Aliyev: ‘Dağlık Karabağ’ı Geri Alacağız”, <http://www.amerikainnesesi.com/content/a-17-a-2004-04-15-7-1-87931207/818766.html> (31.08.2015).
- ANI Armenian Research Center (2015), “Robert Kocharian: “Our relationship with Russia is very good but it’s not a relationship where they can dictate things to us.””, <http://www.aniarc.am/2015/08/31/robert-kocharian-our-relationship-with-russia-is-very-good-but-its-not-a-relationship-where-they-can-dictate-things-to-us/> (01.09.2015).

- Antonov, Viorica (2010), “Transdinyester’de Çatışma Hafifletme ve Gelişim Sağlama: Geleceğe Bakış”, http://tasam.org/Files/Icerik/File/transdinyesterde_catisma_hafifletme_ve_gelisim_saglama_gelecege_bakis_0fee3287-f513-436a-8e13-3b8ac8133556.pdf (18.11.2015).
- APA.az (2012), “Ramil Usubov releases statistics of crimes occurred over last 18 years in Azerbaijan”, <http://m.apa.az/en/developments/ramil-usubov-releases-statistics-of-crimes-occurred-over-last-18-years-in-azerbaijan> (18.08.2016).
- Arends, J. Frederik M. (2012), “Homeros’dan Hobbes ve Ötesine: Avrupa Geleneğinde “Güvenlik” Kavramı”, Mustafa Aydın ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, 1. Baskı içinde (199-223), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Arı, Tayyar (2011), **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, 7. Baskı, Bursa: MKM Yayıncılık.
- Armaoğlu, Fahir (2010), **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 16. Baskı, İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Armenia News (2010), “Nagorno-Karabakh International Entity, Armenian Deputy FM Says”, <http://news.am/eng/news/42104.html> (31.08.2015).
- Armenian Life (2014), “Kocharyan: Karabakh’s reunification with Armenia “ultimate goal””, <http://www.armenianlife.com/2014/06/13/kocharyan-karabakhs-reunification-with-armenia-ultimate-goal/> (31.08.2015).
- Aslanlı, Araz (2011), “Kafkasya’da Güvenlik ve İstikrara En Büyük Tehdit”, Cavid Veliev ve Araz Aslanlı (Ed.), **Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji**, 1. Baskı içinde (153-193), Ankara: Berikan Yayınevi.
- Asmus, Ronald (2007), “Geniş Karadeniz için Avrupa Atlantik Stratejisi Belirlenmesinde Bundan Sonraki Adımlar”, **Avrasya Dosyası**, 13 (1), 9-39.
- Aşırılı, Ehtiram (2015), “Ukrayna Krizi”, **Akademik Perspektif**, <http://akademikperspektif.com/2015/08/05/ukrayna-krizi/> (26.01.2015).
- Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (2014), “Büyük Türkçe Sözlük”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GT.S.54f84f79c75581.25752973 (05.03.2015).
- Avim (2015), “Ukrayna-Rusya-AGİT Üçlüsü Uzlaşa Sağlayamadı”, <http://www.avim.org.tr/bulten/tr/99503> (28.01.2016).

- Aydın, Mustafa (2009), “Geographical Blessing Versus Geopolitical Curse: Great Power Security Agendas for the Black Sea Region and a Turkish Alternative”, **Southeast European and Black Sea Studies**, 9 (3), 271-285.
- _____ (2013), “Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler”, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II: 1980-2001**, 14. Baskı içinde (366-440), İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____ (2013), “Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler”, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, 1. Baskı içinde (463-532), İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____ (2014), “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye: 1939-1945”, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980**, 19. Baskı içinde (399-479), İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____ (2014), “Turkish Policy Towards the Wider Black Sea and the EU Connection”, **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, 16 (3), 383-397.
- Aydın Yılmaz, E. Sare (2013), “AB’nin Güvenlik Politikası ve Karadeniz Bölgesi ile İlişkileri”, **Karadeniz Araştırmaları**, (39), 1-14.
- Azatutyun (2003), “Kocharian Says Armenians, Azeris ‘Ethnically Incompatible’”, <http://www.azatutyun.am/content/article/1570666.html> (02.09.2015).
- Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2013), “Statement by Elmar Mammadyarov, Minister of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan, at the high-level UN Security Council Meeting on Small Arms and Light Weapons”, <http://www.mfa.gov.az/en/news/881/3938> (18.08.2016).
- B92 (2009), “Moldova region says belongs with Russia”, http://www.b92.net/eng/news/world.php?yyyy=2009&mm=09&dd=02&nav_id=61525 (01.01.2016).
- Baran, Zeyno (2008), “Turkey and the Wider Black Sea Region”, Daniel Hamilton ve Gerhard Mangott (Ed.), **The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives**, 1. Baskı içinde (87-103), Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations.
- Barkanov, Boris (2012), “Geopolitics of Black Sea Energy Security in a Changing Global Order: South Stream vs. Nabucco”, Gül Sarıkaya ve Fatma Çoban (Ed.), **V. Karadeniz Uluslararası Sempozyumu Tarihi ve Güncel Siyasal Konular: Görüşler & Öneriler**, (127-147), Ankara: EkoAvrasya.

- Baylis, John (2008), “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, **Uluslararası İlişkiler**, 5 (18), 69-85.
- BBC (1998), “Shevardnadze: Georgia will regain Abkhazia”, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/100409.stm> (11.11.2015).
- _____ (2014), “Putin: Ukrayna’ya Müdahale Hakkım Var”, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/04/140417_putin_ukrayna (28.01.2016).
- _____ (2015), “Rusya, Güney Osetya ile ‘İttifak Anlaşması’ İmzaladı”, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/03/150318_rusya_guney_osetya (27.10.2015).
- _____ (2015), “Türk Akımı Projesi Resmen Askıda”, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151203_rusya_turk_akimi (03.02.2016).
- _____ (2016), “Azerbaycan: Ermeniler Dağlık Karabağ’da ateşkesi 119 kez ihlal etti”, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/04/160407_azerbaycan (08.04.2016).
- Beyaz Gazete (2015), “Gürcistan Cumhurbaşkanı Margvelaşvili Açıklaması”, <http://beyazgazete.com/haber/2015/5/20/gurcistan-cumhurbaskani-margvelasvili-aciklamasi-2695689.html> (03.11.2015).
- Bilgin, Pınar (2010), “Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları”, **Stratejik Araştırmalar**, 8 (14), 69-96.
- Bilsel, Cemil (1948), **Türk Boğazları**, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.
- Bjorn, Falcon (2014), “Russia and International Arms Trafficking”, **Inform Napalm**, <https://informnapalm.org/en/russia-international-arms-trafficking/> (15.08.2016).
- Blockmans, Steven (2015), “Crimea and the quest for energy and military hegemony in the Black Sea region: governance gap in a contested geostrategic zone”, **Southeast European and Black Sea Studies**, 15 (2), 179-189.
- Bloomberg (2014), “A Peace Plan for Putin”, <http://www.bloombergview.com/articles/2014-11-26/a-peace-plan-for-putin> (05.01.2016).
- BM (2005), “Biennial Meeting of States to Consider the Implementation of the Programme of Action on Small Arms and Light Weapons”, <http://www.un.org/events/smallarms2005/memberstates-pdf/Turkey.pdf> (12.08.2016).

- Bozkurt, Giray Saynur (1998), “Ukrayna Şartlarında Kırım Tatarlarının Kendilerini Siyasi Platformda Tanıtma Mücadeleleri”, Alaeddin Yalçinkaya (Ed.), **Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları**, 1. Baskı içinde (137-167), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- BP (2015), “BP Statistical Review of World Energy 2015”, <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf> (31.01.2016).
- Brauch, Hans Günter (2012), “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, Mustafa Aydın ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, 1. Baskı içinde (167-199), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Brzezinski, Zbigniew (2005), **Büyük Satranç Tahtası**, (Çev. Yelda Türedi), İstanbul: İnkilap Kitabevi.
- _____ (2012), **Stratejik Vizyon: Amerika ve Küresel Güç Buhranı**, (Çev. Sezen Yalçın ve Abdullah Taha Orhan), İstanbul: Timaş Yayınları.
- BSEC (t.y.), “Areas of Cooperation”, <http://www.bsec-organization.org/Pages/homepage.aspx> (16.02.2016).
- _____ (t.y.), “Energy”, <http://www.bsec-organization.org/aoc/Energy/Pages/information.aspx> (16.02.2016).
- _____ (t.y.), “Transport”, <http://www.bsec-organization.org/aoc/Transport/Pages/Information.aspx> (16.02.2016).
- _____ (2004), “Statement of the Council of Ministers of Foreign Affairs of the BSEC Member States on the BSEC Contribution to Security and Stability”, <http://www.bsec-organization.org/COMOFA/Reports/Council%2011.pdf> (16.02.2016).
- _____ (2015), “Press Release on The 33rd Meeting of the BSEC Council of Ministers Foreign Affairs”, [http://www.bsec-organization.org/bsecnews/PressReleases/PressReleases/20151211%2033rd%20CMFA%20Bucharest%20\(11.12.2015\).pdf](http://www.bsec-organization.org/bsecnews/PressReleases/PressReleases/20151211%2033rd%20CMFA%20Bucharest%20(11.12.2015).pdf) (20.12.2016).
- Buzan, Barry (1983), **People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era**, 2. Baskı, Brighton: WheatSheaf Books Ltd.
- _____ (1991), “New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century”, **International Affairs**, 67 (3), 431-451.

- _____ (2013), “Barış, Güç ve Güvenlik: Uluslararası İlişkilerde Çatışan Kavramlar”, (Çev. Özden S. Sarı), Esra Diri (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler**, 1. Baskı içinde (165-191), İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Buzan, Barry ve diğerleri (1998), **Security: A New Framework for Analysis**, London: Lynne Rienner Publishers, Inc.
- Buzan, Barry ve Hansen, Lene (2009), **The Evolution of International Security Studies**, New York: Cambridge University Press.
- Buzan, Barry ve Waever, Ole (2003), **Regions and Powers: The Structure of International Security**, New York: Cambridge University Press.
- BuzzFeedNews (2014), “Head Of Moldova’s Largest Pro-Europe Party Seeks Help From U.S.”, <http://www.buzzfeed.com/rosiegray/head-of-moldovas-largest-pro-europe-party-seeks-help-from-us#.umkPRDp6gl> (05.01.2016).
- Cabbarlı, Hatem (2005), “Karadeniz Ekseninde Siyasi Örgüt: GUUAM”, Osman Metin Öztürk ve Yalçın Sarıkaya (Ed.), **Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı: Karadeniz**, 1. Baskı içinde (203-231), Ankara: Platin Yayınları.
- Caferov, Nazim (2016), ““4 Gün Savaşı” ve Bölgesel Dengeler”, **Kafkassam**, <http://www.kafkassam.com/4-gun-savasi-ve-bolgesel-dengeler.html> (08.04.2016).
- Canar, Burçin (2012), “Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri’nin Karadeniz Politikası”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 67 (1), 50-80.
- _____ (2013), **Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz**, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Canca, Hakan Selim (2012), **Uluslararası Hukukta Türk Boğazları**, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- CBC News (2014), “Dmitry Medvedev, Russian PM, says Crimea is ‘our destiny’”, <http://www.cbc.ca/news/world/dmitry-medvedev-russian-pm-says-crimea-is-our-destiny-1.2866824> (28.01.2016).
- Charter97 (2015), “Leonid Kuchma: Putin delivered us an ultimatum”, <https://charter97.org/en/news/2015/2/26/141050/> (28.01.2016).
- Cihan Haber Ajansı (2014), “Porosenko’dan Temas Grubu Zirvesi Öncesi İki Şart”, <https://www.cihan.com.tr/tr/porosenkodan-temas-grubu-zirvesi-oncesi-iki-sart-1530756.htm> (28.01.2015).
- Ciofu, Ana ve Plamadeala, Igor (2014), “Energy Sector in Republic Of Moldova”, **Ener2i**, https://ener2i.eu/page/34/attach/0_Moldova_Country_Report.pdf (01.02.2016).

- Civil.ge (2004), “Saakashvili’s Vows Improvements with Drastic Measures”, <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=6090> (30.10.2015).
- Cleveland Council on World Affairs (t.y.), “Disarmament and International Security Topic: B Illegal Arms Trade”, https://www.ccwa.org/wp-content/uploads/2014/03/DISEC_Topic-B.docx (07.02.2016).
- Cohen, Ariel (2007), “Karadeniz Bölgesinde Amerikan Stratejileri”, **21. Yüzyıl**, 189-208.
- Cojocaru, Natalia (2006), “Nationalism and Identity in Transnistria”, **Innovation: The European Journal of Social Science Research**, 19 (3-4), 261-272.
- Connolly, William E. (1995), **Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri**, (Çev. Ferma Lekesizalın), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cornell, Svante E. (1999), “Geopolitics and Strategic Alignments in the Caucasus and Central Asia”, **Perceptions**, 4 (2), 100-125.
- Cornell, Svante E. ve diğerleri (2006), **The Wider Black Sea Region: An Emerging Hub in European Security**, Washington, D.C.: Silk Road Studies.
- Cornell, Svante E. ve Nilsson, Niklas (2007) “Daha Yakın Bir Güneydoğu Komşuluğu: Geniş Karadeniz Bölgesi ve Avrupa Güvenliği”, **Avrasya Dosyası**, 13 (1), 141-173.
- Cox, Robert (2013), “Sosyal Kuvvetler, Devletler ve Dünya Düzeni: Uluslararası İlişkiler Teorisinin Ötesinde”, (Çev. Sezgi Durgun), Esra Diri (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler**, 1. Baskı içinde (509-551), İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Cross, Sharyl (2015), “NATO-Russia security challenges in the aftermath of Ukraine conflict: managing Black Sea security and beyond”, **Southeast European and Black Sea Studies**, 15 (2), 151-177.
- Cultural Survival (t.y.), “Indigenes and Settlers: Minorities in Georgia are seeking the same pluralism ethnic Georgians long sought”, <http://www.culturalsurvival.org/publications/cultural-survival-quarterly/azerbaijan/indigenes-and-settlers-minorities-georgia-are-se> (03.11.2015).
- Cumhuriyet (1992), “Ukrayna-Kırım”, <http://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/sayfa/1992/4/21/8.xhtml> (27.01.2016).

- _____ (1993), “Yeltsin’den Kiev’e Sert Suçlama: Ukrayna Dünyayı Aldatıyor”, <http://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/sayfa/1993/12/17/8.xhtml> (28.01.2016).
- _____ (2009), “Güney Osetya’da Yapılan Seçim Gülünç”, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/65320/_Guney_Osetya_da_yapilan_secimi_gulunc_.html# (03.11.2015).
- Çakırözer, Utku (2011), “Kanal için yeni ‘Montrö’”, **Cumhuriyet**, http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/243462/Kanal_icin_yeni___8216_Montro___8217____.html# (13.05.2016).
- Çelikkpala, Mitat (2007), “1990’lardan Günümüze Türk-Rus İlişkileri”, **Avrasya Dosyası**, 13 (1), 267-298.
- _____ (2009), “Kafkasya’da Neler Oluyor?”, **Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi**, http://www.kafsam.org/dp/kafsam_dp0901.pdf (25.10.2015).
- _____ (2010), “Escalating Rivalries and Diverging Interests: Prospects for Stability and Security in the Black Sea Region”, **Southeast European and Black Sea Studies**, 10 (3), 287-302.
- _____ (2010), “Security in the Black Sea Region: Policy Report II”, **The Commission on the Black Sea**, http://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/GP_Security_in_the_Black_Sea_Region.pdf (26.09.2014).
- _____ (2010), “Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş”, **Uluslararası İlişkiler**, 7 (25), 93-126.
- _____ (2012), “Bağımsız Gürcistan’ın 20 Yılı: Başarısız Devlet mi, Demokratik Model Ülke mi?”, Mustafa Aydın (Der.), **Kafkaslar Değişim Dönüşüm: Avrasya Üçlemesi III**, 1. Baskı içinde (65-145), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Çomak, Hasret ve Cerrah, Ufuk (2014), “Karadeniz Jeopolitiğinde Ukrayna ve Kırım’ın Güvenliği ve Bu Güvenliğin Avrasya Enerji Güvenliğine Etkileri”, **BİLGESAM**, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-381-201412291guvenlik_kongresi_bildirileri-43.pdf (14.01.2016).
- Çomak, Hasret ve diğerleri (2014), “Karadeniz’de Yeni Gelişmeler, Ukrayna Krizi ve Türkiye”, Hasret Çomak ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, 1. Baskı içinde (137-169), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

- Darchiashvili, David (t.y.), “Georgia: A hostage to Arms”, <http://www.saferworld.org.uk/downloads/pubdocs/ArmedGeorgia.pdf> (07.02.2016).
- Davutoğlu, Ahmet (2014), **Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu**, 95. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.
- Dedeoğlu, Beril (2003), **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, İstanbul: Derin Yayınları.
- Delanoë, Igor (2015), “Weapons of Mass Destruction: A Persisting Security Challenge to The Black Sea Region”, **Neighborhood Policy Paper**, (16), http://www.khas.edu.tr/cms/cies/dosyalar/files/black_sea_16.pdf (07.02.2016).
- Delcour, Laure ve Manoli, Panagiota (2010), “The EU’s Black Sea Synergy: Results and Possible Ways Forward”, **Directorate-General for External Policies of the Union**, http://www.iris-france.org/docs/kfm_docs/docs/observatoire-voisinage-europeen/bl-sea-1010-way-forward-final-published.pdf (23.02.2016).
- Demir, Sertif (2012), “Karadeniz’in Güvenliğini Yeniden Düşünmek”, **Karadeniz Araştırmaları**, (35), 19-50.
- Demirtepe, M. Turgut (2010), “Etkinliği Sorgulanan Bir Örgüt Olarak KGAÖ”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, 6 (23), 163-166.
- Derian, James Der (1990), “The Simulation Syndrome: From War Games to Game Wars”, **Social Text**, (29), 187-192.
- Doğan Haber Ajansı (2015), “Sarıkamış’ta BTE boru hattında patlama”, http://www.dha.com.tr/sarikamista-bte-boru-hattinda-patlama-_1009542.html (10.02.2016).
- Dubien, Arnaud ve Vaquer I Fanés, Jordi (2010), “Security and Energy Security in the Black Sea Region”, **Directorate-General for External Policies of the Union**, http://www.iris-france.org/docs/kfm_docs/docs/observatoire-voisinage-europeen/bl-sea-1009-security-final-published.pdf (25.09.2014).
- Düzdaban, Erdal (2014), “AGİT ve Ukrayna Krizi”, Hasret Çomak ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, 1. Baskı içinde (409-431), İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.
- Efe, Haydar (2012), “Avrupa Birliği’nin Karadeniz Bölgesi Politikası”, **Karadeniz Dergisi**, (16), 52-63.
- Emerson, Michael (2008), “European, Russian and Transatlantic Approaches”, Daniel Hamilton ve Gerhard Mangott (Ed.), **The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives**, 1. Baskı içinde (253-277), Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations.

- Enerji Günlüğü (2014), “Moldova Gazprom Tekelini Kırıyor”, <http://www.enerjigunlugu.net/icerik/9984/moldova-gazprom-tekeli-kiriyor.html#.WHC9EJXavIU> (07.01.2016).
- Ensonhaber (2014), “Ukrayna Cumhurbaşkanı Poroşenko’nun zafer konuşması”, <http://www.ensonhaber.com/ukrayna-cumhurbaskani-peter-porosenkonun-zafer-konusmasi-2014-05-26.html> (28.01.2016).
- _____ (2016), “İlham Aliyev’den zafer açıklaması”, <http://www.ensonhaber.com/ilham-aliyevden-zafer-aciklamasi-2016-04-03.html> (11.04.2016).
- EPDK (2016), **Doğal Gaz Piyasası 2015 Yılı Sektör Raporu**, EPDK Yayınları, Ankara.
- Erbaş, Göknıl (2012), “Jeopolitik Kavramında Değişim: Karadeniz Jeopolitiği Örneği”, **Avrasya Strateji Dergisi**, 1 (1), 135-146.
- Erdoğan, Murat (2011), **Avrupa Birliği’nin Orta Asya Politikaları**, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.
- Eriksson, Johan ve Giacomello, Giampiero (2006), “The Information Revolution, Security, and International Relations: (IR) Relevant Theory?”, **International Political Science Review**, 27 (3), 221-244.
- Erkem Gülboy, G. Pınar (2014), “Ukrayna’da Çatışmanın Yönetilmesi”, Hasret Çomak ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, 1. Baskı içinde (263-289), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş..
- Erkin, Feridun Cemal (1968), **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Ankara: Başnur Matbaası.
- Ermenihaber.am (2013), “Shavarsh Kocharyan: Azerbaycan Dağlık Karabağ Cumhuriyetini Tanımalı”, <http://www.ermenihaber.am/tr/news/2013/05/22/Shavarsh-Kocharyan-Azerbaycan-Da%C4%9Fl%C4%B1k-Karaba%C4%9F-Cumhuriyetini-tan%C4%B1mal%C4%B1/5898> (31.08.2015).
- Erol, Mehmet Seyfettin ve Demir, Sertif (2012), “Amerika’nın Karadeniz Politikasını Yeniden Değerlendirmek”, **Akademik Bakış**, 6 (11), 17-33.
- EU (2007), “Black Sea Synergy-A New Regional Cooperation Initiative”, http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/com07_160_en.pdf (01.01.2015).
- _____ (2010), “Black Sea Synergy”, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-10-78_en.htm?locale=en (01.01.2015).

- Euractive (2015), “Batı’dan Rusya’nın Güney Osetya’daki Kontrolünü Sıkılaştırmasına Tepki”, <http://www.euractiv.com.tr/politika-000110/article/batidan-rusyanin-guney-osetyadaki-kontrolunu-sikilastirmasina-tepki-031255> (03.11.2015).
- Euronews (2010), “Aliyev: “Sabrımızda Bir Sınırı Var”, <http://tr.euronews.com/2010/02/02/aliyev-sabrimizin-da-bir-siniri-var/> (31.08.2015).
- _____ (2014), “Putin Ukrayna’ya sert çıktı”, <http://tr.euronews.com/2014/07/01/putin-ukrayna-ya-sert-cikti/> (29.01.2016).
- _____ (2014), “Transdinyester de Rusya yolunda: “Moldova ile medeni bir şekilde ayrılmalıyız””, <http://tr.euronews.com/2014/06/07/transdinyester-de-rusya-yolundamoldova-ile-medeni-bir-sekilde-ayrilmaliyiz/> (02.01.2016).
- _____ (2016), “Moldova’da Rus Yanlısı İgor Dodon Dönemi Resmen Başladı”, <http://tr.euronews.com/2016/12/23/moldova-da-rusya-yanlisi-igor-dodon-donemi-resmen-basladi> (03.01.2017).
- European Commision (2006), “Baku Initiative”, http://ec.europa.eu/dgs/energy_transport/international/regional/caspian/energy_en.htm (10.11.2014).
- _____ (2013), “European Economy, Member States Energy Dependence: An Indicator-Based Assessment”, **Occasional Papers**, (145), http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2013/pdf/ocp145_en.pdf (01.02.2016).
- European Dialogue (2012), “Nicolae Timofti: “We would like to be together with Romania in the European Union””, <http://www.eurodialogue.eu/europe-east/Nicolae-Timofti-We-would-like-to-be-together-with-Romania-in-the-European-Union> (07.01.2016).
- Fedirko, Taras (2013), “Trade and trafficking: Ukraine and the regulation of international arms trade”, **Portal on Central Eastern and Balkan Europe**, <http://www.pecob.eu/arms-trade-and-trafficking> (17.08.2016).
- Fenopetov, Vladimir ve diğerleri (2011), “New Security Threats-Old Security Architecture and Mind-Sets: Countering the Threat of Radiological and Nuclear Terrorism in the Black Sea Region”, **American Foreign Policy Interests: The Journal of the National Committee on American Foreign Policy**, 33 (5), 197-208.
- Fischer, Sabine (2009), “The European Union and Security in the Black Sea Region After the Georgia Crisis”, **Southeast European and Black Sea Studies**, 9 (3), 333-349.

- Forst-Battaglia, Jakub (2012), "Austria and the Black Sea, A Short Historical Overview", Kornely Kakachia (Ed.), **Reinvegorating Cross Border Cooperation In Black Sea Region: Visions for Future**, 1. Baskı içinde (9-12), Tiflis: Universal.
- Freire, Maria Raquel (2014), "Russian Reactions Towards EU–Black Sea Integration", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, 16 (3), 370-382.
- Freitag-Wirminghaus, Rainer (2008), "Prospects for Armenia and Azerbaijan Between Eurasia and the Middle East", Daniel Hamilton ve Gerhard Mangott (Ed.), **The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives**, 1. Baskı içinde (53-87), Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations.
- Frontex (t.y.), "Mission and Tasks", <http://frontex.europa.eu/about-frontex/mission-and-tasks/> (10.02.2016).
- _____ (2015), "Annual Risk Analysis 2015", http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annual_Risk_Analysis_2015.pdf (10.10.2016).
- _____ (2016), "Annual Risk Analysis 2016", http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annula_Risk_Analysis_2016.pdf (10.10.2016).
- _____ (2016), "Migratory Routes Map", <http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/migratory-routes-map/> (14.06.2016).
- Gammer, Moshe (2014), "Separatism in the Northern Caucasus", **Caucasus Survey**, 1 (2), 37-47.
- Gazprom (t.y.), "Delivery Statistics", <http://www.gazpromexport.ru/en/statistics/> (11.03.2016).
- Gedikli Berber, Şarika (2013), **Siyaset, Güç ve Denge Bağlamında Türk Boğazları: 1833-1998**, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Georgian Journal (2013), "'It's high time that we close chapter on August war 2008' – Abkhazia's President", <http://www.georgianjournal.ge/politics/24362-its-high-time-that-we-close-chapter-on-august-war-2008-alexander-ankvab.html> (11.11.2015).
- Glebov, Sergii (2009), "Black Sea Security as a Regional Concern for the Black Sea States and the Global Powers", **Southeast European and Black Sea Studies**, 9 (3), 351-365.
- Goryanof, Sergey (2006), **Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar ve Şark Meselesi**, (Çev. Macar İskender ve Ali Reşad), İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş..

- Gökdağ, Bilgehan Atsız (2014), “Moldova’nın AB Üyeliği Sürecinde Gagauz Özerk Bölgesi Bağımsızlığa mı Yürüyor?”, **Karadeniz Araştırmaları**, (43), 17-42.
- Grillot, Suzette R. (2003), “Small Arms Control in Black Sea Region”, **International Alert**, Eurasia Series No. 2.
- GUAM (t.y.), “Charter of Organization for Democracy and Economic Development – GUAM”, <http://guam-organization.org/en/node/450> (22.02.2016).
- _____ (t.y.), “GUAM Organizational Structure”, <http://guam-organization.org/en/node/269> (21.02.2016).
- Gumbatov, Akhmed (2012), “Track Two Diplomacy in the Nagorno–Karabakh Conflict: An Infrastructure for Peace”, Kornely Kakachia (Ed.), **Reinvegorating Cross Border Cooperation In Black Sea Region: Visions for Future**, 1. Baskı içinde (87-93), Tiflis: Universal.
- Gül, Murat (2014), “Birleşmiş Milletler İklim Konseyi’nin Felaket Senaryosu ve Uluslararası Siyasal İktisat”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, (28), 157-177.
- Gürdeniz, Cem (2013), **Hedefteki Donanma**, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Gürer, Mahmut (2008), “NATO’nun Yeni Hedefi Enerji”, http://www.emo.org.tr/ekler/dd25d3af14a5f95_ek.pdf?dergi=515 (03.03.2014).
- Haber7 (2010), “Saakaşvili: Abhazya ve Osetya kaybedilmedi”, <http://www.haber7.com/dunya/haber/478463-saakasvili-abhazya-ve-osetya-kaybedilmedi> (03.11.2015).
- Haberler.com (2015), “AB Konseyi Başkanı Tusk Gürcistan’da”, <http://www.haberler.com/ab-konseyi-baskani-tusk-gurcistan-da-7525080-haberi/> (03.11.2015).
- _____ (2015), “Putin: Ukrayna Ordusu, Rusya’yı Çevrelemek İçin Kullanılan Bir NATO Lejyonu”, <http://www.haberler.com/putin-ukrayna-ordusu-rusya-yi-cevrelemek-icin-6906010-haberi/> (29.01.2016).
- Hale, William (2003), **Türk Dış Politikası: 1774-2000**, (Çev. Petek Demir), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Harp Akademileri Komutanlığı (1995), **Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Türkiye**, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
- Hazer TV (2014), “Trans-Dinyester’den Rusya’ya katılma talebi”, <http://www.hazer.tv/ulkeler/transdinyester.html> (01.01.2016).
- Heywood, Andrew (2013), **Küresel Siyaset**, (Çev. Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir), İstanbul: Adres Yayınları.

- Hopam.com (2007), “Yukarı Abhazya Yolu Ulaşımına Açıldı”, <http://www.hopam.com/icerikdetay.php?iid=4311> (11.11.2015).
- Horizon Weekly (2014), “Aliyev Says Armenia’s ‘Fate Will Be Very Dark’ If it Does Not ‘Withdraw’”, <http://www.horizonweekly.ca/news/details/39325> (31.08.2015).
- Hotnews (t.y.), “The Moldovan president has demanded withdrawal of Russian troops from Transnistria - Newspaper “Facts and comments””, <http://7city.org/main/41640-the-moldovan-president-has-demanded-withdrawal-of-russian-troops-from-transnistria-newspaper-facts-and-comments.html> (07.01.2016).
- Hri.org (1996), “Ardzinba on Elections, Peace Process”, <http://www.hri.org/news/balkans/omri/1996/96-11-13.omri.html> (11.11.2015).
- Huysmans, Jef (2006), **The Politics of Insecurity: Fear, Migration and Asylum in the EU**, New York: Routledge Publishing.
- Hürriyet (2009), “Saakaşvili: Abhazya Gürcistan’ın olacak”, <http://www.hurriyet.com.tr/saakasvili-abhazya-gurcistanin-olacak-12549712> (11.11.2015).
- _____ (2014), “Sıra Moldova’da”, <http://www.hurriyet.com.tr/sira-moldovada-26240002> (02.01.2016).
- _____ (2015), “Ağrı’da doğalgaz boru hattına saldırı”, <http://www.hurriyet.com.tr/agrida-dogalgaz-boru-hattina-saldiri-29658393> (10.02.2016).
- _____ (2015), “Erdoğan ‘hızlandırın’ dedi, Kanal İstanbul’un ayrıntıları netleşti”, <http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-hizlandirin-dedi-kanal-istanbul-un-ayrintilari-netlesti-28278580> (13.05.2016).
- ICIS (2015), “Romania likely to end natural gas imports by 2016-ANRE”, <http://www.icis.com/resources/news/2015/09/21/9925337/romania-likely-to-end-natural-gas-imports-by-2016-anre/> (07.01.2016).
- Infotag (2014), “Russians Would Not Fulfill Even A Single Serious Commitment, First Moldovan President Claims”, <http://www.infotag.md/populis-en/195947/> (03.01.2016).
- IOM (2015), “Migration Facts and Trends: South Eastern Europe, Eastern Europe and Central Asia”, https://publications.iom.int/system/files/pdf/migration_facts_and_trends_seeeca.pdf (18.01.2017).
- IPN (2011), “Meeting between Vlad Filat and Igor Smirnov is controversial, Acting President”, <http://www.ipn.md/en/arhiva/41076> (05.01.2016).

- _____ (2013), “Lupu: Fule’s statements show we must be realistic”, <http://www.ipn.md/en/politica/53166> (05.01.2016).
- İHA (2008), “Saakaşvili: Rusya Abhazya’da etnik temizlik yapıyor”, <http://www.iha.com.tr/haber-saakasvili-rusya-abhazyada-etnik-temizlik-yapiyor-31573/> (11.11.2015).
- _____ (2014), “Medvedev: ‘Ukrayna sivil savaşın eşiğinde’”, <http://www.iha.com.tr/haber-medvedev-ukrayna-sivil-savas-in-esiginde-348614/> (28.01.2016).
- İnan, Yüksel (1994), **Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.
- İsmayilov, Elnur (2014), “Moldova’da Ayrılıkçı Bölgeler Sorunu ve Rusya-Batı Rekabeti”, **BİLGESAM**, <http://www.bilgesam.org/incele/1812/-moldova'da-ayrilikli-bolgeler-sorunu-ve-rusya-bati-rekabeti/#.VknUVWYhdMs> (16.11.2015).
- İşyar, Ömer Göksel (2010), “Azeri-Ermeni Çatışması, Barış Arayışları ve Çözumsuzlük”, Tayyar Arı (Ed.), **Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine**, 1. Baskı içinde (193-229), Bursa: MKM Yayıncılık.
- Jentzsch, Greg (2009), “What are The Main Causes of Conflict in South Ossetia and How can They Best be Addressed to Promote Lasting Peace”, **The BSIS Journal of International Studies**, (6), 1-21.
- Kamalov, İlyas (2009), “Karadeniz Bölgesindeki Bazı Güncel Sorunlar”, **Karadeniz Araştırmaları**, 6 (21), 13-21.
- Kanbolat, Hasan (2007), “Türkiye, Karadeniz’de Yeni Ufuklara Yelken Açıyor”, **Avrasya Dosyası**, 13 (1), 73-103.
- Kandemir, Eyyub (2008), **Uluslararası Sistemde Yeni Düzen Arayışında Karadeniz’in Değişen Jeopolitiği**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Kantarıcı, Şenol (2011), “Kafkasya’da Etnik Çatışmalar Ekseninde ‘Güney Osetya’ Sorunu”, Cavid Veliev ve Araz Aslanlı (Ed.), **Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji**, 1. Baskı içinde (229-289), Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kapba.de (2008), “Bagapş: Saakaşvili ile imkansız”, <http://www.kapba.de/News-T-Ocak2008.html> (11.11.2015).
- Karacasulu, Nilüfer (2007), “Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşacı Yaklaşım”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, 3 (9), 82-100.

- Karadeli, Cem (2014), “Ortaçağ’dan Günümüze Ukrayna’nın Kısa Tarihi”, Hasret Çomak ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, 1. Baskı *içinde* (1-19), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş..
- _____ (2014), “Ukrayna’da Milli Aidiyet, Rekabet ve Azınlıklar”, Hasret Çomak ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, 1. Baskı *içinde* (113-137), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş..
- Karaosmanoğlu, Ali L. (2012), “Muhteşem Ortaklık: Kant ve Clausewitz”, Mustafa Aydın ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, 1. Baskı *içinde* (3-17), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kasım, Kamer (2008), “Türkiye’nin Karadeniz Politikası: Temel Parametreler ve Stratejiler”, **USAK**, 3 (5), 172-180.
- Kınıklıoğlu, Suat (2006), “Turkey’s Black Sea Policy: Strategic Interplay at a Critical Junction”, Ronald Asmus (Ed.), **Next Steps in Forging A Euroatlantic Strategy for The Wider Black Sea**, 1. Baskı *içinde* (55-69), Washington, D.C.: The German Marshall Fund of the United States.
- King, Charles (2008), **Karadeniz**, (Çev. Zülal Kılıç), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kissinger, Henry (2006), **Diplomasi**, (Çev. İbrahim H. Kurt), 12. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Knutsen, Torbjorn L. (2006), **Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi**, (Çev. Mehmet Özyay), İstanbul: Açılım Kitap.
- Koçer, Gökhan (2007) “Karadeniz’in Güvenliği: Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye”, **Akademik Bakış**, 1 (1), 195-217.
- _____ (2014), **Menekşe Renkli Deniz: Türkiye’nin Karadeniz Politikası**, Ankara: Orion Kitabevi.
- Kurt, Selim (2015), “NATO ve AB’nin Karadeniz Bölgesine Yönelik Politikaları”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, (31), 403-419.
- Kuşçu, Işık (2014), “Kırım’ın Rusya’ya Katılımının Bölgesel ve Küresel Etkileri”, Hasret Çomak ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, 1. Baskı *içinde* (137-169), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş..
- Kymlicka, Will (1998), **Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi**, (Çev. Abdullah Yılmaz), 1. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Lake, Eli (2010), “WikiLeaks: Armenia sent Iran arms used to kill U.S. troops”, **The Washington Times**, <http://www.washingtontimes.com/news/2010/nov/29/wikileaks-armenia-sent-iran-arms-used-to-kill-us-t/> (18.08.2016).
- Larrabee, F. Stephen (2004), “The Russian Factor in Western Strategy toward the Black Sea Region”, Ronald D. Asmus ve diğerkleri (Ed.), **A New Euro-Atlantic Strategy for the Black Sea Region**, 1. Baskı içinde (147-159), Bratislava: VYV Public Relations.
- _____ (2009), “The United States and Security in the Black Sea Region”, **Southeast European and Black Sea Studies**, 9 (3), 301-315.
- Lemay-Hebert, Nicolas (2008), “The “Frozen Conflict” That Turned Hot: Conflicting State Building Attempts in South Ossetia”, **Central Asia and the Caucasus**, 5 (53), 1-19.
- Linklater, Andrew (2013), “Uluslararası İlişkiler Teorisinde Sonraki Soru Aşaması: Eleştirel ve Teorik Bir Bakış Noktası”, (Çev. A. İnci Sökmen), Esra Diri (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler**, 1. Baskı içinde (619-643), İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Litovchenko, Artyom ve Muradyan, Olena (2014), “Preconditions For Regional Divisions in Ukraine and The Global Implications of The Ukrainian Crisis”, Hasret Çomak ve diğerkleri (Ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, 1. Baskı içinde (37-113), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş..
- Los Angeles Times (1992), “A Dispute to Stay Away From : Ukraine is worried about Russia, but it’s not Washington’s problem”, http://articles.latimes.com/1992-05-03/opinion/op-1684_1_security-guarantee (28.01.2016).
- _____ (2014), “Putin vows to protect Ukraine separatists from defeat”, <http://www.latimes.com/world/europe/la-fg-ukraine-russia-separatists-putin-20141117-story.html> (29.01.2016).
- MacFarlane, S. Neil (1992), “Crisis and opportunity in the republic of Georgia”, **Canadian Foreign Policy Journal**, 1 (1), 37-59.
- Mackinder, Halford John (2013), “Tarihin Coğrafi Kalbi”, Kadir Yılmaz (Haz.), **Tarihin Coğrafi Kalbi**, 1. Baskı içinde (49-77), İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Mahan, Alfred Thayer (1890), **The Influence of Sea Power Upon History, 1660–1783**, Boston: Little, Brown and Company.

- Manoli, Panagiota (2009), “An emerging Two-Tier Regionalism Around the Black Sea? Balancing Cooperation and Conflict Dynamic”, Gheorghe Erizanu (Ed.), **The Black Sea Region Security Minefield or A Partnership Road**, 1. Baskı içinde (10-19), Bucharest: Cartier Publishing House.
- Matveeva, Anna (2008), “Conflicts in the Wider Black Sea Area”, Daniel Hamilton ve Gerhard Mangott (Ed.), **The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives**, 1. Baskı içinde (177-225), Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations.
- McSweeney, Bill (1999), **Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations**, 1. Baskı, Cambridge: Cambridge University Press.
- Mearsheimer, John J. (2013), “Geleceğe Dönüş: Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa’da İstikrarsızlık”, (Çev. M. Polat Kalafatoğlu ve Muhammed Aydın), Esra Diri (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler**, 1. Baskı içinde (567-619), İstanbul: Özener Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
- Mehdiyev, Farhad ve Allakhveranov, Azer (t.y.), “Azerbaijan in Smuggling Chain”, https://www.academia.edu/210610/Azerbaijan_in_Smuggling_Chain (07.02.2016).
- Mevzuatlar.com (2011), “Karadeniz’e Sahildar Devletlerin Sınır/Sahil Güvenlik Makamları Arasındaki İşbirliği Anlaşması”, <http://www.mevzuatlar.com/sy/resmigazete/rga/11/04/120411002.htm> (24.02.2016).
- Meydan Gazetesi (2015), “Ukrayna Başbakanı: Putin Korkuyor, Kırım’ı Geri Alacağız”, <http://www.meydangazetesi.com.tr/gundem/ukrayna-basbakani-putin-korkuyor-kirim-i-geri-alacagiz-h7108.html> (29.01.2016).
- Milat Gazetesi (2016), “O Ülke Putin’e Meydan Okudu”, <http://www.milatgazetesi.com/o-ulke-putine-meydan-okudu/77417/> (29.01.2016).
- Milli Gazete (2014), “Nijerya Silah Dolu Rus Kargo Uçağına El Koydu”, http://www.milligazete.com.tr/nijerya_silah_dolu_rus_kargo_ucagina_el_koydu/344415 (15.08.2016).
- Milliyet (2008), “Şevardnadze: Rusya Büyük Risk Aldı”, <http://www.milliyet.com.tr/sevardnadze--rusya-buyuk-risk-aldi/dunya/sondakikaarsiv/29.09.2008/997364/default.htm> (03.11.2015).
- _____ (2011), “İşte Erdoğan’ın Çılgın Projesi”, <http://www.milliyet.com.tr/iste-erdogan-in-cilgin-projesi/siyaset/siyasetdetay/27.04.2011/1382967/default.htm> (13.05.2016).

- _____ (2014), “Siber Savaşın Miladı”, <http://www.milliyet.com.tr/siber-savasin-miladi/dunya/detay/1982549/default.htm> (10.02.2016).
- _____ (2016), “10 Ermeni Asker Öldürüldü!”, <http://www.milliyet.com.tr/10-ermen-asker-olduruldu-/dunya/detay/2208095/default.htm> (16.03.2016).
- _____ (2016), “Azerbaycan Tek Taraflı Ateşkes İlan Etti!”, <http://www.milliyet.com.tr/azerbaycan-ermenistan-cephe/dunya/detay/2220465/default.htm> (08.04.2016).
- _____ (2016), “Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan'dan İtiraf Gibi Açıklama!”, <http://www.milliyet.com.tr/ermenistan-cumhurbaskani/dunya/detay/2222500/default.htm> (11.04.2016).
- _____ (2016), “Sarkisyan'dan Dağlık Karabağ Tehdidi”, <http://www.milliyet.com.tr/sarkisyan-dan-daglik-karabag/dunya/detay/2221258/default.htm> (11.04.2016).
- Ministry of Foreign Affairs of Pridnestrovian Moldavian Republic (t.y.), “President of Pridnestrovie Yevgeny Shevchuk: “Hybrid War Against Pridnestrovie is Part of the War Against Russia””, <http://mfa-pmr.org/en/PrR> (02.01.2016).
- _____ (2015), “Yevgeny Shevchuk, “The Pridnestrovian People does not Differentiate the Russian and Pridnestrovian Armies and Regards All of You as its Defenders!””, <http://mfa-pmr.org/en/BRk> (02.01.2016).
- Minorities at Risk (1996), “Chronology for Slavs in Moldova”, <http://www.cidcm.umd.edu/mar/chronology.asp?groupId=35902> (03.01.2015).
- Moldova Azi (2008), “Igor Smirnov Insists: Transnistrian Dispute can be Solved only if Transnistria is Recognized”, <http://www.azi.md/ro/print-story/802> (01.01.2016).
- Moldova Azi (2008), “Voronin, Smirnov Met in Media's Presence...”, <http://www.azi.md/ro/print-story/739> (03.01.2016).
- _____ (2009), “Vlad Filat Presents His Government's Work Program”, <http://www.azi.md/ru/print-story/6032> (05.01.2016).
- _____ (2010), “Igor Smirnov is Ready to Host Russian Rockets in Transnistria”, <http://www.azi.md/ro/print-story/9392> (01.01.2016).
- Moldova.org (2006), “Vladimir Voronin: Transnistrian Business People must be Correctly Informed About Essence of Chisinau's Initiative”, <http://www.moldova.org/vladimir-voronin-transnistrian-business-people-must-be-correctly-informed-about-essence-of-chisinau-initiative-8541-eng/> (03.01.2016).

- _____ (2007), ““Moldova will not give up Transnistria”, Vladimir Voronin Declared on “Euro News””, <http://www.moldova.org/moldova-will-not-give-up-transnistria-vladimir-voronin-declared-on-euro-news-81777-eng/> (03.01.2016).
- _____ (2012), “Vlad Filat: The statute of Transnistria to be Identified in “5+2” talks”, <http://www.moldova.org/vlad-filat-the-statute-of-transnistria-to-be-identified-in-52-talks-231519-eng/> (05.01.2016).
- _____ (2013), “Shevchuk: People from Transnistria do not Want Reintegration with Moldova”, <http://www.moldova.org/shevchuk-people-from-transnistria-do-not-want-reintegration-with-moldova-236829-eng/> (02.01.2016).
- Morar, Filon (2010), “The Myth of ‘Frozen Conflicts’: Transcending Illusive Dilemmas”, **Per Concordiam: Journal of European Security and Defence Issues**, 1 (2), 10-18.
- Morgenthau, Hans J. (1948), **Politics Among Nations: The Struggle Power and Peace**, Chicago: Borzoi Book.
- Mouzos, Jenny (2000), “International Traffic in Firearms: Emerging Issues”, **Transnational Crime Conference**, http://aic.gov.au/media_library/conferences/transnational/mouzos.pdf, (07.02.2016).
- Nartaajans (2007), “Saakaşvili’den Abhaz ve Oset Yorumu”, http://www.nartajans.net/site/haberler_2931_saakasvili_den_abhaz_ve_oset_yorumu_aa.html (11.11.2015).
- Nassibli, Nasib (2000), “Azerbaijan’s Geopolitics and Oil Pipeline Issue”, **Perceptions**, 4 (4), 97-121.
- Nation, R. Craig (2007), “U.S. Interests in the New Eurasia”, Douglas C. Lovelace (Ed), **Russian Security Strategy Under Putin: U.S. and Russian Perspectives**, 1. Baskı içinde (1-34), Strategic Studies Institute.
- NATO (2016), “The Partnership for Peace Programme”, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50349.htm (13.01.2017).
- Neef, Christian (2004), **Kafkasya Rusya’nın Kanayan Yarası**, 1. Baskı, İstanbul: Yenihayat Kütüphanesi.
- Newsweek (2015), “Russia’s Medvedev: Ukraine Could Face Yugoslavia-Style Break Up”, <http://europe.newsweek.com/russias-medvedev-ukraine-could-face-yugoslavia-style-break-330776> (28.01.2016).

- Nielsen, Christian Axboe (2009), “The Kosovo Precedent and the Rhetorical Deployment of Former Yugoslav Analogies in the Cases of Abkhazia and South Ossetia”, **Southeast European and Black Sea Studies**, 9 (1-2), 171-189.
- Nine O'clock.ro (2016), “Natural Gas Imports will Remain at Their 2016 Level in the Next 3 Years”, <http://www.nineoclock.ro/natural-gas-imports-will-remain-at-their-2016-level-in-the-next-3-years/> (07.01.2016).
- Nodia, Ghia (2011), “Conflict in Abkhazia: National Projects and Political Circumstances”, <https://matiane.wordpress.com/2011/08/08/conflict-in-abkhazia-national-projects-and-political-circumstances/> (10.11.2015).
- NTV (2008), “Rusya ve Gürcistan Savaşın Eşiğinde”, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/455723.asp> (03.11.2015).
- _____ (2009), “Koçaryan: Önce Karabağ”, <http://www.ntv.com.tr/dunya/kocaryan-once-karabag,i8aCi7oOw0C6aKAoDOMz2A> (31.08.2015).
- _____ (2016), “Azerbaycan: Ermenistan’la Çatışmalarda 12 Askerimiz Şehit Oldu”, http://www.ntv.com.tr/dunya/azerbaycan-ermenistanla-catismalarda-12-askerimiz-sehit-oldu,n4QgZBs0yUCLyE2pWs6xFQ?_ref=infinite (08.04.2016).
- _____ (2016), “Türk Akımı Projesi Nedir?”, <http://www.ntv.com.tr/ekonomi/turk-akimi-projesi-nedir,6SPX69lWSkaL6pBjj9F3EA> (08.01.2017).
- Oğan, Sinan (2009), “Münih’te Yapılan Dağlık Karabağ Görüşmeleri ve Savaş İhtimali”, **Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi**, <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/161-munih-te-yapilan-daglik-karabag-gorusmeleri-ve-savas-ihimali> (31.08.2015).
- _____ (2011), “Kafkasya’da Etnik Çatışmalar Ekseninde ‘Abhazya Sorunu’”, Cavid Veliev ve Araz Aslanlı (Ed.), **Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji**, 1. Baskı içinde (193-229), Ankara: Berikan Yayınevi.
- OSCE (t.y.), “22nd OSCE Ministerial Council”, <http://www.osce.org/node/184241> (26.02.2016).
- _____ (t.y.), “Conference on Security and Co-operation in Europe Final Act”, <http://www.osce.org/mc/39501?download=true> (26.02.2016).
- _____ (t.y.), “Conflict Prevention and Resolution”, <http://www.osce.org/what/conflict-prevention> (26.02.2016).

- _____(t.y.), “OSCE Observer Mission at the Russian Checkpoints Gukovo and Donetsk”, <http://www.osce.org/om> (26.02.2016).
- _____(t.y.), “What We Do”, <http://www.osce.org/what> (26.02.2016).
- _____(t.y.), “Who We are”, <http://www.osce.org/whatistheosce> (26.02.2016).
- _____(2000), “Istanbul Summit”, <http://www.osce.org/mc/39569?download=true> (26.02.2016).
- _____(2015), “Listening, Monitoring, Responding – The Story of a Monitor in Ukraine”, <http://www.osce.org/ukraine-smm/192136> (26.02.2015).
- _____(2015), “Ministerial Declaration on Preventing and Countering Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism”, <http://www.osce.org/cio/208216?download=true> (26.02.2016).
- _____(2015), “Ministerial Declaration on Reinforcing OSCE Efforts to Counter Terrorism in the Wake of Recent Terrorist Attacks”, <http://www.osce.org/cio/207261?download=true> (26.02.2016).
- Osipov, Victor (2015), “Transnistrian Conflict Settlement: Towards a Genuine Reintegration of Moldova”, http://csis.org/files/attachments/100503_osipov_speech.pdf (18.11.2015).
- Özarslan, Bahadır Bumin (2012), “Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz’de Güvenlik Politikaları ve Türk-Rus İlişkileri”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 1 (12), 135-166.
- _____(2012), **Yirmi Yıllık Bir Serüven: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü**, Ankara: Berkin Yayınevi.
- Özdamar, Özgür (2010), “Security and Military Balance in the Black Sea Region”, **Southeast European and Black Sea Studies**, 10 (3), 341-359.
- _____(2012), “Türkiye’nin Yeni Dış Politikası’nda Karadeniz Bölgesi”, **Ortadoğu Analiz**, 4 (41), 21-29.
- Özel, Merve Suna (2015), “Rus Dış Politikasında Ukrayna Krizi ve Türkiye’ye Etkileri”, Hümeysra Dinçer ve Ümit Güneş (Ed.), **IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı II**, (73-89), Kütahya: Matsis Matbaa Hiz. San. ve Tic. Ltd. Şti..
- Özersay, Kudret (2013), “Boğazlar Konusu”, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II: 1980-2001**, 14. Baskı içinde (587-596), İstanbul: İletişim Yayınları.

- _____ (2013), “Boğazlar Konusu”, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III: 2001-2012**, 1. Baskı içinde (819-823), İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____ (2014), “Montreux Boğazlar Sözleşmesi”, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980**, 19. Baskı içinde (370-384), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özkan, Gökhan (2010) “Georgia’s NATO Membership Within Context of the Black Sea Dimension of ‘the New Great Game’”, **Karadeniz Araştırmaları**, (27), 1-22.
- Öztürk, Ahmet (2009), “Rusya-Gürcistan Krizi: Yerel Bir Çatışma, Küresel Yansımalar”, **Orta Asya ve Kafkas Araştırmaları Dergisi**, 4 (7), 1-27.
- Pamir, Necdet (2007), “Karadeniz: Enerji Güvenliğine ve Kaynakların Çeşitlendirilmesine Açılan Kapı”, **Avrasya Dosyası**, 13 (1), 243-267.
- _____ (2011), “Güney Kafkasya ve Enerji”, Cavid Veliev ve Araz Aslanlı (Ed.), **Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji**, 1. Baskı içinde (345-395), Ankara: Berikan Yayınevi.
- Petro, Nicolai N. (2015), “Understanding the Other Ukraine: Identity and Allegiance in Russophone Ukraine”, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska ve Richard Sakwa (Ed.), **Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives**, 1. Baskı içinde (129-141), Bristol: E-International Relations Publishing.
- Pldm (2009), “Interview: Moldovan Prime Minister Vlad Filat”, <http://pldm.md/stiri/1814-interview-moldovan-prime-minister-vlad-filat> (05.01.2016).
- President of the Pridnestrovian Moldavian Republic (2007), “Igor Smirnov: “Moldova should Keep Its Earlier Agreements First””, <http://president-pmr.org/material/398.html> (01.01.2016).
- Presidency of the Republic of Moldova (2015), “Moldovan President Says Russia Wants to Revive Plan on Moldova’s Federalisation”, <http://www.presedinte.md/eng/presa/prezident-nikolae-timofti-rossiya-vozhrozhdaet-ideyu-federalizatsii-moldovy> (07.01.2016).
- QHA (2014), “Kravçuk ve Kuçma, Ukraynalı Askerlerin Kırım’dan Çıkarılmasından Yana”, <http://qha.com.ua/tr/siyaset/kravcuk-ve-kucma-ukraynali-askerlerin-kirim-dan-cikarilmasindan-yana/131401/> (28.01.2016).

- _____ (2016), “Putin: ‘Donbas’ın Ukrayna’ya Verilmesi Bir Saçmalık””, <http://qha.com.ua/tr/siyaset/putin-quot-donbas-in-ukrayna-ya-verilmesi-bir-sacmalik-quot/142224/> (29.01.2016).
- Radikal (2004), “Yuşçenko’ya ‘Ayrılık’ Resti”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=135709> (28.01.2016).
- _____ (2005), “Portre: Rusya, Abhazya ve Başkanlık Seçimi”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=140574> (10.11.2015).
- _____ (2015), “Güney Osetya, Rusya’ya Katılmak İstiyor”, <http://www.radikal.com.tr/dunya/guney-osetya-rusyaya-katilmak-istiyor-1455268/> (27.10.2015).
- Refworld (2004), “Chronology for Crimean Russians in Ukraine”, <http://www.refworld.org/docid/469f38ec2.html> (28.01.2016).
- Reuters (2014), “Moldova Tells Russia: Don’t Eye Annexation Here”, <http://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-moldova-idUSBREA2H16F20140318> (07.01.2016).
- Richards, Anna ve diğerleri (2006), **South Eastern Europe SALW Monitor 2006**, Belgrad: SEESAC.
- Roper, Steven D. (2001), “Regionalism in Moldova: The Case of Transnistria and Gagauzia”, **Regional & Federal Studies**, 11 (3), 101-122.
- RT News (2008), “Interview with Eduard Kokoity”, <https://www.rt.com/politics/interview-with-eduard-kokoity-2008-08-27/> (30.10.2015).
- Rtvslo (2015), “Medvedev: The Ukrainian Crisis can be Resolved Only in Ukraine by the Ukrainians”, <http://www.rtvsllo.si/news-in-english/medvedev-the-ukrainian-crisis-can-be-resolved-only-in-ukraine-by-the-ukrainians/370298> (28.01.2016).
- Rutland, Peter (2015), “An Unnecessary War: The Geopolitical Roots of the Ukraine Crisis”, Agnieszka Pikulicka-Wilczewska ve Richard Sakwa (Ed.), **Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives**, 1. Baskı içinde (129-141), Bristol: E-International Relations Publishing.
- Rywkin, Michael (2014), “Ukraine: Between Russia and the West”, **American Foreign Policy Interests**, 36 (2), 119-126.
- Sabah (2015), “Ermeni Bakan Açıkladı: Azerbaycan ile Savaştayız”, <http://www.sabah.com.tr/dunya/2015/12/23/ermeni-bakan-acikladi-azerbaycan-ile-savastayiz> (25.12.2015).

- _____ (2016), “İlham Aliyev’den Flaş Açıklamalar!”, <http://www.sabah.com.tr/dunya/2016/04/09/ilham-aliyevden-flas-aciklamalar> (11.04.2016).
- Sahil Güvenlik Komutanlığı (t.y.), “Karadeniz’e Sahildar Devletler Sınır Birlikleri/Sahil Güvenlik Komutanları Toplantıları ve Karadeniz’e Sahildar Devletler Sınır/Sahil Güvenlik İşbirliği Forumu”, http://www.sgk.tsk.tr/baskanliklar/genel_sekreterlik/uluslararası_iliskiler/uluslararası_iliskiler.asp (24.02.2016).
- Sanberk, Özdem (2007), “Türkiye, ABD ve Yeni Karadeniz Bölgesinde Dönüşüm için İşbirliği”, **Avrasya Dosyası**, 13 (1), 39-73.
- Sanchez, W. Alejandro (2009), “The “Frozen” Southeast: How the Moldova-Transnistria Question has Become a European Geo-Security Issue”, **Journal of Slavic Military Studies**, (22), 154-161.
- Sanders, Deborah (2009), “Maritime Security in the Black Sea: Can Regional Solutions Work?”, **European Security**, 18 (2), 101-124.
- Sandıklı, Atilla ve diğerleri (2014), “Karadeniz’deki Gelişmeler ve Türkiye”, **BİLGESAM**, (62), <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-96-2014090344karadeniz1.pdf> (15.01.2016).
- Sandıklı, Atilla ve Emeklier, Bilgehan (2012), “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm”, Atilla Sandıklı (Ed.), **Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri**, 1. Baskı içinde (3-71), İstanbul: BİLGESAM Yayınları.
- Sedat, Mirliva (2007), **Boğazlar Meselesi ve Çanakkale’de Türk Zaferi**, Ankara: Phoenix Yayınları.
- Sherr, James (2008) “Security in the Black Sea Region: Back to Realpolitik?”, **Southeast European and Black Sea Studies**, 8 (2), 141-153.
- Siepegel (2009), “Interview with Abkhazian President Sergei Bagapsh: ‘We won’t Beg for Diplomatic Recognition’”, <http://www.spiegel.de/international/world/interview-with-abkhazian-president-sergei-bagapsh-we-won-t-beg-for-diplomatic-recognition-a-636532.html> (11.11.2015).
- Slaq.am (2015), “Serzh Sargsyan: Nagorno Karabakh has no Relation Whatsoever to Azerbaijan’s Territorial Integrity”, <http://www.slaq.am/eng/news/1024103/> (31.08.2015).
- Small Arms Survey (2001), “Crime, Conflict, Corruption: Global Illicit Small Arms Transfers”, **Small Arms Survey 2001: Profiling the Problem**, 1. Baskı içinde (165-195), Oxford: Oxford University Press Inc.

- Socor, Vladimir (2006), “The Caspian-Black Sea Region: A Key to Diversifying Europe’s Energy Supplies”, Ronald Asmus (Ed.), **Next Steps in Forging A Euroatlantic Strategy for The Wider Black Sea**, 1. Baskı içinde (137-157), Washington, D.C.: The German Marshall Fund of the United States.
- Sönmezoğlu, Faruk (2000), **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 3. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Sputnik News (2009), “Instability in Moldova could Lead to Armed Provocations – Smirnov”, <http://sputniknews.com/world/20090906/15604220> (01.01.2016).
- _____ (2012), “Leonid Tibilov: “The most Important Thing is to Put Everything in Order in the Republic””, http://sputniknews.com/voiceofrussia/2012_04_09/71105840/ (31.10.2015).
- _____ (2013), “S.Ossetian President Urges Diplomats to Push for Recognition”, <http://sputniknews.com/russia/20130430/180927940/SOssetian-President-Urges-Diplomats-to-Push-for-Recognition.html> (31.10.2015).
- Spykman, Nicholas J. (2013), “Dış Politika ve Coğrafya I-II”, (Çev. Aşkın İnci Sökmen), Esra Diri (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler**, 1. Baskı içinde (3-43), İstanbul: Özener Matbaacılık San. Ve Tic. Ltd. Şti.
- Star (2015), “Avrupa Birliği Konsey Başkanı Donald Tusk, Gürcistan Vatandaşlarının Yakında AB Ülkelerine Vizesiz Seyahat Edebileceklerinin Müjdesini Verdi.”, <http://haber.star.com.tr/dunya/abden-gurcistana-vize-mujdesi/haber-1045109> (03.11.2015).
- Tanrısever, Oktay Fırat (2002), “Sovyet Sonrası Dönemde Rusya’nın Kafkasya Politikası”, Mustafa Türkeş ve İlhan Uzgel (Ed.), **Türkiye’nin Komşuları**, 1. Baskı içinde (377-411), Ankara: İmge Kitabevi.
- _____ (2007), “Sovyet Sonrası Dönemde Rusya’nın Karadeniz Politikası”, **Avrasya Dosyası**, 13 (1), 173-191.
- Tavkul, Ufuk (2002), **Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya**, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Taymaz, Erol (2009), “Bağımsızlıktan Sonra Abhazya ve Güney Osetya’yı Anlamak”, <http://bianet.org/biamag/diger/116576-bagimsizlik-tan-sonra-abhazya-ve-guney-osetya-yi-anlamak> (10.11.2015).

- The Guardian (2014), “Ukraine’s New Government is not Legitimate – Dmitry Medvedev”, <http://www.theguardian.com/world/2014/feb/24/ukraine-viktor-yanukovych-arrest-warrant> (28.01.2016).
- The Jamestown Foundation (1996), “South Ossetian Leader Reaffirms Secessionist Agenda”, “http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=14402&tx_ttnews%5BbackPid%5D=210&no_cache=1#.VjN_kLfhdIU (30.10.2015).
- The Moscow Times (2001), “Shevardnadze to Putin: Let’s Talk”, <http://www.themoscowtimes.com/sitemap/free/2001/10/article/shevardnadze-to-putin-lets-talk/250950.html> (11.11.2015).
- _____ (2015), “Putin Vows To Protect Russians in Southeastern Ukraine from Nationalists”, <http://www.themoscowtimes.com/news/article/putin-vows-to-protect-russians-in-southeastern-ukraine-from-nationalists/553436.html> (29.01.2016).
- The New York Times (1992), “As Georgia Chief, Shevardnadze Rides Whirlwind”, <http://www.nytimes.com/1992/08/25/world/as-georgia-chief-shevardnadze-rides-whirlwind.html> (11.11.2015).
- The Patriot Post (2006), “National Security Primer 4: The Nuke Threat”, <http://patriotpost.us/alexander/4054> (18.02.2016).
- The Wall Street Journal (2011), “In This Tiny Land, Some Wish They Were Back in the U.S.S.R.”, <http://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703662804576188522910176218> (01.01.2016).
- TIMETURK (2008), “Güney Osetya’da 1400 Kişi Öldü”, <http://www.timeturk.com/tr/2008/08/08/guney-osetya-da-1400-kisi-oldu.html> (03.11.2015).
- Tickner, J. Ann (1995), “Introducing Feminist Perspectives into Peace and World Security Courses”, **Women’s Studies Quarterly**, 23 (3/4), 48-57.
- _____ (2004), “Feminist Responses to International Security Studies”, **Peace Review**, 16 (1), 43-48.
- Tolksdorf, Dominik (2015), “Russia, the USA and the EU and the Conflicts in the Wider Black Sea Region: The Potential for Multilateral Solutions in the Wake of the Ukraine Conflict”, **Global Affairs**, 1-10.
- Topdemir, Ramazan (2014), “Karadeniz’de Türk ve Kıyıdaş Ülkelerin Deniz Kuvvetleri’nin Deniz Güvenliğine Katkıları”, **Karadeniz ve Kafkasya’da Güvenlik ve İşbirliği Paneli**, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul, 177-203.

- Torun, Abdullah (2015), “Bölgesel Hegemonyanın Bir Aracı Olarak Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü”, **USA**, 9 (19), 1-13.
- Trenin, Dmitri (2016), “The Revival of the Russian Military: How Moscow Reloaded”, **Foreign Policy**, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2016-04-18/revival-russian-military> (22.04.2016).
- TRT Haber (2016), “23. Dünya Enerji Kongresi Sona Erdi”, <http://www.trthaber.com/haber/ekonomi/23-dunya-enerji-kongresi-sona-erdi-276852.html> (16.01.2017).
- Tsantoulis, Yannis (2009), “Geopolitics, (Sub)regionalism, Discourse and a Troubled ‘Power Triangle’ in the Black Sea”, **Southeast European and Black Sea Studies**, 9 (3), 243-258.
- TÜİK (t.y.), “Dış Ticaret İstatistikleri”, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 (11.03.2016).
- Tür, Özlem ve Aydın Koyuncu, Çiğdem (2010), “Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları”, **Uluslararası İlişkiler**, 7 (26), 3-24.
- Türbedar, Erhan (2007), “Karadeniz’de Değişen Dinamikler: Romanya ve Bulgaristan’ın Rollerini”, **Avrasya Dosyası**, 13 (1), 225-243.
- Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı (2014), “Görev Ortamı”, http://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=243&dil=1&blacksefor=1 (11.02.2016).
- _____ (2014), “Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu Aktivasyonları”, http://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=255&dil=1 (17.02.2016).
- _____ (2014), “Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu Teşkiline Dair Anlaşma”, http://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=248&dil=tr&blacksefor=1 (17.02.2016).
- _____ (2014), “Kuruluş”, http://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=242&dil=1&blacksefor=1 (11.02.2016).
- _____ (2014), “Türkiye Denizlerini Tanıyor muyuz?”, http://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=136 (17.02.2015).
- _____ (2015), “Karadeniz Uyum Harekatı”, http://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=27&dil=1 (11.02.2016).
- Türkiye Abhazya’yı Tanısın (2012), “Abhazya ve Gürcistan’ın Hukuksal İlişkileri”, <https://turkiyebabhazyayitanisin.wordpress.com/2012/03/15/abhazya-ve-gurcistanin-hukuksal-iliskileri-2/> (10.11.2015).

- Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı (t.y.), “Arms Control and Disarmament”, <http://www.mfa.gov.tr/arms-control-and-disarmament.en.mfa> (12.08.2016).
- _____ (t.y.), “Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu’nun KEİ Bakanlar Konseyi Toplantısı’na katılımı”, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-cavusoglu_nun-kei-bakanlar-konseyi-toplantisi_na-katilimi.tr.mfa (02.07.2016).
- _____ (t.y.), “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)”, http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu_-kei_.tr.mfa (11.02.2016).
- _____ (t.y.), “Türkiye ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)”, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-_agit_.tr.mfa (26.02.2016).
- _____ (t.y.), “Türkiye-AB Arasında 18 Mart’ta Varılan Mutabakata İlişkin Soru-Cevaplar”, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-arasinda-18-mart_ta-varilan-mutabakata-iliskin-soru-cevaplar.tr.mfa (14.06.2016).
- _____ (t.y.), “Türkiye’nin Uluslararası Güvenlik Alanındaki Girişimleri ve Uluslararası (NATO, AB) Barışı Koruma Destekleme Harekatlarına Katkıları”, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-uluslararasi-guvenlik-alanindaki-girisimleri-ve-uluslararasi-_nato_-bm_-ab_-barisi-koruma-destekleme-harekatlarina-k.tr.mfa (04.06.2015).
- Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (2016), “Kanal İstanbul Projesiyle İlgili Hazırlıklar Büyük Oranda Bitti”, <http://www.udhb.gov.tr/haber-246-%60kanal-istanbul-projesiyle-iligili-hazirliklar-buyuk-oranda-bitti%60.html> (14.05.2016).
- UPI (2008), “South Ossetia Eyeing Russian Merger”, http://www.upi.com/Top_News/2008/08/29/South-Ossetia-eyeing-Russian-merger/69641220029580/ (30.10.2015).
- Ural, Selçuk ve Çaykiran, Güzin (2011), “Robert Koçaryan Döneminde Ermenistan Dış Politikası”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (8), 107-136.
- URL (t.y.), “Collective Security Treaty Organization”, http://www.ieee.es/Galerias/fichero/Varios/2002_Carta_de_la_OTSC.pdf (01.03.2016).
- US Energy Information Administration (2013), “Georgia Country Overview”, <http://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=GEO> (01.02.2016).
- _____ (2014), “Moldova Country Overview”, <http://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=MDA> (01.02.2016).
- _____ (2014), “Romania Country Overview”, <http://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=ROU> (01.02.2016).

- _____ (2015), “Natural Gas Pipelines Under Construction Will Move Gas From Azerbaijan to Southern Europe”, <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.cfm?id=23332> (03.02.2016).
- _____ (2015), “Turkey Country Overview”, <http://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=TUR> (02.02.2016).
- _____ (2015), “Ukraine Country Overview”, <http://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=UKR> (01.02.2016).
- Uzgel, İlhan (2013), “Balkanlarla İlişkiler”, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II: 1980-2001**, 14. Baskı içinde (481-524), İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____ (2014), “1919-1923 Kurtuluş Yılları”, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I: 1919-1980**, 19. Baskı içinde (95-155), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ülger, Fatih (2007), “Euro-Atlantic Strategy for Black Sea Region”, **Yale Journal of International Affairs**, 2 (2), 57-68.
- Vatan Gazetesi (2009), “Aliyev’den Türkiye’ye Rest”, <http://www.gazetevatan.com/aliyev-den-turkiye-ye-rest-231725-gundem/> (31.08.2015).
- _____ (2014), “Putin’e Mesaj Yolladı”, <http://www.gazetevatan.com/putin-e-mesaj-yolladi-628323-dunya/> (02.01.2016).
- _____ (2016), “Karayip Göçmenleri 14 bin km Yol Yapıyor!”, <http://www.gazetevatan.com/karayip-gocmenleri-14-bin-km-yol-yapiyor--945780-gundem/> (14.06.2016).
- Vikipedi (t.y.), “Besarabya”, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Besarabya> (23.11.2015).
- Waeber, Ole (1989), “Security, the Speech Act Analysing the Politics of a Word”, https://www.academia.edu/2237994/Security_the_Speech_Act_-_working_paper_1989, (16.01.2017).
- _____ (1995), “Securitization and Desecuritization”, Ronnie D. Lipschutz (Ed.), **On Security**, 1. Baskı içinde (46-87), New York: Columbia University Press.
- _____ (2008), “Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi”, **Uluslararası İlişkiler**, 5 (18), 151-178.
- Waltz, Kenneth N. (2013), “Yeni Gerçekçilik Kuramına Göre Savaşın Kökeni”, (Çev. Ezgi Yağ), Esra Diri (Ed.), **Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler**, 1. Baskı içinde (443-457), İstanbul: Özener Matbaacılık San. Ve Tic. Ltd. Şti.

- Weaver, Carol (2011), "Black Sea Regional Security: Present Multipolarity and Future Possibilities", **European Security**, 20 (1), 1-19.
- Weinberger, Sharon (2010), "Black Hole on the Black Sea", **Foreign Policy**, <http://foreignpolicy.com/2010/05/05/black-hole-on-the-black-sea/> (07.02.2016).
- Wendt, Alexander (1995), "Constructing International Politics", **International Security**, 20 (1), 71-81.
- Wikinews (2005), "Transdnestria is Once Again Accused of Selling Weapons to Iraq", https://en.wikinews.org/wiki/Transdnestria_is_once_again_accused_of_selling_weapons_to_Iraq (03.01.2016).
- _____ (2008), "Moldovan President Tells NATO Over Half a Million Moldovans Held Hostage in Separatist Transnistria", https://en.wikinews.org/wiki/Moldovan_president_tells_NATO_over_half_a_million_Moldovans_held_hostage_in_separatist_Transnistria (03.01.2016).
- Wikipedia (t.y.), "Georgia for Georgians", https://en.wikipedia.org/wiki/Georgia_for_Georgians (10.11.2015).
- _____ (t.y.), "Kolhis", <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kolhis> (11.11.2015).
- _____ (t.y.), "Transnistria", <https://en.wikipedia.org/wiki/Transnistria> (20.12.2015).
- _____ (2009), "Black Sea Forum for Partnership and Dialogue", https://en.wikipedia.org/wiki/Black_Sea_Forum_for_Partnership_and_Dialogue (23.02.2016).
- Williams, Michael C., (2003), "Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics", **International Studies Quarterly**, (47), 511-531.
- Winrow, Gareth (2007), "Geopolitics and Energy Security in the Wider Black Sea Region", **Southeast European and Black Sea Studies**, 7 (2), 217-235.
- World Atlas (t.y.), "Black Sea", <http://www.worldatlas.com/aatlas/infopage/blacksea.htm> (17.02.2015).
- Yakobashvili, Temuri (2008), "The Role of the Black Sea Region in European Energy Security", Svante E. Cornell and Niklas Nilsson (Ed.), **Europe's Energy Security: Gazprom's Dominance and Caspian Supply Alternatives**, Washington: Central Asia-Caucasus Institute, 87-98.
- Yalquzaq (2011), "Dağlık Karabağ Sorunu Bizim de Sorunumuzdur", <http://www.yalquzaq.com/?p=21326> (31.08.2015).

- Yapıcı, Merve İrem (2007), “Kafkasya’nın Sorunlu Bölgesi: Güney Osetya”, **Orta Asya ve Kafkas Araştırmaları Dergisi**, 2 (3), 71-104.
- Yapıcı, Utku (2004), **Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya**, 1. Baskı, İstanbul: Otopsi Yayınları.
- _____(2007), “Moldova’da Yükselen Rus Etkisi”, <http://avrasyapolitika.blogspot.com.tr/2007/02/moldovada-yukselen-rus-etkisi-utku.html> (19.11.2015).
- Yel, Selma (2009), **Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi: 1923-2008**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Yerasimos, Stefanos (1994), **Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu**, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yesevi, Çağla Gül (2013), “Orta Asya’da İşbirliği ve Bütünleşme: Kollektif Güvenlik Antlaşma Örgütü Örneği”, **İstanbul Kültür Üniversitesi**, Küresel Eğilimler Serisi, Çalışma Kağıdı No. 4.
- Yılmaz, Sait (2007) “Karadeniz’de Değişen Dengeler ve Türkiye”, **Karadeniz Araştırmaları**, (15), 45-66.
- Youtube (2009), “Absence of Will - part 1 – StudioRe”, <https://www.youtube.com/watch?v=zolLSa8oCtw#t=8m20> (10.11.2015).
- Zaitseva, Lyudmila ve Steinhäusler, Friedrich (2014), “Nuclear Trafficking Issues in the Black Sea Region, in EU Non-Proliferation Consortium”, **Non-Proliferation Papers**, No. 39.

ÖZGEÇMİŞ

Selim KURT, 1 Ocak 1981 tarihinde Giresun'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Giresun'da tamamladı. 1997 yılında kazandığı İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 2001 yılında mezun oldu. 2003 yılında askerlik vazifesini tamamladı ve aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda başladığı Yüksek Lisans öğrenimini 2006 yılında bitirdi. 2005-2006 yılları ile 2009-2012 yılları arasında özel bir şirketin Dış Ticaret departmanında Dış Ticaret personeli ve Şube Şefi olarak, 2006-2009 yılları arasında ise Karadeniz İhracatçılar Birliği'nde Raportör Yardımcısı olarak Teşvik ve Fındık Tanıtım Grubu Şubelerinde çalıştı. 2013-2014 döneminde Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda Doktora eğitimine başladı. 2012 yılından beri Giresun Üniversitesi Keşap Meslek Yüksekokulu'nda Öğretim Görevlisi olarak görev yapmakta olan KURT, iyi derecede İngilizce bilmektedir ve evli ve bir çocuk babasıdır.